

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ
COĞRAFYA ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE COĞRAFYA EĞİTİMİ: ÖĞRETİM PROGRAMI,
ÖĞRETMEN EĞİTİMİ VE DERS KİTAPLARI BOYUTU

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan
Niyazi KAYA

Ankara
Eylül, 2012

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
ORTAÖĞRETİM SOSYAL ALANLAR EĞİTİMİ
COĞRAFYA ÖĞRETMENLİĞİ BİLİM DALI

TÜRKİYE'DE COĞRAFYA EĞİTİMİ: ÖĞRETİM PROGRAMI,
ÖĞRETMEN EĞİTİMİ VE DERS KİTAPLARI BOYUTU

DOKTORA TEZİ

Niyazi KAYA

Danışman: Prof. Dr. Ülkü ESER ÜNALDI

Ankara
Eylül, 2012

JÜRİ ONAY SAYFASI

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Niyazi KAYA'nın "Türkiye'de Coğrafya Eğitimi: Öğretim Programı, Öğretmen Eğitimi ve Ders Kitapları Boyutu" başlıklı tezi 17/09/2012 tarihinde, jürimiz tarafından Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalı'nda Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Adı Soyadı

İmza

Başkan : Prof. Dr. İhsan ÇİCEK

Üye (Tez Danışmanı): Prof. Dr. Ülkü Eser ÜNALDI

Üye: Prof. Dr. Uğur DOĞAN

Üye: Doç. Dr. Turhan ÇETİN

Üye: Doç. Dr. Necla TÜRKOĞLU

ÖNSÖZ

1923-2008 yılları arasında Türkiye’de Coğrafya Eğitiminde, “öğretim programı, öğretmen yetiştirme ve ders kitapları” konularında uygulanan politika ve uygulamaları belirlemek ve bu politika ile uygulamaların nitel ve nicel yönden yeterliliğini ortaya koymak amacı ile yapılan bu çalışmada elde edilen bulgulara sonucunda ulaşılan sonuçlar ve bu sonuçlara dayalı olarak geliştirilen önerilere yer verilmiştir.

Bu çalışmanın; coğrafya eğitimi alan ve coğrafyaya ilgi duyan öğrenci, öğretmen adayları, öğretmen ve akademisyenlere coğrafya bilimine ilişkin bilgiler sunarak kişisel gelişimlerine katkı sunacağını ümit ederim. Ayrıca çalışmadan elde edilen bulgular ile bu bulgulara bağlı olarak ulaşılan sonuç ve önerilerin coğrafyaya bilimine katkı sağlayacak yeni çalışmalar kaynaklık etmesini temenni ediyorum.

Bu çalışmanın başından sonuna kadar bana yol gösteren tez danışmanım Prof. Dr. Ülkü ESER ÜNALDI’ya şükranlarımı sunuyorum. Tez İzleme Komitesinde yer alan değerli hocalarım Prof. Dr. Uğur DOĞAN ve Doç. Dr. Servet KARABAĞ’a ve; tezimin her aşamasında ve doktora öğrenim süresi boyunca bana destek veren değerli hocalarım Prof. Dr. İhsan BULUT, Prof. Dr. Cemalettin ŞAHİN, Prof. Dr. Yahya AKYÜZ, Doç. Dr. Durmuş EKİZ, Doç. Dr. Salih ŞAHİN, Doç. Dr. Bahri ATA, Doç. Dr. Eyüp ARTVİNLİ, Yrd. Doç. Dr. Ersin GÜNGÖRDÜ, Yrd. Doç. Dr. Bülent AKSOY ve Yrd. Doç. Dr. Hakan ÖNAL’a; çalışmamda emeği geçen çok değerli dostlarım Ahmet Murat ALTUĞ, İbrahim ER, Taner KEFELİ, Emine GENÇ KOÇAK ve Yaşar BERBER’e teşekkürlerimi sunuyorum.

Uzun süreli ve yoğun emek gerektiren bu çalışmada desteğini ve yakın ilgisini eksik etmeyen hayat ve yol arkadaşım Yrd. Doç. Dr. Miyase KOYUNCU KAYA’ya, çalışma esnasında ailemize katılan yaşama sevincimiz ve mutluluk kaynağımız olan oğlumuz Ertuğrul Kemal KAYA’ya ve bugünlere gelmemde emeği geçen anneme ve babama sevgilerimi sunuyorum.

Eylül 2012, Ankara

Niyazi KAYA

ÖZET

TÜRKİYE’DE COĞRAFYA EĞİTİMİ: ÖĞRETİM PROGRAMI, ÖĞRETMEN EĞİTİMİ VE DERS KİTAPLARI BOYUTU

KAYA, Niyazi

Doktora, Coğrafya Öğretmenliği Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ülkü ESER ÜNALDI

Temmuz-2012, ... sayfa

Araştırmanın amacı, 1923-2008 yılları arasında Türkiye’de Coğrafya Eğitiminde, “öğretim programı, öğretmen eğitimi ve ders kitapları” konularında uygulanan politika ve uygulamaları belirlemek, bu politika ve uygulamaların nicel ve nitel yönden yeterliliğini ortaya koymaktır.

Araştırmanın birinci bölümünde; problem durumu, amacı, önemi, varsayımları, sınırlılıkları ve araştırmada verilen çeşitli kavramların tanımları üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde ortaöğretim coğrafya öğretim programı geliştirme çalışmalarına, öğretim programı değişikliklerine bağlı olarak yazılan ve geliştirilen coğrafya ders kitapları ile öğretim materyallerine, coğrafya öğretmenlerinin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerle kapasitelerini geliştirme bileşenlerine değinilmiştir. Üçüncü bölümde araştırmanın modeli, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir. Dördüncü bölümde araştırmadan elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan bulgular ve bunların yorumları sunulmuştur. Beşinci bölümde ise analizlerle ulaşılan sonuçlara ve önerilere yer verilmiştir.

Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan 2008 yılına kadar geçen süreçte coğrafya bilimine ilişkin olarak öğretim programı, öğretmen eğitimi ve ders kitapları boyutunda ulaşılabilen kaynaklardaki çalışmalar dokümantasyon analizi yöntemine göre taranmıştır. Elde edilen bulgular ve yorumlara bağlı olarak ulaşılan sonuçların çözümüne yönelik olarak öneriler geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Coğrafya Öğretim Programı, Coğrafya Öğretmeni, Ders Kitabı, Hizmet İçi Eğitim

ABSTRACT

GEOGRAPY TEACHING IN TURKEY: CURRICULUM, TEACHER EDUCATION AND TEXT BOOKS

KAYA, Niyazi

Phd, Department of Geography Teaching

Thesis Advisor: Prof. Dr. Ülkü ESER ÜNALDI

July-2012, ... pages

The purpose of this study is to determine politics and applications on the subjects of curriculum, teacher education and text books in geography teaching in Turkey between 1923-2008 years and so, to demonstrate the adequacy of these politics and applications quantitatively and qualitatively.

At the first part of the research, question of its problem, purpose, importance, hypothesis, limitations and various concepts given in the context has been studied. The second part covers studies on curriculum development concerning secondary geography education, geography text books and teaching materials developed in accordance with the changes in geography curriculum and themes on capacity development of geography teachers with in-service and pre- service trainings. In third part research model, instruments of data collection, collecting data and analysis of data has taken place. Findings taken from the results of evaluation of data and their comments have been presented at the fourth part. The last part of the research consists of results of data analysis and recommendations.

From the establishment of Turkish republic to the year of 2008 the studies on available resources on curricula, teacher training and text books concerning geography science has been scanned according to method of documentary analysis. Connecting to findings and comments, for the solutions of problems some recommendations has been presented.

Key Words: Geography Curriculum, Geography Teacher, Text book, In-Service Training.

İÇİNDEKİLER

JÜRİ ÜYELERİNİN İMZA SAYFASI.....	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xv
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu.....	1
1.1.1. Problem Cümlesi.....	2
1.1.2. Alt Problemler.....	2
1.2. Araştırmanın Amacı.....	3
1.3. Araştırmanın Önemi.....	3
1.4. Araştırmanın Varsayımları.....	5
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	5
1.6. Tanımlar.....	5
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	7
2.1. Öğretim Programı Kavramı.....	7
2.2. Türkiye’de Coğrafya Öğretim Programı Geliştirme Çalışmaları.....	8
2.3. Öğretim Materyali Olarak Ders Kitapları.....	17
2.3.1. Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Ders Kitapları.....	19
2.3.2. Orta Öğretim Coğrafya Ders Kitapları.....	21
2.4. Öğretim Materyalleri Hazırlama.....	22
2.4.1. Öğretim Materyallerin Hazırlanması ve Seçimi.....	23
2.4.2. Öğretim Materyalleri Hazırlama İlkeleri.....	24
2.5. Türkiye’de ve Dünyada Öğretmen Yetiştirme ve Uygulamaları.....	25
2.5.1. Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Uygulamaları.....	25
2.5.1.1. Osmanlı Devleti Öncesi Öğretmen Yetiştiren Eğitim Kurumları	26
2.5.1.2. Osmanlı Devleti Döneminde Öğretmen Yetiştiren Eğitim	26
Kurumları.....	
2.5.1.3. TBMM Hükümeti (1920-23) Öğretmen Yetiştirme.....	29

2.5.1.4. Atatürk Dönemi (1923–38) Öğretmen Yetiştirme	30
2.5.1.5. Milli Şef Dönemi (1938-1950).....	31
2.5.1.6. 1950-60 Yılları Arasında Öğretmen Eğitimi.....	32
2.5.1.7. 1960-70 Yılları Arasında Öğretmen Eğitimi.....	35
2.5.1.8. 1970-80 Yılları Arasında Öğretmen Eğitimi.....	37
2.5.1.9. 1980-90 Yılları Arasında Öğretmen Eğitimi.....	40
2.5.1.10. 1990-2000 Yılları arasında Öğretmen Eğitimi.....	44
2.5.1.11. 2000-10 Yılları Arasında Öğretmen Eğitimi	46
2.5.2. Dünyada Öğretmen Yetiştirme Uygulamaları.....	47
2.6. Hizmet Öncesi Öğretmen Yetiştirme.....	51
2.7. Hizmet içi Eğitim Faaliyetleri İle Öğretmen Yetiştirme.....	53
2.7.1. Coğrafya Öğretmenlerine Yönelik Hizmet içi Kapasite Geliştirme Faaliyetleri.....	56
3. YÖNTEM.....	60
3.1. Araştırmanın Modeli.....	60
3.2. Çalışma Grubu.....	62
3.3. Veri Toplama Araçları.....	62
3.4. Verilerin Analizi.....	62
4. BULGULAR ve YORUM	64
4.1. 1923'den 2008'e kadar Türkiye'de Ortaöğretim Coğrafya Öğretim Programlarındaki Değişikliklere İlişkin Bulgular ve Yorum.....	64
4.1.1. 1924 Coğrafya Öğretim Programı.....	64
4.1.2. 1942 Coğrafya Öğretim Programı.....	67
4.1.3. 1957 Coğrafya Öğretim Programı.....	71
4.1.4. 1971 Coğrafya Taslak Öğretim Programı.....	76
4.1.5. 1973 Coğrafya Öğretim Programı.....	91
4.1.6. 1982 Coğrafya Öğretim Programı.....	111
4.1.7. 1983 Coğrafya Öğretim Programı.....	120
4.1.8. 1992 Coğrafya Öğretim Programı.....	132
4.1.8.1. Ders Geçme ve Kredili Sisteme Göre 1992 Coğrafya Öğretim Programı.....	138
4.1.9. 2005 Coğrafya Öğretim Programı.....	151

4.1.9.1. 2005 9. Sınıf Coğrafya Öğretim Programı.....	160
4.1.9.2. 2005 10 Sınıf Coğrafya Öğretim Programı.....	163
4.1.9.3. 2005 11. Sınıf Coğrafya Öğretim Programı.....	168
4.1.9.4. 2005 12. Sınıf Coğrafya Öğretim Programı.....	172
4.2. 1923'den 2008'e kadar Türkiye'de Ortaöğretim Coğrafya Öğretmeni Yetiştirmeye İlişkin Bulgular ve Yorum.....	176
4.2.1. Öğretmenlik Mesleği.....	176
4.2.2. Cumhuriyet Döneminde Branş Öğretmeni Yetiştirme.....	178
4.2.2.1. Eğitim Enstitüleri.....	179
4.2.2.1.1. Gazi Eğitim Enstitüsü.....	179
4.2.2.1.1.1. Gazi Eğitim Enstitüsü Sosyal Bilgiler/Tarih-Coğrafya Bölümü Öğrencileri.....	185
4.2.2.1.1.2. Gazi Eğitim Enstitüsü Sosyal Bilgiler/Tarih-Coğrafya Bölümü Öğretmenleri.....	187
4.2.2.1.1.3. Sosyal Bilgiler/Tarih-Coğrafya Bölümünde Eğitim Öğretimden Kesitler.....	188
4.2.2.1.2. Diğer Eğitim Enstitüleri.....	190
4.2.2.1.3. Köy Enstitüleri.....	192
4.2.2.1.3.1. Sosyal Bilgiler Alanı ve Ders Çalışmaları.....	194
4.2.2.2. Yüksek Öğretmen Okulu.....	196
4.2.2.3. Üniversiteler.....	201
4.2.2.3.1. Öğretmenin Üniversitelerde Yetiştirilmesi.....	206
4.2.2.3.1.1. Öğretmen Yetiştirme Görevinin Üniversitelere Geçişi	207
4.2.2.3.1.2. Öğretmen Yetiştirmenin Üniversitelere Devri.....	208
4.2.2.3.1.3. Akademik Yapıyla İlgili Düzenlemeler.....	209
4.2.2.3.1.4. Öğretim Programıyla İlgili Düzenlemeler.....	210
4.2.2.3.2. Eğitim Fakültelerinin Yeniden Yapılanması.....	211
4.2.2.3.2.1. Sertifika Programlarıyla Öğretmen Yetiştirilmesi.....	212
4.2.2.3.2.2. Tezsiz Yüksek Lisans Programlarıyla Öğretmen Yetiştirilmesi.....	214
4.2.2.4. Üniversitelerde Coğrafya Eğitimi (1915-1982).....	215
4.2.2.5. Üniversitelerde Coğrafya Eğitimi (1982 ve Sonrası).....	222
4.2.3. Öğretmen Eğitiminde Hizmet İçi Eğitim.....	228

4.2.3.1. Branş Öğretmenlerine Yönelik Hizmet İçi Eğitim Faaliyetleri....	230
4.2.4. Coğrafya Öğretmenlerin Görev ve Sorumlulukları.....	235
4.2.5. Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmede Coğrafya Eğitiminin Sorunları ve Çözüm Önerileri.....	241
4.3. 1923’den 2008’e kadar Türkiye’de Ders Kitaplarına İlişkin Bulgular ve Yorum.....	247
4.3.1. Türkiye’de Ders Kitaplarının İçerik ve Analizine Yönelik Yapılan Araştırmalar.....	247
4.3.2. 1923’ten 2008’e kadar Türkiye’de Ders Kitapları.....	257
4.3.2.1. Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Ders Kitapları.....	259
4.3.3.2. Orta Öğretim Coğrafya Ders Kitapları.....	261
4.3.3.2.1. 1924 Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar.....	264
4.3.3.2.2. 1942 Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar.....	270
4.3.3.2.3. 1957 Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar.....	282
4.3.3.2.4. 1973 Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar.....	296
4.3.3.2.5. 1983 Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar.....	307
4.3.3.2.6. 1992 Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar.....	317
4.3.3.2.7.1. 1992 Ders Geçme ve Kredi Sistem Yönetmeliğine Göre Hazırlanmış Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar.....	322
4.3.3.2.8. 2005 Coğrafya Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar.....	336
4.3.3.2.8.1. 2005 Coğrafya 9 Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar.....	336
4.3.3.2.8.2. 2005 Coğrafya 10 Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar.....	340
4.3.3.2.8.3. 2005 Coğrafya 11 Öğretim Programına Göre	

Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar.....	344
4.3.3.2.8.4. 2005 Coğrafya 12 Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar.....	348
5. SONUÇ ve ÖNERİLER.....	352
5.1. Sonuçlar.....	352
5.1.1. Coğrafya Öğretim Programlarında 1923-2008 Yılına Kadarki Değişikliklere İlişkin Sonuçlar.....	352
5.1.2. Coğrafya Öğretmeni Yetiştirmede Uygulanan Politika ve Stratejilere İlişkin Sonuçlar.....	359
5.1.1.3. Coğrafya Ders Kitaplarının İçerik, Görsellik, Ölçme ve Değerlendirme Açısından Geçirdiği Aşamalara İlişkin Sonuçlar...	367
5.2. Öneriler.....	373
5.2.1. Coğrafya Öğretim Programlarına İlişkin Öneriler.....	373
5.2.2. Coğrafya Öğretmenlerinin Yetiştirilmesine İlişkin Öneriler.....	376
5.2.3. Coğrafya Ders Kitaplarına İlişkin Öneriler.....	382
KAYNAKÇA.....	383
EKLER.....	405

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1 :	1961-2008 Yılları Arasında Coğrafya Öğretmenlerine Yönelik Olarak Açılan Hizmet İçi Eğitim Faaliyetleri.....	57
Tablo 2:	1924 Coğrafya Öğretim Programına Göre Lise 1, 2 ve 3. Sınıflarda Öğretimi Yapılacak Konular.....	65
Tablo 3:	1942 Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programı.....	68
Tablo 4:	1942 Lise II Devletler Coğrafyası Öğretim Programı.....	69
Tablo 5:	1942 Lise III Türkiye Coğrafyası Öğretim Programı.....	70
Tablo 6:	1957 Lise I Coğrafya Öğretim Programı.....	72
Tablo 7:	1957 Lise II Ülkeler Coğrafyası Fen ve Edebiyat Kolu Öğretim Programı.	74
Tablo 8:	1957 Lise III Türkiye Coğrafyası Edebiyat Kolu Öğretim Programı.....	75
Tablo 9:	1957 Lise III Türkiye Coğrafyası Fen Kolu Öğretim Programı.....	75
Tablo 10:	İnsanlığın Vatanı Olmak Bakımından Dünya ve Fiziki Coğrafya Etmenlerinin İnsan Hayatı ve Faaliyetleri Üzerindeki Etkileri.....	83
Tablo 11:	Beşeri Coğrafya Etmenleri.....	87
Tablo 12:	Nüfus.....	88
Tablo 13:	Yerleşme.....	88
Tablo 14:	1973 Coğrafya Öğretim Programına Göre Coğrafya Öğretimi Yapılmasının Öğrenci İçin Amaçları.....	92
Tablo 15:	İnsanlığın Vatanı Olmak Bakımından Dünya ve Fiziki Coğrafya Etmenlerinin İnsan Hayatı ve Faaliyetleri Üzerindeki Etkileri.....	100
Tablo 16:	Beşeri Coğrafya Etmenleri.....	104
Tablo 17:	Nüfus.....	105
Tablo 18:	Yerleşme.....	105
Tablo 19:	Lise III Türkiye Coğrafyası Öğretim Programı.....	107
Tablo 20:	1982 Programına Göre Konular İncelenirken Dikkat Edilecek Hususlara İlişkin Açıklama ve Tavsiyeler.....	112
Tablo 21:	1982 Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programına Göre Konuların Ünitelere Göre Dağılımı.....	114
Tablo 22:	1982 Lise II Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Öğretim Programına Göre Konuların Ünitelere Göre Dağılımı.....	116
Tablo 23:	1982 Lise III Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası Öğretim Programına Göre Konuların Ünitelere Göre Dağılımı.....	118
Tablo 24:	1983 Programına Göre Konular İncelenirken Dikkat Edilecek Hususlara İlişkin Açıklama ve Tavsiyeler.....	123
Tablo 25:	Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programına Göre Öğretimi Yapılacak Konuların Ünitelere Göre Dağılımı.....	126
Tablo 26:	Lise II Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Öğretim Programına Göre Öğretimi Yapılacak Konuların Ünitelere Göre Dağılımı.....	127
Tablo 27:	1983 Lise III Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası Öğretim Programına Göre Öğretimi Yapılacak Konuların Ünitelere Göre Dağılımı.....	130
Tablo 28:	Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programına Göre Öğretimi Yapılacak Konuların Ünitelere Göre Dağılımı.....	133
Tablo 29:	Lise II Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Öğretim Programına Göre Öğretimi Yapılacak Konuların Ünitelere Göre Dağılımı.....	135

Tablo 30:	1992 Lise III Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası Öğretim Programına Göre Öğretimi Yapılacak Konuların Ünitelere Göre Dağılımı.....	136
Tablo 31:	Ders Geçme ve Kredili Sisteme Göre Lise Coğrafya Derslerinin Haftalık Ders Çizelgesi.....	140
Tablo 32:	1992 Coğrafya I Öğretim Programına Göre Öğretimi Yapılacak Konular...	141
Tablo 33	1992 Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliğine göre Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası I öğretim programına göre öğretimi yapılacak konular.....	144
Tablo 34	1992 Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliğine göre Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası 2 öğretim programına göre öğretimi yapılacak konular.....	145
Tablo 35:	1992 Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliğine göre Türkiye Coğrafyası-1 öğretim programına göre öğretimi yapılacak konular.....	148
Tablo 36:	1992 Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliğine göre Ülkeler Coğrafyası öğretim programına göre öğretimi yapılacak konular.....	150
Tablo 37:	2005 9. Sınıf Coğrafya Öğretim Programında Kazımların Öğrenme Alanlarına Göre Dağılımı.....	160
Tablo 38:	2005 10. Sınıf Coğrafya Öğretim Programında Kazımların Öğrenme Alanlarına Göre Dağılımı.....	164
Tablo 39:	2005 11. Sınıf Coğrafya Öğretim Programında Kazımların Öğrenme Alanlarına Göre Dağılımı.....	168
Tablo 40:	2005 12. Sınıf Coğrafya Öğretim Programında Kazımların Öğrenme Alanlarına Göre Dağılımı.....	172
Tablo 41:	Gazi Eğitim Enstitüsünde Coğrafya Öğretmenliği Yapmaya Hak Kazananların Listesi.....	180
Tablo 42:	Gazi Eğitim Enstitüsü Tarih-Coğrafya Bölümü Ders Dağıtım Çizelgesi (1931).....	182
Tablo 43:	Tarih-Coğrafya Şubesinin Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi (1941).....	183
Tablo 44:	Tarih-Coğrafya Şubesinin Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi (1944).....	183
Tablo 45:	Sosyal Bilgiler Bölümü Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi (1966).....	184
Tablo 46:	Gazi Eğitim Enstitüsünün Tarih-Coğrafya Mezunları (1931-32/1936-37).....	186
Tablo 47:	Gazi Eğitim Enstitüsü Coğrafya Öğretmenleri.....	188
Tablo 48:	Köy Enstitülerinin 1943 Programına Göre Ders Grupları ve Dersleri.....	193
Tablo 49:	Milli Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Öğretmen Yetiştiren Yükseköğretim Kurumları (1982-83 Öğretim Yılı).....	207
Tablo 50	Üniversitelerde Eğitim Uzmanı ve Öğretmen Yetiştirme (1982-83 Öğretim Yılı).....	208
Tablo 51:	Eğitim Fakültelerinin Akademik Yapılanması (1983-93 Yılları Dönemi)...	210
Tablo 52:	Öğretmenlik Sertifikası Programlarındaki Formasyon Dersleri.....	213
Tablo 53:	Sınıf Öğretmenliği Lisans Programı.....	213
Tablo 54:	Lisans ve Yüksek Lisans Öğretmenlik Formasyon Dersleri ve Kredileri.....	215
Tablo 55:	Edebiyat Şubesinin Haftalık Ders Programı.....	217
Tablo 56:	Coğrafya Eğitimi Veren Yüksek Öğretim Kurumları.....	222

Tablo 57:	1984-1985 Eğitim ve Öğretim Yılında Coğrafya Eğitimi Veren Yüksek Öğretim Kurumları.....	224
Tablo 58:	2008-2009 Eğitim ve Öğretim Yılında Coğrafya Eğitimi Veren Yüksek Öğretim Kurumları.....	227
Tablo 59:	1952 Yılı Maarif Vekaleti Öğretmen Tekamül Kurs ve Seminer Programı.....	230
Tablo 60:	1953 Yılı Maarif Vekaleti Öğretmen Tekamül Kurs ve Seminer Programı.....	231
Tablo 61:	1961-2008 Yılları Arasında Coğrafya Öğretmenlerine Yönelik Olarak Açılan Hizmet İçi Eğitim Faaliyetleri.....	233
Tablo 62:	1960-2008 Yılları Arasında Hizmet İçi Eğitim Faaliyetleri İle Bu Faaliyetlere Katılanların Yıllara Göre Dağılımı.....	234
Tablo 63:	Coğrafya Öğretmenlerinin Özel Alan Yeterlilikleri.....	237
Tablo 64:	Değerlendirmeye Alınan Coğrafya Ders Kitapları.....	263
Tablo 65:	Kazanımların Öğrenme alanlarına Oransal olarak Dağılımı.....	344
Tablo 66:	Coğrafya Öğretim Programlarında Yenilik Olarak Değerlendirilen Uygulamalar.....	356

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
AP	: Adalet Partisi
AT	: Avrupa Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DB	: Dünya Bankası
DP	: Demokrat Parti
HİE	: Hizmetiçi Eğitim
MEB	: Millî Eğitim Bakanlığı
MC	: Milliyetçi Cephe
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
ÖİB	: Öğretmeni İşbaşında Yetiştirme Bürosu
RG	: Resmi Gazete
SETA	: Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
TALIS	: Uluslararası Öğretme ve Öğrenme Araştırması
TTKB	: Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
YÖK	: Yükseköğretim Kurulu
KPSS	: Kamu Personeli Seçme Sınavı

I. BÖLÜM

GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, varsayımları, sınırlılıkları ve araştırmada verilen çeşitli kavramların tanımları üzerinde durulmuştur.

1.1. Problem Durumu

Günümüz Türkiye eğitim sisteminde ihmal edilmiş ve sadece sosyal bilimler alanına hapsedilerek kısır karaktere bürünmüş bir disiplin görüntüsü sergileyen coğrafya bu hâliyle bilim çevrelerinin ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamaktan uzaktır. Hatta bazı akademisyenler Avrupa ve Amerika’da hızla gelişen coğrafyanın maalesef ülkemizde 1950’lerden daha az popüler olduğu, yıllar boyunca coğrafya programlarına uzman olmayan kişilerce müdahale edildiği konusuna dikkati çekmektedirler (Alim, 2003: 2).

Ülkemizin coğrafya eğitimindeki yaklaşımının ve program geliştirme faaliyetlerinin olumlu bir seyir izlemediği, bu nedenle lise coğrafya eğitiminden başlayarak ciddi bir değişime, hatta reforma gereksinim duyulduğu konusunda akademisyenler ve öğretmenler neredeyse hemfikirdirler (Tomal, 2004:3).

Coğrafya, insanların çevreleriyle olan olumlu ya da olumsuz ilişkilerini hem sosyal hem de doğal yönleriyle pratik sonuçlara çevirmek üzere araştırmaktadır. Bu durumun bir sonucu olarak da gelişmiş ülkelerde “coğrafyacı” unvanı taşıyan insanlar “yer” ve “insan” ile ilişkili hemen her kurumda uygulamaya ve sonuca giden iş ve projelerde görev almaktadırlar. Günümüzde coğrafyacıların çalışma alanları içinde şehir ve bölge planlamalarında çevre sorunlarına çözümler getirecek projelerde ve küresel şirketlerin dünya pazarlarında yeni yerler bulma çabalarında görev almak da bulunmaktadır (Özgüç ve Tümertekin, 2000: 243).

Uygulanan programların aksaklık ve eksiklikleri giderildikçe, toplum ve bilim alanlarındaki değişmelere göre yeniden düzenlendikçe diğer bir deyişle, programlar geliştirildikçe eğitimin niteliğinin de artması beklenir. Bu nedenle asıl önemli olanın eldeki programın yaklaşımı ve niteliğinin yanında çıktıyı nitelikli ürün olarak şekillendirecek olan öğretmenler tarafından programın nasıl algılandığı, ne şekilde uygulamaya sokulduğu ve ne düzeyde uygulanabildiğidir (Erden,1998:2).

Ayrıca “*coğrafya programları’nda*”, ders içinde düşünme gücünü arka plana iten, coğrafya’nın analiz ve sentez gibi temel unsurlarını oldukça yüzeysel geçen, kesin yargılar içeren ve son noktayı koyan ifade tarzıyla yazılmış, öğrenci etkinliklerine en alt düzeyde destek veren “*coğrafya ders kitaplarında*”, öğrencilerin bilgi depolaması üzerine kurulmuş, onların zihinlerini düşünmeye zorlamayan, coğrafi düşünce gücünü geliştirmeyen, ezbere dayalı “*öğrenme-öğretme yöntemleri*” nde de kendisini tüm gücüyle hissettirmektedir. Daha da kötüsü; yıllar boyunca gerçek coğrafi bilgi, beceri ve perspektiften yoksun yetişen öğrencilerin günümüz Türk toplumunun birey ve yöneticileri olarak, ülkemizin coğrafi nedenlerden kaynaklanan birçok sorununa, coğrafi bilgi ve perspektiften uzak yöntemlerle çareler arama karmaşasında olduğu gerçeğidir. Çünkü coğrafyacıların önemli bir kısmı yetiştirilme sürecinde topluma faydalı bilgiler öğrenip bunları toplum yararına kullanmak şeklindeki coğrafyanın ideolojisinden uzak kalmışlardır.

Cumhuriyetin ilanından sonra bütün eğitim kademelerinde gerek zaman zaman ismi değişmekle beraber yer verilen coğrafya dersinin gecen zaman içerisinde bilim çevrelerinin ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olmasının ve popüleritesinin diğer bilimlerden geride olmasının nedenlerinin belirlenebilmesine katkı sağlayacağı düşünüülerek, “**Türkiye Coğrafya Eğitimi: Öğretim Programı, Öğretmen Eğitimi ve Ders Kitapları Boyutu**”, araştırma konusu olarak seçilmiştir.

1.1.1. Problem Cümlesi

Türkiye’de Coğrafya Eğitimi; Öğretim Programı, Öğretmen Eğitimi ve Ders Kitapları Boyutu Nedir?

1.1.2. Alt Problemler

Araştırmanın alt problemlerine aşağıda maddeler halinde yer verilmiştir.

1. Coğrafya Öğretim Programlarında 1923-2008 yılına kadarki değişiklikler nelerdir? Bu değişiklikleri ortaya çıkaran paradigmlar nelerdir?
2. Hizmet öncesi ve hizmet sonrasında coğrafya öğretmeni yetiştirmede uygulanan politika ve stratejiler nelerdir?
3. Coğrafya ders kitaplarının içerik, görsellik, ölçme ve değerlendirme açısından geçirdiği aşama nelerdir?

1.2. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, 1923-2008 yılları arasında Türkiye’de Coğrafya Eğitiminde, “öğretim programı, öğretmen yetiştirme ve ders kitapları” konularında uygulanan politika ve uygulamaları belirlemek, bu politika ve uygulamaların nitel ve nicel yönden yeterliliğini ortaya koymaktır.

1.3. Araştırmanın Önemi

Avrupa Birliğine girmek isteyen Türkiye’nin, hemen yanı başındaki bu bölgesel güç bloğunun modernizesi içinde yer almaya hazır olduğunu göstermesi gerekmektedir. Bunun için Türkiye’nin yönetim anlayışı, siyaset, ticaret, ekonomi ve sosyal alanda yapacağı çeşitli değişiklikleri gerektirmektedir. Nitekim Türkiye, 1920’lerde gelişmek, yeniden organize olmak ve modernizasyon gibi konularda o zamanki gerekleri yerine getirebilmiş ve o yıllardan Ortadoğu ülkelerine göre daha güçlü olarak çıkabilmişti.

Bugün Türkiye’nin Avrupa Birliğine üye olmaktan daha önemli olan ve dünya arenasında ülkemiz için çalışacak faal genç nüfusunu, tüm aktivite alanlarında eğitmeye ihtiyacı vardır. Avrupa düzeyinde ülke yönetimine aktif olarak katılan, tarım, endüstri ve ticaret hayatında, hatta yaşamın sosyal ve kültürel yönlerine katkı sağlayacak, küreselleşmenin farkında olan genç ve eğitilmiş insanlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Çünkü günümüz gençliği, dünya ticaret merkezinin yıkılmasıyla başlayan olaylar, Amazondaki yağmur ormanlarının tahrip edilmesi, genetik mühendislik çalışmalarındaki yenilikler ya da küresel anlamda tüm dünyayı kasıp kavuran basit bir Çin gribi, SARS virüsü veya kuş gribi gibi kendi iradeleri ve etkilerinin çok ötesinde cereyan eden olaylar ve kararlarla yüzleşmek zorunda olan bir toplumla karşı karşıyadırlar.

Bu öğrenciler sürekli olarak hızla değişen kültürel, sosyal, politik, ekonomik, teknolojik ve çevre sorunlarındaki küresel meselelerde kitle iletişim araçları tarafından adeta bombardımana tutulmaktadır. Yeni nesil artık, Çin’den gelen ayakkabıları ve Çin’de ya da Endonezya’da imal edilmiş elbiseleri giymekte veya Kore’de üretilmiş arabalara, Çin’de imal edilmiş bisikletlere binmektedirler. Dolayısıyla gençliğin, dünyanın küresel hâle gelmiş sorunlarıyla yüz yüze gelmesi de böylesi bir eğilim ve

yoğunluk nedeniyle an meselesi ve kaçınılmaz bir gerçeğidir. Böylesi bir dünyada, coğrafya öğretim programlarının ülkemiz gençliğini gelecek üzerinde etkisi olacak bireyler olarak hazırlayabilmesi son derece önemlidir.

Dünyayı tanımayan devlet adamları, başka ülkeler karşısında ülkelerini gereği gibi temsil edemezler. Uluslararası ticari ilişkiler, farklı mal ve ürünlerin üretilmesi ve bunların birbirilerinin pazarlarında pazarlanması esasına dayanır. Devleti yönetenlerin bu konuları çok iyi bilmeleri gerekir. Dolayısıyla ortaöğretimde coğrafya eğitiminin en köklü amaçlarından biri de bugünden, yarının devlet ve ülke yöneticilerini hazırlamaya katkı yapmaktır.

Türkiye’de de gerek Avrupa ve gerekse dünyaya açılmak gibi meselelerde yerel seviyede etkili olmanın önem ve etkisini ortaya koyabilmek için devlet memurlarından mesleğinde uzmanlaşmış kişilere varıncaya kadar genelde tüm toplumun yeni bir eğitim anlayışına olan ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Sadece ulusal veya uluslararası yönetim alanlarında değil, illerin yönetimi, şehir merkezleri, belediye, ilçe ve köy bazında, aile ve hatta bireyler için böyle bir eğitim anlayışının gerekliliği kendini açıkça hissettirmektedir (Artvinli, 2008: 10).

Türkiye’nin Avrupa Birliği’nde ya da Avrupa Birliği dışındaki daha geniş alanlarda güçlü bir aktör olabilmesi ve her bireyin bu yenedünya ile yüz yüze gelebilmesinde rehber olacak bakış açısına sahip olması, ancak günümüz şartlarına, hatta gelecek yıllardaki değişimleri kapsamaya uygun olarak hazırlanmış bir eğitim sürecinden geçmesiyle gerçekleşebilir.

Böyle yeni bir eğitim süreci ve projesinde coğrafya, işe girişmek için en ideal derslerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü coğrafya sadece yeryüzü ile değil insanlarla da ilgilidir. İnsanları ve mekânları geçmişi, bugünü ve geleceğiyle birlikte ele alır. Bu yönüyle coğrafya, insanların yaşadıkları ve çalıştıkları yerlerde yaptıkları hemen her şeyi inceleyen bir bilim olma özelliği taşır. Coğrafya bir yarısıyla fen bilimi, diğer yarısıyla da sosyal bilimdir. Hem bu nedenle, hem olaylara geniş bir açıdan bakışı, hem de araştırdığı konular yönünden, en çok komşu bilime sahip olan bilim alanıdır. Bu durumun coğrafyaya ve coğrafyacılar kazandırdığı önemli avantajlar vardır. Bu da coğrafyacının **olaylara çok boyutlu bakabilme özelliği**dir. Coğrafyacı bu özelliğini hem

sosyal hem de fen bilimlerinin çeşitli dallarına ait bilgilere sahip olmaktan dolayı kazanmaktadır. Bu özelliyle dolayı bir coğrafyacı; “geri kalmışlık”, “açlık”, “kuraklık”, “küreselleşme”, “kutuplaşma”, “kalkınma”, “iklim değişiklikleri”, “çölleşme”, “salgın hastalıklar” gibi Dünya’yı ve Dünya’da yaşayan bütün insanları ilgilendiren evrensel sorunlar hakkında en sağlıklı bilgi ve görüşlere sahip olan meslek adamıdır (Şahin, 2003: 18).

Bütün bu konuları kapsayıcı özelliği nedeniyle coğrafya öğretiminin Türkiye’de ne kadar etkili olduğunun ortaya konulabilmesi için program, öğretmen yetiştirme, ders kitabı yazma ve geliştirme konularında geçirdiği aşamanın sorgulanmasında yarar vardır. Böylece bilim çevrelerinin ve toplumun beklentilerine cevap verebilecek bir coğrafya eğitimi için geliştirilecek politika ve stratejilere katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Araştırma aşağıdaki varsayımlar üzerine kurulmuştur.

1. Veri toplama araçlarının, araştırmanın amacına, konusuna uygun olduğu varsayılmaktadır.
2. Araştırmada ulaşılan kaynakların, araştırma sonuçlarının genellenebilirliğini sağlayacak sayıda olduğu varsayılmaktadır.
3. Araştırmada ulaşılan kaynaklar çerçevesinde yapılan analizlerin yeterli olduğu varsayılmaktadır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma; 1923-2008 yılları arasında, Türkiye’de coğrafya öğretimi ile ilgili olarak yürürlüğe konan öğretim programları, ders kitapları ve coğrafya öğretmeni yetiştirmeye yönelik olarak yapılan uygulamaları ortaya koymak için yapılan değerlendirmeler ulaşılan kaynaklarla sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Program: Öğrencilerin Okulu bitirmesi, diploma alması ya da bir meslek ve uzmanlık alanına girebilmesi için bir okulun, okul türünün ya da okul sisteminin kazandırmayı amaçladığı konuları belirten yazılı belge. Geniş anlamıyla bir tek dersin ya da sınıfın programından tutunuz da bir okul sisteminin ülke çapındaki eğitim

programına kadar her tür eğitim ve öğretim programını içine alır. Dar anlamıyla yalnızca ders içi çalışmaları kapsayan öğretim programı anlamına gelir (Öncül, 2000: 913).

Program Geliştirme: Program öğeleri olan hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme boyutları arasındaki dinamik ilişkiler bütünüdür (Demirel, 2009: 369).

Öğretim Programı: Bir dersle ilgili öğrenme-öğretme sürecinde nelerin niçin ve nasıl yer alacağını gösteren bir kılavuz, başka bir deyişle bu nitelikte bir proje planıdır (Özçelik, 1998: 4).

Ders Kitabı: Sistemli bir biçimde düzenlenmiş ve belli bir derste kullanılmak üzere hazırlanmış öğretim el kitabı (Öncül, 2000:308).

Ders Saati: Öğretmen ve öğrencilerin belli konuları ele alıp işledikleri zaman parçası (Öncül, 2000:309).

Öğretmen: Resmî ya da özel bir eğitim kurumunda öğrencilerin öğrenme yaşantılarına kılavuzluk etmek ve yön vermek amacıyla görevlendirilmiş kişi (Öncül, 2000:866)

Hizmet içi Eğitim: Eğitim alanında çalışanların gelişmelerini sağlamak amacıyla yöneticilerin uygun araçlarla yaptıkları tüm çabalar. Program incelemeleri, sınıf ziyaretleri ve müfettişlerin yardımı örnek olarak verilebilir (Öncül, 2000:568)

Hizmet öncesi eğitim: Bir kimsenin öğretmen olarak göreve başlamadan önce lisede, ilköğretimde, öğretmen yetiştiren okullarda ve üniversitelerde almış olduğu genel ve mesleki öğretim (Öncül, 2000:568)

Hizmet içi yetiştirme: Çalışanların yeterliliklerini artırmak amacı ile uzmanlık mesleklerinde çalışanları da kapsamak üzere, bir meslekte çalışanlara verilen özel öğretim ya da eğitim (Öncül, 2000:568)

II. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde ortaöğretim coğrafya öğretim programı geliştirme çalışmalarına, öğretim programı değişikliklerine bağlı olarak yazılan ve geliştirilen coğrafya ders kitapları ile öğretim materyallerine, coğrafya öğretmenlerinin hizmet öncesi ile hizmetiçi eğitimlerle kapasitelerini geliştirme bileşenlerine değinilmiştir.

2.1. Öğretim Programı Kavramı

Eğitim sürecinin temel unsurlarından biri olan öğretim programı, çok boyutlu ve karmaşık bir kavramdır. Alan yazında öğretim programının çok çeşitli tanımları bulunmaktadır (Akpınar, 2009: 5).

Program (curriculum) kavramının kökeni, Latince “yarışan atlı arabanın izlediği rota” veya “Yunan askerlerinin koşu ve savaş arabalarının izlediği yol” anlamına gelmektedir. Curriculum kavramının kökü olan “currere” koşmak anlamındadır. Bir işin veya oluşun akışına işaret eden bu kavram, eğitimde öğrenilen veya öğretilene işaret etmektedir (Mednick, 2008). Bu anlamda program, bir öğretim- öğrenme haritası (Clement, 1980) olarak düşünülebilir. Program kavramı; öğrenene, okulda ve okul dışında planlanmış etkinlikler yoluyla sağlanan öğrenme yaşantıları düzeneğidir (Demirel, 2009: 11).

Program öğeleri olan hedef, içerik, öğrenme-öğretme süreci ve değerlendirme boyutları arasındaki dinamik ilişkiler bütünü olan program geliştirme, bilimsel dayanakları olan ve teknik süreçlerden yararlanan bir araştırma çabasıdır (Varış, 1976: 6). Bu nedenle program geliştirme çalışmaları kapsamlı ve sürekli devam eden bir süreçtir (Demirel, 2009: 36).

Eğitimin hedeflerini belirlemek örgün eğitim faaliyetlerinin dayanağıdır. Hedefler büyük ölçüde ülkenin eğitim felsefesini de ortaya koymaktadır. Eğitim programlarında amaçlar yerine hedef kavramının kullanıldığı görülmektedir. Hedef kavramı yetiştirdiğimiz insanda bulunmasını uygun gördüğümüz, eğitim yoluyla kazandırılabilir özellikler olarak tanımlanmaktadır (Demirel, 2009: 37).

Programın içerik boyutunda belirlenen amaçlara ulaşmak için “Ne öğretelim?” sorusuna cevap aranır. Büyük oranda da hedef-içerik ilişkisi kurularak amaca uygun bilgilerin aktarılması istenir.

İçerik seçiminde en önemli nokta öğretim programında yer alan hedeflerle tutarlılık boyutudur. Genelde, eğitim sistemi merkezî yönetimle yönetilen ülkelerde, özellikle de ülkemizde içerik seçimi merkezî yönetim tarafından gerçekleştirilmektedir. Seçilmiş olan içeriklerin de merkezî yönetimin onayından geçmesi gerekir (Demirel, 2009: 42).

İçerik düzenlenmesinde temel ilkeler somuttan soyuta, basitten karmaşığa, kolaydan zora, yakın çevreden uzağa doğru yapılabilen bir sıralamadır. Bu ilkeler, her ders için geçerli olabilir (Demirel, 1999: 109).

Programın öğretme ve öğrenme süreci boyutunda ise “Nasıl?” sorusuna cevap aranır. Amaca uygun seçilen bilgi muhtevasının bireye aktarılması nasıl olmalıdır? diğer bir deyişle, nasıl öğretelim sorusuna cevap aranır. Bunun için de sınıf içi uygulamalarda hangi yöntem ve teknikleri uygulayalım? Hangi araç-gereçlerden yararlanalım? sorularına cevap aranır (Demirel, 2009: 37).

Programın son boyutu olan değerlendirme boyutunda ise yapılan eğitimin kalite kontrolü yapılır. Değerlendirme sonuçları da eğitim programının hedeflerine ne kadar ulaşıp ulaşamadığını ortaya koyar. Bir bakıma bu sonuçlar sisteme dönüt sağlar (Demirel, 2009: 37).

2.2. Türkiye’de Coğrafya Öğretim Programı Geliştirme Çalışmaları

Türk tarihinde Selçuklular döneminde medreselerin kurulmasıyla eğitimi verilmeye başlanan coğrafya, eğitim kurumlarının programına girmiştir. Osmanlı Döneminde Selçuklular döneminde olduğu gibi medreselerde coğrafya dersi eğitim programlarında varlığını korumuştur. Öyle ki Osmanlı Devleti Döneminde medreseler çok sayıda coğrafyacı yetiştirmiştir (Sönmez, 1996: 7).

Cumhuriyetinin ilanından sonra eğitim programlarında coğrafya dersi yer almaya devam etmiştir. 1924 yılı programında coğrafya 7, 8 ve 9. sınıflarda birer saat, 10. sınıflarda ise iki saat olarak okutulmaktaydı (Gürsoy, 1992: 36). 1924 tarihli lise

öğretim programı, üzerinde küçük bazı değişiklikler yapılarak 1934 yılında son şeklini almıştır. Bu nedenle bu programlar tek program hâlinde ele alıp, cumhuriyet tarihinin ilk programı olarak kabul etmek daha doğru bir yaklaşım olarak görülmektedir. Amaçlar ve açıklamalar bölümünün yer almadığı bu program genç ülkenin ilk program olması açısından oldukça önem taşımaktadır (Geçit, 2008:151).

Lise 1. sınıflarda öğretim programının hazırlandığı yıl haftada 1ders saati, daha sonra (1927) 2 ders saati olarak okutulan “Umumi Coğrafya” dersi öğretim programı incelendiğinde (Maarif Vekâleti, 1934: 46.47.48) toplam 20 ana başlık hâlinde hazırlanmış olan bu programda 13 ana başlığın fiziki coğrafya, 2 ana başlığın beşerî, kalan 5 ana başlığın ise ekonomik coğrafya ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu veriler ışığında programın % 65’nin fiziki coğrafya, % 25’nin ekonomik coğrafya, % 10’unun ise beşerî konulardan ibaret olduğu söylenebilir (Geçit, 2008:152).

Lise 2. sınıfta öğretim programının hazırlandığı yıl haftada 1 ders saati daha sonra (1927) haftada 2 ders saati olarak okutulan “Büyük ve Komşu Memleketler Coğrafyası” içeriğine bakıldığında, öncelikle diğer iki ders programında görülmeyen bir özellik göze çarpmaktadır. Bu da dersin nasıl işleneceği, ülke özelliklerinin hangi sistem dâhilinde ve öğrencilere hangi bilgilerin verileceğinin ayrıca belirtilmiş olmasıdır (Maarif Vekâleti, 1934: 48,49). Toplam 17 ülkenin yer aldığı programda Avrupa devletlerinin daha çok önemsendiği, Asya (İran, Japonya, Sovyetler Birliği) ve Amerika (A.B.D. Brezilya, Arjantin) kıtalarından ise 3’er ülkeye yer verildiği görülmektedir. Fransa ve İngiltere’nin manda ve sömürgelerinin de yer aldığı bu öğretim programında hiç bir Afrika ülkesinin irdelenmeyişi dikkat çekicidir. Çok geniş bir coğrafyada yaşayan Türklere ayrıca öğretim programında yer verilmeyişi de önemli bir eksiklik olarak değerlendirilebilir (Geçit, 2008:152).

Lise 3. sınıf “Türkiye Coğrafyası” dersinde 1937 yılında çok önemli bir değişiklik gözlenmektedir. Bu yılda fen alanında haftalık ders saati 3’e çıkarılmış, edebiyat alanındaki 1 saatlik süre korunmuştur. 10 yıl sonra tekrar bir değişiklikle ders saati fen alanında 3’ten 1’e düşürülmüş edebiyat alanında 2’ye çıkarılmıştır. Bu süreçte meydana gelen bu dikkat çekici hususlar o dönemlerde coğrafya dersinin esasında fen alanına mı yoksa edebiyat-sözel alanına mı dâhil edilmesi gerektiği yönündeki tereddütlerin bir sonucu olarak değerlendirilebilir. Türkiye’nin coğrafi durumu, doğal

artlar, doğal alanlar ve her doğal alanın çeşitli özellikleri, doğal serveti, ekonomik artlar, hükûmet ekli, idari taksimat, askerî teşkilat, ulam, haberleşme ve ticari özellikleri gibi konular bu dersin ana başlıklarını teşkil etmektedir (Maarif Vekâleti, 1934: 49). Dersin içeriğine bakıldığı zaman oldukça dar kapsamlı olduğu söylenebilir. Çünkü o dönemde coğrafya, öğrencilerin tüm lise boyunca Türkiye ile ilgili bilgi edindikleri tek ders olması açısından oldukça önem arz etmekteydi. Hâlbuki savaştan yeni çıkan ülkede milli hassasiyetlerin oldukça etkin olduğu bir dönemde bu program daha fazla önemsenmeliydi (Geçit, 2008:152).

1941 yılında düzenlenen Birinci Türk Coğrafya Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda 1942 Coğrafya Öğretim Programı oluşturulmuştur. Ancak bu program, günümüz öğretim programı anlayışından hayli uzaktır. Lise 1 ve 2'de ikişer, lise 3'te bir saat üzerinden okutulması önerilen programın (MEB, 1942; 119), yalnızca konuların sıralanmasından ibaret olduğu görülür (Gümüş, 2004: 80).

Bu dönemde coğrafya dersleri liselerin bütün sınıflarına dağıtılmıştır. Lise 1. sınıfta haftada 2 saat okutulan Genel Coğrafya dersi içeriğinden harita projeksiyonları konusu programdan çıkarılmış ve keşifler konusunda kısaltmalara gidilmiştir. Lise 2. sınıfta 2 saat okutulan Ülkeler Coğrafyası dersi öğretim programında büyük değişiklikler yapılmamış, yalnız öğretim programının adı değiştirilmiş ve tetkik edilen memleketler daha uygun bir biçimde sıralanmıştır. Lise 3. sınıfta okutulan Türkiye Coğrafyası haftada 2 saate çıkartılmış, memleketin fiziki coğrafyası, iktisadi yapısı ve dünya ekonomisindeki yeri tetkik edilmiştir. Sanat okullarında coğrafyanın bir kültür dersi olarak yer alması hesaba katılmış ve mevcut programı ağırlaştırmadan bazı ilaveler yapılmıştır. Öğretmen okulları için komisyon ayrı bir program hazırlamamış, liselerle aynı ayarda olduğu kabul edilen bu okullarda coğrafya dersinin haftada 6 saate çıkarılması gerekli görülmüştür (Engin, 2003; 108).

1957 yılına kadar coğrafya öğretim programlarında herhangi bir düzenleme yapılmamıştır. 1957 yılında coğrafya öğretim programı, diğer programlarla birlikte ele alınıp düzenlenmiştir.

Haftada 2 ders saati olarak okutulan Lise 1 “Coğrafya” dersi içeriğinde 15 ana başlık yer almaktadır ki bunların 11' ini fiziki coğrafya konular (% 73), 4'ünü (% 27) beşeri coğrafya konuları teşkil etmektedir (MEB Tebliğler Dergisi, 1957: 976).

Haftada 2 ders saati olarak okutulan Lise 2’ “ Coğrafya” dersi içeriğinde, hem fen hem de edebiyat kolunda haftada 2 ders saati olarak “Ülkeler Coğrafyası” dersi okutulmuştur (MEB Tebliğler Dergisi, 1957: 976).

1957 öğretim programında da “Türkiye Coğrafyası” dersinin sınıf ve alanları ile süresi bir önceki programa benzerlik göstermektedir. Lise 3. sınıfların her iki alan için aynı program hazırlanmış ancak konuların işlenişinde fen alan öğrencilerine beşerî ve ekonomik konuların ayrıntıya girilmeksizin genel hatlarıyla verileceği belirtilmektedir (MEB Tebliğler Dergisi, 1957: 976). Bu ders 8 ana başlık hâlinde incelenmiş, bu başlıkların ilk 5 bölümü Türkiye’nin fiziki coğrafya özelliklerini, bölümlerden biri tüm bölgelerimizin fiziki, beşerî ve ekonomik açıdan özelliklerini, bir diğer bölüm Türkiye’nin nüfus özelliklerini, son bölüm ise ülkemizin ekonomik coğrafyasını konu edinmiştir. Bu öğretim programının takdire değer en önemli hususu metodudur. Bu metot çerçevesinde Türkiye’nin çeşitli coğrafi özelliklerinin ülke genelinde incelendikten sonra bölge ölçeğinde ele alınması çeşitli karşılaştırmalar için kolaylık sağlamıştır.

1957 coğrafya öğretim programında VIII. Millî Eğitim Şurası'nda alınan kararlar neticesinde 1971 yılında değişiklik yapılarak taslak bir program ortaya konmuştur (MEB, 1971: 171, MEB, 1971: 272). Bu öğretim programına göre lise 1 ve lise 2. sınıf öğretim programları değiştirilmiştir. 22 Mart 1971 tarihli kurul kararı ile oluşturulan lise 1. sınıf coğrafya programı gerek hedeflerin belirtilmesi, gerekse açıklamalar ile o yıla kadar hazırlanmış en iyi coğrafya öğretim programıdır (Gümüş, 2004: 84).

Lise 1. sınıf “Genel Coğrafya” dersinin içeriğine bakıldığında konunun kapsam açısından çok geniş bir muhtevaya sahip olduğu dikkat çekmektedir (MEB Tebliğler Dergisi, 1971: 1652). Dört ana bölümden ibaret olan bu dersin her bölümü içerik ve kapsam bakımından farklı sınıflarda okutulabilecek geniş bir düzeydedir. Geniş kapsam yanında ayrılan sürenin haftalık 2 ders saati oluşu, programın bütünüyle işlenmesi ve

tasarlanan hedeflere ulaşılması açısından sıkıntılara yol açmış olabileceğine işaret etmektedir (Geçit, 2008:157).

Haftada 1 ders saati olarak okutulan Lise 2' "Coğrafya" dersinde daha önce sadece lise 2. sınıfta okutulan Ülkeler Coğrafyası dersi konuları 04.05.1971 tarih ve 173 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı kararı ile ikiye ayrılarak yarısının lise 2, diğer yarısının da lise 3. sınıfta okutulması kararlaştırılmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 29.11.1973 tarihli kararı ile yeniden ele alınan coğrafya öğretim programı 1971 yılında düzenlenen programın daha da geliştirilmiş hâlidir (Gümüş, 2004: 84). "Modern program" olarak da adlandırılan 1973 yılı programının kendisinden sonra bile hazırlanan bazı programlara göre bir fark ve belki de üstünlüğü, genel coğrafya öğretiminin amaçlar yanında tüm dersler için ayrı ayrı amaçların belirtilmiş olmasıdır. Ayrıca hazırlanacak ders kitapların "özel şartnamesi" de belirtilmiştir. 1942 yılı program dışında diğer programlarda yer almayan bu şartnameler 1973 yılı programından sonraki programlarda da yer almamıştır.

1973 lise 1. sınıf "Coğrafya" dersi öğretim programı incelendiği zaman coğrafya taslak öğretim programı içeriğinin aynen korunduğunu, buna ilaveten harita bilgisi başlığı ile yeni bir bölümün eklendiği görülmektedir (MEB Tebliğler Dergisi, 1973: 1775). 1973 lise 1.sınıf "Coğrafya" öğretim programındaki diğer önemli gelişme de genel coğrafya öğretiminin amaçlarının ayrıca belirtilmiş olmasıdır. 1971 taslak öğretim programında sadece genel coğrafya dersi öğretiminin amaçlar belirtilmişken, burada her ders için ayrı ayrı amaçlar belirtilmiştir (MEB, 1974; 123).

Lise 2. sınıflarda "Ülkeler Coğrafyası" haftalık ders saati 2'ye çıkartılmıştır. Bu dersin giriş bölümünde öncelikle ülkelerin hangi ölçütler doğrultusunda inceleneceği belirtilmiştir (MEB, 1974: 14-15). 7 bölümden ibaret olan bu dersin birinci bölümünde ilk olarak ülkeler coğrafyasının kısaca tanımı, metodu ve amacı belirtilmiştir. Daha sonra sırasıyla dünyanın bugünkü görünüşü, politik ve ekonomik gruplamalar, hiçbir gruba girmemiş ülkeler, dünya ekonomisine önemli katkılar sağlayan ülkeler gibi alt başlıklar yer alır (MEB, 1974: 15).

Lise 3. sınıf “Türkiye Coğrafyası” dersi dört ana bölümde ve oldukça ayrıntı işlenmiştir (MEB, 1974: 14-15). Türkiye’nin coğrafi konumu ile coğrafi bölgelerimiz ilk iki bölümü teşkil etmiş, onların akabinde Türkiye’nin nüfus ve yerleşme sorunları ile Türkiye’nin ekonomik sorunları sıralanmıştır. 1973 Lise III Programı ile ilk defa “turizm” konusunun coğrafya öğretimine dahil edilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 19.11.1982 tarihli 156 sayılı kararı ile yeniden ele alınan coğrafya öğretim programı değiştirilmiştir (MEB, 1982: 487-490).

Lise 1. sınıf “Genel Coğrafya” dersinde % 86’lık oranla fiziki coğrafya konularının en fazla yer aldığı öğretim programıdır. 1973 öğretim programına göre sadeleştirildiği görülmektedir. “İnsanın türeyişi” gibi doğrudan coğrafyanın konusunu teşkil etmeyen bölümlerle, “dünyanın evrendeki yeri, beşerî coğrafya etmenleri ile ulaştırma ve ticaret hayatı” gibi konuların öğretim programından çıkarıldığı saptanmıştır (MEB, 1982: 156). 1982 öğretim programının dikkate değer diğer yönü ise ünitelerin sonlarında mutlaka o konuların Türkiye açısından değerlendirilmeye tabi tutulmasıdır. Ancak bu durumun doğal bir sonucu olarak konuların ayrı ayrı sınıflarda gereksiz tekrarı dikkat çekmektedir (Geçit, 2008:160).

1982 geçici coğrafya öğretim programında lise 2. sınıflarda “Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri” adıyla ilk defa yeni iki saatlik bir ders getirilmiştir. Bir önceki öğretim programında lise 2’de okutulan “Ülkeler Coğrafyası” dersi konuları ikiye bölünerek yarısı, “Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri” dersi bünyesinde ve o dersin II. bölümünü teşkil edecek şekilde hazırlanmış, diğer yarısı ise lise 3. sınıftaki “Türkiye’nin Ekonomik Coğrafyası” dersinin II. bölümünü kapsayacak biçimde düzenlenmiştir. 1982 öğretim programında lise 2. sınıfta okutulan dersin ilk bölümünü Türkiye’nin coğrafi bölgeleri, ikinci bölümünü ise komşularımız teşkil etmektedir (MEB, 1982: 156).

Lise 3. sınıflarda “Türkiye Coğrafyası” dersi yerini “Türkiye’nin Ekonomik Coğrafyası” dersine bırakmıştır. Bu öğretim programından Türkiye’nin coğrafi bölgeleri çıkarılmış ve bu konu lise 2.sınıf “Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri” dersine kaydırılmıştır.

İki ana bölümden oluşan dersin ilk bölümü ülkemizdeki başlıca ekonomik etkinlikleri kapsamaktadır. Ancak ikinci bölüm dersin adından tümden bağımsız “başlıca dünya ülkeleri” adıyla ülkeler coğrafyası konularını oluşturmaktadır (MEB, 1982: 156).

1982 yılında yapılan geçici program düzenlemesinin ardından 08.07.1983 tarihli Talim Terbiye Kurulu kararıyla coğrafya öğretim programı yeniden düzenlenmiş ve 1983 coğrafya müfredat programı adıyla coğrafya programları tarihinde yerini almıştır (MEB, 1983: 334). Geçici programda 9 maddeden ibaret olan amaçlar bölümü yeni programda 13 madde ile daha kapsamlı hâle getirilmiştir.

Lise 1. sınıfta okutulan “Coğrafya” dersinin 7 üniteden ibaret olduğu görülmektedir ki bu durum “Genel Coğrafya” dersinde konu ve ünite daraltılmasına gidildiğini (MEB Tebliğler Dergisi, 1983: 2146) göstermektedir. Çünkü bir önceki programda bu ders 15 üniteden ibaretti.

Lise 2. sınıfta okutulan “Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri” dersi, bir önceki öğretim programına göre önemli değişikliklere maruz kalmamıştır. Ancak ünite sayılarında azaltmaya gidilmiştir (MEB Tebliğler Dergisi, 1983: 2146).

Lise 3. sınıfta konu ve üniteler bazında değişiklikler yapılmasına karşın, eski öğretim programının ana yapısının korunduğu görünmektedir. Türkiye’nin ekonomik etkinlikleri ile ülkeler coğrafyası iki ana bölüm halinde bu öğretim programının temel yapısını oluşturmuştur.

27.3.1992 tarihli Talim Terbiye Kurulu kararıyla yürürlüğe giren Coğrafya Öğretim Programı modern anlamda bir değişiklik getirmemiş, coğrafya öğretiminin genel amaçlarında bir değişiklik olmamıştır. 1983 yılında hazırlanan öğretim programının tekrarı niteliğinde olan 1992 coğrafya öğretim programı konuların dağılışı, içerikte, derslerin sınıflara dağılımında ve adlarında kayda değer bir yenilik getirmemiştir. Derslerin amaçları, genel amaçlara yönelik olarak kazandırılması istenen hedef davranışlar bu öğretim programında da yer almamıştır. Bu öğretim programında da konuların özelliklerine göre tarih bilgisi verilmesi vurgulanmıştır. Bu yeni öğretim programında okutulacak coğrafya derslerinin içeriğinde bazı değişiklikler yapılmıştır.

Bu değişiklikler ya bazı ünitelerin adının veya içinde yer alan bazı konuların çıkarılması ya da yeni konuların eklenmesi şeklinde olmuştur (Engin, 2003;112).

1992 coğrafya öğretim programının içeriğinde dünya üzerinde meydana gelen gelişmelere bağlı olarak bir takım değişiklikler yapılmıştır. Özellikle de Ülkeler Coğrafyası konularında bu daha açık görölmektedir. Lise 2. sınıfta 1983’de Federal Almanya konu olarak ele alınırken yeni programda konu, Almanya olarak yer almıştır. Yine S.S.C.B’nin içinde incelenen ülkeler bağımsız olarak ayrı ayrı ele alınmıştır. Yeni kurulan Türk Cumhuriyetleri Ülkeler Coğrafyası konularına dâhil edilmiştir. Avrupa Ekonomik İşbirliği’ne (AET) 1992 öğretim programında Avrupa Topluluğu (AT) olarak yer verilmiştir (MEB, 1992). Dünya üzerindeki gelişmelere bağlı olarak coğrafya derslerindeki bilgilerin güncellenmesi olumlu bir gelişme olarak göze çapmaktadır. Ayrıca, lise programına Atatürkçülük ile ilgili konular da dâhil edilmiş ve öğretim programlarında yer alması istenmiştir (MEB, 1992: 264).

9.7.1992 tarihli Talim ve Terbiye Kurulu’nun kararıyla 1995’e kadar olan dönemde Millî Eğitim Bakanlığı’nca eğitim programı değiştirilmiş ve “Ders Geçme ve Kredi Sistemi” denilen yeni bir eğitim modeli uygulanmaya başlanmıştır. Yeni modelin ilk yıl olanakları elverişli okullarda pilot uygulaması yapılmış ve 1992-1993 öğretim yılından başlayarak genel ve mesleki-teknik bütün orta öğretim kurumlarına yaygınlaştırılmıştır (Sözer, 1998: 64).

Bu modelin uygulanması sırasında coğrafya dersleri lise 1. sınıflar için Genel Coğrafya konularını kapsayan zorunlu Coğrafya I dersinin yanında, sözel ve eşit ağırlık bölümlerini tercih eden öğrenciler için seçmeli coğrafya dersleri konmuştur. Bu seçmeli coğrafya derslerinin içeriğini belirten Orta Öğretim Kurumları Seçmeli Coğrafya Ders Programı 1992 yılında hazırlanmıştır. Bu hazırlanan programda coğrafya öğretimının genel amaçları 1983 ve daha önce hazırlanan 1992 öğretim programında belirtildiği gibi aynen alınmış, yeni olarak genel ve derse ilişkin özel amaçlar belirtilmemiştir. Bu programda seçmeli ders olarak konan Türkiye’nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası-1 ve Türkiye’nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası-2, Türkiye Coğrafyası ve Ülkeler Coğrafyası derslerinin konuları ve alt başlıkları şeklinde bu derslerin içeriği belirtilmiştir. Daha önceki coğrafya derslerinden farklı olarak seçmeli coğrafya derslerinde; bu dersleri tercih eden öğrencilerin bu alanda yüksek öğretim görmek

istediği düşünülerek iyi yetiştirmelerini sağlamak amacıyla konuların derinlemesine verilmesine önem verilmiştir.

14.07.2005 tarihli Talim Terbiye Kurulu'nun 198 kararıyla 2005 yılında uygulamaya geçen yeni Coğrafya Dersi Öğretim Programı Türk coğrafya eğitimine hem içerik hem de uygulanma bağlamında değişiklikler getirmiştir. Yeni programda yenilenmiş bir coğrafi içeriğe ek olarak coğrafi sorgulama, analiz, beceriler, değerler ve gelişime önem verilmiştir. Yeni programın temelini öğrencilere 'coğrafi bilinç' kazandırmak oluşturmaktadır. Kazandırılacak coğrafi bilincin en temel unsurlarından birisi ise öğrencilere bir 'dünya algısı' oluşturmaktır. Ancak bu dünya algısı sadece bilgi düzeyinde olmayıp değer, tutum ve becerileri de içermektedir (Öztürk ve Alkış, 2009: 785).

Coğrafya öğretim programları tarihî içerisinde en önemli değişiklik şüphesiz 2005 yılı öğretim programında görülmektedir. Çünkü "yapılandırmacı" yaklaşım temelinde öğrenci merkezli ve sarmal bir yapıya sahip olan bu programın amacı; öğrencilerin yaşadıkları alandan başlayarak ülkemiz ve dünya ile ilgili coğrafi bilinç kazanmaları, gelecekteki yaşantılarında etkin bir şekilde kullanabilecekleri bir donanıma sahip olmalarıdır (MEB, 2005: 6).

Yeni öğretim programında liselerin tüm sınıflarında okutulan dersler coğrafya adı altında toplanmıştır (Coğrafya 9, Coğrafya 10, Coğrafya 11, Coğrafya 12). Tüm bu dersler için 13 genel amaç belirlenmiştir. 9 ve 10.sınıflarda tüm ortaöğretim kurumlarında zorunlu olarak okutulması planlanan coğrafya dersinin 11. ve 12. sınıflarda genel liselerin fen alanlarıyla, fen liselerinde seçmeli olarak okutulması kararlaştırılmıştır (Fen liselerinde sadece 9. sınıflarda zorunlu okutulmaktadır). 2005 yılına kadar süregelen tüm öğretim programlarının ana yapısını ünite ve konular teşkil ederken, yeni öğretim programında konu bulunmamakta, kazanımlar adeta öğretim programının yasaları hükmünde kabul edilmektedir (Geçit, 2008: 243).

Öğretim programının uygulanabilirliği açısından ders saatlerinde de düzenlemeye gidilmiştir. Daha önceden 9. sınıflarda 2 saat olan Genel Coğrafya, 10 ve 11. sınıflarda sosyal alanlarda zorunlu, diğer alanlarda seçmeli olan Türkiye Fiziki Coğrafyası, Türkiye Beşeri Coğrafyası ve Ülkeler Coğrafyası derslerine ait saatler yeni

öğretim programıyla birlikte değiştirilmiştir. 9. sınıflarda tüm alanlarda zorunlu 2 saat, 10. sınıflarda Sosyal ve Matematik-Türkçe alanlarında 4 saat, bu alanların dışındaki tüm alanlarda zorunlu 2 saat, 11 ve 12. sınıflarda TM ve Sosyal alanlarda 2-4 saat zorunlu hale getirilmiştir. 11 ve 12. sınıflarda diğer alanlarda da seçmeli ders olarak düzenlenerek okutulmaya başlanmıştır (Karabağ ve Şahin, 2007: 58).

2.3. Öğretim Materyali Olarak Ders Kitapları

Ders kitapları, eğitim-öğretim, bilgi üretim ve iletişim teknolojilerindeki büyüleyici gelişmelere rağmen, öğrenme sürecinin vazgeçilmez araçları olma özelliklerini ve merkezi rollerini korumaya devam etmektedirler. Kuşkusuz bunun en önemli nedeni, *Ders Kitaplarını Araştırma ve Düzeltme Rehberi* isimli kitabın yazarı Falk Pingel'in de belirtmiş olduğu üzere ders kitaplarının en önemli eğitim girdileri olarak içerdikleri metinlerin bir ulusal kültüre ilişkin temel fikirleri yansıtmalarından dolayı, çoğu kez kültürel mücadelenin ve anlaşmazlığın da alevlenme noktasını oluşturmalarından kaynaklanmaktadır (Aslan, 2010: 216).

Ders kitabı, belirli ölçülere göre incelendikten sonra belli bir okul, sınıf ve ders için öğretmen ve öğrencilere temel kaynak olarak önerilen bir kitaptır (Oğuzkan, 1993: 83). Ders kitapları, öğrenme-öğretme sürecinin en yaygın kullanılan ders aracıdır. Ders Kitabı, eğitim-öğretim açısından, kullanılma kolaylığı olan, her öğrencinin ulaşabildiği, bilgilerin dolaysız olarak verildiği, sürekli kullanılabilen, her an başvurulabilen ve sözel öğretimin boşluklarını doldurabilen önemli araçlarından biridir. İyi hazırlanmış bir ders kitabı, hem öğretmenlere hem de öğrencilere büyük yarar sağlamanın yanında eğitim ve öğrenme etkinliklerinde kılavuzluk eder. (Semerci, 2004: 49). Bu bağlamda ders kitapları, öğretme-öğrenme sürecinin vazgeçilmez ve en çok kullanılan görsel araçlarıdır.

Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere bakıldığında, ders kitaplarının her zaman önemli bir eğitim aracı olduğu görülmektedir. Örneğin, Japonlardan bazıları, ders kitaplarını bir toprak parçası kadar değerli bulmuşlardır. Önceleri Japon öğretmenler, derste iken deprem olduğunda, öncelikle kurtarılması gerekenler arasında kitaplarını da belirtmişlerdir. Günümüzde ise Japonlar, ders kitaplarını öğretim için temel kaynak olarak göstermektedirler. Amerika Birleşik Devletleri'nde de ders kitaplarının önemli bir yeri vardır. Shannon'un yaptığı bir araştırmaya göre, öğrenciler sınıfta zamanlarının

yaklaşık % 80'ini ders kitapları ve ders kitaplarıyla ilgili etkinliklere harcamaktadır. Diğer taraftan Türkiye'de de ders kitapları, temel bir bilgi kaynağıdır (Kaya, 2002: 92).

Ders kitabı, öğrencilerin de temel başvuru kaynağı durumundadırlar. Ayrıca günümüzde ders kitaplarının sınıf içindeki yeri hâlâ önemini skormakta olup, öğretmenler birçok etkinliği kitap ile yürütmektedirler. Yapılan araştırmalara göre, çoğu öğretmen öğretim programlarına hiç bakmadan öğrenme-öğretme etkinliklerine ilişkin düzenlemeleri ders kitaplarına göre yapmaktadır (Kızılçaoğlu, 2003: 95). Bundan dolayı çağımızın ihtiyaç duyduğu insanın sahip olması gereken özelliklere uygun olarak yetişmesi için hazırlanan eğitim programlarında belirlenen kazanım, beceri ve değerlerin öğrencilere kazandırılmasında ders kitaplarının eğitim-öğretim faaliyetlerindeki yeri yadsınamaz.

Ders kitapları, bir toplumun, kendi çocuklarını gelecekte birer olgu birey olarak yaşamaya hazırlamak için, aktarmak istediği ve resmen kabul görmüş olan bilgilerin tamamını içerirler. Ders kitapları, sadece bilgi aktarmakla yetinmeyerek bir toplumun siyasal ve toplumsal normlarını da belleklere kazımaya çalışırlar. Özellikle tarih ve coğrafya kitapları başta olmak üzere, sosyal bilimlere yönelik kitaplar aynı zamanda kişinin özsaygısının gelişmesine katkıda bulunarak, söz konusu toplumun sınır çizgilerini de belirlemektedir (Aslan, 2010: 217). Coğrafya öğretimi yoluyla zaman mekân açısından referans noktaları yaratılır. Nereden geliyoruz? Nerede yaşıyoruz? Orada izinle mi, yoksa hakkımızla mı yaşıyoruz? Coğrafya ders kitapları aracılığıyla köklerimizi, belirli bir yerde niçin ve nasıl yaşadığımızı, bu yerin nasıl tanımlanıp nitelendirilebileceğini, başka bir deyişle kim olduğumuzu açıklamaya çalışırlar (Pingel, 2003: 1).

Türkiye'de günümüz okullarında okutulmakta olan ders kitapları dünyadaki benzerleriyle kıyaslandıklarında, pek çok açıdan iyi örneklerin gerisinde kaldıkları, geliştirilmeleri gerektiği ve bunun için henüz yeterince çaba gösterilmediği ya da yapılan düzenlemelerin yetersiz kaldığı gözlemlenmektedir. Başlangıçtan itibaren ders kitapları hazırlama ve yazma konusunda yeterli bilimsel birikimin ve teknik deneyimin olmayışı, siyasal nedenlerle sansüre uğramaları, yayınevlerinin, ders kitabı yazarlarının, ders öğretmenlerinin rant temelli yaklaşımları, içerik ve tasarım yönünden öğrencilerin dersleri kavramalarına yeterince katkıda bulunmada yetersiz kalmaları gibi, farklı

etkenlerden kaynaklanan son derece önemli sorunlar yaşanmıştır ve yaşanmaktadır (Aslan, 2010: 217).

2.3.1. Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Ders Kitapları

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilanından sonra Tevhid-i Tedrisat Kanununun yürürlüğe girmesi ile ilk iş, okulların öğretim programlarında yer alan derslerin ve ders müfredatlarının gözden geçirilerek yeniden düzenlenmesi olmuştur. Tevhid-i Tedrisat Kanununa kadar eğitim alanında yapılan düzenlemeler oldukça sınırlı kalmıştır. Bu tarihe kadar millî eğitimde yapılan düzenlemeler, Meşrutiyet Döneminin Lisan-ı Osmanî, Tarih-i Osmanî şeklinde adlandırılan ders gruplarının Türk Dili ve Türk Tarihi mihverî etrafında bütünleştirilmesinden ibaret kalmıştır. Yine yönetmeliklerde yer alan sadık bir teb'a yetiştirme amacı ve padişahın doğum ve tahta çıkış günlerinin anılması yürürlükten kaldırılmıştır. Bu sınırlı düzenlemeler dışında bir değişiklik yapılmamıştır (Öymen, 1977: 210).

Cumhuriyetin ulusalcı ve laik dünya görüşüne uygun bir eğitim anlayışını temsil eden eğitim-öğretim felsefesine uygun dersler ve ders içerikleri ancak, 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu sonrasında mümkün olabilmiştir. Yasanın yürürlüğe girmesi ile resmi okullardaki dinsel ağırlıklı eğitime son verilirken, Arapça ve Farsça öğretimi de kaldırılmıştır. Azınlık ve yabancı okullar doğrudan Maarif Vekâletine bağlanmış ve Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisi dersleri zorunlu kılınmıştır (Sakaoğlu, 1991: 26) .

Cumhuriyet döneminde ders kitaplarına ilişkin olarak yaşanan ilk sorun; Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile yapılan düzenlemeleri belirlemek amacıyla 23 Nisan 1924 tarihinde toplanan İkinci Heyet-i İlmiye toplantısında alınan kararlar doğrultusunda ilk ve ortaöğretimde programın içeriğine, amaçlarına ve ruhuna uygun ders kitaplarının sağlanması olmuştur. Öğretim yılının açılmasına kısa bir zaman kalmasından dolayı ders kitaplarının yeniden yazılması yerine eldeki mevcut ders kitaplarındaki yeni müfredat ile çıkarılan konular ayıklanmış, yerine eklenen konuları da kapsayacak şekilde tekrar basılmışlardır. Böylece Türk Devrimini tüm yönleriyle temsil eden yenileri hazırlanıncaya kadar, hem zaman kazanılmış, hem de ders kitabı sorununu giderecek geçici bir çözüm yolu benimsenmiştir (Aslan, 2010: 219).

Cumhuriyetin ilk on yılında MEB, bir komisyon oluşturarak öğretmen ve öğrenciler tarafından derslerde kullanılacak olan kitapları tespit etmiştir. Ancak okul kitabı olarak seçtiği ve okullarda okutulmasına izin verdiği eserlerin basımını serbest bırakmış, bu kitaplardan birini seçip okutma konusunda öğretmenlere ve okul müdürlüklerine yetki vermiştir. Bakanlığın denetiminden geçerek okullarda okutulabilme onayı alan kitaplar, çeşitli yayın evleri tarafından basılarak piyasaya sunulmuş, öğretmenler kendi dersleri için bunlardan birini seçerek sınıfta kullanmışlardır (Başgöz, 1995: 109-110).

Bu çözüm yolu sürekli bazı tartışmalar ve tepkileri de beraberlerinde getirmiştir. Ancak tepki ve tartışmalar, kitapların yeni programların içeriğini ve ruhunu ne oranda yansıttıkları ya da pedagojik açıdan ne kadar uygun oldukları üzerinde değil, daha çok yayınevlerinin, yazarların ve satıcıların sorunları ya da zararları üzerinde yoğunlaşmıştır. Tartışmalarda kitapların içerikleri konusunda tepki gösterenler daha çok sosyal bilimler ya da kültür dersleri olarak sınıflandırılmış olan ders kitabı yazarlarından ve yayımcılarından gelmiştir (Aslan, 2010: 219).

Aynı eksen etrafında dönüp duran bu tartışmalar 1933 yılında tek kitap uygulamasına geçilmesi ile daha da yoğunlaşarak devam etmiş ve 1939 Maarif Şurasında “Neşriyat” sorunu oturumu altında hayli ciddi atışmalara varmıştır (Aslan, 2010: 219). Tartışmalarda okul kitapları öğrencilere vermek istenen formasyon açısından iki grup altında sınıflandırılmıştır. Birinci grupta kültür dersleri olarak adlandırılan Türkçe, Tarih, Yurt Bilgisi, Coğrafya, Malumatı Vataniye, Sosyoloji, Psikoloji, Mantık, Din Bilgisi, Felsefe gibi dersler yer almaktadır. İkinci grupta ise Hendese, Hesap, Riyaziye, Fizik, Kimya, Biyoloji derslerinin yer aldığı bir dersleri grubu ya da temel bilimler ders kitapları bulunmaktadır.

Birinci grupta yer alan kitaplar çocukların millî ve insani karakterini yoğuran, devletin kuruluş ve işleyişine hâkim olan fikirleri yansıtacak içerikte ders kitapları olduğundan bunlar devletin mutlak kontrolü altında olmalı ve en yetkin insanlara yazdırılmalıdır fikri hâkimdir. Bu nedenle bu kitapların özellikle tarih, coğrafya, dil ve edebiyat ders kitaplarının yazımı ve hazırlanmasına özel bir önem verilmiştir.

2.3.2. Orta Öğretim Coğrafya Ders Kitapları

Coğrafya, insanın içinde yaşadığı doğal ortamın özelliklerini insan-doğal ortam etkileşimini ve bu etkileşim sonucunda insanın ortaya koyduğu beşeri ve ekonomik etkinlikleri kendi prensipleri çerçevesinde inceleyerek sonuçlarını ortaya koyan bilim olarak tanımlanmaktadır (Şahin, 1998: 3).

Coğrafya öğretiminin amacı;

- Günümüz dünyasında milletlerin birbirlerine muhtaç olduğunu ve birbirleriyle işbirliği yapmak zorunda oldukları gerçeğinin kavratılması

- Toprak erozyonu, ormanların tahribi, meraların yok edilmesi, toprağın, suyun, havanın kirletilmesi, tarım alanlarına yerleşim birimleri ve sanayi tesisleri yapılarak kullanılmaz hâle getirilmesinin yurt ve dünya için hayati önem taşıyan yanlışlıklar olduğunun kavratılması

- Dünyadaki farklı kültürlere sahip insanların kaynaşması, kültür alış veriş yönünden turizmin öneminin kavratılması

- Ülkedeki doğal kaynakların tanıtılması ve bunların yurt kalkınmasında kullanılmasının öğretilmesi

- Doğal güzelliklerin ve tarihi eserlerin insanlığın ortak malı olduğu ve bunların korunması gerektiğinin kavratılması

- Çevre kirliliğinin nasıl oluştuğunu, bunların insanlara etkilerini ve bu kirlilikleri ortadan kaldırma yollarının ve gerekliliğinin öğretilmesi ve kavratılması

- Harita, grafik, diyagram, istatistikler ve diğer bilgi kaynaklarından yararlanmanın öğretilmesi

- Doğal kaynakların sınırlı olduğu, bunların bütün insanların ortak malı olduğu ve bunların savurgan kullanılmaması gerekliliğinin kavratılması

- İnsanların, yurt, millet ve dünya sorunları üzerinde duyarlı, ülke ve dünya sorunlarının çözümüne katılan aydın, bilinçli, duyarlı yurttaş olarak yetişmesine katkıda bulunulması olarak sıralanabilir (Şahin, 2003: 25-26).

Coğrafyanın bu amaçlara ulaşabilmesi için öğretimin uygun yöntem, araç ve gereçlerle verilmesi gereklidir. Aksi hâlde coğrafya, olduğundan farklı, yanlış, yararsız ve gereksiz bir bilim gibi tanıtılmış olur (Şahin, 2003: 26). Lise coğrafya eğitiminde bu uygun araç ve gereçlerden başta geleni ders kitaplarıdır. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca onaylanarak ders kitabı olarak kabul edilen ortaöğretim coğrafya ders

kitaplarındaki işlenişler, kullanılan araç-gereçler ve önerilen etkinlikler bu açıdan oldukça önem taşımaktadır (Artvinli, 2009: 6).

Gerçekte bütün coğrafya ders kitapları içinde buldukları toplumların kültürlerini yansıtmaya yatkın olmuşlardır (Graves&Murphy, 2000). Bu açıdan bakıldığında gerek yayınladıkları dönemlerde toplumun gündeminde olan sosyal ve doğal sorunlar ve gerekse fiziki açıdan ülkenin bulunduğu teknoloji seviyesine ışık tutmaları açısından (renk, baskı kalitesi, kullanılan kâğıt, fotoğraflar, kullanılan materyaller vb.) coğrafya kitaplarının önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır (Artvinli, 2009: 6).

Coğrafya ders kitapları, öğretmenin başvuru kaynağı olarak değil, temelde “öğrencinin öğretmenden sonra o dersi öğrenebileceği en yakın kaynaklar” olarak hazırlanırlar. Hazırlanan veya hazırlanmakta olan coğrafya ders kitaplarının nitelikleri bu bakımdan son derece önem taşımaktadır. Coğrafya ders kitapları, öğrencilere yönelik sundukları “etkinlikler” ile onların programda öngörülen “coğrafi becerileri kazanmasını amaçlamalıdır. Ne var ki bu etkinliklerin hazırlanmasında öğrencilerin aktif, sorgulamacı ve bağımsız düşünebildiği süreçlere yol açacak işlenişlere yer verilmesi oldukça fazla önem arz etmektedir. Ancak bu durumda onların kitapta verilen bilgileri değerlendirme ve bu bilgilerin geçerliliğini sorgulamak için kendi sorularını sormalarını sağlayan öğrenci merkezli öğrenme ortamları oluşturulabilir (Graves&Murphy, 2000). Coğrafya ders kitaplarının bu süreçlere imkân verdiği ölçüde öğrenci merkezli dersler işlenebileceği vurgulanabilir.

2.4. Öğretim Materyalleri Hazırlama

Öğretme ve öğrenme sürecinde araç-gereçlerden yararlanma, konuların daha etkili sunulmasının yanında öğrenme zamanında da ekonomi sağlamaktadır. Ayrıca, öğretimi daha zevkli ve anlaşılır hale getirdiği için öğrenme için ayrılan süre verimli geçmekte ve öğretim hizmetinin niteliği artmaktadır (Demirel, 2009: 58).

Bu bağlamda araç öğrencinin öğrenmesi, öğretmenin etkin bir öğretim sağlayabilmesi için özel olarak hazırlanmış öğretim ve öğrenme yardımcılardır (Alkan, 1976: 6). Gereç ise daha çok basılı ve yazılı öğrenme ortamıdır. Sözelimi bilgisayar bir araç, bilgisayar programı ise bir gereçtir. Sınıf içinde yer alan karatahta,

tebeşir, silgi birer araç; ancak ders kitabı, dergi gibi materyaller ise yazılı ve basılı olduğu için birer gereçtir (Demirel, 2009: 58).

Eğitimde görsel ve işitsel araç ve gereçler, bir yandan öğretmenler tarafından kullanılması gereken materyalleri zenginleştirirken, diğer yandan da öğretmenlerin çalışmalarını kolaylaştırmaktadır. Ayrıca bu araç ve gereçler, öğrencilerin derslere olan ilgisini artırarak bilginin kalıcılığını ve yaşama uygulanabilirliğini sağlamaktadır (Kaya, 1999: 1). Böylece öğrenme kalıcı izli olurken unutmaya da o kadar geç olmaktadır.

Eğitimde uzun süre çok ortamlı öğretimin temelini öğretmen ve ders kitabı oluşturmuştur. Bugün ise çağdaş teknoloji olanaklarından eğitimde yararlanılması nedeniyle öğretmen-ders kitabı ikilisinin yanı sıra değişik kaynaklar sınıf içindeki çok ortamlı öğretimin sağlanmasına yardımcı olmaktadır.

2.4.1. Öğretim Materyallerin Hazırlanması ve Seçimi

Eğitim ve öğretime yardımcı olmak üzere hazırlanacak materyaller, çok ayrıntılı olmalı, yalın ve anlaşılır şekilde belli bir mesajı verecek şekilde hazırlanmalıdır. Öğretmen eğitim ve öğretim süreçlerinde kullanacağı öğretim materyallerini planlarken ve hazırlarken şu soruları göz önünde bulundurmalıdır:

- Pratik mi?
- Öğrenciler için uygun mu?
- Sunulan ders konusu ile uygun mu?

Eğitim ve öğretim süreçlerine yönelik materyal hazırlamada öğretmenler için üç temel yaklaşımdan söz edilmektedir. Bu yaklaşımlar yazma, çizme ve yaratmadır (Demirel, 2009:63).

Yazma: Öğretmenler, çoğu kez, öğrencilere yazılı materyaller hazırlarlar. Testler bunların en yaygın olanıdır. Bazı durumlarda öğretilecek gerçek bilgiyi öğrencilere sunabilmek için de öğretim materyali hazırlamak gerekli olur. Örneğin, kilometreyi mile çevirmek için gerekli kuralı öğretmek için ölçü birimlerini gösteren bir materyal (cetvel) kullanılır.

Çizme: Yeterli beceriye sahip öğretmenler için örneğin, diyagramlar, şekiller ve modeller çizmek olası görülmektedir. Bu tip materyaller öğrencilerde kavramların, kuralların ve öğrendikleri motor becerilerin gelişmesine yardımcı olur. Bu materyaller tüm öğrenciler için posterlerle, büyük panolar ve ilan panolarında sergilenebilirler.

Yaratma: Bazı durumlarda öğretmenlerin öğretim materyali üretmek yerine fiziki materyaller üretmesi olasıdır. Örneğin, bir öğretmenin ya da öğrencilerinin öğrenmekte oldukları ülkeyle ilgili bir yemek örneği hazırlaması ya da öğretmenin öğrencilerinin yapmasını istediği ağaçtan ürünle ilgili bir örneği getirmesi. Aynı zamanda öğretmenlerin yarattığı materyaller diğer öğretim işlevlerine de hizmet eder (Demirel, 2009: 63).

2.4.2. Öğretim Materyalleri Hazırlama İlkeleri

Öğretim materyallerinin hazırlanmasındaki ilkeler materyalin türüne göre değişmesine karşın, her türlü materyalin geliştirilmesinde göz önünde tutulacak temel ilkeler aşağıda belirtilmiştir (Yanpar, Yıldırım, 1999: 27-31).

Bu ilkelere göre öğretim materyali;

- Basit, sade ve anlaşılabilir olmalı
- Dersin hedef ve davranışlarına uygun seçilmeli ve hazırlanmalı
- Dersin konusunu oluşturan bütün bilgilere değil, önemli ve özet bilgilerle donatılmalı
- Görsel özellikler materyalin önemli noktalarını vurgulamak amacıyla kullanılmalı
- Yazılı metinler ve görsel-işitsel öğeler, öğrencinin gelişim ve öğrenim özelliklerine uygun olmalı, ayrıca gerçek hayatla tutarlılık göstermeli
- Öğrenciye alıştırmaya ve uygulama imkânı sağlamalı
- Gerçek hayatı yansıtmalı
- Her öğrencinin erişimine ve kullanımına açık olmalı
- Öğretmenler kadar öğrencilerin de kullanabileceği düzeyde basit olmalı
- Tekrar kullanılacağı için dayanıklı olmalı
- Gerektiğinde kolaylıkla geliştirilebilir ve güncellenebilir olmalıdır.

Öğretim materyalinin seçiminde temel yaklaşım öğretim programlarındaki hedef ve davranışlara uygunluktur. Bu bir bakıma amaç-araç ilişkisi olarak da belirtilmektedir. Bu ilişkide dile getirilmek istenen, hedeflere uygun öğretim materyallerinin seçimidir. Farklı hedefler için farklı öğretim materyallerinin seçilmesi ve kullanılması gerekir.

Öğretim materyallerini seçerken öğretim programında yer alan hedef-davranışların yanı sıra en önemli ölçüt öğrenciye göreliktir. Diğer bir anlatımla, öğrenci gereksinimlerine uygunluktur (Demirel, 2009: 64).

2.5. Türkiye’de ve Dünyada Öğretmen Yetiştirme ve Uygulamaları

Öğretmen yetiştirme sorunu, tüm ülkelerin en önemli sorunu olmakla beraber diğer insan kaynakları yeterlilikleri ile ilişkili sosyal, kültürel ve psikolojik sorunların da temelinde bu temel problem yatmaktadır. Alanda, öğretmenlik formasyon yeterliliklerinde ve genel kültür bilgi alanlarında oldukça donanımlı olarak yetiştirilecek öğretmenler sorunun çözümünü oluşturacaklardır (Engin, 2007: 397). Eğitim sistemini işletecek, bireyleri eğitecek kişi, öğretmendir. Öğretmeden beklenen görev, toplumsal beklentiler doğrultusunda ve Türk Millî Eğitiminin amaçları çerçevesinde yeterlikli bireyler yetiştirmesidir.

Bilginin kazanılması ve kullanılması yollarını öğreten öğretmene gereksinim vardır. Çünkü bilgi teknolojileri hızla değişmekte ve mutlak doğru olandan ziyade mutlak doğruya daha yakın olduğu genel olarak kabul edilen o anki gerçeklikler söz konusu olmaktadır. Çağımızda hemen hemen her sahada esas katma değer getiren meta, yeni bilgi teknolojileridir. Yeni bilgilere kaynakları itibariyle anında ulaşmak ve hedef kitleyle paylaşarak yeni bilimsel üretim çabaları göstermek öğretmenlerin en temel uğraşı alanlarından olmalıdır. Öğretmen yetiştirme uygulamaları bu sürecin başlangıcından en nihai noktaya varıncaya kadar geçen süreçlerin hepsi büyük bir titizlikle ve uygulamalarıyla hiçbir detay atlanmadan incelenerek analizler yapılmalı ve ortaya çıkacak durumlara karşı yeni vaziyetler alınmalıdır.

2.5.1. Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Uygulamaları

Öğretmenlik bir özel ihtisas mesleğidir. Öğretmenler, devletin eğitim - öğretim ve bu tür etkinliklerle ilgili yönetim görevlerini üzerine alan, görevlerini mensubu

bulunduğu eğitim sisteminin amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak yerine getirmekle yükümlü olan kişilerdir (Engin, 2007: 398).

Türk toplumunda öğretmen çok ulvi bir yere sahiptir. Öğretmenlik halk arasında Tanrı mesleği olarak vasıflandırılmıştır. Büyük önder Mustafa Kemal Atatürk de öğretmenler için; "Öğretmenler! Cumhuriyetin fedakâr öğretmen ve eğitimcileri, yeni nesli sizler yetiştireceksiniz ve yeni nesil sizlerin eseri olacaktır. Eserin kıymeti sizin maharetiniz ve fedakârlığınız derecesiyle mütenasip bulunacaktır" diyerek öğretmenin yerini işaret ediyordu.

Türkiye'de ki öğretmen yetiştirme uygulamalarını daha net olarak kavrayabilmek için kısaca bu işin tarihi geçmişine bakmamız gerekmektedir.

2.5.1.1. Osmanlı Devleti Öncesi Öğretmen Yetiştiren Eğitim Kurumları

Selçuklular zamanında, dönemin ihtiyaçları doğrultusunda daha çok dinî eğitim hedefleniyordu. Bu hedef için öğretmenler ülke genelinde yaygın olan medreselerden yetiştiriliyordu (Ergün, 1987: 10).

2.5.1.2. Osmanlı Devleti Döneminde Öğretmen Yetiştiren Eğitim Kurumları

Tanzimat Fermanının ilanına kadar, Osmanlı sivil eğitim sistemini meydana getiren başlıca eğitim kurumları sıbyan mektepleri ile medreselerdi. Bu okullarda görev yapan öğretmenlere muallim adı veriliyordu ve bunlar medreselerde eğitim görüyorlardı (Baltacı, 1976: 19). Ancak sıbyan mekteplerinde görev yapacak öğretmenlerin yetişmesine dair II. Mehmet (1444-46; 1451-81) dönemi hariç ayrı bir program mevcut değildi.

Osmanlı Devleti'nde, bugünkü anlamda öğretmen yetiştiren kurumların doğuşuna zemin hazırlayan sivil modern eğitim sisteminin temelleri, Sultan II. Mahmut (1808-39) tarafından atılmıştır (Öztürk, 2007: 2).

Sultan II. Mahmut 1838'de Meclis-i Umûr-ı Nâfia'yı kurarak, medrese ve ulemanın nüfuzundan uzak bir eğitimi gerçekleştirme yolunda ilk adımı atmıştır (Kodaman, 1988: 3).

Osmanlı'da geleneksel eğitim kurumları dışında eğitim ve öğretim yapan okulların açılması, bu okullarda eğitim - öğretim yapabilecek öğretmenleri yetiştirecek yeni bir okul açılmasını zorunlu hâle getirdi. Türk tarihinde ilk defa bir öğretmen okulu, Dârülmualimîn adıyla, 16 Mart 1848'de İstanbul'da açıldı (Akyüz, 1978: 198). A. Adnan Adıvar'ın Mısır'daki öğretmen okulları örnek alınarak kurulmuş olabileceğini öne sürdüğü Dârülmualimîn-i Rüşdî'nin (Adıvar, 1948: 2) açılışı, Türkiye'de öğretmen yetiştirme tarihinde bir dönüm noktasıdır.

Medrese ve ulemânın nüfuzundan uzak bir öğretmen kadrosu yetiştirmek amacıyla kurulan Dârülmualimîn-i Rüşdî'nin, ilk yıllardaki öğretim kadrosu, genellikle yine medrese kökenli kimselerden oluşmuştu. Bunlar arasında camii vaizleri de bulunuyordu. Ancak daha bu yıllardan itibaren özellikle fen dersleri için, subay öğretmenler de görevlendirilmeye başlanmıştı (Öztürk, 2007: 6). Bu öğretmenler, okulda eğitim ve öğretimin gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. Okulun Yahya Efendi'den sonraki müdürü Ahmet Cevdet Efendi'nin, Dârülmualimîn-i Rüşdî'nin çalışmalarını düzenlemek için 1 Mayıs 1851 tarihinde yayımladığı nizamnameye göre;

- Nitelikli öğretmen yetiştirilebilmesi için okula az sayıda öğrenci alınacak ve öğrenci sayısı 30'dan 20'ye düşürülecektir.

- Öğrenciler sınavla alınacaktır. Okula girebilmek için adayların Arapça'yı anlayıp Türkçe'ye çevirebilecek bilgiye sahip olmaları, kötü hal ve hareketlerinin bulunmaması gerekmektedir.

- Okulu süresi 3 yıl olacaktır.

- Okulun programı: Ders verme ve öğretim yöntemi, Farsça, Aritmetik, Geometri, Alan Ölçümü, Coğrafya dersleri okutulacaktır.

- Öğrencilerin kendilerini yalnızca derslerine verebilmeleri için onlara dolgun maaş ödenecektir.

- Öğretim ve sınavlar ciddi yapılacak, kimseye iltimas ile davranılmayacak, başarısızlar okuldan atılacaktır.

- Çalışkan öğrenciler okulu 3 yıldan önce bitirebilecektir.

- Mezunların göreve atanmalarında mezuniyet başarı dereceleri ve sıraları göz önünde tutulacaktır.

- Boşalan bir öğretmenliği kabul etmeyen mezunun elinden diploması alınacak ve kendisine bir daha öğretmenlik veya eğitimde bir görev verilmeyecektir (Akyüz, 2001: 162).

Dârümuallimîn-i Rüşdî den sonra Osmanlı Devleti'nde açılan diğer öğretmen yetiştiren kurumlar;

- Osmanlı Devleti'nde öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulan bir diğer eğitim kurumu da 15 Kasım 1868'de İstanbul'da kurulan Dârümuallimîn-i Sıbyan (Öztürk, 2007: 8),

- Kız rüştiyelerinde görev yapacak öğretmenleri yetiştirmek amacıyla kurulan Dârümuallimat (Akyüz, 2001: 166),

- Rüştiye, idâdiye ve sultâniye okullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla açılan 1874 kurulan Dârümuallimîn-i Kebir (Öztürk, 2007: 20),

- 1891 Maarif-i Umûmiye Nizamnâmesi ile kurulan Dârümuallimîn-i Âliye; her birinin öğretim süresi iki yıl olan İbtidâiye, Rüşdiye ve Âliye şubelerinden meydana geliyordu (Akyüz, 2001: 226). Âli kısmı bugünkü lise düzeyindeki okullar olan idâdiler de öğretmen yetiştiren yüksek okuldu (Eşme, 2003: 18),

- Üç kıtaya hâkim Osmanlı Devletinin 12.000 sıbyan mektebinin öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla 1874-75 açılmaya başlanan Taşra Dârümuallimin ve Dârümuallimatlarıdır (Öztürk, 2007: 30).

Tanzimat Döneminden Cumhuriyetin ilanına kadar geçen sürede öğretmen yetiştirme faaliyetleri hiçbir zaman öğretmen ihtiyacını karşılamaya yetmemiştir. Bundan dolayı özellikle sıbyan okullarının nicelik ve nitelik olarak öğretmen ihtiyacını gidermek amacıyla hizmet içi eğitim veren kurslar açılmıştır. 1880'lerden itibaren açılmaya başlanan kurslarla modern eğitim ve öğretim metotlarına göre eğitim yapan öğretmenlerin sayısı artırılmaya çalışılmıştır (Öztürk, 2007: 35). Bu kurslar bazen doğrudan doğruya öğretmen yetiştirme bazen de hizmet içi eğitim amacıyla düzenlenmiştir (Akyüz, 1978: 55).

Sultan II. Abdülhamid Devri'nde (1876-1909) çıkarılan talimatname ile düzenlenecek olan kurslar için esaslar belirlenmişti. Buna göre Maarif İdarelerinin kararlarıyla vilayetler idare meclislerince belirlenecek dönemlerde açılacak kurslara,

çevre kasaba ve köylerde görevli darülmualim mezunu olmayan öğretmenler sırayla katılacak, başarılı olanlara itimatname verilecekti (Öztürk, 2007: 36).

İbtidâilerdeki öğretmen açığını kapatmak ve ilköğretimi ülke sathında yaygınlaştırmak için, yeterli sayıda öğretmen temin edebilmek için ehliyetname imtihanları uzun yıllardan beri düzenlenmekteydi. (Öztürk, 2007: 36). 1913 yılında çıkarılan Tedrisât-ı İbtidâiye Kânun-ı Muvakkatı ile düzenlenen bu sınavlar esaslara bağlanmıştır. Kanunda; öğretmen ihtiyacı olan yerlerde, tatil aylarında ehliyetname imtihanları açılması ve bu imtihanlarda başarılı olanlara birer muvakkat ehliyetname verilmesini ön görülüyordu. Bu ehliyetnamelerin süresi üç yıl olacak; bu sürede, dârülmualimat-ı ibtidâiye derslerinden imtihana girerek şahadetname almayan öğretmenlerin ehliyetnameleri geri alınacaktı. 1913 yılından itibaren ülkenin birçok yerinde öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla sıklıkla başvurulmuş ehliyetname imtihanları 1926 yılına kadar Cumhuriyet döneminde de uygulanmıştır.

Tanzimat'tan sonra bütün öğretim kademelerinde dârülmualimin ve dârülmualimat mezunlarından başka medreseliler, mekteb-i mülkiye başta olmak üzere yüksek okul mezunları, idâfî mezunları, subaylar, memurlar, din görevlileri ve gayri Müslimler öğretmen olarak istihdam edilmiştir (Öztürk, 2007: 37).

2.5.1.3. TBMM Hükümeti (1920-23) Öğretmen Yetiştirme

I. Dünya savaşından sonra Osmanlı Devleti topraklarının işgal edilmesi üzerine Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde başlayan "Milli Mücadele" döneminde, düşman işgaline uğrayan bölgelerdeki dârülmualimîn ve dârülmualimatların büyük bir çoğunluğu işgalciler tarafından kapatılmıştır (Öztürk, 2007: 39).

TBMM Hükümetinin egemenliği altında bulunan bölgelerdeki öğretmen okullarının büyük bir çoğunluğu da bu okulların ihtiyaç duyduğu ekonomik kaynağın oluşturulamaması nedeniyle oluşan mali sıkıntıdan dolayı kapatılmak zorunda kalmıştır (Öztürk, 2007: 39).

TBMM Hükümeti savaş durumu ve ekonomik sıkıntıları aşabilmek için, mevcut çok sayıdaki hemen her bakımdan nitelsiz öğretmen okullarının yerine belli

mıntikalarda az sayıda modern ve büyük öğretmen okullarını açmıştır (Öztürk, 2007: 44).

TBMM Hükûmeti döneminde öğretmen eğitimine etki eden gelişmelerden biride 15 Temmuz 1923’de Ankara’da toplanan “Birinci Heyet-i İlmiye”de alınan kararlardır. Eğitim işlerinin bütün yönleriyle ele alındığı, sorunların tartışıldığı bu ilk ciddi çalışmada 26 maddeden oluşan gündemin konuları arasında millî tarih ve coğrafya enstitülerinin kurulması, Darülmualimin ve Darülmualimatların tüzük ve programlarının değiştirilmesi, öğretmen okullarına birer orta kısım eklenmesi, Yüksek Muallim Mektebi öğrencilerine meslek bilgisi verilmesi (Sakaoğlu, 2003: 162) üzerinde tartışılarak kararların alındığı konulardı.

2.5.1.4. Atatürk Dönemi (1923–38) Öğretmen Yetiştirme

Cumhuriyet ilan edildikten sonra eğitim sisteminin çağdaşlaştırılması ve millileştirilmesi temel hedeflerden birisi idi. Aynı zamanda Cumhuriyet Dönemi eğitim sisteminin temel karakteristiklerinden birisi de "laiklik" idi. Eğitim sisteminin temel önceliklerinden birisi de bu değerleri özümseyen ve koruyacak olan vatandaşları yetiştirmektir (Akyüz, 1987: 311-313).

Bu amaçla şehir, kasaba ve köy öğretmeni yetiştirmek üzere mekteplerin kurulması kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda;

- Şehir ve kasaba ilkokullarına öğretmen yetiştiren kurumlar
- Köy öğretmeni yetiştiren kurumlar
- Orta öğretime öğretmen yetiştiren kurumlar
- Terbiye-i Bedeniye Mektebi
- Yüksek Muallim Mektebi
- Musiki Muallim Mektebi
- Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü gibi öğretmen yetiştiren kurumlar açılmıştır (Öztürk, 2007: 84-208).

Cumhuriyetin ilanından sonra öğretmen yetiştirmedeki önemli gelişmelerden biri de Hamdullah Suphi Tanrıöver’in Millî Eğitim Bakanlığı döneminde 13 Mart 1925’de

çıkarılan 439 sayılı Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu ile öğretmenliğin ayrı bir meslek sınıfı durumuna getirilmesiydi. Bu kanunun bu konudaki maddeleri;

- Muallimlik, devletin umumi hizmetlerinden tâlim ve terbiye vazifesini üzerine alan müstakil sınıf ve derecelere ayrılan bir meslektir.

- Muallimler menşelerine ve buldukları mektebin derecesine göre üç kısma ayrılır: Yüksek tedrisat muallimleri, orta tedrisat muallimleri, ilk tedrisat muallimleri.

- Orta tedrisat mektepleriyle Darülmualimin ve Darülmualimat muallimleri, Darülfünun, yüksek ve orta darülmualimin ve darülmualimat ve yüksek ihtisas mektepleri mezunlarından intihap olunur hükümlerini içermektedir (Sakaoğlu, 2003: 177).

Ayrıca 26 Aralık 1925-8 Ocak 1926 tarihlerinde yoğun bir gündemle toplanan Üçüncü Heyet-i İlmiyede alınan kararlar da öğretmen yetiştirme politikasına etki etmiştir.

“ Cumhuriyet maarifi”nin sorunlarına çözüm üretmek için toplanan Üçüncü Heyet-i İlmiyede ele alınan konulardan öğretmen eğitimi ile ilgili olanlar şunlardı:

- Muallim mekteplerinin belirli merkezlerde toplanarak takviyesi
- Stajyer öğretmenlerin pedagojik formasyon kazanımları için düzenleme
- Öğretmenlerin terfilerinin yasal kurallara bağlanması (Sakaoğlu, 2003: 178).

Üçüncü Heyet-i İlmiyede alınan kararlar tavsiye ve istişari anlamda algılanmayıp derhal uygulanmaya geçilmiştir. 1926-27 ve 1927-28 öğretim yıllarında, yaşlı ve yeniliklere ayak uyduramayan öğretmenlerin emekliye sevki, öğretimin olabildiğince dünyevi görünüm ve içerik kazanması, öğretmen okullarının düzenlenmesi ve iyileştirilmesi, bütün okulların programlarının yeniden düzenlenmesi, okul kitaplarının ıslahı, ilk ve ortaöğretim öğretmenlerinin mesleki konumlarının ve terfilerinin yasalaştırılması, teftiş örgütünün yenilenip genişletilmesi, Mıntıka Maarif Eminliklerinin kurulması uygulamalardan bazılarıdır (Sakaoğlu, 2003: 179).

2.5.1.5. Millî Şef Dönemi (1938-1950)

1935-38 yılları arasında Kültür Bakanlığı adını taşıyan merkez örgüt, 1938-1946 yılları arasında Maarif Vekâleti, 1946-1950 yılları arasında Millî Eğitim Bakanlığı adını almıştır.

Millî Mücadele ve Cumhuriyetin ilk yıllarında, bakanlığın bilimsel toplantılara ve konferanslara yer vermesine karşın Üçüncü Heyet-i İlmiye'nin yapıldığı 1926'dan 1939'daki Birinci Maarif Şurasına kadar benzeri başka bir önemli toplantı yapılmamıştır (Sakaoğlu, 2003: 248).

Temmuz 1939'da I. Millî Eğitim Şurası, Şubat 1943 II. Millî Eğitim Şurası, Aralık 1946 III. Millî Eğitim Şurası, Ağustos 1949 IV. Millî Eğitim Şuralarında öğretmen eğitimi tartışılan konular arasında yer almıştır (Akyüz, 2001: 411).

Örneğin I. Millî Eğitim Şurasında öğretmen yetiştirme¹, öğretmenin refahı ve çalışma şartları, köye öğretmen yetiştirmek üzere Eğitimci Yetiştirme ve Köy Enstitülerinin kurulması, II. Millî Eğitim Şurası meslek ahlakı yüksek öğretmenler yetiştirilmesi, öğretmenleri aydınlatıcı kitaplar yazılması, III. Millî Eğitim Şurasının hazırlık komisyonları, öğretmen yetiştiren kurumların öğretim kadrosunu yetiştirmek ve artırmak için bu okullara yeteri sayıda asistan alınması, öğretmen yetiştiren kurum mezunu olmayıp da öğretmenliğe geçmek isteyenler için meslek sınavı konulması, mesleğe yeni başlayanlar için staj devresinin daha işlevsel ve yararlı hâle getirilmesi, bunu sağlayıcı önlemlerin alınması gibi önerilerde bulunmuşlardır (MEB, 1947). Ayrıca IV. Millî Eğitim Şurasında ortaokul ve liselere öğretmen yetiştiren Eğitim Enstitüleri ile Yüksek Öğretmen Okullarının Yenileştirilmesi konuşulan konulardan bazılarıdır.

2.5.1.6. 1950-1960 Yılları Arasında Öğretmen Eğitimi

Çok partili hayata geçilmesiyle beraber genel seçimleri kazanarak iktidara gelen demokrat parti iktidarında Türk Amerikan yakınlaşması sonucunda ortaya çıkan iş birliği alanlarından eğitim de payını almıştır. Amerikan üniversitelerinden Türkiye'ye çağrılan uzmanlara raporlar hazırlatıldı. Amerika'ya incelemelerde bulunmak üzere 600 dolayında eğitimci ve eğitim yöneticisi gönderildi (Sakaoğlu, 2003: 259). Bu incelemeler, ülkeye yeni kavramlar, projeler taşıdı. Program geliştirme, araç geliştirme,

¹ Temmuz 1939'da toplanan I. Maarif Şurasında, Yüksek Öğretmen Okulunun durumu ele alınarak, okulun geliştirilmesi ile ilgili bir komisyon kuruldu. Komisyonun aldığı kararlar doğrultusunda 1940 yılında çıkarılan üç ayrı talimatname ile okul daha sağlam bir yapıya oluşturulmaya çalışılmıştır. Bu talimatnameler; Yüksek Öğretmen Okulu Talimatnamesi, Yüksek Öğretmen Okulu Staj Talimatnamesi ve Öğrenci Kayıt ve Kabul Talimatnamesidir. Kabul edilen talimatnameler ile okulun yapısı kısmen değiştirilmiştir. Bu yeni yapıya göre okul şu bölümlerden oluşmaktadır.: Türk Dili ve Edebiyatı, Felsefe, Tarih, Coğrafya, Fizik-Kimya, Matematik, Tabii İlimler, yabancı Diller (Tamir, 1973, s.2)

beslenme eğitimi, deneme lisesi, fen lisesi, barış gönüllüleri vakfı bursları bunlardandır (Özkan, 2008: 223).

Demokrat Parti Döneminde köylerin ilköğretim düzeyindeki öğretmen ihtiyacını karşılayabilmek için köy enstitüleri 27 Ocak 1954 tarihli 6234 sayılı yasa ile birer öğretmen okuluna dönüştürüldü. Hükûmet bu değişiklikle ilkokullara tek kaynaktan öğretmen yetiştirmek ve bütün ilkokul öğretmenlerinin eşit olarak aynı haklardan faydalanmalarını sağlamak istiyordu (Özkan, 2008: 228). Öğretim süresi 6 yıl ve ilkokula dayalı bu yeni ilk öğretmen okullarına köy ilkokullarından öğrenci alınması öngörüldü.

Dönemin birkaç iyi uygulaması özel programlı liselerde görülmektedir. 1955-56 yıllarından itibaren açılmaya başlanan bu okulların tek ya da çok amaçlı olabilmesi esnekliği ön görüldü. Bu okullarda ilke olarak okul programlarının amaçlarını, öğretim metotlarını, öğretilen konuları, öğrenme zevkini, öğrenciyi çalışmaya yönlendirerek öğretmeni iş başında yetiştirmek gözetildi (Şahin, 1997: 77). Bu okullarda okutulan Türk Dili ve Edebiyatı, Sosyal İncelemeler, Coğrafya, Tarih, Psikoloji ve Sosyoloji, Cebir, Geometri, Genel Fizik, Genel Kimya, Biyoloji, Yabancı Dil (A-B-C Kurları), Millî Savunma ve Rehberlik ana dersleri; Türk Folkloru, Arkeoloji, Eski Edebiyat Metinlerini İnceleme, Sanat Tarihi, Yabancı Dilde Edebiyat, Ekonomik Coğrafya, Felsefe, Mantık, Jeoloji, Astronomi, Fizyoloji, Teknik Resim, Laboratuar Saati, Ruh Sağlığı vb. özel derslerden, 2 ve 3'ünü seçerdi.

Demokrat Parti, başlattığı hızlı kalkınma hamlesinin ihtiyacı olan kalifiye elemanı yetiştirebilmek için yüksek öğrenim konusunda özen göstermiştir. Mevcut okullar geliştirilirken bir yandan da yeni okullar açılmaya çalışılmıştır (Özkan, 2008: 235).

Yüksek okullar nitelik ve nicelik bakımından geliştirilirken öğretmen yetiştiren okullara ayrı bir önem verilmiştir. Genel liselere öğretmen yetiştirmek üzere İstanbul'da 1891 yılında "Yüksek Muallim Mektebi" adıyla açılan 1934 yılında yüksek öğretmen okulu adını alan ve 1949-50 öğretim yılında kapatılan Yüksek Öğretmen Okulu 1 Mart 1951'de, tarihi ve görkemli bir mekân olan İstanbul Çapa'daki binada yeniden açılmıştır (Tamir, 1973: 4).

Liselere atanan öğretmenlerin yalnızca % 4'ünün lise öğretmeni yetiştirmek üzere açılmış bulunan Yüksek Öğretmen Okulu çıkışı olması (Eşme, 2003: 62) hükümeti liselere öğretmen yetiştirmede tedbir almaya zorlamıştır.

Düşünülen yeni modele göre, ilk öğretmen okulları²dan Yüksek Öğretmen Okuluna seçilen öğrencilere Yüksek Öğretmen Okulu bünyesinde açılacak bir yıllık hazırlık sınıfı ile lise öğretimi için gerekli bilgi ve kültürü vererek onları lise olgunluk sınavına hazırlamak ve başarılı olanları üniversitelerin ilgili bölümlerine geçişlerini sağlamaktır. Model, sürekli eleme ile en iyilerini seçme modelidir. Model, on yıl boyunca adayları tüm düşünce yapısı ile öğretmen olmaya hazırlayan modeldir (Kavcar, 1987: 197). Bu kapsamda 1959 yılında Türkiye'de liselere öğretmen yetiştirmek üzere İstanbul Yüksek Öğretmen okulundan sonra ikinci okul olarak Ankara Yüksek öğretmen Okulu açılmıştır.

Demokrat Parti Döneminde eğitim enstitülerinin sayısı artırılarak Balıkesir, İstanbul, Gazi Eğitim Enstitülerine 1958-59 yılında Bursa, 1959-60 yılında Buca Eğitim Enstitüleri eklenmiştir.

Demokrat Parti Döneminde eğitim alanındaki önemli çalışmalardan biri de üniversitelerin sayısının artırılmasıdır. Türkiye'de, Ankara'da bir ve İstanbul'da bir olmak üzere iki olan üniversite sayısı Erzurum'da Atatürk Üniversitesi (**25.02.1953 tarih ve 6059 sayılı kanun**), Trabzon'da Karadeniz Teknik Üniversitesi (20.05.1955 tarih ve 6594 sayılı kanun), Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi (**23.01.1957 tarih ve 6887 sayılı kanun**), İzmir'de Ege Üniversite'sinin (**27.05.1955 tarih ve 6595 sayılı kanun**) kurulmasıyla beşe çıkmıştır.

Daha sonraki yıllarda kurulan bu üniversiteler bünyesinde açılan bölümlerde eğitim alan öğrenciler çeşitli öğretim kademelerinde öğretmen olarak istihdam edilmişlerdir.

---

² Tüm ülkenin köy çocuklarına okumada fırsat eşitliği sağlamak, bu okulların ışığından ülkenin tüm köylerini aydınlatmak için kurulan okullardır. Altı yıllık ilk öğretmen okullarında eğitim geleneği Köy Enstitüsü ortamına çok yakındır. İlkokulu bitirenlerden sınavla öğrenci alan bu kurumlara girmek oldukça karmaşık ve engellerle dolu bir süreçtir. O dönemde bir köy çocuğu için ilk öğretmen okuluna girebilmek bu günün liseyi bitiren gençleri için Boğaziçi Üniversitesine girebilmeye yakın başarı göstergesidir (Eşme, 2003: 66-67).

2.5.1.7. 1960-1970 Yılları Arasında Öğretmen Eğitimi

Bu dönemde, silahlı kuvvetlerin 27 Mayıs 1960 tarihinde yönetime el koyarak meclisi kapatmasıyla iktidar Millî Birlik Komitesi³'nin kontrolüne geçmiştir.

Millî Birlik yönetimi sırasında, 7439 sayılı yasayla Millî Eğitim Bakanlığında, Öğretmen Okulları Genel Müdürlüğü kurulmuş ve öğretmenlerin hizmetiçi eğitimleriyle ilgilenecek **Öğretmeni İşbaşında Yetiştirme Bürosu**⁴ oluşturulmuştur. Bu arada, öğretmen açığını kapatabilmek için 11 Ekim 1960 tarih ve 97 sayılı yasayla lise ve dengi okul mezunlarına, yedek subay öğretmen olma ve askerliklerini ilköğretim öğretmenleri olarak tamamlama hakkı tanınmıştır. Daha sonra çıkarılan 26 Temmuz 1963 tarihli yasayla da, bu kişilerden isteyenler öğretmenlik mesleğine kabul edilmiştir (Okçabol, 2005: 64).

Liselere öğretmen yetiştirmek amacıyla kurulan İstanbul ve Ankara Yüksek Öğretmen Okulu uygulamasına ihtilaldan sonra da devam edilmiştir. 1960 yılında fen kolunun yanı sıra, ilk kez edebiyat kolu için de ilk öğretmen okullarından sınavla öğrenci alınmış ve bunlar içinde hazırlık sınıfını bitirenler edebiyat, coğrafya ve tarih öğretmenleri olarak yetiştirilmek üzere sınavla İstanbul ve Ankara Üniversitesinin Dil ve Tarih Coğrafya Fakülteleri bölümlerine alınmışlardır (Eşme, 2003: 114).

Eğitim planının hazırlanması amacıyla 1961 yılının Ocak ayında bir komisyon kurulmuştur. Komisyon, öğretmen yetiştirmede niteliğin yeteri kadar dikkate alınmadığını, öğretmenleri manen ve maddeten özendirici uygulamalara önem verilmediğini belirtmekte ve Türkiye'de eğitimle ilgili her çeşit meseleyi en yüksek seviyede bilimsel araştırmaların konusu hâline getirecek bir veya birkaç eğitim araştırma merkezinin kurulmasını (Duman, 1991:114) önermiştir.

Bu komisyona göre, bütün eğitim enstitüleri kısa zamanda uygulama okullarına kavuşturulmalı ve öğretmenlik uygulamasına daha çok önem verilmeli; eğitim enstitüsü mezunlarına yüksek öğretmen okullarına devam edebilme olanağı sağlanmalı; eğitimin

³ 27 Mayıs 1960 günü, Demokrat Parti hükümetini askerî darbe ile devirerek siyasi iktidarı ele alan ve sonradan başına Orgeneral Cemal Gürsel'in getirildiği Türk Silahlı Kuvvetleri'ne mensup 38 kişilik bir komitedir.

⁴ Öğretmenlerin hizmet içi eğitim ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 1960 yılında kurulan birimdir. Birimin adı 1966 yılında Eğitim Birimi Müdürlüğü, 1975 yılında Hizmet içi Eğitim Dairesi Başkanlığı, 1981 yılında Hizmet içi Eğitim Genel Müdürlüğü, 1982 yılında Hizmet içi Eğitim Dairesi Başkanlığı olmuştur (Özoğlu, 2010: 19).

her alanında bilimsel çalışma ve inceleme yapmak, lise ve dengi okullara öğretmen, eğitim sistemi için gerekli uzman, yönetici ve araştırmacı yetiştirmek üzere eğitim fakülteleri kurulmalı; öğretmen yetiştiren kurumlar arasında bir bağlantı olmalı, her kademedeki dikey ve yatay geçişler yapılabilirdir (Türkiye Eğitimi Milli Komisyonu Raporu, 1961).

Millî Birlik Komitesinin 1961 yılında yapılan genel seçimler sonucunda İsmet İnönü başkanlığındaki kurulan koalisyon hükûmetine iktidarı devretmesi ile başlayan dönemde, eğitim enstitüleri, toplumsal gereksinimlere yanıt verebilecek, tutarlı ve akademik bir yapıda, program ve öğretim elemanları yönünden benzeri fakültelerle bağlantılı kurum haline getirebilmek için eğitim akademileri kanun tasarısı hazırlanmıştır (Okçabol, 2005, 65).

Kanun tasarısı VII. Millî Eğitim Şurasında görüşülmüş ve benimsenmiştir. Şura'da her öğretmenin, millî eğitimin temel ilkelerini benimsemiş ve bunları uygulama düzeyine ulaşmış olması, meslek yaşamına atıldığı zaman, genel kültür ve bilgi yönünden en az lise düzeyinde olması; mesleki formasyon ve okutacağı derslerin bilgi ve becerileriyle donanmış ve gerekli uygulamaları geçirmiş olması istenmiştir (MEB, 1962).

Şura sonunda, Eğitim Bilimleri Yüksek Enstitüsü tarafından yerine getirilmesi beklenen işlevlerin yüksek öğretmen okullarınca yerine getirilmesi benimsenmiş; mesleki ve teknik öğretim kurumlarına öğretmen yetiştiren okulların da, öğretmenlik formasyonu yönünden diğer öğretmen yetiştiren kurumlara benzemesi istenmiştir (MEB, 1962). Şura'da alınan kararların uygulamaya konulması sonucunda eğitim enstitülerinin sayısı 5'ten 10'a, eğitim süreleri 3 yıla ve bölüm sayısı 12'ye çıkmıştır.

1964-65 eğitim öğretim yılında İzmir Ege Üniversitesine bağlı İzmir Yüksek Öğretmen Okulu açılmıştır. Yüksek Öğretmen Okullarından liselere öğretmen yetiştirilme uygulamasının başında yeni model arayışları da gündeme gelmiştir. Bunlardan biri de 1964'lı yılların başında gündeme gelen tüm öğretmen yetiştiren kurumların Eğitim Fakültesi adı altında yapılandırılmasıdır.

Ancak söz konusu model, Mecliste Millî Eğitim ve Bütçe Plan Komisyonunda görüşülmesine başlanması rağmen 1965 yılında genel seçimlerin sonucuna bağlı olarak yaşanan iktidar değişikliğine bağlı olarak yasalaşma imkânı bulamayarak rafa kaldırılmıştır (Eşme, 2003: 255).

Ankara Üniversitesinde 1965 yılında eğitim fakültesinin kurulmasıyla tek pedagoji dersiyle verilen öğretmenlik formasyon dersleri 7-8 dersten oluşan sertifika derslerine dönüşmüş ve Orta Doğu, Hacettepe ve Boğaziçi Üniversitelerinin eğitim bölümlerini kurmalarıyla da eğitim bilimlerinde lisansüstü programları başlatılmıştır (Okçabol, 2005: 67).

Eğitim Fakültesi Projesinin rafa kalkmasından sonra liselere öğretmen yetiştirmede gündeme gelen modellerden biri de Gazi Eğitim Akademisi modelidir. Bu modele göre Gazi Eğitim Enstitüsünün eğitim yılı dört yıla çıkarılarak Eğitim akademisi hâline getirilecek, mevcut öğretmenlere Doçent ve Profesör unvanı verilecek, akademiden mezun olacaklar lise öğretmeni olacaklardır. Büyük Millet Meclisine yasa teklifi olarak verilen modele kamuoyundan özellikle talebe cemiyetlerinden⁵ yoğun tepkiler gelmesi üzerine Bakanlık konuyu Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi öğretim üyelerinden oluşan bir komisyona inceletmiştir. Komisyonun olumsuz rapor vermesi üzerine Gazi Eğitim Akademisi Modeli meclisten geri çekilmiştir (Eşme, 2003: 256-261).

2.5.1.8. 1970-1980 Yılları Arasında Öğretmen Eğitimi

Bu dönem Türkiye’de siyasi, ekonomik ve toplumsal gelişmelere bağlı olarak sık sık genel seçimler yaşanmış ve bunun sonucunda on yıllık bir dönemde 17 farklı hükümet kurulmuştur.

Bu dönemde eğitim alanında yaşanan en önemli gelişme, 1969 yılında yapılan genel seçimleri kazanarak iktidara gelen Adalet Partisi iktidarına yönelik olarak 12 Mart 1971 günü silahlı kuvvetlerin Cumhurbaşkanıya muhtıra vermesi ile Süleyman

---

⁵ İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Talebe Cemiyeti, Edebiyat Fakültesi Mezunları Cemiyeti, Türkiye Muallimler Birliği, Edebiyat Fakültesi Talebe Derneği, Tarih Talebe Cemiyeti, Coğrafya Talebe Cemiyeti, İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Talebe Derneği, İstanbul Üniversitesi Talebe Cemiyeti, Türk Dili ve Edebiyatı Talebe Derneği (Eşme, 2003: 57).

Demirel'in⁶ başbakanlığındaki hükûmet istifa etmesi sonucu kurulan 12 Mart Hükûmeti⁷ döneminde 14 Haziran 1973 tarihinde 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu çıkarılmasıdır. Bu kanun ile tüm öğretmenlerin yükseköğretim mezunu olmaları gereği yasal bir zorunluluk olmuştur.

1739 sayılı yasa, öğretmenlerin yükseköğrenim görmeleri şartını getirdiğinden, 25 Ağustos 1973 tarihli ve 456 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu kararıyla ilk öğretmen okulları 1974-75'ten itibaren öğretmen liselerine dönüştürülmüştür. 21 Mart 1974'de, 191 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu kararı ile de ilkökul öğretmenlerinin iki yıllık eğitim enstitülerinde yetiştirmelerine karar verilmiştir (Okçabol, 2005: 68).

IX. Millî Eğitim Şurası'nda (24 Haziran-4 Temmuz 1974), öğretmen yetiştiren kurumların öğretim kadrosunun nesnel ölçülerle seçilmesi, öğretmen yetiştiren kurumlara stajyer öğretmenlerin verilmemesi, öğretmen okullarında öğretmen adaylarına insanı, toplumu ve dünyayı tanıtacak dersler verilmesi, öğretmen adaylarının yalnız bilgi verici ya da bilgi aktarıcı biri olarak değil, yapıcı, yaratıcı ve düşünmeye yöneltici kimseler olarak yetiştirilmesi istenmiştir (MEB, 1975).

1974-75'te Ankara'da yeni eğitim yöntemleriyle programlarını deneyip geliştirmek amacıyla, bir yıl sonra kapatılan, “Deneme Yüksek Öğretmen Okulu” açılmıştır. Talim ve Terbiye Dairesinin 6 Mayıs 1975 tarih ve 313 sayılı kararı ile kabul edilen okulun geçici yönetmeliğine göre okulun amaçları şöyle sıralanabilir:

- Ortaöğretim kurumlarına Fizik, Kimya, Biyoloji ve Matematik dallarında lisans düzeyinde öğretmen yetiştirmek,
- Millî Eğitim Bakanlığınca ön görülen alanlarda deneme niteliğinde ve teknolojiye dayalı eğitim programları geliştirip uygulamak ve uygulama sonuçlarının sistemin bütünlüğü içinde yaygınlaştırılmasında yardımcı olmak,
- Eğitim sistemimiz için saptanmış olan temel politika ve hedefler çerçevesi içinde çağdaş eğitim kurumları ışığında, eğitimin etkinliğini artıracak teknolojik uygulama modellerini geliştirmek,

⁶ Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. cumhurbaşkanı, 7 farklı hükümette toplam yaklaşık 12 yıllık bir süreyle olmak üzere 12. başbakanı, siyasetçi ve inşaat mühendisidir.

⁷ 12 Mart 1971 muhtırasından sonra Süleyman Demirel'in istifasıyla Nihat Erim tarafından 26 Mart 1971'de kurulan hükümet, Erim'in kurduğu iki ayrı hükümetin ömrü 11 ay sürmüştür.

- Geliştirilecek modelleri sistem bütünlüğü içinde uygulamaya dönüştürecek araştırma ve planlama çalışmaları yapmak (Öztürk, 1998: 220).

İlk iş olarak gelecekte televizyonun eğitim aracı olarak kullanılacağı ve okulun açık üniversite gibi işlev yapacağı dikkate alınarak ilk atanan öğretmenler, Eylül 1974'te FRTM (Film-Radyo ve Televizyon Eğitim Merkezi) 20 günlük eğitimden geçirilir. Bu kursla öğretmenler TV ile ders verebilecek şekilde yetiştirilir. 1974-75 öğretim yılında merkezî sınavla 400 öğrenci ile eğitime başlayan okulda öğleye kadar kuramsal dersler öğleden sonra da uygulamalı dersler verilmektedir. Ancak artan siyasi olaylar ve okulun kurucusu olan Millî Eğitim Bakanı Mustafa Üstündağ'ın⁸ görevden ayrılmasıyla okul 1975 yılı sonbaharında kapatılır (Eşme, 2003: 262-263).

Eğitim enstitülerinde 1974-75 öğretim yılında ön lisans düzeyinde kredi ve ders geçme sistemine dayalı bir öğretmen yetiştirme modeli başlatılmış ve ertesi yıl bu uygulamaya son verilmiştir (Okçabol, 2005: 69).

1974 yılında Bakanlık onayı ile hiçbir yüksek öğretim kurumuna girmeye hak kazanamayan gençlere öğrenim olanağı sağlamak üzere sadece öğretmen yetiştiren yüksek öğretim kurumlarında mektupla öğretim başlamıştır (Altunya, 2000: 40). Bu uygulamada, öğretmen adaylarına ders notları ile kitaplar postayla gönderilmiş, yaz aylarında beş hafta süreli yüz yüze eğitim sonunda merkezî sınavlar yapılmıştır (Okçabol, 2005: 69).

1976-77 öğretim yılından itibaren eğitim enstitülerine merkezî sınavla öğrenci alınmasına başlanmıştır. 1978-79 öğretim yılında öğretmen yetiştiren okullarda derslerin yapılamaması üzerine kuramsal bilgi verilmesi ile sınırlı olan ve staj çalışması olmayan “Hızlandırılmış Öğretim” başlamıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı Müdürler Komisyonun 4 Ağustos 1978 gün ve 37 sayılı kararı ile Yüksek Öğretmen Okulları kapatılmıştır. Yüksek Öğretmen Okullarının kapatılmasıyla liselerin ihtiyaç duyduğu öğretmenleri yetiştirmek üzere bir bizi önlem alınmıştır. Bu bağlamda 18 Ekim 1978 gün ve 31305 sayılı Bakanlık oluru ile de,

---

⁸ Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü ve ABD Wisconsin Üniversitesi Eğitim Fakültesini bitirmiştir. 26 Ocak-17 Kasım 1974 tarihleri arasında Millî Eğitim Bakanlığı yapmıştır.

ortaöğretime öğretmen yetiştiren 18 eğitim enstitüsünden 10'nunun eğitim süreleri üç yıldan 4 yıla çıkarılarak bunlara Yüksek Öğretmen Okulu adı verilmiştir (Eşme, 2003: 263). Millî Eğitim Bakanlığına bağlı Yüksek Öğretmen Okulu adı altında yeniden yapılandırılan bu okullar; Ankara Gazi, İstanbul Atatürk, İzmir Buca, Balıkesir Necatibey, Konya Selçuk, Trabzon Fatih, Erzurum Kazım Karabekir, Samsun, Edirne ve Diyarbakır Eğitim Enstitüleridir.

2.5.1.9. 1980-1990 Yılları Arasında Öğretmen Eğitimi

1970-80 yılları arasında Türkiye'de yaşanan siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel vb. değişikliklere bağlı olarak özellikle 1977-80 yılları arasında yaşanan çatışma ortamını sona erdirmek ve ülkede güven ve huzuru sağlamak amacı ile 12 Eylül 1980 günü Türk Silahlı Kuvvetlerinin emir komuta zinciri içinde yönetime el koyarak meclisi ve siyasi partileri kapatmasıyla 6 Kasım 1983'e kadar çok partili hayata geçene kadar devam eden askeri yönetim döneminde öğretmen yetiştirme konusunda sistemler kurulmaya çalışılmıştır.

1981'de ilkokul/sınıf öğretmeni yetiştiren iki yıllık eğitim enstitüsü sayısı 17'ye indirilmiştir. 13 Şubat 1981 tarihli ve 28 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu kararı ile Yüksek Öğretmen Okullarındaki formasyon derslerinin Düşünce Tarihi, Eğitim Yönetimi, Eğitim Sosyolojisi, Eğitim Psikolojisi, Araştırma, Ölçme ve Değerlendirme, Rehberlik gibi derslerden oluşmasına karar vermiştir (MEB, 1981).

23-26 Haziran 1981 tarihleri arasında Ankara'da toplanan X. ve 8-11 Haziran 1982 tarihleri arasında Ankara'da toplanan XI. Millî Eğitim Şurasında öğretmen yetiştirme öne çıkan konular arasında yer almıştır. Şuralarda, istenen niteliklere uygun öğretmen yetiştirebilmek için hangi derslerin okutulması gerektiği ve öğretmenin en iyi biçimde nasıl yetiştirebileceği üzerinde durulmuştur. Hâkim iki görüş olan öğretmenin üniversitede yetiştirilebileceği görüşü ile Millî Eğitim Bakanlığının denetiminde yetiştirebileceği görüşü tartışılmış ve görevin üniversitelere devredilmesi benimsenmiştir.

XI. Millî Eğitim Şurasında öğretmenlerin üniversitelerde yetiştirilmesi görüşünün 12 Eylül 1980 hükûmeti ve Yüksek Öğretim Kurulu tarafından benimsenmesi üzerine, 20 Temmuz 1982 tarihli ve 41 sayılı Kanun Hükmünde

Kararname ile öğretmen yetiştiren kurumlar üniversiteye bağlanmış, öğretmen yetiştirme görevi üniversiteye verilmiştir. Bu kararname, sonradan 30 Mart 1983 tarihli 2809 sayılı yasaya dönüşmüştür.

Yasayla İstanbul Atatürk, İzmir Buca, Bursa, Diyarbakır, Trabzon Fatih, Ankara Gazi, Erzurum Kazım Karabekir, Balıkesir Necatibey, Samsun ve Konya Selçuk Yüksek Öğretmen Okulları eğitim fakültelerine, 2 yıllık enstitüler eğitim yüksek okullarına dönüştürülmüştür. 27 üniversiteden 17'sinde 21 eğitim fakültesi ile 26 eğitim yüksek okulu oluşturulmuştur (Ulusoy, 2003: 100).

1982-83 öğretim yılında, Yüksek Öğretmen Okullarından almış oldukları akademik teşkilat yapısına uygun olarak Eğitim Fakültelerinde şu bölümlerin /programların bulunması öngörülmüştür: Türk Dili ve Edebiyatı, Biyoloji-Kimya ,Tarih-coğrafya, Almanca, Coğrafya-Tarih, Fransızca, Matematik-Fizik, İngilizce, Fizik-Matematik, Resim, Fizik-Kimya, Müzik, Kimya-Fizik, Beden Eğitimi, Kimya-Biyoloji ve Eğitim (Öztürk, 2006: 17-18).

Yukarıda da görüldüğü gibi birbirinin ikinci dalı olan programlar, tek bölüm çatısı altında toplanmıştı. Öztürk'e göre; 1983 yılında gönderilen yeni programlara paralel olarak (29 Ağustos 1983 tarih ve 220-7232 sayılı genelge eki) bu kurumların yapısı da değişmeye başlamıştır.

Geçiş yılının (1982-83) ardından YÖK programlarla ilgili kapsamlı bir düzenleme gerçekleştirmiştir (23 Ağustos 1983 tarih ve 83.46.519 sayılı karar). Söz konusu toplantıda kabul edilen öğretim programları (üniversite çatısı altındaki ilk programlar) 29 Ağustos 1983 tarih ve 220/7232 sayılı yazı ekinde rektörlüklere gönderilmiştir.

Yukarıdaki karar gereğince, 1983-84 öğretim yılından itibaren uygulanması öngörülen öğretim programları (öğretmenlik ve eğitim bilimleri) şunlardır:

- Türk Dili ve Edebiyat Öğretmenliği Programı
- Müzik Öğretmenliği Programı
- Tarih Öğretmenliği Programı

- Resim-İş Öğretmenliği Programı
- Coğrafya Öğretmenliği Programı
- Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Programı
- Matematik Öğretmenliği Programı
- Eğitim Yöneticiliği ve Deneticiliği
- Fizik Öğretmenliği Programı
- Özel Eğitim Öğretmenliği Programı
- Kimya Öğretmenliği Programı
- Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme
- Biyoloji Öğretmenliği Programı
- Eğitim Yönetimi ve Planlaması
- İngilizce Öğretmenliği Programı
- Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı
- Almanca Öğretmenliği Programı
- Eğitim Programları ve Öğretim Programı
- Fransızca Öğretmenliği Programı
- Sınıf Öğretmenliği Programı

Eğitim Yüksek Okulu Düzenleme dipnotunda; fizik, kimya ve biyoloji öğretmenlikleri programlarının “fiziksel bilimlere giriş” ve “fen bilgisi” derslerinin de öğretmenliğini yapabilecek yeterlikleri, tarih ve coğrafya öğretmenlikleri programlarının ise “sosyal bilgiler” dersinin öğretmenliğini yapabilecek yeterlikleri kazandıracak şekilde belirlendiği vurgulanmıştır. Ayrıca, seçmeli derslerin, eğitim kurumlarının özelliklerine, ihtiyaçlarına ve yeni gelişmelere uygun olarak belirlenebileceği belirtilmiştir (YÖK, 2007: 42).

Askeri yönetim döneminde öğretmen yetiştirmeye yönelik olarak alınan idari ve yasal tedbirler genel seçimleri kazanarak iktidara gelen partiler tarafından kurulan 45, 46 ve 47’inci hükümetler tarafından devam ettirilmiştir. Bununla beraber bu hükümetler tarafından öğretmen yetiştirmeye ilişkin uygulanmaya konan bazı kararlar şunlardır:

- 45’inci hükümetin ilk Millî Eğitim Bakanı olan Vehbi Dinçerler zamanında YÖK’e gönderilen 16 Kasım 1983 tarih ve 19700 sayılı yazı

ile öğretmen yetiştirilecek programlara alınacak öğrencilere, seçme ve yerleştirme sınavı yanında, öğretmenlik tutumlarını ölçen ölçeklerin de uygulanması, öğretmen yetiştiren kurumların öğretim kadrosunun yetiştirilmesi ve bu kurumlardaki kadronun pedagojik formasyondan geçirilmesi istenmiştir (Duman, 1991: 203).

- Üniversitede yetişen öğretmenlerin yeteri kadar öğretmenlik coşkusuyla yetişmediği düşüncesiyle öğretmen yetiştirmeyi bakanlığa bağlanmanın yollarını aramaya başlamıştır. İlk düşünülen yöntem, eğitim fakültelerindeki son sınıf öğrencilerinin, MEB’de kurulacak olan Hizmet Öncesi Öğretmen Yetiştirme Merkezleri’nde staj yapmasıdır (Okçabol, 2005: 97).
- 1985 yılında öğretmenlik formasyon programlarının yeniden gözden geçirilmesi için YÖK’e başvurulmuştur. YÖK uzmanlardan oluşan komisyonun raporu doğrultusunda 3 Ekim 1985 tarihinde eğitime giriş, eğitim sosyolojisi, eğitim psikolojisi, genel öğretim yöntemleri, özel öğretim yöntemleri, ölçme ve değerlendirme ile seçmeli bir eğitim dersinden oluşan öğretmenlik formasyonu yürürlüğe girmiştir.
- Öğretmenlerin öğretmenlik yapabilmesi için 1985 yılında öğretmen yetiştirme yerleştirme sınavını uygulamaya koyarak 1991 yılına kadar atamaları bu sınav sonuçlarına göre yapmıştır.
- İlkokul öğretmeni yetiştiren yüksekokullar, 22 Mayıs 1989 tarih ve 876 sayılı YÖK kararıyla 4 yıla çıkarılmıştır. Halk Eğitimi dersi gibi zorunlu olan yeni derslerin eklenmesiyle bu okullardaki öğretmenlik formasyonu derslerinin sayısı artırılmıştır.
- 15 Haziran 1989 tarih ve 3580 sayılı yasa ile eğitim fakültelerini ilk 10 sırada tercih eden öğrencilere burs verilmesi benimsenmiş; 23 Ekim 1989 tarih ve 385 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Öğretmen Eğitimi Genel Müdürlüğü yeniden oluşturulmuş, öğretmen liselerinde Anadolu öğretmen lisesi uygulaması başlatılmış ve bir yıl sonra da tüm öğretmen liseleri Anadolu lisesi statüsüne geçmiştir (Okçabol, 2005: 101).

2.5.1.10. 1990-2000 Yılları Arasında Öğretmen Eğitimi

Bu dönemde Türkiye 11 farklı hükümet tarafından yönetilmiştir. Genel anlamda koalisyon hükümetleri şeklinde oluşan yönetimler tarafından eğitim alanında alınan kararlarda millî eğitim şuralarında alınan kararlar etkili olmuştur.

Bu dönemde eğitim alanında uygulanmaya konan politika ve stratejilere şunlardır:

- 1991 yılında, 91/2484 sayılı bakanlar kurulu kararı ile eğitim ve öğretim hizmetlerine alınacaklar için yapılan sınavın kaldırılması,
- 11 Kasım 1992 tarihinden itibaren MEB'in istediği fakültelerde para karşılığı pedagojik formasyon kursları açmaya başlaması (Küçükahmet, 1993: 145),
- 1992'de 3878 sayılı yasa ile 21 yeni üniversite açılarak üniversite sayısının 50'ye çıkarılması ve eğitim yüksekokullarının fakültelere dönüştürülmesi⁹,
- XIII. Eğitim Şurasında alınan yaygın eğitimin yaygınlaştırılması kararı gereğince Lise Mezunlarını Meslek Edindirme Projesi (LİMME),
- Liselerde 1991/1992 eğitim ve öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanan ve Haziran 1995'e kadar uygulanan Ders Geçme ve Kredili Sistem uygulaması,

---

⁹Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi (Sınıf Öğretmenliği) ve Teknik Eğitim Fakültesi Afyon Kocatepe Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi ve Uşak Eğitim Fakültesi (Sınıf Öğretmenliği), Celal Bayar Üniversitesi, Demirci Eğitim Fakültesi (Sınıf Öğretmenliği), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale Eğitim Fakültesi (Sınıf Öğretmenliği), Dicle Üniversitesi, Siirt Eğitim Fakültesi (Sınıf Öğretmenliği), Dumlupınar Üniversitesi, Simav Teknik Eğitim Fakültesi, Kocaeli Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi, Muğla Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi, Mustafa Kemal Üniversitesi, Antakya Eğitim Fakültesi (Sınıf Öğretmenliği), Niğde Üniversitesi, Niğde Eğitim Fakültesi (Sınıf Öğretmenliği), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Amasya Eğitim Fakültesi (Sınıf Öğretmenliği), Pamukkale Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi ve Denizli Eğitim Fakültesi (Sınıf Öğretmenliği), Sakarya Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Teknik Eğitim Fakültesi ve Burdur Eğitim Fakültesi (Sınıf Öğretmenliği), Trakya Üniversitesi, Edirne Eğitim Fakültesi (Sınıf Öğretmenliği), Zonguldak Karaelmas Üniversitesi, Karabük Teknik Eğitim Fakültesi, Gebze İleri teknoloji Enstitüsü, Teknik Eğitim Fakültesi, Gazi Üniversitesi, Endüstriyel Sanatlar Eğitimi Fakültesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi (Sınıf Öğretmenliği), Kastamonu Eğitim Fakültesi (Sınıf Öğretmenliği), Mesleki Yaygın Eğitim Fakültesi ile Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi, Atatürk Üniversitesi, Ağrı Eğitim Fakültesi (Sınıf Öğretmenliği) (Küçükahmet, 1993:17-21).

- 18 Ağustos 1997’de zorunlu eğitimin sekiz yıla çıkarılması (bu karar sonucunda ilköğretim programları ve haftalık okutulacak derslerde yapılan değişiklikler sonucunda Milli Coğrafya dersi kaldırılarak ilköğretimde coğrafya konuları 4-7 sınıflarda öğretimi yapılacak sosyal bilgiler dersi içerisinde verilmesi benimsenmiştir.)
- Vakıflar üniversitelerinin açılmasının teşvik edilmesi¹⁰,
- Öğretmen eğitiminde “Dünya Bankası-YÖK Modeli¹¹”, 6 Kasım 1997 tarihinde YÖK’ün üniversitelerin eğitim fakültelerine gönderdiği genelge ile uygulamaya konmasıdır. Genelge ile üniversitelerin eğitim fakültelerinde açılacak bölüm ve öğretmenlik anabilim dalları ile ilgili programların normal ve ikinci öğretim kontenjanları belirtilmiştir.

Bu modelle, öğretmen yetiştirme sürecinde yeni düzenlemeler getirilmiş, eğitim fakültelerinde yeni bölümler açılmış, yeni öğretmenlik sertifikaları üretilmiş ve bu arada, rehberlik alanı dışında kalan eğitim bilimleri alanındaki lisans programları kapatılmıştır.

DB/YÖK modelinin uygulanmasına kadar, eğitim fakültelerinde lisans düzeyinde öğretmen yetiştirilirken, bu yeni modelle, eğitim dersleri yalnız öğretmenlik formasyon dersleriyle sınırlandırılmış, 4 yıllık programlar yanında 1.5 yıllık tezsiz yüksek lisans programlarıyla ve eğitim fakültesi dışında da öğretmen yetiştirilmesi başlanmış; alan derslerinin fen-edebiyat fakültelerinden alınması koşulu getirilmiştir.

Yeni modele göre, eğitim fakültelerinin eğitim bilimleri bölümleri, öğretmenlik formasyon derslerinin çoğunu verecek, öğretmen yetiştiren bölümler ise alan öğretimini ve okul uygulamalarını yaptıracaktır. Eğitim fakültesi dışındaki fakültelerden mezun

¹⁰ On yıllık dönemde kurulmasına izin verilen 21 üniversite içerisinde sadece birinde (Fatih Üniversitesi) coğrafya bölümü açılmıştır.

¹¹ Dünya Bankası (DB) kredisi ve desteği ile MEB ve YÖK işbirliğinde yürütülen çalışmalar sonunda ortaya çıkan DB/YÖK modeli, Carnegie Forumu’nun 1986’da yayımladığı “Bir Ulus Hazırlanıyor: 21 yüzyıl için öğretmenler” adlı raporda ABD için üretilmiş önerilere dayanmaktadır. Bu raporda yer alan, “Öğretmenlik Mesleğinin Standartlarını Belirleyecek Bir Ulusal Komite Kurulmalıdır; Öğretmen Eğitimi İçin Fen-Edebiyat Alanlarının Birinden Lisans Derecesi Alınması Önkoşul Olmalıdır; Öğretmen Yetiştiren Programlar Yüksek Lisans Derecesi Verecek Biçimde Geliştirilmelidir” önerileri, DB/YÖK modeliyle Türkiye’de uygulamaya konulmuştur (Okçabol, 2005: 130).

olanların öğretmen olabilmesi için sertifika programları¹² yeniden düzenlenmiş, kimi sertifika programları kapatılmış ve 1,5 yıllık tezsiz yüksek lisans programları¹³ üretilmiştir.

2.5.1.11. 2000-20010 Yılları Arasında Öğretmen Eğitimi

3 Kasım 2002 seçimlerinde en çok oyu alan Adalet ve Kalkınma Partisine (AKP) Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından hükûmeti kurmakla görevlendirilen Kayseri Milletvekili Abdullah Gül'ün 58. Hükûmeti kurması ile başlayan dönemde eğitim alanında öne çıkan temel yaklaşımlar şunlardır:

- Özellikle ilköğretime erişim ve devamının artırılarak ilköğretimden diplomasız ayrıların sayısını sıfıra indirerek cinsiyetler arası farkı ortadan kaldırmak,
- Öğretim programlarının çağın gereksinimlerine göre güncellenmesi,
- Yenilen öğretim programlarına göre öğretim materyallerinin yazılması olmuştur.

AKP döneminde öğretmen yetiştirme sistemi üzerinde politika ve strateji değişikliğine yönelik makro politikalar geliştirilmemiştir. Kendilerinden önceki dönemde olduğu gibi üniversitelerden yetişen öğretmenlerin KPSS sonuçlarına göre norm kadro ihtiyaçları doğrultusunda hizmete alımları gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde özellikle dezavantajlı bölgelerde görev yapacak öğretmenlerin buralarda kalmalarını

¹² DB/YÖK modelinin uygulamasıyla okulöncesi, sınıf öğretmenliği ve İngilizce öğretmenliği sertifika programları başlatılmış, diğer alanlardaki sertifika programlarına son verilmiştir. Kısa bir süre sonra da okulöncesi sertifika uygulamasına da son verilmiştir (Okçabol, 2005: 133).

¹³ İlköğretim ve Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları ile Ortaöğretim Sosyal Alanlarında (Tarih Eğitimi, Coğrafya Eğitimi, Felsefe Gurubu Eğitimi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalları) öğrenim görececek öğretmen adayları tezsiz yüksek lisans programlarında da 3,5 + 1,5 ve 4 + 1,5 gibi iki ayrı uygulamaya göre öğrenim göreceklendir.

3,5 + 1,5 Seçeneği: Eğitim fakültesi ile alan derslerini verecek fakülte, birleştirilmiş lisans artı tezsiz yüksek lisans programı uygulayabilecektir. YÖK'e göre, bu programların lisans kademesindeki öğrenciler ilk yedi yarıyıldaki derslerini alan fakültesinden alır. Bu derslerin tümünü başarı ile tamamlayan öğrenciler lisans kademesinin son yarıyılında o alan nasıl öğretileceğine ilişkin ders ve uygulamalarını Eğitim Fakültelerinden alırlar ve bunları başarı ile tamamlayan öğrencilere o alanın adını anadal, eğitimini de yandal olarak belirten lisans diploması verilir (YÖK, 1998a: 40-41). Bu programda yetişen öğretmen yüksek lisans diplomasına sahip olacaktır.

4 + 1,5 Seçeneği: YÖK, Yükseköğretim Kurulunca tespit edilen programlardan lisans diplomasını almış öğrencileri, lisans diploması almış oldukları programlarla ilgili ortaöğretim alanında öğretmen olarak yetiştirmek amacıyla üç yarıyla eşdeğer bir süreyi kapsayan yüksek lisans programları (YÖK, 1998a:41) düzenlenmiştir.

sağlamaya yönelik olarak geliştirilen sözleşmeli öğretmen uygulaması atamalarda karşılaşılan yeni bir durum olarak yer almıştır.

AKP döneminde eğitim alanında yapılan çalışmalardan biride öğretmenlik mesleğinin statüsünün yükseltilmesi ve öğrencilerin alacakları eğitimin niteliğinin artırılması için başlatılan öğretmen yeterliklerini belirlenmesi çalışmasıdır. Bu çalışma ile öğretmenlik mesleği genel yeterlilikleri ile özel alan yeterlilikleri belirlenmesi çalışmaları yapılmıştır. Bu kapsamda öğretmenlik mesleği genel yeterlilikleri belirlenmiş ve ortaöğretimde matematik, İngilizce, Türk Dili ve Edebiyatı, Kimya, Fizik, Biyoloji, Tarih, Felsefe ve Coğrafya derslerinin yeterlilikleri belirlenmiştir. Coğrafya alanında; Alan Bilgisi, Alan Eğitimi, Tutum ve Değerler alanlarında 23 yeterlilik ve 122 performans göstergesi belirlenmiştir (<http://otmg.meb.gov.tr>).

AKP döneminde devlet ve vakıf üniversitelerin sayısının artırılmasına yönelik önemli adımlar atılmıştır. 2002-2010 döneminde 81 ilde 79 adet devlet ve vakıf üniversitesi kurulmuştur (<http://www.yok.gov.tr/content/view/527/222/09.03.2011>).

2.5.2. Dünyada Öğretmen Yetiştirme Uygulamaları

Dinamik ve hızla değişerek ilerleyen toplumumuzda okullar ve öğretmenleri; ailelerin ve iş hayatının değişen şekillerinden, norm ve değerlerinden, bilgideki aşırı yoğunlaşma ve tabiri caiz ise patlamadan ve yeni bilgi teknolojilerinden, evrenselleşme ve çok kültürlülükten kaynaklanan bir sürü yeni görev ve sorumluluklarla yüz yüze bırakmaktadır (Engin, 2007: 402).

Almanya'da Öğretmen Yetiştirme: Almanya'da öğretmen eğitimi iki grupta değerlendirilebilir. Birinci grupta; öğretmen yetiştiren yüksek öğretim kurumlarında yürütülen meslekî ve teknik uygulamalarla ilgili ve akademik anlamda; "öğretmen eğitimi," ikinci grupta ise öğretmenlik yeterliliği kazandırmaya yönelik ve sınıf ortamında gerçekleştirilmesi gereken faaliyetleri içeren uygulamalı çalışmalardır. Öğretmen olabilmek için "Arbitur" denilen yüksek öğrenime geçiş ya da "lise olgunluk sınavını" verdiklerine dair bir belge gerekmektedir. Tabi daha sonra da kayıt yaptırdıkları her hangi bir kurumun şartlarını yerine getirerek mezun olmaları gerekir.

Avusturya'da Öğretmen Yetiştirme: Geçmişten günümüze eğitim sistemini reforme ederek geliştirmeye yönelik büyük çabalar sarf edilmektedir. Çünkü eğitimin sosyal ve ekonomik alanlarda kalkınmanın en önemli dinamiği olduğu gerçeği çok iyi kavranmıştır. Avusturya'daki bu gelişmeler ışığında öğretmen ve öğretmen eğitimine özel bir dikkat ve ilgi gösterilmiştir. Öğretmenlik mesleğinin profesyonelleştirilmesi arzusu temel hedeflerden birisidir. Öğretmen eğitiminin en alt basamağı ortaokul düzeyindedir.

Ortaokul, lise ve lise düzeyinde mesleki okulların öğretmenleri güzel sanatlar veya müzik akademilerinde eğitim görmektedirler. Avusturya'daki öğretmen eğitiminde bazı yasal çerçeveler olmakla beraber üniversiteler kendi özel uygulama tarzlarını da kullanabilme serbestisine sahiptirler.

Amerika Birleşik Devletlerinde Öğretmen Yetiştirme: Amerika Birleşik Devletleri'nde öğretmen yetiştirme girişimleri gelişen bilgi ve eğitim teknolojilerine paralel olarak devamlı bir arayış ve gelişme içerisindedir. İlk ve ortaöğretim kademelerindeki okullar için öğretmen yetiştirme eğitimini ilk ve ortaöğretimden sonra asgari 4 yıl süreli yüksek öğretim kurumları üstlenmişlerdir. Bu yüksek öğretim kurumlarını üniversitelere bağlı fakülte ve kolejler veya bağımsız faaliyet yürüten öğretmen kolejleri oluşturmaktadır. "Junior Highschool" ve "Senior Highschool" gibi ortaöğretim okullarında öğretmen olabilmek için "Bilim Uzmanlığı" diploması almış olmak gerekir (Feistritzer, 1984: 28-35).

ABD'de öğretmen yetiştirme uygulamaları eyaletler arasında farklılıklar arz etmektedir. Bazı eyaletlerdeki üniversitelerde; her öğretmen adayı, haftada bir defa ders vermekte ve danışman (supervisor) tarafından izlenmektedir. Part time çalışan ve bilim uzmanı olan öğretmenlerin dersleri de öğretmen adaylarına izlettirilirlir. Böylece en iyiye ulaşma doğrultusunda sağlıklı mukayeseler yapılabilmektedir (Allen, 1971: 75-82). Burada da öğretmenlerin atamaları yerel yönetimlerin yetkisindedir. Öğretmen adayı detaylı bir sınav sonunda, Eyalet Eğitimi Yönetimi'nden alacağı öğretmenlik belgesi ile Bölge Okulları Eğitim Yönetimi'ne başvurur; Daha sonra da Yerel Okullar Kurulu atamayı yapar.

Belçika'da Öğretmen Yetiştirme: Belçika'da bu alanla ilgili eğitimi; Yüksek Öğretmen Eğitim Enstitüleri ve Üniversiteler vermektedir. Okul öncesi eğitimi, ilk ve ortaokul eğitimi için ihtiyaç duyulan öğretmenler; Yüksek Öğretmen Eğitim Enstitülerinde yetiştirilmektedir. Bu okulların öğretmenleri kısa süreli yüksek öğretim düzeyinde yetiştirilmektedirler. Bu yüksek öğretim kurumlarına girebilmek için 6 yıllık öğrenimi başarıyla tamamlamış ve lise diploması almış olmak gerekmektedir. Bu kısa süreli öğretmen yetiştirme eğitimi daha önce 2 yıl süreliydi ancak yeterli olmadığı anlaşılınca 1984- 1985 öğretim yılından itibaren 3 yıla çıkarılmıştır.

Danimarka'da Öğretmen Yetiştirme: Danimarka'da öğretmen eğitimi 4 yıl sürmektedir. Bu yetiştirme süresi iki dönemden oluşur. Görüldüğü gibi her bir dönemde iki yıldan müteşekkildir. Öğretmen eğitiminde toplam 20 hafta süren bir pratik eğitim uygulaması da vardır. Pratik eğitim düzenlenmesine enstitüler bizzat kendileri karar verirler. Öğretmen eğitimi fakülteleri, Danimarka Folkeskole okulları için öğretmen yetiştiren yegâne öğretim kurumlarıdır.

Fransa'da Öğretmen Yetiştirme: Fransız Eğitim Sistemi devamlı bir değişim ve gelişim içerisinde. 1990 yılına kadar, çeşitli seviyelerdeki öğretmenlerin eğitimi 19. yüzyılda başlatılan bir sistem çerçevesinde devam etmiştir. 1959 yılından sonra da tüm ilköğretim öğretmenleri "Baccalaureat"; olgunluk diploması olanlar arasından seçilmişlerdir. Her öğretmen okulunu kendisine bağlı bir de uygulama okulu vardı. Öğretmen olmak için yetiştirilen adaylar gözlem ve uygulama çalışmalarını bir yarıyıl boyunca sürdürürler. Bu tür uygulamalı çalışmalar uygulama okullarında yürütülür.

Fransa'da öğretmen okullarına alınacak öğrenciler titizlikle ve başarılı öğrenciler arasından seçilirlerdi (Türkoğlu, 1983: 192). Daha sonra her ülkede olduğu gibi Fransa'da da öğretmen yetiştirme alanındaki yenilik ve değişim çerçevesinde 1984-1985 öğretim döneminden itibaren ilköğretim öğretmenlerinin de eğitiminin 4 yıla çıkarılması, öğretmen yetiştirme kolejleri ile üniversitelerde yetiştirilmeleri kararlaştırılmış ve uygulamaya konulmuştur (Engin, 2007: 404).

1990 yılında "Öğretmen Eğitimi Üniversitesi Enstitüleri" temeline dayalı yeni sistem deneme olarak uygulamaya sokulmuştur.

İngiltere'de Öğretmen Yetiştirme: İngiltere'de öğretmenlik eğitimini ortaöğretimden sonra gidilen "Training colleges" (Eğitim Kolejleri) ve üniversitelerin öğretmen yetiştiren fakülte veya bölümleri (University Departments of Education) vermektedirler. Eğitim süresi 3 veya 4 yıldır.

Bunun dışında diğer üniversite mezunlarından öğretmen olmak isteyenlere de bu kapı tamamen kapalı değildir. Bunlar belli eğitim kolejleri veya üniversitelerin açtığı 1 yıllık pedagojik formasyon derslerine (Öğretmenlik Sertifikası Programı) katılarak başarıyla bitirdikleri zaman öğretmenlik hakkını elde ederler. Bu mesleki formasyon kurslarında; eğitim sosyolojisi, eğitim psikolojisi, eğitim felsefesi ile ilgili dersler ve konular öğretilir. Aynı zamanda kuram ve uygulama bir bütünlük içerisinde verilmeye çalışılmaktadır (Küçükahmet, 1976: 220-229).

Genelde 3 yıl süren yüksek öğretim öğretmen yetiştirme programını bitiren adaylar hemen öğretmenlik mesleğini icra edemezler. Dördüncü yılda verilen meslek bilgisi programlarını izleyip, okullardaki uygulama çalışmalarına katılmak zorunluluğu vardır. Uygulama neticesinde adaylar kendi okullarına geri dönerler ve yapılan çalışmaları öğretim üyeleri ile beraber değerlendirirler ve yılsonunda da eğitimleri tamamlanmış olur. Diğer yandan öğretmen kolejleri, ilk ve orta dereceli okullar için öğretmen yetiştirme eğitimi yapmaktadırlar. Buraya orta öğretimden sonra gelen öğrencilere 3 yıllık bir program uygulanır ve sonunda bu adaylara "Genel Öğretmenlik Sertifikası" (Teachers General Certificate) verilir. Daha üst seviyede bir eğitim alabilmek için ya da yüksek öğretim kurumlarında öğretmen olabilmek için belirli kolejlerde veya üniversitelerin eğitim fakülteleri ile eğitim bölümlerinde 1 yıllık ek bir programa katılmak zorundadırlar.

İsveç'te Öğretmen Yetiştirme: Bilindiği gibi İsveç bir İskandinav ülkesidir. Bu ülke eğitim politikaları ve uygulamaları bakımından pilot bir ülke olarak tanınmaktadır. Çağdaş bir toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilecek, çağın gereçlerine uygun ve yeni bilgi ve eğitim teknolojileri ile uyumlu olan İsveç Eğitim Sistemi, OECD ülkelerinin ve eğitim sorunları olan ülkelerinin dikkatlerini çekmektedir. Eğitim programlarının hazırlanması ve uygulanması "İskandinavya Modeli" çerçevesinde yapılmaktadır (Karaman, 1984: 33-37).

İtalya'da Öğretmen Yetiştirme: İtalyan eğitiminin tamamı devletin tekelinde ve sorumluluğunda değildir. Devlet okulları yanı sıra, halk okulları ve özel okullar da mevcuttur. Bu okulların hangisi olursa olsun Halk Eğitim Bakanlığı (HEB) tarafından çıkarılan yönetmeliklere bağlıdırlar.

İlkokul Öğretmenleri Eğitim Kurumu (Istituto Magistrale) ilk seviye için öğretmen eğitimini yürütmektedir. Burayı bitiren öğrencilerin Üniversite seviyesinde almalarına da zemin hazırlar. Bu okulun eğitim süresi 4 yıl olmakla beraber 5. yıla da sarkabilir. Bu 5 yılsonunda öğrenciler bu okulda aldıkları eğitim doğrultusunda üniversitelerin ilgili bölümlerine girebilirler.

Öğretimi yapılan zorunlu dersler: İtalyan dili ve edebiyatı, Latin dili ve edebiyatı, yabancı dil (sadece ilk ve ikinci yılda), felsefe, öğrenim ve eğitim uygulaması ve psikoloji, tarih, yurttaşlık bilgisi, coğrafya (sadece birinci ve ikinci yıl), kimya, matematik, fizik, resim ve sanat tarihi, müzik korosu, beden eğitimi gibi derslerdir. Ayrıca din ve müzik aleti çalma dersleri de seçmeli derslerdir.

Norveç'te Öğretmen Yetiştirme: Anaokulu, ilkokul ve ortaöğrenim öncesi okullarda görev yapacak olan öğretmen adayı öğrencilerin eğitimi; öğretmen eğitimi ile ilgili kanun çerçevesinde yürütülmektedir (Engin, 2007: 406).

Öğretmenler üniversitelerde ve kolejlerde yetiştirilmektedirler. Eğitim kolejleri, bölgesel kolejler sisteminin bir parçasıdır. Zaten bu kolejlerin çoğun da öğretmen yetiştirme ile ilgili kurslar ve programlar düzenlemektedirler. Ancak bölgesel kolejler ileriye dönük olarak öğretmen yetiştirme dışındaki branşlarda da veya başka sahalarda da eğitim vermektedirler.

2.6. Hizmet Öncesi Öğretmen Yetiştirme

Öğretmen mesleki bilgisini nasıl edinir, verimli öğretme için temel olan mesleki bilginin ve bilgiyi edinme şeklinin öğretme üzerindeki etkisi nedir, öğretmenin mesleki gelişimi ne anlama gelir ve nasıl gerçekleşir gibi soruların yanıtları, hizmet öncesi ve hizmetiçi öğretmen eğitimi programlarının özünü oluşturmaktadır (Atay, 2003: 3).

Ülkemizde geçmişten beri genel eğitim sistemi ve politikaları içinde öğretmen eğitimi konusunun yeri ve önemine ilişkin birçok farklı görüş ve uygulama bulunmaktadır. Benzer şekilde dünyadaki diğer ülkeler de küresel rekabete açılana ekonomik yapılarını korumak için öncelikle eğitim kalitesini yükseltmenin önemini kavramışlardır (Artvinli, 2011: 1).

Nitekim ülkemizde de eğitimin kalitesinin artırılması anlamında birçok tartışma yapılmakta, ancak bazı göstergeler neyin ne zaman ve nasıl yapılacağı konusunda karışıklığa neden olabilmektedir. Örneğin son yıllarda ülkemizin büyüyen ekonomiler arasında dünyadaki 17. en büyük ekonomi olduğu kaydedilirken, BM insani gelişmişlik indeksindeki yerini 92. sırada olduğu görülmektedir. 41 OECD ülkesi arasında en iyi okul ile en kötü okul arasındaki farkın en büyük olduğu ülke de Türkiye'dir. Buna karşın veli katkısıyla birlikte öğrenci başına en fazla para harcayan ülkelerden biri de ülkemiz olmasına karşın genel başarı sıralamasında söz konusu ülkeler arasında otuz ve altında yer almaktadır.

Ülkemizde son yıllarda eğitimin kalitesini artırmak için belirgin olarak yapılanlara baktığımızda ölçme ve değerlendirmeyi doğru yapabilmek adına sınav sayılarının azalıp çoğaldığını, teknoloji yoğun bir eğitim sürecine geçilmeye çalışıldığını, öğrenci başına harcanan para miktarının artırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bunların yanında öğretim programlarının yenilendiği ve bunlara uygun ders kitaplarının da geliştirilmesi karşılaşılan diğer yeniliklerdir. Yapılan tüm bu çalışmaların eğitim kalitesini istenen seviyeye çıkarmada beklenen sonucu vereceği konusunda şüpheler vardır.

Hedeflediği eğitim kalitesini yakalamış veya ona yaklaşmış ülkelere, özellikle İskandinav ülkelerine bakıldığında, Finlandiya başta olmak üzere bu tür ülkelerin temel özelliklerinin öğrencilere verilen haftalık ders saatlerinin azlığına rağmen öğretmen eğitimine ayırdıkları bütçe, teknoloji ve zamanın ön plana çıkarmalarıdır.

Bu bağlamda ülkemizde öğretmen adaylarının hizmet öncesi yetişme sistemine baktığımızda esaslı değişikliklerin 1980 sonrasında meydana geldiği görülür. 1981 yılında çıkarılan 2547 Sayılı Yüksek Öğretim Kanunu gereği daha önce MEB ve üniversitelere bağlı olarak faaliyet gösteren öğretmen yetiştiren yüksek okul, enstitü,

akademi ve fakülteler, 20 Temmuz 1982'de YÖK çatısı altında toplanmışlardır. Bu tarihten her türlü branş için öğretmen yetiştirme süreci YÖK'ün belirlediği program, usul ve esaslar doğrultusunda yürütülmeye başlanmıştır.

Öğretmen yetiştirme sürecinin üniversitelere geçişinden itibaren süreç içinde hem nitelikli öğretmen yetiştirme, hem de nicelik olarak yeterli öğretmen sağlama sorunun çözülememesi üzerine üniversitelerin yeniden yapılandırılması gündeme gelmiştir. Bu amaçla 1994 yılında başlatılan ve YÖK-Dünya Bankası tarafında yürütülen hizmet öncesi öğretmen yetiştirme projesinin amaçları 1996 yılında revize edilerek öğretmen yetiştirme sisteminde bir yenileşmeyi kapsayacak şekilde genişletilmiştir. 1997 yılında sekiz yıllık zorunlu eğitime geçilmesi ile birlikte 1998-99 öğretim yılından itibaren eğitim fakülteleri yeniden yapılandırılmıştır (YÖK, 1998).

2.7. Hizmet İçi Eğitim Faaliyetleri İle Öğretmen Yetiştirme

Hizmet içi eğitimi değişik bakış açılarına göre değişik şekillerde tanımlamak mümkündür. Hizmet içi eğitim, iş ortamındaki insanların her türlü gelişmesini kapsamaktadır. Personelin işini daha iyi yapması, gelişmesi, düşünmesi, mutlu olması, daha üretici olması, yeni veya daha üst bir göreve hazırlanması, vb konularda yürütülen eğitim etkinlikleri hizmetiçi eğitim olarak adlandırılmaktadır (Harris, 1989: 1).

Hizmet içi eğitimin gayesi personelin verimliliğini ve iş doyumunu artırmaktır. Hizmetiçi eğitim sadece problemlili personel için düşünülmemelidir. Hizmet içi eğitimi bir problem çıktığında ya da beklenilmeyen terfilerde düşünmek onun önemini azaltır. Örgütün vizyon ya da özel amaçlarını yerine getirmek için hizmetiçi eğitim etkili yollardan biridir (Newton ve Tarrant, 1992: 136).

Bugün uygulayıcı ve akademisyenlerin hizmetiçi eğitime bakışlarında büyük bir benzerlik vardır. Günümüzde her organizasyon hizmet içi eğitim yapmak zorundadır. Aksi takdirde yaşaması mümkün değildir. Her şey büyük bir hızla değişmektedir. İyi yetişmiş personele sahip olmak kurumun amaçlarını gerçekleştirmek için artık yeterli değildir. Eğer yenilik ve gelişmeler takip edilmezse çok iyi yetişmiş personel bile çok kısa sürede işin gerektirdiği nitelikleri kaybedecektir. Günümüz örgütlerinde personel geliştirme önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Kurumlar çalıştırdıkları

personeler iyi hizmetçi eğitim sağlama yükümlülüğü ile karşı karşıyadır (Özdemir, 2010: 23).

Örgütsel yaşamda çok sayıda kavram hizmet içi eğitim anlamında veya ona çok yakın anlamlarda kullanılmaktadır. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- İşte öğretim
- Personel geliştirme
- Personel yenileştirme
- İnsan kaynaklarının geliştirilmesi
- Sürekli eğitim
- Profesyonel gelişme
- Profesyonel ilerleme
- Örgüt yenileme

Bu ve benzeri kelimelerin hizmetçi eğitim anlamında kullanılması hizmet içi eğitimin günümüz örgütlerinin vazgeçilemez etkinliklerinden biri olduğunun bir göstergesidir (Özdemir, 2010: 24).

Harris'e (Harris, 1989: 18) göre, eğitimde hizmet içi eğitim, okuldaki personelin şimdiki pozisyonlarındaki performanslarını en üst seviyeye çıkaracak eğitim fırsatlarının sağlanmasıdır. Hizmet içi eğitimi, kişinin bulunduğu görevi en iyi şekilde nasıl yapacağı ile sınırlandırmak gerekir. Bir başka yaklaşıma göre hizmet içi eğitimin amacı; örgütsel amaçların gerçekleşmesi için personelin bilgi, tutum ve becerilerinin geliştirilmesidir (Özdemir, 2010: 24).

Hizmet içi eğitimin temel amacı kurumun geliştirilmesidir. Kurumun gelişmesi için değişik yaklaşımlar vardır. Bunlar, planlı veya plansız değişimler şeklinde olabilir. Fakat her durumda da değişim bir takım dirençlerle karşılaşabilir veya bir takım negatif sonuçlar doğurabilir. Hizmet içi eğitimin bir amacı da, kurumun yenileşmesi sürecinde ortaya çıkabilecek bu negatif etkileri en aza indirmek olumlu havayı yükseltmektir. Eğitimde hizmetçi eğitimin faydalarını şu şekilde sıralayabiliriz (Harris, 1989: 13):

- Eğitimin amaç ve hedeflerinin geliştirilmesi

- Kullanılan öğretim kaynaklarının iyileştirilmesi
- Öğretim araçlarının geliştirilmesi
- Öğrenme atmosferinin ve şartlarının iyileştirilmesi
- Personelin performansının geliştirilmesi

Günümüzde iş ve örgüte bakış insan odaklı olmak zorundadır. Çünkü insan kaynağı örgütlerin en önemli girdisi haline gelmiştir. Bu husus hizmet içi eğitimin önemini açıkça ortaya koymaktadır (Özdemir, 2010: 25). “Politik, coğrafi yapılarına, gelişmişlik düzeylerine bakılmaksızın, tüm ülkelerde olduğu gibi; Türkiye’de de beşerî sermayeye yapılan yatırımların getirisi fiziki sermayeye yapılan yatırımların getirisinden daha yüksektir” (Ülsever, 2003: 19). Bu nedenle;

- Eğitim öncelikleri ve ülkenin eğitim vizyonu öncelik olarak hizmetiçi eğitim programlarına da yansıtılmalıdır.

- Hizmet içi eğitim farklı öğretim yöntemlerine açık olmalıdır, araştırma bulguları etkinliklere yansıtılmalıdır.

- Daha etkili hizmet içi eğitim programları düzenlemek ve sürdürmek amacıyla objektif bir veri bankası oluşturulmalıdır.

- Eğitimdeki gelişme öncelikleri personel geliştirmeye de yansıtılmalıdır.

- Hizmet içi eğitimde disiplinler arası yaklaşımlar uygulanmalıdır.

- Hizmet içi eğitimlerde öğrenci ihtiyaçları göz önünde bulundurulmalıdır (Öğretim elemanına veya yere göre eğitim düzenlenmemelidir).

- Yeterli kaynak kullanılmalıdır.

- Profesyonel Gelişim Programları eğitimcileri etkili öğrenme süreçleri konusunda bilgilendirmelidir.

- Hizmet içi eğitim sürecinin her aşamasına öğretmenler aktif katılmalıdırlar (İhtiyaç Analizi, Tasarım, Geliştirme, Uygulama, Değerlendirme). Katılımcılar hizmetiçi eğitim aldıkları bilgi ve becerilerin kendi okullarında uygulanma aşamalarına da aktif olarak katılmalıdırlar.

- Hizmet içi eğitimlerde geliştirilen stratejiler çok yönlü ve uygulanabilir olmalıdır.

- Hizmet içi eğitim etkinlikleri öğretmen ve çevresinin gelişimine katkı sağlamalıdır.

- Hizmet içi eğitim mesleki birlikteliği ve kurum atmosferini geliştirmelidir.

- Hizmet içi eğitim ortak kapasiteyi geliştirmelidir.
- Hizmet içi eğitim sonuçta okulda uygulanabilir yenilikler içermelidir.
- Hizmet içi eğitim katılımcıları yenilik ve farklılık konusunda cesaretlendirmelidir.
- Hizmet içi eğitim sonucunda katılımcılar takip edilmeli, sürdürülebilirliği sağlamak açısından yeni bilgilerle desteklenmeli ve geri bildirim alınmalıdır.
- Hizmet içi eğitim etkinliklerinin öğrenci ve öğretmenler üzerindeki etkisi sürekli değerlendirilmelidir.

Etkili bir öğretmen nasıl yetiştirilir? Sorusuna yıllardır yanıtlar aranmaktadır. Bu yanıtlar arasında bazen bilimsel bilgilerin olduğu gibi öğretmen adayları ve öğretmenler tarafından benimsenmesi ve uygulamaya aktarılması yer alırken, bazen de yansıtıcı düşünme ve öğretim yer almıştır. Günümüz çağdaş öğretmen yetiştirme yaklaşımı, bilimsel bilgi ile uygulamadan yapılandırılan bilginin sistematik olarak birleştirilmesi, öğretmenlerin araştırmacı olarak yetiştirilmeleridir (Ekiz, 2006: 2).

2.7.1. Coğrafya Öğretmenlerine Yönelik Hizmet İçi Kapasite Geliştirme Faaliyetleri

Belli bir göreve atananlar kişiler, işe başladıkları günden emekli oluncaya kadar mesleklerinin gerisinde kalmamak ve etkin bir hizmet sağlamak için sürekli eğitim görmek zorundadır. Kişilerin göreve başladıkları andan emekli oluncaya kadar geçen zaman içinde, sürekli bir biçimde eğitilmeleri “Hizmet içi eğitim” kapsamına girmektedir (Özyürek, 1981: 13). Her meslekteki kişiler sürekli bir biçimde hizmet içi eğitim gereksinimi duyarlar. Doktorlar devamlı surette yeni tedavi yöntemlerini izlemek, avukatlar yeni çıkan yasaları ve onların yorumlarını bilmek, öğretmenler ise değişim içindeki dünyanın sürekli gelişmelerinden haberdar olmak zorundadırlar (Orata, 1977: 1).

Hizmet içi eğitim her meslek için gereklidir. Ancak öğretmenler için hizmet içi eğitimin ayrı bir önemi ve yeri vardır. Bir ülkede yeni nesillerin yaratıcı, verimli, yapıcı birer meslek sahibi ülkesine karşı sorumluluklarının bilincine varmış vatandaşlar olarak yetiştirilmesinden sorumlu olan kişiler, öğretmenlerdir. Öğretmenler, araştırma sonuçlarına göre geliştirilen devletin eğitim politikasını uygulamaya koyan, uygulama

sonuçları ile bu politikayı etkileyen ve toplumun istediği aydın tipinin yaratılması işinin sorumluluğunu üzerine alan bir meslek gurubunu oluşturmaktadırlar (Varış, 1974: 48).

Öğretmenler mesleki sorumluluklarını en iyi şekilde, kendilerini günün koşullarına göre yenilemekle yerine getirebilirler. Bilimdeki, teknolojideki, kültürdeki ve sosyal yaşamdaki değişmeler eğitim teorisini ve uygulamasını değiştirmektedir. Öğretmenlerin bu değişmelere etkin bir biçimde uyum sağlamaları gerekmektedir. Bu ise ancak öğretmenleri sürekli hizmet içi eğitim programlarından geçirmekle olanaklıdır. Sürekli bir biçimde öğrenemeyen öğretmenin günün koşullarına uygun bir şekilde öğretim yapması beklenmemelidir(Özyürek, 1981: 13).

Bu bağlamda Millî Eğitim Bakanlığınca 1961-2008 yılları arasında düzenlenen 11.555 hizmet içi eğitim faaliyete 2 milyon 168 bin 15 kişi katılmıştır. Düzenlenen bu kurslardan 42 tanesinin coğrafya öğretmenlerine yönelik olarak düzenlenmiş ve bu kurslara 2 bin 827 coğrafya öğretmeni katılmıştır (MEB, 1988).

1961-2008 yılları arasında coğrafya öğretmenlerine yönelik olarak düzenlenen 42 kurs ya da seminerinin 11 tanesinin doğa ve erozyon eğitimi, 3 tanesi gezili olmak üzere 14 tanesinin coğrafya eğitimi, 3 tanesi gezili olmak üzere 6 tanesinin öğretim metotları, 2 tanesinin güzel konuşma ve yazma, 2 tanesinin formatörlük, 1 tanesinin eğitimde teknoloji kullanımı, 1 tanesinin ders kitabı hazırlama ve değerlendirme, 2 tanesinin coğrafya program tanıtımı, 1 tanesinin millî coğrafya program tanıtımı, 1 tanesinin ölçme değerlendirme, 1 tanesinin çevre eğitimine yönelik olarak düzenlendiği görülmektedir (Bakınız Tablo 1).

Tablo 1

1961-2008 Yılları Arasında Coğrafya Öğretmenlerine Yönelik Olarak Açılan Hizmet İçi Eğitim Faaliyetleri

Sıra Nu	Kursun Adı	Yeri	Tarihi	Katılımcı Sayısı
1	Gezili Coğrafya Kursu Hareket Yeri İstanbul	İstanbul	05-24 Temmuz 1961	28
2	Gezili Coğrafya Kursu Hareket Yeri İstanbul	İstanbul	16-30 Temmuz 1962	29
3	Coğrafya Kursu	Ankara	08-20 Temmuz 1968	29
4	Gezili Coğrafya Kursu	Ankara	04-18 Ağustos 1969	31
5	Yurdu Tanımada Coğrafya Kursu	Konya	06-18 Ağustos 1973	45

6	Coğrafya Semineri	Çanakkale	08-12 Temmuz 1974	34
7	Coğrafya Semineri	Trabzon	08-20 Temmuz 1974	38
8	Coğrafya Semineri	Çanakkale	21 Temmuz-1 Ağustos 1975	38
9	Coğrafya Kursu	İçel	21-30 Temmuz 1976	32
10	Coğrafya Kursu	Burdur	26 Haziran-04 Temmuz 1989	100
11	Gezili Coğrafya Öğretim Metotları Semineri	Malatya	13-24 Ağustos 1990	80
12	Coğrafya Formatörlük Kursu	Ankara	1990	40
13	Gezili Coğrafya Öğretim Metotları Semineri	Aksaray HİE	02-13 Ağustos 1993	76
14	Gezili Coğrafya Öğretim Metotları Semineri	İçel HİE	04-15 Temmuz 1994	76
15	Çevre Konusunda Formatör Öğretmen Seminerleri	Ankara	31 Ocak-18 Şubat 1995	168
16	Güzel ve Etkili Konuşma Metotları Kursu	Nevşehir	17-28 Temmuz 1995	80
17	Güzel ve Etkili Konuşma Metotları Kursu	Sinop	01-12 Temmuz 1996	74
18	Erozyonla Mücadele Metotları Kursu	Şanlıurfa	14-18 Haziran 1998	80
19	Coğrafya Dersi Programını Tanıtım Semineri	Çanakkale	24-28 Ağustos 1999	80
20	Milli Coğrafya Dersi Programını Tanıtım Semineri	Malatya	17-21 Ağustos 1999	80
21	Erozyonla Mücadele Metotları Kursu	Antalya	14-18 Ağustos 2000	80
22	Eğitimde Teknoloji Kullanım Semineri	Trabzon	30 Temmuz-03 Ağustos 2001	80
23	Coğrafya Öğretim Metotları Semineri	Şanlıurfa	04-08 Haziran 2001	81
24	Coğrafya Öğretim Metotları Semineri	Aksaray	01-05 Temmuz /2002	50
25	Erozyon ve Çevresel Geleceğimiz Semineri	İstanbul	03-07 Mart 2003	150
26	Erozyon ve Çevresel Geleceğimiz Semineri	Edirne	20-23 Mayıs 2003	80
27	Erozyon ve Çevresel Geleceğimiz Semineri	Manisa	23-26 Eylül 2003	80
28	Coğrafya Kursu	Van	21-25 Haziran 2004	50
29	Coğrafya Kursu	Van	05-09 Temmuz 2004	50
30	Coğrafya Kursu	Yalova	31 Haziran -03 Temmuz 2004	50
31	Çevre Eğitimi Kursu	Mersin	09-13 Ağustos 2004	100
32	Erozyonla Mücadele Metotları Semineri	Aksaray	16-20 Ağustos 2004	81
33	Ders Kitabı Hazırlama ve Değerlendirme Semineri	İzmir	06-10 Mart 2006	10
34	Erozyon ve Çevre Eğitimi Semineri	Afyon	14-17 Mart 2006	81
35	Erozyon ve Çevre Eğitimi Semineri	Ordu	20-23 Haziran 2006	81
36	Coğrafya Dersi Programlarını Tanıtım Semineri	Yalova	10-14 Temmuz 2006	100
37	Doğa ve Erozyon Eğitimi Semineri	Bolu	16-21 Temmuz 2007	50
38	Ölçme ve Değerlendirmede Yeni Yaklaşımlar Semineri	Rize	10-14 Temmuz 2006	81
39	Erozyon ve Çevre Eğitimi Semineri	Tokat	05-08 Eylül 2006	
40	Doğa ve Erozyon Eğitimi Semineri	Bolu	09-13 Temmuz 2007	50
41	Öğretim Yöntem ve Teknikleri Semineri	Van	09-13 Temmuz 2007	100
42	Doğa ve Erozyon Eğitimi Semineri	Bolu	13-18 Temmuz 2008	50
Toplam				2.827

(MEB, 1961-2008)

III. BÖLÜM

YÖNTEM

Bu bölümde, araştırmanın modeli, veri toplama araçları, verilerin toplanması ve verilerin analizi ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, “betimsel analizi” yöntemine uygun olarak “doküman analizi” tekniği kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Nitel çalışmada doküman incelemesi tek başına bir veri toplama aracı olabileceği gibi diğer veri toplama yöntemleri ile birlikte de kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 187).

Geleneksel olarak doküman incelemesi, tarihçilerin, antropologların ve dilbilimcilerin kullandığı bir yöntem olarak bilinir. Bu yöntemde hangi dokümanların önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılabilmesi araştırma problemi ile yakından ilgilidir. Örneğin eğitim ile ilgili bir çalışmada, şu tür dokümanlar veri kaynağı olarak kullanılabilir: ders kitapları, öğretim programları, okul içi ve dışı yazışmalar, öğrenci kayıtları, kitapları, öğrenci ders ödevleri ve sınavları, ders ve ünite planları, öğretmen dosyaları, eğitimle ilgili resmi belgeler vb (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 188; Boğdan ve Bilken 1992; Goetz ve LeCompte, 1984).

Dokümanlar, nitel çalışmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır. Bu tür çalışmalarda, çalışmacı, ihtiyacı olan veriyi, gözlem veya görüşme yapmaya gerek kalmadan elde edebilir.

Doküman incelemesi yaparken izlenebilecek bir dizi aşama vardır. Her çalışmacı bu aşamaları araştırma probleminin niteliğine, doküman incelemesi sonucunda elde etmeyi hedeflediği veriye veya dokümanları ne kadar kapsamlı ve derinlemesine incelemesine bağlı olarak yeniden yorumlayabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 193; Forster, 1995).

Doküman incelemenin aşamaları şunlardır:

1. Dokümanlara ulaşma

2. Dokümanları sınıflandırma ve değerlendirme

- Orijinallik
- Güvenilirlik, inandırıcılık
- Temsil edebilirlik

3. Dokümanları analiz etme ve sonuçları yorumlama

Doküman çeşitleri değişik etkenlere bağlı olarak farklılaşmaktadır. Bunlar ise temel olarak şu şekilde ayırt edilirler:

A. Kayıt Türüne Göre:

1. Yazılı Dokümanlar
2. Sesli ve Görüntülü Dokümanlar

B. Erişilebilirliklerine Göre:

1. Halka Açık Dokümanlar
2. Sınırlı Erişimli Dokümanlar
3. Gizli Dokümanlar

C. Kaynaklarına Göre:

1. Kurum İçi Dokümanlar
2. Kurum Dışı Dokümanlar, olarak gruplandırılırlar (Sözbilir, 2010).

Bu araştırmada kullanılan ve analiz edilen dokümanların türleri ise şöyledir: Kayıt türüne göre yazılı dokümanlar; erişilebilirliklerine göre halka açık dokümanlar ile sınırlı erişimli dokümanlar; kaynaklarına göre de kurum içi ve kurum dışı dokümanlardır. Araştırmada kullanılan dokümanların hangi tür yazılı dokümanlar olduğu da ayırt edilmiştir. Buna göre yazılı dokümanlar;

- **Kitaplar ve Dergiler**
- İnternet ve Web Siteleri
- **Gazete ve Magazinler**
- Arşivler
- Mektup ve Hatıralar
- Günlükler
- **Resmi Yayınlar ve İstatistikler** (Sözbilir, 2010) şeklinde gruplandırılmaktadır. Bu araştırmada kullanılan dokümanlar ise kitaplar ve dergiler, gazete ve magazinler ile resmi yayınlar ve istatistiklerdir.

3.2. Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu, 1923-2008 yılları arasında Türkiye Cumhuriyetinde Coğrafya eğitim ve öğretimine yönelik olarak kullanıcılara (öğretmen, öğrenciler, akademisyenler, araştırmacılar vb.) sunulan öğretim programları, öğretim materyalleri ve öğretmenlerin örgütsel kapasitelerini geliştirmeye yönelik materyaller ile uygulamalar oluşturmaktadır.

Bu çalışmada sistematik örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Bunun nedeni araştırma sonuçlarının Türkiye'ye genellenebilirliğini sağlamak, problemin daha geniş bir çerçevede betimlemesini yapmak ve problem durumu hakkında önemli ve güçlü ipuçları elde etmektir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Araştırmadan elde edilen veriler literatür analizi ile incelenmiş ve ardından doküman analizine tabi tutularak bulgulara ulaşılmıştır. Dolayısıyla nitel bir çalışma olan bu çalışmada veri toplama ve analizinde “doküman analizi” kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Sözbilir, 2010). Bu amaçla çalışmada, kütüphanelerdeki coğrafya öğretim programları, coğrafya ders kitapları, coğrafya öğretmenlerini hizmet öncesi ve hizmet içi yetiştirmeye yönelik uygulamaları konu eden süreli yayınlar, yüksek lisans ve doktora tezleri taranmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmadan elde edilen veriler betimsel analiz ile değerlendirilmiştir. Bu yaklaşıma göre, elde edilen veriler, daha önceden belirlenen temalara göre özetlenir ve yorumlanır. Veriler araştırma sorularının ortaya koyduğu temalara göre düzenlenebileceği gibi, görüşme ve gözlem süreçlerinde kullanılan sorular dikkate alınarak da sunulabilir. Betimsel analizde, ulaşılan verileri çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara sık sık yer verilir. Bu tür analizde amaç, elde edilen bulguları düzenlenmiş ve yorumlanmış bir biçimde okuyucuya sunmaktır. Bu amaçla elde edilen veriler, önce sistematik ve açık bir biçimde betimlenir. Daha sonra yapılan bu betimlemeler açıklanır ve yorumlanır, neden-sonuç ilişkileri irdelenir ve birtakım sonuçlara ulaşılır. Ortaya çıkan bulguların ilişkilendirilmesi, anlamlandırılması

ve ileriye yönelik tahminlerde bulunulması da, araştırmacının yapacağı yorumların boyutları arasında yer alabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 224).

Betimsel analiz çerçeve oluşturma, tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi, bulguların tanımlanması ve bulguların yorumlanması aşamalarından oluşur.

IV. BÖLÜM

BULGULAR ve YORUM

Bu bölümde, araştırmadan elde edilen verilerin değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkan bulgular ve bunların yorumları sunulmuştur.

4.1. 1923'den 2008'e kadar Türkiye'de Ortaöğretim Coğrafya Öğretim Programlarındaki Değişikliklere İlişkin Bulgular ve Yorum

Öğretim programı diye de bilinen müfredat programı herhangi bir derste eğitim ve öğretimi yapılacak konu başlıkları ve bunların alt başlıklarını gösteren kılavuz (rehber) kitap demektir.

Türkiye Cumhuriyeti eğitim tarihi boyunca 1924¹-1934, 1942, 1957, 1971, 1973, 1982, 1983, 1992, 2005 yıllarında coğrafya öğretim programı yenilenerek uygulanmaya konmuştur.

4.1.1. 1924 Coğrafya Öğretim Programı

1924 Lise Müfredat Programı, üzerinde küçük bazı değişiklikler yapılarak 1934 yılında son şeklini almıştır. Bu nedenle bu programları tek program halinde ele alıp, cumhuriyet tarihinin ilk programı olarak kabul etmek daha doğru bir yaklaşım olarak görülmektedir (Geçit, 2008: 37). Amaçlar ve açıklamalar bölümünün yer almadığı bu program, genç ülkenin ilk programı olması açısından oldukça önem taşımaktadır.

1924 Öğretim Programına göre coğrafya lise 1, 2 ve 3. sınıflarda haftada 1'er saat okutulmaktaydı.² 1924 öğretim programına göre **Lise 1 Umumi Coğrafya, Lise 2**

---

¹ 1924 yılında Lise Müfredat Programında coğrafya dersine yer verilmiştir. Ancak öğretim programı mantığı içerisinde değerlendirildiğinde bu programı öğretim programı olarak kabul etmek olası değildir. Bununla beraber bu tarih öğretim programlarında coğrafyanın ilk kez geçmesi açısından önem arz etmektedir.

² Lise 3. sınıflarda, sınıflar edebiyat ve fen kollarına ayrılmıştı. Bu kolların her ikisinde de coğrafya haftada 1'er saat okutulmaktaydı.

Büyük ve Komşu Memleketler Coğrafyası, Lise 3 Türkiye Coğrafyası derslerinde öğretimi yapılacak konular şunlardır (Bakınız Tablo 2):

Tablo 2

1924 Coğrafya Öğretim Programına Göre Lise 1, 2 ve 3. Sınıflarda Öğretimi Yapılacak Konular

Okutulacak Sınıf	Öğretimi Yapılacak Konu
Lise 1: Umumi Coğrafya	<p>Arzın Keşfi: Eskilerin malumu olan cihan, ticaret yolları, orta zamanlarda büyük seyyahlar, Amerika ve Hindistan deniz yolunun keşfi, cenubi denizlerde istikşafat, Afrika'nın ve kutup mıntıklarının istikşafatı.</p> <p>Coğrafya İlimi: Coğrafyanın mevzu ve taksimi, arzın temsil ve iraeisi, irtisamat usulleri, haritalar, küreler.</p> <p>Kâinatta Arz: Mesleki şemsi, mesleki şemside arz, arzın hareketleri, Laplace Faraziyesi, Jeoloji devirlerine bir nazar.</p> <p>Hali Hazırda Küre-i Arz: Ebadı, bünyesi, kara ve denizlerin tevezzü tarzı.</p> <p>Sulp Unsur: Arzın kırsı, terkibi, indifai ve rusubi arazi, eski ve yeni arazi, muhtelif arazinin hassaları, avarız, teşekkül sureti ve ehemmiyeti.</p> <p>Mayi Unsur: Denizler, deniz suyu; denizlerde hareketler, dalgalar, meddücezirler, cereyanlar, denizlerin dibi, denizlerde hayat.</p> <p>Gaz Unsur: Atmosfer, sühnet, sühneti tayin eden müessirler, atmosferde hareketler, muntazam ve devri rüzgârlar, rüzgârların tesiri, yağmurlar; teşekkülü, tevezzü tarzı, iklimlerin tasnifi.</p> <p>Akarsular: Kar ve glasye, nüfuz ve tereşşüh eden sular, membalar, seller, nehirler, akarsuların başlıca vasıfları ve faideleri.</p> <p>Sahiller: Kayalık sahiller, kumlu sahiller, lahki sahiller.</p> <p>Madenler: Muhtelif arazinin maden membaları</p> <p>Nebati ve Hayvani Mecmualar: Nebatat ve hayvanatın tevezzü tarzı, başlıca nebatat mıntıkları, büyük hayvani nahiyeler.</p> <p>Arzın Hali Hazırda Tagayyüratı: Dahili amiller; tereffüt ve inhitatat, zelzeleler, yanardağlar, harici amiller; havanın, akarsuların, tahtelarz suların tesirleri.</p> <p>Denizin Tesirleri: İklimin ve nebatların tenevvü ve tebeddülü.</p> <p>Beşer: Arz tarihinde beşerin mevkii, hâlihazırda yeryüzündeki nüfus, nüfusun tahavvülatı; doğum ve ölümler, nüfusun tevezzü sureti, başlıca nüfusun toplandığı merkezler, nüfusun zümre teşkil ettiği noktalar, ırklar, lisanlar ve bunların tevezzü tarzı, medeni memleketler, henüz vahşi bulunan memleketler.</p> <p>Beşer ve Tabiat: Tabiatın insan üzerine tesiri, insanın tabiat üzerine tesiri, iskân ve faaliyet merkezlerinin mevkilerini değiştirmesi</p> <p>Gıdai Maddeler: Buğday, pirinç, patates, yağ, şekerpancarı, şekerkamışı, kahve, çay, zerriyat şartları, başlıca müstahsil ve müstehlik memleketler.</p> <p>Nesci Maddeler: Keten, kenevir, pamuk, yün, ipek, müstahsil memleketler, müstehlik memleketler</p> <p>Mahrukut: Maden kömürü ve petrol</p> <p>Kıymetli ve Faideli Madenler: Altın, gümüş, demir, bakır, kurşun, kalay, nikel, civa.</p> <p>Bugünkü İktisadi Cihan: Nakil vasıta ve aletleri, büyük demiryolları ve seyrisefain ana hatları,</p>

	başlıca limanlar, başlıca sanat ve ticaret merkezleri.
Lise 2 Büyük ve Komşu Memleketler Coğrafyası	Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya, Macaristan, Çekoslovakya, Sovyetler İttihadı, İtalya, Almanya, Fransa (Müstemlekâtı ve mandıraları), İngiltere (Müstemlekâtı ve mandıraları), Belçika ve Felemenk (Müstemlekâtı), İran, Japonya, Amerika Birleşik Devletleri, Brezilya, Arjantin. Bilhassa bu devletlerin Türkiye ile olan iktisadi, harsi ve siyasi alakası tedrisatın esas mihverini teşkil edecektir. Hükümetler aşağıda gösterilen tertip dâhilinde izah edilecektir. Coğrafi vaziyet, hudut, mesaha, avarız, iklim, sular, nebati ve hayvani hayat, nüfus ve ecnas, hükümet ve şehirler, tabi servet, iktisadi hayat ve nakil vasıtaları, ticaret ve müstemlekeler.
Lise 3 Türkiye Coğrafyası	Coğrafi vaziyet, tabi ahval, nüfus, tabii taksimat, her tabi mıntıkanın avarız ve iklim itibariyle hususiyeti, tabi serveti, iktisadi hayatı, hükümet şekli, idari taksimat, askeri teşkilat. Münakale, muhabere vasıtaları, ticaret, başlıca ticari maddeler, mühim ticaret merkezleri.

Bu program içerik, konuların dağılımı, Türkiye coğrafyası açısından oldukça sınırlı düzeyde kalması gibi noktalarda eksiklikler taşımaya rağmen, savaşlardan henüz çıkmış ve yeni bir sistem oluşturmaya çalışan genç bir devletin ilk programı olması açısından oldukça önem taşımaktadır (Geçit, 2008: 38).

Lise 1. sınıflarda 1927 yılına kadar haftada 1'er saat o tarihten sonra haftada 2'şer saat olarak okutulan **Umumi Coğrafya** dersi muhtevasına bakıldığında şunlar dikkat çekmektedir: Toplam 20 ana başlık halinde hazırlanmış olan bu programın 13 ana başlığı fiziki coğrafya ile ilgili, 2 ana başlığı beşeri, kalan 5 ana başlığında ekonomik coğrafya ile ilgili olduğu görülmektedir. Bu veriler ışığında programın % 65'nin fiziki coğrafya, % 25'nin ekonomik coğrafya, % 10'unun ise beşerî coğrafya konularından ibaret olduğu söylenebilir. Türkiye'de uzun yıllar okutulan ve yakın bir zamana kadar varlığı koruyan Lise 1 Genel Coğrafya dersinde de aynı temayülün görüldüğü, yani fiziki konuların ağırlıkta olduğu görülmektedir.

Lise 2. sınıfta 1927 yılına kadar haftada 1'er saat o tarihten sonra haftada 2'şer saat okutulan **Büyük ve Komşu Memleketler Coğrafyası** içeriğine bakıldığında, öncelikle diğer iki ders programında görülmeyen bir özellik göze çarpmaktadır. Bu da dersin nasıl işleneceği, ülke özelliklerinin hangi sistem dâhilinde ve öğrencilere hangi bilgilerin verileceğinin ayrıca belirtilmiş olmasıdır. Toplam 17 ülkenin yer aldığı programda Avrupa devletlerinin daha çok önemsendiği, Asya kıtasından üç ülkeye (İran, Japonya, Sovyetler Birliği), Amerika kıtasından da üç ülkeye (A.B.D., Brezilya, Arjantin) yer verildiği görülmektedir. Fransa ve İngiltere'nin mandalarının ve

sömürgelerinin de yer aldığı bu programda hiç bir Afrika ülkesini irdelemeyişi dikkat çekicidir. Çok geniş bir coğrafyada yaşayan Türklere ayrıca yer verilmeyişi önemli bir eksiklik olarak görülmektedir (Geçit, 2008: 42).

Lise 3. sınıflarda 1937 yılına kadar fen ve edebiyat kollarında haftada 1 saat olarak okutulan Türkiye Coğrafyası dersi bu tarihten itibaren fen kollarında haftada 3'er saat okutulmaya başlanmıştır. Dersin içeriğine³ göre ders saatinin az olduğu görülmektedir. Tüm ortaöğrenim çağı boyunca öğrencilerin Türkiye ile ilgili bilgi edindikleri tek ders olması açısından oldukça önem arz eden derse ulus devlet anlayışını benimseyen yeni kurulan bir devletin bu kadar az yer vermesi incelenmesi gereken bir konudur.

4.1.2. 1942 Coğrafya Öğretim Programı

1942 Coğrafya Öğretim Programı, 1941 yılında gerçekleştirilen Birinci Türk Coğrafya Kongresi kararları ışığında hazırlanmıştır. 1942 coğrafya programı zaman içerisinde üzerinde bazı değişiklikler yapılmakla birlikte 1973 yılında yürürlüğe konan modern programların uygulanışına kadar (Engin ve diğerleri, 2003: 108) varlığını sürdürmesi açısından önemlidir.

Programla beraber coğrafya dersi Genel Liselere, Ticaret Liselerine, Sanat Okullarına ve Öğretmen okullarına dağıtılmıştır. Coğrafya dersi, Lise 1. sınıflarda Genel Coğrafya, Lise 2. sınıflarda Devletler Coğrafyası, Lise 3. sınıflarda Türkiye Coğrafyası şeklinde haftada 2'şer saat okutulmak üzere dağıtılmıştır.

1942 öğretim programına göre Lise 1 Genel Coğrafya dersinde okutulacak konular Giriş, Yer Hakkında Toplu Bilgiler, Atmosfer, Denizle, Karalar, Biyocoğrafya ve Yeryüzünde İnsan olmak üzere yedi başlık altında toplanmıştır (MEB; 1942; 120). (Bakınız Tablo 3).

---

³ Türkiye'nin coğrafi durumu, doğal şartları, doğal alanları ve her doğal alanın çeşitli özellikleri, doğal serveti, ekonomik şartları, hükümet şekli, idari taksimat, askeri teşkilat, ulaşım, haberleşme ve ticari özellikleri gibi konular bu dersin ana başlıklarını teşkil etmektedir.

Tablo 3

1942 Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programı

Konu Adı	Öğretilecek Konular
Giriş	Yerin Keşfinin Tarihiçesi. Coğrafya nedir?
Yer Hakkında Toplu Bilgiler	Uzayda yer. Yerin şekli, boyutları, hareketleri. Enlem, boylam. Yerin oluşumu ve yapısı. Yerin üzerinde kara ve denizlerin dağılışı. Topografya haritası nedir? Nasıl okunur? Topografya haritası üzerinde pratik çalışmalar.
Atmosfer	Atmosferin bileşimi, atmosferin bileşimine giren maddelerin hava fiziğinde başlıca rolleri. Sıcaklık. Sıcaklık farklarını yapan etkiler. Sıcaklığın yeryüzündeki dağılışı. Basınç ve rüzgârlar: Basınç ve rüzgârların küre üzerinde dağılışı. Nem ve Yağış: Sıcaklık, nem ve yağış arasındaki fiziki bağıntılar. Yağışın sebep ve neveleri. Yağışın yeryüzündeki dağılışı. İklim nedir? Başlıca iklim tipleri.
Denizler	Okyanuslar ve denizler: Denizaltı topografyası. Deniz suyunun tuzluluğu ve sıcaklığı. Denizlerde hareketler: Dalgalar, akımlar, gelgit, denizlerde hayat.
Karalar	A. Yerkabuğunun yapısı. Kütleler, başlıca kütle tipleri. B. Engebeliğin oluşum evrimi: a) İç etmenler: Kıvrımlar ve bunları meydana getiren hareketler. Yer sarsıntıları, volkanizma ve neticeleri. b) Dış etmenler: Akarsular. Bir akarsu nasıl meydana gelir? (Sızan sular, kaynaklar, seller, nehirler). Akarsuların rejimi, rejim üzerine etki eden sebepler. Akarsuların aşındırması. Vadi oluşumu, vadi tipleri. Bir akarsuyun yatağı boyunca görülen birikinti şekilleri. Yeraltı suları ve karakteristik şekiller. Göller hakkında basit bilgiler. Akarsulardan başka aşındırma etmenleri: Buzul aşındırması ve şekilleri. Rüzgâr aşındırması ve şekilleri. Deniz aşındırması ve şekilleri. C. Başlıca engebe tipleri (Dağlar, yaylalar, ovalar) ve bunların yeryüzündeki dağılışı
Biyocoğrafya	Başlıca bitki ve hayvan toplulukları ve bunlara etki yapan etmenler. Yeryüzünde bitki ve hayvan dağılışı.
Yeryüzünde İnsan	Irklar, diller ve dinlerin yayılışı hakkında kısa bilgiler. Nüfus. İnsanların yeryüzünde dağılışı. Az ve çok kalabalık bölgeler. Nüfus hareketleri. Muhtelif insan gruplarında hayat tarzı. I. Yeryüzünde coğrafi bölgeler ve ekonomik çalışmalar: a. Zirai üretim. b. Büyük endüstri sahaları. Bu iki madde aşağıdaki bölgelere göre tetkik edilecektir. a. Tropikal kuşak • Daimi nemli tropikal bölge. • Kurak mevsimli tropikal bölge. b. Astropikal kuşak • Akdeniz bölgesi • Kurak astropikal bölge • Muson bölgesi c. Orta kuşak • Okyanus tipi. • Karasal tip d. Soğuk kuşak Bu bölgeler tetkik edilirken aynı zamanda bunların kısa bir şekilde yerel coğrafyaları da gösterilecektir.

1942 Lise I Genel Coğrafya Programının bir önceki programa göre konuların sıralanışı ile konu başlıkları ve içeriğindeki alt başlıkların uyumu açısından çok daha planlı olduğu görülmektedir. İlk programda coğrafya ilminin konusu ve bölümleri birinci bölümde (ünitede) yer almamışken, yeni programda olması gerektiği gibi, öncelikle coğrafyanın tanımı ile giriş yapılmıştır. Özellikle askerî açıdan da büyük önem taşıyan topografya haritalarına da ayrıca değinilmesi yeni program için önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Bu haritalar üzerinde çeşitli pratiklerin yapılması, coğrafyanın sadece teoriden ibaret olmadığını aynı zamanda uygulama alanı tüm yeryüzü sathı olan bir bilim dalı olduğunun ispatıdır. Karalar başlığı altında ele alınan yeryüzünü şekillendiren iç ve dış kuvvetler oldukça ayrıntılı işlenmiş, bu özelliği ile günümüz programlarına oldukça benzerlik göstermektedir. Ancak iç ve dış etkenler konusunun karalar başlığı altında ele alınması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir (Geçit, 2008: 49).

Genel hatları ile Lise I Genel Coğrafya Programının öğrenci seviyesine uygun ve öğrencilerin yakın çevrelerinde meydana gelen çeşitli coğrafi olayları analiz etmelerini sağlayıcı, coğrafyanın temel ilkelerine (dağılışı, nedensellik, ilgi) uygun olduğu söylenebilir.

1942 Öğretim Programına göre Lise II Devletler Coğrafyası dersinde okutulacak konular Giriş, Devletler, Yeryüzündeki İktisadi Faaliyetlere Toplu Bakış, Yeryüzünde Büyük Ticaret Yolları olmak üzere 4 ana başlık halinde toplanmıştır (MEB, 1942; 121) (Bakınız Tablo 4).

Tablo 4

1942 Lise II Devletler Coğrafyası Öğretim Programı

Konu Adı	Öğretilecek Konular
Giriş	Dünyanın Siyasi ve İktisadi Durumu
Devletler	1) Bulgaristan, 2) Yunanistan, 3) Suriye, 4) Irak, 5) İran, 6) Sovyetler Birliği, 7) Almanya, 8) İtalya, 9) İngiltere, 10) Fransa, 11) Amerika Birleşik Devletleri, Japonya, 12) Japonya, 13) Dünya iktisadiyatında yeri olan diğer memleketler

Sömürge sahibi devletlerden bahsedilirken bunların sömürge ve tarımsalları da söylenecektir.		
Yeryüzündeki	İktisadi	Faaliyetlere
Toplu Bakış		
Yeryüzünde Büyük Ticaret Yolları		

1942 Lise II Devletler Coğrafyası Programı bir önceki program olan Büyük ve Komşu Devletler Coğrafyasına göre değerlendirildiğinde ilk olarak dersin adının değiştirildiği görülmektedir.

Yine konuların bir sisteme oturulduğu ve belli bir plan dâhilinde sıralandığı dikkat çekmektedir. Yeni programda öncelikle Türkiye'nin tüm komşularının incelenmesi önemli bir gelişme olarak görülebilir. 1942 Programı ve bir önceki programda da sömürge sahibi devletler ve onların sömürgelerinden bahsedilmesi gerektiği yönünde açıklamaların bulunması devrin dünyadaki siyasi ve ekonomik gelişmeler ile sömürgeciliğin ne kadar etkili olduğunu vurgulanması siyasi coğrafya açısından önem arz etmektedir.

1942 Lise II Devletler Coğrafyası Programı bize dünyanın siyasi durumu ile iktisadi faaliyetleri hakkında genel bilgiler yanında, yeryüzündeki büyük ticaret yollarını da açıklamaktadır. Bu konular bir önceki coğrafya programında da bulunmamaktadır. Genel olarak 1942 Lise 2 Programının bir plan dâhilinde dönemin şartlarına ve coğrafya öğretim mantığına uygunluğu ile dikkat çekmektedir.

1942 Lise III Türkiye Coğrafyası Programına göre okutulacak dersler Giriş, Türkiye'nin Fiziki Coğrafyasına Genel Bakış, Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri, Türkiye'nin Beşerî Coğrafyası, Türkiye'nin İktisadi Hayatına Toplu Bakış, Cihan İktisadiyatında Türkiye'nin Yeri olmak üzere altı başlık altında toplanmıştır (MEB, 1942; 121) (Bakınız Tablo 5).

Tablo 5

1942 Lise III Türkiye Coğrafyası Öğretim Programı

Ünite Adı	İşlenecek Konular
Giriş	Coğrafi durum. Hudutlar ve yüzölçümü.
Türkiye'nin Fiziki Coğrafyasına Genel Bakış,	
Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri	a. İç Anadolu Bölgesi. b. Marmara Bölgesi. c. Karadeniz Bölgesi. d. Ege Bölgesi.

	e. Akdeniz Bölgesi. f. Doğu Anadolu Bölgesi. g. Güneydoğu Anadolu Bölgesi. (Her bölge doğal, beşeri ve iktisadi bakımdan tetkik edilecektir).
Türkiye'nin Beşeri Coğrafyası	Nüfus ve nüfus hareketleri. Tür milleti, milli oluşum. Başlıca iskân şekilleri. Hükümet ve idari taksirat.
Türkiye'nin İktisadi Hayatına Toplu Bakış	Ziraat ve hayvan besleme. Ormancılık, avcılık ve balıkçılık.Madenler, sanayi, hammadde ve enerji kaynakları, ulaşım yolları ve ticaret.
Cihan İktisadiyatında Türkiye'nin Yeri	

1942 Lise III Türkiye Coğrafyası programı bir önceki programa göre içerik açısından önemli oranda bir değişikliğe uğramamıştır. İçerik yanında konuların sıralanışında ve planlanmasında da bariz iyileşmeler dikkat çekmektedir. Yeni programın en önemli yeniliği tüm coğrafi bölgelerimizin doğal, beşeri ve ekonomik açıdan ayrıntılı incelenmesidir. Bir önceki programda ekonomik faaliyetlerin oldukça sınırlı işlendiğini, 1942 Programında ise tüm ekonomik faaliyetlerin detaylı olarak incelenmesi için gerekli uyarılar yapılmıştır (MEB, 1942: 121).

1942 Lise Coğrafya Öğretim Programında 1957 yılına kadar değişiklik yapılmamıştır. Programın ortaya konduğu tarihten 1957 yılına kadar geçen 15 yıl dünyada ve Türkiye'de meydana gelen siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel olaylar irdelendiğinde anlaşılması zor bir durumdur. Söz konusu dönemde II. Dünya Savaşı bitmiş, Dünya Siyasi Haritası değişerek ortaya yeni devletler ile yönetim biçimleri çıkmış, Türkiye'de çok partili hayata geçilerek kapalı ekonomiden açık ekonomiye geçilerek ülkede bir kalkınma hamlesi başlatılmıştır. Hal böyle iken 15 yıl boyunca coğrafya öğretim programının yenilenmesinin ihtiyaç olarak görülmemesi bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.

4.1.3. 1957 Coğrafya Öğretim Programı

1957 yılında Coğrafya Öğretim Programı diğer öğretim programları ile birlikte yeniden yapılandırılmıştır. Yeni programda derslerin isimlerinde ve sınıflara göre dağılımında önemli değişiklikler yapılmıştır. Lise I. sınıflarda haftada 2 saat olarak öğretimi yapılacak dersin adı coğrafya, Lise II. sınıflarda fen ve edebiyat kollarında haftada 2 saat öğretimi yapılacak dersin adı ülkeler coğrafyası, Lise III. sınıflarda fen kollarında hafta 1 edebiyat kollarında haftada 2 saat öğretimi yapılacak dersin adı Türkiye Coğrafyası olarak değiştirilmiştir. (MEB, 1957: 66).

1957 Öğretim Programına göre Lise I Coğrafyası dersinde okutulacak konular Coğrafyanın Konusu, Bölümleri ve Gelişimi, Dünyanın Şekli, boyutları Paralel ve Meridyenler, Enlem, Boylam, Dünya Üzerinde Saatler, Güneş Sistemi Dünyanın Hareketleri, Dünya Üzerinde Kara ve Denizlerin Dağılışı: Kıtalar ve Okyanuslar, Karaların Yüzeyde ve Deniz Dibindeki Şekillerin Ana Çizgileri, Plan ve Harita Bilgisi, Sıcaklık ve Sıcaklık Kuşakları, Su Kürenin Bölümü, denizlerin Derinliği ve Dip Şekilleri, Deniz Suyunun Bileşimi, Tuzluluk Derecesi, Sıcaklığı, Yer Şekillerine Etkileri Bakımından Kayalar, Yeryüzünde Toprak, Yeryüzünde Bitkilerin ve Hayvanların Dağılışı, Yeryüzünde İnsanların Dağılışı ve Nüfus Hareketleri, Yeryüzünde İnsanların Irklara Dinlere ve Dillere Göre Dağılışı, Hayat Tarzı ve Yerleşme, İnsanların Etkinliği olmak üzere 15 ana başlık halinde toplanmıştır (MEB, 1957; 158)

Lise 1 Coğrafya dersi içeriğinde 15 ana başlık yer almaktadır ki, bunların 11' ini fiziki coğrafya konuları (% 73), 4 ünü (% 27) beşeri coğrafya konuları oluşturmaktadır. 1957 Lise I Coğrafya programında fiziki coğrafya konularının önceki öğretim programlarına göre ağırlıkta olduğu tespit edilmiştir. Şöyle ki; 1924 ve 1934 programlarında bu oran % 65, 1942 programında % 72, bu programda ise, % 73 olarak yer almaktadır (Geçit, 2008: 57).

1957 Programında konular genel ve ana başlıklar hâlinde ayrılmamış ve daha karmaşık olarak işlenmiştir. Örneğin yerkabuğunu şekillendiren tüm iç ve dış etkenler kayalar başlığı altında incelenmiştir. Oysaki bunların birçoğunun ayrı başlık hâlinde incelenmesi gerekirdi.

Tablo 6

1957 Lise I Coğrafya Öğretim Programı

Ünite Adı	İşlenecek Konular
Coğrafyanın Konusu, Bölümleri ve Gelişimi	
Dünyanın Şekli, boyutları Paralel ve Meridyenler, Enlem, Boylam, Dünya Üzerinde Saatler	
Güneş Sistemi Dünyanın Hareketleri,	
Dünya Üzerinde Kara ve Denizlerin Dağılışı: Kıtalar ve Okyanuslar,	
Karaların Yüzeyde ve Deniz Dibindeki Şekillerin Ana Çizgileri,	
Plan ve Harita Bilgisi	Ölçek ve çeşitli haritalar, haritalarda yer şekillerinin gösterilmesi, profil çıkarmak (Bu konu üzerinde, her fırsatta ve daha yukarı sınıflarda da çalışmalara devam edilecektir).
Sıcaklık ve Sıcaklık Kuşakları	Rüzgâr: Rüzgârların oluşumu, devirli rüzgârlar, meltemler ve musonlar, büyük rüzgâr kuşakları; alizeler, batı rüzgârları, süreksiz rüzgârlar. Nem ve yağışlar, yağışların yeryüzünde dağılışı

	rejimleri. Yeryüzünde iklimler, başlıca iklim tipleri ve iklim bölgeleri.
Su Kürenin Bölümü, denizlerin Derinliği ve Dip Şekilleri, Deniz Suyunun Bileşimi, Tuzluluk Derecesi, Sıcaklığı, Yer Şekillerine Etkileri Bakımından Kayalar,	Denizlerde hareket ve hayat: Dalgalar, gelgit, akıntılar, hayat. İç etmenler: Dünya kabuğunun hareketleri ve sebepleri, depremler, volkanizma. Dış etmenler: Ufalanma ve aşınma, yer ve toprak kaymaları. Akarsular. Akım ve rejim, akarsuların aşındırması, taşınması ve biriktirmesi, vadi şekilleri, aşınma dönemi. Yeraltı suları, kaynaklar. Göller. Buzulların aşındırması: Devamlı karlar, buz kar (neve) ve buzul, buzulların aşındırması ve biriktirmesi. Rüzgârların aşındırması ve biriktirmesi. Kıyılarda aşınma ve birikme, kıyı şekilleri. Başlıca yer şekilleri: Dağlar, ovalar ve yaylalar
Yeryüzünde Toprak,	Çeşitleri ve dağılışı.
Yeryüzünde Bitkilerin ve Hayvanların Dağılışı,	
Yeryüzünde İnsanların Dağılışı ve Nüfus Hareketleri	
Yeryüzünde İnsanların Irklara Dinlere ve Dillere Göre Dağılışı, Hayat Tarzı ve Yerleşme, İnsanların Etkinliği	

Ayrıca 1957 Lise I Programında İklim adında bir ana başlığın olmaması, iklim konularının işlendiği VII. bölümün sıcaklık ve sıcaklık kuşakları ile başlaması bir metot hatası olarak değerlendirilebilir. Çünkü bilindiği üzere sıcaklık ve rüzgâr, nem-yağış gibi bir iklim elemanıdır. Programda beşerî coğrafya konularına yer verilmiştir. Ancak ekonomik coğrafya konularıyla ilgili temel konulara ve kavramlara değinilmemiştir. 1957 programına 1942 öğretim programından farklı olarak “plan ve harita bilgisi” ile “yeryüzünde toprak” konularının ilave edilmiş olması önemli bir yenilik ve gelişmedir (Geçit, 2008; 57).

1957 Öğretim Programına göre Lise II Ülkeler Coğrafyasında okutulacak konular Giriş, Komşu Devletler, Tuna Boyu Devletleri, Orta Avrupa Devletleri, Batı Avrupa Devletleri, Kuzey Avrupa Devletleri, Akdeniz Memleketleri, Kuzey Amerika, Güney Amerika, Asya Memleketleri, Dünya Ekonomisinde Çeşitli Memleketlerin Etkileri olmak üzere on başlık altında toplanmıştır (MEB, 1957; 158).

1957 Lise II Ülkeler Coğrafyası Programı 1942 programına göre metot olarak farklılıklar göstermektedir. 1942 yılında ülkemiz ve dünya açısından önem arz eden ve işlenmeye değer görülen ülkeler tek tek incelenmesi istenirken, 1957 programında öncelikle kıta ölçeğinde ana çizgilerin işlenmesi ve dünyada siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan önem arz eden ülkelerin tek tek incelenmesi istenmektedir. Ancak

Afrika kıtasının sadece kuzey bölümü Akdeniz Memleketleri başlığı altında yer alırken, diğer Afrika ülkelerine değinilmemiştir. Son olarak I. bölümde sınırdaşlarımız olan ülkeler yanında Lübnan, Ürdün ve İsrail'in de Komşu Devletler başlığı altında incelenmiştir (MEB, 1957: 158).

Tablo 7

1957 Lise II Ülkeler Coğrafyası Fen ve Edebiyat Kolu Öğretim Programı

Ünite Adı	İşlenecek Konular
Giriş	Dünyanın siyasal durumu. I. ve II. Dünya harbi sonunda kurulan devletler. (Bu programdaki devletlerin coğrafyası genel olarak incelenecek, ancak bunlardan memleketimizle siyasal, ekonomik ve kültürel münasebetleri fazla olanlar üzerinde gereği kadar durulacaktır).
Komşu Devletler	Bulgaristan, Yunanistan, Suriye ve Lübnan, Ürdün, İsrail, Irak, İran, Sovyetler Birliği.
Tuna Boyu Devletleri	Romanya, Yugoslavya, Macaristan, Çekoslovakya, Avusturya.
Orta Avrupa Devletleri	Almanya, Polonya (özet olarak), İsviçre.
Batı Avrupa Devletleri	Fransa, İngiltere, Belçika ve Hollanda.
Kuzey Avrupa Devletleri	(Toplu bakış).
Akdeniz Memleketleri	İtalya, İber Yarımadası, Kuzey Afrika, Mısır, Libya.
Kuzey Amerika	Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada.
Güney Amerika	Brezilya, Arjantin (Toplu bakış).
Asya Memleketleri	Hindistan, (Pakistan ve Hindistan), Orta Asya, Çin, Japonya.
Dünya Ekonomisinde Çeşitli Memleketlerin Etkileri.	

1957 Öğretim Programına göre Lise III Türkiye Coğrafyası Edebiyat ve Fen kolunda okutulacak konular Türkiye'nin Coğrafi Konumu, Türkiye'nin Yüzey Şekilleri, Türkiye'nin Kıyıları, Türkiye'nin İklimi, Akarsular ve Göller, Türkiye'nin Nüfusu, Türk Milleti, İdare Bölümleri, Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri, Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası olmak üzere sekiz başlık altında toplanmıştır (MEB, 1957; 158). Bu konuların ilk beş tanesi Türkiye'nin fiziki coğrafya özelliklerini, yedincisi tüm bölgelerimizin fiziki, beşeri ve ekonomik açıdan özelliklerini, altıncısı Türkiye'nin nüfus özelliklerini sekizinci konu ise Türkiye'nin ekonomik coğrafyasını konu edinmiştir.

1924 yılından itibaren 1934, 1942 ve 1957 Lise III Coğrafya Öğretim Programlarında Türkiye coğrafyasına ilişkin konuların yer alması ve geçen 33 yıl içinde dersin ismini aynen koruması önem arz etmektedir. Lise III Türkiye Coğrafyası Öğretim Programının edebiyat kolunda haftada 2 saat fen kolunda 1 saat öğretimin yapılacak olması coğrafya adına olumsuz bir gelişme olarak değerlendirilebilir.

Tablo 8

1957 Lise III Türkiye Coğrafyası Edebiyat Kolu Öğretim Programı

Ünite Adı	İşlenecek Konular
Türkiye'nin Coğrafi Konumu	
Türkiye'nin Yüze Şekilleri	
Türkiye'nin Kıyıları	
Türkiye'nin İklimi	a) Genel şartlar. b) iklim bölgeleri ve doğal bitki örtüsü
Akarsular ve Göller	
Türkiye'nin Nüfusu, Türk Milleti, İdare Bölümleri,	
Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri	a) Karadeniz coğrafi bölgesi, b) Marmara coğrafi bölgesi, c) Ege coğrafi bölgesi, d) Akdeniz coğrafi bölgesi e) İç Anadolu coğrafi bölgesi, f) Doğu Anadolu coğrafi bölgesi, g) Güney Doğu Anadolu bölgesi. (Her bölge doğal, beşeri ve iktisadi bakımdan incelenecektir).
Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası	a) Tarım: Genel bakış, tahıl ve başka toprak ürünleri. Aşınmaların tarım bakımından önemi ve toprağın korunması. b) Ormanlardan faydalanma ve ormanların korunması, c) Hayvancılık, avcılık, balıkçılık, d) Madenler, e) Endüstri, f) Ulaşım, g) Türkiye'nin dış ticareti.

1937 yılında haftalık ders saatlerinde yapılan değişiklik ile fen kollarında Türkiye Coğrafyası dersinin saatinin 3 saate çıkarılması gelecekte fen bilimlerinde yüksek tahsil yaparak önemli pozisyonlarda görev yapacak kişilerde yurt sevgisinin aşılmasında coğrafyaya verilen önemi ortaya koymaktadır. Oysaki 1957 yılında yapılan ders saatlerindeki değişiklik ile Türkiye Coğrafyası sosyal bilim olarak görülerek edebiyat kolunda öğrenim gören çocukların bu dersi kapsamlı olarak görmelerinin yeterli görüldüğü yargısına ulaşılabılır.

Tablo 9

1957 Lise III Türkiye Coğrafyası Fen Kolu Öğretim Programı

Ünite Adı	İşlenecek Konular
Türkiye'nin Coğrafi Konumu	
Türkiye'nin Yüze Şekilleri	
Türkiye'nin Kıyıları	
Türkiye'nin İklimi	a) Genel şartlar. b) iklim bölgeleri ve doğal bitki örtüsü
Akarsular ve Göller	Beşeri coğrafya bölümündeki konular hakkında ancak genel bilgi verilecek, ayrıntılara girilmeyecektir.
Türkiye'nin Nüfusu, Türk Milleti, İdare Bölümleri,	
Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri	a) Karadeniz coğrafi bölgesi, b) Marmara coğrafi bölgesi, c) Ege coğrafi bölgesi, d) Akdeniz coğrafi bölgesi e) İç Anadolu coğrafi bölgesi,

	<p>f) Doğu Anadolu coğrafi bölgesi, g) Güney Doğu Anadolu bölgesi.</p> <p>Coğrafi bölgelerin fiziki coğrafyasına genel olarak temas edilecek, beşeri ve ekonomik coğrafyası üzerinde fazla durulmayacaktır.</p>
Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası	<p>a) Tarım: Genel bakış, tahıl ve başka toprak ürünleri. Aşınmaların tarım bakımından önemi ve toprağın korunması. b) Ormanlardan faydalanma ve ormanların korunması, c) Hayvancılık, avcılık, balıkçılık, d) Madenler, e) Endüstri, f) Ulaşım, g) Türkiye'nin dış ticareti.</p>

1957 Lise III Türkiye Coğrafyası, Edebiyat ve Fen kolu programı 1942 programıyla karşılaştırıldığında içerik bakımından önemli farklılıkların olmadığı söylenebilir. Ancak 1942 programında “cihan iktisadiyatında Türkiye'nin yeri” başlıklı bir konunun bu programdan çıkarılmıştır. Esasında Türkiye'nin genel ekonomik özelliklerinden sonra dünyadaki konumunun karşılaştırılması açısından bu konunun verilmesi daha uygun olacaktır (Geçit, 2008: 58).

Cumhuriyetin ilanından 1960'lı yıllara kadar hazırlanan 1924, 1934, 1942 ve 1957 öğretim programlarına bakıldığında, bu programların içerik ve metot açıdan günün şartları nispetinde önemli görevler yaptıkları söylenebilir. Ancak siyasi, beşerî ve ekonomik açıdan büyük değişimlerin yaşandığı dönemlere tekabül etmelerine rağmen, büyük yeniliklerin, farklılıkların programlara bütünüyle ve zamanında yansıtılmadığı da bir gerçektir (Geçit, 2008: 59).

Ayrıca söz konusu programlarda derslerin hedeflerinden bahsedilmemiştir. Bilindiği gibi bir programın en önemli unsurlarından biri “hedef”tir. Hedef “niçin” öğretiyoruz sorusunun da karşılığıdır. Bu programlarda niçin coğrafya öğretimini yaptığımız, hangi davranışların öğrencilere kazandırılması gerektiği belirtilmemiştir. Merkezden hazırlanan tüm bu ders konuları öğretmenlere verilmekte, öğretmen müfredattan bağımsız hareket edememektedir. Yine bu programların hazırlanışında, bizzat program uygulayıcıları olan öğretmenlere ve programın muhatabı olan öğrenci ve velilere pek söz hakkı verilmemiştir (Geçit, 2008: 59).

4.1.4. 1971 Coğrafya Taslak Öğretim Programı

1971 Coğrafya Taslak Öğretim Programı kendinden önceki öğretim programlarına göre ortaya koyduğu iki önemli yenilikle dikkat çekmektedir. Bunlardan

birincisi; Genel Coğrafya Taslak programında coğrafya öğretiminin amaçlarına, açıklamalara ve tavsiyelere yer vermesi ikincisi; öğretim programının sonunda dersin işlenmesinde gerekli araç-gereç ve tesisler başlığına yer verilmesidir (MEB, 1971; 123-125).

1971 Coğrafya Taslak Öğretim Programına göre Lise I Genel Coğrafya öğrenimi yapmış öğrencilere öğretim sonunda kazandırılacak çıktılar beş madde altında ifade edilmiştir. Bunlar şunlardır: (MEB, 1971; 123):

1-İnsanlığın yaşama alanı olarak yeryüzünün koşullarını ve olanaklarını tanır, bu olanakların sınırsız olmadığını bilir, bu nedenle onların israfından kaçınmak gerektiğini kavrar ve bunu alışkanlık haline getirir. Tabiatı sever ve onu korur.

2-Bir yandan doğal çevrenin insan hayatını ve kültürünü biçimlendirdiğini, öte yandan dünyanın varlıklarından yararlanabilmek için insanın doğal çevreyi nasıl etkileyip değiştirebildiğini kavrar, söz konusu yararlanmanın kültür düzeyi ile ölçülü bulunduğu görüşünü kazanır. Böylece her işte ilme ve tekniğe değer verme gereğinin coğrafya belirtileri arasında sıkı sebep-sonuç bağıntısı ile ahenk ve beraberlik bulunduğunu görür. Bu ahenk ve beraberliğin bozulmamasına özen gösterme alışkanlığı kazanır. Söz konusu ahenk ve beraberlik bakımından yeryüzünün bir takım özelliklere sahip bölümlere (ülkeler, bölgeler, yöreler) ayrıldığını kavrayarak, farklı bölümlerin koşullarının ve olanaklarının farklı olduğunu, buna göre her bölümde aynı sorunlarla karşılaşmadığını ya da aynı sorunların çözümlerinin aynı olmadığını ve olmayacağını anlar. İçinde bulunduğu koşulları ve sahip bulunduğu olanakları iyi görüp hayatını buna göre düzenleme alışkanlığı edinir.

3-Hayati önemde olan yurt ve dünya sorunlarını tanır, bu sorunların çözümlenmesinde ortak bir görüşe, çabaya ihtiyaç bulunduğunu kavrar. Kültürel ve ekonomik kalkınmada bütün milletlerin ve bir milletin bütün bireylerinin ve bu arada kendisinin ağır sorumluluklar yüklendiğini ve yükleneceğinin bilincine varır.

4-Dünyanın zamanımızdaki politik, sosyal ve ekonomik sorunları, olayları ve gelişmeleri, bu arada milletler arası gruplaşmalar hakkında doğru bir görüş ve kavrayış kazanır. Milletler arası yardım ve anlayışın kendi varlığımızın korunması ve refahımız

için zorunlu ve gerekli bulunduğunu, her işte çıkar yolun barış ve anlayış yolu olduğunu kavrar.

5-Başka milletlerin ülke koşullarını, yaşayışlarını, çeşitli sorunlarını ve bu sorunları çözümlene yolundaki çabaları ile sonuçlarını görerek, yüksek kültürün ve bilimsel çalışmanın her türlü koşullar içinde başarılı bir hayata olanak hazırladığını kavrar, böylece bu doğrultuda devamlı ilerleme alışkanlığı kazanır.

1971 Coğrafya Taslak Öğretim Programında kendinden önceki programlardan farklı olarak yeni bir uygulama olarak “Açıklamalar ve Tavsiyeler” başlığı altında on bir maddede ifade edilen açıklamalara yer verilmiştir (MEB, 1971; 124). Bu uygulama ile öğretmenlere coğrafya öğretimi yaparken açıklayıcı bilgiler ile öğretim faaliyetleri yaparken kullanabilecekleri farklı uygulamalara ilişkin tavsiyelerde bulunmaktadır. Bu açıklamalar şunlardır:

1. Yeryüzü, havaküre, suküre ve taşkürenin temas alanı, diğer bütün canlı varlıklarla birlikte insanın yaşama yeridir. Yeryüzünde görülen iklim, yer şekilleri ve bu şekillerin aralıksız değişip gelişmeleri, yeraltı suları, akarsular, buzullar, göller, denizler, topraklar, doğal bitki örtüleri, hayvanlar ve bunlarla ilgili bütün belirtiler coğrafya etmenleridir. Fakat tabiat belirtilerinin yanında onlarla ahenkli bir tarzda insan topluluklarının çeşitli faaliyetleriyle tesisleri de yer almaktadır. Yeryüzünde köy, kasaba, şehir vb. yerleşme yerleri, endüstri ve maden işletmeleri ve merkezleri kurulup gelişmiş, tarlalar, bağlar ve bahçeler açılmış, yollar, köprüler, tüneller, istasyonlar, hava meydanları vb. inşa edilmiştir. Bütün bunlar, gün geçtikçe gelişmekte, değişmekte veya yenileri ortaya çıkmaktadır. Arı tabiat belirtileri yanında, insanın tabiat kapsamından ve koşullarından yararlanarak yapıp yarattığı ve geliştirdiği pek çok şeyler vardır. İnsanın ayak bastığı her yer az veya çok değişmektedir. İşte insanın hayati faaliyet ve organizasyonlarıyla ilgili bütün belirtiler de beşerî belirtiler (kültür etmenleri) adı altında toplanabilir. Beşeri belirtiler toplumları da kültür seviyeleri ile ölçülü olmak ve tabiat koşullarına uygun bulunmak kaydıyla çevreleri üzerinde değiştirici etkiler yapmaktadırlar.

İşte coğrafyanın araştırma inceleme konusu, yeryüzünde görülen belirtiler arasında karşılıklı ilgi ve bağıntılar (sebeup ve sonuç ilişkileri) ve ahenkliliktir. Bu bağıntı

ve ahenk içinde, özellikle zamanımızda en belirgin rol insana düşmektedir; bu bakımdan yeryüzünde görülen birbiriyle bağıntılı ve ahenkli belirtiler kompleksini inceleyen coğrafyada, insan ve onun etkilerinin ön planda yer alması gerekir.

2. Coğrafya, yeryüzü olaylarının tek tek her birini değil, bu olayların yeryüzü ile ve birbiriyle olan ilişkilerini ve ahenklerini araştırıp incelemekle doğrudan doğruya bu belirtilerin her birini ayrı ayrı inceleyen bilimlerden farklıdır. Söz gelişi coğrafya, aslında sık sık değişebilen hava basıncı, rüzgâr, yağmur, şimşek, yıldırım vb. meteorolojik olayları, bunların tabii olduğu kanunlar ve sürekli olarak değişen hava durumlarını incelemeyi, bunlarla ilgili hesaplar yapılmaz ve hesaplara dayanılarak hava tahminleri ile uğraşmaz; bütün bunlar meteorolojinin amacı ve görevidir.

Coğrafya, meteorolojinin eriştiği sonuçlardan yararlanır; iklim tiplerini, bu tiplerin yeryüzüne dağılışlarını (iklim bölgelerini), iklim şartlarının yeryüzü şekilleri, akarsuların rejimleri, bitki toplulukları, hayvanların hayatı ve nihayet bütün bu tabiat faktörlerinin nüfusun dağılışı, yerleşme, konut, yaşayış, ekonomi ve organizasyon üzerindeki etkilerini araştırır ve yine yeryüzünü bu bakımlardan birtakım bölümlere ayırır. Bu cümleden olmak üzere coğrafya, belli iklim ve toprak şartlarına bağlı bulunan orman, savan, bozkır, yüksek dağ çayırları, tundralar şeklindeki bitki topluluklarını, bu toplulukları tanıtan karakteristik bitkileri ve insanın bu bitki topluluklarından hangi amaçla yararlandıklarını ve yararlanabileceklerini, bu doğal bitki topluluklarının tahribi ile tabiattaki dengenin nasıl bozulacağını, toprağın erozyona açık bir duruma düşeceğini ve bütün bunların ekonomik sonuçlarını araştırır. Bu itibarla coğrafyanın konusu insan ile tabiat arasındaki karşılıklı aksiyonlar ve reaksiyonlardır.

3. Coğrafyada yeryüzü belirtilerinin karşılıklı etkilerini ve uyumlarını açıklayabilmek için, durmadan yardımcı bilimlere başvurmak ve onların araştırmalarıyla eriştikleri sonuçlardan yararlanmak gereklidir; fakat bu yararlanmada dikkatli olmak, bilerek veya bilmeyerek o disiplinlerin özel alanına kaymak tehlikesinden korunmak icap eder.

Söz gelişi, beşerî belirtilerin incelenmesinde en çok yararlanılabilecek ilim şüphesiz tarihtir; çünkü bugün yeryüzünde görülen beşerî belirtiler, çevre koşulları yanında geçmişteki kökleri de araştırılmak suretiyle iyice aydınlığa kavuşturulabilir.

Bütün yardımcı bilimlerden olduğu gibi tarihten de ancak coğrafya belirtilerinin açıklanmasına hizmet ettiği ölçüde yararlanılmalıdır.

4. Coğrafyada insanla tabiat arasındaki karşılıklı ilişki ve ahenk, inceleme ve araştırmaların asli hareket hattını teşkil ettiği kabul edildikten sonra, beşer belirtileri üzerinde etkili olmayan tabiat belirtileri ve çevre üzerinde etkili olmayan beşerî belirtileri onun konuları dışında görmek gerekir.

Yeni programda, yeni ders kitaplarında ve bunlara uyularak yapılacak derslerde bu ilişkiler ve ahenk üzerinde durulması temel prensip olarak kabul edilmiştir. Modern coğrafyanın amacı ve görevi de esasen budur.

5. İnsan da bitkiler ve hayvanlar gibi, içinde yaşadığı doğal çevrenin (ortamın) şartlarına bağlıdır. Aradaki büyük ayrılık, bitkiler ve hayvanların, ihtiyaç ve isteklerine daha uygun bir hâle getirebilmek için doğal çevresi üzerinde hemen hemen hiçbir şuurlu değişiklik yapmak iktidarında bulunmamalarına karşılık, insanın içinde bulunduğu şartlara uyarak çevresi üzerinde istek ve ihtiyacına göre şuurlu ve bilinçli değişiklikler yapmak gücünde olmasıdır; söz gelişi, insan dağların yolları engellediği yerlerde tünel veya yarma açar; bir akarsu engelini köprü ile aşar. Elverişli bir yer bulamazsa bir dağın tepesini tıraş eder ve orada bir uçak meydanı yapar. Bütün bu reaksiyonlar bir görüşe göre tabiata hâkim olmaktır; fakat bir başka açıdan bakıldığında ise tabiatın emrine ve iradesine boyun eğmekten başka bir şey değildir. Çünkü tabiatın “buradan ancak bir tünel açarak geçebilirsiniz” yahut “beni ancak bir köprü ile aşabilirsiniz” dediği yerde tünel açmak veya köprü yapmak gerekir. Diğer bir ifade ile tabiata hâkim olmak, onun ortaya koyduğu zorluklara uymakla ve gerekli tekniği geliştirmiş bulunmakla mümkündür. Geliştirilen teknik ise insanın kültür seviyesi ile ölçülür. İnsanın hayati belirtileri hiç değilse büyük ölçüde yer şekillerinin, iklimin, toprağın ortaya koyduğu koşullardan ayrı olarak düşünülemez; sözgelişi Japonların, Pigmelerin, bedevilerin, hatta doğal çevre ile ilişkileri çok daha fazla olan ve çok daha çapraşık bir hâlde olan en ileri toplumların hayat ve faaliyetleri, bu arada kültür seviyeleri ve teknik olanakları, bu toplumların doğal çevreleri göz önüne alınmadıkça anlaşılabilir ve açıklanamaz.

Şu hâlde, bir yanda beşer tarihi boyunca değişmeyen doğal çevre koşulları, öte yanda bu çevre içinde durmadan değişen, çoğalan, gelişen, tabiatla sürekli savaş içinde

olan, onu değiştirerek yeni çevre koşulları yaratan, tabiatın çetinliklerine, engellerine karşı yeni zaferler kazandıkça, ondan yeni bir sır, yeni bir şey kopardıkça önceleri engel teşkil eden unsuru sonradan bir dayanak olarak kullanan ve daha büyük engelleri ortadan kaldırmak için daha güçlü bir duruma yükselen insan bulunmaktadır. Bu itibarla coğrafyada şu veya bu fiziki etmen, ya da bu etmenler kombinezonundan meydana gelen ve çevreden doğal kadere inanmamak ve yer vermemek gerekmektedir. Çevreyi etkileyen insanın kültür seviyesinden gelen istek, irade ve kudret daima göz önünde bulundurulmalıdır. Gençlerimizin coğrafya yoluyla sadece bu gerçeği kavrayabilmeleri dahi Türkiye'nin yarınları için en büyük gelişme ve ilerleme olanakları verecek ve onların önünde güvenilir yollar açacaktır.

Bu düşüncelerden sonra coğrafya öğretiminde doğal çevre ve onun şartlarına mı, yoksa beşeri hayat, faaliyetlere ve problemlere mi öncelik verilmesi gerektiği sorunun cevaplandırılması gerekir. Aslında, önde bulunan program taslağı, insanın çeşitli hayati ihtiyaçlarının ve problemlerinin, bu ihtiyaçları gidermek ve ilgili problemleri çözmek yolundaki çabalarının ve yeterliliklerinin ve bu etkinlik ve yeterliklerin çeşitli tabiat koşulları ve farklı kültür seviyelerinde nasıl şekillenip geliştiğinin ve sonuçlarının ön planda tutulması ve gösterilmesi gerektiği esasına dayanmak isteğindedir; çünkü bu yol, daha hayati ve bundan dolayı daha ilgi çekici ve daha yararlıdır. Ancak bir yandan öğrencilerin ortaokulda fiziki çevre hakkında yeter bilgi ve anlayış kazanmamış olacakları göz önüne alınarak, öte yanda bu sınıfta görülecek diğer derslerin fiziki çevre hakkında ne dereceye kadar dayanarak teşkil edebileceklerini şimdiden kestirmek mümkün olmadığından ve nihayet fiziki ve kültürel etmenlerin birbiri ve özellikle beşerî belirtiler üzerindeki etkilerini ve karşı etkilerini az çok analitik bir yoldan gözden geçirmenin ve faydası dikkate alınarak her iki doğrultuyu bir arada ve birbirini izleyen yürütme yolu tercih edilmiştir.

6. Coğrafya, 2. maddede belirtilen özellikleri ile başka bilimlerin temellerine ve sütunlarına dayanan garip bir bilgi yığıını, bir ansiklopedi olmadığı gibi, yeryüzündeki çeşitli olayları ve varlıkları sayıp döken bir sayı ve isim listesi yahut biraz ileri bir aşamaya erişmiş şekliyle, sayıp döktüğü şeyler hakkında vermek istediği bilgileri diğer bilimlerin araştırma ve inceleme sonuçları arasından derleyip toplayan ve bunları buldukları ülke ve bölgelere göre sınıflandırıp ortaya koyan bir çeşit bilgi koleksiyonu da değildir.

7. Modern coğrafya, fiziki, biyolojik ve beşer belirtileri, görüldükleri yerde, bağlantılı bulduğu diğer olaylarla birlikte incelemekle kalmaz ve bununla yetinmez; o yeri veya bölgeyi, benzer belirtilerin görüldüğü başka yerler ve bölgelerle de karşılaştırır ve bütün benzer doğal ve beşeri koşullar için geçerli olan kanunları çıkarmaya çalışır. Böylece genel coğrafya ile yerel coğrafya (ülkeler coğrafyası) aynı bilimin birbirini tamamlayan iki araştırma ve inceleme doğrultusundan başka bir şey değildir ve bundan dolayı da coğrafya bir bütün ve bir tek disiplindir. Öğretimde de bu iki doğrultuyu ayrı ayrı değil, bunların bir arada yürütülmesi ve birbirini tamamlayıcı rollerin göz önünde bulundurulması gerekir.

8. Yeni programın amacı, yeryüzünün ayrı bölüm veya bölgelerini incelerken insan ve çevre ilişkilerini mümkün olduğu kadar ağırlık merkezinde tutmaktır. Bundan dolayı öğretimde ülkelerin hepsi bütün yönleriyle değil, belli coğrafya belirtileri için tipik olan ülkeler, özellikle bu yönleriyle ele alınacaktır.

9. Öğrencilerin ayrı ülkeler üzerinde mümkün olduğu kadar bağımsız çalışmalar yapabilmeleri için, vazgeçilmesi mümkün olmayan temel coğrafya kavramları, önemli coğrafya belirtileri ve bunlar arasındaki bağıntılar hakkında, zamanı geldikçe ve ihtiyaç hâsıl oldukça bilgi sahibi olmalarına veya mevcut bilgilerinin gerektiği ölçüde derinleştirilip geliştirilmesine özen gösterilmelidir.

10. Öğretim konuları üzerinde etraflı ve yeterli çalışmaların yapılabilmesi için, yerküre, çeşitli haritalar, atlaslar, mümkün olduğu hallerde yeter sayıda büyük ölçekli haritalar, kabartmalar, kum masası, resim, levha, slâyt, film, radyo, televizyon, grafik ifade araç ve gereçleri, günlük gazeteler, dergiler, seyahatnameler, yöresel nitelendirme yapan yayımlar, büyük araştırmacıların biyografyaları el altında bulundurulmalıdır. Özel gözlemlerin coğrafya öğretimindeki büyük yeri ve önemi unutulmamalı, öğrenciler tek başına ve toplu gezilere ve gözlemlere teşvik edilmeli, bu gezilerde kazanılan izlenimler öğrenciler tarafından hazırlanacak raporlar ve raporlar üzerinde yapılacak tartışmalarla değerlendirilmelidir.

11. Coğrafya, bir yandan doğal çevre ve olaylar, öte yandan beşeri belirtiler üzerinde duran bir bilim ve öğretim konusu olmak niteliğiyle, öğrencilerin doğal ve

toplumsal bilim alanlarında hangisine istekli, ilgili ve yeterli oldukları tespit ve bu alanlardan birine yönlendirilmeleri bakımından önemli bir rol oynamak olanağındadır. Öğretmenlerin ve idarecilerin bu olanaktan gereği kadar yararlanacakları umulur.

1971 öğretim programına göre coğrafya dersinin, lise I. sınıflarda Genel Coğrafya haftada 2 saat, lise II. sınıflarda Ülkeler Coğrafyası fen ve edebiyat kollarında haftada 1'er saat, lise III. sınıflarda Ülkeler Coğrafyası fen ve edebiyat kollarında haftada 1'er saat olarak öğretiminin yapılması planlanmıştır.

1971 Coğrafya Öğretim Programına göre lise I Genel Coğrafya Öğretim programında işlenecek konular dört bölüm altında toplanmıştır. Bunlar (MEB, 1971; 125)

1. İnsanlığın Vatanı Olmak Bakımından Dünya ve Fiziki Coğrafya Etmenlerinin İnsan Hayatı ve Faaliyetleri Üzerindeki Etkileri,
2. Beşeri Coğrafya Etmenleri,
3. Nüfus
4. Yerleşmedir.

Birinci bölüm başlığı altında dünyanın evrendeki yeri, yerin ve yer kabuğunun yapısı, yeryüzünde insanın türeyişi, ilk vatanı ve gelişmesi, Coğrafi Konum ve Durumu ve bu durumun yaşayış üzerindeki etkileri, Yeryüzü kavramı ve yeryüzü şekillerinin oluşum ve gelişmelerinde etkili olan kuvvetler ve olaylar, yer altı zenginlikleri, iklimler ve iklimlerin insan yaşayışı üzerindeki etkileri, su ve insan başlıkları altında konulara yer verilmiştir (Bakınız Tablo 10).

Tablo 10

İnsanlığın Vatanı Olmak Bakımından Dünya ve Fiziki Coğrafya Etmenlerinin İnsan Hayatı ve Faaliyetleri Üzerindeki Etkileri

Ünite Adı	İşlenecek Konular
Dünyanın Evrendeki Yeri	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dünyanın aydan görünüşü ve bu görünüşün öğrettikleri. 2. Ayın yapısı, şekli, büyüklüğü, dünyadan uzaklığı, dünyanın uydusu olarak ay, hareketleri (Ay ve Güneş tutulması), ay yolculuğu, ayın topografyasına genel bakış, ayda canlıların bulunmamasının başlıca sebepleri. 3. Güneş sistemi, evrendeki yeri ve hareketi. Bununla ilgili görüşlerin gelişmesi (kısaca). 4. Dünyanın gezegenler arasındaki yeri, şekli, büyüklüğü,

	<p>hareketleri ve bu hareketlerinin sonuçları (gece ve gündüz, mevsimler).</p> <p>5. Evren, oluşumu ve gelişmeleri, (kısaca en yeni teoriler, uzaklık birimi olarak astronomik birim ve ışık yılı).</p> <p>6. Dünya üzerindeki hayatın gelişmesine imkân veren ve onu bu bakımdan diğer yıldızlardan farklı kılan koşullar ve özellikler.</p>
Yerin ve Yer Kabuğunun Yapısı,	<p>1. Yerin içyapısı.</p> <p>2. Yer kabuğunun oluşumu, yapısı, bileşimi (kayalar, türleri ve oluşumları, kısaca).</p> <p>3. Kıtalar ve okyanusların oluşumu (Wegener teorisi ve karşı görüşler, kısaca), karaların ve denizlerin yeryüzüne dağılışı (Kuzey ve Güney yarımkürede karalar ve denizlerin payları, paraleller arasındaki payları; bu durumların insanın yeryüzüne dağılışı ve kıtalar arası bağıntılar üzerindeki etkileri).</p> <p>(Karaların kuzey yarımkürede ve özellikle orta enlemlerde geniş alanlar kaplamasına ve okyanusların kuzeyde daha dar olmasına karşılık, güney yarımkürede tam tersine oluşu, kuzey karaların büyük bölümünün yaşamaya elverişli olan orta enlemlerde bulunması, en eski büyük uygarlıkların özellikle kuzey yarımkürede geliştiği, en zengin kömür, demir ve petrol yataklarının kuzeyde bulunduğu, okyanusların kuzeyde dar oluşunun deniz yollarıyla kıtalar arası teması kolaylaştırdığı ve en sık deniz ulaşımının Kuzey Atlas Okyanusunda geliştiği).</p>
Yeryüzünde İnsanın Türeyişi, İlk Vatani ve Gelişmesi	<p>1. İnsanın türeyişi ve ilk vatani hakkında ileri sürülen başlıca görüşler.</p> <p>2. İnsanın türeyişinde Eski Çağın ilk aşamalarına kadar insanın geçirdiği başlıca gelişme ve uygarlık aşamaları:</p> <p>a- Dördüncü jeolojik zamanın ilk bölümünde buzul çağı, hayat şartları, eski taş devri ve bu devirde insanın genel yaşayışı: Toplayıcılık ve avcılık aşaması.</p> <p>b- Dördüncü zamanın birinci bölümünde, buzul devri sonrası hayat şartları, tarımsal bitkilerin geliştirilmesi ve hayvanların evcilleştirilmesi, üretime geçiş (ilkel tarım), ilk yerleşmeler ve ilkel tarım, ilk yerleşmeler ve ilkel toplumlar (Çapa kültürü ve Yeni Taş Çağı).</p> <p>c- Büyük toplumların gelişmesi, toplumda iş bölümü, ilk değiş-tokuş şekilleri (Saban kültürü), nehir boyu uygarlıkları ve Tunç Çağı.</p> <p>d- İlk devlet kuruluşları ve bu bakımdan Ön Asya'nın yeri ve önemi, İç Asya ve Uzak Doğu'da gelişmeler.</p> <p>e- Göçebe hayvancılığın meydana çıkışı ve bununla ilgili teorilerden en geçerli olanının kısaca açıklanması.</p> <p>f- İnsanın ilk buluşları ve bunların değerleri; birkaç örnek ile (yazı, saban, tekerlek, vb.) açıklama.</p> <p>g- Eski Amerika uygarlıkları (kısaca).</p> <p>3- Zamanımızda kültür basamakları; farklılığın tarihi ve coğrafi nedenleri, ilkel insanlığın bugünkü sığınma yerleri ve bunların sonu. (Bu konular coğrafya açısından ele alınacaktır).</p>
Coğrafi Konum ve Durumu ve Bu Durumun Yaşayış Üzerindeki Etkileri	<p>1. Coğrafya koordinatları sistemi ve bunlara göre olan konumdan doğan sonuçlar:</p> <p>(Özellikle enlemin gece ve gündüzlerin uzunluklarıyla olan bağıntısı, uzun gece ve gündüzlerin hüküm sürdüğü yerlerde yaşayış). Enlemin iklim ve dolayısıyla bitki örtüsü, hayvan toplulukları, toprak, tabiattan yararlanma ve yerleşme üzerindeki etkileri. (Genel çizgileriyle boylam ve saat farkları; dünya üzerinde iş zamanlarının farklılığı).</p> <p>2. Yükseltinin etkileri: (Çeşitli enlemlerde deniz yüzünden olan yüksekliğin coğrafya etmenlerine etkileri genel çizgileriyle ve kısaca).</p> <p>3. Okyanuslara ve denizlere karşı olan konum ve durum (coğrafya uzaklığı ve sonuçları; okyanusların doğu ve batı yanlarıyla ekvatora dönük kıyılarda veya daha içerilerde bulunmanın coğrafya etmenleri üzerindeki etkileri –Açık denizlerle iyi bağlantısı veya hiç kıyısı bulunmayan ülke ve bölgeler için Asya, Sovyetler Birliği, Bolivya, Çekoslovakya, Avusturya, Macaristan ve İsviçre örnek olarak alınabilir).</p> <p>4. Büyük ve önemli deniz yolları üzerinde ve geçit yerlerinde</p>

	bulunma durumu (İstanbul, Çanakkale, Baltık denizi ve Mendep boğazları, Süveyş ve Panama kanalları, Malta, Kıbrıs, Singapur, Aden, vb. örneklerle).
Yeryüzü Kavramı ve Yeryüzü Şekillerinin Oluşum ve Gelişmelerinde Etkili Olan Kuvvetler ve Olaylar	<p>1. İç Kuvvetlerin Etkileri</p> <p>a- Dağ Oluşumu Hareketleri: Kıvrımlı dağlar, kırılmalar, horstlar ve grabenler (jeosenklinallerin esnek oluşumu, az veya çok sertleşmiş eski kütleler, genç kıvrımlı sıradağ kuşakları ve geniş eski kütle alanları; kısaca).</p> <p>I) Ortadağlar ve bunlar üzerinde ve arasında yaşama şartları (Etekler, yatık yamaçlar ve şekiller üzerinde tarım ve yerleşme, özellikle eğimli yamaçlarda ve yükseklerde orman basamağı ve ormancılık, yeter yükseklikte oldukları yerlerde yüksek olan bitkileri ve yaylacılık, yer altı zenginliklerinin keşfinin yol açtığı gelişmeler, su gücü, turizm, beslenmede güçlükler, Alman Ortadağları, Fransa'da Masif Santral, Appalaşlar, Batı ve Orta Karadeniz'le Marmara bölgesi örnekleri ve bunlar arasında karşılaştırmalar-ana çizgileriyle).</p> <p>II) Yüksek dağların hayat şartları. Yüksek dağ kavramı. (Yüksek dağ bitkileri basamağına -dâhil kadar orta dağlarda olan benzerlikler; insan için ilk cazibe olarak ormanlar, av ve daha sonra geçitler ve madenler, yaylacılık- örnek olarak Toroslar, Doğu Karadeniz dağları, Mentеше dağlık yöresi, Yörükler ve yaylacı, Uludağ, Alpler, Kafkaslar alınabilir. Orta Afrika'da ve Amerika'da yaylacılığın gelişmemiş olmasının sebepleri, sürekli karlar sınırı üzerinde ve yakınlarında ekonomik olmayan alanlar, aşılabilirlik yönünden Alplerin özel durumu ve benzerleriyle karşılaştırmalar, turizm bakımından yüksek dağlar).</p> <p>III) Tabiatın tahribi sonuçları ve korunma çabaları.</p> <p>b) Geniş Alanlı Hareketler: Epirojenik (yerkabuğu yaylanması) ve izostatik (denkleşme) hareketleri. Zamanımızda ve yakın jeolojik çağlarda meydana gelmiş bu türlü hareketler ve sebepleri hakkında başlıca görüşler. Haliçler, ria ve dalmaçya tipi kıyıları. Ege kıtasının sular altında dalışı, Ege adaları ve kıyıları, deniz basması ve deniz çekilmesi. Kıyı, delta ve nehir şekillerinin oluşumu ve bunların tarımsal değerleri ve yerleşme koşulları- Karadeniz kıyılarından örnekler- bu hareketlerin kıyı şekilleri ve limanların kuruluşunda rolleri ve etkileri).</p> <p>c- Depremler, nedenleri, türleri ve zararları (yurttan ve dünyadan başlıca örnekler). Depremlerin yerin iç yapısı hakkında fikir vericiliği, yeryüzünün başlıca deprem alanları, depremlerin zararlarından korunma çareleri).</p> <p>ç- Volkanizma ve volkanlar, volkanların ürünleri ve volkanik belirtiler. Volkanların yeryüzüne dağılışları; volkanik olayları ilk belirtiler. Çeşitli iklim bölgelerinde volkanik araziden yararlanma imkânları, yararlı volkanik kayalar. (volkanik toprakların verimliliği için Martinique, Cava ve Japon adalarından örnekler gösterilebilir).</p> <p>Türkiye'de volkanlar ve volkanik arazi (bu arada Nevşehir Ürgüp tuf platosu).</p> <p>2- Dış Kuvvetlerin ve Olayların Etkileri</p> <p>a. Dış kuvvetler ve olaylara genel bakış.</p> <p>b. Dağılma, ayrışma ve toprak oluşumu: Mekanik ve kimyasal dağılma, toprak türleri. Toprağın oluşumunda jeolojik yapısının, iklimin ve bitki örtüsünün etkileri (Tundra toprakları, lösler, kara topraklar, bozkır toprakları, terra rosa (kırmızı topraklar), laterit (ekvatorial orman toprağı).</p> <p>Türkiye'de toprak türleri ve zirai hayatı ile ilişkisi. (Toprağın sürüklenmesi ve bu olayda tabiatın ve insan faaliyetlerinin etkileri; yolların zemini olarak toprağın önemi, erozyonu önleyici tedbirler).</p> <p>c. Buzullar, etkileri, meydana getirdikleri yeryüzü şekilleri, akarsu rejimleri üzerindeki etkileri (kısaca), Türkiye'de rastlanan buzul çağından kalan başlıca yer şekilleri.</p> <p>d. Rüzgârlarla aşınma ve birikme. Kumullar (iç kumullar, kıyı kumulları); kum çölleri, taşlı çöller, çöllerde hayat koşulları (Büyük Sahra), rüzgâr gücünden yararlanma şekilleri.</p> <p>e. Kaymalar (heyelanlar).</p> <p>— Oluşumları ve çeşitleri (aşınma alanları ve birikme alanları)</p>

	<p>— Basık engebeli az yüksek ülkeler.</p> <p>I- Orta kuşakta Kuzey ve Doğu Avrupa, Batı Sibirya, Kuzey ve Güney Amerika, Kuzey Çin ve Türkiye’de Çukurovalar (yükseklik bakımından farklı ve yakın benzeri bölge ve yöreler, nüfus sıklığı, yerleşme yerleri, ekonomik faaliyetler, ulaştırma ağı, su yolları vb. bakımından).</p> <p>2- Kurak kuşakta (Büyük Sahra, Avustralya, Suriye ve Arabistan’da büyük bölümler) ve bunlar ortasında yükselen dağlar, iklim ve yerleşme adaları. Kaynak ve kuyu başlarında ve nemli bölgelerden gelen nehir boylarında vahalar ve modern tekniğin sağlayabildiği yerleşme ve yaşama olanakları kısaca).</p> <p>3- Sıcak kuşakta (Amazon havzası, Kongo havzası, Ganj-Brahmaputra). Bunlar arasında insan hayatı bakımından görülen ayrılıkların nedenleri.</p> <p>4- Arktik ve supartik kuşakta (Kuzey Avrasya, Kuzey Amerika’nın kuzeyi) tundralar ve örnek olarak Laponların Eskimoların hayatı.</p> <p>— Basık engebeli yüksek ülkelerde hayat. (örnekler: İspanyol Mezotası, İç Anadolu, Doğu Anadolu’da Kars-Ağrı platosu, Doğu Afrika, Güney Afrika, Batı Arabistan ve Batı Suriye, İç İran, Tibet’in büyük bölümü, Gobi ve Moğolistan, Orta ve Güney Brezilya, Bolivya ve Peru Yüksek Ülkesi, İç Meksika ve Kolorado platosundan tipik birkaç örnek alınabilir). Bunlar arasında görülen ayrılıkların sebepleri.</p>
Yer Altı Zenginlikleri	<p>Çeşitli topraklar ve tuğla, kiremit, çanak-çömlek, porselen eşya, cam yapımı; çimento hammaddesi; kum, taş ve kireç ocakları.</p> <p>Endüstri için gerekli minareler, maden cevherleri ile kömür, petrol, doğal gaz ve asfalt, tuzlar.</p> <p>Gaz, buhar ve sıcak su kaynakları.</p> <p>Az rastlanan önemli madenler.</p>
İklimler ve İklimlerin İnsan Yaşayışı Üzerindeki Etkileri	<p>1. Atmosfer ve Hava Durumları</p> <p>a) Atmosfer, yüksekliği, katları ve özellikleri,</p> <p>b) Meteoroloji elemanları,</p> <p>Havanın sıcaklığı, çeşitli enlemlerde sıcaklığın günlük ve yıllık gidişi. Enlemin, karalar ve denizlerin dağılışının, yüksekliğin, bakının, nemliliğin, rüzgârların, deniz akıntılarının, yerin özelliklerinin ve bitki örtüsünün sıcaklık ve sıcaklığın gidişi üzerindeki etkileri.</p> <p>Havanın nemliliği ve yağışlar; yağışların yıllık gidişi ve tipleri, yağışların yeryüzüne dağılışı.</p> <p>2. İklim tipleri ve iklim bölgeleri:</p> <p>a. İklim nedir,</p> <p>b. İklim tipleri ve mikroklima.</p> <p>c. İklim bölgeleri.</p> <p>3. İklim ve insan:</p> <p>a. İklim ve insan hayatını ve çalışmalarını çeşitli doğrultularda sınırlar:</p> <p>I. Kutuplar doğrultusunda sınırlama (Kutupsal sınır).</p> <p>II. Kurak alanlara doğru sınırlama (Kuraklık sınırı).</p> <p>III. Yükseklik sınırı.</p> <p>IV. Bu sınırların insan tarafından zorlanması.</p> <p>b. Yeryüzünün bazı büyük bölümlerinin iklim özellikleri ve yaşayış üzerindeki etkileri:</p> <p>I. Avrupa’da,</p> <p>II. Akdeniz çevresinde,</p> <p>III. Kuzey Amerika’da,</p> <p>IV. Mevsim Asya’ında,</p> <p>V. Alizeler kuşağında,</p> <p>VI. Ekvatorial kuşakta.</p>
Su ve İnsan	<p>1. Denizler;</p> <p>a. Okyanuslar, kolları, aradenizler ve kenar denizler, büyük yarımadalar ve adaların dağılışı,</p> <p>b. Deniz Suyunun Özellikleri;</p> <p>I. Tuzluluk,</p> <p>II. Deniz suyunun oksijeni ve balıklar için yararlı besinler,</p> <p>III. Kutup denizleri, aysberglere ve bankizler,</p> <p>IV. Denizlerde canlılar ve bunların insan için besin kaynağı olarak</p>

<p>değerleri, artan dünya nüfusunun beslenmesindeki yeri ve önemi, V. Deniz suyundan yararlanma çabaları (tuz, tatlı su elde edilmesi). c. Deniz çanaklarında engebe (şelften derin deniz çukurlarına kadar). ç. Denizlerde Hareketler. Dalgalar, deniz depremleri, med ve cezir (gelgit) ve bu hareketlerin haliçlerin gelişmesindeki rolü ve liman faaliyetleri üzerindeki etkileri. Deniz akıntıları, iklim, ulaştırma ve balıkçılık üzerindeki etkileri, kıyı şekilleri ve gelişmeleri üzerindeki rolleri, d. Denizlerde taşıma ve ulaştırma: Büyük deniz yolları, e. Balıkçılığın doğal şartları, balık varlığının korunması ve balık üretimi. 2. Akarsular ve Göller a. Taban suları, kuyular, pınarlar ve taban sularından yararlanma yolları. Karst belirtileri ve karstik alanlarda hayat şartları, b. Akarsuların yeryüzü şekilleri üzerindeki etkileri: Aşındırma, taşıma, biriktirme. Birikim konileri ve ovaları, deltalar, nehir şekilleri ve penenlenler. Debi, rejim ve bunlar üzerinde iklimin ve bitki örtüsünün etkileri. Akarsuların düzenlenmesi ve tesisler, c. Göllerin oluşumu, gelişmesi, iklimin göller üzerindeki etkileri, d. İç sularda balıkçılık, e. İçme suyunun sağlanması, vahalarda su ve sulama suyu, f. İç su yolları, g. Su enerjisi.</p>
--

İkinci bölüm (Beşeri Coğrafya Etmenleri) başlığı altında Tarımsal Bitkileri ve Evcil Hayvanları Geliştiren İnsanlardır, Ekonomik Etkinlikleri Geliştiren İnsanlar başlıkları altında konulara yer verilmiştir (MEB, 1971).

Tablo 11

Beşerî Coğrafya Etmenleri

Ünite Adı	İşlenecek Konular
Tarımsal Bitkileri ve Evcil Hayvanları Geliştiren İnsanlardır	<p>1. Tropikal ülkeler neler vermiştir ve daha neler verebilir; a. Tropikal ülkelerden yayılan tarım bitkileri (önemli birkaç örnek). b. Tropikal ülkelerin hayvanları ve yayılışları (önemli birkaç örnek). 2. Tropikal ve subtropikal kurak bölgelerin verdikleri: a. Çöllerin ve bozkırların tarım bitkileri ve evcil hayvanları, b. Kurak bölgelerin yağışlı kenar bölgelerinin tarım bitkileri ve ekonomik değeri olan ağaçları (önemli birkaç örnek), c. Kurak bölgelerin yağışlı kenar evcil hayvanlar (önemli birkaç örnek). 3. Orta enlemlerin tarım bitkilerine ve evcil hayvanlara katkıları, 4. Kuzey bölgelerin olanakları</p>
Ekonomik Etkinlikleri Geliştiren İnsanlar	<p>1. İlme Ve Teknik Esaslara Dayanan ve 19. ve 20. Yüzyıllarda Gelişen Ekonomik Hayat a. Endüstri öncesindeki gelişmeler, b. Endüstriyel ekonomiye geçiş ve bu hareketin yayılışı. c. Ekim-Dikim ve hayvancılığın entansifleşmesi: d. Ticaret hayatında gelişmeler, e. Endüstriyel çağ başlangıcında dünya ekonomisinin genel yapısı. 2. II. Dünya Savaşından Sonraki Gelişmeler (Kısaca) a. Ulaştırma ekonomisi, b. Haberleşme, c. Enerji ekonomisi, d. Kimya endüstrisinde son teknolojik gelişmeler (özellikle sentetik maddeler). e. Otomasyon. 3. Endüstriyel Ekonomisinin Eski Tarım Ülkelerinin Ekonomileri Üzerindeki Etkileri</p>

- a. Tarımsal ekonomide değişmeler,
b. Endüstrileşme hareketleri (çeşitli ülkelerden örnek verilecek).

Üçüncü Bölüm (Nüfus) başlığı altında Dünyada Nüfus Artışı ve Doğurduğu Sonuçlar başlıkları altında konulara yer verilmiştir (MEB, 1971).

Tablo 12

Nüfus

Ünite Adı	İşlenecek Konular
Dünyada Nüfus Artışı ve Doğurduğu Sonuçlar	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dünyada nüfus artışı ve nedenleri, gelecekte dünya nüfusu, 2. Nüfus artışının doğurduğu sorunlar (nüfus hareketleri, özellikle kırlardan şehirlere yönelen göçler ve bunun ortaya çıkardığı sosyal sorunlar), 3. Yeryüzünde sık ve seyrek nüfuslu ve yerleşilmemiş bölgeler.

Dördüncü bölüm (Yerleşme) başlığı altında Ev ve Ev Şekilleri, Yerleşme Yerleri, Taşıma ve Ulaştırma Ticaret Hayatı başlıkları altında konulara yer verilmiştir (MEB, 1971).

Tablo 13

Yerleşme

Ünite Adı	İşlenecek Konular
Ev ve Ev Şekilleri	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ev şekilleri ve doğal çevre, 2. Ev şekilleri ve beşeri etmenler.
Yerleşme Yerleri	<ol style="list-style-type: none"> 1. Yerleşme üzerinde doğal çevrenin etkileri, 2. Yerleşmenin doğal çevre üzerinde etkileri (çeşitli kültür basamaklarına göre). 3. Kırsal yerleşme; dağınık ve toplu yerleşme; köy, kasaba, şehir. 4. İdare merkezleri, ticaret ve endüstri merkezleri, limanlar, başşehirler, kültür merkezleri, askeri merkezler vb. Rollerini değişen merkezler, birçok fonksiyonları merkezler. Büyük şehirler ve başlıca problemleri. 5. Özel yerleşme yerleri: Balıkçı köyleri, madenci köyleri, turistik yerleşme yerleri (kaplıcalar, çeşitli diğer köy türleri). Kutsal yerler, spor çeşitlerine elverişli yerler.
Taşıma ve Ulaştırma	<ol style="list-style-type: none"> 1. Taşıma ve ulaştırmanın anlamı, görevi ve gelişmesi, 2. Taşıma ve ulaştırma şekilleri ve bunlar üzerinde doğal çevrenin ve kültürün etkileri. 3. Yollar ve taşıtlar: Karalar üzerinde, iç sularda, kıyılarda, açık denizlerde ve havada.
Ticaret Hayatı	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ticaretin başlangıcı, doğal ve kültürel şartları, gelişimi (kısaca), 2. Ticaretin itici gücü olarak yoğunlaşım ve bunun kültürle bağlantısı.

1971 Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programının son bölümünde önceki programlardan farklı olarak programa dayalı öğretim yapılırken kullanılacak gerekli araç, gereç ve tesisler ifade edilmiştir (MEB, 1971). Bu araç, gereç ve tesisler şunlardır:

- Yerküre
- Plan ve Haritalar (Duvar Haritaları ve Atlaslar)
- Kabartma Haritalar
- Yazısız Haritalar

- Resimler (çeşitli resim ve levhalar, film, projeksiyon ve sinema makinesi)
- Grafikler
- Ders Kitabı, Kaynak Kitaplar, Dergiler, Günlük Gazeteler, İstatistik Bilgiler
- Eşya ve ürün koleksiyonları
- Kum masası ve kum havuzu
- Pusula, termometre, barometre, yağmur ölççeği
- Yeryüzü şekillerine ait üç boyutlu modeller
- Makaralı harita askıları
- Karartma tertibatı olan coğrafya dershanesidir.

1971 Genel Coğrafya Dersi Taslak Programının 1957 ve daha önceki dönemlerde hazırlanan coğrafya dersi programlarına göre oldukça kapsamlı oluşuyla dikkat çekmektedir. Ancak çok geniş kapsamlı olan bu program için de diğerlerinde olduğu gibi, haftalık sadece 2 saatlik süre verilmesi, programın bütünüyle işlenmesi ve tasarlanan hedeflere ulaşılmasında sıkıntılara yol açmış olabilir (Geçit, 2008: 75).

Son derece ayrıntılı işlenen bu program içerisinde haritalar konusunun ele alınmayışı bir eksiklik olarak görülmektedir. Programda bazı ana bölümler ile konuların uyum içerisinde olmadığı da dikkat çekmektedir. Örneğin taşıma ve ulaştırma ana başlığı ile ticaret hayatının “yerleşme” bölümü içerisinde bulunması isabetli bir tercih olarak değerlendirilmemektedir (Geçit, 2008: 75).

1971 Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programında ele alınan konular genel anlamda insan ve insan aktiviteleri ile doğal çevre arasındaki ilişkiyi-etkileşimi ele almaktadır ki, bu durum çağdaş coğrafya anlayışının benimsendiğini ve coğrafyanın kapsamına-tanımına uygun (Geçit, 2008: 75) bir program geliştirme çalışması yapıldığına kanıt olarak gösterilebilir.

1971 Coğrafya Taslak Öğretim Programına göre Lise II Ülkeler Coğrafyası Öğretim Programında işlenecek konular Giriş, Komşu Devletler, Tuna Boyu Devletleri, Orta Avrupa Devletleri, Batı Avrupa Devletleri, Kuzey Avrupa Devletleri olmak üzere altı başlık altında toplanmıştır (MEB, 1971; 272).

Giriş başlığı altında dünyanın siyasal durumu ve I. ve II. Dünya Harbi sonunda kurulan devletlere yer verilmiştir. **Komşu Devletler** başlığı altında Bulgaristan, Yunanistan, Kıbrıs, Suriye ve Lübnan, Ürdün, İsrail, Irak ve Sovyetler Birliği, **Tuna Boyu Devletleri** başlığı altında Romanya, Yugoslavya, Macaristan, Çekoslovakya, Avusturya, **Orta Avrupa Devletleri** başlığı altında Almanya, Polonya, İsviçre, **Batı Avrupa Devletleri** başlığı altında Fransa, İngiltere, Belçika ve Hollanda, Kuzey Avrupa Devletlerinin toplu olarak incelenmesi programa alınmıştır (MEB, 1971; 125).

1957 Coğrafya Öğretim Programına göre sadece lise II. sınıflarda okutulan Ülkeler Coğrafyası dersi, 04.05.1971 tarih ve 173 sayılı TTKB kararı ile ikiye ayrılarak yarısının lise II, diğer yarısının da lise III. sınıfta haftada 1'er ders saati olarak okutulması kararlaştırılmıştır.

1971 Lise II. sınıf Ülkeler Coğrafyası Taslak Öğretim Programında Lise II Genel Coğrafya Öğretim Programında olduğu gibi, bu derse ait hedeflere, açıklamalara ve tavsiyelere yer verilmemiştir. Burada sanki ülkeler coğrafyası dersi için amaçlara, açıklamalara ihtiyaç yokmuş gibi izlenim doğmaktadır ki, bu durum oldukça dikkat çekicidir (Geçit, 2008: 76). Bir önceki programa göre işlenecek konular bazında bir değişiklik yapılmamıştır.

1971 Coğrafya Taslak Öğretim Programına göre Lise III Ülkeler Coğrafyası Öğretim programında işlenecek konular Giriş, Akdeniz Memleketleri, Kuzey Amerika, Güney Amerika, Asya Memleketleri, Dünya Ekonomisine Çeşitli Memleketlerin Etkileri olmak üzere altı başlık altında toplanmıştır (MEB, 1971; 273).

Giriş başlığı altında dünyanın siyasal durumu ve I. ve II. Dünya Harbi sonunda kurulan devletlere yer verilmiştir. **Akdeniz Memleketleri** başlığı altında İtalya, İber Yarımadası, Kuzey Afrika, Mısır, Libya, **Kuzey Amerika** başlığı altında ABD ve Kanada, **Asya Memleketleri** başlığı altında Hindistan (Pakistan ve Hindistan), Orta Asya, Çin, Japonya programa alınmıştır.

1971 Lise III Coğrafya Taslak Öğretim Programına göre işlenecek konular, daha önce 1957 lise II Ülkeler Coğrafyası Öğretim Programında öğretilmesi ön görülen ve ikinci bölümünde yer alan konulardan oluşmaktadır.

Bu programda kıtalar ya da kıtaların coğrafi açıdan belirgin özelliklerine sahip bölümleri öncelikle işlenmiş, daha sonra o kıtada ya da coğrafi bölgede önem taşıyan ülkeler üzerinde durulmuştur ki, bu doğru bir metot olarak düşünülebilir. Yine ülkemizle çeşitli açılardan güçlü bağları bulunan ve sıkı ilişki içerisindeki devletler üzerinde yeterince durulmasının gerekli olduğunun belirtilmiş olması da önemlidir. Ancak, Afrika kıtasının “Akdeniz Memleketleri” başlığı altında incelenmesi ve burada da sadece Kuzey Afrika’nın programa alınmış olması eleştirilebilecek bir durumdur. Diğer yandan lise II öğretim programı için yapılan eleştiriyi lise III öğretim programı içinde yapmak mümkündür. Yukarıda da belirtildiği gibi, lise I öğretim programı için amaçlar, açıklamalar ve tavsiyeler bölümü bulunurken (ki bu programı daha önceki programlardan ayıran bekliden de en önemli özelliği amaçların saptanmış olmasıydı), lise III öğretim programı için de böyle bir bölümün hazırlanmamış olmasıdır (Geçit, 2008: 77).

1971 Öğretim Programına göre Lise II ve III Ülkeler Coğrafyası Taslak Öğretim Programında konular işlenirken dikkat edilecek hususlar için uyarılarda bulunulmuştur. Bu uyarı şu şekilde ifade edilmiştir:

“Devletler genel olarak incelenecek, ancak bunlardan memleketimizle siyasal, ekonomik ve kültürel münasebetleri fazla olanlar üzerinde gereği kadar durulacaktır”.

4.1.5. 1973 Coğrafya Öğretim Programı

1973 Coğrafya Öğretim Programı, 29.12. 1973 tarih ve 1775 sayılı Tebliğler Dergisinde Yayımlanan Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının kararı ile yürürlüğe girmiştir. (MEB, 1974; 9). 1983 yılına kadar uygulamada kalan 1973 programı modern program olarak adlandırılır (Engin ve diğerleri, 2003; 109).

1973 Coğrafya Öğretim Programını kendinden önceki öğretim programlarından ayıran en önemli özelliği; genel olarak coğrafya öğretiminin amaçları belirtildikten sonra, ayrı ayrı “Genel Coğrafya, Türkiye Coğrafyası ve Ülkeler Coğrafyası” derslerinin öğretiminin genel amaçlarının belirtilmiş olmasıdır. Ayrıca coğrafya programına göre hazırlanacak ders kitaplarının özel şartnamesine de programda yer verilmiştir (MEB,

1974: 16). 1941 yılı programı dışında diğer programlarda yer almayan bu şartnameler 1973 yılı programından sonraki programlarda da yer almamıştır (Kaplan, 2005: 81).

1973 Coğrafya Öğretim Programına göre coğrafya, lise I. sınıflarda genel coğrafya olarak haftada 2'saat, lise II. sınıflarda ülkeler coğrafyası olarak haftada 2'sat olarak, lise III. sınıflarda Türkiye Coğrafyası olarak haftada 2'saat olarak okutulacaktı. Yapılan bu düzenleme ile 1957 ve 1971 programı ile lise III. sınıflarda kaldırılan Türkiye Coğrafyası yeniden programa alınmıştır.

1973 Coğrafya Öğretim Programında I. bölümde genel olarak coğrafya öğretiminin amaçları belirtildikten sonra ayrı ayrı Genel Coğrafya, Ülkeler Coğrafyası ve Türkiye Coğrafyası derslerinin öğretiminin genel amaçlarına, II bölümde açıklamalar ve tavsiyelere yer verilmiştir (Bakınız Tablo 14).

Tablo 14

1973 Coğrafya Öğretim Programına Göre Coğrafya Öğretimi Yapılmasının Öğrenci İçin Amaçları

Coğrafya Öğretiminin Genel Amaçları	Genel Coğrafya Öğretiminin Amaçları	Ülkeler Coğrafyası Öğretiminin Amaçları	Türkiye Coğrafyası Öğretiminin Amaçları
Yakın çevrelerinden başlayarak yurdumuzu ve dünyayı tanıtmak, onların vatan, millet ve insanlık sevgilerini daha bilinçli, daha köklü kılmak,	1. Çeşitli coğrafya olaylarının (doğal, beşeri, ekonomik) yeryüzünde dağılımlarını, bunların sebep ve sonuç ilişkilerini ve yeryüzü, canlılar, özellikle insan hayatı üzerindeki etkilerini inceleyerek, olayların farklı dağılışı sonunda yeryüzünde meydana gelmiş olan değişik karakterdeki alanların özelliklerini kavratmak.	1. Komşu ve uzak ülkeleri memleketimizi ilgilendiren yönleriyle tanıtmak.	1. Öğrencilere, çevresinin, bölgesinin, diğer bölgelerin ve bütünü ile Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunan yerüstü ve yeraltı kaynakları ile turistik zenginliklerini tanıtmak.
İnsanla tabiat arasındaki karşılıklı etkileri, coğrafya olaylarının nedenlerini, aralarındaki bağıllık ve ilişkileri inceleyerek yurdumuzun ve dünyanın ekonomik, sosyal sorunları hakkında bilgi kazandırmak ve onlarda bu sorunları inceleme isteğinin uyanmasına ve gelişmesine çalışmak,	2.İnsanlığın yaşama alanı olarak yeryüzünün koşullarını ve olanaklarını tanıtmak, bu olanakların sınırsız olmadığını, bu nedenle onların israfından kaçınmak gerektiğini kavratmak. Tabiatı sevdirmek ve onların korunması alışkanlığını kazandırmak.	2. Ülkeleri birbirleriyle karşılaştırarak onlar hakkında bilgi ve anlayış kazandırmak.	2. Öğrencilerin, içinde yaşadıkları coğrafi çevrenin şartları hakkında bilgi edinmelerini ve ondan gereğince yararlanmanın ulaşılan bilgi ve teknik düzeyine bağlı olduğunu görüşünü kazanmalarını sağlamak.

<p>Hayati önemde yurt ve dünya sorunlarının çözümlenmesinde ortak bir görüşe ve çabaya ihtiyaç duyulduğunu kavratmak, kültürel ve ekonomik kalkınmada bütün milletin ağır sorumluluklar yükleneceği bilincini vermek,</p>	<p>3. Bir yandan doğal çevrenin insan hayatını ve kültürünü biçimlendirdiği-ni, öte yandan dünyanın varlıklarından yararlanabilmek için insanın doğal çevreyi nasıl etkileyip değiştirebildiğini kavratmak, söz konusu yararlanmanın kültür düzeyi ile ölçülü bulunduğu görüşünü kazandırmak, böylece her işte bilime ve tekniğe değer verme gereğinin coğrafya belirtileri arasında sıkı sebep-sonuç bağıntısı ile ahenk ve beraberliğin bozulmamasına özen gösterme alışkanlığını kazandırmak, söz konusu ahenk ve beraberlik bakımından yeryüzünün bir takım özelliklere sahip bölümlere (ülkeler, bölgeler, yöreler) ayrıldığını kavratarak, farklı bölümlerin koşullarının ve olanaklarının farklı olduğunu buna göre her bölümde aynı sorunlarla karşılaşmadığı yada aynı sorunların çözümlerinin aynı olmadığını ve olmayacağını anlatmak, içinde bulunduğu şartları kavrayıp hayatını buna göre düzenlemesini sağlamak.</p>	<p>3. Milletlerin ülke şartlarını, yaşayışlarını, çeşitli sorunlarını ve bu sorunları çözümlene yolundaki çabaları ile sonuçlarını göstererek ileri kültürün ve bilimsel çalışmanın başarılı bir hayata imkân hazırladığını kavratmak, böylece bu doğrultuda devamlı ilerleme alışkanlığına sahip olmalarını sağlamak.</p>	<p>3. Öğrencileri, milli servet kaynaklarımızı koruma ve milletçe değerlendirme gereğine inanmış ve bu yolda alışkanlıklar kazanmış vatandaş olarak yetiştirmek.</p>
<p>Milletlerin refah ve mutluluklarının coğrafi çevreden yararlanma derecesine ne kadar bağlı olduğunu, yurdumuzun ve dünyanın henüz işlenmemiş olan doğal kaynaklarını öğretmek.</p>	<p>4. Dünyanın, çağımızdaki doğal, beşeri ve ekonomik sorunları, olayları ve gelişmeleri hakkında doğru bir görüş kazandırmak.</p>	<p>4. Milletler arası guruplaşmalar hakkında doğru bir görüş ve kavrayış kazandırarak, bu yolla sağlanacak yardım ve anlayışın kendi varlığımızın korunması ve refahımız için gerekli bulunduğu inancını vermek.</p>	<p>4. Öğrencilerin, yurdumuzun ve milletimizin sorunları üzerine eğilen, bunları esaslı bir şekilde inceleyip öğrenen, bu sorunların yurt ve millet yararına çözümlenmesi yolundaki çalışmalara canla başla katılan, aydın yurttaş olmasını sağlamak.</p>
<p>Dünya milletleri arasındaki ekonomik bağları inceleyerek bu alanda memleketimizin durumunu kavratmak,</p>	<p>5. Milletlerin birbirlerine muhtaç olduklarını ve ülkelerin ortak sorunlarının karşılıklı iyi niyetle ve ortak çabalarıyla çözümlenebileceğini, işbirliği yapma zorunluluğunda bulduklarını kavratmak.</p>	<p>5. Öğrencilere, milletler ailesi içinde Türk milletinin durumunu gereğince kavratmak ve onlara ülkemizin kalkınmasında severek sorumluluk alacak vatandaşlık bilincini vermek.</p>	
<p>Çeşitli haritaları, resimleri, istatistik, grafik ve diyagramları yorumlamayı ve bunlardan yararlanmayı öğretmek.</p>			

1973 Coğrafya Öğretim Programında öğretmenlere öğretim yapılırken dikkat edilecek hususlar konusunda on yedi maddeden oluşan açıklama ve tavsiyelere yer verilmiştir (MEB, 1974; 10-11). Bu açıklamalar şunlardır:

1. Yeryüzü, havaküre, suküre ve taşkürenin temas alanı, diğer bütün canlı varlıklarla birlikte insanın yaşama yeridir. Yeryüzünde görülen iklim, yer şekilleri ve bu şekillerin aralıksız değişip gelişmeleri, yeraltı suları, akarsular, buzullar, göller, denizler, topraklar, doğal bitki örtüleri, hayvanlar ve bunlarla ilgili bütün belirtiler coğrafya etmenleridir. Fakat tabiat belirtilerinin yanında onlarla ahenkli bir tarzda insan topluluklarının çeşitli faaliyetleriyle tesisleri de yer almaktadır. Yeryüzünde köy, kasaba, şehir vb. yerleşme yerleri, endüstri ve maden işletmeleri ve merkezleri kurulup gelişmiş, tarlalar, bağlar ve bahçeler açılmış, yollar, köprüler, tüneller, istasyonlar, hava meydanları vb. inşa edilmiştir. Bütün bunlar, gün geçtikçe gelişmekte, değişmekte veya yenileri ortaya çıkmaktadır. Arı tabiat belirtileri yanında, insanın tabiat kapsamından ve koşullarından yararlanarak yapıp yarattığı ve geliştirdiği pek çok şeyler vardır. İnsanın ayak bastığı her yer az veya çok değişmektedir. İşte insanın hayati faaliyet ve organizasyonlarıyla ilgili bütün belirtiler de beşeri belirtiler (kültür etmenleri) adı altında toplanabilir. Beşerî belirtiler toplumları da kültür seviyeleri ile ölçülü olmak ve tabiat koşullarına uygun bulunmak kaydıyla çevreleri üzerinde değiştirici etkiler yapmaktadırlar. İşte coğrafyanın araştırma inceleme konusu, yeryüzünde görülen belirtiler arasında karşılıklı ilgi ve bağıntılar (sebeup ve sonuç ilişkileri) ve ahenkliliktir. Bu bağıntı ve ahenk içinde, özellikle zamanımızda en belirgin rol insana düşmektedir; bu bakımdan yeryüzünde görülen birbiriyle bağıntılı ve ahenkli belirtiler kompleksini inceleyen coğrafyada insan ve onun belirtileri ön planda yer almak gerekir.

2. Coğrafya, yeryüzü olaylarının tek tek her birini değil, bu olayların yeryüzü ile ve birbiriyle olan ilişkilerini ve ahenklerini araştırıp incelemekle doğrudan doğruya bu belirtilerin her birini ayrı ayrı inceleyen bilimlerden farklıdır; söz gelişi coğrafyada, aslında pek çok değişebilen hava basıncı, rüzgâr, yağmur, şimşek, yıldırım vb. meteorolojik olaylar, bunların tabii olduğu kanunlar ve sürekli olarak değişen hava durumlarını incelemeyiz, bunlarla ilgili hesaplar yapılmaz ve hesaplara dayanılarak hava tahminleri ile uğraşılmaz. Bütün bunlar meteorolojinin amacı ve görevidir.

Coğrafya, meteorolojinin eriştiği sonuçlardan yararlanır; iklim tiplerini, bu tiplerin yeryüzüne dağılışlarını (iklim bölgelerini), iklim şartlarının yeryüzü şekilleri, akarsuların rejimleri, bitki toplulukları, hayvanların hayatı ve nihayet bütün bu tabiat faktörlerinin nüfusun dağılışı, yerleşme, konut, yaşayış, ekonomi ve organizasyon üzerindeki etkilerini araştırır ve yine yeryüzünü bu bakımlardan birtakım bölümlere ayırır. Bu cümleden olmak üzere coğrafya, belli iklim ve toprak şartlarına bağlı bulunan orman, savan, bozkır, yüksek dağ çayırları, tundralar şeklindeki bitki topluluklarını, bu toplulukları tanıtan karakteristik bitkileri ve insanın bu bitki topluluklarından hangi amaçla yararlandıklarını ve yararlanabileceklerini, bu doğal bitki topluluklarının tahribi ile tabiattaki dengenin nasıl bozulacağını, toprağın erozyona açık bir duruma düşeceğini ve bütün bunların ekonomik sonuçlarını araştırır. Bu itibarla coğrafyanın konusu insan ile tabiat arasındaki karşılıklı aksiyonlar ve reaksiyonlardır.

3. Coğrafyada yeryüzü belirtilerinin karşılıklı etkilerini ve uyuşumlarını açıklayabilmek için durmadan yardımcı bilimlere başvurmak ve onların araştırmalarıyla eriştikleri sonuçlardan yararlanmak gereklidir; fakat bu yararlanmada dikkatli olmak, bilerek veya bilmeyerek o disiplinlerin özel alanına kaymak tehlikesinden korunmak icap eder.

Söz gelişi, beşerî belirtilerin incelenmesinde en çok yaralanılabilecek ilim şüphesiz tarihtir. Çünkü bugün yeryüzünde görülen beşerî belirtiler, çevre koşulları yanında geçmişteki kökleri de araştırılmak suretiyle iyice aydınlığa kavuşturulabilir. Bütün yardımcı bilimlerden olduğu gibi tarihten de ancak coğrafya belirtilerinin açıklanmasına hizmet ettiği ölçüde yaralanılmalıdır.

4. Coğrafyada insanla tabiat arasındaki karşılıklı ilişki ve ahenk, inceleme ve araştırmaların asli hareket hattını teşkil ettiği kabul edildikten sonra, beşer belirtileri üzerinde etkili olmayan tabiat belirtileri ve çevre üzerinde etkili olmayan beşerî belirtileri onun konuları dışında görmek gerekir.

Yeni programda, yeni ders kitaplarında ve bunlara uyularak yapılacak derslerde bu ilişkiler ve ahenk üzerinde durulması temel prensip olarak kabul edilmiştir. Modern coğrafyanın amacı ve görevi de esasen budur.

5. İnsan da bitkiler ve hayvanlar gibi içinde yaşadığı doğal çevrenin (ortamın) şartlarına bağlıdır. Aradaki büyük ayrılık, bitkiler ve hayvanların, ihtiyaç ve isteklerine daha uygun bir hâle getirebilmek için doğal çevresi üzerinde hemen hemen hiçbir şuurlu değişiklik yapmak iktidarında bulunmamalarına karşılık, insanın içinde bulunduğu şartlara uyarak çevresi üzerinde istek ve ihtiyacına göre şuurlu ve bilinçli değişiklikler yapmak gücünde olmasıdır. Söz gelişi, insan dağların yolları engellediği yerlerde tünel veya yarma açar; bir akarsu engelini köprü ile aşar; elverişli bir yer bulamazsa bir dağın tepesini tıraş eder ve orada bir uçak meydanı yapar. Bütün bu reaksiyonlar bir görüşe göre tabiata hâkim olmaktır; fakat bir başka açıdan bakıldığında ise tabiatın emrine ve iradesine boyun eğmekten başka bir şey değildir. Çünkü tabiatın “buradan ancak bir tünel açarak geçebilirsiniz” yahut “beni ancak bir köprü ile aşabilirsiniz” dediği yerde tünel açmak veya köprü yapmak gerekir. Diğer bir ifade ile tabiata hâkim olmak, onun ortaya koyduğu zorluklara uymakla ve gerekli tekniği geliştirmiş bulunmakla mümkündür. Geliştirilen teknik ise, insanın kültür seviyesi ile ölçülür.

İnsanın hayati belirtileri hiç değilse büyük ölçüde –yer şekillerinin iklimin, toprağın ortaya koyduğu koşullardan ayrı olarak düşünülemez; söz gelişi Japonların, Pigmelerin Bedevilerin, hatta doğal çevre ile ilişkileri çok daha fazla olan ve çok daha çapraşık bir hâlde olan en ileri toplumların hayat ve faaliyetleri, bu arada kültür seviyeleri ve teknik olanakları, bu toplumların doğal çevreleri göz önüne alınmadıkça anlaşılabilir ve açıklanamaz.

Şu hâlde, bir yanda beşer tarihi boyunca değişmeyen doğal çevre koşulları, öte yandan bu çevre içinde durmadan değişen, çoğalan, gelişen, tabiatla sürekli savaş içinde olan, onu değiştirerek yeni çevre koşulları yaratan, tabiatın çetinliklerine, engellerine karşı yeni zaferler kazandıkça, ondan yeni bir sır, yeni bir şey kopardıkça önceleri engel teşkil eden unsuru sonradan bir dayanak olarak kullanan ve daha büyük engelleri ortadan kaldırmak için daha güçlü bir duruma yükselen insan bulunmaktadır. Bu itibarla coğrafyada şu veya bu fiziki etmen, ya da bu etmenler kombinezonundan meydana gelen ve çevreden doğal kadere inanmamak ve yer vermemek gerekmektedir. Çevreyi etkileyen insanın kültür seviyesinden gelen istek, irade ve kudret daima göz önünde bulundurulmalıdır. Gençlerimizin coğrafya yoluyla sadece bu gerçeği kavrayabilmeleri dahi Türkiye'nin yarınları için en büyük gelişme ve ilerleme olanakları verecek ve onların önünde güvenilir yollar açacaktır.

Bu düşüncelerden sonra coğrafya öğretiminde doğal çevre ve onun şartlarına mı, yoksa beşeri hayat, faaliyetlere ve problemlere mi öncelik verilmesi gerektiği sorunun cevaplandırılması gerekir. Aslında, önde bulunan program taslağı, insanın çeşitli hayati ihtiyaçlarının ve problemlerinin, bu ihtiyaçları gidermek ve ilgili problemleri çözmek yolundaki çabalarının ve yeterliliklerinin ve bu etkinlik ve yeterliklerin çeşitli tabiat koşulları ve farklı kültür seviyelerinde nasıl şekillenip geliştiğinin ve sonuçlarının ön planda tutulması ve gösterilmesi gerektiği esasına dayanmak istegindedir; çünkü bu yol, daha hayati ve bundan dolayı daha ilgi çekici ve daha yararlıdır. Ancak bir yandan öğrencilerin ortaokulda fiziki çevre hakkında yeter bilgi ve anlayış kazanmamış olmaları göz önüne alınarak, öte yanda bu sınıfta görülecek diğer derslerin fiziki çevre hakkında ne dereceye kadar dayanarak teşkil edebileceklerini şimdiden kestirmek mümkün olmadığından ve nihayet fiziki ve kültürel etmenlerin birbiri ve özellikle beşeri belirtiler üzerindeki etkilerini ve karşı etkilerini az çok analitik bir yoldan gözden geçirmenin ve faydası dikkate alınarak her iki doğrultuyu bir arada ve birbirini izleyen yürütme yolu tercih edilmiştir.

6. Coğrafya, 2. maddede belirtilen özellikleri ile başka bilimlerin temellerine ve sütunlarına dayanan garip bir bilgi yığını, bir ansiklopedi olmadığı gibi, yeryüzündeki çeşitli olayları ve varlıkları sayıp döken bir sayı ve isim listesi yahut biraz ileri bir aşamaya erişmiş şekliyle, sayıp döktüğü şeyler hakkında vermek istediği bilgileri diğer bilimlerin araştırma ve inceleme sonuçları arasından derleyip toplayan ve bunları buldukları ülke ve bölgelere göre sınıflandırıp ortaya koyan bir çeşit bilgi koleksiyonu da değildir.

7. Modern coğrafya, fiziki, biyolojik ve beşeri belirtileri, görüldükleri yerde, bağlantılı bulunduğu diğer olaylarla birlikte incelemekle kalmaz ve bununla yetinmez; o yeri veya bölgeyi, benzer belirtilerin görüldüğü başka yerler ve bölgelerle de karşılaştırır ve bütün benzer doğal ve beşeri koşullar için geçerli olan kanunları çıkarmaya çalışır. Böylece genel coğrafya ile yerel coğrafya (Ülkeler Coğrafyası) aynı bilimin birbirini tamamlayan iki araştırma ve inceleme doğrultusundan başka bir şey değildir ve bundan dolayı da coğrafya bir bütün ve bir tek disiplindir. Öğretimde de bu iki doğrultuyu ayrı ayrı değil, bunların bir arada yürütülmesi ve birbirini tamamlayıcı rollerin göz önünde bulundurulması gerekir.

8. Yeni programın amacı, yeryüzünün ayrı bölüm veya bölgelerini incelerken insan ve çevre ilişkilerini mümkün olduğu kadar ağırlık merkezinde tutmaktır. Bundan dolayı öğretimde ülkelerin hepsi bütün yönleriyle değil, belli coğrafya belirtileri için tipik olan ülkeler, özellikle bu yönleriyle ele alınacaktır.

9. Birbirinden çok uzak yerlerde yaşayan milletler de birbirinin yakın komşuları hâline gelmiştir. Bu bakımdan ülkeleri ve milletleri, yurdumuzu ve milletimizi ilgilendirdiği ölçüde tanımak zorunluluğu vardır. Bu nedenle coğrafya müfredat programları eskisine göre daha geniş tutulmuştur.

Bu programda, ülkelerin ayrı ayrı incelenmesi yerine belli başlı coğrafi bölgeler ele alınmış ve bu bölgelerdeki ülkelerin en çok göze çarpan doğal, beşeri ve ekonomik durumlarına genel bir bakıştan sonra onları birbirinden ayıran ve bizi en çok ilgilendiren özellikleriyle –gereksiz ayrıntılara girilmeksizin- incelenmesi ve ülkeler incelenirken öğrencilerin, vazgeçilmesi mümkün olmayan temel coğrafya kavramları, coğrafya belirtileri ve bunlar arasındaki bağıntılar hakkında zaman geldikçe ve ihtiyaç hasıl oldukça bilgi sahibi olmaları –veya mevcut bilgilerini derinleştirip geliştirmeleri- uygun görülmüştür.

10. Coğrafya derklerinde, yaşanan çevrenin, bölgenin, yurdun, başka ülkelerin ve nihayet bütün dünyanın memleketimizi ve milletimizi ilgilendiren olayları, sorunları ve bunların çözüm yolları incelenmelidir. Bu nedenle öğrenciler, atlaslarda bulunabilen yer adları ile durumu değişen istatistik bilgileri ezberleme yerine, coğrafya olay ve sorunlarını çözmeye ve sonucu bağlamaya yönetilmelidir.

11. Ülkelerin işlenmesinde öğretmen, aktüel konulardan hareket ederek ilgiyi ve fırsat öğretimini sağlamalıdır.

12. Türkiye'nin coğrafi bölgelerinin incelenmesinde, okulun bulunduğu bölgeden başlanmalıdır.

13. Öğretim sırasında öğretmen, bulunulan bölgelerin özelliklerine göre bazı konulara ağırlık vermeli, kalkınma planlarında belirtilen uzun ve kısa süreli tedbirler üzerinde durmalıdır.

14. Öğrencilerin her ders yılı başında, üzerinde çalışacakları konuları bilmesinde çeşitli yararlar vardır. Böylece öğrenciler, özellikle ilgi duydukları konular üzerinde ele geçirdikleri çeşitli kaynakları (kitap, makale, gazete, radyo, televizyon haberleri ve resimler) not alarak ve kupürler toplayarak, değerlendirme olanağı bulacaklardır. Her konu sınıfta ele alındıkça, o konu üzerinde önceden hazırlamış olan öğrencilerin fikirlerini serbestçe söylemeleri ve karşılıklı tartışmalara girişimleri sağlamalıdır. Bu tür çalışma, bütün öğrencilerin hazırlık yaparak sınıfa gelmelerini ve ilginin yaygınlaşmasını sağlayacaktır. Sınıfta yapılacak tartışmalar, öğrenciye öğretmenin öncülüğü ile doğru sonuçlara götürücü nitelikte olmalıdır. Gerektiğinde öğretmen konunun herhangi bir bölümünü bizzat açıklayarak öğrencilerin eksikliklerini tamamlamalıdır. Dersin konusu üzerindeki görüşme ve tartışmalardan sonra beliren fikirler ve sonuçlar öğretmen tarafından özetlenmelidir.

15. Öğretim konuları üzerinde etraflı ve yeterli çalışmaların yapılabilmesi için yerküre, çeşitli haritalar, atlaslar, mümkün olduğu hâllerde yeter sayıda büyük ölçekli haritalar, kabartmalar, kum masası, resim, levha, slâyt, film, radyo, televizyon, grafik ifade araç ve gereçleri, günlük gazeteler, dergiler, seyahatnameler, yöresel nitelendirme yapan yayımlar, büyük araştırmacıların biyografyaları el altında bulundurulmalıdır. Özel gözlemlerin coğrafya öğretimindeki büyük yeri ve önemi unutulmamalı, öğrenciler tek başına ve toplu gezilere teşvik edilmeli, bu gezilerde kazanılan izlenimler öğrenciler tarafından hazırlanacak raporları ve bu raporlar üzerinde yapılacak tartışmalarla değerlendirilmelidir.

16. Öğrencilerin bilgilerinin ölçülmesinde, belleğe dayalı sorulardan kaçınılmalı, onlara coğrafya öğretiminin amaçlarına uygun olarak düşündürücü, araştırmacı, sebep ve sonuçlar arasında ilişki kurabilecekleri sorular sorulmalı ve değerlendirmeler mümkün olduğu ölçüde objektif bir şekilde yapılmalıdır.

17. Coğrafya, bir yandan doğal çevre ve olaylar, öte yandan beşerî belirtiler üzerinde duran bir bilim ve öğretim konusu olmak niteliğiyle, öğrencilerin doğal ve toplumsal bilim alanlarından hangisine istekli, ilgili ve yeterli olduklarını tespit ve bu alanlardan birine yönetilmeleri bakımından önemli bir rol oynamak durumundadır. Öğretmenlerin ve idarecilerin bu imkândan gereği kadar yararlanacakları umulur.

1973 Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programında işlenecek konular altında insanlığın vatani olmak bakımından dünya ve fiziki coğrafya etmenlerinin insan hayatı ve faaliyetleri üzerindeki etkileri, beşerî coğrafya etmenleri, nüfus, yerleşme olmak üzere dört bölüm başlığı altında ifade edilmiştir.

I. bölümü oluşturan *insanlığın vatani olmak bakımından dünya ve fiziki coğrafya etmenlerinin insan hayatı ve faaliyetleri üzerindeki etkileri* başlığı altında dünyanın evrendeki yeri, harita bilgisi, yerin ve yer kabuğunun yapısı, yeryüzünde insanın türeyişi, ilk vatani ve gelişmesi, coğrafi konum ve durumu ve bu durumun yaşayış üzerindeki etkileri, yeryüzü kavramı, yeryüzü şekillerinin oluşumu ve gelişmelerinde etkili olan kuvvetler ve olaylar, yer altı zenginlikleri, iklimler ve iklimlerin insan yaşayışı ve üzerindeki etkileri, su ve insan başlıkları altında konulara yer verilmiştir (Bakınız Tablo 15).

Tablo 15

İnsanlığın Vatani Olmak Bakımından Dünya ve Fiziki Coğrafya Etmenlerinin İnsan Hayatı ve Faaliyetleri Üzerindeki Etkileri

Ünite Adı	İşlenecek Konular
Dünyanın Evrendeki Yeri	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dünyanın aydan görünüşü ve bu görünüşün öğrettikleri. 2. Ayın yapısı, şekli, büyüklüğü, dünyadan uzaklığı, dünyanın uydusu olarak ay, hareketleri (Ay ve Güneş tutulması), ay yolculuğu, ayın topografyasına genel bakış, ayda canlıların bulunmamasının başlıca sebepleri. 3. Güneş sistemi, evrendeki yeri ve hareketi. Bununla ilgili görüşlerin gelişmesi (kısaca). 4. Dünyanın gezegenler arasındaki yeri, şekli, büyüklüğü, hareketleri ve bu hareketlerinin sonuçları (gece ve gündüz, mevsimler). 5. Evren, oluşumu ve gelişmeleri, (kısaca en yeni teoriler, uzaklık birimi olarak astronomik birim ve ışık yılı). 6. Dünya üzerindeki hayatın gelişmesine imkân veren ve onu bu bakımdan diğer yıldızlardan farklı kılan koşullar ve özellikler.
Harita Bilgisi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Harita kavramı, 2. Ölçekler, 3. Harita işaretleri, 4. Haritalarda yüzey şekillerinin gösterilmesi, 5. Haritalardan yararlanma (uzunluk ölçmeleri, yüzölçümü bulmak, profil çıkarmak).
Yerin ve Yer Kabuğunun Yapısı,	<ol style="list-style-type: none"> 1. Yerin içyapısı. 2. Yer kabuğunun oluşumu, yapısı, bileşimi (kayalar, türleri ve oluşumları, kısaca). 3. Kıtalar ve okyanusların oluşumu (Wegener teorisi ve karşı görüşler, kısaca), karaların ve denizlerin yeryüzüne dağılışı (Kuzey ve Güney yarımkürede karalar ve denizlerin payları, paraleller arasındaki payları; bu durumların insanın yeryüzüne dağılışı ve kıtalar arası bağıntılar üzerindeki etkileri). (Karaların kuzey yarımkürede ve özellikle orta enlemlerde geniş alanlar kaplamasına ve okyanusların kuzeyde daha dar olmasına

	<p>karşılık, güney yarımkürede tam tersine oluşu, kuzey karaların büyük bölümünün yaşamaya elverişli olan orta enlemlerde bulunuşu, en eski büyük uygarlıkların özellikle kuzey yarımkürede geliştiği, en zengin kömür, demir ve petrol yataklarının kuzeyde bulunduğu, okyanusların kuzeyde dar oluşunun deniz yollarıyla kıtalar arası teması kolaylaştırdığı ve en sık deniz ulaşımının Kuzey Atlas Okyanusunda geliştiği).</p>
<p>Yeryüzünde İnsanın Türeyişi, İlk Vatani ve Gelişmesi</p>	<p>1. İnsanın türeyişi ve ilk vatani hakkında ileri sürülen başlıca görüşler.</p> <p>2. İnsanın türeyişinde Eski Çağın ilk aşamalarına kadar insanın geçirdiği başlıca gelişme ve uygarlık aşamaları:</p> <p>a- Dördüncü jeolojik zamanın ilk bölümünde buzul çağı, hayat şartları, eski taş devri ve bu devirde insanın genel yaşayışı: Toplayıcılık ve avcılık aşaması.</p> <p>b- Dördüncü zamanın birinci bölümünde, buzul devri sonrası hayat şartları, tarımsal bitkilerin geliştirilmesi ve hayvanların evcilleştirilmesi, üretime geçiş (ilkel tarım), ilk yerleşmeler ve ilkel tarım, ilk yerleşmeler ve ilkel toplumlar (Çapa kültürü ve Yeni Taş Çağı).</p> <p>c- Büyük toplumların gelişmesi, toplumda iş bölümü, ilk değiş-tokuş şekilleri (Saban kültürü), nehir boyu uygarlıkları ve Tunç Çağı.</p> <p>d- İlk devlet kuruluşları ve bu bakımdan Ön Asya'nın yeri ve önemi, İç Asya ve Uzak Doğu'da gelişmeler.</p> <p>e- Göçebe hayvancılığın meydana çıkışı ve bununla ilgili teorilerden en geçerli olanının kısaca açıklanması.</p> <p>f- İnsanın ilk buluşları ve bunların değerleri; birkaç örnek ile (yazı, saban, tekerlek, vb.) açıklama.</p> <p>g- Eski Amerika uygarlıkları (kısaca).</p> <p>3- Zamanımızda kültür basamakları; farklılığın tarihi ve coğrafi nedenleri, ilkel insanlığın bugünkü sığınma yerleri ve bunların sonu.</p> <p>(Bu konular coğrafya açısından ele alınacaktır).</p>
<p>Coğrafi Konum ve Durumu ve Bu Durumun Yaşayış Üzerindeki Etkileri</p>	<p>1. Coğrafya koordinatları sistemi ve bunlara göre olan konumdan doğan sonuçlar:</p> <p>(Özellikle enlemin gece ve gündüzlerin uzunluklarıyla olan bağıntısı, uzun gece ve gündüzlerin hüküm sürdüğü yerlerde yaşayış). Enlemin iklim ve dolayısıyla bitki örtüsü, hayvan toplulukları, toprak, tabiatın yararlanma ve yerleşme üzerindeki etkileri. (Genel çizgileriyle boylam ve saat farkları; dünya üzerinde iş zamanlarının farklılığı).</p> <p>2. Yükseltinin etkileri: (Çeşitli enlemlerde deniz yüzünden olan yüksekliğin coğrafya etmenlerine etkileri genel çizgileriyle ve kısaca).</p> <p>3. Okyanuslara ve denizlere karşı olan konum ve durum (coğrafya uzaklığı ve sonuçları; okyanusların doğu ve batı yanlarıyla ekvatora dönük kıyılarda veya daha içerilerde bulunmanın coğrafya etmenleri üzerindeki etkileri –Açık denizlerle iyi bağlantısı veya hiç kıyısı bulunmayan ülke ve bölgeler için Asya, Sovyetler Birliği, Bolivya, Çekoslovakya, Avusturya, Macaristan ve İsviçre örnek olarak alınabilir).</p> <p>4. Büyük ve önemli deniz yolları üzerinde ve geçit yerlerinde bulunma durumu (İstanbul, Çanakkale, Baltık denizi ve Mendep boğazları, Süveyş ve Panama kanalları, Malta, Kıbrıs, Singapur, Aden, vb. örneklerle).</p>
<p>Yeryüzü Kavramı ve Yeryüzü Şekillerinin Oluşum ve Gelişmelerinde Etkili Olan Kuvvetler ve Olaylar</p>	<p>1. İç Kuvvetlerin Etkileri</p> <p>a- Dağ Oluşumu Hareketleri: Kıvrımlı dağlar, kırılmalar, horstlar ve grabenler (jeosenklinallerin esnek oluşumu, az veya çok sertleşmiş eski kütleler, genç kıvrımlı sıradağ kuşakları ve geniş eski kütle alanları; kısaca).</p> <p>İ) Ortadağlar ve bunlar üzerinde ve arasında yaşama şartları (Etekler, yatık yamaçlar ve şekiller üzerinde tarım ve yerleşme, özellikle eğimli yamaçlarda ve yükseklerde orman basamağı ve ormancılık, yeter yükseklikte oldukları yerlerde yüksek dağ bitkileri ve yaylacılık, yer altı zenginliklerinin keşfinin yol açtığı gelişmeler, su gücü, turizm, beslenmede güçlükler, Alman Ortadağları, Fransa'da Masif Santral, Appalaşlar, Batı ve Orta</p>

Karadeniz'le Marmara bölgesi örnekleri ve bunlar arasında karşılaştırmalar-ana çizgileriyle).

II) Yüksek dağların hayat şartları. Yüksek dağ kavramı. (Yüksek dağ bitkileri basamağına –dâhil-kadar orta dağlarda olan benzerlikler; insan için ilk cazibe olarak ormanlar, av ve daha sonra geçitler ve madenler, yaylacılık- örnek olarak Toroslar, Doğu Karadeniz dağları, Menteşe dağlık yöresi, Yörükler ve yaylacı, Uludağ, Alpler, Kafkaslar alınabilir. Orta Afrika'da ve Amerika'da yaylacılığın gelişmemiş olmasının sebepleri, sürekli karlar sınırı üzerinde ve yakınlarında ekonomik olmayan alanlar, aşılabilirlik yönünden Alplerin özel durumu ve benzerleriyle karşılaştırmalar, turizm bakımından yüksek dağlar).

III) Tabiatın tahribi sonuçları ve korunma çabaları.

b) Geniş Alanlı Hareketler: Epirojenik (yerkabuğu yaylanması) ve izostatik (denkleşme) hareketleri.

Zamanımızda ve yakın jeolojik çağlarda meydana gelmiş bu türlü hareketler ve sebepleri hakkında başlıca görüşler. Haliçler, ria ve dalmaçya tipi kıyılar. Ege kıtasının sular altında dalışı, Ege adaları ve kıyıları, deniz basması ve deniz çekilmesi. Kıyı, delta ve nehir şekillerinin oluşumu ve bunların tarımsal değerleri ve yerleşme koşulları-Karadeniz kıyılarından örnekler- bu hareketlerin kıyı şekilleri ve limanların kuruluşunda rolleri ve etkileri).

e- Depremler, nedenleri, türleri ve zararları (yurttan ve dünyadan başlıca örnekler). Depremlerin yerin iç yapısı hakkında fikir vericiliği, yeryüzünün başlıca deprem alanları, depremlerin zararlarından korunma çareleri).

ç- Volkanizma ve volkanlar, volkanların ürünleri ve volkanik belirtiler. Volkanların yeryüzüne dağılışları; volkanik olayları ilk belirtiler. Çeşitli iklim bölgelerinde volkanik araziden yararlanma imkânları, yararlı volkanik kayalar. (volkanik toprakların verimliliği için Martinique, Cava ve Japon adalarından örnekler gösterilebilir).

Türkiye'de volkanlar ve volkanik arazi (bu arada Nevşehir Ürgüp tuf platosu).

2- Dış Kuvvetlerin ve Olayların Etkileri

a. Dış kuvvetler ve olaylara genel bakış.

b. Dağılma, ayrışma ve toprak oluşumu: Mekanik ve kimyasal dağılma, toprak türleri. Toprağın oluşumunda jeolojik yapısının, iklimin ve bitki örtüsünün etkileri (Tundra toprakları, lösler, kara topraklar, bozkır toprakları, terra rosa (kırmızı topraklar), laterit (ekvatorial orman toprağı).

Türkiye'de toprak türleri ve zirai hayatı ile ilişkisi. (Toprağın sürüklenmesi ve bu olayda tabiatın ve insan faaliyetlerinin etkileri; yolların zemini olarak toprağın önemi, erozyonu önleyici tedbirler).

c. Buzullar, etkileri, meydana getirdikleri yeryüzü şekilleri, akarsu rejimleri üzerindeki etkileri (kısaca), Türkiye'de rastlanan buzul çağından kalan başlıca yer şekilleri.

d. Rüzgârlarla aşınma ve birikme. Kumullar (iç kumullar, kıyı kumulları); kum çölleri, taşlı çöller, çöllerde hayat koşulları (Büyük Sahra), rüzgâr gücünden yararlanma şekilleri.

e. Kaymalar (heyelanlar).

— Oluşumları ve çeşitleri (aşınma alanları ve birikme alanları)

— Basık engebeli az yüksek ülkeler.

I- Orta kuşakta Kuzey ve Doğu Avrupa, Batı Sibirya, Kuzey ve Güney Amerika, Kuzey Çin ve Türkiye'de Çukurovalar (yükseklik bakımından farklı ve yakın benzeri bölge ve yöreler, nüfus sıklığı, yerleşme yerleri, ekonomik faaliyetler, ulaştırma ağı, su yolları vb. bakımından).

2- Kurak kuşakta (Büyük Sahra, Avustralya, Suriye ve Arabistan'da büyük bölümler) ve bunlar ortasında yükselen dağlar, iklim ve nemleme adaları. Kaynak ve kuyu başlarında ve nemli bölgelerden gelen nehir boylarında vahalar ve modern tekniğin sağlayabildiği yerleşme ve yaşama olanakları kısaca).

3- Sıcak kuşakta (Amazon havzası, Kongo havzası, Ganj-Brahmaputra). Bunlar arasında insan hayatı bakımından görülen ayrılıkların nedenleri.

	<p>4- Arktik ve supartik kuşakta (Kuzey Avrasya, Kuzey Amerika'nın kuzeyi) tundralar ve örnek olarak Laponların Eskimoların hayatı. — Basık engebeli yüksek ülkelerde hayat. (örnekler: İspanyol Mezotası, İç Anadolu, Doğu Anadolu'da Kars-Ağrı platosu, Doğu Afrika, Güney Afrika, Batı Arabistan ve Batı Suriye, İç İran, Tibet'in büyük bölümü, Gobi ve Moğolistan, Orta ve Güney Brezilya, Bolivya ve Peru Yüksek Ülkesi, İç Meksika ve Kolorado platosundan tipik birkaç örnek alınabilir). Bunlar arasında görülen ayrılıkların sebepleri.</p>
Yer Altı Zenginlikleri	<p>Çeşitli topraklar ve tuğla, kiremit, çanak-çömlek, porselen eşya, cam yapımı; çimento hammaddesi; kum, taş ve kireç ocakları. Endüstri için gerekli minareler, maden cevherleri ile kömür, petrol, doğal gaz ve asfalt, tuzlar. Gaz, buhar ve sıcak su kaynakları. Az rastlanan önemli madenler.</p>
İklimler ve İklimlerin İnsan Yaşayışı Üzerindeki Etkileri	<p>1. Atmosfer ve Hava Durumları a) Atmosfer, yüksekliği, katları ve özellikleri, b) Meteoroloji elemanları, Havanın sıcaklığı, çeşitli enlemlerde sıcaklığın günlük ve yıllık gidişi. Enlemin, karalar ve denizlerin dağılışının, yüksekliğin, bakının, nemliliğin, rüzgârların, deniz akıntılarının, yerin özelliklerinin ve bitki örtüsünün sıcaklık ve sıcaklığın gidişi üzerindeki etkileri. Havanın nemliliği ve yağışlar; yağışların yıllık gidişi ve tipleri, yağışların yeryüzüne dağılışı. 2. İklim tipleri ve iklim bölgeleri: a. İklim nedir, b. İklim tipleri ve mikroklima. c. İklim bölgeleri. 3. İklim ve insan: a. İklim ve insan hayatını ve çalışmalarını çeşitli doğrultularda sınırlar: I. Kutuplar doğrultusunda sınırlama (Kutupsal sınır). II. Kurak alanlara doğru sınırlama (Kuraklık sınırı). III. Yükseklik sınırı. IV. Bu sınırların insan tarafından zorlanması. b. Yeryüzünün bazı büyük bölümlerinin iklim özellikleri ve yaşayış üzerindeki etkileri: I. Avrupa'da, II. Akdeniz çevresinde, III. Kuzey Amerika'da, IV. Mevsim Asya'sında, V. Alizeler kuşağında, VI. Ekvatorial kuşakta.</p>
Su ve İnsan	<p>1. Denizler; a. Okyanuslar, kolları, aradenizler ve kenar denizler, büyük yarımadalar ve adaların dağılışı, b. Deniz Suyunun Özellikleri; I. Tuzluluk, II. Deniz suyunun oksijeni ve balıklar için yararlı besinler, III. Kutup denizleri, aysbergler ve bankizler, IV. Denizlerde canlılar ve bunların insan için besin kaynağı olarak değerleri, artan dünya nüfusunun beslenmesindeki yeri ve önemi, V. Deniz suyundan yararlanma çabaları (tuz, tatlı su elde edilmesi). c. Deniz çanaklarında engebe (şelften derin deniz çukurlarına kadar). ç. Denizlerde Hareketler. Dalgalar, deniz depremleri, med ve cezir (gelgit) ve bu hareketlerin haliçlerin gelişmesindeki rolü ve liman faaliyetleri üzerindeki etkileri. Deniz akıntıları, iklim, ulaştırma ve balıkçılık üzerindeki etkileri, kıyı şekilleri ve gelişmeleri üzerindeki rolleri, d. Denizlerde taşıma ve ulaştırma: Büyük deniz yolları, e. Balıkçılığın doğal şartları, balık varlığının korunması ve balık üretimi.</p>

<p>2. Akarsular ve Göller</p> <p>a. Taban suları, kuyular, pınarlar ve taban sularından yararlanma yolları. Karst belirtileri ve karstik alanlarda hayat şartları,</p> <p>b. Akarsuların yeryüzü şekilleri üzerindeki etkileri: Aşındırma, taşıma, biriktirme. Birikim konileri ve ovaları, deltalar, nehir şekilleri ve penepenler. Debi, rejim ve bunlar üzerinde iklimin ve bitki örtüsünün etkileri. Akarsuların düzenlenmesi ve tesisler,</p> <p>c. Göllerin oluşumu, gelişmesi, iklimin göller üzerindeki etkileri,</p> <p>d. İç sularda balıkçılık,</p> <p>e. İçme suyunun sağlanması, vahalarda su ve sulama suyu,</p> <p>f. İç su yolları,</p> <p>g. Su enerjisi.</p>
--

İkinci bölümü oluşturan beşerî coğrafya etmenleri başlığı altında tarımsal bitkileri ve evcil hayvanları geliştiren insanlardır, ekonomik etkinlikleri geliştiren insandır başlıkları altında konulara yer verilmiştir (Bakınız Tablo 16).

Tablo 16

Beşerî Coğrafya Etmenleri

Ünite Adı	İşlenecek Konular
Tarımsal Bitkileri ve Evcil Hayvanları Geliştiren İnsanlardır	<p>1. Tropikal ülkeler neler vermiştir ve daha neler verebilir;</p> <p>a. Tropikal ülkelerden yayılan tarım bitkileri (önemli birkaç örnek).</p> <p>b. Tropikal ülkelerin hayvanları ve yayılışları (önemli birkaç örnek).</p> <p>2. Tropikal ve subtropikal kurak bölgelerin verdikleri:</p> <p>a. Çöllerin ve bozkırların tarım bitkileri ve evcil hayvanları,</p> <p>b. Kurak bölgelerin yağışlı kenar bölgelerinin tarım bitkileri ve ekonomik değeri olan ağaçları (önemli birkaç örnek),</p> <p>c. Kurak bölgelerin yağışlı kenar evcil hayvanlar (önemli birkaç örnek).</p> <p>3. Orta enlemlerin tarım bitkilerine ve evcil hayvanlara katkıları,</p> <p>4. Kuzey bölgelerin olanakları</p>
Ekonomik Etkinlikleri Geliştiren İnsandır	<p>1. İlme ve Teknik Esaslara Dayanan ve 19. Ve 20. Yüzyıllarda Gelişen Ekonomik Hayat</p> <p>a. Endüstri öncesindeki gelişmeler,</p> <p>b. Endüstriyel ekonomiye geçiş ve bu hareketin yayılışı.</p> <p>c. Ekim-Dikim ve hayvancılığın entansifleşmesi:</p> <p>d. Ticaret hayatında gelişmeler,</p> <p>e. Endüstriyel çağ başlangıcında dünya ekonomisinin genel yapısı.</p> <p>2. II. Dünya Savaşından Sonraki Gelişmeler (Kısaca)</p> <p>a. Ulaştırma ekonomisi,</p> <p>b. Haberleşme,</p> <p>c. Enerji ekonomisi,</p> <p>d. Kimya endüstrisinde son teknolojik gelişmeler (özellikle sentetik maddeler).</p> <p>e. Otomasyon.</p> <p>3. Endüstriyel Ekonominin Eski Tarım Ülkelerinin Ekonomileri Üzerindeki Etkileri</p> <p>a. Tarımsal ekonomide değişmeler,</p> <p>b. Endüstrileşme hareketleri (çeşitli ülkelerden örnek verilecek).</p>

Üçüncü bölümü oluşturan nüfus başlığı altında dünyada nüfus artışı ve doğurduğu sonuçlar başlıkları altında konulara yer verilmiştir (Bakınız Tablo 17).

Tablo 17

Nüfus

Ünite Adı	İşlenecek Konular
Dünyada Nüfus Artışı ve Doğurduğu Sonuçlar	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dünyada nüfus artışı ve nedenleri, gelecekte dünya nüfusu, 2. Nüfus artışının doğurduğu sorunlar (nüfus hareketleri, özellikle kırlardan şehirlere yönelen göçler ve bunun ortaya çıkardığı sosyal sorunlar), 3. Yeryüzünde sık ve seyrek nüfuslu ve yerleşilmemiş bölgeler.

Dördüncü bölümü oluşturan yerleşme başlığı altında ev ve ev şekilleri, yerleşme yerleri, taşıma ve ulaştırma, ticaret hayatı başlıkları altında konulara yer verilmiştir (Bakınız Tablo 18).

1973 Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programında birinci bölüm başlığı altına eklenen harita bilgisi konuları dışında diğer konular birebir alınarak 1971 Programına sadık kalınmıştır.

Tablo 18

Yerleşme

Ünite Adı	İşlenecek Konular
Ev ve Ev Şekilleri	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ev şekilleri ve doğal çevre, 2. Ev şekilleri ve beşeri etmenler.
Yerleşme Yerleri	<ol style="list-style-type: none"> 1. Yerleşme üzerinde doğal çevrenin etkileri, 2. Yerleşmenin doğal çevre üzerinde etkileri (çeşitli kültür basamaklarına göre). 3. Kırsal yerleşme; dağınık ve toplu yerleşme; köy, kasaba, şehir. 4. İdare merkezleri, ticaret ve endüstri merkezleri, limanlar, başşehirler, kültür merkezleri, askeri merkezler vb. Rollerini değişen merkezler, birçok fonksiyonları merkezler. Büyük şehirler ve başlıca problemleri. 5. Özel yerleşme yerleri: Balıkçı köyleri, madenci köyleri, turistik yerleşme yerleri (kaplıcalar, çeşitli diğer köy türleri). Kutsal yerler, spor çeşitlerine elverişli yerler.
Taşıma ve Ulaştırma	<ol style="list-style-type: none"> 1. Taşıma ve ulaştırmanın anlamı, görevi ve gelişmesi, 2. Taşıma ve ulaştırma şekilleri ve bunlar üzerinde doğal çevrenin ve kültürün etkileri. 3. Yollar ve taşıtlar: Karalar üzerinde, iç sularda, kıyılarda, açık denizlerde ve havada.
Ticaret Hayatı	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ticaretin başlangıcı, doğal ve kültürel şartları, gelişimi (kısaca), 2. Ticaretin itici gücü olarak yoğunlaşım ve bunun kültürle bağlantısı.

1973 lise I Genel Coğrafya Öğretim Programında 1971 Programından farklı olarak genel coğrafya dersi öğretiminin amaçlarına ilave olarak genel coğrafya öğretiminin amaçlarına yer verilmiştir. Bu amaçlara bakıldığında zaman şu hususların önemsendiği görülmektedir (MEB, 1974: 9):

- Yeryüzündeki çeşitli coğrafi olayların dağılışı, bu olayların özellikle insan yaşamı üzerindeki etkilerini kavratmak
- Yeryüzündeki kaynakların sınırsız olmadığını bu nedenle israftan kaçınmak gerektiğini,
- İnsan ve doğal çevrenin karşılıklı bir etkileşim içinde olduğunu

- Doğal çevrenin insan yaşamını etkilediğini, bunun yanında insanların özellikle kültür düzeyleriyle orantılı bir şekilde çevreyi etkileyebildiğini kavratmak
- Öğrencilere çağımızdaki doğal, beşerî ve ekonomik sorunlar hakkında doğru bir görüş kazandırmaktır.

1973 Lise II Ülkeler Coğrafyası Öğretim Programında işlenecek konular yedi bölüm altında yer almıştır. İlk bölümde ilk olarak ülkeler coğrafyasının kısaca tanımı, metodu ve amacı belirtilmiştir. Daha sonra sırasıyla dünyanın bugünkü görünüşü, politik ve ekonomik gruplaşmalar (NATO, Ortak Pazar, Cento, Seato, Varşova Paktı ve Comecon), hiçbir gruba girmemiş ülkeler, dünya ekonomisine önemli katkılar sağlayan ülkeler gibi alt başlıklara yer verilmiştir. İkinci bölümde Önasya (Türkiye dışında) başlığı altında yakın doğu ve orta doğu kavramları arasındaki fark belirtilerek konuya girildikten sonra, bölgenin genel olarak incelenmesi ve Kıbrıs üzerinde durulması ve karşılaştırmalarda Türkiye'ye yer verilmesi istenmiştir. Üçüncü bölümde Avrupa ülkeleri, dördüncü bölümde Afrika ülkeleri, beşinci bölümde Asya ülkeleri, altıncı bölümde Amerika ülkeleri yer alırken en son bölümde Avustralya ve büyük okyanus adalarının işlenmesine yer verilmiştir (MEB, 1974; 14).

1973 Lise II Ülkeler Coğrafyası Öğretim Programında kendinden önceki programlardan farklı olarak amaçlara yer verilmiştir. Bu üç maddeden oluşan bu amaçlarda ülkeler incelenirken dikkat edilecek hususlar olarak programda yer almıştır. Bu amaçlar şunlardır (MEB, 1974; 14) :

1.Coğrafi bölgeler genel olarak gözden geçirileceğinden, şematik bilgiler ve karşılaştırmalar dışında devletler üzerinde ayrı ayrı durulmayacaktır. Karşılaştırmalar sırasında Türkiye'ye de yer verilecektir.

2. Coğrafi bölgeler incelenirken tabiat şartlarına, beşerî ve ekonomik hayat üzerindeki etkileri oranında değinilecek, sebep ve sonuç ilişkileri belirtilerek bunlar arasında bir sentez yapılmasına çalışılacaktır.

3. Her coğrafi bölge aşağıdaki plana göre incelenecektir.

a. Bölgenin tabiat şartlarına, **b.** Beşerî hayat, **c.** Ekonomik durum, **d.** Siyasi bölümler, **e.** Başlıca sorunlar. (Her bölgenin gerek kendi bünyesinde gerek dünyanın bütünü üzerinde etkili olabilecek sosyal, ekonomik, politik ve aktüel sorunları özellikle

belirtilecek), **f.** Bölgelerin dünya ekonomisindeki yeri ve Türkiye ile olan ilişkileri, **g.** Türklerin yaşadığı ülkelerdeki durumlarına yeterince değinilecektir.

1973 Lise II Ülkeler Coğrafyası Öğretim Programı ile 1971 Programı ile ikiye ayrılarak lise II ve lise III. sınıflarda öğretimi yapılması istenen konular tekrar birleştirilmiştir. Ayrıca 1973 Programı ile daha önceki programlardan farklı olarak ilk defa Türklerin Yaşadığı Ülkelerdeki Durumlarına Yeterince Değinilecektir” ibaresinden anlaşılacağı üzere Türk ve akraba topluluklarına ilişkin bilgilere öğretim esnasında yer verilmesi istenmiştir.

1973 Lise III Türkiye Coğrafyası Öğretim Programı işlenecek konular Türkiye'nin Coğrafi Konumu ve Önemi, Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri, Türkiye'nin Nüfus ve Yerleşme Sorunları, Türkiye'nin Ekonomik Sorunları olmak üzere dört bölüm altında yer almıştır (MEB, 1974, 14).

Tablo 19

Lise III Türkiye Coğrafyası Öğretim Programı

Bölüm Adı	İşlenecek Konular
Türkiye'nin Coğrafi Konumu ve Önemi	A. Türkiye'nin Dünya Üzerindeki Yeri (Türkiye'nin kıtalar, denizler, ulaşım yolları, çeşitli ekonomik bölgeler arasındaki yeri).
Türkiye'nin Bölgeleri	A.Coğrafi Bölgeleri Oluşturan Şartlar (Kısaca) 1. Yeryüzü şekilleri, 2. İklim ve bitki örtüsü, 3. Akarsular, göller, 4. Denizler ve kıyılar. B.Bölgeler Her bölge ve bölüm incelenirken, tabiat şartlarına, beşeri ve ekonomik hayat üzerindeki oranında değinilecek, sebep ve sonuç ilişkileri belirtilerek bunlar arasında bir sentez yapılmasına çalışılacaktır. I.Karadeniz Bölgesi a. Bölgenin coğrafi özellikleri ve bölümleri 1. Doğu Karadeniz Bölümü, 2. Orta Karadeniz Bölümü, 3. Batı Karadeniz Bölümü. b. Bölgenin Türkiye Ekonomisindeki Yeri II. Marmara Bölgesi a. Bölgenin coğrafi özellikleri ve bölümleri 1. Çatalca-Kocaeli bölümü, 2. Yıldız (Istranca) dağları bölümü, 3. Ergene bölümü, 4. Güney Marmara bölümü, b. Bölgenin Türkiye Ekonomisindeki Yeri III. Ege Bölgesi a. Bölgenin coğrafi özellikleri ve bölümleri 1. Asıl Ege bölümü, 2. İçbatı Anadolu bölümü, b. Bölgenin Türkiye Ekonomisindeki Yeri IV. Akdeniz Bölgesi a. Bölgenin coğrafi özellikleri ve bölümleri 1. Antalya bölümü,

	<p>2. Adana bölümü, b. Bölgenin Türkiye Ekonomisindeki Yeri V. İç Anadolu Bölgesi a. Bölgenin coğrafi özellikleri ve bölümleri 1. Konya bölümü, 2. Yukarı Sakarya bölümü, 3. Orta Kızılırmak bölümü, 4. Yukarı Kızılırmak bölümü. b. Bölgenin Türkiye Ekonomisindeki Yeri VI. Doğu Anadolu Bölgesi a. Bölgenin coğrafi özellikleri ve bölümleri 1. Yukarı Fırat bölümü, 2. Erzurum-Kars bölümü, 3. Yukarı Murat-Van bölümü, 4. Hakkâri bölümü. b. Bölgenin Türkiye Ekonomisindeki Yeri VII. Güneydoğu Anadolu Bölgesi a. Bölgenin coğrafi özellikleri ve bölümleri 1. Dicle bölümü, 2. Orta Fırat bölümü. b. Bölgenin Türkiye Ekonomisindeki Yeri</p>
Türkiye'nin Nüfus ve Yerleşme Sorunları	<p>A. Nüfus 1. Türkiye nüfusunun yapısı, (Nüfusun miktarı, eğitim durumu, mesleklere dağılışı, faal nüfus, yaş grupları ve bu durumun ekonomimize etkisi). 2. Nüfus hareketleri: (Nüfusun artışı, köyden şehre ve yabancı ülkelere işçi akımı, nüfus planlanması); 3. Nüfusun dağılışı, sebep ve sonuçları, B. Yerleşme 1. Yerleşme şekilleri (geçici yerleşme, toplu yerleşme, dağınık yerleşme), 2. Ev şekilleri, 3. Şehirleşme hareketleri ve büyük şehirlerimizin ana sorunları.</p>
Türkiye'nin Ekonomik Sorunları	<p>A. Tarım Çalışmaları I. Tarım 1. Tarımın Türkiye ekonomisindeki yeri, 2. Tarımı etkileyen şartlar (toprak bakımı, sulama, gübreleme, tohum ıslahı, pazarlama), 3. Başlıca ürünler ve dağılışı, a. Tahıl (buğday, arpa, mısır, pirinç), b. Baklagiller (fasulye, nohut, mercimek), c. Endüstri bitkileri (tütün, çay, pamuk, keten, kenevir, şeker pancarı, ayçiçeği, zeytin), d. Meyveler (üzüm, incir, fındık, Antep fıstığı, turunçgiller, elma). II. Hayvancılık 1. Hayvancılığın Türkiye ekonomisindeki yeri, 2. Hayvancılığı etkileyen şartlar (hayvan ıslahı, otlaklardan yararlanma, yem üretimi), 3. Başlıca hayvan ve dağılışı, a. Küçükbaş hayvanlar (koyun, keçi), b. Büyükbaş hayvanlar (sığır, binek hayvanları). 3. Ormancılık: 1. Ormancılığın Türkiye ekonomisindeki yeri, 2. Ormanlardan yararlanma, a. Yakıt olarak, b. Endüstride (kağıt ve mobilya yapımında kısaca), c. İnşaatta, d. Toprak korunmasında. IV. Balıkçılık 1. Balıkçılığın Türkiye ekonomisindeki yeri, 2. Başlıca sorunları. V. Kümes Hayvancılığı ve Arıcılık B. Endüstri İle İlgili Çalışma I. Madencilik 1. Madenciliğin Türkiye ekonomisindeki yeri, 2. Başlıca madenler ve dağılışı, a. Demir, b. Bakır, c. Krom ve alüminyum, d. Boraks, e. Kükürt,</p>

- f. Kurşun,
- g. Civa,
- ğ. Tuz,
- II. Enerji Kaynakları
- 1. Taşkömürü,
- 2. Linyit,
- 3. Petrol ve doğalgaz,
- 4. Beyaz kömür (su gücü).
- III. Endüstri
- 1. Memleketimizde endüstrinin kuruluşu için gerekli şartlar,
- a. Hammadde,
- b. Enerji kaynakları (termik ve hidrolik santraller),
- c. Sermaye (kamu kesimi, özel kesim),
- d. İşçi,
- e. Ulaşım ve pazarlama.
- 2. Başlıca endüstri kolları:
- a. Besin endüstrisi,
- b. Tütün ve alkolü içkiler endüstrisi,
- c. Dokuma endüstrisi,
- d. Maden endüstrisi,
- e. Kimya endüstrisi,
- f. Orman ürünleri endüstrisi,
- g. Çimento, cam, seramik endüstrisi,
- 3. Türkiye'nin endüstri bölgeleri.
- C. Ulaştırma
- 1. Türkiye'de ulaştırmaya etki yapan doğal ve beşeri faktörler,
- 2. Yollarımız,
- a. Karayolları,
- b. Demiryolları,
- c. Denizyolları ve önemli limanlarımız,
- d. Havayolları ve önemli hava alanlarımız.
- D. Ticaret ve Turizm
- 1. İç ticaret (çeşitli bölgelerimiz arasındaki alışveriş),
- 2. Dış ticaret (yabancı ülkelerle alışverişimiz),
- 3. Turizm,
- a. Türkiye'nin turistik imkanları (geliştirici ve engelleyici faktörler),
- b. İç ve dış turizm,
- c. Akdeniz ülkeleriyle karşılaştırma.

1973 Lise III Türkiye Coğrafyası Öğretim Programı ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır (Bakınız Tablo 19). Bu kadar kapsamlı bir programın haftada 2 ders saati işlenerek öğretiminin yapılması programın amaçlarına ulaşmadaki en önemli risk faktörü olarak değerlendirilmektedir.

1973 Lise III Türkiye Coğrafyası Öğretim Programında Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri adlı bölüm başlığı altında yer alan yedi coğrafi bölgenin Türkiye ekonomisindeki yeri konusunun yer alması önemli bir yeniliktir. Ayrıca üçüncü bölümü oluşturan Türkiye'nin nüfus ve yerleşme sorunları başlığı altındaki konulara yer verilmesi 1950'lerden itibaren başlayan köyden kente göçe bağlı olarak yaşanan sorunların günümüz ve gelecekte yaşanabilecek sorunların programa yansıtılması açısından diğer bir önemli yeniliktir.

1973 Lise III Türkiye Coğrafyası Öğretim Programında III. bölüme Türkiye'nin ekonomik sorunları adlı bölüm başlığı altında ilk defa ticaret ile birlikte turizme yer verilmiştir. Ekonomik bir faaliyet olarak turizm konusuna programda yer verilmesi 1970'li yıllarda Türkiye'de turizmin gelişmeye başlamasıyla bağlantılı bir değişim olarak değerlendirilebilir (Geçit, 2008: 104).

1973 Lise Coğrafya Öğretim Programında da 1971 öğretim programında olduğu gibi coğrafya dersinin öğretimi esnasında kullanılacak araç-gereç ve tesislere yer verilmiştir (MEB, 1974; 15). Bu araç-gereç ve tesisler şunlardır:

- Yerküre
- Plan ve haritalar (duvar haritaları, kabartma haritalar, yazısız haritalar)
- Çeşitli resimler ve levhalar
- Film, slayt, projeksiyon ve sinema makinesi
- Radyo ve televizyon
- Grafikler
- Ders kitabı, kaynak kitaplar, dergiler, günlük gazeteler, istatistik bilgileri
- Eşya ve ürün koleksiyonları
- Kum masası ve kum havuzu
- Pusula, termometre, barometre, yağmur ölççeği
- Yeryüzü şekillerine ait üç boyutlu modeller
- Makaralı harita askıları
- Karartma tertibatı olan coğrafya dershanesidir.

Bu araç-gereç ve tesislerden radyo ve televizyon dışındakiler 1971 programı ile birebir örtüşmektedir. Devrin en önemli iletişim ve teknolojik aracı olan televizyonun coğrafya derslerinde eğitimsel araç olarak görülmesi yenilikleri takip ve uygulama açısından önemli bir yeniliktir.

1982 yılına kadar yürürlükte kalan 1973 Coğrafya Öğretim Programında geçen dokuz yıllık sürede dünyada ve ülkemizde meydana gelen önemli değişme ve gelişmelere rağmen önemli yapısal değişikliklere uğramamıştır. Yapılan müdahaleler genellikle konu başlıklarının değiştirme ya da haftalık ders saatini artırma ya da azaltma şeklinde olmadan öteye gidememiştir.

Modern program olarak bilinen ve birçok açıdan daha önceki ve sonraki bazı programlardan üstün özelliklere sahip öğretmen merkezli, uygulamaya ve araştırmaya pek önem vermeyen, öğrenmeyi bir nevi ezberleme olarak algılayan bir düşüncenin ürünü olan 1973 Coğrafya Öğretim Programı, be eksikliklerine rağmen kendisinden sonraki 1982 programından çok daha üstün özelliklere sahiptir.

4.1.6. 1982 Coğrafya Öğretim Programı

Lise I. sınıflarda Genel Coğrafya adıyla haftada 2 saat, Lise II. sınıflarda Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri adıyla haftada 2 saat ve Lise III. sınıflarda Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası adıyla haftada 2 saat öğretimin yapılması istenerek yürürlüğe konan 1983 Coğrafya Öğretim Programı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 19.11.1982 tarih ve 156 sayılı kararı ile öğretim programı olarak kabul edilmiştir (MEB, 1982; 484).

1982 Coğrafya Öğretim Programında öncelikli olarak dersin amaçlarına yer verilmiştir. Daha sonra dersin öğretimi esnasında dikkat edilecek hususlara ilişkin açıklamalar yapıldıktan sonra sınıflar düzeyinde öğretimi yapılacak konular sıralanmıştır (MEB, 1982; 487).

1982 Programında coğrafya dersinin amaçları 1973 programında farklı olarak tüm sınıflarda okutulan coğrafya derslerinin amaçlarını ayrı ayrı belirtmek yerine tüm dersler için genel olarak ifade edilmiştir. Dokuz maddeden oluşan genel amaçlar şunlardır:

- Öğrencilere yakın çevreden başlayarak yurdumuzu ve yurttaşlarımızı tanıtmak, onlarda milliyet, vatan ve insanlık duygularını daha bilinçli, daha köklü kılmak
- İnsanların birbirleriyle ve coğrafi çevreleriyle karşılıklı ilişkilerini, insan topluluklarının yaşama şekillerini ve geçinme yollarını inceleyerek öğrencilerin yurdun ekonomik kalkınmasında faydalı eleman olarak yetişmelerini sağlamak
- Öğrencilere milletlerin refah ve mutluluklarının coğrafi çevreden yararlanma derecesine ne kadar bağlı olduğunu, yurdumuzun henüz işlenmemiş olan tabii kaynaklarının ne kadar geniş çalışma alanı teşkil ettiğini örnekleriyle belirtmek

- Öğrencilere Türkiye'nin başlıca tarım ve endüstri ürünleriyle ticari ilişkileri hakkında bilgi kazandırırken dünya milletleri arasındaki ekonomik bağları inceleyerek bu alanda memleketimizin durumunu kavratmak
- Onlara, memleketimizin ve bütün dünyanın ulaştırma ve haberleşme yollarını incelemek
- Öğrencileri sık sık karşılaştıkları coğrafi olayların sebeplerini araştırmaya ve bu olaylar arasındaki bağıllık ve ilişkileri bulup çıkarmaya çalışmak
- Öğrencilerde başka milletlerin bugünkü hayatını, kültürünü, çalışmalarını, ekonomik ve siyasi durumlarını inceleme isteği uyanmasına çalışmak
- Onlarda coğrafya alanında insanın refah ve mutluluğuna büyük hizmetler vermiş olanlara karşı takdir ve hayranlık duygusunu uyandırmak
- Öğrencilere çeşitli haritaları, resimleri, istatistik, grafik ve diyagramları açıklayabilmek, plan ve kroki çizebilmek gücünü kazandırmaktır.

1982 Coğrafya Öğretim Programında da 1973 programında olduğu gibi konuların işlenişi esnasında dikkat edilecek hususlara ilişkin açıklama ve tavsiyelere yer verilmiştir (MEB, 1982; 487-88). 1973 programında on yedi maddeden oluşan bu açıklama ve tavsiyeler 1982 programında on beş maddeye indirilmiştir (Bakınız Tablo 20). Bu on beş madde büyük ölçüde 1973 programında yer alan amaçlar ve tavsiyelerle örtüşmektedir.

Tablo 20

1982 Programına Göre Konular İncelenirken Dikkat Edilecek Hususlara İlişkin Açıklama ve Tavsiyeler

Sıra Nu	Açıklamalar ve Tavsiyeler
1	Yeryüzü, havaküre, suküre ve taşkürenin temas alanı, diğer bütün canlı varlıklarla birlikte insanın yaşama yeridir. Yeryüzünde görülen iklim, yer şekilleri ve bu şekillerin aralıksız değişip gelişmeleri, yeraltı suları, akarsular, buzullar, göller, denizler, topraklar, doğal bitki örtüleri, hayvanlar ve bunlarla ilgili bütün belirtiler coğrafya olaylarıdır. Fakat tabiat olaylarının yanında onlarla ahenkli bir tarzda insan topluluklarının çeşitli faaliyetleriyle tesisleri de yer almaktadır. Yeryüzünde köy, kasaba, şehir vb. yerleşme yerleri, endüstri ve maden işletmeleri ve merkezleri kurulup gelişmiş, hava meydanları vb. inşa edilmiştir. Bütün bunlar gün geçtikçe gelişmekte, değişmekte veya yenileri ortaya çıkmaktadır. Tabiat olayları yanında, insanın tabiat şartlarından yararlanarak yapıp yarattığı ve geliştirdiği pek çok şeyler vardır. İnsanın ayak bastığı her yer az veya çok değişmektedir. İşte insanın hayati faaliyetleriyle ilgili bütün belirtiler de beşeri belirtiler (kültür etmenleri) adı altında toplanabilir. Beşeri belirtiler büyük ölçüde tabiat şartlarına bağlıdır. İnsan toplulukları da kültür seviyeleri olarak ve tabiat şartların uygun olarak çevreleri üzerinde değiştirici etkiler yapmaktadırlar. İşte coğrafyanın araştırma ve inceleme konusu, yeryüzünde görülen olayların karşılıklı sebep ve sonuç ilişkileridir. Bu bağıntı ve ahenk içinde özellikle zamanımızda en belirgin rol insana düşmektedir.
2	Coğrafya, yeryüzü olaylarının tek tek her birini değil bu olayların yeryüzüyle ve birbirleriyle olan ilişkilerini araştırıp inceleyen bilimlerden farklıdır. Coğrafyada aslında pek çok değişebilen hava basıncı, rüzgâr, yağmur, şimşek, yıldırım vb. meteorolojik olaylar, bunların bağlı olduğu kanunlar ve sürekli olarak değişen hava durumları incelenmez, bunlarla ilgili ölçmeler yapılmaz ve bu ölçmelere dayanılarak hava tahminleriyle uğraşılmaz; bütün bunlar

	meteorolojinin amacı ve görevidir. Coğrafya meteorolojinin eriştiği sonuçlardan yararlanır. İklim tiplerinin yeryüzüne dağılımlarını (iklim bölgelerini), iklim şartlarını, yeryüzü şekilleri, akarsuların rejimleri, bitki ve hayvan topluluklarını, nüfusun dağılımını, yerleşme, konut, yaşayış, ekonomik özelliklerini araştırır.
3	Coğrafyada yeryüzü şekillerinin etkilerini ve oluşumlarını açıklayabilmek için yardımcı bilimlere başvurulur. Onların araştırmalarından doğan sonuçlardan yararlanılır.
4	Coğrafyada insanla tabiat arasındaki karşılıklı ilişki ve ahenk, inceleme ve araştırmaların esasını teşkil etmektedir (Yeni programda ders kitaplarında bunlara uyularak yapılacak derslerde bu ilişkiler ve ahenk üzerinde durulması temel prensip olarak kabul edilmiştir).
5	Modern coğrafyada, fiziki, biyolojik ve beşeri belirtileri, görüldükleri yerde bağlantılı bulunduğu diğer olaylarla birlikte incelemekle kalmaz ve bununla yetinmez; o yeri veya bölgeyi benzer belirtilerin görüldüğü başka yerler ve bölgelerle de karşılaştırıp ve bütün benzer doğal ve beşeri şartlar için geçerli olan kanunları ortaya çıkarmaya çalışır. Böylece genel coğrafya ile yerel coğrafya (Ülkeler Coğrafyası) aynı bilimin birbirini tamamlayan iki araştırma ve inceleme doğrultusundan başka bir şey değildir. Bundan dolayı da coğrafya bir bütün ve bir tek disiplindir.
6	Bu programın amacı, yeryüzünün ayrı bölüm ve bölgelerini incelerken insan ve çevre ilişkilerini mümkün olduğu kadar ağırlık merkezinde tutmaktadır.
7	Birbirinden çok uzak yerlerde yaşayan milletler de birbirlerinin yakın komşuları haline gelmiştir. Bu bakımdan ülkeleri ve milletleri, yurdumuzu ve milletimizi ilgilendirdiği ölçüde tanımak zorunluluğu vardır. Bu nedenle coğrafya müfredat programları eskisine göre daha geniş tutulmuştur. Ülkeler işlenirken bu programda belirtilen ülkeler ve Türkiye ile yakın ilişkisi olan ülkeler Türkiye ile ilişkisi açısından ele alınıp işlenecektir.
8	Coğrafya derslerinde yaşanan çevrenin, bölgenin, yurdun, başka ülkelerinin ve nihayet bütün dünyanın memleketimizin ve milletimizi ilgilendiren olayları, sorunları ve bunların çözüm yolları incelenmelidir. Bu nedenle öğrenciler, atlaslarda bulunabilen yer adları ile durum değişen istatistik bilgileri ezberleme yerine, coğrafi olay ve sorunlarını çözmeye ve sonucu bağlamaya yöneltilmelidir.
9	Ülkelerin işlenmesinde öğretmen, aktüel konulardan hareket etmelidir.
10	Türkiye'nin coğrafi bölgelerinin incelenmesinde okulun bulunduğu bölgeden başlanmalıdır.
11	Öğretim sırasında öğretmen, bulunulan bölgelerin özelliklerine göre bazı konulara ağırlık vermeli, kalkınma planlarında belirtilen uzun ve kısa tedbirler üzerinde durmalıdır.
12	Öğrencilerin her ders yılı başında, üzerinde çalışacakları konuları bilmesinde çeşitli yararlar vardır. Böylece öğrenciler, özellikle ilgi duydukları konular üzerinde ele geçirdikleri çeşitli kaynakları (kitap, makale, gazete, radyo, televizyon haberleri ve resimler) notlar olarak ve kupürler toplayarak değerlendirmeye çalışacaklardır. Her konu sınıfta ele alındıkça, o konu üzerinde önceden hazırlanmış olan öğrencilerin fikirleri serbestçe söylemeleri ve karşılıklı tartışmalara girişmeleri sağlanmalıdır. Bu türlü çalışma, bütün öğrencilerin hazırlık yaparak sınıfa gelmeleri ve ilginin yaygınlaşmasını sağlayacaktır. Sınıfta yapılacak tartışmalar, öğrenciye öğretmenin öncülüğü ile doğru sonuçlara götürücü nitelikte olmalıdır. Gerektiğinde öğretmen konunun herhangi bir bölümünü bizzat açıklayarak öğrencileri eksiklerini tamamlamalıdır. Dersin konusu üzerindeki görüşme ve tartışmalardan sonra beliren fikir ve sonuçlar öğretmen tarafından özetlenmelidir.
13	Öğretim konuları üzerinde etraflı yeterli çalışmaları yapılabilmesi için yerküre, çeşitli haritalar, atlaslar, mümkün olduğu hallerde yeterli sayıda büyük ölçekli haritalar, kabartmalar, kum masası, resim, levha, slayt, film, radyo, televizyon, grafik ifade araç ve gereçleri, günlük gazeteler, dergiler, seyahatnameler, yöresel nitelendirme yapan yayımlar, büyük araştırmacıların biyografyaları el altında bulundurulmalıdır. Özel gözlemlerin coğrafya öğretimindeki büyük yeri ve önemi unutulmamalı, öğrenciler tek başına ve toplu gezilere ve gözlemler teşvik edilmeli, bu gezilerde kazanılan izlenimler öğrenciler tarafından hazırlanacak raporlar ve bu raporlar üzerinde yapılacak tartışmalarla değerlendirilmelidir.
14	Öğrencilerin bilgilerinin ölçülmesinde, belleğe dayalı sorulardan kaçınılmalı, onlara coğrafya öğretimlerinin amaçlarına uygun olarak düşündürücü, araştırmacı, sebep ve sonuçlar arasında ilişki kurabilecekleri sorular sorulmalı ve değerlendirmeler mümkün olduğu ölçüde objektif şekilde yapılmalıdır.
15	Coğrafya, bir yandan doğal çevre ve olaylar, öte yandan beşeri belirtiler üzerinde duran bir bilim ve öğretim konusu olmak niteliğiyle, öğrencilerin doğal ve toplumsal bilim alanlarından hangisine istekli, ilgili ve yeterli olduklarını tespit ve bu alanlardan birine yöneltilmeleri bakımından önemli bir rol oynamak durumundadır. Öğretmenlerin ve idarecilerin bu imkândan gereği kadar yararlanacakları umulur.

1982 Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programında konulara on beş ünite başlığı altında yer verilmiştir. Bu üniteler şunlardır: Coğrafyanın Konusu ve Gelişimi, Harita Bilgisi, Yerin ve Yerkabuğunun Yapısı, Türkiye'nin Yer altı Zenginlikleri, Yeryüzünün Büyük Birimleri, Atmosfer, İklim, Türkiye'de Yer Şekillerinin Oluşumu, İç Kuvvetler, Yer Şekillerinin Oluşumu, Dış Kuvvetler, Yeraltı Suları ve Kaynaklar, Buzullar, Rüzgârlar, Dalgalar ve Akıntılar, Yeryüzünde Bitki ve Hayvanların Dağılışı, İnsan, İnsanların Faaliyeti ve Tabiatı (Bakınız Tablo 21).

Tablo 21

1982 Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programına Göre Konuların Ünitelere Göre Dağılımı

Ünite Adı	Öğretimi Yapılacak Konular
Coğrafyanın Konusu ve Gelişimi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Coğrafyanın konusu, bölümleri ve başka bilimlerle bağıntısı. 2. Coğrafyanın gelişimi <ol style="list-style-type: none"> a. İlkçağda coğrafya. b. Ortaçağda coğrafya. c. Yeniçağda coğrafya. 3. Türkiye’de coğrafya.
Harita Bilgisi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ölçek. 2. Çeşitli haritalar. 3. Haritaların yapımı. 4. Haritalarda yüzey şekillerinin gösterilmesi. 5. Harita işaretleri. 6. Haritalardan yararlanma ve harita üzerinde ölçmeler. 7. Paralel ve meridyenler. 8. Coğrafi konum ve çeşitleri. 9. Matematik konum ve etkileri. 10. Türkiye’nin coğrafi konumu <ol style="list-style-type: none"> a. Türkiye’nin kara sınırları. b. Türkiye’nin deniz sınırları.
Yerin ve Yerkabuğunun Yapısı	<ol style="list-style-type: none"> 1. Dünyanın ve yerkabuğunun içyapısı. 2. Yerkabuğunun malzemesi: Kayaçlar. 3. Türkiye’nin yüzey şekilleri <ol style="list-style-type: none"> a. Türkiye’nin yüzey şekillerinin genel görünüşü. b. Türkiye’nin yüzey şekillerinin oluşumunu. 4. Türkiye’nin yüzey şekillerinin bölgelere dağılışı: <ol style="list-style-type: none"> a. Kuzey Anadolu. b. Güney Anadolu. c. Doğu Anadolu. d. Batı Anadolu.
Türkiye’nin Yer altı Zenginlikleri	<ol style="list-style-type: none"> a. Türkiye’de maden kömürü. b. Türkiye’de linyit. c. Türkiye’de petrol. d. Türkiye’de büyük maden endüstrilerinin hammaddeleri. e. Türkiye’de bakır. f. Türkiye’de krom. g. Türkiye’de kurşun ve çinko. h. Türkiye’de bor cevheri. ı. Türkiye’de alüminyum, antimon, zımpara, amyant, tuz ve diğerleri.
Yeryüzünün Büyük Birimleri	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kıtalar ve okyanuslar. 2. Kıtalar ve okyanusların oluşumu <ol style="list-style-type: none"> a. Buzulme teorisi. b. Kıtaların kayma teorisi. c. Levha tektoniği. 3. Türkiye’nin etrafındaki denizler. 4. Türkiye’nin kıyıları <ol style="list-style-type: none"> a. Karadeniz. b. Akdeniz. c. Marmara denizi- Boğazlar.
Atmosfer	<ol style="list-style-type: none"> 1. Atmosfer hakkında genel bilgiler. 2. Sıcaklık. 3. Yeryüzünde sıcaklığın dağılışı. 4. Yıllık sıcaklık farkı. 5. Türkiye’de sıcaklık. 6. Atmosfer basıncı ve rüzgârların oluşumu. 7. Türkiye’de basınç şartları ve rüzgârlar. 8. Nem ve yağışlar. 9. Türkiye’de yağışlar.
İklim	<ol style="list-style-type: none"> 1. Yeryüzünde iklimler. 2. Türkiye’nin iklim bölgeleri. <ol style="list-style-type: none"> a. Akdeniz iklimi. b. Her mevsimi yağışlı orta iklim (Karadeniz kıyılarında).

	c. Step iklimi (iç kısımlarda).
Türkiye’de Yer Şekillerinin Oluşumu, İç Kuvvetler	1. Yer şekillerinin oluşumu. 2. İç kuvvetler a. Dağ oluşumu, Türkiye’nin başlıca dağ sıraları. b. Epirojenik hareketler, Türkiye’nin yüzey şekillerinin oluşumu. c. Volkanizma, Türkiye’de volkanizma. d. Depremler, Türkiye’de deprem olayları ve depremden korunma yolları.
Yer Şekillerinin Oluşumu, Dış Kuvvetler	1. Kayaçların çözülmesi a. Toprak oluşumu ve toprak tipleri. b. Türkiye’de toprak tipleri. c. Türkiye’de toprak tiplerinin tarım hayatı ile ilişkisi. 2. Göçmeler ve toprak kaymaları a. Türkiye’de heyelan olayları. b. Türkiye’de çökme olayları. 3. Akarsular a. Türkiye’nin akarsu havzaları. b. Türkiye’nin akarsu rejimleri. c. Türkiye’nin başlıca ırmakları. 4. Göller ve oluşumları a. Türkiye göllerinin oluşumları. b. Türkiye gölleri. 5. Erozyon, Türkiye’de erozyon.
Yer Altı Suları ve Kaynaklar	1. Türkiye’nin kaynak suları. 2. Türkiye’de jeotermal enerji.
Buzullar	1. Buzulların oluşumu. 2. Türkiye’de buzul alanları. 3. Türkiye’de buzulların oluşturduğu şekiller.
Rüzgârlar	1. Türkiye’de rüzgârlar. 2. Türkiye’de rüzgârların oluşturduğu şekiller (aşındırma ve biriktirme)
Dalgalar ve Akıntılar	1. Dalgaların aşındırma ve biriktirme şekilleri. 2. Türkiye kıyılarında aşındırma ve biriktirme şekilleri.
Yeryüzünde Bitki ve Hayvanların Dağılışı	1. Bitki ve hayvan topluluklarının yeryüzünde dağılışı. 2. Bitki topluluklarının dağılışı. 3. Türkiye’nin doğal bitki örtüsü: a. Karadeniz bölgesi bitki örtüsü. b. Akdeniz bölgesi bitki örtüsü. c. İç kısımlardaki bitki örtüsü.
İnsan, İnsanların Faaliyeti ve Tabiat	1. İnsan ve tabiat a. İnsanların yaşamasına az elverişli olan bölgeler. b. İnsanların yaşamasına elverişli olan bölgeler. 2. Dünyada nüfus hareketleri. 3. Türkiye’nin nüfusu a. Türkiye’nin nüfus yoğunluğu ve dağılışı. b. Türkiye’de nüfus hareketleri

Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programında ünite başlıkları altında yer alan konular incelendiğinde fiziki coğrafya konularının % 86’lık bir paya sahip olduğu görülmektedir (Geçit, 2008: 120). Daha önceki öğretim programlarında da fiziki coğrafya konuları ağırlıklı olarak yer almıştır. Ancak beşerî ve ekonomik unsurların bu derece az önemsendiği ilk defa görülmektedir (Geçit, 2008: 120).

1982 lise I Genel Coğrafya Öğretim Programı 1973 Programına göre sadeleştirilmiştir. Programlar karşılaştırıldığında 1973 Programında yer alan “yeryüzünde insanın türeyişi, dünyanın evrendeki yeri, beşerî coğrafya etmenleri ile

taşıma-ulaştırma ve ticaret hayatı” gibi konuların 1982 Programında yer almadığı görülmektedir.

1982 Programının önceki programa göre belki de en olumlu yanı ilk ünite de coğrafyanın konusunun belirtilmesi, bölümlerinin açıklanması ve coğrafyanın gelişimi hakkında bilgi verilmesidir. Oysa bir önceki programda böyle bir ünitenin olmadığı, dolayısıyla coğrafyanın ne olduğu ve gelişimi açıklanmadan coğrafi bilgilerin verildiği görülmektedir. Bu metot hatası belki de uzun yıllar coğrafyanın sadece dağ, şehir, nehir ismi ezberleten bir bilim dalı olduğu önyargısının yaygınlaşmasına neden olmuştur (Geçit, 2008: 120).

1982 Lise II Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Öğretim Programında konulara iki bölüm başlığı altında yer almıştır. I. Bölümde sekiz ünite II. Bölümde ise yedi ünite altında konulara yer verilmiştir (Bakınız Tablo 22).

Tablo 22

1982 Lise II Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Öğretim Programına Göre Konuların Ünitelere Göre Dağılımı

I.BÖLÜM	
Ünite Adı	Öğretimi Yapılacak Konular
Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri ve İdari Bölümlere Ayrılışı	1. Türkiye'nin coğrafi bölgeleri. 2. Türkiye'nin idari bölümleri.
Karadeniz Bölgesi	1. Karadeniz bölgesine toplu bakış. 2. Doğu Karadeniz bölümü. 3. Orta Karadeniz bölümü. 4. Batı Karadeniz bölümü.
Marmara Bölgesi	1. Marmara bölgesine toplu bakış. 2. Çatalca- Kocaeli bölümü. 3. Ergene ve Istranca bölümü. 4. Güney Marmara bölümü.
Ege Bölgesi	1. Ege bölgesine toplu bakış. 2. Ege bölümü. 3. İçbatı Anadolu bölümü.
Akdeniz Bölgesi	1. Akdeniz bölgesine toplu bakış. 2. Antalya bölümü. 3. Adana bölümü.
İç Anadolu Bölgesi	1. İç Anadolu bölgesine toplu bakış. 2. Konya bölümü. 3. Yukarı Sakarya bölümü. 4. Orta ve Yukarı Kızılırmak bölümü.
Doğu Anadolu	1. Doğu Anadolu bölgesine toplu bakış. 2. Yukarı Fırat bölümü. 3. Erzurum-Kars bölümü. 4. Yukarı Murat Van bölümü. 5. Hakkâri bölümü.
Güney Doğu Anadolu	1. Güneydoğu Anadolu bölgesine toplu bakış. 2. Dicle bölümü. 3. Orta Fırat bölümü.
II. BÖLÜM	

Türkiye'ye Komşu Ülkeler	
Bulgaristan	1. Tabiat şartları. 2. Nüfus ve şehir. 3. Ekonomik hayat. 4. Coğrafi yönünden yurdumuzla ilişkileri.
Yunanistan	1. Tabiat şartları. 2. Nüfus ve şehir. 3. Ekonomik hayat. 4. Coğrafi yönünden yurdumuzla ilişkileri.
Kıbrıs	1. Tabiat şartları. 2. Nüfus ve şehir. 3. Ekonomik hayat. 4. Coğrafi yönünden yurdumuzla ilişkileri.
Irak	1. Tabiat şartları. 2. Nüfus ve şehir. 3. Ekonomik hayat. 4. Coğrafi yönünden yurdumuzla ilişkileri.
İran	1. Tabiat şartları. 2. Nüfus ve şehir. 3. Ekonomik hayat. 4. Coğrafi yönünden yurdumuzla ilişkileri.
Suriye	1. Tabiat şartları. 2. Nüfus ve şehir. 3. Ekonomik hayat. 4. Coğrafi yönünden yurdumuzla ilişkileri.
Sovyetler Birliği	1. Tabiat şartları. 2. Nüfus ve şehir. 3. Ekonomik hayat. 4. Coğrafi yönünden yurdumuzla ilişkileri.

1982 Lise II Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Öğretim Programında 1973 Öğretim Programına göre yapısal değişiklikler yapılmıştır. Dersin adı ülkeler coğrafyasından Türkiye'nin coğrafi bölgeleri olarak değiştirilmiş ve lise II. sınıflarda haftada iki saat olarak okutulan ülkeler coğrafyası konuları lise II ve lise III. sınıflarda okutulacak derslerin ikinci bölümlerini oluşturacak biçimde yapılandırılmıştır.

1982 Lise II Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Öğretim Programının I. bölümünde yer alan Türkiye'nin Coğrafi Bölgelerine ilişkin konular içerisinde 1973 Programında yer alan "bölgenin Türkiye ekonomisindeki yeri" konusu çıkarılmıştır. Bu gelişme olumsuz olarak değerlendirilmelidir keza beşeri ve ekonomik unsurların öğretmenler tarafından işlenebilmesi bu değişikliklerle tamamen ortadan kaldırılarak fiziki unsurların öne çıkarıldığı yargısına ulaşılabilir. Bununla beraber ikinci bölümü oluşturan Türkiye'ye komşu ülkeler başlığı altında yer alan ülkelerin coğrafi yönünden yurdumuzla ilişkilerinin öğretilmesi konusuna yer verilmesi 1982 Öğretim Programı ile uygulamaya konan önemli yeniliklerden biri olarak değerlendirilmektedir.

1982 Lise III Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası Öğretim Programında konulara iki bölüm başlığı altında yer almıştır. I. Bölümde sekiz ünite II. Bölümde ise dokuz ünite altında konulara yer verilmiştir (Bakınız Tablo 23).

Tablo 23

1982 Lise III Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası Öğretim Programına Göre Konuların Ünitelere Göre Dağılımı

I. BÖLÜM	
Ünite Adı	Öğretimi Yapılacak Konular
Ekonomik Etkinlik ve Çeşitleri	<ol style="list-style-type: none"> 1. Türkiye'de tarım. 2. Türkiye'de bölgeler arasında tarım bakımından farklılıklar. 3. Başlıca toprak ürünleri <ol style="list-style-type: none"> A. Tahıllar <ol style="list-style-type: none"> a. Buğday ve arpa üretimi. b. Mısır ve pirinç. B. Sebzeler <ol style="list-style-type: none"> a. Baklagiller. b. Başka sebzeler. C. Endüstri alanında yer tutan bitkiler tarımı. <ol style="list-style-type: none"> a. Şeker bitkileri. b. Dokuma bitkileri. c. Yağı çıkartılan bitkiler. d. Tütün. e. İt, boya bitkileri, anason, çay. D. Meyveler <ol style="list-style-type: none"> a. Üzüm. b. İncir. c. Fındık. d. Turunçgiller. e. Diğer meyveler (elma, armut, kayısı, şeftali ve benzerleri).
Türkiye'nin Ormanları	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ormanlardan yararlanma. 2. Toprak ve aşınım. 3. Ormanların önemi ve korunması.
Türkiye'de Hayvancılık	<ol style="list-style-type: none"> 1. Başlıca hayvan türleri. 2. Hayvan ürünleri.
Türkiye'de Deniz, Akarsu ve Göller	<ol style="list-style-type: none"> a. Denizlerimizden yararlanma. b. Akarsularımızdan yararlanma. c. Göller yararlanma.
Türkiye'de Maden	<ol style="list-style-type: none"> 1. Madenlerimiz. 2. Yakıt- madenler. 3. Büyük maden endüstrisinin hammaddeleri.
Türkiye'de Endüstri	<ol style="list-style-type: none"> 1. Türkiye'de büyük endüstrinin kuruluşu. 2. Tarım ürünleri endüstrisi. 3. Orman ürünleri endüstrisi. 4. Hayvan ürünleri endüstrisi. 5. Su ürünleri endüstrisi. 6. Maden endüstrisi.
Türkiye'de Ulaşım	<ol style="list-style-type: none"> 1. Eski devirde yollar. 2. Bugünkü durum <ol style="list-style-type: none"> a. Karayolları. b. Demiryolları. c. Havayolları. d. Denizyolları. 3. Başlıca liman ve iskelelerimiz. 4. Ticaret filoları.
Türkiye'nin İç ve Dış Ticareti	<ol style="list-style-type: none"> 1. Türkiye'de iç ticaret. 2. Türkiye'nin dış ticareti <ol style="list-style-type: none"> a. Neler alıyoruz. b. Neler satıyoruz. 3. Transit ve turizm.

	4. Dış ticaretimizde ulaşım: a. Kara ulaşımı. b. Deniz ulaşımı. c. Hava ulaşımı.
II. BÖLÜM	
Başlıca Dünya Ülkeleri (Ülkeler: a. Tabiat şartları, b. Nüfus ve şehirler, c. Ekonomik hayat, d.Coğrafi yönünden yurdumuzla ilişkileri şeklinde ele alınacaktır)	
Ortadoğu Ülkeleri	1. Mısır, 2. Suudi Arabistan, 3. İsrail.
Doğu Avrupa Ülkeleri	Romanya, 2. Yugoslavya. 3. Macaristan. 4. Çekoslovakya. 5. Avusturya.
Orta Avrupa Ülkeleri	1. Almanya, 2. İsviçre.
Batı ve Kuzey Avrupa Ülkeleri	1. Fransa, 2. Birleşik Krallık ve İrlanda Cumhuriyeti, 3. Hollanda, 4. İsveç, Norveç.
Akdeniz Ülkeleri	1. İtalya, 2.Fas-Cezayir, 3. Tunus-Libya.
Diğer Afrika Ülkeleri	(G. Rodezya, Etiyopya, Güney Afrika, Nijerya.)
Kuzey Amerika Ülkeleri	1. Amerika Birleşik Devletleri, 2.Kanada.
Güney Amerika Ülkeleri	1. Brezilya, 2. Arjantin.
Asya Devletleri	1. Pakistan, 2. Hindistan, 3. Afganistan, 4. Çin, 5. Japonya.

1973 Öğretim Programında lise III. sınıflarda “Türkiye Coğrafyası” olarak öğretimi yapılması istenen program 1982 Lise III Öğretim Programında “Türkiye’nin ekonomik coğrafyası’ adıyla öğretiminin yapılması istenmiştir. 1973 lise II ülkeler coğrafyasındaki konuların bir kısmı 1982 Lise III Öğretim Programına dâhil edilmiştir.

1982 Lise III Öğretim Programının ilk bölümünde konuların sıralanışına bakıldığında Türkiye’de tarımdan sonra Türkiye’nin ormanları konusunun yer alması mantıksal sıralanış açısından bir eksiklik olarak belirlenmiştir. Türkiye’de tarım konusundan sonra Türkiye’nin ormanları yerine Türkiye’de hayvancılık konusuna yer verilmesinin mantıksal sıralanış açısından daha doğru bir sıralanış olacağı düşünülmektedir.

1982 Lise III Öğretim Programından 1973 lise III öğretim programında yer alan Türkiye’nin nüfus ve yerleşme sorunları konusunun çıkarılması bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir. 1970’li yıllardan itibaren köyden kente göçün artmasına bağlı olarak artan çarpık kentleşme konusunun programda yer almaması ciddi bir eksikli olarak görülmektedir.

1982 Lise III Öğretim Programında öğretimi yapılacak ülkelere başlıca dünya ülkeleri başlığı altında Ortadoğu, Doğu Avrupa, Orta Avrupa, Batı ve Kuzey Avrupa, Akdeniz, Diğer Afrika, Kuzey Amerika, Güney Amerika ülkeleri başlığı altında yer verilmiştir. Başlıklar belirlenirken hangi ölçütlerin temel alındığı ve öğretimi yapılması

istenen ülkelerin nasıl belirlendiği konusunda programda bir açıklamaya yer verilmemesi bir eksiklik olarak tespit edilmiştir.

1982 Lise III Öğretim Programında başlıca dünya ülkeleri başlığı altında ülkelerin öğretimi yapılırken tabiat şartları, nüfus ve şehirler, ekonomik hayat, coğrafi yönünden işlenmesine yönelik açıklama yapılması öğretimi kolaylaştırıcı bir uyarı olarak değerlendirilmektedir. Ancak açıklamalarda öğretimde referans alınacak noktalar arasında ülkelerin siyasi ve idari yapılarının özellikle yönetim biçimlerinin yer almaması önemli bir eksiklik olarak tespit edilmiştir.

Ayrıca programda öğretimi yapılması istenen bazı ülkeler ile başlıklara arasında gerek içerik gerek ilgililik açısından bazı eksiklikler tespit edilmiştir. Bunları şunlardır:

- Ortadoğu Ülkeleri başlığı altında yer alan İsrail, Suudi Arabistan ve Mısır ülkelerinin öğretimi istenirken başlıkla uyumlu bir şekilde diğer Ortadoğu ülkelere de yer verilmesi gerekirdi.
- Orta Avrupa ülkeleri başlığı altında Almanya ve İsviçre'nin yanında Polonya, Doğu Almanya, Belçika vb. ülkelere yer verilmesi gerekirdi.
- Batı ve Kuzey Avrupa ülkeleri başlığı altında Danimarka ve Finlandiya yer verilmesi gerekirdi.
- Akdeniz ülkeleri başlığı altında yer alan ülkelerde şayet kast edilen Akdeniz'e kıyısı olan ülkeler ise İtalya, Fas, Cezayir, Tunus ve Libya'nın yanında Akdeniz'e kıyısı olan bütün ülkelere yer verilmesi gerekirdi. Şayet kast edilen Kuzey Afrika ülkeleri ise o zaman ünitenin başlığı değiştirilerek İtalya'ya ilgili olduğu ünitenin başlığı altında yer verilmesi gerekirdi.
- Afrika Ülkeleri başlığı altında herhangi bir konuya programda yer verilmemişken Diğer Afrika Ülkeleri başlığı altında işlenecek konulara yer verilmemesi gerekirdi.
- Kuzey Amerika ülkeleri başlığı altında Meksika'ya yer verilmesi gerekirdi.
- Güney Amerika ülkeleri başlığı altında bölgede yer alan diğer ülkelere de yer verilmesi gerekirdi.

4.1.7. 1983 Coğrafya Öğretim Programı

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 08.07.1983 (MEB, 1983; 334) tarihinde aldığı kararla uygulanmaya başlanan 1983 Coğrafya Öğretim Programı; 1982

Öğretim Programının gözden geçirilerek gerekli bazı değişikliklerin yapılması sonucunda geliştirilmiş bir programdır.

1983 Coğrafya Öğretim Programına göre coğrafya dersinin öğretimi lise I. sınıflarda Genel Coğrafya adıyla haftada iki saat, lise II sınıflarda Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri adıyla haftada iki saat, lise III sınıflarda Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası adıyla haftada iki saat olarak yapılacaktır.

1983 Coğrafya Öğretim Programında da 1982 Programında olduğu gibi coğrafya öğretimine ilişkin genel amaçlara yer verildikten sonra konuların öğretimi yapılırken dikkat edilecek hususlara yönelik açıklamalar ve tavsiyeler belirtilmiş ve sınıflara göre öğretimi yapılacak konuları tablolar şeklinde gösterilmiştir.

1982 Programında dokuz madden oluşan programın genel amaçları 1983 Programı ile on üç maddeye çıkarılarak daha kapsamlı hale getirilmiştir. Bu maddeler şunlardır:

- Yakın çevrelerinden başlayarak yurdumuzu ve dünyayı tanıtmak; onlarda vatan millet ve insanlık sevgisini daha bilinçli, daha köklü kılmak
- Türkiye'nin dünya üzerindeki yerini ve önemini belirterek ve onlarda ülkemizin kalkınmasında severek sorumluluk alma duygusunu geliştirmek
- Çeşitli coğrafi olayların (tabii, beşerî, ekonomik) yeryüzündeki dağılışlarını, bunların sebep ve sonuç ilişkilerini ve yeryüzü, canlılar, özellikle insan hayatı üzerindeki etkilerini inceleyerek, olayların farklı dağılışı sonucunda yeryüzünde meydana gelmiş olan değişik karakterdeki alanların özelliklerini kavratmak
- İnsanların birbirleriyle ve coğrafi çevreleriyle karşılıklı ilişkilerini, insan topluluklarının yaşama yerlerini ve geçinme yollarını inceleyerek, onların yurdumuzun ekonomik kalkınmasında faydalı birer eleman olarak yetişmelerini sağlamak
- İnsanın yaşama alanı olarak yeryüzünün şartlarını, imkân ve kaynaklarını tanıtmak, bu imkân ve kaynakların sınırsız olmadığını, bu sebeple onların israfından kaçınmak gerektiğini kavratmak; tabiatı sevdirmek ve onu koruma alışkanlığını kazandırmak
- Milletlerin refah ve mutluluklarının coğrafi çevreden yararlanma derecesine ne kadar bağlı olduğunu, yurdumuzun henüz işlenmemiş olan tabii kaynaklarının ne kadar geniş çalışma alanı teşkil ettiğini örnekleriyle belirtmek

- Komşu ve uzak ülkeleri, ülkemizi ilgilendiren yönleri ile tanıtmak, ülkeleri birbirleri ile karşılaştırarak onlar hakkında bilgi kazandırmak
- Milletlerin birbirlerine muhtaç olduklarını ve birbirleriyle işbirliği yapma zorunluluğunda bulduklarını; ortak sorunların karşılıklı iyi niyet ve çabalarla çözümlenebileceğini kavratmak
- Türkiye'nin başlıca tarım ve endüstri ürünleri ile ticari ilişkileri hakkında bilgi kazandırırken dünya milletleri arasındaki ekonomik bağları inceleyerek, ülkemizin dünya ekonomisindeki yerini ve önemini kavratmak
- Buldukları tabii çevrenin, bölgenin, diğer bölgelerin ve bütünüyle Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasına yarayan yerüstü ve yeraltı kaynakları ile turistik zenginliklerini tanıtmak
- Çeşitli haritaları, resimleri, istatistik, grafik ve diyagramları yorumlamayı, bunlardan yararlanmayı öğretmek ve onlarda plan, kroki özellikle Türkiye haritası çizme becerisini geliştirmek
- Öğrencilerin, milli servet kaynaklarımızı koruma ve değerlendirme gereğine inanmış ve bu yolda alışkanlıklar kazanmış vatandaşlar olarak yetişmelerini sağlamak
- Öğrencileri, yurdumuzun ve milletimizin sorunları üzerine eğilen, bunları inceleyip öğrenen ve bu sorunların yurt ve millet yararına çözümlenmesine içtenlikle katılan aydın yurttaşlar olarak yetiştirmektir.

1983 Coğrafya Öğretim Programında yer verilen amaçlar içerisinde ikinci maddede yer alan “Türkiye'nin dünya üzerindeki yeri ve önemini belirterek ve onlarda ülkemizin kalkınmasında severek sorumluluk alma duygusunu geliştirmek” ifadesi coğrafi konunun programlarda ilk kez yer aldığı belirlenmiştir (Geçit, 2008: 123).

Ayrıca on üçüncü maddede yer alan “öğrencileri, yurdumuzun ve milletimizin sorunları üzerine eğilen, bunları inceleyip öğrenen ve bu sorunların yurt ve millet yararına çözümlenmesine içtenlikle katılan aydın yurttaşlar olarak yetiştirmek” ifadesinin programda yer alması soran, sorgulayan, aktif ve üretken vatandaş yetiştirmenin benimsenmesi önem bir gelişme olarak mütalaa edilmektedir.

1983 Coğrafya Öğretim Programında da 1982 ve 1973 Öğretim Programlarında olduğu gibi konuların öğretiminde dikkat edilecek hususlara ilişkin on iki maddeden oluşan açıklama ve tavsiyelere yer verilmiştir (Bakınız Tablo 24).

Tablo 24

1983 Programına Göre Konular İncelenirken Dikkat Edilecek Hususlara İlişkin Açıklama ve Tavsiyeler

Sıra Nu	Açıklama ve Tavsiyeler
1	Yeryüzü, havaküre, suküre ve taşkürenin temas alanı, diğer bütün canlı varlıklarla birlikte insanın yaşama yeridir. Yeryüzünde görülen iklim, yer şekilleri ve bu şekillerin aralıksız değişip gelişmeleri, yeraltı suları, akarsular, buzullar, göller, denizler, topraklar, doğal bitki örtüleri, hayvanlar ve bunlarla ilgili bütün belirtiler coğrafya etmenleridir. Fakat tabiat belirtilerinin yanında onlarla ahenkli bir tarzda insan topluluklarının çeşitli faaliyetleriyle tesisleri de yer almaktadır. Yeryüzünde köy, kasaba, şehir vb. yerleşme yerleri, endüstri ve maden işletmeleri ve merkezleri kurulup gelişmiş, tarlalar, bağlar ve bahçeler açılmış, hava meydanları vb. inşa edilmiştir. Bütün bunlar gün geçtikçe gelişmekte, değişmekte veya yenileri ortaya çıkmaktadır. Arı tabiat belirtileri yanında, insanın tabiat kapsamından ve koşullarından yararlanarak yapıp yarattığı ve geliştirdiği pek çok şeyler vardır. İnsanın ayak bastığı her yer az veya çok değişmektedir. İşte insanın hayati faaliyet ve organizasyonlarıyla ilgili bütün belirtiler de beşeri belirtiler (kültür etmenleri) adı altında toplanabilir. Beşeri belirtiler topluları da kültür seviyeleri ile ölçülü olmak ve tabiat koşullarına uygun bulunmak kaydıyla çevreleri üzerinde değiştirici etkiler yapmaktadırlar. İşte coğrafyanın araştırma ve inceleme konusu, yeryüzünde görülen olayların sebep ve sonuç ilişkileridir. Bu bağıntı ve ahenk içinde özellikle zamanımızda en belirgin rol insana düşmektedir.
2	Coğrafya, yeryüzü olaylarının tek tek her birini değil, bu olayların yeryüzü ile ve birbirleriyle olan ilişkilerini ve ahenklerini araştırıp incelemekle doğrudan doğruya bu belirtilerin her birini ayrı ayrı inceleyen bilimlerden farklıdır; sözcüğü coğrafyada, aslında pek çok değişebilen hava basıncı, rüzgâr, yağmur, şimşek, yıldırım vb. meteorolojik olaylar, bunların tabii olduğu olaylar, bunların tabii olduğu kanunlar ve sürekli olarak değişen hava durumları incelenmez; bunlarla ilgili hesaplar yapılmaz ve bu hesaplara dayanılarak hava tahminleriyle uğraşılmaz; bütün bunlar meteorolojinin amacı ve görevidir. Coğrafya, meteorolojinin eriştiği sonuçlardan yararlanır; iklim tiplerini, bu tiplerin yeryüzüne dağılışlarını (iklim bölgelerini), iklim şartlarının, yeryüzü şekilleri, akarsuların rejimleri, bitki toplulukları, hayvanların hayatı ve nihayet bütün bu faktörlerinin nüfusun dağılışı, yerleşme, konut, ekonomi ve organizasyon üzerindeki etkilerini araştırır ve yine yeryüzünü bu bakımdan bir takım bölümlere ayırır. Bu cümleden olmak üzere coğrafya, belli iklim ve toprak şartlarına bağlı bulunan orman, savan, bozkır, yüksek dağ otlakları, tundralar şeklindeki bitki topluluklarını, bu toplulukları tanıtan karakteristik bitkileri ve insanın bu bitki topluluklarından hangi amaçlarla nasıl yararlandıklarını ve yararlanabileceklerini, bu doğal bitki topluluklarının tahriri ve tabiatdaki dengenin nasıl bozulacağını, toprağın erozyona açık bir duruma düşeceğini ve bütün bunların ekonomik sonuçlarını araştırır. Bu itibarla coğrafyanın konusu insan ile tabiat arasındaki karşılıklı ilişkilerdir.
3	Coğrafyada fiziki ve beşeri olayları açıklayabilmek için yardımcı bilimlere başvurulur; onların araştırmalarından doğan sonuçlardan yararlanılır.
4	Genel coğrafya ile ülkeler coğrafyası aynı bilimin birbirini tamamlayan iki araştırma ve inceleme koludur. Genel coğrafya coğrafi olayların yeryüzünde nasıl meydana geldiğini ve yeryüzünün değişik bölgelerindeki benzerleriyle mukayeselerini, başka deyişle coğrafi olay esas olmak üzere yeryüzüyle ilişkilerini inceler. Buna karşılık ülkeler coğrafyası, çeşitli coğrafi olayların yeryüzünün bir bölümünde veya bütününde meydana getirdiği etkileri ve bunlardan çıkan sonuçları inceler. Yeryüzünün o bölümünde veya bütününde farklı bölgeler olup olmadığını araştırır ve bunların coğrafi niteliklerini ortaya koyar. Bundan dolayı coğrafya bir bütündür ve bir tek disiplindir.
5	Türkiye'nin coğrafi bölgelerinin incelenmesine okulun bulunduğu bölgeden başlanmalıdır.
6	Kıtalardaki bölgeler ve ülkeler coğrafi yönden genel olarak tanıtılacaktır. Programdaki ülkelerin beşeri ve ekonomik coğrafyası hakkında kısa ve öz bilgiler verilecek, ekonomik etkinlikler bakımından Türkiye ile karşılaştırılacaktır. Ülkemizde tarihi, kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkileri bulunan ülkeler üzerinde yeterince durulacaktır. Bu arada Türklerin bulunduğu yerler belirtilecektir.
7	Programdaki konular üzerinde etraflı ve yeterli çalışmaların yapılabilmesi için yerküre, çeşitli haritalar, ansiklopediler, dergi, grafik, resim, projeksiyon gibi araçlar ile büyük Türk araştırmacıların biyografyalarının okullarda bulundurulmasına çalışılmalıdır.
8	Öğrencilerden, okuyacakları konularla ilgili, çeşitli kaynaklardan bilgiler toplamaları istenerek, onlara derse hazır girme alışkanlığı kazandırılmalıdır.
9	Öğrenciler atlaslarda ve duvar haritalarında bulunabilen yer adları ile değişken olan istatistik bilgileri ezberleme yerine, coğrafya olaylarını açıklamaya ve sonuç çıkarmaya yönelmelidir.
10	Öğrencilerin bilgilerinin ölçülmesinde belleğe dayalı sorulardan kaçınılmalı, onlara coğrafya öğretiminin amaçlarına uygun olarak düşündürücü, araştırıcı, sebep ve sonuç arasında ilişki kurabilecek sorular sorulmalıdır.
11	Gezi ve gözlemin coğrafya öğretiminde büyük bir yeri olduğundan, sınıfça geziler düzenlenmeli, öğrenciler inceleme

	gezilerine ve gözlemlere teşvik edilmeli, bu gezi ve gözlemlerdeki izlenimlere göre hazırlanacak raporlar sınıfta tartışılarak değerlendirilmelidir.
12	<p>Türkiye coğrafyası içine giren konular işlenirken:</p> <p>a. Türkiye'nin dünyadaki yeri ve önemi konusunda, yurdumuzun bugünkü sınırlarının Atatürk'ün önderliğinde yapılan milli mücadelede sonunda çizilmiş olduğuna ve coğrafi konumu itibarıyla stratejik önemine değinilmeli; ayrıca Türkiye'nin komşu olduğu Ortadoğu ülkeleri arasında gerek ekonomi, gerek kültürel alandaki üstünlüğün Atatürk inkılabının bir sonucu olduğu belirtilmelidir.</p> <p>b. Karadeniz Bölgesi konusunda Atatürk'ün 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkışı ile Kurtuluş Savaşının başlamış olduğu vurgulanmalı; Havza ve Amasya Tamimlerinin kapsam ve sonuçlarına değinilmeli; Kastamonu'dan bahsederken da şapka ve dolayısıyla kılık kıyafet değişikliklerinden söz edilmelidir.</p> <p>c. Marmara Bölgesi konusunda, boğazların önemine ve Lozan Antlaşmasının bu konudaki sonuçları ile daha sonra boğazlara yeni bir statü getiren Montreux Antlaşmasına yer verilmelidir.</p> <p>d. Ege Bölgesi konusunda, Kurtuluş Savaşında bu bölgede yapılan savaşlar ile sonuçlarından bahsedilmelidir.</p> <p>e. İç Anadolu Bölgesi konusunda, Sivas Kongresi ve önemi Atatürk'ün Ankara'ya gelişi, Sakarya Meydan Muharebesi, Büyük Millet Meclisinin açılışı ve Ankara'nın başkent oluşunun coğrafi sebepleri üzerinde durulmalıdır.</p> <p>f. Akdeniz Bölgesi konusunda, Atatürk'ün Hatay'a verdiği önem ve Hatay'ın anavatana katılmasına değinilmelidir.</p> <p>g. Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri konularında, Erzurum Kongresi ile bu kongrede alınan kararların önem ve sonuçlarına yer verilmelidir. Ayrıca, bölgeler incelenirken yöre halkının milli mücadele sırasındaki kahramanlıkları, Gaziantep ve Kahramanmaraş örnekleriyle açıklanmalıdır.</p> <p>h. Türkiye'de nüfus ve yapısı konusunda, Atatürk'ün eğitim ve öğretime verdiği önem, yeni Türk alfabesinin kabul edilmesi ve okuma-yazma seferberliği üzerinde durulmalıdır.</p> <p>ı. Türkiye ekonomisi konusunda Lozan Barış Antlaşması ile kapitülasyonların kaldırılması ve bunun ekonomik yönden sonuçları açıklanmalıdır. Atatürk'ün tarım, endüstri ve madencilik alanındaki gelişmelerin gerekliliği hususundaki görüşleri belirtilmeli ve Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan şeker, dokuma ve demir-çelik fabrikaları gibi endüstri kuruluşlarına örneklerle yer verilmelidir.</p> <p>Ülkeler coğrafyası içine giren ünite ve konular işlenirken.</p> <p>i. Siyasi gelişmeler konusunda, İkinci Cihan Savaşından sonra dünyada ve güvenliği sağlamak amacıyla kurulan kuruluşlar anlatılırken, Atatürk'ün "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi açıklanmalıdır.</p> <p>j. Asya ve Afrika ülkeleri konularında, bu kıtalardaki bağımsızlık savaşı veren; Fas, Tunus, Libya, Irak, Pakistan, gibi devletlerin Atatürk'ün yolunu izlediklerini, Atatürk ve Türk inkılaplarından esinlendikleri; böylece Atatürk'ün yalnız Türklerin önderi olmayıp dünya devletlerine de örnek bir lider olduğu belirtilmelidir.</p>

1983 Coğrafya Öğretim Programında yer verilen açıklama ve tavsiyelerin büyük ölçüde 1982 Öğretim Programı ile örtüştüğü belirlenmiştir. Bununla beraber 1983 Coğrafya Öğretim Programında bazı yenilikler tespit edilmiştir Bunlar şunlardır:

- 5. Maddedeki "Türkiye'nin coğrafi bölgelerinin incelenmesine okulun bulunduğu bölgeden başlanmalıdır" ifadesi ile eğitim ve öğretim faaliyetlerinde yakından uzağa ilkesinin öne çıkarılması
- 9. Maddedeki "öğrenciler atlaslarda ve duvar haritalarında bulunabilen yer adları ile değişken olan istatistik bilgileri ezberleme yerine, coğrafya olaylarını açıklamaya ve sonuç çıkarmaya yönetilmelidir" ifadesi ile coğrafya öğretiminde ezberleme yerine öğrenci merkezli bir yaklaşımı öne çıkarması
- 10. Maddedeki "öğrencilerin bilgilerinin ölçülmesinde belleğe dayalı sorulardan kaçınılmalı, onlara coğrafya öğretiminin amaçlarına uygun olarak düşündürücü, araştırmacı, sebep ve sonuç arasında ilişki kurabilecek sorular sorulmalıdır" ifadesi ile öğrenme faaliyetlerin ölçülmesinde birden çok ölçme ve değerlendirme yaklaşımını ve öğrenme süreçlerini ortaya çıkaracak şekilde yer verilmesi

- 12. Maddede Türkiye Coğrafyası konuları işlenirken milli mücadele ile birlikte ülkemizin stratejik öneminde değinilmesinin istenerek siyasi coğrafya konularının programa yansıtılması
- 12. Maddede Türkiye Coğrafyası konularında bölgeler işlenirken bölgenin milli mücadeledeki rolünün (yapılan savaşlar, kongreler, Atatürk'ün ziyaretleri vb.) işlenmesinin istenmesi
- 12. Maddedeki I bendindeki konular işlenirken Atatürk'ün ekonomik konularla ilgili görüşlerine yer verilmesinin istenmesi
- 12. Maddede İ ve J bendindeki konular işlenirken Atatürk'ün barış politikası ile sömürge devletlerin (Fas, Tunus, Libya, Irak, Pakistan vb.) Atatürk'ün yolunu nasıl izlediklerinin işlenmesinin istenmesidir.

1983 Coğrafya Öğretim Programında yer verilen açıklama ve tavsiyeler 1982 öğretim programı ve kendinden önceki diğer öğretim programları ile karşılaştırılmalı olarak değerlendirildiğinde gelişme olarak değerlendirdiğimiz durumların çağın ve toplumun beklentilerinden ziyade 12 Eylül 1980 askeri darbesi sonucunda ülkede hâkim olan anlayışa bağlı olarak program geliştirme çalışmalarında yer alan personelin⁴ görüşlerinin doğrudan etkili olduğu düşünülmektedir.

1983 Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programında konular giriş başlığından sonra yer alan yedi ünite başlığı altında konulara yer verilmiştir. Ünite başlıkları şunlardır: yeryuvarlığı ve evren, harita bilgisi, karalar ve denizler, iklim, yeryuvarlığının yapısı ve yer şekillerinin oluşumu, yeryüzünün biçimlenmesi (dış kuvvetler), insan ve tabii çevredir (Bakınız Tablo 25).

1983 lise I Genel Coğrafya Öğretim Programında öğretimi yapılacak konular ve üniteler 1982 programı ile karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde ünite sayısının on beşten yediye düştüğü belirlenmiştir. Ünite sayısında bu azalmaya bağlı olarak öğretimi yapılacak konularda azaltmaya gidildiği yargısına ulaşılabilir.1983 programı ile 1982 programında yer verilen yer altı zenginlikleri, yeryüzünde bitki ve hayvanların dağılışı çıkarılmış ve atmosfer ve rüzgârlar iklim ünitesine, yer altı suları ve kaynaklar,

---

⁴ 12 Eylül 1980 askeri darbesi ile göreve gelen yeni hükümetin Millî Eğitim Bakanı asker kökenli Hasan Sağlamdır.

buzullar, dalgalar ve akıntılar ise iklim ünitesine eklenmiştir. Yapılan bu düzenlemeler ile 1982 programındaki mantıksal dağılımın hatasının giderildiği belirlenmiştir.

Tablo 25

Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programına Göre Öğretimi Yapılacak Konuların Ünitelere Göre Dağılımı

Ünite Adı	Öğretimi Yapılacak Konular
Giriş	Coğrafyanın konusu, bölümleri ve gelişimi
Yeryuvarlığı ve Evren	1. Güneş sistemi, yerin şekli ve boyutları: Paralel, meridyen, enlem, boylam. 2. Yeryuvarlığının hareketleri ve sonuçları. a. Gece ve gündüz b. Mevsimler 3. Türkiye'nin coğrafi konumu a. Matematik konum ve sonuçları b. Özel konum ve sonuçları.
Harita Bilgisi	1. Harita ve ölçek. a. Haritalarda yüzey şekellerinin gösterilmesi. b. Haritalardan yararlanma, harita işaretleri, harita üzerinde uzunluk ve alan ölçülmesi. 2. Türkiye'nin yüzölçümü ve boyutları. 3. Türkiye'nin kara sınırları ve kıyıları.
Karalar ve Denizler	1. Karalar ve dağılışı. 2. Denizler ve dağılışı. 3. Denizaltı yerçekimleri. 4. Türkiye'nin denizleri ve boğazları. a. Karadeniz b. Akdeniz c. Ege denizi d. Marmara denizi e. İstanbul boğazı f. Çanakkale boğazı.
İklim	1. Atmosfer ve özellikleri. 2. İklimin tanımı, meteorolojik gözlemler ve iklim elemanları. a. Sıcaklık b. Basınç ve rüzgarlar c. Nemlilik ve yağış. 3. Türkiye'nin iklim elemanları. a. Sıcaklık b. Basınç ve rüzgarlar c. Nemlilik ve yağış. 4. Yeryüzünde başlıca iklim tipleri ve tabi bitki örtüsü. 5. Türkiye'de başlıca iklim tipleri ve tabi bitki örtüsü. a. Akdeniz iklimi b. Karadeniz iklimi c. Karasal iklim.
Yeryuvarlığının Yapısı ve Yer Şekillerinin Oluşumu	1. Yeryuvarlığının yapısı. 2. Yerkabuğunun malzemesi: Taşlar. 3. Yeryuvarlığının içyapısı. 4. Jeolojik devirler. 5. İç kuvvetler a. Dağ oluşumu (Orojenez), Türkiye'de dağ oluşumu. b. Epirojenik hareketler, Türkiye'de epirojenik hareketler. c. Volkanizma, Türkiye'de volkan dağları. d. Depremler, Türkiye'de depremler ve korunma yolları. 6. Türkiye'de ovalar ve platolar.
Yeryüzünün Biçimlenmesi	1. Taşların çözülmesi a. Toprak oluşumu ve toprak tipleri. b. Türkiye'de başlıca toprak tipleri. 2. Yer göçmeleri ve kaymalar a. Yer göçmeleri ve kaymaları oluşturan şartlar. b. Türkiye'de yer göçmeleri ve kaymalar. 3. Toprak erozyonu a. Toprak erozyonunu oluşturan şartlar. b. Türkiye'de toprak erozyonu ve toprak korunması. 4. Akarsular. a. Akarsuyun tanımı, havza, su bölümü, akım (debi), rejim. b. Türkiye'nin başlıca akarsuları ve havzaları. c. Türkiye'de akarsu rejimleri. d. Türkiye'de akarsuların oluşturduğu aşındırma ve biriktirme şekilleri. 5. Yeraltı suları ve kaynaklar. a. Türkiye'de yeraltı suları, kaynaklar ve kuyular. b. Türkiye'de karstik sular ve aşındırma, biriktirme şekilleri. 6. Göller ve oluşumları a. Yeryüzünde göllerin oluşumu.

	<ul style="list-style-type: none"> b. Türkiye’de göller ve oluşumları. c. Türkiye’de baraj gölleri. <p>7. Buzullar.</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Buzulların oluşumu. b. Türkiye’de buzullar ve oluşturduğu şekiller. <p>8. Türkiye’de rüzgârların oluşturduğu şekiller.</p> <p>9. Denizlerde hareket.</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Dalgalar, akıntılar, gelgit olayı. b. Türkiye denizlerindeki akıntılar. c. Türkiye’de dalga ve akıntıların oluşturduğu kıyı şekilleri
İnsan ve Tabii Çevre	<p>1. Yeryüzünde nüfus hareketleri ve sonuçları.</p> <ul style="list-style-type: none"> a. İnsanların yaşamasına az elverişli yerler. b. İnsanların yaşamasına elverişli yerler. <p>2. Türkiye’de nüfus hareketleri ve sonuçları</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Türkiye nüfusunun niteliği. b. Türkiye’de nüfus dağılışı. <p>3. Türkiye’de yerleşme.</p> <ul style="list-style-type: none"> a. Yerleşmenin coğrafi dağılışı. b. Köy ve şehir yerleşmeleri. c. Şehirleşme.

1983 lise I Genel Coğrafya Öğretim Programında üniteler ve konuların dağılımı incelendiğinde daha önceki Lise I Genel Coğrafya öğretim programlarında olduğu gibi genel fiziki coğrafya konularının ağırlıklı yer aldığı belirlenmiştir. Beşeri coğrafya konularına sadece yedinci üniteyi oluşturan insan ve tabii çevre ünitesinde yer verilmiştir. Oransal olarak bu durumu ifade ettiğimizde fiziki coğrafya konuları % 87,5’i oluştururken beşeri coğrafya konuları % 12,5’i oluşturmuştur.

1983 Lise II Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri Öğretim Programında öğretimi yapılacak konulara iki bölüm başlığı altında yer verilmiştir. Birinci bölümde, Giriş, Karadeniz Bölgesi, Marmara Bölgesi, Ege Bölgesi, Akdeniz Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesine yer verilmiştir. İkinci bölümde Ülkeler, Ortadoğu’nun Başlıca Ülkeleri, Balkan Ülkeleri, Sovyetler Birliği, Afrika’nın Başlıca Ülkeleri, Asya’nın Başlıca Ülkelerine yer verilmiştir (Bakınız Tablo 26).

Tablo 26

Lise II Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri Öğretim Programına Göre Öğretimi Yapılacak Konuların Ünitelere Göre Dağılımı

I. BÖLÜM	
Ünite Adı	Öğretimi Yapılacak Konular
Giriş	<ul style="list-style-type: none"> A. Coğrafi bölge, bölüm, yöre kavramları. B. Coğrafi bölgeleri oluşturan şartlar (konum, yeryüzü şekilleri, iklim ve bitki örtüsü, akarsular, göller, denizler ve kıyılar, nüfus ve yerleşme ile ekonomik özellikleri açıklanacak). C. Türkiye’nin idari bölümleri. Coğrafi bilgiler.
Karadeniz Bölgesi	<ul style="list-style-type: none"> 1. Bölgenin coğrafi özellikleri. 2. Bölgenin bölümleri a. Doğu Karadeniz Bölümü.

	<p>b. Orta Karadeniz Bölümü. c. Batı Karadeniz Bölümü. 3. Bölgenin Türkiye ekonomisindeki yeri. 4. Bölgenin Türkiye turizmindeki yeri.</p>
Marmara Bölgesi	<p>1. Bölgenin coğrafi özellikleri. 2. Bölgenin bölümleri a. Yıldız (Istranca) Dağları Bölümü. b. Ergene Bölümü. c. Güney Marmara Bölümü. d. Çatalca-Kocaeli Bölümü. 3. Bölgenin Türkiye ekonomisindeki yeri. 4. Bölgenin Türkiye turizmindeki yeri.</p>
Ege Bölgesi	<p>1. Bölgenin coğrafi özellikleri. 2. Bölgenin bölümleri a. Ege Bölümü. b. İç Batı Anadolu Bölümü. 3. Bölgenin Türkiye ekonomisindeki yeri. 4. Bölgenin Türkiye turizmindeki yeri.</p>
Akdeniz Bölgesi	<p>1. Bölgenin coğrafi özellikleri. 2. Bölgenin bölümleri a. Adana Bölümü. b. Antalya Bölümü. 3. Bölgenin Türkiye ekonomisindeki yeri. 4. Bölgenin Türkiye turizmindeki yeri.</p>
İç Anadolu Bölgesi	<p>1. Bölgenin coğrafi özellikleri. 2. Bölgenin bölümleri a. Konya Bölümü. b. Yukarı Sakarya Bölümü. c. Orta Kızılırmak Bölümü. d. Yukarı Kızılırmak Bölümü. 3. Bölgenin Türkiye ekonomisindeki yeri. 4. Bölgenin Türkiye turizmindeki yeri.</p>
Doğu Anadolu Bölgesi	<p>1. Bölgenin coğrafi özellikleri. 2. Bölgenin bölümleri a. Yukarı Fırat Bölümü. b. Erzurum-Kars Bölümü. c. Yukarı Murat-Van Bölümü. d. Hakkari Bölümü. 3. Bölgenin Türkiye ekonomisindeki yeri. 4. Bölgenin Türkiye turizmindeki yeri.</p>
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	<p>1. Bölgenin coğrafi özellikleri. 2. Bölgenin bölümleri a. Dicle Bölümü. b. Orta Fırat Bölümü. 3. Bölgenin Türkiye ekonomisindeki yeri. 4. Bölgenin Türkiye turizmindeki yeri.</p>
II. BÖLÜM	
Ülkeler	<p>Ülkeler incelenirken aşağıdaki hususlar göz önünde bulundurulacaktır. A. Kıtalar ve coğrafi bölgeleri incelerken, bölgenin yeri belirtildikten sonra tabiat şartlarına, beşeri ve ekonomik hayat üzerindeki etkileri oranında değinilecektir. B. Programdaki ülkelerin yeri belirtilerek, beşeri ve ekonomik coğrafyası hakkında kısa ve özlü bilgiler verilecek, ekonomik etkileri bakımından Türkiye ile karşılaştırmaları yapılacaktır. Ülkemizle tarihi, kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkileri bulunan ülkeler üzerinde yeterince durulacaktır. Bu arada Türklerin bulunduğu yerler belirtilecektir.</p>
Ortadoğu'nun Başlıca Ülkeleri,	İran, Afganistan, Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail, Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Kıbrıs, Mısır, Libya.
Balkan Ülkeleri	Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, Arnavutluk.
Sovyetler Birliği	
Afrika'nın Başlıca Ülkeleri	<p>1. Atlas Ülkeleri: Tunus, Cezayir, Fas. 2. Tropikal Afrika: Nijerya. 3. Güney Afrika: Güney Afrika Cumhuriyeti.</p>
Asya'nın Başlıca Ülkeleri	<p>1. Güney Asya: Pakistan, Hindistan, Bangladeş. 2. Güneydoğu Asya: Malezya, Endonezya. 3. Uzak Doğu: Çin, Japonya, Güney Kore.</p>

1983 Lise II Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Öğretim Programı 1982 programı ve daha önceki programlar ile karşılaştırmalı olarak incelendiğinde birinci bölümde konuların sıralanışında genel olarak bir değişikliğin yapılmadığı belirlenmiştir. Ancak giriş başlığı altında 1982 Programında farklı olarak coğrafi bölgenin yanında bölüm ve yöre kavramları ile coğrafi bölgeleri oluşturan şartların programa dâhil edilmesi önemli gelişme olarak değerlendirilmektedir.

Ayrıca coğrafi bölgeler ve bölümler tek tek işlendikten sonra, o bölgelerin Türkiye ekonomisi ile Türkiye turizmindeki yerlerinin detaylı olarak ele alınmış olması yenilik olarak görülmektedir.

İkinci bölümde öğretimi yapılacak konulara ilişkin karşılaştırmalı olarak bir değerlendirme yapıldığında önemli yapısal değişikliklerin yapıldığı tespit edilmiştir. Bu değişiklikler şunlardır:

- 1982 ve daha önceki programlarından farklı olarak ülkelerin öğretimi yapılırken dikkat edilecek hususlara ilişkin bir bölüme yer verilmesi
- Ülkelerin Türkiye ile olan ekonomik ilişkilerinin karşılaştırmalı olarak işlenmesinin istenmesi
- Ülkelerde yaşayan Türklerin yaşadıkları bölgelerin belirtilmesinin istenmesi
- Sadece Türkiye'ye koşu ülkelerin değil Ortadoğu'nun başlıca ülkeleri, Balkan ülkeleri, Afrika'nın başlıca ülkeleri, Asya'nın başlıca ülkelerinin de programa dâhil edilmesidir.

1983 Lise II Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Öğretim Programında I ve II. bölümde yapılan değişikliklerin program geliştirme mantığı açısından olumlu olduğu değerlendirilmekle beraber haftalık iki ders saatinin bu programın uygulanmasının önündeki en önemli risklerden biri olarak değerlendirilmiştir.

1983 Lise II Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası Öğretim Programında öğretimi yapılacak konulara iki bölüm başlığı altında yer verilmiştir. Birinci bölümde, Giriş, Türkiye'de Tarım, Türkiye'de Hayvancılık, Türkiye'de Ormanlar ve Orman İşletmeciliği, Türkiye'de Madenler ve Enerji Kaynakları, Türkiye'de Endüstri, Türkiye'de Ulaşım, Türkiye'de Ticaret, Türkiye'de Turizm konularına yer verilmiştir.

İkinci bölümde ise Ülkeler, Avrupa'nın Başlıca Ülkeleri, Yenedünya Karaları, Milletlerarası Kuruluşlar ve Türkiye konularına yer verilmiştir.

1983 Lise II Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası Öğretim Programını öğretimi yapılacak konulara ilişkin karşılaştırmalı olarak bir değerlendirme yapıldığında 1982 programına göre ünite sayısının on yediden on biri indirildiği belirlenmiştir. Bu sonuca bakarak öğretimi yapılacak konuların daraltıldığı sonucuna ulaşılabilir. 1982 programında I bölümde yer alan Türkiye'de deniz, akarsu ve göller ünitesi ile II bölümde yer alan Asya devletleri, diğer Afrika ülkeleri, Akdeniz ülkeleri, Ortadoğu ülkeleri programdan çıkarılmıştır. Ayrıca II bölümde yer alan kuzey ve güney Amerika ülkeleri yenedünya karaları ve doğu, orta, kuzey ve batı Avrupa ülkeleri başlıca Avrupa ülkeleri başlığı altında birleştirilerek yeniden yapılandırılmıştır.

Tablo 27

1983 Lise III Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası Öğretim Programına Göre Öğretimi Yapılacak Konuların Ünitelere Göre Dağılımı

I. BÖLÜM	
Ünite Adı	Öğretimi Yapılacak Konular
Giriş	Türkiye'nin ekonomik coğrafyasını etkileyen şartlar 1. Coğrafi konum. 2. Yer şekilleri. 3. İklim. 4. Nüfus ve yerleşme.
Türkiye'de Tarım	1. Tarımın Türkiye ekonomisindeki yeri. 2. Türkiye'de tarımı etkileyen şartlar a. Toprak ve bakımı. b. Sulama. c. Gübreleme. d. Tohum ıslahı. e. Makineleşme. f. Pazarlama. g. Tarımla ilgili kuruluşlar. 3. Türkiye'de topraklardan yararlanma. 4. Türkiye'de tarım bölgeleri. 5. Tarla ve bahçe kültürleri a. Tahıllar. b. Endüstri bitkileri. c. Yağ bitkileri. d. Sebzeçilik. 6. Meyvecilik. 7. Zeytincilik. 8. Bağcılık. 9. Yem bitkileri. 10. Çay. 11. Çiçekçilik ve diğerleri.
Türkiye'de Hayvancılık	1. Hayvancılığın Türkiye ekonomisindeki yeri. 2. Hayvancılığı etkileyen şartlar. a. Hayvan soylarının ıslahı. b. Otlakların ıslahı. c. Besicilik ve ahır hayvancılığı. 3. Türkiye'de başlıca hayvanlar ve dağılımları a. Küçükbaş hayvancılık. b. Büyükbaş hayvancılık. c. Kümes hayvancılığı. d. İpekböcekçiliği. e. Arıcılık. 4. Balıkçılık. a. Deniz balıkçılığı. b. İç sular balıkçılığı. 5. Diğer su ürünleri.
Türkiye'de Ormanlar ve Orman İşletmeciliği	1. Türkiye ormanlarının coğrafi dağılışı. 2. Ormancılığın Türkiye ekonomisindeki yeri. 3. Ormanlardan yararlanma ve orman ürünleri. 4. Ormanların önemi ve korunması. 5. Ağaçlandırma.

Türkiye’de Madenler ve Enerji Kaynakları	<ol style="list-style-type: none"> 1. Madencilğin Türkiye ekonomisindeki yeri. 2. Başlıca madenlerimiz Demir, bakır, krom, boksit, bor minerali, boraks, kükürt, kurşun, çinko, civa, manganez, volfram, antimon, amyant, zımpara taşı, barit, tuz ve diğerleri. 3. Enerji kaynaklarımız Taşkömürü, linyit, petrol, tabii gaz, su gücü, jeotermal enerji, radyoaktif mineraller ve atom enerjisi, Güneş enerjisi.
Türkiye’de Endüstri	<ol style="list-style-type: none"> 1. Endüstrinin kurulması için gerekli şartlar. 2. Türkiye’de endüstrinin kuruluş ve gelişmesi. 3. Türkiye’de endüstri kolları. a. Besin endüstrisi. b. Tütün ve ispirotolu içkiler endüstrisi. c. Dokuma, deri, giyim endüstrisi. d. Maden endüstrisi. e. Makine endüstrisi. f. Kimya endüstrisi. g. Orman ürünleri endüstrisi. h. Çimento, cam, seramik endüstrisi vb. 4. Endüstrinin Türkiye ekonomisindeki yeri.
Türkiye’de Ulaşım	<ol style="list-style-type: none"> 1. Türkiye’de ulaşımı etkileyen tabii ve beşeri şartlar. 2. Türkiye’de kara ulaşımı a. Karayolları. b. Demiryolları. 3. Türkiye’de deniz ulaşımı: a. Başlıca liman ve iskelelerimiz. b. Ticaret filomuz.
Türkiye’de Ticaret	<ol style="list-style-type: none"> 1. İç ticaret. 2. Dış ticaret a. Aldıklarımız. b. Sattıklarımız. 3. Transit ticareti.
Türkiye’de Turizm	<ol style="list-style-type: none"> a. Türkiye’nin dünya turizmindeki yeri. b. Turizmin Türkiye ekonomisindeki yeri. c. El sanatları.
II. BÖLÜM	
Ülkeler	<p>Ülkeler incelenirken aşağıdaki hususlar göz önünde bulundurulacaktır.</p> <p>A. Kıtalar ve coğrafi bölgeleri incelerken, bölgenin yeri belirtildikten sonra tabiat şartlarına, beşeri ve ekonomik hayat üzerindeki etkileri oranında değinilecektir.</p> <p>B. Programdaki ülkelerin yeri belirtilerek, beşeri ve ekonomik coğrafyası hakkında kısa ve özlü bilgiler verilecek, ekonomik etkileri bakımından Türkiye ile karşılaştırmaları yapılacaktır. Ülkemizle tarihi, kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkileri bulunan ülkeler üzerinde yeterince durulacaktır. Bu arada Türklerin bulunduğu yerler belirtilecektir.</p>
Avrupa’nın Başlıca Ülkeleri	<ol style="list-style-type: none"> 1. Güney Avrupa: İtalya. 2. Orta Avrupa: Federal Almanya, İsviçre. 3. Batı Avrupa: Fransa, İngiltere, Hollanda. 4. İsveç, Norveç.
Yenidünya Karaları	<ol style="list-style-type: none"> 1. Kuzey Amerika: Amerika Birleşik Devletleri, Kanada. 2. Güney Amerika: Brezilya. 3. Avustralya.
Milletlerarası Kuruluşlar ve Türkiye	<ol style="list-style-type: none"> 1. Birleşmiş Milletler. 2. NATO. 3. Varşova Paktı. 4. OECD. 5. Avrupa Konseyi. 6. Avrupa Ekonomik Topluluğu (Ortak Pazar-AET). 7. COMECON.

1983 Lise III Türkiye’nin Ekonomik Coğrafyası Öğretim Programı ile 1982 Öğretim Programının II bölümündeki ünite başlıkları ile bu ünite başlıkları altındaki konuların ilgilik açısından uyumsuzluğu büyük ölçüde giderilmiştir. Örneğin Avrupa ülkeleri coğrafi yönlere göre (Kuzey, Doğu, Batı ve Orta Avrupa ülkeleri) değil başlıca Avrupa ülkeleri başlığı altına alınarak bu başlık altında Güney Avrupa, Orta Avrupa, Batı Avrupa alt başlıkları altında siyasi, sosyal ve ekonomik anlamda öne çıkan ülkelerin öğretim yapılması istenmiştir. Ayrıca Kuzey ve Güney Amerika Ülkeleri ünitelerinin tek başlık altında Yenidünya Karaları olarak birleştirilerek bu başlık altında coğrafi keşifler sonucunda 17. Yüzyıldan itibaren yeni kurulmaya başlayan devletlere yer verilmesi de 1982 Programındaki eksikliklerin giderilmesi yolunda örnek

gösterilebilecek bir düzenlemedir. Yapılan bu değişiklikler programa yansıyan olumlu yenilikler olarak değerlendirilmektedir.

1983 Lise III Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası Öğretim Programının ikinci bölümüne daha önceki öğretim programlarından farklı olarak dünya siyaset ve ekonomisindeki politika ve uygulamalara yön veren kuruluşların programa dâhil edildiği tespit edilmiştir. Programa göre işlenecek kurumlar şunlardır: Birleşmiş Milletler, NATO, Varşova Paktı, OECD, Avrupa Ekonomik Topluluğu (Ortak Pazar-AET), COMECON'dur. Yapılan bu düzenleme olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmekle beraber bu kuruluşların öğretimi yapılırken dikkat edilecek hususlara ilişkin olarak öğretim programının amaçlar, açıklamalar ve tavsiyeler bölümünde yer verilmemesi bir eksiklik olarak görülmektedir.

1983 Coğrafya Öğretim Programı 1986-87 eğitim ve öğretim döneminde haftada iki saat olarak öğretimi yapılmakta iken 1987-88 eğitim ve öğretim döneminde yapılan düzenleme ile genel liselerin II ve III sınıf fen şubelerinde coğrafya seçmeli ders durumuna getirilmiş, Ticaret ve Endüstri Meslek Liselerinden coğrafya dersleri tamamen kaldırılmıştır. Bu değişiklik kesinlikle ülkemizin yararına olamamıştır. Bilindiği gibi bir aydının en belirgin özelliklerinden biri de ülkesini ve dünyasını yeteri kadar tanınmasıdır. Coğrafya derslerinin okutulmadığı lise ve meslek liselerinden mezun olan gençlerimiz, aydın insanın en belirgin vasıflarını kazanmadan hayata atılacaklardır (Engin ve diğerleri, 2003; 111). Bu öğretim programındaki değişiklikler, orta öğretim gençliğini coğrafya gibi çok önemli bir millî kültür ve dünya görüşü kazandıran bilgilerden mahrum bırakmıştır (Doğanay, 1989: 19-20)

4.1.8. 1992 Coğrafya Öğretim Programı

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 27.03.1992 tarihli kararı ile kabul edilen 1992 Coğrafya Öğretim Programı (MEB,1992; 254) coğrafya dersinin lise I sınıflarda Genel Coğrafya adıyla, lise II sınıflarda Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri adıyla, lise III sınıflarda Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası adıyla haftada iki saat olarak öğretimi yapılacaktır. 1992 Coğrafya Öğretim Programı 1983 Coğrafya Öğretim Programının tekrarı niteliğinde olup konuların dağılışında, içerikte, derslerin sınıflara dağıtılışında ve adlarında kayda değer bir yenilik getirmemiştir (Engin ve diğerleri, 2003; 112).

1983 Coğrafya Öğretim Programında yer alan on üç genel amaç ve on iki açıklama ve tavsiye 1992 Öğretim Programında herhangi bir değişikliğe uğramadan aynen yer almıştır. Sınıflar düzeyinde öğretimi yapılacak konulara ilişkin olarak ünitelerin adlarında ve içeriklerinde değişiklikler yapılmıştır. 1992 lise I Genel Coğrafya Öğretimi Programında Giriş, Yeryuvarlığı Ve Evren, Harita Bilgisi, Karalar ve Denizler, İklim, Yeryuvarlığının Yapısı ve Yer Şekillerinin Oluşumu, Yeryüzünün Biçimlenmesi, Türkiye’de Nüfus ve Çevre başlıkları altında konulara yer verilmiştir (Bakınız Tablo 28).

Tablo 28

Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programına Göre Öğretimi Yapılacak Konuların Ünitelere Göre Dağılımı

Ünite Adı	Öğretimi Yapılacak Konular
Giriş	Coğrafyanın konusu, bölümleri ve gelişimi
Yeryuvarlığı ve Evren	<ol style="list-style-type: none"> 1. Güneş sistemi, yerin şekli ve boyutları: Paralel, meridyen, enlem, boylam. 2. Yeryuvarlığının hareketleri ve sonuçları. <ol style="list-style-type: none"> a. Gece ve gündüz b. Mevsimler 3. Türkiye’nin coğrafi konumu <ol style="list-style-type: none"> a. Matematik konum ve sonuçları b. Özel konum ve sonuçları.
Harita Bilgisi	<ol style="list-style-type: none"> 1. Harita ve ölçek. <ol style="list-style-type: none"> a. Haritalarda yüzey şekillerinin gösterilmesi. b. Haritalardan yararlanma, harita işaretleri, harita üzerinde uzunluk ve alan ölçülmesi. 2. Türkiye’nin yüzölçümü ve boyutları. 3. Türkiye’nin kara sınırları ve kıyıları.
Karalar ve Denizler	<ol style="list-style-type: none"> 1. Karalar ve dağılışı. 2. Denizler ve dağılışı. 3. Denizaltı yer şekilleri. 4. Türkiye’nin denizleri ve boğazları. <ol style="list-style-type: none"> a. Karadeniz b. Akdeniz c. Ege denizi d. Marmara denizi e. İstanbul boğazı f. Çanakkale boğazı.
İklim	<ol style="list-style-type: none"> 1. Atmosfer ve özellikleri. 2. İklimin tanımı, meteorolojik gözlemler ve iklim elemanları. <ol style="list-style-type: none"> a. Sıcaklık b. Basınç ve rüzgarlar c. Nemlilik ve yağış. 3. Türkiye’nin iklim elemanları. <ol style="list-style-type: none"> a. Sıcaklık b. Basınç ve rüzgarlar c. Nemlilik ve yağış. 4. Yeryüzünde başlıca iklim tipleri ve tabi bitki örtüsü. 5. Türkiye’de başlıca iklim tipleri ve tabi bitki örtüsü. <ol style="list-style-type: none"> a. Akdeniz iklimi b. Karadeniz iklimi c. Karasal iklim.
Yeryuvarlığının Yapısı ve Yer Şekillerinin Oluşumu	<ol style="list-style-type: none"> 1. Yeryuvarlığının yapısı. 2. Yerkabuğunun malzemesi: Taşlar. 3. Yeryuvarlığının içyapısı. 4. Jeolojik devirler. 5. İç kuvvetler <ol style="list-style-type: none"> a. Dağ oluşumu (Orojenez), Türkiye’de dağ oluşumu.

	<p>b. Epirojenik hareketler, Türkiye’de epirojenik hareketler. c. Volkanizma, Türkiye’de volkan dağları. d. Depremler, Türkiye’de depremler ve korunma yolları. 6. Türkiye’de ovalar ve platolar.</p>
Yeryüzünün Biçimlenmesi	<p>1. Taşların çözülmesi a. Toprak oluşumu ve toprak tipleri. b. Türkiye’de başlıca toprak tipleri. 2. Yer göçmeleri ve kaymalar a. Yer göçmeleri ve kaymaları oluşturan şartlar. b. Türkiye’de yer göçmeleri ve kaymalar. 3. Toprak erozyonu a. Toprak erozyonunu oluşturan şartlar. b. Türkiye’de toprak erozyonu ve toprak korunması. 4. Akarsular. a. Akarsuyun tanımı, havza, su bölümü, akım (debi), rejim. b. Türkiye’nin başlıca akarsuları ve havzaları. c. Türkiye’de akarsu rejimleri. d. Türkiye’de akarsuların oluşturduğu aşındırma ve biriktirme şekilleri. 5. Yeraltı suları ve kaynaklar. a. Türkiye’de yeraltı suları, kaynaklar ve kuyular. b. Türkiye’de karstik sular ve aşındırma, biriktirme şekilleri. 6. Göller ve oluşumları a. Yeryüzünde göllerin oluşumu. b. Türkiye’de göller ve oluşumları. c. Türkiye’de baraj gölleri. 7. Buzullar. a. Buzulların oluşumu. b. Türkiye’de buzullar ve oluşturduğu şekiller. 8. Türkiye’de rüzgârların oluşturduğu şekiller. 9. Denizlerde hareket. a. Dalgalar, akıntılar, gelgit olayı. b. Türkiye denizlerindeki akıntılar. c. Türkiye’de dalga ve akıntıların oluşturduğu kıyı şekilleri</p>
Türkiye’de Nüfus ve Çevre	<p>1. Türkiye’de nüfus hareketleri ve sonuçları a. Türkiye nüfusunun niteliği. b. Türkiye’de nüfusun dağılışı. 2. Türkiye’de yerleşme. a. Yerleşmenin coğrafi dağılışı. b. Köy ve şehir yerleşmeleri. c. Şehirleşme.</p>

1992 lise I Genel Coğrafya Öğretimi Programında 1983 programından farklı olarak İnsan ve Tabii Çevre ünitesinin başlığı Türkiye’de Nüfus ve Çevre olarak değiştirilmiş ve başlık altında yer alan yeryüzünde nüfus hareketleri ve sonuçları, insanların yaşamasına az elverişli yerler ve insanların yaşamasına elverişli yerler öğretimi yapılacak konular arasından çıkarılmıştır. Yapılan bu değişiklikle nüfus ve yerleşme konularının öğretiminden benimsenen genelden özele yaklaşımı terk edilerek konuların öğretimi daraltılmıştır. Bununla beraber öğretimi yapılacak konular içerisine şehirleşmeye bağlı olarak kırsal ve kent yerleşmelerinde yaşanabilecek sorunlar ile bu sorunlara karşı alınabilecek konulara yer verilmesi bir eksikli olarak belirlenmiştir.

1992 lise II Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri Öğretimi Programında öğretim yapılacak konular iki bölüm altında ele alınmıştır. Birinci bölümde Giriş, Karadeniz, Marmara, Ege, Akdeniz, İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu

bölgelerine, ikinci bölümde ise Ülkeler, Ortadoğu'nun Başlıca Ülkeleri, Balkan Ülkeleri, Sovyetler Birliği, Afrika'nın Başlıca Ülkeleri, Asya'nın Başlıca Ülkelerine yer verilmiştir (Bakınız Tablo 29).

Tablo 29

Lise II Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Öğretim Programına Göre Öğretimi Yapılacak Konuların Ünitelere Göre Dağılımı

I. BÖLÜM	
Ünite Adı	Öğretimi Yapılacak Konular
Giriş	A. Coğrafi bölge, bölüm, yöre kavramları. B. Coğrafi bölgeleri oluşturan şartlar (konum, yeryüzü şekilleri, iklim ve bitki örtüsü, akarsular, göller, denizler ve kıyılar, nüfus ve yerleşme ile ekonomik özellikleri açıklanacak). C. Türkiye'nin idari bölümleri. Coğrafi bilgiler.
Karadeniz Bölgesi	1. Bölgenin coğrafi özellikleri. 2. Bölgenin bölümleri a. Doğu Karadeniz Bölümü. b. Orta Karadeniz Bölümü. c. Batı Karadeniz Bölümü. 3. Bölgenin Türkiye ekonomisindeki yeri. 4. Bölgenin Türkiye turizmindeki yeri.
Marmara Bölgesi	1. Bölgenin coğrafi özellikleri. 2. Bölgenin bölümleri a. Yıldız (Istranca) Dağları Bölümü. b. Ergene Bölümü. c. Güney Marmara Bölümü. d. Çatalca-Kocaeli Bölümü. 3. Bölgenin Türkiye ekonomisindeki yeri. 4. Bölgenin Türkiye turizmindeki yeri.
Ege Bölgesi	1. Bölgenin coğrafi özellikleri. 2. Bölgenin bölümleri a. Ege Bölümü. b. İç Batı Anadolu Bölümü. 3. Bölgenin Türkiye ekonomisindeki yeri. 4. Bölgenin Türkiye turizmindeki yeri.
Akdeniz Bölgesi	1. Bölgenin coğrafi özellikleri. 2. Bölgenin bölümleri a. Adana Bölümü. b. Antalya Bölümü. 3. Bölgenin Türkiye ekonomisindeki yeri. 4. Bölgenin Türkiye turizmindeki yeri.
İç Anadolu Bölgesi	1. Bölgenin coğrafi özellikleri. 2. Bölgenin bölümleri a. Konya Bölümü. b. Yukarı Sakarya Bölümü. c. Orta Kızılırmak Bölümü. d. Yukarı Kızılırmak Bölümü. 3. Bölgenin Türkiye ekonomisindeki yeri. 4. Bölgenin Türkiye turizmindeki yeri.
Doğu Anadolu Bölgesi	1. Bölgenin coğrafi özellikleri. 2. Bölgenin bölümleri a. Yukarı Fırat Bölümü. b. Erzurum-Kars Bölümü. c. Yukarı Murat-Van Bölümü. d. Hakkari Bölümü. 3. Bölgenin Türkiye ekonomisindeki yeri. 4. Bölgenin Türkiye turizmindeki yeri.
Güneydoğu Anadolu Bölgesi	1. Bölgenin coğrafi özellikleri. 2. Bölgenin bölümleri a. Dicle Bölümü. b. Orta Fırat Bölümü.

	3. Bölgenin Türkiye ekonomisindeki yeri. 4. Bölgenin Türkiye turizmindeki yeri.
II. BÖLÜM	
Ülkeler	Ülkeler incelenirken aşağıdaki hususlar göz önünde bulundurulacaktır. A. Kıtalar ve coğrafi bölgeleri incelerken, bölgenin yeri belirtildikten sonra tabiat şartlarına, beşeri ve ekonomik hayat üzerindeki etkileri oranında değinilecektir. B. Programdaki ülkelerin yeri belirtilerek, beşeri ve ekonomik coğrafyası hakkında kısa ve öz bilgiler verilecek, ekonomik etkileri bakımından Türkiye ile karşılaştırmaları yapılacaktır. Ülkemizle tarihi, kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkileri bulunan ülkeler üzerinde yeterince durulacaktır. Bu arada Türklerin bulunduğu yerler belirtilecektir.
Ortadoğu'nun Başlıca Ülkeleri,	İran, Afganistan, Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, İsrail, Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Kıbrıs, Mısır, Libya.
Balkan Ülkeleri	Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya, Arnavutluk.
Sovyetler Birliği	
Afrika'nın Başlıca Ülkeleri	1. Atlas Ülkeleri: Tunus, Cezayir, Fas. 2. Tropikal Afrika: Nijerya. 3. Güney Afrika: Güney Afrika Cumhuriyeti.
Asya'nın Başlıca Ülkeleri	1. Güney Asya: Pakistan, Hindistan, Bangladeş. 2. Güneydoğu Asya: Malezya, Endonezya. 3. Uzak Doğu: Çin, Japonya, Güney Kore.

1992 lise II Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Öğretimi Programında öğretimi yapılacak konuların 1983 Programı ile bire bir aynı olduğu belirlenmiştir. 1980'lerden itibaren Türkiye'de ve Dünyada meydana gelen çok partili hayata geçiş, serbest Pazar ekonomisinin benimsenmesi, doğu bloğunun çökerek Sovyetler Birliğinin dağılması ve onun topraklarında yeni devletlerin kurulması gibi siyasi, kültürel ve ekonomik gelişmelerin programa yansıtılmamasına anlam verilememiştir.

1992 lise III Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası Öğretim Programında öğretimi yapılacak konular 1983 Öğretim Programında olduğu gibi iki bölüm başlığı altında yer almıştır. Birinci bölümde Giriş, Türkiye'de Tarım, Türkiye'de Hayvancılık, Türkiye'de Ormanlar ve Orman İşletmeciliği, Türkiye'de Madenler ve Enerji Kaynakları, Türkiye'de Endüstri, Türkiye'de Ulaşım, Türkiye'de Ticaret, Türkiye'de Turizm; ikinci bölüm başlığı altında Ülkeler, Avrupa'nın Başlıca Ülkeleri, Yenedünya Karaları, Milletlerarası Kuruluşlar ve Türkiye konu başlıkları altında konulara yer verilmiştir (Bakınız Tablo 30).

Tablo 30

1992 Lise III Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası Öğretim Programına Göre Öğretimi Yapılacak Konuların Ünitelere Göre Dağılımı

I. BÖLÜM	
Ünite Adı	Öğretimi Yapılacak Konular
Giriş	Türkiye'nin ekonomik coğrafyasını etkileyen şartlar 1. Coğrafi konum. 2. Yer şekilleri. 3. İklim. 4. Nüfus ve yerleşme.

Türkiye’de Tarım	<ol style="list-style-type: none"> 1. Tarımın Türkiye ekonomisindeki yeri. 2. Türkiye’de tarımı etkileyen şartlar <ol style="list-style-type: none"> a. Toprak ve bakımı. b. Sulama. c. Gübreleme. d. Tohum ıslahı e. Makineleşme. f. Pazarlama. g. Tarımla ilgili kuruluşlar. 3. Türkiye’de topraklardan yararlanma. 4. Türkiye’de tarım bölgeleri. 5. Tarla ve bahçe kültürleri <ol style="list-style-type: none"> a. Tahıllar. b. Endüstri bitkileri. c. Yağ bitkileri. d. Sebzeçilik. 6. Meyvecilik. 7. Zeytincilik. 8. Bağcılık. 9. Yem bitkileri. 10. Çay. 11. Çiçekçilik ve diğerleri.
Türkiye’de Hayvancılık	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hayvancılığın Türkiye ekonomisindeki yeri. 2. Hayvancılığı etkileyen şartlar. <ol style="list-style-type: none"> a. Hayvan soylarının ıslahı. b. Otlakların ıslahı. c. Besicilik ve ahır hayvancılığı. 3. Türkiye’de başlıca hayvanlar ve dağılışları <ol style="list-style-type: none"> a. Küçükbaş hayvancılık. b. Büyükbaş hayvancılık. c. Kümes hayvancılığı. d. İpek böcekçiliği. e. Arıcılık. 4. Balıkçılık. <ol style="list-style-type: none"> a. Deniz balıkçılığı. b. İç sular balıkçılığı. 5. Diğer su ürünleri.
Türkiye’de Ormanlar ve Orman İşletmeciliği	<ol style="list-style-type: none"> 1. Türkiye ormanlarının coğrafi dağılışı. 2. Ormancılığın Türkiye ekonomisindeki yeri. 3. Ormanlardan yararlanma ve orman ürünleri. 4. Ormanların önemi ve korunması. 5. Ağaçlandırma.
Türkiye’de Madenler ve Enerji Kaynakları	<ol style="list-style-type: none"> 1. Madenciliğin Türkiye ekonomisindeki yeri. 2. Başlıca madenlerimiz Demir, bakır, krom, boksit, bor minerali, boraks, küktürt, kurşun, çinko, civa, manganez, volfram, antimon, amyant, zımpara taşı, barit, tuz ve diğerleri. 3. Enerji kaynaklarımız Taşkömürü, linyit, petrol, tabii gaz, su gücü, jeotermal enerji, radyoaktif mineraller ve atom enerjisi, Güneş enerjisi.
Türkiye’de Endüstri	<ol style="list-style-type: none"> 1. Endüstrinin kurulması için gerekli şartlar. 2. Türkiye’de endüstrinin kuruluş ve gelişmesi. 3. Türkiye’de endüstri kolları. <ol style="list-style-type: none"> a. Besin endüstrisi. b. Tütün ve ispirtolu içkiler endüstrisi. c. Dokuma, deri, giyim endüstrisi. d. Maden endüstrisi. e. Makine endüstrisi. f. Kimya endüstrisi. g. Orman ürünleri endüstrisi. h. Çimento, cam, seramik endüstrisi vb. 4. Endüstrinin Türkiye ekonomisindeki yeri.
Türkiye’de Ulaşım	<ol style="list-style-type: none"> 1. Türkiye’de ulaşımı etkileyen tabii ve beşeri şartlar. 2. Türkiye’de kara ulaşımı <ol style="list-style-type: none"> a. Karayolları. b. Demiryolları. 3. Türkiye’de deniz ulaşımı: <ol style="list-style-type: none"> a. Başlıca liman ve iskelelerimiz. b. Ticaret filomuz.
Türkiye’de Ticaret	<ol style="list-style-type: none"> 1. İç ticaret. 2. Dış ticaret <ol style="list-style-type: none"> a. Aldıklarımız. b. Sattıklarımız.

	3. Transit ticareti.
Türkiye’de Turizm	a. Türkiye’nin dünya turizmindeki yeri. b. Turizmin Türkiye ekonomisindeki yeri. c. El sanatları.
II. BÖLÜM	
Ülkeler	Ülkeler incelenirken aşağıdaki hususlar göz önünde bulundurulacaktır. A. Kıtalar ve coğrafi bölgeleri incelenirken, bölgenin yeri belirtildikten sonra tabiat şartlarına, beşeri ve ekonomik hayat üzerindeki etkileri oranında değinilecektir. B. Programdaki ülkelerin yeri belirtilerek, beşeri ve ekonomik coğrafyası hakkında kısa ve özlü bilgiler verilecek, ekonomik etkileri bakımından Türkiye ile karşılaştırmaları yapılacaktır. Ülkemizle tarihi, kültürel, ekonomik ve siyasi ilişkileri bulunan ülkeler üzerinde yeterince durulacaktır. Bu arada Türklerin bulunduğu yerler belirtilecektir.
Avrupa’nın Başlıca Ülkeleri	1. Güney Avrupa: İtalya. 2. Orta Avrupa: Federal Almanya, İsviçre. 3. Batı Avrupa: Fransa, İngiltere, Hollanda. 4. İsveç, Norveç.
Yenidünya Karaları	1. Kuzey Amerika: Amerika Birleşik Devletleri, Kanada. 2. Güney Amerika: Brezilya. 3. Avustralya.
Milletlerarası Kuruluşlar ve Türkiye	1. Birleşmiş Milletler. 2. NATO. 3. Varşova Paktı. 4. OECD. 5. Avrupa Konseyi. 6. Avrupa Ekonomik Topluluğu (Ortak Pazar-AET). 7. COMECON.

1992 lise III Türkiye’nin Ekonomik Coğrafyası Öğretim Programında öğretimi yapılacak konular başlık ve içerik açısından 1983 Öğretim Programı ile birebir örtüşmektedir. 1992 lise II Öğretim Programında olduğu gibi lise III Öğretim Programında olduğu gibi 1980’lerden itibaren Türkiye’de ve Dünyada meydana siyasi, kültürel ve ekonomik gelişmelerin programa yansıtılmadığı tespit edilmiştir. 1991 yılında doğu bloğunun çökmesi ile dağılan Varşova Paktına ve keşfedilmelerinin üzerinde yüzyıllarca zaman geçmesine rağmen yenedünya karaları başlığı altında ülkelerin programda yer alması bu duruma örnek olarak gösterilebilir.

Ayrıca 1992 Coğrafya Öğretim Programlarından önceki öğretim programlarında yer verilmediği gibi bu programda da ekonomik coğrafya konularının öğretime yer verilmeden önce ekonomi ile ilgili temel kavramlar ile süreçlere yer verilmemesi bir eksikli olarak belirlenmiştir.

4.1.8.1. Ders Geçme ve Kredili Sisteme Göre 1992 Coğrafya Öğretim Programı

1992 Coğrafya Öğretim Programının uygulanmaya konmasından dört ay sonra (09.07.1992) Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı aldığı bir kararla “Ders Geçme ve Kredi Sistemi” denilen yeni bir eğitim modelini uygulamaya koymuştur. Söz konusu model ile orta öğretimdeki öğrenciler tüm yaşamları boyunca gerekli olacak genel kültürün verilmesi sağlanacak; onlara ilgi, yetenek ve tercihleri doğrultusunda bir

mesleğe ya da yüksek öğretime hazırlayacak, yaşama ve iş alanlarına başarılı bir biçimde uyumları sağlanması hedeflenmekteydi (Engin ve diğerleri, 2003; 113). Model ayrıca okullarda daha demokratik bir ortam hazırlayarak yalnızca boyun eğen, dinleyen, verilen bilgileri kuru kuruya tüketen bireyler değil; ilgi istek ve kapasiteleri doğrultusunda tercihler yapan, kendisiyle ilgili alınan kararlara katılan, üreten bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktaydı (Okutan, 1998: 26-27).

Sistemin bir gereği olarak genel liseler fen bilimleri alanı, sosyal bilimler alanı, Türkçe-Matematik alanı, yabancı dil alanı, spor ve sanat alanı diye altı alana ayrılmıştı. Çağdaşlarımız olan Avrupa ülkelerinin birçoğu sistemlerini uzun yıllar önce temelde bu eğitim anlayışı üzerine geliştirirken hatta bu ülkelerin önemli bir kısmı öğrencileri yetenek ve ilgilerine göre farklı alanlara yönlendirmeyi daha ilköğretim yıllarında yaparken, ülkemizde bu gelişme yıllar sonra ve sadece ortaöğretim bazında uygulanmaya konulabilmiştir (Geçit, 2008: 155).

Bu sistemin özüne bakıldığı zaman derslerin ortak dersler ve öğrencilerin seçeceği alana ilişkin seçmeli dersler olarak iki ana gruba ayrıldığı görülmektedir. Coğrafya dersi de tüm ortaöğretim kurumlarının birinci sınıflarında ortak ders, üst sınıflarda ise alanların özelliğine göre seçmeli ya da zorunlu ortak dersler içinde kabul edilmiştir. Ortak derslerin ortak amacı öğrencilere minimum düzeyde de olsa genel kültür vermek, kendisini tanımasını sağlamak ve ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yöneleceği alanları daha doğru seçebilmektir. Seçmeli derslerdeki amaç ise; öğrencilerin ilgi ve yetenekleri doğrultusunda yönelecekler alanlarla ilgili programlarda ilerlemelerini sağlamaktır (Kaplan, 2005: 117).

Talim ve Terbiye Kurulu'nun 08.07.1992 tarihli ve 190 sayılı kararı ile 09.09.1992 ve 277 sayılı kararları doğrultusunda ortaöğretimde okutulacak olan ortak ve seçmeli coğrafya derslerinin amaçları ve içerikleri belirlenmiştir. 190 sayılı karar ile lise seçmeli dersler grubu arasında yer alan “ Türkiye Coğrafyası”, “Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası” ve “Ülkeler Coğrafyası” ders programları kabul edilmiştir (Tablo 31).

Tablo 31

Ders Geçme ve Kredili Sisteme Göre Lise Coğrafya Derslerinin Haftalık Ders Çizelgesi

Alan	Dersin Adı	Kredisi	Alınışı
Fen Bilimleri	Coğrafya 1-2	2-2	Ortak Ders
Türkçe-Matematik	Coğrafya 1-2	2-2	Ortak Ders
Sanat (Resim-Müzik)	Coğrafya 1-2	2-2	Ortak Ders
Spor	Coğrafya 1-2	2-2	Ortak Ders
Sosyal Bilimler	Coğrafya 1-2	2-2	Ortak Ders
	Türkiye Coğrafyası 1-2	2-2	Seçmeli Ders
	Türkiye Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası 1-2	6	Seçmeli Ders
	Ülkeler Coğrafyası 1-2	4-4	Seçmeli Ders
Yabancı Dil	Coğrafya 1-2	2-2	Seçmeli Ders
	Türkiye Coğrafyası 1	6	Seçmeli Ders
	Ülkeler Coğrafyası 1	6	Seçmeli Ders

Ders Geçme ve Kredili Sistemine göre coğrafya 1-2 derslerinin amaçları olarak on madde belirlenmiştir. Bu maddeler şunlardır (MEB, 1992; 787-788):

1. Yakın çevrelerinden başlayarak yurdumuzu ve dünyayı tanıtmak; onlarda vatan millet ve insanlık sevgisini daha bilinçli, daha köklü kılmak
2. Türkiye'nin dünya üzerindeki yerini ve önemini belirterek ve onlarda ülkemizin kalkınmasında severek sorumluluk alma duygusunu geliştirmek
3. Çeşitli coğrafi olayların (tabii, beşeri, ekonomik) yeryüzündeki dağılışlarını, bunların sebep ve sonuç ilişkilerini ve yeryüzü, canlılar, özellikle insan hayatı üzerindeki etkilerini inceleyerek, olayların farklı dağılışı sonucunda yeryüzünde meydana gelmiş olan değişik karakterdeki alanların özelliklerini kavratmak
4. İnsanların birbirleriyle ve coğrafi çevreleriyle karşılıklı ilişkilerini, insan topluluklarının yaşama yerlerini ve geçinme yollarını inceleyerek, onların yurdumuzun ekonomik kalkınmasında faydalı birer eleman olarak yetişmelerini sağlamak
5. İnsanın yaşama alanı olarak yeryüzünün şartlarını, imkân ve kaynaklarını tanıtmak, bu imkân ve kaynakların sınırsız olmadığını, bu sebeple onların israfından kaçınmak gerektiğini kavratmak; tabiatı sevdirmek ve onu koruma alışkanlığını kazandırmak
6. Milletlerin refah ve mutluluklarının coğrafi çevreden yararlanma derecesine ne kadar bağlı olduğunu, yurdumuzun henüz işlenmemiş olan tabii kaynaklarının ne kadar geniş çalışma alanı teşkil ettiğini örnekleriyle belirtmek
7. Buldukları tabii çevrenin, bölgenin, diğer bölgelerin ve bütünüyle Türkiye'nin ekonomik ve sosyal kalkınmasına yarayan yerüstü ve yeraltı kaynakları ile turistik zenginliklerini tanıtmak

8. Çeşitli haritaları, resimleri, istatistik, grafik ve diyagramları yorumlamayı, bunlardan yararlanmayı öğretmek ve onlarda plan, kroki özellikle Türkiye haritası çizme becerisini geliştirmek
9. Öğrencilerin, milli servet kaynaklarımızı koruma ve değerlendirme gereğine inanmış ve bu yolda alışkanlıklar kazanmış vatandaşlar olarak yetişmelerini sağlamak
10. Öğrencileri, yurdumuzun ve milletimizin sorunları üzerine eğilen, bunları inceleyip öğrenen ve bu sorunların yurt ve millet yararına çözümlemesine içtenlikle katılan aydın yurttaşlar olarak yetiştirmektir.

Coğrafya 1-2 dersinin amaçlarından 1, 2, 3, 7, 8, 9 ve 10 maddelerinde yer verilenler 1983 ve 1992 öğretim programında yer alan amaçlarla birebir örtüşmektedir. 4, 5 ve 6 maddelerdeki amaçlara ise ilk kez yer verilmiştir. Coğrafya 1-2 dersinin öğretimi yapılırken uyulması gereken hususlara ilişkin olarak yer verilen on bir açıklama ve tavsiyeden on bir tanesi 1992 ve 1983 programlarındaki amaç ve tavsiyelerden aynen alınırken Türkiye'nin coğrafi bölgelerinin incelenmesine okulun bulunduğu bölgeden başlanmalıdır maddesi açıklama ve tavsiyelerden çıkarılmıştır.

1992 Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliğine göre “Ortak Dersler” grubunda yer alan Coğrafya 1-2 Dersi Öğretim Programında öğretimi yapılacak konulara Coğrafya I ve Coğrafya II başlıkları altında yer verilmiştir (MEB, 1992; 787). Coğrafya I başlığı altında Giriş, Yeryuvarlığı, Harita Bilgisi, İklim, Yeryuvarlığının Yapısı ve Yer Şekillerinin Oluşumu, Yeryüzünün Biçimlenmesi (Dış Kuvvetler) başlıkları altındaki konulara yer verilmiştir (Bakınız Tablo 32).

Tablo 32

1992 Coğrafya I Öğretim Programına Göre Öğretimi Yapılacak Konular

ÜNİTE ADI	ÖĞRETİMİ YAPILACAK KONULAR
Giriş	Coğrafyanın Konusu ve Bölümleri
Yeryuvarlığı	1. Yeryuvarlığının evrendeki yeri. a. Yerin şekli ve boyutları. b. Paralel, meridyen, enlem, boylam. 2. Yeryuvarlığının hareketleri ve sonuçları a. Gece ve gündüz. b. Mevsimler.
Harita Bilgisi	1. Harita ve ölçek a. Haritalarda yüzey şekillerinin gösterilmesi. b. Haritalardan yararlanma, harita işaretleri, harita üzerinde uzunluk ve alan ölçümleri.
İklim	1. Atmosfer ve özellikleri. 2. İklim ve iklim elemanları a. Sıcaklık. b. Basınç ve rüzgarlar. c. Nemlilik ve yağış. 3. Türkiye’de iklim elemanları

	<p>a. Sıcaklık. b. Basınç ve rüzgarlar. c. Nemlilik ve yağış. 4. Yeryüzünde başlıca iklim tipleri ve tabii bitki örtüsü.</p>
Yeryuvarlağının Yapısı ve Yer Şekillerinin Oluşumu	<p>1. Yerkabuğunun yapısı. 2. Yerkabuğunun malzemesi taşlar. 3. Yerkabuğunun içyapısı. 4. Jeolojik devirler. 5. İç kuvvetler a. Dağ oluşumu (orojenik hareketler) ve Türkiye’de dağ oluşumu. b. Epirojenik hareketler, Türkiye’de epirojenik hareketler. c. Volkanizma, Türkiye’de volkanik dağlar. d. Depremler, Türkiye’de deprem ve korunma yolları. 6. Türkiye’de ovalar ve platolar.</p>
Yeryüzünün Biçimlenmesi (Dış Kuvvetler)	<p>1. Taşların çözülmesi, toprak oluşumu ve Türkiye’deki başlıca toprak tipleri. 2. Yer göçmeleri ve kaymalar a. Yer göçmeleri ve yer kaymalarını oluşturan etkenler. b. Türkiye’de yer göçmeleri ve kaymalar. 3. Toprak erozyonu a. Toprak erozyonunu oluşturan etkenler. b. Türkiye’de toprak erozyonu ve toprak korunması. 4. Akarsular a. Akarsuyun oluşumu, havzası, su bölümü, akımı (debisi), ve rejimi. b. Türkiye’de akarsuların oluşturduğu aşındırma ve biriktirme şekilleri. 5. Türkiye’de yer altı suları ve kaynaklar. 6. Türkiye’de karstik sular, aşındırma ve biriktirme şekilleri. 7. Göller ve oluşumları (Yeryüzünde ve Türkiye’de göllerin oluşumu). 8. Türkiye’de buzullar ve oluşturduğu şekiller. 9. Türkiye’de rüzgârların oluşturduğu şekiller. 10. Denizlerde hareket a. Dalgalar, akıntılar ve gel-git olayları. b. Türkiye’de dalga ve akıntılarının oluşturduğu şekiller.</p>

Ders geçme ve kredi yönetmeliğini uygulayan orta dereceli okulların lise ortak dersler grubunda yer alan “Coğrafya 1–2” ders içeriğine bakıldığında; birbirinden bağımsız iki farklı konunun esas alındığı dikkat çekmektedir. Coğrafya-1 içeriğinin 5 üniteden ibaret olduğu ve bütünüyle fiziki coğrafya konularını kapsadığı görülmektedir. Ünite konularına bakıldığı zaman “sınıf geçme” sistemine göre hazırlanan Coğrafya-1 programına göre sadeleştirilmiş ve Türkiye’nin coğrafi konumu, Türkiye’de başlıca iklim tipleri ve tabii bitki örtüsü ve Türkiye’de Nüfus ve Yerleşme konuları öğretim programından çıkarılmıştır.

1992 Coğrafya 1 dersinde ünitelerin ve konuların dağılımında belirgin bir şekilde orantısızlık olduğu belirlenmiştir. Örneğin III. ünite olan iklim ünitesinden sonra toprak ve bitki örtüsü konularına değinilmemesi bir eksiklik olarak görülmektedir. Ayrıca bir fiziki coğrafi unsurların insan faaliyetlerine etkisini ortaya konan bir üniteye giriş düzeyinde de olsa yer verilmemesi de bir başka eksiklik olarak görülmektedir.

1992 Coğrafya 1-2 Öğretim Programında Coğrafya II başlığı altında Giriş ve Coğrafi Bölgeler başlığı altında konulara yer verilmiştir. Giriş başlığı altında Türkiye’nin dünya üzerindeki yeri ve önemi, coğrafi bölge, bölüm ve yöre kavramları,

coğrafi bölgeleri oluşturan başlıca faktörler konularına; Coğrafi Bölge başlığı altında ise Karadeniz, Marmara, Ege, Akdeniz, Güneydoğu, Doğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgeleri konularına yer verilmiştir. Bölgelerin öğretimi yapılırken sırası ile bölgenin coğrafi özelliklerinin, bölgenin bölümlerinin, bölgenin Türkiye ekonomisindeki yerinin, bölgenin Türkiye turizmindeki yerinin öğretimin yapılması istenmiştir (MEB, 1992; 791-92).

1992 Coğrafya 1-2 Öğretimi Programında Coğrafya-2 dersinde konular, bir önceki programda yer alan lise II. sınıf “Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri” dersi konularının aynen alınmasıyla oluşturulmuştur. Giriş başlığı altında yer alan coğrafi bölgeleri oluşturan başlıca faktörler konusunun coğrafi bölge, bölüm ve yöre kavramları konularından önce yer almasının mantıksal sıralanış açısından daha doğru olacağı düşünülmektedir. Ayrıca coğrafi bölgelerin işleniş sırasında hangi ölçütlerin temel alındığına mutlaka yer verilmeliydi. Keza bir önceki programda bölgelerin sıralanışında aynı sıralanış görülmemektedir.

1992 Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliğine göre “Seçmeli Dersler” grubunda yer alan Türkiye Coğrafyası, Türkiye’nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, Ülkeler Coğrafyası Öğretim Programında bu derslerin amaçları olarak on üç amaç ile on beş açıklama ve tavsiyeye yer verilmiştir (MEB, 1992; 572-74).

Bu on üç genel amacın 1983 Programından birebir olarak alındığı tespit edilmiştir (Bakınız 1983 Programına göre amaçlar Tablo 28). 1983 öğretim programının üzerinden on yılı aşkın bir süre geçmiş olmasına rağmen Türkiye’de ve dünyada meydana gelen sosyal, ekonomik, politik ve kültürel gelişmelere ilişkin amaçlara programda yer verilmemesi bir eksiklik olarak görülmektedir. 1980 askeri darbesinden sonra 1983 yılında yapılan genel seçimlerle çok partili demokrasiye geçişle beraber ülkede yaşanan ve yaşanacak gelişmeler, Balkanlar, Kafkaslar, Ortadoğu ve Orta Asya’da devletlerarasında yaşanan sorunlar ile bu sorunların çözümüne yönelik öneriler ve yaklaşan milenyum ile beraber insanlığı etkisine alan bilgisayar ve iletişim araçlarındaki gelişmelere ilişkin amaçlara öğretim programında yer verilmesi gerekirdi. Bununla beraber Türkiye Coğrafyası, Türkiye’nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, Ülkeler Coğrafyasına ilişkin olarak öğretim programında amaçlara ilk kez yer verilmesi de önemli bir yenilik olarak değerlendirilmektedir.

1992 Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliğine göre “Seçmeli Dersler” grubunda yer alan Türkiye Coğrafyası, Türkiye’nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası, Ülkeler Coğrafyası öğretim programının uygulanması esnasında dikkat edilmesi gereken hususlara ilişkin olarak yer verilen açıklama ve tavsiyelerin bazı küçük değişiklikler dışında 1983 programı ile örtüştüğü belirlenmiştir. 1983 Programında yer alan ve 5 maddeyi oluşturan *“Türkiye’nin coğrafi bölgelerinin incelenmesine okulun bulunduğu bölgeden başlanacaktır”* ifadesi açıklamalar ve tavsiyelerden çıkarılmıştır. Ayrıca 1983 programında 12 maddeyi oluşturan ve Türkiye coğrafyası konuları işlenirken dikkat edilecek hususlara ilişkin olarak yer verilen a, h, ı, i, j bentleri (MEB, 1983; 335) ayrı birer madde olarak ifade edilmiştir.

1992 Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliğine göre “Seçmeli Dersler” grubunda yer alan Türkiye’nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası I Öğretim Programında konulara iki bölüm başlığı altında yer verilmiştir. Birinci bölümde Türkiye’de Nüfus ana başlığı altında Türkiye’nin Nüfusu ve Türkiye’de Nüfus Hareketleri ünitelerine yer verilirken ikinci bölümde Türkiye’de Yerleşme ana başlığı altında Türkiye’de Yerleşme ünitesine yer verilmiştir (Bakınız Tablo 33).

Tablo 33

1992 Ders Geçme Ve Kredi Yönetmeliğine Göre Türkiye’nin Beşeri Ve Ekonomik Coğrafyası I Öğretim Programına Göre Öğretimi Yapılacak Konular

Birinci Bölüm	
Türkiye’de Nüfus	
Ünite Adı	Öğretimi Yapılacak Konular
Giriş	Nüfus ve Nüfus Coğrafyası Nüfus Coğrafyasının Coğrafya Bilimi İçindeki Yeri
Türkiye’nin Nüfusu	1. Türkiye’de nüfus ve nüfus sayımları. 2. Nüfus artışı ve sonuçları. 3. Türkiye’de nüfusun coğrafi dağılışı ve bu dağılışı etkileyen faktörler. 4. Nüfus yoğunluğu: a. Aritmetik nüfus yoğunluğu. b. Tarımsal nüfus yoğunluğu. c. Fizyolojik nüfus yoğunluğu. 5. Türkiye’de nüfusun özellikleri a. Nüfusun yaş gruplarına ve cinsiyete göre dağılımı. b. Aktif nüfus. c. Çalışan nüfusun ekonomik faaliyet kollarına dağılımı. ç. Nüfusun eğitim durumu. d. Kırsal – kentsel nüfus.
Türkiye’de Nüfus Hareketleri	1. Nüfusun artışı ve nüfus artışını etkileyen faktörler. 2. Göçler: a. İç göçler. b. Dış göçler.
II. BÖLÜM	
Türkiye’de Yerleşme	
Giriş	Yerleşme coğrafyası ve gelişimi. Yerleşme alanı ve yerleşme alanını sınırlandıran faktörler.

Türkiye’de Yerleşme	<ol style="list-style-type: none"> 1. Türkiye’de yerleşmenin tarihçesi. 2. Türkiye’de yerleşme şekilleri <ul style="list-style-type: none"> - Kır yerleşmeleri: <ol style="list-style-type: none"> a. Köy altı yerleşmeleri. b. Köyler. - Şehirler: <ol style="list-style-type: none"> a. Şehirlerin ortaya çıkışı. b. Şehirlerin sınıflandırılması. <ul style="list-style-type: none"> • Nüfuslarına göre. • Fonksiyonlarına göre: <ol style="list-style-type: none"> a. Tarım şehirleri. b. Ticaret şehirleri. c. Liman şehirleri. 3. Şehirlerin gelişmeleri ve sorunları. 4. Türkiye’de mesken tipleri.
---------------------	---

1992 Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası I dersinin Öğretim Programında yer alan 1983 Lise I Coğrafya Programının İnsan ve Tabii Çevre ünitesi ve 1992 Lise 1 Coğrafya Programının Türkiye’de Nüfus ve Çevre ünitelerine kıyasla yenilikler içermektedir. Bu yenilikler şunlardır:

- Önceki programlardan farklı olarak konulara giriş yapılmadan önce nüfus ve nüfus coğrafyasına yer verildikten sonra nüfus coğrafyasının coğrafya bilimi içindeki yeri açıklanması
- Bu açıklamadan sonra nüfus ve nüfus sayımlarından yola çıkarak konuların sıralanışı mantıksal dağılım ve içerik açısından tutarlı olması
- Nüfusun özellikleri ve Türkiye’de Nüfus Hareketleri konusuna yer verilmesi
- Yerleşme coğrafyası ve gelişiminin açıklandıktan sonra yerleşme alanı ve yerleşme alanını sınırlandıran faktörlere yer verildikten sonra yerleşme coğrafyası konularının mantıksal sıralanış açısından doğru verilmesi
- Şehirlerin gelişmeleri ve sorunları konularına yer verilmesidir.

1992 Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliğine göre “Seçmeli Dersler” grubunda yer alan Türkiye’nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası 2 Öğretim Programında öğretimi yapılacak konular başlıkları altında ifade edilmiştir (Bakınız Tablo 34).

Tablo 34

1992 Ders Geçme Ve Kredi Yönetmeliğine Göre Türkiye’nin Beşeri Ve Ekonomik Coğrafyası 2 Öğretim Programına Göre Öğretimi Yapılacak Konular

Ünite Adı	Öğretimi Yapılacak Konular
Giriş	Türkiye ekonomisini etkileyen faktörler; <ol style="list-style-type: none"> 1. Coğrafi konum. 2. Yer şekilleri. 3. İklim. 4. Nüfus ve yerleşme.

Türkiye’de Tarım	<ol style="list-style-type: none"> 1. Türkiye topraklarından yararlanma. 2. Türkiye’de tarımı etkileyen faktörler <ol style="list-style-type: none"> a. Toprak ve bakımı. b. Sulama. c. Gübreleme. ç. Tohum ıslahı. d. Makineleşme. e. Pazarlama. f. Tarımı destekleyen kuruluşlar. 3. Tarla ve bahçe kültürleri <ol style="list-style-type: none"> a. Tahıllar (buğday, arpa, mısır, pirinç ve diğerleri). b. Baklagiller (fasulye, nohut, mercimek, bakla ve diğerleri). c. Endüstri bitkileri (tütün, pamuk, şeker pancarı ve diğerleri). ç. Yağ bitkileri. d. Yem bitkileri. e. Sebzecilik. f. Meyvecilik. g. Zeytincilik. ğ. Bağcılık. h. Çay. ı. Seracılık. 4. Tarımın Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemi.
Türkiye’de Hayvancılık	<ol style="list-style-type: none"> 1. Hayvancılığı etkileyen faktörler <ol style="list-style-type: none"> a. Hayvan soylarının ıslahı. b. Otlakların ıslahı. c. Besicilik ve ahır hayvancılığı. 2. Türkiye’de hayvan varlığı ve coğrafi dağılışı <ol style="list-style-type: none"> a. Küçükbaş hayvancılık. b. Büyükbaş hayvancılık. c. Kümes hayvancılığı. ç. İpek böcekçiliği. d. Arıcılık. 3. Su ürünler; <ol style="list-style-type: none"> a. Deniz balıkçılığı. b. Tatlı su balıkçılığı. c. Kültür balıkçılığı. d. Diğer su ürünleri.
Türkiye’de Ormanlar ve Orman İşletmeciliği	<ol style="list-style-type: none"> 1. Türkiye’de ormanların coğrafi dağılışı. 2. Ormanlardan yararlanma ve orman ürünleri. 3. Ağaçlandırma. 4. Ormanların önemi ve korunması. 5. Ormancılığın Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemi.
Türkiye’de Madenler ve Enerji Kaynakları	<ol style="list-style-type: none"> 1. Madenler: (demir, bakır, krom, boksit, bor mineralleri, kükürt, zımpara taşı, barit, tuz ve diğerleri). 2. Enerji kaynakları: (taşkömürü, linyit, petrol, doğal gaz, su gücü, rüzgâr gücü, jeotermal kaynaklar, radyoaktif mineraller). 3. Madencilik ve enerji üretiminin Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemi.
Türkiye’de Endüstri	<ol style="list-style-type: none"> 1. Endüstrinin kurulması için gerekli şartlar. 2. Türkiye’de endüstrinin kuruluşu ve gelişimi. 3. Türkiye’deki endüstri kolları <ol style="list-style-type: none"> a. Besin endüstrisi. b. Tütün ve alkolü içki endüstrisi. c. Dokuma, deri ve giyim endüstrisi. ç. Maden endüstrisi. d. Makine endüstrisi. e. Kimya endüstrisi. f. Orman endüstrisi. g. Çimento, cam ve seramik endüstrisi. 4. Endüstrinin Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemi.
Türkiye’de Ulaşım	<ol style="list-style-type: none"> 1. Türkiye’de ulaşımı etkileyen tabii ve beşeri faktörler. 2. Türkiye’de kara ulaşımı. <ol style="list-style-type: none"> a. Karayolları. b. Demiryolları. 3. Türkiye’de deniz ulaşımı: <ol style="list-style-type: none"> a. Başlıca limanlarımız. b. Ticaret filolarımız. 4. Türkiye’de hava ulaşımı ve hava limanlarımız.
Türkiye’de Ticaret	<ol style="list-style-type: none"> 1. İç ticaret. 2. Dış ticaret. 3. Transit ticaret.
Türkiye’de Turizm	<ol style="list-style-type: none"> 1. Türkiye’de turizmi etkileyen faktörler. 2. Türkiye’nin Turistik değerleri. <ol style="list-style-type: none"> a. Doğal güzellikler. b. Tarihi değerler. 3. Türkiye’de turizmin gelişmesi. 4. Turizmin Türkiye ekonomisindeki yeri ve önemi.

1992 Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliğine göre “Seçmeli Dersler” grubunda yer alan Türkiye’nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası II dersinin Öğretim Programını oluşturan konular 1983 Lise III Türkiye’nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası Programının I. bölümünü oluşturan konulardır (MEB, 1983: 337).

Ancak yeni programda bu ünitelerde bazı küçük değişiklikler yapılmıştır. Örneğin tarım ünitesinin sonuna seracılık eklenmiş, çiçekçilik ve diğeri bölümü çıkartılmıştır. Yine hayvancılık ünitesinde su ürünleri bölümüne kültür balıkçılığı ile diğeri su ürünleri başlıkları eklenmiş, IV. üniteden güneş enerjisi konusu çıkartılmış ancak yeni birkaç maden eklenmiştir. En önemli değişikliklerden biri de endüstri kollarından önce endüstrinin kurulması için gerekli olan şartlar adı altında yeni bir ana başlığın eklenmesidir. Son olarak turizm ünitesinden de bazı konular çıkartılmış, yeni bazı konular eklenmiştir. Daha önceki coğrafya derslerinden farklı olarak seçmeli coğrafya derslerinde; bu dersleri tercih eden öğrencilerin bu alanda yüksek öğretim görmek istediği düşünülerek, bu alanda iyi yetişmelerini sağlamak amacıyla bu derslerin içeriğinin yüklü olmasına ve konuların derinlemesine verilmesine önem verilmiştir (Engin, 2003; 114).

Gerçek düşünce öğrencileri yüksek öğretime hazırlamak dahi olsa konular çok ayrıntılı ele alındığından sıkıcı bir durum kazanmasına neden olmuştur. Konuların dağılımında da orantısızlık vardır. Nüfus konusuna iki, yerleşme konusuna bir ünite ayrılmışken, ekonomik faaliyetler sekiz ayrı ünite de işlenmiştir. Bilindiği gibi ülkelerin kalkınması, mevcut ekonomik potansiyellerine maksimum düzeyde işlerlik kazandırmaları ile mümkündür. Ancak sekiz ünite dâhilinde ele alınan ekonomik etkinliklerimizin detaylıca açıklanmış olması mevcut programın ideal amaçlarına ulaştığı anlamına gelmemelidir. Çünkü ekonomik etkinlikler sadece açıklamadan ibaret kalmış, bu ekonomik etkinliklerin nasıl geliştirileceği, bunlardan en iyi şekilde nasıl yararlanılacağı gibi önemli konular hakkında yeterli bilgiler sunulmamıştır (Geçit, 2008: 179).

1992 Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliğine göre “Seçmeli Dersler” grubunda yer alan Türkiye Coğrafyası-1 (Fiziki) dersinin Öğretim Programını oluşturan konular: Türkiye’nin Yeryüzü Şekilleri, Türkiye’nin Yerüstü ve Yer altı Suları, Türkiye’nin

iklimi, Türkiye'nin Bitki Örtüsü, Türkiye Topraklarının Oluşumu ve Başlıca Toprak Tipleri başlıkları altında yer almıştır (Bakınız Tablo 35).

Tablo 35

1992 Ders Geçme Ve Kredi Yönetmeliğine Göre Türkiye Coğrafyası-1 Öğretim Programına Göre Öğretimi Yapılacak Konular

Ünite Adı	Öğretimi Yapılacak Konular
Türkiye'nin Yeryüzü Şekilleri	<p>Türkiye'de yeryüzü şekillerinin oluşumu ve özelliklerine toplu bakış.</p> <p>A. Türkiye'nin dağları</p> <p>1. Orojenik hareketlerle meydana gelen dağlar.</p> <p>2. Volkanik dağlar.</p> <p>3. Dağların Türkiye'deki coğrafi dağılışı.</p> <p>- Kuzey Anadolu Dağları.</p> <p>- Güney Anadolu Dağları.</p> <p>- Güneydoğu Anadolu Dağları.</p> <p>- Doğu Anadolu Dağları.</p> <p>- İç Anadolu Dağları</p> <p>- Batı Anadolu Dağları.</p> <p>B. Türkiye'nin platoları.</p> <p>C. Türkiye'nin ovaları</p> <p>1. Kıyı ovaları. 2. İç bölgelerdeki ovalar.</p> <p>Ç. Türkiye'deki akarsuların oluşturduğu şekiller</p> <p>1. Aşındırma şekilleri. 2. Biriktirme şekilleri.</p> <p>D. Türkiye'deki karstik şekiller.</p> <p>E. Türkiye'de buzulların oluşturduğu yer şekilleri.</p> <p>F. Türkiye'de rüzgârların oluşturduğu şekiller.</p> <p>G. Türkiye'de dalga ve akıntılarının oluşturduğu şekiller.</p> <p>H. Türkiye'de yer göçmeleri ve yer kaymaları.</p> <p>I. Türkiye'de toprak erozyonu ve korunma yolları.</p>
Türkiye'nin Yerüstü ve Yer altı Suları	<p>A. Türkiye'nin akarsuları</p> <p>1. Akarsularımızın genel özellikleri.</p> <p>2. Başlıca akarsularımız;</p> <p>a. Karadeniz'e dökülen akarsular.</p> <p>b. Marmara Denizi'ne dökülen akarsular.</p> <p>c. Ege Denizi'ne dökülen akarsular.</p> <p>ç. Akdeniz'e dökülen akarsular.</p> <p>d. Basra Körfezine dökülen akarsular.</p> <p>e. Hazar Denizi'ne dökülen akarsular.</p> <p>3. Akarsu havzalarımız</p> <p>a. İç Anadolu kapalı havzaları.</p> <p>b. Göller Yöresi kapalı havzaları.</p> <p>c. Van kapalı havzası.</p> <p>4. Akarsularımızın rejimleri</p> <p>a. Yağmur sularıyla beslenen akarsular.</p> <p>b. Kar ve buz sularıyla beslenen akarsular.</p> <p>c. Kaynak sularıyla beslenen akarsular.</p> <p>ç. Gölden çıkan akarsular.</p> <p>d. Karma rejimli akarsular.</p> <p>B. Türkiye'de göller ve oluşumları</p> <p>1. Doğal göller. 2. Baraj gölleri.</p> <p>C. Türkiye'nin yeraltı suları ve kaynaklar.</p> <p>Ç. Türkiye'nin kaplıcaları ve maden suları</p> <p>- Güney Marmara kaplıcaları. – Batı ve Güneybatı Anadolu kaplıcaları.</p> <p>- İç Batı Anadolu kaplıca ve maden suları. – Güney Anadolu kaplıca ve maden suları.</p>
Türkiye'nin iklimi	<p>A. Türkiye'nin iklimini etkileyen faktörler</p> <p>1. Matematik konumu.</p> <p>2. Özel konumu;</p> <p>a. Etrafındaki denizlerin etkisi. b. Etrafındaki kara kütlelerinin etkisi.</p> <p>c. Etrafındaki basınç merkezlerinin etkisi. ç. Yeryüzü şekillerinin etkisi.</p> <p>B. Türkiye'de iklim elemanları</p>

	<p>1. Sıcaklık a. Yıllık ortalama sıcaklık dağılışı. b. Ocak ayındaki ortalama sıcaklık dağılışı. c. Temmuz ayındaki ortalama sıcaklık dağılışı. ç. Türkiye’de don olayı ve önemi. 2. Türkiye’de basınç ve rüzgârlar a. Günlük rüzgarlar. b. Yerel (mevzi) rüzgarlar. 3. Türkiye’de nemlilik ve yağış a. Oluşumlarına göre yağış tipleri (orografik yağışlar, cephe yağışları, konveksiyonel yağışlar). b. Türkiye’de yağış çeşitleri ve önemi (yağmur, kar, dolu). c. Türkiye’de yağışın dağılışı. ç. Türkiye’de sis ve önemi. d. Türkiye’de kuraklık ve kurak bölgeler. C. Türkiye’de hava tahminleri ve belirtilmesi. Ç. Türkiye’de iklim çeşitleri. 1. Karadeniz iklimi. 2. Akdeniz İklimi. 3. Kara iklimi</p>
Türkiye’nin Bitki Örtüsü	<p>A. Ormanlar 1. Karadeniz ormanları. 2. Batı Anadolu ormanları. 3. Akdeniz ormanları. 4. Doğu ve İç Anadolu ormanları. 5. Ormanların korunması ve faydaları. B. Maki. C. Bozkır. Ç. Yüksek dağ çayırları. D. Türkiye’de ağaçlandırma çalışmaları ve ağaçlandırmanın önemi.</p>
Türkiye Topraklarının Oluşumu ve Başlıca Toprak Tipleri	<p>A. Toprakların oluşumu. B. Toprak tipleri 1. Yerli topraklar (anakaya üzerinde oluşmuş topraklar). 2. Taşınmış topraklar (alüvyal topraklar)</p>

1992 Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliğine göre “Seçmeli Dersler” grubunda yer alan Türkiye Coğrafyası-I (Fiziki) dersinin Öğretim Programını oluşturan konular, 1983 ve 1992 Lise I coğrafya öğretim programında genel fiziki coğrafya konuları altında yer alan Türkiye’nin iklim elemanları, Türkiye’de dağ oluşumu vb. konular ayrıştırılarak Türkiye Coğrafyası-1 olarak yeniden kurgulanmıştır. Yapılan bu düzenleme ile her ne kadar önceki programlarda haftalık ders saatinin azlığından dolayı yeterince yer verilmeyen Türkiye’nin fiziki coğrafyasına ilişkin konuların kapsamlı olarak işlenebilmesinin önü açılmış gibi görünse de söz konusu dersin seçmeli olması göz önüne alındığından birçok öğrencinin bu dersi seçmediği takdirde Türkiye’nin fiziki coğrafyasına ilişkin temel bilgileri almadan liseden mezun olmuş olabileceği olası gözükmektedir.

1992 Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliğine göre “Seçmeli Dersler” grubunda yer alan Ülkeler Coğrafyası dersinin Öğretim Programını oluşturan konulara komşularımız, Ortadoğu ülkeleri, Balkan ülkeleri, başlıca Avrupa ülkeleri, Afrika ülkeleri, Amerika’nın Başlıca ülkeleri, Asya’nın Başlıca ülkeleri, Okyanusya, Milletlerarası Kuruluşlar ve Türkiye başlıkları altında yer verilmiştir (Bakınız Tablo 36).

Tablo 36

1992 Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliğine göre Ülkeler Coğrafyası Öğretim Programına Göre Öğretimi Yapılacak Konular

Ünite Adı	Öğretimi Yapılacak Konular
Komşularımız	Kafkas ülkeleri (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan). İran, Irak, Suriye, Bulgaristan, Yunanistan, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti.
Ortadoğu ülkeleri	Afganistan, Lübnan, Ürdün, İsrail, Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Mısır, Libya.
Balkan ülkeleri	Makedonya, Yugoslavya (Sırbistan, Karadağ), Bosna-Hersek, Hırvatistan, Slovenya. Arnavutluk (Balkan ülkelerinden olan Yunanistan, Bulgaristan, “Komşularımız” ünitesinde ele alındığından burada üzerinde durulmayacaktır).
Başlıca Avrupa ülkeleri	a. Güney Avrupa: İtalya, İspanya, Portekiz. b. Orta Avrupa: Almanya, İsviçre, Macaristan, Avusturya, Çekoslovakya. c. Kuzey Avrupa: İsveç, Norveç, Danimarka, Finlandiya. ç. Batı Avrupa: Fransa, İngiltere, Hollanda, Belçika, Lüksemburg. d. Doğu Avrupa: Romanya, Moldavya, Ukrayna.
Afrika ülkeleri	Fas, Cezayir, Tunus, Güney Afrika Cumhuriyeti, Nijerya.
Amerika'nın Başlıca ülkeleri	a. Kuzey Amerika ülkelerinden: ABD, Kanada, Meksika. b. Güney Amerika ülkelerinden: Brezilya, Arjantin.
Asya'nın Başlıca ülkeleri	a. Orta Asya cumhuriyetlerinden: Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Tacikistan. b. Güney Asya ülkelerinden: Pakistan, Hindistan, Bangladeş. c. Güneydoğu Asya Ülkelerinden: Malezya, Endonezya. ç. Doğu Asya ülkelerinden: Çin Halk Cumhuriyeti, Japonya, Güney Kore.
Okyanusya	Avustralya.
Milletlerarası ve Türkiye Kuruluşları	a. Birleşmiş Milletler. b. NATO. c. Avrupa Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD). ç. Avrupa Konseyi. d. Avrupa Topluluğu (AT).

1992, 1983, 1982 ve 1972 öğretim programlarında lise II ve III. sınıflarda okutulan Türkiye Coğrafyası ve Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası derslerinde ikinci bölümlerinin içerisinde yer verilen ülkelerin bu programla beraber ayrı bir ders olarak ele alınması önemli bir yenilik olarak değerlendirilmektedir.

1992 Ülkelerin Coğrafyası Öğretim Programında öğretimi yapılacak konuların yer aldığı ünitelere yer verilmeden önce ülkelerin hangi ölçütlere göre ele alınacağını belirtmemiş olması bir eksiklik olarak görülmektedir. Bu durum bu programa göre ders kitabı yazacak olanlar ile yazılacak kitaplara onay verecek olan uzmanların objektif ölçülerde çalışmasına mani olabilecek bir durumdur.

Ülkelerin öğretimine geçilmeden önce ülkelerin yer aldığı ünite başlığı ile uyumlu bir şekilde örneğin “Başlıca Ortadoğu Ülkelerine” geçilmeden önce Ortadoğu kavramı açıklanarak bu bölgenin genel özellikleri ortaya konarak ülkelerin sıralanması ve neden bu ülkelerin işleneceğinin açıklanmasının daha uygun olacağı düşünülmektedir.

Ülkeler coğrafyası öğretim programında yer alan ünite başlıkları altında yer alan ülkeler incelendiğinde mantıksal eksiklikler belirlenmiştir. Bu eksiklikler şunlardır:

- "Başlıca Orta Doğu Ülkeleri" ünitesi altında Kıbrıs Rum kesimine yer verilmemesi (özellikle bu ülke ile yaşadığımız siyasi sorunlar ele alındığında)
- Ortadoğu'da yer almayan Libya'nın bu başlık altında ifade edilerek bilimsel bir hata yapılması
- Balkan ülkeleri ünitesinde Romanya'ya yer verilmemesi
- Doğu Avrupa ülkeleri başlığı altında Rusya'ya yer verilmesi
- Okyanusya ünitesi başlığı altında Rusya'ya yer verilmesi
- Okyanusya ünitesinde Yeni Zelanda'ya yer verilmemesi
- Milletlerarası Kuruluşlar ve Türkiye ünitesi başlığı altında yer alan örgütlerin hangi ölçütlere göre ele alınacağına ilişkin bir açıklamaya yer verilmemesidir.

Ülkeler coğrafyasına ilişkin olarak bir dersin öğretim programına dâhil edilerek haftada iki saat öğretiminin yapılmasının ön görülmesi önemli bir gelişmedir. Bununla beraber bu derse ilişkin olarak öğretim sonucunda öğrencilerde kazandırılacak beceri, tutum ve değerleri kapsayan amaçlara ve öğretim esnasında öğretmenlerin ve kitap yazarları ile araştırmacılara kılavuzluk edecek açıklama ve tavsiyelere yer verilmemesi önemli bir eksikliklerdir.

4.1.9. 2005 Coğrafya Öğretim Programı

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 14. 07. 2005 tarihli 198 sayılı kararıyla yürürlüğe giren coğrafya öğretim programı "Coğrafya" dersi adı altında 9. sınıftan itibaren 12. sınıfa kadar her yıl okutulmak üzere tasarlanmıştır. 9. ve 10. sınıflarda tüm ortaöğretim okullarında mecburi olarak okutulması planlanan coğrafya dersinin, 11. ve 12. sınıflarda genel liselerin fen alanlarıyla, fen liselerinde seçmeli olarak okutulması ön görülmüştür (Özşavli, 2007: 20).

Coğrafya dersi daha önce uygulamaya konan öğretim programlarında Genel Coğrafya, Türkiye Fiziki Coğrafyası, Türkiye Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası, Ülkeler Coğrafyası dersleri başlıkları altında ifade edilmişken 2005 Öğretim Programında öğretimi yapılacak konular bütün sınıflarda coğrafya dersi başlığı altında ifade edilmiştir.

2005 Öğretim Programının temel öğelerini beceriler, kavramlar, değerler ve tutumlar ve bunlara ait kazanımları sağlayacak şekilde organize edilen “Doğal Sistemler, Beşeri Sistemler, Mekânsal Bir Sentez: Türkiye, Bölgeler ve Ülkeler, Çevre ve Toplum Öğrenme Alanları” oluşturmaktadır (MEB, 2005).

Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımını temel alan öğrenci merkezli ve sarmal bir yapıya sahip olan, öğrencilerin yaşadıkları alandan başlayarak ülkemiz ve tüm dünya ile ilgili coğrafi bilinç kazanmaları, gelecekteki yaşantılarında etkin bir şekilde kullanabilecekleri bir donanıma sahip olmalarını amaçlayan 2005 Coğrafya Öğretim Programı, tarihsel süreçte diğer tüm coğrafya öğretim programlarından yapısal olarak ayrılan günün ve geleceğin ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyen çağdaş bir programdır.

Coğrafya Öğretim Programı 9. ve 10. sınıflarda haftada ikişer ders saati, 11. ve 12. sınıflarda haftada dört saat ön görülerek hazırlanmıştır. 9. ve 10. Sınıflarda tüm ortaöğretim okullarında zorunlu olarak okutulması planlanan coğrafya dersi, 11. ve 12. Sınıflarda genel liselerin fen alanlarıyla, fen liselerinde seçmeli olarak okutulması düşünülmüştür (MEB, 2005: 6).

2005 Coğrafya Öğretim Programına göre dersin eğitim ve öğretimine yönelik olarak on sekiz madde altında açıklamada bulunulmuştur (MEB, 2005; 6). Bu maddeler şunlardır:

1. Öğrencilerin yaşadıkları alandan başlayarak ülkemiz ve tüm dünya ile ilgili *coğrafi bilinç* kazanmalarını, gelecekteki yaşantılarında etkin bir şekilde kullanabilecekleri coğrafi bir donanıma sahip olmalarını amaçlayan Coğrafya Dersi Öğretim Programı “coğrafya” dersi adı altında, 9. sınıftan 12. sınıfa kadar her yıl okutulmak üzere tasarlanmıştır. Program, öğrenci merkezli ve sarmal bir yapıya sahiptir. Bu nedenle sınıflar arası ilişkilendirme çok önemlidir. Coğrafya öğretmeni öğrencilerin bilgi, beceri, değer ve kavram boyutlarında hazır bulunuşluk düzeyini dikkate almalıdır. Ayrıca ilköğretim düzeyinde sosyal bilgiler ve fen ve teknoloji derslerinde verilen konular dikkate alınarak öğrencilerin birikimlerinden yararlanılmalıdır.

2. Coğrafya dersi yaklaşımı gereği konulara bütünsel bir bakış açısı ile getirmiştir.. Konular işlenirken kazanımların çerçevesinden çok uzaklaşmamak kaydıyla

etkileşim hissettirilmeli, öğrencilerde olaylar ile ilgili çok boyutlu düşünebilme becerisi geliştirilmelidir. Örneğin, volkanizma dan söz ederken volkanik bir arazide oluşan toprakların çok verimli olduğundan ya da sanayi bölgelerinin oluşumunda coğrafi şartların önemi vurgulanırken siyasi kararların da etkisinden bahsedilmelidir. Zaman zaman başka bilim dalları ve disiplinlerin konularından örnekler ele alınarak karşılıklı etkileşim vurgulanmalıdır. Örneğin, fizikçilerin gazlar ile ilgili konularının coğrafyada pek çok olayın anahtarı olduğu, tarihçilerin olayların sebep ve sonuçlarını bulmada mekâna ait özellikleri de kullandıkları gibi.

3. Coğrafya Dersi Öğretim Programında, belirlenmiş kazanımlara yönelik konu sıralaması yapılmamıştır. Kazanımlar ardışık olarak ele alınmıştır. Programda kazanımların öngördüğü bir içerik sınırlaması söz konusudur. Öğretmen kazanımları gerçekleştirme koşuluyla; çevre özelliklerini, öğrenci grubunun ilgilerini, ihtiyaçlarını, beklentilerini, hazır-bulunmuşluk düzeylerini ve dolayısıyla da birikimlerini dikkate alarak Türk millî eğitiminin genel amaçları ve temel ilkeleri doğrultusunda, uygun çıkış noktaları, uyarıcı ve pekiştireç unsurlarını kullanarak çerçevesi belirlenmiş olan içeriğe bağlı oluşturacağı alt başlıklar etrafında hareket etmelidir. Çevresel etkiler ve öğrenci grubunun sözü edilen özelliklerine uygun şekilde, güncellik ilkesi gözetilmek kaydıyla konuların işleniş süreleri planlanabilir.

4. Coğrafyanın bütünsel yaklaşımına uygun olarak tüm konuları ve etkileşimleri vurgulayacak biçimde belirlenmiş olan altı öğrenme alanından biri olan “Coğrafi Beceriler ve Uygulamalar” öğrenme alanı, içeriği açısından tüm öğrenme alanlarının konu ve temaları ile bütünleşmiş durumdadır. Bu nedenle diğer öğrenme alanları altında belirlenen kazanımlar hazırlanırken, söz konusu öğrenme alanının içeriği ile bu beceri ve uygulamalar ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla bu öğrenme alanı için ayrıca kazanımlar yazılmamıştır. Öğretmen bu durumu dikkate alarak kazanımların içeriğini ona göre değerlendirmelidir.

5. Öğretmen, coğrafyanın hayatın içindeki yerini ve öğrencilerin bakış açılarının nasıl değişeceğini vurgulamak üzere okul içi ve dışındaki olaylardan yararlanmalıdır. Öğrencileri sık sık gerçek hayat problemleri ve çelişkili durumlarla karşılaştırmalı ve karşılaştıkları problemleri çözmeye edindikleri bilgi ve becerileri kullanabilmelerini sağlamalıdır. Örneğin, bilmedikleri bir şehirde yer bulmak için

haritaya başvurmak, ev satın alırken evin konum analizini yapmak, mahallesinde karşılaştığı bir çevre sorununa çözüm üretmek veya bir fabrikanın kapatılması kararını tartışmak gibi gerçek hayatla bağlantılı konular işlenmelidir.

6. Coğrafya Dersi Öğretim Programı öncelikle öğrencilerin yaşadıkları çevreyi algılamalarını hedeflese de öğrencilerin bir dünya algısı geliştirmelerini de önemser. Bu nedenle “Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler” öğrenme alanı oluşturulmuştur. İletişim ve ulaşım imkânlarının engel tanımadığı günümüzde öğrenciler, dünyanın her köşesindeki olaylardan haberdar olabilmektedir. Bu nedenle kazanımlar sınıflar arasında seviyelendirilirken içerdikleri konular özelliklerine göre yerel, ulusal ve dünya ölçeğinde ele alınabilmektedir. Bu nedenle yakından uzağa ilkesi zaman zaman gözetilmemiştir. Öğretmen bu durumu göz ardı etmeden dünya ölçeğinde de örnekler vermeli, benzer ve farklı yerler ve kültürler ile ilgili örnekleri çeşitliliği vurgular şekilde kullanmalıdır.

7. Coğrafya Dersi Öğretim Programında; eleştirel düşünme, yaratıcı düşünme, iletişim ve empati, problem çözme, karar verme, bilgi teknolojilerini kullanma, Türkçeyi doğru, güzel ve etkili kullanma, girişimcilik gibi genel becerilerin yanı sıra, coğrafya dersine ait; harita kullanma, gözlem, arazi çalışması, coğrafi sorgulama, tablo, grafik ve diyagram hazırlama ve yorumlama, zamanı algılama, değişim ve sürekliliği algılama ile kanıt kullanma becerisi yer almaktadır. Öğretmen dersi planlarken hazırladığı öğretimsel işlerin tümünde, yukarıda belirtilen becerileri ilgili kazanımlarla birlikte organize ederek uygulamalar gerçekleştirmelidir. Öğretmen, sınıf içi etkinlikler ile geliştirdiği becerileri pekiştirmek için ödev veya projeler verebilir.

8. Program tablosunda yer alan açıklamalar bölümünde kazanımla ilişkili beceriler belirtilmiştir. Becerilerin kazandırılması için konunun içeriğine göre bu basamaklardan birini veya birkaçını seçebilir ve etkinliklerinizde kullanabilirsiniz. Örneğin, harita becerileri için bir etkinliğinizde sadece harita okuma boyutunu ele alırken başka bir etkinliğinizde harita üzerine bilgi aktarmalarını isteyebilirsiniz. Arazi çalışması yaparken kanıt kullanma becerisi ile gözlem becerisini de geliştirebilirsiniz.

9. Öğretmen, öğrencilerin coğrafya bilimine ait yapısal kavramları öğrenmelerine dikkat etmelidir. Programda yer verilen kavram haritaları bu anlamda yol

gösterici olabilir. Öğrencilerin, çizdikleri kavram ve zihin haritalarından yararlanarak kavram yanılgıları varsa düzeltmelerine yardımcı olmalıdır.

10. Programdaki değerler, bir örnek olaydan ya da öyküden hareketle, değerleri açıklama, ahlâki muhakeme ve değer analizi şeklinde verilmelidir. Değerlere kazanımlar içinde zaman zaman yer verilmiştir. Öğretmen tıpkı becerilerde olduğu gibi uygun gördüğünde etkinlikler için de değerleri vurgulayan bölümler oluşturarak programda belirtilen değerleri pekiştirmelidir.

11. Öğretmen, okulun bulunduğu çevreye göre programdaki etkinlik örneklerini seçmeli ya da kendisi etkinlik hazırlamalıdır. Olguları ve olayları aktarmak ya da öğrencilere ders kitaplarını ezberletmek yerine, aktif öğrenmeye dayalı etkinlikler uygulamalıdır. Yeni etkinlikler tasarlanırken, dersin genel amacı, kazanımlar, farklı öğrenme stilleri ve zekâ türlerine sahip öğrencilerin ilgi, yetenek ve ihtiyaçları göz önüne alınmalıdır. Öğretmen bilgi dağıtıcı rolü yerine, öğrencilerin bilgiyi yapılandırmalarına yardımcı olma rolünü benimsemelidir. Öğrencileri düşünmeye ve açık uçlu sorularla sorgulamaya teşvik etmelidir.

12. Millî ve dinî bayramlar, mahallî kurtuluş ve kutlama günleri, önemli olaylar, belirli gün ve haftalardan yararlanılarak, öğrencilerin millî duyarlılığı geliştirilmelidir. Öğretmen, 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı, 19 Mayıs Atatürk'ü Anma, Gençlik ve Spor Bayramı, Kurtuluş Savaşı'nda bir zafer, Türk inkılâbı ile ilgili herhangi bir ya da Ankara'nın başkent olması gibi olayların yıl dönümlerinde Atatürk'ün kişilik özelliklerini, inkılâplarını, ilkelerini ve düşüncelerini anlatmalıdır. Öğretmen, Atatürk'ün "Türk, öğün, çalış, güven", "Ne mutlu Türk'üm diyene!" ve "Yurtta sulh, cihanda sulh" gibi sözlerinden hareketle, Türklerin tarihte oynadıkları rolü; askerlik, idare, hukuk, bilim, fen ve sanat alanında insanlığa hizmetlerini göstermelidir. Öğrencilerin, Türk milletine, Türk bayrağına, Türk ordusuna ve vatanına hizmet eden kişilere sevgi, saygı ve takdir duygularını geliştirmelidir.

13. Öğretmen, inceleme gezilerine önem vermelidir. Coğrafya dersi için vazgeçilmez olan arazi çalışmaları hem arazi çalışma becerisinin gelişmesi hem de pek çok coğrafi olayın yerinde görülüp daha iyi algılanması için çok önemlidir. Program

tablosundaki açıklamalar kısmında bazı kazanımlar için arazi çalışmasına yönlendirilmesi de bu nedenledir. Arazi çalışmaları yapılırken okul dışındaki uzak yerlere gidilebileceği gibi imkânlar içinde okul bahçesinde de bu çalışmalar gerçekleştirilebilir. Arazi çalışmaları sadece doğayla ilgili olmamalıdır, kazanımlarla ilişkili olarak bir ticaret merkezi, gecekondu mahallesi veya toplu konut alanı bu amaçla gezilebilir. Öğretmen arazi çalışmalarını maddi ve manevi külfetlerini gözünde büyütmemeli, yukarıdaki açıklamalar ışığında okulun bulunduğu çevredeki imkânları da kullanarak mutlaka yılda birkaç kez öğrencileri ile böyle bir çalışma yapmalıdır. Bu geziler, sadece eğlenceli bir gün geçirme olarak düşünülmemeli, her aşaması planlanmalı ve değerlendirilmelidir.

Öğrenciler için çalışma kâğıtları hazırlanmalı, sonuç raporları istenmelidir. Bu geziler aracılığı ile öğrencilerin doğal ve tarihî çevreyi koruma bilinci edinmeleri, sanat zevki ve estetik duygularını geliştirmeleri sağlanırken değer eğitimi de verilebilir.

14. Coğrafya Dersi Öğretim Programında öğrenme alanları arasında ilişkilendirme yapılmıştır. Öğretmen bu ilişkilendirmeleri eğitim-öğretim faaliyetlerini planlarken göz ardı etmemeli, yeri geldikçe işaret edilen ilişkilendirme ile ilgili olarak geçmiş konulara atıfta bulunmalıdır. Böylece öğrencilerin yeni öğrendiklerini anlamlandırmaları ve yapılandırmaları kolaylaşacaktır.

15. Öğretmen, öğrencileri millî, ahlaki, insani, manevi, kültürel değerler bakımından besleyici; demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını yerine getirmede yol gösterici olmalıdır. Ayrıca derse ilişkin konuları sevdirecek roman, hikâye, hatıra, gezi yazısı, şiir ve fıkra gibi edebî ürünleri okumaya da teşvik etmelidir.

16. Öğretmen fotoğraflar, haritalar, filmler, CD-ROM'lar ve benzeşim (simülasyon) programlarını, çoklu ortam (multimedya) ve hipermedya gibi araçlar; telekomünikasyon hizmetlerini (İnternet gibi) imkânları ölçüsünde coğrafya dersinin bir parçası yapmalıdır. Gezi düzenleyemediği mekânlara, sınıf içinde internet yardımıyla, sanal alan gezileri yaptırmalıdır. Öğretmen, öğrenciler ile birlikte ders materyalleri geliştirilebilir, bu sayede yaparak öğrenen öğrencilerde kalıcı öğrenme sağlanmış olur. Çeşitli nedenlerle imkânları kısıtlı olan okullarda öğretmen çevresindeki her şeyi,

pedagojik olmak şartıyla, ders materyali olarak kullanabilir ve öğrencilerden de evleri ve çevrelerindeki malzemeleri sınıfa getirerek değerlendirmelerini isteyebilir.

17. Coğrafya Dersi Öğretim Programı günümüz bilgi-iletişim teknolojilerinin coğrafya konularının öğretiminde kullanılmasını destekler. Coğrafi Bilgi Sistemleri'nin (CBS) uygulanması bazı kazanımlarda önerilmiştir. Okullardaki teknik donanım ve fiziki imkânlarla bağlı olarak öğretmen CBS uygulamaları geliştirebilir veya mevcut örnekleri inceleyebilir.

18. Öğretmen, kazanımın yapısına uygun olan değerlendirme araç ve yöntemlerini seçmelidir. Öğretmen, değerlendirmenin, öğrenmenin ayrılmaz bir parçası olduğunu bilmelidir. Sadece öğrenme ürününü değil, öğrenme sürecini de değerlendirmelidir. Değerlendirmede geleneksel yöntemlerle, alternatif değerlendirme yöntemlerini birlikte kullanmalıdır. Bu değerlendirme yöntemleri ve araçları; gözlem, performans ödevleri, görüşmeler, öz değerlendirme ölçekleri, öğrenci ürün dosyaları (portfolyo), projeler, posterler, çoktan seçmeli, eşleştirmeli, boşluk doldurmalı, açık uçlu sorulardan oluşan testler vb.dir. Bazı öğrenciler grup tartışmalarında sessizdir fakat çok iyi kompozisyon yazar ya da resim yapar. Bazıları çok iyi sözlü sunum yapar fakat yazıya dökemez. Görüldüğü gibi çok değişik ölçme araçlarının kullanılması öğrencilere öğrendiğini gösterme şansı vermektedir. Öğrenciler etkinlikler çerçevesinde fotoğraf, resim, proje, poster, şarkı sözü, powerpoint sunusu ile etkinliklerini düzenleyip zenginleştirebilmeli, maket gibi ürünler yapabilmeli ve bunlar aileleri ve çevreleriyle paylaşmak için sergilenmelidir.

Öğrencilerin yakın çevrelerinden başlayarak, ülkemiz ve dünya ile ilgili coğrafi bilinç kazanmalarını vizyon kabul eden 2005 öğretim programının vizyonu coğrafya dersi öğretim programı ve kılavuzunda (MEB, 2005: 15) aşağıdaki şekilde maddeler halinde sıralanmıştır:

- Doğa ve insana ait unsurları anlayarak mekânı doğru ve etkin kullanan
- İnsan ve doğa arasındaki karşılıklı etkileşimi fark eden
- Çevre kalitesine önem vererek geleceği düşünen
- Milli değerlere bağlı, vatanını koruyan
- Dünyanın ve insanlığın korunmasına yönelik sorumluluk duygusuna sahip

- Coğrafi bilgi ve becerileri kullanarak doğa ve insana ait değerleri geleceğe taşıma stratejileri geliştiren ve uygulayan
- İnsan ve doğa süreçleriyle oluşan ekolojik, ekonomik, sosyal ve politik ilişkileri, dünya genelindeki insanlar, yerler ve çevrelerin birbirleriyle olan etkileşimini anlayan
- Coğrafi sorgulama, harita okur-yazarlığı, bilgi teknolojilerini kullanma, arazi çalışmaları, gözlem ve etkili iletişim kurabilmeyi de içeren yöntem ve teknikleri kullanan entelektüel ve sosyal becerilere sahip bireyler yetiştirmektir.

2005 öğretim programında programın vizyonu ifade edildikten hemen sonra programının ilkelerine yer verilmiştir. 2005 Programının ilkeleri öğretim programı kılavuzunda maddeler halinde aşağıdaki şekilde maddeler halinde sıralanmıştır (MEB, 2005: 16):

- Program öğrenci merkezli yaklaşımları temel alır.
- Öğrenci bilgiyi ezber yoluyla edilgen bir şekilde değil, öğrenme-öğretme sürecine aktif katılarak öğrenir. Bilgiyi anlamlandırarak yapılandırır ve yorumlar.
- Programın kazandırmayı hedeflediği bilgi, beceri, tutum ve değerler, öğrencilerin günlük ve meslek yaşantıları yoluyla hayata taşınabilir niteliktedir.
- Program öğrencileri soru sormaya, araştırma ve planlama yapmaya özendirir.
- Program doğa ve insan etkileşimine duyarlı, doğaya uyumlu gelişmeyi hedef alan ve tasarruf yapmaya özendiren bir içeriğe sahiptir.
- Program olay ve olguların yaşanılan alan, bölge, ülke ve dünya ölçeğinde algılanmasına yönelik ve küresel etkileşimi yansıtabilen bir içeriği öngörür.
- Program Türkiye'nin konumsal önemine, vatan bütünlüğüne ve millî değerlere duyarlıdır.

2005 Öğretim Programında bütün sınıflarda öğretimi yapılacak coğrafya dersleri için ortak 13 genel amaç kabul edilmiştir. Bu genel amaçlar şunlardır:

1. Coğrafyanın kavramsal ve kuramsal çerçevesini kavrayarak coğrafi bilginin oluşum sürecinde başvurulan araştırma ve sunum tekniklerini kullanır.
2. İnsan – doğa ilişkisi çerçevesinde coğrafi sorgulama becerileri kazanır.
3. Evrene ait temel unsurları yaşamla ilişkilendirir.
4. Doğa ve insan sistemlerin işleyiş ve değişimini kavrar.

5. Yakın çevresinden başlayarak ülkesine ve dünyaya ait mekânsal değerlere (doğa ve insanın ürettikleri ve biriktirdikleri) sahip çıkma bilinci geliştirir.
6. Ekosistemin işleyişine yönelik sorumluluk bilinci geliştirir.
7. Doğa ve insan sistemlerinin ürettiği değerlerin uyumlu birlikteliği ve sürekliliği için mekânsal planlamanın önemini kavrayarak insan ve doğa kaynaklarının kullanımında “tasarruf bilinci” geliştirir.
8. Mekânsal süreçlerin yerel ve küresel etkileşim içinde olabilirliğini irdeler.
9. Kalkınma süreçlerinin doğayla uyumlu kılınmasının önemini kavrar.
10. Doğal afetler ve çevre sorunlarını değerlendirerek korunma ve önlem alma yollarına yönelik uygulamalar geliştirir.
11. Ülkelerin oluşturdukları bölgesel ve küresel düzeyde etkin olan çevresel, kültürel, siyasi ve ekonomik örgütlerin coğrafi açıdan uluslararası ilişkilerdeki rolünü kavrar.
12. Bölgesel ve küresel ilişkiler açısından Türkiye'nin konum özelliklerini kavrayarak sahip olduğu potansiyellerle coğrafi birikim ve sentez ülkesi olduğunun bilincine varır.
13. Coğrafi değerlerin “vatan bilincinin” kazanılmasındaki önemini özümser.

Bu amaçların içeriğine bakıldığında zaman özetle; öğrencilerin öncelikle coğrafyanın kavramsal ve kuramsal çerçevesini kavramaları, bu çerçevede coğrafi bilgiler ışığında olaylara coğrafi bakış açısıyla yaklaşarak, coğrafi sorgulama becerileri kazanmaları amaçlanmıştır. Ayrıca insanın yakın çevresinden başlayarak, tüm evrene ait değerlere sahip çıkma, ekosistemin işleyişinde sorumluluk bilincini geliştirme, doğal afet ve çevre sorunlarına duyarlı olup aynı zamanda kaynakların kullanılmasında tasarruf bilincini geliştirmeleri de hedeflenmiştir. Tüm bu sıralanan evrensel amaçlar yanında öğrencilerde “vatan bilincinin” kazanılması için de Türkiye'nin sahip olduğu potansiyellerin tanınması önemsenmiştir (Geçit, 2008: 184).

2005 Coğrafya Öğretim Programını kendinden önceki öğretim programlarına göre farklı kılan yeniliklerden biri de öğrencilere diğer öğretim programlarında da verilen ortak becerilerin yanında coğrafyaya ait temel coğrafi becerilerin kazandırılmasını hedeflemesidir. Bu beceriler harita, gözlem, arazi çalışma, coğrafi sorgulama, tablo, grafik, diyagram hazırlama ve yorumlama, zamanı algılama, değişim ve sürekliliği algılama ile kanıt kullanmadır (MEB, 2005: 19).

2005 Coğrafya Öğretim Programını kendinden önceki öğretim programlarına göre farklı kılan bir diğer yenilikte programda tutumlar ve değerlere yer verilmesidir. Programda beceri ve kavram öğretimiyle birlikte öğrencilere kazandırılması önemsenen değerler şunlardır (MEB, 2005: 30): Dayanışma, hoşgörü, bilimsellik, sevgi, saygı, duyarlılık, vatanseverlik, barış, estetik ve sorumluluktur. Öğrencilere kazandırılması öngörülen bu değerlerin coğrafyanın konusunu oluşturan mekân ve mekâna ait özelliklerin korunması, yaşatılması ve geliştirilmesine olumlu bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

2005 Coğrafya Öğretim Programında, önceki öğretim programlarında yer verilmeyen kavramlara yer verilmesi önemli bir yenilik olarak belirlenmiştir. Bilindiği üzere kavramlar bilim dallarının yapısını ve içeriğini yansıtır ve aynı zamanda öğrenme ve öğretme süreçlerinde öğrenmeyi kolaylaştırır (MEB, 2005: 26). Bu bakımdan 2005 Coğrafya Öğretim Programında programın temel yapı taşı olarak kavramların yer alması önemli bir yeniliktir. Ancak öğretim programında sınıflar ve öğrenme alanları düzeyinde hangi kavramlara ne boyutta (giriş, geliştirme, pekiştirme) yer verileceğinin ifade edilmemesi önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

4.1.9.1. 2005 9. Sınıf Coğrafya Öğretim Programı

2005 Coğrafya Öğretim Programına göre orta öğretim 9. Sınıf coğrafya dersinde kazanımlara “Doğal Sistemler, Beşeri Sistemler, Mekânsal Bir Sentez: Türkiye, Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler, Çevre ve Toplum” öğrenme alanları başlıkları altında yer verilmiştir. Beş öğrenme alanında toplam 31 kazanıma yer verilmiş (Bakınız Tablo 37) olup 15 kazanımla doğal sistemler öğrenme alanı en fazla kazanımın yer aldığı öğrenme alanı olmuştur.

Tablo 37

2005 9. Sınıf Coğrafya Öğretim Programında Kazanımların Öğrenme Alanlarına Göre Dağılımı

Öğrenme Alanı	Kazanımlar
Doğal Sistemler	Doğal unsurların yaşantısındaki etkisinden yola çıkarak doğa ve insan ilişkisini anlamlandırır. Doğayı oluşturan dört temel ortamdan yola çıkarak doğal sistemlerin coğrafyanın konuları içindeki yerini belirler. Bilgileri haritalara aktarmada kullanılan yöntem ve teknikleri kullanım amaçları açısından karşılaştırır. Koordinat sistemi ve haritayı oluşturan unsurlardan yola çıkarak zaman ve yere ait özellikler

	<p>hakkında çıkarımlarda bulunur.</p> <p>Eş yükselti eğrileriyle çizilmiş bir harita üzerinde ana yer şekillerini ayırt eder.</p> <p>Eş yükselti eğrilerini yer şekillerinin temel özellikleriyle ilişkilendirilir.</p> <p>Dünyanın şekli ve hareketlerinin sonuçlarını farklı iklim kuşaklarının oluşumuna etkileri açısından yorumlar.</p> <p>Hava olaylarının oluşum süreçleri ile atmosferin özelliklerini ilişkilendirir.</p> <p>Hava durumu ile iklim özelliklerini etkileri açısından karşılaştırır.</p> <p>Harita ve grafikleri kullanarak iklim elemanlarının oluşumu ve dağılışı üzerinde etkili olan faktörleri sorgular.</p> <p>Harita ve diğer görsel materyallerden yararlanarak farklı iklim tiplerinin özellikleri ve dağılışı hakkında çıkarımlarda bulunur.</p> <p>Dünyanın tektonik oluşumundaki değişim ve sürekliliğe kanıtlar gösterir.</p> <p>Jeolojik zamanların özelliklerini tektonikle ilişkilendirerek açıklar.</p> <p>İç ve dış kuvvetlerin oluşum süreçlerini açıklar.</p> <p>İç ve dış kuvvetleri, farklı yer şekillerinin oluşumuna etkileri açısından sınıflandırır.</p>
Beşeri Sistemler	<p>İnsan faaliyetlerinden yola çıkarak beşeri sistemlerin coğrafyanın konuları içerisindeki yerini belirler.</p> <p>Yerleşmelerin konumunu belirleyen ve gelişimini etkileyen faktörler geçmişten günümüze fonksiyonel değişiklikler açısından analiz eder.</p> <p>Yerleşme doku ve tiplerinin oluşumunda etkili olan nedenleri sorgular.</p>
Mekânsal Bir Sentez: Türkiye	<p>Yaşadığı yerleşim biriminin coğrafi özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur.</p> <p>Yaşadığı yerleşim alanının farklı zaman periyotlarındaki değişim ve sürekliliğini coğrafi açıdan analiz eder.</p> <p>Haritalardan yararlanarak ülkemizdeki yer şekillerinin temel özelliklerini ve dağılışı analiz eder.</p> <p>Türkiye'nin yer şekillerinin oluşum sürecini iç ve dış kuvvetlerle ilişkilendirilir.</p> <p>Haritalar kullanarak Türkiye'nin iklimini etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur.</p> <p>İklime ait kanıtlardan yararlanarak iklim tiplerinin özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur.</p> <p>Tablolar, grafikler ve haritalardan yararlanarak Türkiye'deki iklim elemanlarının özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur.</p>
Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler	<p>Dünyadaki farklı bölge örneklerini, özellikleri ve bölge belirlemede kullanılan kriterler açısından analiz eder.</p> <p>Çeşitli ölçeklerdeki bölge örneklerini kullanarak bölge sınırlarının amaca göre değişebilirliğini açıklar.</p> <p>Haritalardan yararlanarak çeşitli coğrafi kriterlerle belirlenmiş bölgelerde bulunan ülkeleri ayırt eder.</p>
Çevre ve Toplum	<p>İnsanların gereksinimlerinden yola çıkarak doğal çevreyi kullanma biçimleri örneklendirilir.</p> <p>Doğal çevrenin insan faaliyetlerine etkilerini ve insanların doğal çevreye uyum süreçlerini karşılıklı ilişkileri çerçevesinde analiz eder.</p> <p>Örneklere dayanarak doğal ortamda insan etkisiyle meydana gelen değişimlerin sonuçlarını analiz eder.</p>

Haftada iki ders saati olarak tüm ortaöğretim kurumlarında ortak dersler grubunda öğretimi yapılan 2005 Coğrafya 9 Öğretim Programındaki 31 kazanımın 15'i doğal sistemler, 3'ü beşeri sistemler, 7'si mekânsal bir sentez: Türkiye, 3'ü küresel ortam: Ülkeler ve bölgeler, 3'ü çevre ve toplum öğrenme alanlarında yer almaktadır. 2005 programında önceki öğretim programlarından farklı olarak konular yerine kazanımlara yer verilerek tüm eğitim ve öğretim faaliyetlerinde bu kazanımların temel alınması istenmiştir. Bu şekilde uygulayıcılara öğrencilerle beraber eğitim ve öğretim süreçlerinde geniş bir rahatlık tanınarak özgün materyal geliştirme ve öğrenci merkezli eğitim yapmaya imkân tanınmıştır.

2005 Coğrafya 9 Öğretim Programında kazanımların öğrenme alanlarına göre dağılımına bakıldığında kazanımların yaklaşık % 50'sinin doğal sistemler öğrenme

alanında yer aldığı görülmektedir. Bu durum bundan önceki öğretim programlarında olduğu gibi fiziki coğrafya konularına ağırlıklı yer verildiği şeklinde yorumlanmakla beraber oranın % 75'lerden % 50'ye düşmesi olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

2005 Coğrafya 9 Beşerî Sistemler öğrenme alanında üç kazanıma yer verilmiştir. Beşerî dokular ile beşerî sistemlerin coğrafya konuları içindeki yeri, yeryüzündeki ilk yerleşmeler ile yerleşmelerin farklılaşması ve bu farklılaşmalar üzerinde etkili olan etkenler bu bölümde birçok etkinlikle birlikte öğrencilere sunulmaya çalışılmaktadır. Bu üç kazanımla birlikte yerleşme dokuları (dağınık ve toplu yerleşme) ile yerleşme tipleri (şehirler, köyler, köy altı yerleşmeler vb.) de açıklanmıştır ki bu yönüyle üst sınıflarda öğrencilere verilecek özellikle nüfus coğrafyasının da alt yapısı oluşturulmuş olmaktadır (Geçit, 2008: 225).

2005 Coğrafya 9 Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler öğrenme alanında 1992 Öğretim Programında 10. sınıfların sosyal bilimler alanında okutulan Ülkeler Coğrafyası'nın daha sade bir izdüşümü olarak görülebilir. Ancak burada ülkeleri, bölgeleri, siyasi, kültürel ve ekonomik örgütleri ayrıntılı ezberletmek yerine öğrencilerde bu konularla ilgili coğrafi bilinç geliştirmeleri, sosyal ve siyasal olaylara karşı daha duyarlı olmaları sağlanmaya çalışılmaktadır (Geçit, 2008: 226).

2005 Coğrafya 9 Çevre ve Toplum öğrenme alanında çevre, toplum, çevre sorunları, coğrafi bilinç ve ekolojik denge temel kavramlarına yer verilerek ekosistemin işleyişindeki önem ile insanoğlunun bu denge üzerindeki olumsuz etkilerine karşı daha duyarlı bireylerin yetiştirilmesine yönelik kazanımlara yer verilmesi yenilik ve gelişme olarak değerlendirilmektedir.

2005 Coğrafya 9 Öğretim Programında kazanımların tam anlamıyla pekiştirilmesi için bunların birçok etkinlikle birlikte, bazen de öğrencilerin bu coğrafi olayların etkilerini daha iyi kavramaları amacıyla arazi çalışmaları yapılması zorunlu görülmektedir. Tüm bu etkinlikler çerçevesinde öğrencilerde mutlaka bazı tutum, değer ve becerilerin gelişmesi de gerekir. Evrene ait temel unsurları yaşamla ilişkilendirme, ekosistemin işleyişine yönelik sorumluluk bilinci geliştirme, doğa kaynaklarının kullanımında tasarruf bilinci geliştirme, coğrafi değerlerin vatan bilincinin

kazanılmasındaki önemini özümseme ile harita becerisi, gözlem becerisi, olayları ve olguları coğrafi bakış açısıyla sorgulama becerisi, yaşadığı ortamdan başlayarak tüm evrende meydana gelen değişim ve sürekliliği algılama becerisi, kanıt kullanabilme becerisi gibi kazanımlar da mutlaka verilmelidir (Geçit, 2008: 227).

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 10.02.2010 tarih ve 5 sayılı kararı ile Orta Öğretim Coğrafya Dersi Öğretim Programında değişiklik yapılmıştır. Yapılan bu değişiklik ile 9. Sınıf öğretim programındaki öğrenme alanlarındaki kazanımlardan bazıları programdan çıkarılarak yerlerine yenileri eklenmiş veya bazı kazanımlar yeniden yapılandırılmıştır (<http://ogm.meb.gov.tr/programlar.asp>).

Yapılan değişiklikler şunlardır:

- Doğal sistemler öğrenme alanındaki birinci, ikinci, altıncı, yedinci, sekizinci, onuncu, on birinci, on dördüncü ve on beşinci kazanımlar programdan çıkarılarak yerlerine “Doğa ve insan etkileşimini anlamlandırır”, “Doğa ve insan etkileşimini ortaya koymada coğrafyanın rolünü algılar”, “Doğal sistemlerin coğrafyanın konuları içerisindeki yerini belirler”, “Dünyanın şekli ve hareketlerinin etkilerini yorumlar”, Atmosferin özellikleri ile hava olaylarını ilişkilendirir”, “İklim elemanlarının oluşumunu, dağılışını ve bunlar üzerinde etkili olan faktörleri sorgular”, “Farklı iklim tiplerinin özellikleri ve dağılışları hakkında çıkarımlarda bulunur”, “İç kuvvetleri yer şekillerinin oluşumuna etkileriyle birlikte açıklar”, “Dış kuvvetleri yer şekillerinin oluşumuna etkileriyle birlikte açıklar” kazanımlarına yer verilmiştir.
- Beşeri sistemler öğrenme alanındaki birinci kazanımın "belirler" şeklinde olan yüklemi "açıklar" olarak değiştirilmiştir.
- Mekânsal bir sentez: Türkiye öğrenme alanındaki üçüncü, dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci kazanımlar programdan çıkarılarak yerlerine yeni bir kazanım eklenmemiştir.

4.1.9.2. 2005 10. Sınıf Coğrafya Öğretim Programı

2005 Coğrafya Öğretim Programına göre orta öğretim 10. Sınıf coğrafya dersinde kazanımlara “Doğal Sistemler, Beşeri Sistemler, Mekânsal Bir Sentez: Türkiye, Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler, Çevre ve Toplum” öğrenme alanları başlıkları altında yer verilmiştir. Beş öğrenme alanında toplam 36 kazanıma yer

verilmiştir (Bakınız Tablo 38) olup 13 kazanımla mekânsal bir sentez: Türkiye öğrenme alanı en fazla kazanımın yer aldığı öğrenme alanı olmuştur.

Tablo 38

2005 10. Sınıf Coğrafya Öğretim Programında Kazanımların Öğrenme Alanlarına Göre Dağılımı

Öğrenme Alanı	Kazanımlar
Doğal Sistemler	<p>Kayaçların özellikleri ile yeryüzü şekillerinin oluşum süreçlerini ilişkilendirir.</p> <p>Levha tektoniği kuramı ile deprem kuşaklarını ve volkanların dağılımını ilişkilendirir.</p> <p>Dağılım haritaları kullanarak sıcak su kaynaklarını fay hatları ile ilişkilendirir.</p> <p>Su kaynaklarını farklı özelliklere göre sınıflandırır.</p> <p>Toprak çeşitliliğini oluşum süreçlerine dayalı olarak açıklar.</p> <p>Bitki topluluklarını genel özelliklerine göre sınıflandırır.</p> <p>Haritalar, kesitler ve fotoğraflar kullanarak bitki topluluklarının dağılımı ile iklim ve yer şekillerini ilişkilendirir.</p>
Beşeri Sistemler	<p>Geçmişten günümüze nüfusla ilgili verilerin kullanım amaçlarındaki değişimin nedenlerini sorgulayarak nüfusun önemi hakkında çıkarımlarda bulunur.</p> <p>Verilerden yararlanarak dünya nüfusunun tarihsel süreçteki değişimini yorumlar.</p> <p>Nüfus özelliklerine ait, tablo, grafik ve haritaları kullanarak nüfus dağılımını, değişimini ve etkilerini sorgular.</p> <p>Harita, tablo ve grafiklerden yararlanarak nüfus artış oranının değişiminde etkili olan faktörleri sorgular.</p> <p>Nüfus piramitleri oluşturarak nüfusun yapısıyla ilgili çıkarımlarda bulunur.</p> <p>Tarihi metinler, belgeler ve haritalardan yararlanarak dünyadaki göçlerin nedenleri hakkında çıkarımlarda bulunur.</p> <p>Örnek incelemeler yoluyla göçün mekânsal etkilerini analiz eder.</p> <p>Görsel materyallerden yararlanarak geçmişten günümüze farklı geçim tarzlarını, ekonomik faaliyetler ve toplumsal değişimler açısından analiz eder.</p> <p>Ekonomik faaliyetleri temel özellikleri açısından birincil, ikincil ve üçüncül faaliyet sınıflarına göre ayırır.</p> <p>Ekonomik faaliyet türlerinin oransal dağılımına ilişkin verileri, ülkelerin gelişmişlik düzeyleriyle ilişkilendirir.</p>
Mekânsal Bir Sentez: Türkiye	<p>Haritalar üzerinde, Türkiye'deki toprak tipleriyle dağılım özelliklerini ilişkilendirir.</p> <p>Türkiye'nin toprak varlığının farklı şekillerde kullanımına ait örneklerden yararlanarak sonuçları ile ilgili çıkarımlarda bulunur.</p> <p>Türkiye'deki doğal bitki topluluklarını, türlerin zenginliği ve yetişme şartlarını ilişkilendirerek dağılımlarını analiz eder.</p> <p>Haritalar ve kesit örnekleri kullanarak ülkemize ait karakteristik bitki tür ve topluluklarını sınıflandırır.</p> <p>Türkiye'deki su varlığının özelliklerini doğal süreçlerle ilişkilendirir.</p> <p>Türkiye'deki su varlığının ekonomik, sosyal ve kültürel etkilerini analiz eder.</p> <p>Görsel materyalleri kullanarak Türkiye'de yerleşme nüfus dağılımını etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur.</p> <p>Türkiye'deki yerleşim birimlerini fonksiyonel özellikleri açısından ayırır.</p> <p>Doğal unsurlardan yola çıkarak Türkiye'deki kır yerleşme tiplerinin çeşitliliğini örneklendirir.</p> <p>Türkiye'deki şehirleri fonksiyonlarına göre örneklendirir.</p> <p>Verilerden yararlanarak Türkiye nüfusunun yapısal özelliklerinin dağılımını sorgular.</p> <p>Görsel materyallerden yararlanarak Türkiye'de nüfusun tarihsel seyrini, sosyal ve ekonomik faktörler açısından sorgular.</p> <p>Örnek incelemeler yoluyla Türkiye'deki göçlerin sebep ve sonuçlarını değişim ve süreklilik açısından sorgular.</p>
Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler	<p>Kıtaların ve okyanusların konumsal önemini tarihsel süreçten örneklerle değerlendirir.</p> <p>Bölgeler ve ülkeler arası etkileşimde teknolojik gelişmelerin rolünü örneklendirir.</p>

	Uluslar arası ulaşım hatlarının bölgesel ve küresel etkilerini sorgular.
Çevre ve Toplum	Yaşadığı alan ile başka alanlardaki doğal afetleri oluşum nedenleri, şiddetleri, sıklıkları ve insanlara olan etkileri bakımından karşılaştırır. Dünyanın farklı bölgelerinde oluşan benzer doğal afetlerin etkilerini, korunma yöntemlerini ve planlama açısından karşılaştırır. Doğal afetlere neden olan uygulamalarla korunma yollarını ilişkilendirir.

2005 Coğrafya 10 Öğretim Programı, kazanımların niceliği açısından 9. sınıfla mukayese edildiğinde ilk göze çarpan, nokta doğal sistemlerle ilgili kazanımların 15'ten 7'ye düşmesi, buna karşın beşeri sistemleri konu edinen kazanımların 3'ten 10'a çıkmasıdır. Kazanım sayıları açısından en önemli değişikliklerden biri ise mekânsal bir sentez: Türkiye öğrenme alanında görülmektedir ki burada 9. sınıfa göre 6 kazanım artmıştır (bu bölüm 13 kazanımla en fazla paya sahip olan bölümdür). Son iki öğrenme alanı 3'er kazanımla bir önceki sınıfla aynı değerlere sahiptir. Kazanım sayıları açısından 2005 Coğrafya 10 Öğretim Programı Türkiye coğrafyası ağırlıklı olmakla birlikte beşeri coğrafya unsurlarının da oldukça ayrıntılı ele alındığı bir müfredat olarak değerlendirilebilir (Geçit, 2008: 227).

Konu içeriklerine bakıldığı zaman doğal sistemler öğrenme alanının kayaçlarla ayrıntılı incelendiği, daha sonra sırasıyla yerkabuğunu oluşturan levhalar, bunların hareket yönleri, fay hatları ile sıcak su kaynaklarının dağılışları arasındaki paralellik, su kaynaklarının sınıflandırılması ile toprak ve bitki örtüsü konularının sıralandığı gözlenmektedir (Geçit, 2008: 227).

2005 Coğrafya 9 Öğretim Programında beşeri sistemlerde yerleşme coğrafyası ile öğrencilerde bir alt yapı oluşturulmaya çalışılmıştır. 2005 Coğrafya 10 Öğretim Programında ise nüfus konusu (nüfus sayımları, demografik döngü, nüfus değişimi, nüfusun çeşitli özellikleri, göç ve göç yolları gibi) çok daha ayrıntılı ele alınmış ve son olarak da ekonomik etkinlikler farklı özelliklerine ve önemlerine göre sınıflandırılmıştır (Geçit, 2008: 228).

2005 Coğrafya 10 Öğretim Programında en önemli paya sahip öğrenme alanı Türkiye coğrafyası konularının yer verildiği "Mekânsal Bir Sentez: Türkiye" öğrenme alanıdır. Diğer tüm sınıflarda ve öğrenme alanlarında olduğu gibi burada da temel bilgilerin çok sayıda harita, tablo, grafik ve diyagramla öğrencilere sunulduğu ve bu veriler ve sunular ışığında öğrencilerin bilgi edinmede, bilgiyi içselleştirmede

(oluşturmada, bilgiyi yapılandırmada) aktif rol oynadıkları görülmektedir (Geçit, 2008: 228).

2005 Coğrafya 10 Öğretim Programında "Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler" öğrenme alanında kıtalar ve okyanusların tarihsel süreçte konumsal önemi, bölgeler ve ülkeler arası etkileşimde teknolojik gelişmelerin rolü ve ulusal/uluslar arası ulaşım hatlarının bölgesel ve küresel etkilerini sorgulayan kazanımlara yer verilmiştir. Bu kazanımlara programda yer verilmesi coğrafya programına yöneltilen günümüz konularından kopuk olması, verileri kullanarak tarihsel gelişim sürecinde konuların işlenmemesi, daha çok bilgi düzeyinde hedeflere yer verilmesi vb. gibi eleştirilerin ortadan kalkması için önemli bir adım olarak görülmektedir.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 10.02.2010 tarih ve 5 sayılı kararı ile Ortaöğretim Coğrafya Öğretim Programında değişiklik yapılmıştır. Yapılan bu değişiklik ile 10. Sınıf Öğretim Programındaki öğrenme alanlarındaki kazanımlardan bazıları programdan çıkarılarak yerlerine yenileri eklenmiş veya bazı kazanımlar yeniden yapılandırılmıştır (<http://ogm.meb.gov.tr/programlar.asp>).

Yapılan değişiklikler şunlardır:

- Doğal sistemler öğrenme alanındaki 3. kazanım (dağılışı haritaları kullanarak sıcak su kaynaklarını fay hatları ile ilişkilendirir.) programdan çıkarılmıştır.
- Doğal sistemler öğrenme alanındaki 6. kazanım olan yapılan program değişikliği ile 5. kazanım "bitki tür ve topluluklarını genel özelliklerine göre sınıflandırır" şeklinde yeniden düzenlenmiştir.
- Doğal sistemler öğrenme alanındaki 7. kazanım, yapılan program değişikliği ile 6. kazanım olarak "Farklı bitki topluluklarının dağılışı ile iklim ve yer şekillerini ilişkilendirir" olarak yeniden yapılandırılmıştır.
- Beşeri sistemler öğrenme alanındaki 1. kazanım "Nüfus özellikleri ve nüfusun önemi hakkında çıkarımlarda bulunur"; 2. kazanım "Dünya nüfusunun tarihsel süreçteki değişimini yorumlar"; 8. kazanım , 7. kazanım olarak "Geçmişten günümüze farklı geçim tarzlarını, ekonomik faaliyetler ve toplumsal değişimler açısından analiz eder", 9. kazanım, 8. kazanım olarak " ekonomik faaliyetleri temel özelliklerine göre ayırt eder" şeklinde yeniden düzenlenmiştir.

- Beşeri sistemler öğrenme alanındaki 3. kazanım "Nüfus özelliklerine ait, tablo, grafik ve haritaları kullanarak nüfus dağılımını, değişimini ve etkilerini sorgular." programdan çıkarılmıştır.
- Mekânsal Bir Sentez: Türkiye öğrenme alanındaki 13. kazanım yapılan değişikliklerle 17 kazanıma çıkmıştır. Programa aşağıdaki kazanımlar ilave edilmiştir.
  1. Haritalardan yararlanarak Türkiye'deki yer şekillerinin temel özelliklerini ve dağılımını analiz eder (I. Kazanım).
  2. Türkiye'nin yer şekillerinin oluşum sürecini iç ve dış kuvvetlerle ilişkilendirir (II. Kazanım).
  3. Haritalar kullanarak Türkiye'nin iklimini etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur (III. Kazanım).
  4. Harita, tablo ve grafiklerden yararlanarak Türkiye'deki iklim elemanlarının özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur (IV. Kazanım).
  5. İklimle ait kanıtlardan yararlanarak Türkiye'de görülen iklim tiplerinin özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur (V. Kazanım).
- Mekânsal Bir Sentez: Türkiye öğrenme alanındaki 1. kazanım, 6. kazanım "Türkiye'deki toprak tipleri ve bunların dağılımında etkili olan faktörleri ilişkilendirir"; 2. kazanım, 7. kazanım "Türkiye topraklarının kullanımını verimlilik açısından değerlendirir"; 3. kazanım, 8. kazanım "Türkiye'deki doğal bitki topluluklarının dağılımını yetişme şartlarıyla ilişkilendirerek analiz eder"; 5. kazanım, 9. kazanım "Türkiye'deki su varlıklarını genel özellikleri ve dağılımları açısından analiz eder"; 7. kazanım, 10. kazanım "Türkiye'deki su varlığından yararlanmayı ekonomik, sosyal ve kültürel etkileriyle analiz eder"; 8. kazanım, 11. kazanım "Türkiye'de yerleşme ve nüfus dağılımını etkileyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur"; 9. kazanım 12. kazanım "Türkiye'deki yerleşim birimlerini fonksiyonel özellikleri açısından ayırt eder"; 10. kazanım, 13. kazanım "Doğal unsurlardan yola çıkarak Türkiye'deki kırsal yerleşme tiplerinin çeşitliliğini örneklendirir"; 11. kazanım, 15. kazanım "Türkiye nüfusunun yapısal özelliklerini ve dağılımını analiz eder"; 12. kazanım, 16. kazanım "Türkiye'de nüfusun tarihsel seyrini sosyal ve ekonomik faktörler açısından sorgular"; 12. kazanım, 16. kazanım olan kazanım "Türkiye'deki göçlerin sebep ve sonuçlarını coğrafi açıdan sorgular" şeklinde yeniden düzenlenmiştir.

- Çevre ve toplum öğrenme alanındaki 1. kazanım “Doğal afetleri; oluşum nedenleri, özellikleri, dağılışları ve insanlara olan etkileri bakımından analiz eder”; 2. kazanım “Dünyanın farklı bölgelerinde doğal afetlere yönelik geliştirilen yöntemleri afet yönetimi açısından analiz eder”; 3. kazanım “İnsanların doğal afetlerin oluşumuna etkisini, afet bilincinin geliştirilmesi açısından değerlendirir” olarak yeniden düzenlenmiştir.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 10.02.2010 tarih ve 5 sayılı kararı ile 2005 10. Sınıf Coğrafya Öğretim Programında nitel ve nicel olarak en fazla program değişikliğinin ya da başka bir deyişle program geliştirme çalışmasının Mekânsal Bir Sentez: Türkiye öğrenme alanında olduğu belirlenmiştir. Mekansal Bir Sentez: Türkiye öğrenme alanının programdaki toplam kazanımların (38 adet) % 47,2’si bu öğrenme alanında yer almaktadır. Bu bulguda 10. Sınıf Coğrafya Öğretim Programında Türkiye Coğrafyası konularına ağırlıkla yer verildiğine kanıt olarak gösterilebilir.

4.1.9.3. 2005 11. Sınıf Coğrafya Öğretim Programı

2005 Coğrafya Öğretim Programına göre orta öğretim 11. Sınıf coğrafya dersinde kazanımlara “Doğal Sistemler, Beşeri Sistemler, Mekânsal Bir Sentez: Türkiye, Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler, Çevre ve Toplum” öğrenme alanları başlıkları altında yer verilmiştir. Beş öğrenme alanında toplam 41 kazanıma yer verilmiş (Bakınız Tablo 39) olup 14 kazanımla Çevre ve Toplum öğrenme alanı en fazla kazanımın yer aldığı öğrenme alanı olmuştur.

Tablo 39

2005 11. Sınıf Coğrafya Öğretim Programında Kazanımların Öğrenme Alanlarına Göre Dağılımı

Öğrenme Alanı	Kazanımlar
Doğal Sistemler	Bitki ve hayvan türlerindeki zenginliğin oluşumunda ve türlerinin azalmasında etkili faktörleri birbirleriyle olan ilişkileri çerçevesinde yorumlar. Yeryüzündeki suların ekosistem içindeki yerinden yola çıkarak doğal sistemlerin işleyişi üzerinde etkisini analiz eder. Ekosistemi oluşturan unsurlar ile madde döngüsü ve enerji akışı arasındaki ilişkiyi doğal sistemlerin işleyişi açısından sorgular. Bir yerin iklim verileri ve topografya haritalarını ilişkilendirerek hidroelektrik güç potansiyelini belirler.
Beşeri Sistemler	Örnek incelemeler yoluyla, ülkelerin farklı dönemlerine ait nüfus politikalarını karşılaştırır. Tarihsel süreçte şehirlerin nüfus ve fonksiyonel özelliklerine ait verilerini küresel etkileri açısından yorumlar. Şehirleri fonksiyonel özellikleri açısından örneklendirerek bunların küresel ve bölgesel etkilerini

	<p>yorumlar. Doğal unsurların üretim, dağıtım ve tüketim süreçleri üzerindeki etkisini analiz eder. Beşeri unsurların üretim, dağıtım ve tüketim süreçleri üzerindeki etkisini analiz eder. Üretim, dağıtım ve tüketim sektörlerinin birbirine olan etkilerini ekonomik faaliyet türleri açısından analiz eder. Doğal kaynakları sınıflandırarak doğal kaynak ekonomi ilişkisini açıklar.</p>
Mekânsal Bir Sentez: Türkiye	<p>Tarih boyunca bir medeniyet merkezi olarak ülkemizin dünyadaki yerini coğrafi konum özellikleri açısından değerlendirir. Görsel materyallerden yararlanarak ülkemizdeki yer şekilleri ile arazi kullanımı arasındaki ilişkiyi analiz eder. Verilerden yararlanarak Türkiye ekonomisinin sektörel dağılımıyla ekonomik faaliyetleri etkileyen şartları ilişkilendirir. Türkiye ekonomisinin sektörel dağılımını ve ekonomi politikalarını değişim ve süreklilik açısından değerlendirir. Türkiye’de tarım ve hayvancılığı şekillendiren unsurlardan yararlanarak bu faaliyetlerin ekonomimizdeki yerini değişim ve süreklilik açısından değerlendirir. Kullanım alanlarından yola çıkarak Türkiye’nin madenleri ve enerji kaynaklarının ekonomimizdeki yerini değerlendirir. Türkiye’nin madenleri ve enerji kaynaklarını etkili kullanım açısından değerlendirir. Verilerden yararlanarak Türkiye’deki sanayi bölgelerinin gelişim sürecini neden sonuç ilişkisine dayalı olarak yorumlar. Verilerden ve haritalardan yararlanarak Türkiye’deki doğal afetlerin dağılışıyla oluşum şekillerini ilişkilendirir. Bölge tanımlama ve sınıflandırılmasında kullanılan kriterler açısından ülkemizdeki farklı bölge türlerini haritalar üzerinde örneklendirir.</p>
Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler	<p>Kültür bölgelerinin oluşumunda etkili olan unsurlardan yola çıkarak Türk kültürünün yayılış alanlarına ait bölgesel analizler yapar. Ülkeler ve bölgeler arasındaki ticaretle hammadde, üretim ve Pazar alanlarını ilişkilendirir. Örnek incelemeler yoluyla ülkeler arası turizm faaliyetlerinin rolünü sorgular. Örnek inceleme yoluyla bir ülkenin coğrafi özelliklerini araştırır. Sanayileşmiş bir ülkeyi sanayileşme aşamaları açısından analiz ederek sanayileşme süreçleri hakkında çıkarımlarda bulunur. Tarımsal faaliyetler açısından farklı düzeylerdeki ülkeleri karşılaştırarak tarım— ekonomi ilişkisini yorumlar.</p>
Çevre ve Toplum	<p>Doğal kaynakların keşfi ve kullanımı ile insan faaliyetlerindeki değişim ve sürekliliği tarihsel süreçten örneklendirir. Doğal kaynakların kullanımındaki farklı tutumları “mekânsal etkileri” ve “çevreye duyarlılık” açısından yorumlar. Doğal kaynakların değeri ve kullanımına ait algıların değişimini dünyanın farklı bölgelerinden örneklerle açıklar. Ülkeler arasında doğal kaynak kullanımının farklı olmasının nedenlerini çevresel sonuçlar açısından değerlendirir. Doğal kaynakların kullanımının insan faaliyetlerine etkilerine ait örnekleri çevre planlama ve değişimi açısından yorumlar. Örneklerden yararlanarak “etkili arazi kullanma” uygulamalarının çevre üzerindeki etkilerini değerlendirir. Yenilenemeyen kaynakların kullanım alanlarına yönelik farklı örnekleri “tükenebilirlik” ve “alternatif kaynaklar” kavramları çerçevesinde analiz eder. Madenlerin ve enerji kaynaklarının üretim, dağıtım ve tüketiminin çevreye olan olumsuz etkilerini örneklendirir. Örnek incelemeler yoluyla teknolojik değişimleri çevresel sonuçları açısından analiz eder. Farklı atık türlerini çevreye olan etkileri açısından değerlendirir. Geri dönüşüm materyallerine yönelik stratejileri araştırır. İnsan faaliyetlerinin karbon, azot, oksijen ve su döngülerine olan etkilerini örneklendirir. Küresel çevre sorunlarının oluşumunda insan faaliyetlerinin etkilerini sorgular. Çevre sorunlarının oluşum ve yayılma süreçlerini küresel etkileri açısından sorgular. Çevre sorunlarının oluşum ve yayılma süreçlerini küresel etkileri açısından sorgular.</p>

2005 Coğrafya 11 Programında çevre ve toplum konularına ağırlık verildiği, bu yönüyle 11. sınıf programının daha evrensel ve çevre toplum merkezli olduğu söylenebilir. Zira 2005 yılından önceki programlarının en önemli eksikliklerinden biri çeşitli doğal olaylar ile insanlar arasındaki etkileşimi yeterince dile getirmemeleri

olduğu gibi, bu olaylar karşısında bireylere ve ülkelere düşen vazifelerin yeterince irdelenmediği de bir gerçektir. Yeni programda bu konulara yeterince yer verilmesi ve doğa insan etkileşiminin merkeze alınmış olması coğrafya ilminin tanımıyla da doğrudan paralellik göstermesine imkân vermiştir (Geçit, 2008: 228).

2005 Coğrafya 11 Programının çevre ve toplum öğrenme alanındaki ekoloji konularının detaylı olarak ele alınması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu dersin ortaöğretimde genel liseler ile Anadolu liselerinin sosyal ve Türkçe-Matematik alanlarında okutulmasından dolayı bu alanlarda öğrenim görmeyen çocukların bu konulara yönelik eğitim ve öğretim almadan ortaöğretimden mezun olabilecek olmaları bir eksiklik olarak görülmektedir. Bundan dolayı özellikle ekoloji konularının Coğrafya 9 Öğretim Programına dahil edilmesinde yarar görülmektedir

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 10.02.2010 tarih ve 5 sayılı kararı ile Ortaöğretim Coğrafya Öğretim Programında değişiklik yapılmıştır. Yapılan bu değişiklik ile 11. Sınıf Öğretim Programındaki öğrenme alanlarındaki kazanımlardan bazıları programdan çıkarılarak yerlerine yenileri eklenmiş veya bazı kazanımlar yeniden yapılandırılmıştır (<http://ogm.meb.gov.tr/programlar.asp>).

Yapılan değişiklikler şunlardır:

- Doğal sistemler öğrenme alanındaki 1., 2. ve 4. kazanımlar programdan çıkarılmıştır.
- Doğal sistemler öğrenme alanındaki 3. kazanım, 2. kazanım haline gelerek “Ekosistemi oluşturan unsurları, madde döngüsünü ve enerji akışını ekosistemin devamlılığı açısından analiz eder” olarak yeniden yapılandırılmıştır.
- Beşeri sistemler öğrenme alanındaki 1. kazanım “Ülkelerin farklı dönemlerine ait nüfus politikalarını ve bunların sonuçlarını karşılaştırır”; 2. kazanım “Şehirleri fonksiyonel özellikleri açısından örneklendirerek bunların küresel ve bölgesel etkilerini yorumlar”; 3. kazanım “Tarihsel süreçte şehirlerin nüfus ve fonksiyonel özelliklerindeki değişimleri küresel etkileri açısından yorumlar”; 6. kazanım “Üretim, dağıtım ve tüketim sektörleri arasındaki ilişkiyi ekonomiye etkisi açısından analiz eder” şeklinde yeniden düzenlenmiştir.
- Mekânsal Bir Sentez: Türkiye öğrenme alanındaki 1. kazanım “Türkiye’nin tarih boyunca medeniyetler merkezi olmasının nedenlerini coğrafi konum açısından

değerlendirir”; 2. kazanım “Türkiye’deki yer şekilleri ile arazi kullanımı arasındaki ilişkiyi analiz eder”; 3. kazanım “Türkiye ekonomisinin sektörel dağılımını ve bunları etkileyen şartları analiz eder”; 4. kazanım “Türkiye’de uygulanan ekonomi politikalarını değişim ve süreklilik açısından değerlendirir”; 5. kazanım “Türkiye’de tarım ve hayvancılığı şekillendiren unsurlarla bu sektörlerin özelliklerini açıklar”; 6. kazanım (mevcut programda 7. kazanım) “Türkiye'nin madenlerini ve enerji kaynaklarını ülke ekonomisindeki yeri ile birlikte değerlendirir”; 8. kazanım (mevcut programda 9. kazanım) “Türkiye sanayisini şekillendiren faktörleri ve bu sektörün özelliklerini açıklar”; 9. kazanım (mevcut programda 12. kazanım) “Türkiye’deki doğal afetlerin nedenleri, dağılımları ve sonuçlarını analiz eder” şeklinde yeniden düzenlenmiştir.

- Mekânsal Bir Sentez: Türkiye öğrenme alanına 6. kazanım olarak “Tarım ve hayvancılığın Türkiye ekonomisindeki yerini değişim ve süreklilik açısından değerlendirir”; 10. kazanım olarak “Sanayinin Türkiye ekonomisindeki yerini değişim ve süreklilik açısından değerlendirir” ve 11. kazanım olarak “Farklı hizmet sektörlerinin Türkiye’nin ekonomik kalkınmasıyla olan ilişkisini sorgular” ilave edilmiştir.
- Mekânsal Bir Sentez: Türkiye öğrenme alanında 10. kazanım olan "Bölge tanımlama ve sınıflandırılmasında kullanılan kriterler açısından ülkemizdeki farklı bölge türlerini haritalar üzerinde örneklendirir." programdan çıkarılmıştır.
- Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler öğrenme alanında 1. kazanım “Kültürü oluşturan unsurlardan yola çıkarak farklı kültürel bölgelerin yeryüzünde yayılış alanlarına ait analizler yapar.”; 5. kazanım “Sanayileşmiş bir ülkeyi sanayileşme aşamaları açısından analiz ederek sanayileşme süreçlerini değerlendirir.” olarak düzenlenmiştir.
- Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler öğrenme alanına “Bölgesel ve küresel ölçekteki örgütleri amaçları, işlevleri ve etki alanları açısından değerlendirir.” kazanımı 7. kazanım olarak ilave edilmiştir.
- Çevre ve toplum öğrenme alanındaki 2. kazanım, 5. kazanım olarak “Doğal kaynakların kullanımındaki farklı tutumları “çevreye duyarlılık” açısından sorgular”; 3. kazanım 1. kazanım olarak “Doğal kaynakların değeri ve kullanımındaki değişimi tarihsel süreçte farklı bölgelerle örneklendirir”; 4. kazanım, 3. kazanım olarak “Ülkeler arasında doğal kaynak kullanımındaki farklılığı çevresel sonuçlar açısından değerlendirir.”; 5. kazanım, 6. kazanım olarak “Doğal kaynakların etkin kullanımında çevre planlamasının önemini kavrar” şeklinde düzenlenmiştir.

- Çevre ve toplum öğrenme alanındaki 13. kazanım olan “Çevre sorunlarının oluşum ve yayılma süreçlerini küresel etkileri açısından sorgular” kazanımı programdan çıkarılmıştır.
- Çevre ve toplum öğrenme alanına “Çevre ve insan sağlığı açısından atıklardan korunma yöntemlerini sorgular” kazanımı 13. kazanım; “Çevre sorunlarının önlenmesine yönelik stratejiler geliştirir” kazanımı 15. kazanım olarak ilave edilmiştir.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 10.02.2010 tarih ve 5 sayılı kararı ile 2005 11. Sınıf Coğrafya Öğretim Programındaki 41 olan kazanım sayısı 44’e çıkarılmıştır. Çevre ve Toplum öğrenme alanı 15 kazanım ile programda en fazla yer verilen öğrenme alanı olup programın ağırlık olarak % 34’ünü oluşturmaktadır.

4.1.9.4. 2005 12. Sınıf Coğrafya Öğretim Programı

2005 Coğrafya Öğretim Programına göre orta öğretim 12. Sınıf Coğrafya dersinde kazanımlara “Doğal Sistemler, Beşeri Sistemler, Mekânsal Bir Sentez: Türkiye, Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler, Çevre ve Toplum” öğrenme alanları başlıkları altında yer verilmiştir. Beş öğrenme alanında toplam 39 kazanıma yer verilmiş (Bakınız Tablo 40) olup 12 kazanımla Mekânsal Bir Sentez: Türkiye öğrenme alanı en fazla kazanımın yer aldığı öğrenme alanı olmuştur.

Tablo 40

2005 12. Sınıf Coğrafya Öğretim Programında Kazanımların Öğrenme Alanlarına Göre Dağılımı

Öğrenme Alanı	Kazanımlar
Doğal Sistemler	Doğa süreçlerinin ekstrem durumlarına ait örneklerden yararlanarak bunların oluşumlarını ve doğa süreçlerine olan etkilerini değerlendirir. Arazi çalışması yoluyla doğal ve beşeri süreçler arasındaki etkileşimi kanıtlamaya yönelik bütünsel bir bakış açısı geliştirir. Verilerden yararlanarak doğal sistemlerdeki olası değişimlerle ilgili çıkarımlarda bulunur.
Beşeri Sistemler	Haritalar ve görsel materyaller kullanarak ilk kültür merkezlerinin ortaya çıkışını ve yayılışını belirleyen faktörleri zaman, süreklilik ve değişim açısından değerlendirir. Örnek incelemeler yoluyla bir bölgedeki baskın ekonomik faaliyet türünün sosyal ve kültürel yaşama olan etkilerini tartışır. Şehirleşme, göç ve sanayileşme olgularının birbirleriyle olan ilişkileri açısından yorumlar. Çeşitli verilerden yararlanarak nüfus, yerleşme ve ekonomik faaliyetlerde gelecekte olabilecek değişimlerle ilgili çıkarımlarda bulunur.
Mekânsal Bir Sentez: Türkiye	Bölge sınıflandırma ilkelerinden yola çıkarak Türkiye’nin coğrafi bölgelerinin oluşturulma gerekçelerini sorgular. Ulaşımın Etkili olan unsurlardan yola çıkarak ülkemizdeki ulaşım sistemlerinin gelişimiyle ilgili çıkarımlarda bulunur. Ulaşım ağları ile yerleşme ve ekonomik faaliyetleri ilişkilendirir. Ülkemizin ticaret merkezlerini, ticarete konu olan mallarını ve akış yönlerini değişim ve süreklilik

	<p>açısından analiz eder. Ülkemizin dış ticaretini ve dünya pazarlarındaki yerini ticarete konu olan ürünler açısından analiz eder. Ülkemizi sembolize eden mekânlara ait değerlerin mekân algısına etkisini yorumlar. Turizm faaliyetlerinin çevresel, kültürel ve ekonomik etkilerinden yola çıkarak Türkiye'nin turizm politikalarını analiz eder. Türkiye'nin nüfus politikalarını ve gerekçelerini değerlendirir. Türkiye'nin nüfus projeksiyonlarına dayalı senaryolar oluşturur. Ülkemizin bölgesel kalkınma projelerini gerekçeleri ve etkileri açısından analiz eder. Jeopolitikte etkili olan faktörlerden yola çıkarak tarihsel süreçte Türkiye'nin jeopolitik konumunu değişim ve süreklilik açısından değerlendirir. Ülkemizin konum özelliklerinden yola çıkarak içinde yer aldığı jeopolitik bölgelerle olan ilişkisini analiz eder.</p>
Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler	<p>Örnek ülke analizleri yoluyla gelişmişlik seviyelerini belirleyen faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur. Gelişmiş bir ülkenin coğrafi özelliklerini araştırır. Geri kalmış bir ülkenin coğrafi özelliklerini araştırarak ülkelerin farklı gelişmişliğinin nedenlerini yorumlar. Doğal kaynak potansiyeli açısından farklı özelliklere sahip ülkeleri karşılaştırarak doğal kaynakların bölgesel ve küresel ilişkilerdeki etkisini sorgular. Dünyanın önemli enerji nakil hatlarını bölge ve ülkelere etkileri açısından analiz eder. Coğrafi analiz yoluyla bir ülkenin konumunun bölgesel ve küresel etkilerini değerlendirir. Bölgesel ve küresel ölçekte siyasi ve ekonomik örgütlerin oluşum gerekçelerinden yola çıkarak bu örgütlerin işlevlerini, etki alanlarını değişim ve süreklilik açısından değerlendirir. Dünyadaki bölgesel birliklerin oluşum ve gelişimini değişim ve süreklilik açısından değerlendirir. Ülkeler arasında sorun oluşturabilecek mekânsal unsurları, günümüz çatışma alanlarıyla ilişkilendirir.</p>
Çevre ve Toplum	<p>Doğal çevrenin sınırlılığını, "beslenme halkaları" ve "taşıma kapasitesi" kavramlarına dayalı olarak açıklar. Tarihsel süreçte doğayla uyumlu gelişim açısından çevre sorunlarının önlenmesine yönelik uygulamaları değerlendirir. Doğal afetlere ilişkin farklı uygulamaların yeterliliğini değerlendirir. Doğal çevreyi korumaya yönelik alınan önlemlerin ve projelerin mekâna etkilerini değerlendirir. Sınırlı kaynakların etkili kullanımı konusunda projeler geliştirir. Verilerden yararlanarak doğa kaynaklı riskler hakkında çıkarımlarda bulunur. Doğal kaynakların yönetimine ait ilkeler belirlenir. Günümüz çevre sorunlarına ait senaryolar olası etkileri açısından değerlendirilir. Çevre yönetimi ve koruma açısından ülkeleri karşılaştırarak uluslar arası uygulamaları ve çevresel örgütlerin etkinliklerini değerlendirir. Ortak doğal mirasın ekosistemdeki öneminden yola çıkarak doğal miraslara yönelik tehditleri sorgular. Doğal mirasın korunmasında kişisel sorumluluğun gerekliliğine inanır.</p>

2005 Coğrafya 12 Öğretim Programının en dikkat çekici özelliği Doğal Sistemler ve Beşeri Sistemleri öğrenme alanlarındaki kazanımlara diğer öğrenme alanlarına göre daha az yer verilmesidir. Bu iki öğrenme alanındaki kazanım sayısı 7 iken diğer öğrenme alanlarındaki kazanım sayısı 32'dir. 2005 Coğrafya 10 Öğretim Programında olduğu gibi Mekânsal Bir Sentez: Türkiye öğrenme alanı (Türkiye konulu) en fazla kazanıma sahiptir. Dört sınıftaki genel duruma bakıldığında Türkiye konulu öğrenme alanının daha fazla ağırlıkta olması Türkiye ağırlıklı bir coğrafya eğitiminin benimsendiğini ve programın milli karakterini ön plana çıkarmaktadır (Geçit, 2008: 232).

2005 Coğrafya 12 Öğretim Programındaki Doğal Sistemler ve Beşeri Sistemler öğrenme alanlarındaki kazanımlara bakıldığında programın coğrafi olayların insan ve

doğal ortamlarla ilişkisinin esas alındığını ve bu yaklaşımla yıllardır öğretim programlarının bu ilişkiyi esas alınmadığına dair eleştirilerin önüne bir nebze de olsa geçildiği söylenebilir (Geçit, 2008: 232).

2005 Coğrafya 12 Öğretim Programında Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler öğrenme alanındaki kazanımlar ile küresel, siyasi, ekonomik ve çevre örgütleri ile bölgesel örgütlerin Türkiye için öneminin öğrencilere kazandırılmasının hedeflenmesi bu programın özelde de bu öğrenme alanının artıları arasında görülmektedir. Ancak bu kazanımlara yönelik olarak hazırlanacak ders kitapları ile dersin öğretmenin kazanımlara ilişkin olarak bilgi, tutum, beceri ve değerlerinin istenen seviyede olmaması durumunda öğrencilere kazandırılan kazanımların niteliğinin iyi olmayacağı değerlendirilmektedir.

2005 Coğrafya 12 Öğretim Programında çevre ve toplum öğrenme alanında doğal çevrenin sınırlılığına, çevre sorunlarının önlenmesine yönelik öneriler, doğal afetler, sınırlı kaynakların etkin kullanımı, doğal kaynaklı riskler, çevre yönetimi ve korumadaki iyi örnekler, ortak doğal mirasın korunmasına yönelik kazanımlara ağırlıkla yer verilmesi 2005 coğrafya öğretim programının çağdaş bir program olduğuna kanıt olarak gösterilebilir.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 10.02.2010 tarih ve 5 sayılı kararı ile Ortaöğretim Coğrafya Öğretim Programında değişiklik yapılmıştır. Yapılan bu değişiklik ile 12. Sınıf öğretim programındaki öğrenme alanlarındaki kazanımlardan bazıları programdan çıkarılarak yerlerine yenileri eklenmiş veya bazı kazanımlar yeniden yapılandırılmıştır (<http://ogm.meb.gov.tr/programlar.asp>).

Yapılan değişiklikler şunlardır:

- Doğal sistemler öğrenme alanındaki 2. kazanım programdan çıkarılarak yerine “Coğrafi bir bakış açısıyla doğal ve beşerî süreçler arasındaki etkileşime kanıtlar gösterir” kazanımı ilave edilmiştir.
- Doğal sistemler öğrenme alanındaki 1. kazanım “Doğa olaylarının ekstrem durumlarını ve etkilerini değerlendirir” ve 3. kazanım “Doğal sistemlerdeki değişimlerle ilgili geleceğe yönelik çıkarımlarda bulunur” olarak yeniden düzenlenmiştir.

- Beşeri sistemler öğrenme alanındaki 1. kazanım “Dünya üzerinde ilk kültür merkezlerinin ortaya çıkışını ve yayılışını belirleyen faktörleri zaman, süreklilik ve değişim açısından değerlendirir” ve 4. kazanım “Nüfus, yerleşme ve ekonomik faaliyetlerde gelecekte olabilecek değişimlerle ilgili çıkarımlarda bulunur” olarak yeniden düzenlenmiştir.
- Mekânsal Bir Sentez: Türkiye öğrenme alanındaki 1. kazanım “Bölge tanımlama ve sınıflandırılmasında kullanılan kriterler açısından ülkemizdeki farklı bölge türlerini haritalar üzerinde örneklendirir”; 11. kazanım “Tarihsel süreçte Türkiye’nin jeopolitik konumunu değişim ve süreklilik açısından değerlendirir” ve 12. kazanım “Türkiye’nin küresel ve bölgesel ölçekteki siyasi, askeri ve ekonomik örgütlerle ilişkisini yorumlar” şeklinde yeniden düzenlenmiştir.
- Mekânsal Bir Sentez: Türkiye öğrenme alanındaki 2. , 4., 5., 6., 10. ve 12. kazanımlardaki ülkemiz veya ülkemizin ifadeleri Türkiye ve Türkiye’nin olarak değiştirilmiştir.
- Mekânsal Bir Sentez: Türkiye öğrenme alanına “Türkiye’nin turizm değerlerini sınıflandırarak turizm potansiyelini yorumlar”, “Turizmden yararlanma açısından Türkiye’nin diğer ülkeler arasındaki yerini sorgular” ve “Türkiye’deki bölgesel kalkınma projelerini gerekçeleri ve etkileri açısından değerlendirir” şeklinde kazanımlar ilave edilmiştir.
- Küresel Ortam : Bölgeler ve Türkiye öğrenme alanındaki 2., 3., 7., ve 8. kazanımlar programdan çıkarılmıştır.
- Küresel Ortam: Bölgeler ve Türkiye öğrenme alanındaki 6. kazanım “Bir ülkenin konumunun bölgesel ve küresel etkilerini değerlendirir” olarak yeniden düzenlenmiştir.
- Küresel Ortam: Bölgeler ve Türkiye öğrenme alanına “Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin coğrafi özelliklerini karşılaştırarak ülkelerin farklı gelişmişliklerinin nedenlerini yorumlar” kazanımı ilave edilmiştir.
- Çevre ve Toplum öğrenme alanındaki 3., 8. ve 11. kazanımlar programdan çıkarılırken “Çevre bilincine sahip olur” kazanımı programa ilave edilmiştir.
- Çevre ve Toplum öğrenme alanındaki 2. kazanım “Çevre sorunlarının önlenmesine yönelik farklı ülkelerdeki uygulamaları tarihsel süreçte değerlendirir”; 6. kazanım “Doğa-insan etkileşiminden kaynaklanan riskler hakkında çıkarımlarda bulunur” ve 9. kazanım “Çevre yönetimi ve koruma açısından çevresel örgütlerin etkinliklerini değerlendirir” olarak yeniden düzenlenmiştir.

Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 10.02.2010 tarih ve 5 sayılı kararı ile 2005 12. Sınıf Coğrafya Öğretim Programındaki 39 olan kazanım sayısı 37'e indirilmiştir. Mekânsal Bir Sentez: Türkiye öğrenme alanı 15 kazanım ile programda en fazla yer verilen öğrenme alanı olup programın ağırlık olarak % 40'ını oluşturmaktadır. Yapılan program değişikliğindeki dikkate değer değişiklik kazanımlardaki ülkemiz veya ülkemizin ifadesinin Türkiye ve Türkiye'nin olarak değiştirilmesidir. Bununla beraber bu değişikliğin neden yapıldığı konusunda programda herhangi bir açıklamaya yer verilmediğinden neden böyle bir değişiklik yapıldığı konusunda veriye ulaşılamamıştır.

4.2. 1923'den 2008'e kadar Türkiye'de Ortaöğretim Coğrafya Öğretmeni Yetiştirmeye İlişkin Bulgular ve Yorum

4.2.1. Öğretmenlik Mesleği

Öğretmenlik mesleği her topluma ve farklı kültüre göre farklı gelişim göstererek insanlık tarihi ile varlığı ve önemi süregelmiştir (Aladağ, 2003: 7). 1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanununun 43. Maddesine göre öğretmenlik, devletin eğitim, öğretim ve yönetimle ilgili görevlerini üzerine alan özel bir uzmanlık mesleği olarak tanımlanmaktadır.

Eğitim ve öğretim faaliyetleri insanın yeryüzünde var oluşu ile başlamış, fakat öğretmenliğin bir meslek olarak benimsenmesi ancak yerleşik hayata geçilmesinden sonra gerçekleşmiştir. Öğretmenlik mesleğinin tarihi konusunda kesin bilgi verebilmek imkânının olmadığı, ancak belli evrelerden geçtikten sonra günümüzde bir meslek hâlini aldığı bilinmektedir (Aladağ, 2003: 7).

Bir eğitim sisteminin en önemli unsuru öğretmendir. Eğitim sistemin başarısı, temelde sistemi işletip uygulayacak olan öğretmenlerin ve diğer eğitim üzerinde hizmet üretmez. Bundan dolayı, bir eğitim sistemi ancak içindeki öğretmenler kadar iyidir denilebilir.

Öğretmenlik alan bilgisi yanında, öğretmeyi ve öğrenciyi bir bütün olarak anlamayı gerektiren oldukça karmaşık bir uzmanlıktır (Arı ve Saban, 2000; Aladağ, 2003: 8). Öğretmen, araştırmalar sonucu geliştirilen devletin eğitim politikasını

uygulamaya koyan ve uygulama sonuçları ile bu politikayı etkileyen, eğitimde uzmanlık çalışmalarında ve araştırmalardan yararlanan, ancak aynı zamanda bu çalışmalara problem sağlayan önemli bir kişidir (Sünbül, 2001: 226). Öğretmen sadece yeterli düzeyde bilgi aktaran kişi değil aynı zamanda davranışlarıyla, tutumlarıyla öğrenci başarısını sağlayacak etkilere sahip etkinlikler düzenleyebilecek ve öğretimde etkili olan bireydir (Varış, 1988: 117).

Günümüzde öğretmenler, öğrencilerin çok çeşitlenmiş bilgi kaynaklarından sağladıkları bilgilerin ve edinimlerinin değerlendirilmesini, seçimini ve sentezini yapabilecek zihinsel ve eğitsel yeterliliklere malik olmak zorundadırlar (Aladağ, 2003: 8). Öğretmenler artık bilgi kaynağı olmaktan çıkmış bilgilerin nasıl ve nerede kullanılacağını; birey, toplum ve insanlığın gereksinimleriyle olan ilişkisini, içinde yaşanılan çağın ve toplumun gereklerine uygunluğunu araştırmaya, yaşamı bütün insanlar için değerli kılmak konusunda çaba harcamaya yönelmiştir. Bu da öğretmenliğin nitelik sorununu gündeme getirmektedir (Duman, 1991: 268).

Çağdaş eğitim ve öğretim ilkelerine uygun olarak görev yapmak isteyen bir öğretmen sadece ders veren, sınav yapan ve not veren bir kişi olarak görülmemeli; ders verme yanında organize etme, yönetme, rehberlik, izleme ve değerlendirme görevlerini de üstlenmiş olmalıdır (Temel, 1989: 21).

Oğuzkan (1989) çağdaş öğretmenin özelliklerini; değerlerini geliştiren, kaynak arayan, güçlükleri teşhis eden, disiplinler arası bağlantı kuran, insan ilişkilerini geliştiren, meslek seçimi ve boş zaman uğraşları üzerine danışmanlık yapan, çevrenin incelenip öğrenilmesine yardım eden, mesleğe hazırlıkta öğrencilere yardımcı ve önder olan, öğretme ve öğrenme konusunda uzman sayılan, geleceğe yönelik süreçlerden ve eldekilerden yararlanmasını bilen, kimseler olarak tanımlamaktadır (Oğuzkan, 1989: 41).

Coğrafya öğretmeni ise çalıştığı eğitim kurumunda, öğrencilere coğrafya ile ilgili eğitimi, öğretim programları ve ilgili mevzuatlar çerçevesinde hangi bilgi, beceri, tutum ve davranışların, hangi yaş düzeylerindeki öğrenci gruplarına hangi yöntemlerle kazandırılacağını bilen ve uygulamaya çalışan kimsedir (Aladağ, 2003: 9).

4.2.2. Cumhuriyet Döneminde Branş Öğretmeni Yetiştirme

Cumhuriyet döneminde öğretmenlik mesleğinin gelişmesi, öğretmenlerin sayıca ve nitelik bakımından ihtiyacı karşılayacak biçimde yetiştirilmeleri ve bunun için de öğretmen okullarının açılması yönünde önemli çalışmalar yapılmıştır.

Bu çalışmalardan biri de 13 Mart 1924 tarih ve 439 sayılı “Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu” kabul edilmesidir. Bu yasayla öğretmenlik, “Devletin genel hizmetlerinden eğitim ve öğretimi yerine getirmekle görevli bir meslek” hâline getirilmiş; ilk, orta ve yüksek olmak üzere üç kademeye ayrılmıştır. Yasada ayrıca, öğretmen olabilme koşulları da ayrıntılı olarak belirtilmiştir. Buna göre öğretmen okullarını bitirenler, Bakanlığın uygun göreceği yere stajyer öğretmen olarak atanacak ve bir yıl sonra stajyerliği kalkarak öğretmen unvanını alacaklardır.

Öğretmen okulu dışındaki okulları bitirenlerden öğretmen olmak isteyenler ise, yasanın 6. maddesine göre sıkı bir elemenden geçirilecektir. Buna göre, öğretmen okulları dışındaki yükseköğrenim kurumlarını bitirenlerden kendi dallarında öğretmenlik yapmak isteyenlerin, Bakanlığın göstereceği bir okulda en az bir yıl staj yapmaları, bir yılın sonunda okul öğretmenler kurulunun onayı alındıktan sonra bu adayların Türkçe, fenn-i terbiye (pedagoji) ve felsefe derslerinden yapılacak sınavda başarılı olmaları gerektiği hükmü yer almaktadır (Cicioğlu, 1984: 29-30). Burada bizim açımızdan çok önemli bir nokta, hangi dalda olursa olsun, öğretmen olacak adayların önce bir Türkçe sınavına da girmesi ve onu başarmak zorunda olmasıdır (Kavçar, 2002: 2).

Genel orta öğretim öğretmeni yetiştirme konusu, Cumhuriyetin ilanından sonra, ciddi bir şekilde ilk defa 1925’te Konya’da toplanan Maarif Müfettişleri Kongresinde ele alınmıştır (Öztürk, 2007: 169).

Maarif Vekâleti, genel orta öğretim öğretmeni yetiştirmek için 1923–24 öğretim yılı başında, İstanbul Dârülmualimin ve Dârülmualimatlarına bağlı birer Orta Dârülmualimin ve Dârülmualimat, 1924–25 öğretim yılı başında Yüksek Muallim Mektebi ve Ankara Musiki Muallim Mektebi, 21 Ekim 1926’da Terbiye-i Bedeniye Mektebi, Ocak 1927’de Konya’da açılarak bir yıl sonra Ankara’ya nakledilen Orta

Muallim Mekteplerini açarak orta öğretim öğretmen ihtiyacının karşılanması için atılımlar yapmıştır (Öztürk, 2007: 171–177).

Cumhuriyet Döneminde genel liselere ve dengi okullara branş öğretmeni yetiştiren kurumlar; eğitim enstitüleri, yüksek öğretmen okulları ve üniversitelerdir.

4.2.2.1. Eğitim Enstitüleri

Cumhuriyet döneminde ortaokul dal öğretmeni yetiştirilmesinde en büyük görevin eğitim enstitülerine düştüğü bir gerçektir. Bu kurumdan yetişenlerin lise ve dengi okullarda da branş dersleri vermişlerdir. Eğitim enstitüleri denince en başta Gazi Eğitim Enstitüsü gelir (Kavçar, 2002: 2).

4.2.2.1.1. Gazi Eğitim Enstitüsü

Türkçe öğretmeni yetiştirmek amacıyla 1926-1927 öğretim yılında Konya’da “Orta Muallim Mektebi” adı ile açılan bu okul, 1927-28 öğretim yılında idare ve öğretim kadrosuyla birlikte Yüksek Tedrisata devredilmiş ve Pedagoji bölümü de eklenerek Ankara’ya nakledilmiştir (Duman, 1999: 48). 1928-29 öğretim yılında Tarih-Coğrafya, Riyaziye, Fizik ve Tabiiye şubeleri ilave edilmiş; Pedagoji şubesi hariç öğretim süresi ikisi hazırlık olmak üzere üç buçuk yıla çıkarılmıştır. 1929-1930 öğretim yılında bugünkü Gazi Eğitim Fakültesi binasına taşınmış ve “Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü” adını almıştır. 1934–35 öğretim yılında hazırlık sınıfları kaldırılarak pedagoji, edebiyat, tarih-coğrafya, riyaziye ve tabii ilimler şubelerinin öğretim süreleri iki yıla indirilmiştir (Öztürk, 2007: 202–203).

Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü’nün bu adı alıp, Riyaziye, Tabiiyat, Edebiyat, Tarih-Coğrafya ve Pedagoji şubeleri açıldıktan sonra ilk müfredat programı; 1931 yılında yayınlanmıştır (Gazi Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü, Teşkilat ve Programlar, 1931). Bu programa göre Tarih ve Coğrafya Şubesinin I. sınıfında haftalık ders saati 26 saat olup, okutulacak dersler içerisinde 3 saat coğrafya, II. Sınıfta 3 saat Coğrafya, III. Sınıfta 3 saat Coğrafya, 1 saat kozmografya ve 1 saat jeoloji yer almaktaydı (Gazi Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü, 1931: 5–6).

Gazi Terbiye Enstitüsü, ilk mezunlarını verdiği 1927-28 ders yılından 1937-38 ders yılı sonuna kadar, orta öğretime 200’ü Türkçe-Edebiyat, 165’i Tarih-Coğrafya,

131'i Matematik, 107'si tabii ilimler, 107'si Pedagoji, 49'u Resim-İş, 89'u Beden Terbiyesinde olmak üzere 848 öğretmen yetiştirmiştir (Altunya, 2006: 29).

Tarih-Coğrafya Şubesi bütün mesleki sınıfların ilk mezunları verdiği 1931-32 ders yılında mezun vermeye başlamıştır. Bu şubenin 1 Coğrafya, 1 Türk Tarihi, 1 Umumi Tarih öğretmeni olmak üzere 3 öğretmeni vardır (Altunya, 2006: 31).

Ancak zaman içerisinde artan öğretmen ihtiyacını karşılamak için 1960-73 yılları arasında tepeden inme atamalarla açığı kapatmaya çalışmıştır. Bu uygulamanın nitelikli öğretmen sağlamaması üzerine MEB, 1974-75 yıllarında iki kez “Eğitim Enstitüsü Öğretmenliği Sınavı” açtı. 1974-75 yıllarında yapılan sınavlarda Gazi Eğitim Enstitüsünde coğrafya öğretmenliği yaymaya hak kazananların listesi Tablo 41 gibidir (Altunya, 2006: 220-227).

Tablo 41

Gazi Eğitim Enstitüsünde Coğrafya Öğretmenliği Yapmaya Hak Kazananların Listesi

Sıra No	Adı-Soyadı	Branşı	Görevli Bulunduğu Okul
1	Ayhan ÖZOĞUL	Coğrafya	Nazilli Erkek İlk öğretmen Okulu
2	Mustafa YIKILMAZ	Coğrafya	Giresun Lisesi
3	Mustafa TUĞ	Coğrafya	Kocaeli Kız İlköğretmen Okulu
4	Şahabettin HOCAOĞLU	Coğrafya	Isparta Kız İlköğretmen Okulu
5	Uysal TURHAN	Coğrafya	Arhavi Lisesi
6	Asaf KOÇMAN	Coğrafya	Malatya Mustafa Kemal İlköğretmen Okulu
7	Mustafa YEMEZ	Coğrafya	Erzurum Nenehatun İlköğretmen Okulu
8	Celal AYDIN	Coğrafya	İzmir Urla Lisesi
9	Hamdi SARIHAN	Coğrafya	Giresun Keşap Lisesi
10	E. Aydın KOLUKISA	Coğrafya	Ankara Hasanoğlu Atatürk İlköğretmen Okulu
11	Mergube CENGİZ	Coğrafya	Aydın Ortaklar Öğretmen Okulu

İlk kuruluşu zamanında pek az talep bulunan enstitü, zaman içerisinde yoğun bir talep ile karşı karşıya kalmıştır. 1938-39 ders yılında; okulda öğrenim görmek için sınava giren toplam 504 kişiden 120'si tarih-coğrafya şubesi için sınava girmiş bunlardan 12 tanesi okula kabul edilmiştir (Altunya, 2006: 34).

Okulun müfredat programı 1941 yılında değiştirilerek haftalık ders çizelgesi yeniden oluşturulmuştur (Öztürk, 2007: 214). Yeniden oluşturulan haftalık ders dağıtım çizelgesine göre Tarih-Coğrafya Şubesinin I. sınıfında haftalık 30 ders saati olup, okutulacak dersler içerisinde 2 saat Umumi Coğrafya, 2 saat Türkiye Coğrafyası, 1 saat Jeoloji, 2 saat Coğrafya Tatbikat ve Gezintileri; II. sınıfta haftalık 28 saat ders okutulacak olup, okutulacak dersler içerisinde 2 saat Ülkeler Coğrafyası, 2 saat

Coğrafya Tatbikat ve Gezintiler, 3 saat Ders Kitapları Üzerine Çalışmalar, 1 saat Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisi'nin Hususi Öğretim Usulü ve Ders Tatbikatı yer almaktadır (Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü, Müfredat Programı, 1941)

Gazi Eğitim Enstitüsünde 1946-47 öğretim yılında, Türkçe, Tarih-Coğrafya, Matematik ve Fen Bölümleri kapatılarak ortaokulu da içine alan sekiz yıllık ilköğretime “sınıf öğretmeni” yetiştirmek üzere Toplu Dersler bölümü açılmıştır (Ersoy, 1996: 6).

1949-50 öğretim yılında Toplu Dersler Bölümü iki grup bransa ayrılarak “Edebiyat” (Türkçe ve Sosyal Bilgiler) ve “Fen” (Matematik ve Fen Bölümleri) bölümleri oluşturulmuştur (Altunya, 2006: 37).

1966-67 öğretim yılında Edebiyat Bölümü; Türkçe ve Sosyal Bilgiler; Fen Bölümü ise, Matematik ve Fen ve Tabiat Bilgileri Bölümlerine ayrılmıştır (Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 3.10.1996 tarih ve 1422 sayılı Kararı).

1967-68 yılında tüm bölümlerin süresi üç yılda eşitlenmiş ve bölümlerin ortak dersleri artırılmıştır (Resmi Gazete, 7.2. 1968: 15142).

1974 yılında, diğer enstitülerle birlikte yaz ve gece öğretimi ile mektupla öğretim başlatılmıştır. Yaz öğretimi, aynı yılın sonunda mektupla öğretime dönüştürülmüş, bu uygulama 1980'e kadar sürdürülmüştür (Altunya, 2006:37).

1978-79 öğretim yılından itibaren Gazi Eğitim Enstitüsünün süresi diğer enstitülerle beraber dört yıla çıkarılmıştır. 1980 yılında Eğitim Enstitülerin kaldırılarak onların yerine dört yıl süreli “Yüksek Öğretmen Okulları”nın kurulmasıyla; Gazi Eğitim Enstitüsünün adı “Gazi Yüksek Öğretmen Okulu” olarak değiştirilmiştir. 1980-81 öğretim yılında Gazi Eğitim Enstitüsü, Yüksek Öğretmen Okuluna dönüştürülünce Sosyal Bilgiler Bölümü yerine, Edebiyat Fakültesi Tarih ve Coğrafya bölümleri taklit edilerek “Tarih-Coğrafya” bölümleri oluşturulmuştur (Altunya, 2006: 389). 1982 yılında eğitim enstitüleri, üniversitelere bağlanmıştır (Altunya, 2006: 38).

Ortaöğretime öğretmen yetiştirmek amacıyla açıldığı andan itibaren üniversitelere bağlandığı yıla kadarki süreçte Gazi Eğitim Enstitüsünde görev yapan 42

müdürden üç tanesi coğrafya (Faik Sabri Duran, Hamit Sadi Selen, Reşat Postacıoğlu); 153 Genel Müdür Yardımcısından 5 tanesi (Cemal Arif Alagöz, Hakem Belen, Ersin Güngördü, Cuma Soysal, Kemal Öztürk) coğrafya alanında tahsil görmüşlerdir (Altunya, 2006: 122-133).

Ders dağılım çizelgeleri ve ders içeriklerine göre bölümün programlarının bazı özellikleri şöyle özetlenebilir:

1. 1930-46 yılları arasında Tarih-Coğrafya ağırlıklı bir öğretim uygulanmıştır.
2. Diploma defterine göre, bölümde 1930'dan beri okutulan meslek dersleri 19933-34/1936-37 tarihleri arasında yer almamaktadır. 1941 programında, öteki bölümlere koşut olarak “Pedagoji ve Umumi Öğretim Usulü”, “Tarih, Coğrafya ve Yurt Bilgisinin Hususi Öğretim Usulü ve Ders Tatbikatı” ile “Ders Kitapları Üzerine Çalışmalar” adını alan, genellikle uygulamaya yönelik meslek dersleri programda önemli bir yer tutmaktadır.
3. 1948 Toplu Dersler Bölümü programı ile 1955'te Edebiyat Bölümü ders programlarında, derslerin (Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi) amaçları ayrı ayrı açıklanmış ve ayrıca açıklamalar başlığı altında kısaca bazı ilkeler belirlenmiştir (Altunya, 2006: 391).

Gazi Eğitim Enstitüsüne Tarih–Coğrafya Bölümlerinin açılmasından sonra yıllara bağlı olarak değişmekle beraber haftalık ders dağılım çizelgeleri incelendiğinden bölümde verilen öğretim hakkında fikir edinilebilir (Tablo 42 ve Tablo 43).

Tablo 42

Gazi Eğitim Enstitüsü Tarih-Coğrafya Bölümü Ders Dağılım Çizelgesi (1931)

DERSLER	SÖMESTR		
	I	II	II
Tarih	3	3	3
Türk Tarihi	3	3	3
Sanat Tarihi	-	1	1
Coğrafya	3	3	3
İçtimaiyat	-	1	1
Jeoloji	-	-	1
Kozmografya	-	-	1
Sağlık Bilgisi	1	-	-
Yabancı Dil	6	6	6
Resim	2	2	1
Elişleri	2	2	1
Musiki İlimleri	1	1	1
Pedagoji			
Terbiye	2	2	2
Mantık	2	-	-
Umumi Usul-ü Tedris	-	2	-

Hususi Usul-ü Tedris	-	-	1
Tatbikat	-	1	3
Toplam	25	28	29

(Kaynak: Gazi Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü: Teşkilat ve Programlar, 1931: 5)

Tablo 43

Tarih-Coğrafya Şubesinin Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi (1941)

Dersler	I. Sınıf	II. Sınıf
Umumi Tarih	8	7
Türkiye Cumhuriyeti Tarihi	-	2
Umumi Coğrafya	2	-
Türkiye Coğrafyası	2	-
Ülkeler Coğrafyası	-	2
Jeoloji	1	-
Coğrafya Tatbikat ve Gezintileri	2	2
Ders Kitapları üzerine Çalışmalar	-	3
Pedagoji ve Umumi Öğretim Usulü	1	-
Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisinin Hususi Öğretim Usulü ve Ders Tatbikatı	-	1
Felsefe	1	1
Sosyoloji	1	1
Sanat Tarihi	2	1
Resim-İş	2	-
Yabancı Dil	4	4
Askerlik (Teorik)	2	2
Askerlik (Pratik)	2	2
Toplam	30	28

Kaynak: Gazi Orta Öğretmen Okulu ve Terbiye Enstitüsü Müfredat Programı, 1941: VI)

1941 Tarih-Coğrafya Bölümü Hususi Öğretim Usulü ve Ders Tatbikatına göre ortaokullarda coğrafya dersinin hedefleri ortaokul programından, ilkokul coğrafya öğretiminin ana hatları ilkokul programından, lise coğrafya müfredatını kısaca tetkiki lise programından yapılacaktır. Coğrafya derslerinde istifade olunacak vasıtalar: Okul muhitindeki coğrafi varlıklar ve hadiseler, yerküre modeli, kabartma haritalar, planlar, çeşitli haritalar, iyi bir atlas ve bunun vasıfları, coğrafi levhalar, projeksiyon, sinema, ders kitapları, yardımcı kitap ve yazılar, mevcut Türkçe neşriyat içinde coğrafya derslerinde faydalanılacak eserlerin tespiti, öğretmenin takriri, coğrafya mevzularının değerlendirilip değiştirilmesine yarayacak el faaliyetleridir.

Tablo 44

Tarih-Coğrafya Şubesinin Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi (1944)

Dersler	I. Sınıf	II. Sınıf
Umumi Tarih	8	7
Yurt Bilgisi	-	2
Umumi Coğrafya	2	-
Türkiye Coğrafyası	2	-
Ülkeler Coğrafyası	-	4
Jeoloji	1	-

Coğrafya Tatbikat ve Gezintileri	2	2
Orta Okul Ders Kitapları üzerine Çalışmalar	2	2
Eğitim Bilimi ve Umumi Öğretim Metodu	1	-
Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisinin Hususi Öğretim Usulü ve Ders Tatbikatı	-	1
Felsefe	1	1
Toplum Bilim	1	1
Sanat Tarihi	2	1
Resim-İş	2	-
Yabancı Dil	4	4
Askerlik (Teorik)	2	2
Askerlik (Pratik)	2	2
Türk İnkılap Tarihi ve Türkiye Cumhuriyet Rejimi	-	2
Toplam	30	30

Kaynak: Tebliğler Dergisi, 11.11.1944/424

1966 yılı haftalık ders çizelgesine göre eğitim yapacak Gazi Eğitim Enstitüsü'nde uygulanacak program Tebliğler Dergisinde 2.2.1957 yılında yayımlanan esaslara göre yapılmaktaydı. Buna göre coğrafya (öğretimi);

Eğitim enstitülerinde öğretmen adaylarının; coğrafya konularını büyük bir vukufu kavrayıp izah edebilecek ve kültürel hayatlarında karşılaştıkları coğrafi problemleri kolayca çözebilecek mesleki ve ilmi salahiyyete ulaştırmak için coğrafyanın temel bilgileri üzerinde gereği kadar durmak lazımdır.

Tablo 45

Sosyal Bilgiler Bölümü Haftalık Ders Dağıtım Çizelgesi (1966)

Dersler	I. Sınıf	II. Sınıf
Türk Tarihi	4	-
Türkiye Tarihi	-	6
Genel Tarih	4	4
Devrim Tarihi	-	2
Fiziki Coğrafya	6	-
Beşeri ve Ekonomik Coğrafya	4	-
Türkiye Coğrafyası	-	4
Ülkeler Coğrafyası	-	4
Sosyal İlimlere Giriş	3	2
Seminer ve Uygulama	2	2
Eğitim Psikolojisi	4	-
Değerlendirme	-	1
Eğitim Sosyolojisi	-	1
Öğretim Bilgisi	-	2
Kompozisyon	2	-
Yabancı Dil	3	3
Toplam	32	32

Kaynak: Tebliğler Dergisi, 03.10.1966/1422

Bu temel bilgileri, fikri hayatlarında iptidai bilgi malzemesi olarak kullanmayı, bunlardan coğrafi münasebetler çıkarmayı, sonra ilmi bir mantık serisi ile fikri

sentezlere varmayı kolayca başarmasını öğrenen öğretmen adayları edindikleri mesleki formasyon ile de bilgilerini, tecrübelerini çeşitli pedagojik yollarla öğrencilerine mal etmek suretiyle değerlendirmeyi başarmalıdır. Bu ana prensiplerin ışığında Eğitim Enstitülerindeki coğrafya öğretiminin amaçlarını şöyle özetlemek mümkündür:

1. Öğretmen adayına temel coğrafya bilgilerini kazandırmak, coğrafyanın mühim ve hayati problemleri üzerinde gereği kadar durmak ve derinleşmek
2. Doğal zenginlik kaynaklarını ve yeryüzündeki coğrafi dağılışını öğretmek
3. Zenginlik kaynaklarının korunmasını, değerlendirilmesini inceleyerek yurt sevgisini geliştirmek
4. Milletler arası sosyal, ekonomik ve siyasal münasebetlerin lüzumu üzerinde durmak
5. Memleketi, ekonomik zenginlikleri yüksek olan diğer ülkeler seviyesine ulaştırmak amacıyla gerekli ve değerli çalışmalar yapabilmeleri için öğretmen adaylarına heyecan ve enerji aşılamak
6. Meslek hayatlarında dayanacakları ilmi yetkiyi kazandırarak, takip edecekleri çeşitli pedagojik ve didaktik yolları öğretecek, adayların vatan sathında ve dünya üzerinde vaki hadiseleri fikri sentezlerle izah edebilen bir fikir adamı, kaliteli bir coğrafya öğretmeni ve şuurlu bir vatanperver olmalarını sağlamaktır.

4.2.2.1.1.1. Gazi Eğitim Enstitüsü Sosyal Bilgiler/Tarih-Coğrafya Bölümü Öğrencileri

Tarih-Coğrafya, Edebiyat ve Sosyal Bilgiler Bölümleri de öteki bölümler gibi lise ve ilk öğretmen okulu ile köy enstitüsü çıkışlı öğrenci alıyordu. 1928-34 yılları arasında ilk öğretmen okullarından gelen öğrenciler sınavla alınıp lise bilgisi açıkları hazırlık sınıfında tamamlatılıyordu. 1959'da ilk öğretmen okullarına dayalı yüksek öğretmen okulları açılınca en başarılı öğrencilerin buralara gittiği söylenebilir. Ancak, Yüksek öğretmen okulları, başarılı İlk öğretmen okulu öğrencilerinin çok azını aldığına göre, bölüm yine de bu kaynaklardan başarılı öğrenci bulabilmiştir. Bölümde 1970'lere kadar İlk öğretmen okulu çıkışlı öğrenciler çoğunlukta idi. 1973'de yatılılığın kalkmasıyla bu kaynak da daralmaya başlamıştır. 1975'ten itibaren, tüm ortaöğretim kurumları mezunları, merkezi sınavla eğitim enstitülerine alınmaya başlamıştır. Bu durumun öğrenci kaynağını önemli ölçüde zayıflattığı söylenebilir (Altunya, 2006: 401).

Gazi Eğitim Enstitüsünün Tarih-Coğrafya Bölümünde öğrenim görerek mezun olanlar arasında ortaya koydukları çalışmalar coğrafyanın Türkiye’de yerleşik ve sözü geçen bir bilim olmasında onlarca bilim adamı yer almaktadır (Tablo 46).

Tablo 46

Gazi Eğitim Enstitüsünün Tarih-Coğrafya Mezunları (1931-32/1936-37)

Adı-Soyadı	Doğum Yeri	Bitirme Derecesi	Bitirme Yılı
İbrahim Enver Efendi	Manastır	2	1932
Osman Şeref	Tarsus	1	1932
Hikmet Efendi	Tekirdağ	3	1932
Çağatay Uluçay	Çerkes	6	1933
Zekeriya Efendi	Bulgaristan	13	1933
Fevzi Efendi	Daday	2	1933
Kemalletin Efendi	Çanakkale	1	1933
Nadide Hanım	İstanbul	14	1933
Sadiye Hanım	Adana	5	1933
Şahin Efendi	İstanbul	4	1933
Fitnet Hanım	Kastamonu	9	1933
Nahide Hanım	Kütahya	8	1933
Hüseyin Muammer Efendi	Kıbrıs	3	1933
Seher Hanım	İstanbul	10	1933
Rabia Hanım	Çorum	11	1933
Şeref Efendi	Manisa	7	1933
Ömer Efendi	Çorum		1934
Haydar Efendi	Mihaliçcik	2	1934
İsmail Hakkı Efendi	Malatya	3	1934
Hasan İsmet Efendi	Kıbrıs/Limasaol	2	1934
Abdurrahman Şeref Efendi	Akseki	2	1934
Refika Naciye Hanım	Kırım	4	1934
Nigar Hanım	Dersaadet	2	1934
Mahmure Hanım	Balıkesir	1	1934
Şemsettin Efendi	Yozgat/Akdağ	6	1934
Rahmi Efendi	Hozat	6	1934
Hüseyin Avni	Hopa	6	1934
Halil Fikret Efendi	Kıbrıs	5	1934
Mehmet Salih Efendi	Kıbrıs	6	1934
Melike Hanım	İstanbul	4	1935
Vecide Hanım	İstanbul	2	1935
Halil Kemal	Ahlat	2	1935
Sadi Arcak	Pirlepe	3	1935
Kemal Bilbaşar	Çanakkale	1	1935
Reşat	Manastır	1	1935
Garra Sarmat	Selanik	2	1935
Hasan Gülçat	Hacıreyhan		1936
M. Azmi	Mersin		1936
Ali Tüzer	Ödemiş		1936
Bedia Adıyaman	İstanköy		1936
Nurettin Ardıç	Harput		1936
Faruk Poyra	Bergama		1936
Hafize	Serfiçe		1936
Muzaffer Kutaydın	İstanbul		1936
M. Emin Hekimgil	Harput		1936
Hüsnü Argun	Varna		1936
Hakem Belen	Kastamonu		1936
Ziya Işırtman	Pötürge		1936
Saruhan Aksay	İzmir		1937
Şaban Öntuna	Şumnu		1937
Talia Özsöz	Adapazarı		1937
Nahide Kazancı	Trabzon		1937

Mehmet	Kütahya	1937
Fattah Toktay	Priştine	1937
Adviye Karanlıkoğlu	İstanbul	1937
Macide Akmanalp	Nazilli	1937
Fikret Arukan	İstanbul	1937
Vefire Arkin	İstanbul	1937
Cavide Tüzün	Salihli	1937
Şahide Coşkunlar	Afyonkarahisar	1937
Mustafa Yılmaz	Saimbeyli	1937
Çetin İsbaha	İstanbul	1937

4.2.2.1.1.2. Gazi Eğitim Enstitüsü Sosyal Bilgiler/Tarih-Coğrafya Bölümü Öğretmenleri

1930 yılında, yani Tarih-Coğrafya Bölümü'nün kurulduğu yıl Gazi Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü'ne atanan ünlü coğrafyacı Prof. Faik Sabri Duran, onun eski öğrencilerinden Cemal Arif Alagöz, Hamit Sadı Selen gibi coğrafyacılar, Astronomi uzmanı Ahmet Tevfik Göymen Enstitü'ye getirilmiş, ancak Duran 1931'de, Alagöz 1933'te, Selen 1946'da üniversiteye geçmişlerdir (Altunya, 2006: 403).

Bu dönemde İktisatçı Hüsrev Tökin, Tarihçi Doç. Dr. Şükrü Akkaya, Ali Fuat Başgil, Dr. Hüseyin Namık Orkun yarı zamanlı olarak derslere girmişlerdir. Bununla beraber Başgil 1933'te, Orkun 1946'da üniversiteye geçmişlerdir. Ondan sonra üniversite mezunu deneyimli otodidaktlar dönemi başlamıştır. 1935'te tarihçi Cemil Boran, 1946'da Coğrafyacı Sami Öngör, 1948'den sonra yarı zamanlı ya da kadrolu olarak tarihçi Faik Reşit Unat, öğretmen olarak görev üstlenmişlerdir.

1950 ve 1960'lı yıllarda, aynı kategoriye girecek olan, Coğrafyacılarından Emin Çakıroğlu, İsmet Konuk, Tarık Asal, Rüstem Duyuran, Hayri Gündem, Cevat Korkut kimi zaman kadrolu, kimi zaman yarı zamanlı çalışmışlardır.

1960'tan sonra Millî Eğitim Bakanlığı tepeden inme atamalar yapmaya başlamış, başlangıçta bazı değerli kişiler kazandırsa da sistemi bozmuş, 1971'den sonra dünya görüşüne göre atamaların yolunu açmıştır (Altunya, 2006: 403). Gazi Eğitim Enstitüsünün öğrenime başladığı yıldan kapatıldığı yıla kadar coğrafya derslerine giren öğretmenlerden bazıları şunlardır:

Tablo 47

Gazi Eğitim Enstitüsü Coğrafya Öğretmenleri

Adı ve Soyadı	Öğrenimi	Çalıştığı Yıllar	Adı ve Soyadı	Öğrenimi	Çalıştığı Yıllar
Prof Faik Sabri Duran	Sorbon Üni.	1930-31	Cemal Alagöz	İÜEF	1931-33
Hamit Sadi Selen	Viyana Üni.	1930-43	Niyazi Çıtak	DTCF	1939
Emin Çakıroğlu	İYÖO	1944-71	Nurettin Seçkin	Berlin Üni.	1943
Sami Öngör	İÜEF	1946-71	Rüstem Duyuran		1950
Askeri Argun		1950	Hayri Günden	DTCF	1950-60
Tarik Asal	DTCF	1960-71	Faruk Caner	GEE/ABD	1955-57/ 1965-71
İsmet Konuk	İYÖO	1960-70	Doç. Dr. Ferruh Sanır	DTCF	1963-65
Cevat Korkut	İYÖO	1960-70	K. Ali Yalçınkaya	DTCF	1976-78
Bedia Kars	İYÖO	1974-77	Özen Safa	DTCF	1972
Kemal Sabancı	DTCF	1977-79	Nazmi Yıldız	DTCF	1976-78
Ünal Şendur	DTCF	1976-78	Tahir Eren	DTCF	1976-78
Ersin Güngördü	DTCF	1977-78	Melike Sağsen	DTCF	1978-82
Melahat Ersu	İYÖO	1977-78	Mehmet Hekimoğlu	DTCF	1978-82
Enver Aydın Kolukısa	DTCF	1975-78	Sercan Gedik	DTCF	1978-82
Cuma Soysal	DTCF	1978-81	Şenay Karakoç	DTCF	1978-82
Kemal Öztürk	DTCF	1978-82	Yalçın Gülcan	DTCF	1978

Kaynak: Altunya, 2006: 404-405

4.2.2.1.1.3. Sosyal Bilgiler/Tarih-Coğrafya Bölümünde Eğitim Öğretimden Kesitler

Tarih-Coğrafya Bölümünün ayrı amfileri ve sinema filmleri bulunuyordu. Bölümün 1931-33 yılları öğrencisi Şakir Tarihmen'e göre, öğrenciler yazılı kaynaklar yanında bu araçlardan da yararlanıyorlar; çevreye Tarih ve Coğrafya gezileri de yapıyorlardı. Hocalar alanlarında çok yetişkin kişilerdi: Öğretmenleri Cemal Arif Alagöz (Coğrafya), Hüseyin Namık Orkun (Türk Tarihi), Ali Fuat Başgil (Siyasi Tarih), Ahmet Hamdi Tanpınar (Sanat Tarihi), diğerleri İhsan Sungu (Tedris Usulü), Dr. Halil Fikret Kanad (Terbiye ve Tarihi), İbrahim Necmi Dilmen (Türkçe), Sadi Irmak (Sağlık Bilgisi), Vildan Aşır Savaşır (Beden Eğitimi), Cevad Memduh Artar (Müzik)'dı (Tarihmen, 1961: 6-7). Alagöz, Mogan ve Eymir göllerine gezi düzenlemiş; Tabiat Bilgisi öğretmeni Zihni Derin de kendi alanında rehberlik yapmıştı. Geziye öğrencilerle birlikte Hasan Alî Yücel ve öteki öğretmenler de katılmışlardı (Tarihmen, 1961; 9).

Bölümün 1934-36 yılları arası öğrencisi Aldülhakem Belen'e göre; hocaların çoğu bilgi yönünden doyurmuyordu. İlk öğretmenler üniversiteye geçince, öğretmen kaynağı zayıfladı, liselerden öğretmenler devşirildi. Bunların çoğu kendini

yetiştiremedi. Hamit Sadi Selen bilgili, ama satışı yetersizdi. Cemil Boran, tarihi liselerde olduğu gibi, hikâye olarak anlatıyor, neden-sonuç ilişkisi üzerinde durmuyordu (Altunya, 2006: 409).

Bölümün 1934-36 yılları öğrencisi, 1955'ten sonra öğretmeni Faruk Caner'e göre; bölümde coğrafya üzerine araştırmalar yapılmadı. DTCF'nin açıldığı 1936'ya kadar güçlü olan kadro ondan sonra zayıfladı, yetkin olanlar DTCF'ye geçtiler. Bölüm dışından gelen hocalar işe daha yatkındı. Caner *"Ben coğrafyada bilgi eksikimi, DTCF'ye atanan Herbert Lois'nin notlarını okuyarak tamamladım. Bölümün başarısı, öğretmenlerinden çok öğrencisinin seçme oluşuna ve yatılılığına bağlıdır"* sözleriyle okuluyla ilgili görüşlerini belirtir (Altunya, 2006, s.409).

Bölümün 1944-46 yılları öğrencisi, Şerafettin Turan'ın izlenimleri şöyledir: *"Öğretmen olunca bilgiyi öğrenciye nasıl kazandıracağımızı; bunu da salt kitabî bilgiyle değil, uygulayarak öğreniyorduk. İkinci sınıfa geçtikten sonra, ders yılı başında yapılan planlamaya göre 15 günde bir, örnek olarak ortaokul ve liselerde deneyimli öğretmenlerin derslerini izledik. Sonra Enstitüye gelir bunları tartışırdık. İkinci yarıyıldan sınıf öğretmeninin gözetiminde ders verirdik. En az ikişer ders verirdik. Sınıf geçebilmek için bu derslerden geçer not almalydı. Ancak bu uygulamalardan başarılı olduktan sonra yılsonu sınavlarına girebiliyorduk. Kuşkusuz bu uygulama sayesinde öğrencilerin karşısında çekinmeden ders verebilmeyi öğrendik* (Altunya, 2006: 410).

Bölümün 1956-58 yılları öğrencisi Adnan Binyazar, bazı öğretmenleri hakkında şunları anımsar: *"Beşeri coğrafya düşkünlüğüm Sami Öngör'ün ilgisini çekmiş, kıt İngilizcemle yorumlamaya çalıştığım istatistiki bilgilerin sınıfa aktarılmasında beni görevlendirmişti"* (Altunya, 2006, s.410).

Edebiyat Bölümü 1961-63 yılları öğrencisi Erdal Çalı'nın anımsadıklarına göre; Coğrafya öğretmeni Sami Öngör ve İsmet Konuk, çok sistemli, yöntemli ve etkileyici ders anlatırlar; harita gibi araç kullanımına önem verirlerdi. Coğrafyacı Emin Çakıroğlu ve Tarık Asal o kadar etkili değildi (Altunya, 2006: 410).

Gazi Eğitim Enstitüsünün (GEE) Orta Muallim Mektebi olarak kuruluş amacı; ortaokul ve İlköğretmen okulu öğretmeni, ilköğretim müfettişi, uygulama okulu müdürü

yetiştirmektir (22 Mart 1926 tarih ve 789 sayılı yasa, madde 7). GEE, zamanla ve gereksinimler dayattıkça liseler dâhil birçok ortaöğretim kurumuna değişik branşlarda öğretmen yetiştirdi. İlk mezununu verdiği 1927-28 öğretim yılı ile son mezununu verdiği 1981-82 öğretim yılı arasında geçen 54 öğretim yılında değişik bölümlerden 30.198 mezun vermiştir (Altunya, 2006: 1079).

4.2.2.1.2. Diğer Eğitim Enstitüleri

Çok partili hayata geçilmesiyle beraber başlayan Demokrat Parti iktidarında o sıralardaki uluslararası esintilerle başlayan Türk-Amerikan yakınlaşmaları sonucunda oluşan iş birliği alanlarında eğitim de payını aldı. Amerikan üniversitelerinden Türkiye'ye çağrılan uzmanlara raporlar hazırlatıldı. Amerika'ya incelemelerde bulunmak üzere 600 dolayında eğitimci ve eğitim yöneticisi gönderildi (Sakaoğlu, 2003: 259). Bu incelemeler, ülkeye yeni kavramlar, projeler taşımıştır. Program geliştirme, araç geliştirme, beslenme eğitimi, deneme lisesi, fen lisesi, barış gönüllüleri vakfi bursları bunlardandır (Özkan, 2008: 223).

Demokrat Parti Döneminde orta öğretimde okulların sayısının artırılması için en küçük yerleşim merkezleri dâhil ortaokullar ve liseler açma yoluna gidilmiştir. Bu kararlar okul ve öğretmen olmadığından eğitimlerini ilkokulun ötesine geçiremeyen taşrada yaşayan çocuklara ortaokul ve lise tahsillerini tamamlama imkanı vererek toplumda nitelikli eğitimli vatandaşların yetişmesine zemin hazırlamıştır. Ancak ortaokul ve liselerin taşra da sayılarının artırılması başlangıçta binası ve kadrosu yeterli olmayan okullarda eğitim ve öğretim yapılmasını da neden olmuştur. Zaman içerisinde bu eksikliklerin giderilmesi eğitimin niteliği de artmıştır.

Demokrat Parti Döneminde orta öğretimde uygulanan iyi uygulamalardan biri de özel programlı liselerde görülmektedir. 1955-56 yıllarından itibaren açılmaya başlayan bu okulların tek ya da çok amaçlı olabilmesi esnekliği ön görüldü. Ama ilke olarak okul programlarının amaçlarını, öğretim metotlarını, öğretilen konuları, öğrenme zevkini, öğrenciyi çalışmaya yönlendirmeyi, öğretmeni iş başında yetiştirmek gözetildi (Şahin, 1997: 77). Bu okullarda okutulan Türk Dili ve Edebiyatı, Sosyal İncelemeler, Coğrafya, Tarih, Psikoloji ve Sosyoloji, Cebir, Geometri, Genel Fizik, Genel Kimya, Biyoloji, Yabancı Dil (A-B-C Kurları), Millî Savunma ve Rehberlik ana dersleri; Türk Folkloru, Arkeoloji, Eski Edebiyat Metinlerini İnceleme, Sanat Tarihi, Yabancı Dilde

Edebiyat, Ekonomik Coğrafya, Felsefe, Mantık, Jeoloji, Astronomi, Fizyoloji, Teknik Resim, Laboratuar Saati, Ruh Sağlığı vb. özel derslerden, 2 ve 3'ünü seçerdi.

Demokrat Parti Döneminde nüfusun atması ve ülke genelinde belde, ilçe ve illerdeki orta öğretim kurumlarının sayısının artmasına bağlı olarak ortaya çıkan branş öğretmeni açığını gidermek için eğitim enstitülerinin sayısı artırılmıştır. Balıkesir, İstanbul ve Gazi Eğitim Enstitülerine ilave olarak 1958-59 yılında Bursa, 1959-60 yılında Buca Eğitim Enstitüleri eğitim ve öğretime açılmıştır.

Eğitim enstitülerinin bölüm sistemlerinde ve programlarında zaman zaman önemli değişiklikler oldu. Bu okulların sayısı 1965'ten sonra politik kaygıların da etkisiyle çok hızlı bir artış gösterdi. Buralarda görev yapacak yani öğretmen yetiştirecek öğretmenlerde her hangi bir nitelik ölçütü aranmamış, böylece nitelik hızla düşmüştür. 1977 yılında ülkemizde üç yıllık eğitim enstitüsü sayısı 18'di. 1977-1978 öğretim yılı başında üç yıllık eğitim enstitüsü sayısı 10'a indirildi ve bunların da öğrenim süresi dört yıla çıkarıldı (Ankara Gazi, İstanbul Atatürk, Balıkesir Necati, İzmir Buca, Bursa, Diyarbakır, Konya Selçuk, Trabzon Fatih, Samsun, Erzurum Kâzım Karabekir). 1978-1979 öğretim yılında alınan bir kararla, eğitim enstitülerinin adları "yüksek öğretmen okulu" olarak değiştirildi. Bu kurumlar, 20 Temmuz 1982'de "eğitim fakültesi" adıyla üniversitelere bağlanmıştır (Kavçar, 2002: 3).

Türk eğitim sistemine yaklaşık yarım yüzyıldan fazla bir zaman hizmet etmiş bulunan eğitim enstitülerinde mesleki eğitime önem verilmektedir. Bu okullardan mezun öğretmenler hemen bütün ortaöğretim kurumlarında çalışabilmektedirler (Yılman, 2006: 137).

Eğitim enstitülerinde öğretmen adayları üç yıllık öğretim süresince toplam 96 ders/saat ders yapmaktadır. Bunun ortalama % 67,7'si alan bilgisi, % 11,4 meslek dersleri ve % 18,7'si de genel kültür derslerinden oluşmaktadır (MEB, 1969: 26-28).

Eğitim enstitülerinin çeşitli bölümlerine, önceleri ilk öğretmen okulu ve lise mezunları yazılı sınav ve mülâkat sonucu alınıyordu. Sonraları test ve mülâkat sonucu, en sonra ise lise mezunları, ÖSYM test sınavı sonucu alınıyordu. Bu kurumlarda okuyan öğrenciler, dal derslerinin yanı sıra öğretmenlik meslek bilgisi dersleri okuyor,

bir süre staj da yapıyorlardı. Ancak, özellikle 1975-1980 döneminde bu okullarda düzenli bir eğitim öğretim ve programlı uygulama-staj yapıldığı söylenemez.

4.2.2.1.3. Köy Enstitüleri

İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı TONGUÇ⁵ un 1939'da Birinci Eğitim Şurası kararları doğrultusundaki “Eğitmen Yetiştirme ve Köy Enstitüleri” projesi, bir çare olarak uygulamaya konuldu (Sakaoğlu, 2003: 233).

Yücel'in Millî Eğitim Şurasında tartışmaya açtığı bu proje, cumhuriyetin en önemli hamlelerinden biriydi. Hazırlanan yasa tasarısına göre ülke tarım koşullarına göre her biri 3-4 ili kapsayan 21 bölgeye ayrıldı. Bu 21 bölgenin en uygun yerlerine birer köy enstitüsü kurulacaktı. Enstitüler şehirden uzakta olacak, ama mümkünse tren istasyonuna yakın bir yerde kurulacaktı. Bu enstitülerde köyün kalkınması için gerekli öğretmenler yetiştirilecekti. Ancak öğretmen sadece okuma yazma öğretmekle kalmayacak, aynı zamanda köylüye modern tarım tekniklerinden marangozluğa, müzikten hasta tedavisine kadar her konuda eğitim verecekti (Dündar, 2008: 26).

17 Nisan 1940 tarihli 3803 sayılı yasa ile köy enstitüleri kuruldu (Balkır, 1974: 15). Bu enstitülerin yeri, tarımsal özelliklere ve iklim koşullarına göre Tarım Bakanlığı ile birlikte saptanmıştır (Okçabol, 2005: 50). Çıkarılan yasa ile daha önceden kurulan dört öğretmen okulu enstitüye dönüştürüldü. Bu okullara on yedi yeni okulun eklenmesi kararlaştırıldı. 1940 yılında 10 enstitü (Sakarya Arifiye, Antalya Aksu, Balıkesir Savaştepe, Isparta Gönen, Adana Düziçi, Kayseri Pazarören, Samsun Akpınar, Trabzon Beşikdüzü, Kars Gılavuz, Malatya Akçadağ) daha açıldı. Bundan sonra açılacak yedi enstitü (Konya İvriz, Ankara Hasanoğlan, Sivas Pamukpınar, Erzurum Pulur, Diyarbakır Dicle, Aydın Ortaklar, Van Erciş) ise diğerlerinin yardımıyla yapılacaktı (Dündar, 2008: 31).

---

⁵ Köy Enstitülerinin kuruluşu ve gelişmesi sürecinde görev alan, Hasan Ali Yücel'in bakanlığı döneminde İlköğretim Genel Müdürlüğü görevi de yapmıştır. İstanbul Darülmuallemi mezunu olup Eskişehir, Konya, Ankara ve Adana muallim mekteplerinde resim ve beden eğitimi öğretmenliği yapmıştır. Ayrıca Talim ve Terbiye Kurulu Üyeliği görevini de yapan Tonguç'un başlıca eserleri şunlardır: Köyde Eğitim (1938), Canlandırılacak Köy (1939), İlköğretim Kavramı I. (1946), Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü (1953), Pestalozzi Çocuklar Köyü (1960) sayılabilir (Sakaoğlu, 2003: 323-324)

Mezun olduktan sonra yirmi lira gibi cüz'i bir aylık karşılığı, 20 yıl mecburi hizmet yapacak öğretmen adaylarına enstitülerde kültür dersleri, ziraat dersleri ve alıştırmaları, teknik dersler ve çalışmalar okutuluyordu (Tablo 48).

Tablo 48

Köy Enstitülerinin 1943 Programına Göre Ders Grupları ve Dersleri

Kültür Dersleri	Ziraat Dersleri ve Alıştırmaları	Teknik Dersler ve Çalışmalar
Türkçe	Tarla Ziraatı	Köy Demirciliği
Tarih	Bahçe Ziraatı	Köy Dülgerliği (Marangozluk)
Coğrafya	Sanayi Bitkileri Ziraatı	Köy Yapıcılığı
Yurttaşlık Bilgisi	Zootekni	Köy ve El Sanatları (Kızlar İçin)
Matematik	Kümes Hayvanları Bilgisi	
Fizik	Arıcılık ve İpek Böceği	
Kimya	Balıkçılık ve Su Ürünleri	
Tabiat ve Okul Sağlığı	Ziraat Sanatları	
Yabancı Dil		
El Yazısı		
Resim İş		
Beden Eğitimi ve Ulusal Oyunlar		
Müzik		
Askerlik		
Ev İdaresi ve Çocuk Bakımı		
Öğretmenlik Bilgisi		
Zirai İşler ekonomisi		
Kooperatifçilik		

Kaynak: (Akyüz,1999: 340)

Beş öğretim yılında uygulanan programa göre kültür derslerine 114 hafta (haftada 22 saat), tarım derslerine haftada 58 hafta (haftada 11 saat, teknik ders ve çalışmalara haftada 58 hafta (hafta da 11 saat) yer verilmişti. Toplam 230 hafta beşe bölündüğünde her öğretim yılına 46 haftalık bir çalışma düşmektedir ki, öğrencilere 6 haftalık yıllık izin verilmektedir (Sakaoğlu, 2003: 244).

Düşlenen modern Türk köyleri için birer model olması için planlan köy enstitülerinden 1954 yılındaki kapanışlarına kadar 25 bin öğretmen mezun olmuştur. Yetiştirilen bu öğretmenler Türkiye'nin bugünkü bilinç ve uyanış düzeyine ulaşmasında önemli katkılar sunmuştur. Kaba bir hesaplama, bir öğretmen yılda on kişiye okuma yazma öğretse bile 20 yılda 5 milyon insanımızın onlardan yararlandığı söylenebilir. Bu ise 1960'lardaki nüfusumuzun altıda biridir (Sakaoğlu, 2003: 246).

Genel olarak söylemek gerekirse köy enstitülerinin sayesinde, 1940-1950 yılları arasında ilköğretimde hızlı bir artış görülmektedir. İlerleme oranı 1940'da % 37,1

iken, bu oran 1950’de % 65,5’e çıkmıştır (Gedikoğlu,1971: 233). Bu on yıl zarfında özellikle köye yönelik okullaşma oranı Türk millî eğitim tarihinde bir rekordur (Özkan, 2008: 207).

Ayrıca ilköğretimde yaşanan hızlı artışın, tabii olarak ortaöğretimi zorlayacağı bir gerçektir. Bu gerçek göz önüne alındığında, köy enstitüleri bizzat kendi varlıklarıyla Türk millî eğitiminde bir yer edindikleri gibi, dolaylı da olsa ortaöğretimin gelişmesine ve bu sahadaki artışa tesir etmiştir (Gedikoğlu, 1971: 233).

4.2.2.1.3.1. Sosyal Bilgiler Alanı ve Ders Çalışmaları

Enstitü programında sosyal bilgiler alan derslerinin (yurttaşlık bilgisi, tarih ve coğrafya) sınıflara dağılımı aşağı yukarı orta öğretim programına koşut olmakla birlikte ilke ve yöntemleriyle, amaçlarıyla onlardan ayrıldığı görülür (Türkoğlu, 2004: 283).

Programda, sosyal bilgilerin bugünkü yaşamla ilişki kurularak üstünde durulması isteniyordu. Bu yönüyle Köy enstitüleri sosyal bilgiler dersleri ve uygulaması kendinden önceki ve sonraki benzeri eğitim programlarından daha gerçekçi ve demokratikti; daha ileriydi (Türkoğlu, 2004: 283).

Birinci sınıflarda haftada ikişer, üçüncü dördüncü sınıflara birer saat olan coğrafya derslerinin Köy enstitü programındaki amaç ve ilkeleri, örneklerinden ayrı olarak köy yaşamının coğrafya ilişkilerini kapsayan yönlere önem verildiği görülür. Tonguç, **Öğretmen Ansiklopedisi ve Pedagoji Sözlüğü**’nde şöyle diyor (Türkoğlu, 2004: 287):

“Öğrenciye kendi çevresinden başlayarak, insan topluluklarının içinde doğup büyüdüğüleri, doğayla insan arasındaki ve insanla yerküre arasındaki ilişkileri inceleyerek, insanların buldukları çevreye esir olmadıklarını, daha iyi bir yaşam için elverişli duruma getirebilecek güçte olduklarını kavratmak. Dünyayı yaşam kaynağı olması yönünde inceleyerek, öğrenciye bu konuda bilinç kazandırmak ve çeşitli ulusların ekonomik, sosyal, politik ve kültürel durumlarını ana hatlarıyla tanıtmak, yaşam düzeylerinin nedenlerini görmek. Ulusların birbirlerine olan gereksinimlerinin ve ortak çıkarlarının bilincine vardırarak. Coğrafya olaylarını öğrenme, tanıma ve okuma alışkanlığı kazandırmak, onlara ülkeyi her gün biraz daha bayındır, verimli, zengin, seçkin bir ülke duruma getirme ülküsünü aşılama. Coğrafya konularını işlerken, kendi ülkemizin sorunlarını göz önünde tutmak, doğal zenginlikleri, tarım

ve sanayi ürünlerini, ulaşım olanaklarını incelemek, ülkenin coğrafi konumunu iyi kavratmak...” (Türkoğlu, 2004: 287)

Bu amaçlara ulaşmada göz önünde tutulacak ilkeler programda şöyle yer alıyordu:

- Öğrenciye gözlem alışkanlığı kazandırılması; yurt ve çevre gezileri yaptırarak ülkenin coğrafyasını kavramaları; kroki, plan, harita yapma ve kullanma alışkanlığı verilmesi; coğrafya dersi çerçevesinde yaratıcı çalışmalara yönlendirilmesi. Meteorolojik gözlem ve çalışmalar yapılması, bu konudaki halk inanış ve bilgileri incelenerek dayandığı deneylerin enstitülerde kullanılması; coğrafya araçlarından en iyi şekilde yararlanılması; çeşitli araçlar, coğrafya tabloları ve haritaların bir yerde bulundurulup gösterilmesi.
- Enstitü kitaplığında öğrencilerin kolayca yararlanacağı ve coğrafya konularını içeren kitaplar, özellikle ekonomik coğrafya için özel haritalar kullanılması.
- Her enstitüde öğrenci emeğiyle yapılacak koleksiyonların (toprak, maden, bitki, ağaç vb.) enstitünün belli bir yerinde toplanması. Belli bir yere konulacak sabit karatahtaya, her ayın coğrafya olaylarının yazılması vb.
- Öğrencilere, yakın çevre ve yurt gezilerine çıkarılarak ülkeyi, çevreyi yakından tanımaları için gözlem, inceleme gezileri yaptırılması vb. (Türkoğlu, 2004: 288).

Enstitüler arası yapıcı ekiplerin gidiş gelişleri, birinci amaçların yanında öğrencilerin ülke coğrafyasını öğrenmelerine başka okullarda olmadığı kadar büyük bir katkı sağlıyordu. Otobüs yolculuklarının yapılmadığı, düzgün kara yolunun az olduğu o dönemde başka okul öğrencilerinin kendi çevresini inceleme olanağı bile yoktu. Her yıl bir enstitüden ötekine giden yapıcı ekipleri, ayrıca bir yurt gezisine çıkarılarak coğrafyanın her alanıyla ilgili gözlem ve görüş kazanmaları sağlanıyordu (Türkoğlu, 2004: 288).

Deniz görmeyen Orta Anadolu çocuğu, treni görmeyen Batı Akdeniz çocukları, bu yolla ülkenin coğrafyasını, sosyal ve ekonomik yaşamını tanıma olanağı buluyordu. Gittikleri kaldıkları yerlerde karşılanıp, oranın coğrafyasını inceliyor, tarihi yapıları, fabrika vb. kurumları, sosyoekonomik durumu yansıtan kuruluşları görüyorlardı. (Türkoğlu, 2004: 289)

Öteki derslerde olduğu gibi coğrafya dersinin zamanlaması da her enstitünün yıllık planı içinde esnek olarak yer alabiliyordu. Örneğin bir enstitünün, yıllık çalışmada gerekirse bir sınıfın coğrafya dersinin hepsi bir hafta ya da 15 gün gibi bir zaman dilimine programlanabiliyordu. Ancak orada dersler görüldükten sonra kitaplar rafa kaldırılmıyordu. Her yerde her dersin konuları karşısına çıktığında öğrenci için fırsat oluyordu. (Türkoğlu, 2004: 289)

4.2.2.2. Yüksek Öğretmen Okulu

Cumhuriyet Döneminde ortaöğretim öğretmenlerinin, özellikle lise ve dengi okulların öğretmenlerinin yetiştirilmesinde önemli hizmeti olan kurumlardan biri de yüksek öğretmen okullarıdır. 1890’da kurulan “Darümuallimin-i Âliye”, Cumhuriyetten sonra açılan bu tip okulların ilk örneği sayılır (Kavçar, 2002: 3).

Cumhuriyetin ilk yıllarında karşılaşılan başlıca sorunlardan biri, istenilen sayıda ve nitelikte lise öğretmeninin bulunmayışı idi. Bu nedenle 1924’te İstanbul’da “Yüksek Muallim Mektebi” adı verilen okul kurulmuştur.

1924–25 öğretim yılında İstanbul’da açılan okulun öğretim süresi sekiz yarıyıl olmak üzere dört yıldır. Okulda edebiyat, felsefe, tarih-coğrafya, riyaziye, fizik-kimya, tabiiyat, sanayi-i nefise şubeleri bulunmaktaydı (Yüksek Muallim Mektebi Talimatnamesi, 1340 h.: m.2).

Yüksek Muallim Mektebinde okumak isteyen öğrenciler girmek istedikleri bölüm dersleriyle yabancı dilden bir seçme imtihanına tabi tutuluyorlardı. Başarılı olanlar okumak istedikleri bölümde parasız yatılı olarak okuyorlar ve barınma, yiyecek, giyecek ve ders araç, gereçler okul idaresi tarafından karşılanıyordu (Yüksek Muallim Mektebi Talimatnamesi, 1340: m. 6).

Edebiyat Fakültesi İmtihan Talimatnamesi gereğince esas olarak Coğrafya Şubesi’ni seçmiş olan öğrenciler, tabii coğrafya, Türkiye ve İslam Coğrafyası, Beşerî ve İktisadi Coğrafya derslerini takip edeceklerdi. Ayrıca, ilk iki yarıyıldan Tarih-i Kurûn-ı Kadim ve Kurûn-ı Vustâ, üçüncü ve dördüncü yarıyıldan Kurûnı Cedide ve Türkiye Tarihi, beşinci ve altıncı yarıyıllarda Türkiye ve İslam Tarihi derslerini takip edebileceklerdi (Öztürk, 2007: 189). Ayrıca Tarih, Fizik-Kimya ve Tabiat bölümlerinde

öğrenim gören öğrencilere okutulacak dersler içerisinde coğrafya'ya da yer verilmiştir (Eşme, 2003:38).

Yüksek Muallim Mektebinde şubelerce okutulan derslere ilave olarak Yüksek Muallim Mektebi Talimatnamesinin 12. Maddesine göre, öğrencilerin meslek bilgisini genişletmek ve mesleğe ilgisini artırmak için müzakereci öğretmenler⁶ tarafından çeşitli konularda konferanslar verilmesi gerekiyordu. 1946 üniversite yasası çıkıncaya kadar görev yapan 15 müzakereci hocadan biride Coğrafya konusunda konferanslar vermek üzere görevlendirilen müzakereci öğretmen Doç. Dr. Ahmet Hulusi Ardel'di (Eşme, 2003: 40).

Önce yalnız erkek öğrencilerin kabul edildiği bu okula 1940'tan sonra kız öğrenci de alınmaya başladı. Ancak bu köklü kurum, lise öğretmeni ihtiyacını karşılamaya yetmiyordu. Lise öğretmeni yetiştirmede tek kaynak durumundaki Yüksek Öğretmen Okulunun bu durumu dönemin Millî eğitim yetkililerini yeni arayışlara yöneltmiştir. Liselere atanan öğretmenlerin yalnızca % 4'ünün lise öğretmeni yetiştirmek üzere açılmış bulunan Yüksek Öğretmen Okulu çıkışlı olması (Eşme, 2003: 62) hükümeti liselere öğretmen yetiştirmede tedbir almaya zorlamıştır.

Düşünülen yeni modele göre, ilk öğretmen okulları⁷dan Yüksek öğretmen okuluna seçilen öğrencilere Yüksek öğretmen okulu bünyesinde açılacak bir yıllık hazırlık sınıfı ile lise öğretimi için gerekli bilgi ve kültürü vererek onları lise olgunluk sınavına hazırlamak ve başarılı olanları üniversitelerin ilgili bölümlerine geçişlerini sağlamaktır. Model, sürekli eleme ile en iyilerini seçme modelidir. Model, on yıl boyunca adayları tüm düşünce yapısı ile öğretmen olmaya hazırlayan modeldir (Kavcar, 1987: 197).

⁶ Müzakereci hocalar; Fen ve Edebiyat Fakülteleri Öğretim Üyeleri arasından seçilirdi. Başlıca görevleri: Fakültelerde görülen branş derslerinin daha iyi kavratılması için ek dersler vermek, öğrencilerin yabancı dil bilgilerinin geliştirilmesine yardımcı olmak, öğrencilere araştırma konularında rehberlik etmek, öğrenci seçme sınavları yapmaktı (Eşme, 2003: 269).

⁷ Tüm ülkenin köy çocuklarına okumada fırsat eşitliği sağlamak, bu okulların ışığından ülkenin tüm köylerini aydınlatmak için kurulan okullardır. Altı yıllık ilköğretmen okullarında eğitim geleneği Köy Enstitüsü ortamına çok yakındır. İlkokulu bitirenlerden sınavla öğrenci alan bu kurumlara girmek oldukça karmaşık ve engellerle dolu bir süreçtir. O dönemde bir köy çocuğu için ilk öğretmen okuluna girebilmek bu günün liseyi bitiren gençleri için Boğaziçi Üniversitesine girebilmeye yakın başarı göstergesidir (Eşme, 2003: 66-67).

Bakan Tevfik İleri⁸, kendisine açıklanan bu modelden etkilenerak 1959 yılında yeni projeyi yürürlüğe koymayı kararlaştırır. Bu karar, Talim ve Terbiye Kurulu kararı olarak yayımlanır (Tebliğler Dergisi, 1959). Türkiye'nin Öğretmen yetiştirme tarihinde bir dönüm noktasını başlatan karar şöyledir:

“ .....a) Liselerimize ve bunlara paralel ortaöğretim müesseselerimize yeter sayıda ve yüksek vasıfta öğretmen yetiştirmek b) ilk öğretmen okullarımızın üstün başarılı öğrencilerine üniversite tahsilinin yolunu açmak ve böylelikle bu okullar öğrencilerinin gayretlerini ve verimlerini artırmak c) ilköğretim müesseselerimizin ehil öğretmenlerle takviyesi suretiyle umumi talim ve terbiyemizin kemiyet ve keyfiyet bakımından inkişafını birinci kademedен itibaren sağlamak maksadıyla, aşağıdaki esaslar dahilinde yüksek öğretmen okulları kurulması uygun görülmüştür.

1- Yüksek Öğretmen Okulu öğrencileri, branş tahsillerini üniversitelerin ilgili fakültelerinde göreceklendir.

2- Öğrencilerin meslek formasyonu kazanmaları, branşlarında iyi yetişmeleri ve yabancı dil öğrenmeleri bakımından gerekli her türlü tedbir alınacaktır.

3- Yüksek Öğretmen Okullarına, Devlet Lise mezuniyetini haiz olanlar alınacaktır.

4- İlk öğretmen okullarının öğretim bünyesinde, bu okulların başarılı öğrencilerini bu şartlara göre lisans tahsiline hazırlama bakımından gerekli tedbirler alınacaktır.

5- İlk öğretmen okullarının 1958-59 ders yılı mezunları arasından seçilecek öğrenciler de Vekaletimizce alınacak hazırlayıcı tedbirler sonunda Devlet Lise imtihanlarını vererek Yüksek Öğretmen Okullarına kabul edilecektir (Eşme, 2003: 82-83).

209 Sayılı Talim ve Terbiye Kurulu kararı ve bu karar doğrultusunda valiliklere gönderilen 4562 sayılı Genelge ile Ankara Yüksek Öğretmen Okulu fiilen açılmıştır. Okulun 12 Ağustos 1959 açılış töreninde Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri okulun açılış gerekçesini açıklarken yaptığı konuşmada:

“.....Hayatımızı uğruna vakfetimeye mecbur olduğumuz, hikmeti vücudumuz olan Türk Milleti, bizden çok şey istiyor. Her medeni insanın, her medeni millete mensup vatandaşın, istediklerini göğsünü gere gere bizden istiyor. Yol istiyor, su istiyor, liman istiyor, baraj istiyor,

⁸ IX. , X. , XI. Dönem Samsun Milletvekili, bakan: Ulaştırma (1950'de çok kısa bir süre), Millî Eğitim(1950-1953 ve 1957), Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı (1957-1958) ve Bayındırlık Bakanlığı (1958-1960) görevlerinde bulunmuştur; 1953-1955 yılları arasında TBMM başkan vekilliği yapmıştır.

ama muhterem öğretmen arkadaşlar, şunu iyi biliniz ki Türk Milleti bizden ve hepsinden fazla olarak öğretmen istiyor.

.....kayıtsız, şartsız öğretmen istemiyor Türk Milleti...Kendi belki cahil, fakat bin senelik maziye malik, büyük bir tarihe malik olmanın şuuru, akliselimi ile vatandaş bizden aynı zamanda essah öğretmen istiyor. Bu söz çok mühim: Öğretmen isterim ama essah öğretmen isterim. Vatandaş biliyor. Öğretmenin mürebbinin tam olursa iyi olur. Yarımı olursa, hatta zararı olur. Bunu gayet iyi biliyor ve bizden essah öğretmen istiyor” (Eşme, 2003: 91).

12 Ağustos 1959 tarihinde Ankara’da yeni bir yüksek öğretmen okulunun açılmasıyla 1959 yılına kadar liselere öğretmen yetiştiren tek kurum olarak hizmet gören İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu ile beraber liselere öğretmen yetiştiren okulların sayısı ikiye çıkmıştır (Eşme, 2003: 15). Bu ilk dönemde, liselerde büyük boşluğu görülen matematik, fizik, kimya ve biyoloji gibi fen dallarına öğretmen yetiştirme esas alınmıştır.

Ankara Yüksek Öğretmen Okulunun öğrencileri dal öğrenimini üniversitenin ilgili fakülte ve bölümlerinde, öğretmenlik meslek bilgisi derslerini ise yüksek öğretmen okulunda alıyorlardı. İlk uygulamadan çok verimli sonuçlar alınması üzerine, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul’daki tarihsel yüksek öğretmen okulunu da aynı modele dönüştürdü (1964). Burası da hem edebiyat, hem fen koluna öğrenci alıyordu. 1964 yılında İzmir’de de aynı modele göre bir yüksek öğretmen okulu açıldı, orası yalnızca fen koluna öğrenci almıştır.

Böylece, Türk millî eğitiminde nitelikli öğretmen bakımından büyük bir canlılık sağlanmıştır (Kavcar, 2002: 3).

12 Mart hükümetinin başlattığı çalışmalar sonucunda, 14 Haziran 1973 tarihinde 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu kabul edilmiş, tüm öğretmenlerin yükseköğretim mezunu olmaları gereği yasaya konmuştur.

IX. Millî Eğitim Şurası’nda (24 Haziran-4 Temmuz 1974), öğretmen yetiştiren kurumların öğretim kadrosunun nesnel ölçülerle seçilmesi; öğretmen yetiştiren kurumlara stajyer öğretmenlerin verilmemesi; öğretmen okullarında öğretmen adaylarına insanı, toplumu ve dünyayı tanıtacak dersler verilmesi; öğretmen adaylarının

yalnız bilgi verici ya da bilgi aktarıcı biri olarak değil, yapıcı, yaratıcı ve düşünmeye yöneltici kimseler olarak yetiştirilmesi istenmiştir (MEB, 1975).

Millî Eğitim Temel Kanunu ve IX. Eğitim Şurası'nda alınan kararların hayata geçirilmesi amacıyla 1974-75 öğretim yılında Ankara'da yeni eğitim yöntemleriyle programlarını deneyip geliştirmek amacıyla, bir yıl sonra kapatılan, "Deneme Yüksek Öğretmen Okulu" açılmıştır. Talim ve Terbiye Dairesinin 6 Mayıs 1975 tarih ve 313 sayılı kararı ile kabul edilen okulun geçici yönetmeliğine göre okulun amaçları şöyle sıralanabilir:

- Ortaöğretim kurumlarına fizik, kimya, biyoloji ve matematik dallarında lisans düzeyinde öğretmen yetiştirmek,
- Millî Eğitim Bakanlığınca ön görülen alanlarda deneme niteliğinde ve teknolojiye dayalı eğitim programları geliştirip uygulamak ve uygulama sonuçlarının sistemin bütünlüğü içinde yaygınlaştırılmasında yardımcı olmak,
- Eğitim sistemimiz için saptanmış olan temel politika ve hedefler çerçevesi içinde çağdaş eğitim kurumları ışığında, eğitimin etkinliğini artıracak teknolojik uygulama modellerini geliştirmek,
- Geliştirilecek modelleri sistem bütünlüğü içinde uygulamaya dönüştürecek araştırma ve planlama çalışmaları yapmak (Öztürk, 1998: 220).

1974 yılında Bakanlık onayı ile hiçbir yüksek öğretim kurumuna girmeye hak kazanamayan gençlere öğrenim olanağı sağlamak üzere, sadece öğretmen yetiştiren yüksek öğretim kurumlarında mektupla öğretim başlamıştır (Altunya, 2000: 40). Bu uygulamada, öğretmen adaylarına ders notları ile kitaplar postayla gönderimli, yaz aylarında beş hafta süreli yüz yüze eğitim sonunda merkezi sınavlar yapılmıştır (Okçabol, 2005: 69).

1970'lerden itibaren başlayan sağ-sol öğrenci kavgası öğretmen yetiştiren kurumlarda doğru dürüst öğrenim yapılmasına imkan vermemiştir. Ayrıca değişen iktidarlara bağlı olarak eğitimci kadrosunun sık sık değiştirilmesi eğitim-öğretimin niteliğini düşürmüştür (Okçabol, 2005: 70).

1978-79 öğretim yılında öğretmen yetiştiren okullarda derslerin yapılamaması üzerine, kuramsal bilgi verilmesi ile sınırlı olan ve staj çalışması olmayan “Hızlandırılmış Öğretim” başlamıştır.

1974 sonra ortaya çıkan siyasal sorunlara bağlı olarak öğretmen okullarında nitelikli ders yapılamaması üzerine Milli Eğitim Bakanlığı Müdürler Komisyonun 4 Ağustos 1978 gün ve 37 sayılı kararı ile Yüksek Öğretmen Okulları kapatılmıştır.

130 yıllık bir geçmişe sahip olan yüksek öğretmen okullarının künye defterleri incelendiğinde bu okullardan coğrafya öğrenimini tamamlayarak mezun olan 300 kişi tespit edilmiştir (Bakınız Ek 1) .

Yüksek öğretmen okullarının kapatılmasıyla liselerin ihtiyaç duyduğu öğretmenleri yetiştirmek üzere bir dizi önlem alınmıştır. Bu bağlamda 18 Ekim 1978 gün ve 31305 sayılı Bakanlık oluru ile ortaöğretime öğretmen yetiştiren 18 eğitim enstitüsünden 10'nun eğitim süreleri üç yıldan 4 yıla çıkarılarak bunlara yüksek öğretmen okulu adı verilmiştir (Eşme , 2003: 263). Millî Eğitim Bakanlığına bağlı yüksek öğretmen okulu adı altında yeniden yapılandırılan bu okullar; Ankara Gazi, İstanbul Atatürk, İzmir Buca, Balıkesir Necatibey, Konya Selçuk, Trabzon Fatih, Erzurum Kazım Karabekir, Samsun, Edirne ve Diyarbakır Eğitim Enstitüleridir.

Bu okullardan mezun olanların dışında, 1978'deki hızlandırılmış programlarla birkaç haftada 70 bin öğrenci, 1974-80 yılları arasında mektupla öğretim yoluyla 15 bin öğrenci, hiçbir eğitim görmeden yalnızca sınavla da 42 bin öğrenci öğretmenlik mesleğine alınmıştır (Duman, 1991:164).

4.2.2.3. Üniversiteler

Ortaöğretim okullarına branş öğretmeni yetiştiren kaynaklar arasında üniversitelerin de önemli bir yeri vardır. Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana İstanbul Üniversitesi Edebiyat ve Fen Fakülteleri, 1936'dan beri Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile 1943'ten beri fen fakültesi de lise ve dengi okullara binlerce branş öğretmeni yetiştirmiştir. Buralarda okuyan öğrenciler, geniş ve ayrıntılı branş öğrenimi yapıyor, çok düzenli olmamakla birlikte bazı pedagoji dersleri de alıyorlardı.

Bu üniversite ve fakültelerin sayısı II. Dünya Savaşından sonra çok partili hayata geçilmesiyle kurulan Demokrat Partinin 14 Mayıs 1950'de yapılan genel seçimler sonucunda iktidara gelmesiyle artmaya başlamıştır.

Demokrat Parti, 1946'da yayınlanan parti programında eğitim ve kültür konusunda şu temel ilkelere yer vermiştir:

- eğitim ve öğretimin birliği,
- eğitim ve öğretimin planlanması,
- ilköğretim,
- ortaöğretim,
- mesleki ve teknik öğretim,
- yüksek öğretim,
- öğretmen yetiştirme,
- kültürel gelişme,
- doğu üniversitesi ve eğitimde fırsat eşitliğidir (Demokrat Parti Tüzük ve Programı, 1946: 25-39).

Demokrat Parti Tüzük ve Programında eğitim alanında yer verdiği çalışmalardan biri olan üniversite sayısını artırmak için yaptığı çalışmalar sonucunda Türkiye'de, Ankara'da bir ve İstanbul'da bir olmak üzere iki olan üniversite sayısı Erzurum'da Atatürk Üniversitesi (**25.02.1953 tarih ve 6059 sayılı kanun**), Trabzon'da Karadeniz Teknik Üniversitesi (20.05.1955 tarih ve 6594 sayılı kanun), Ankara'da Orta Doğu Teknik Üniversitesi (**23.01.1957 tarih ve 6887 sayılı kanun**), İzmir'de Ege Üniversite'sinin (**27.05.1955 tarih ve 6595 sayılı kanun**) kurulmasıyla beşe çıkmıştır. Kurulan bu üniversiteler bünyesinde açılan bölümlerde eğitim alan öğrenciler çeşitli öğretim kademelerinde öğretmen olarak istihdam edilmişlerdir.

Silahlı kuvvetlerin 27 Mayıs 1960 tarihinde yönetime el koyarak meclisi ve Demokrat Partiyi kapatmasıyla Millî Birlik Komitesi⁹ yönetimi devri başlamıştır. Millî Birlik yönetimi sırasında, Eğitim planının hazırlanması amacıyla 1961 yılının Ocak ayında bir komisyon kurulmuştur. Komisyon, öğretmen yetiştirmede niteliğin yeteri

⁹ 27 Mayıs 1960 günü, Demokrat Parti hükümetini askeri darbe ile devirerek siyasî iktidarı ele alan ve sonradan başına Orgeneral Cemal Gürsel'in getirildiği Türk Silâhlı Kuvvetleri'ne mensup 38 kişilik bir cuntadır.

kadar dikkate alınmadığını, öğretmenleri manen ve maddeten özendirici uygulamalara önem verilmediğini belirtmekte ve Türkiye’de eğitimle ilgili her çeşit meseleyi en yüksek seviyede bilimsel araştırmaların konusu haline getirecek bir veya birkaç eğitim araştırma merkezinin kurulmasını (Duman, 1991:114) önermiştir.

Bu komisyona göre, bütün eğitim enstitüleri kısa zamanda uygulama okullarına kavuşturulmalı ve öğretmenlik uygulamasına daha çok önem verilmeli; eğitim enstitüsü mezunlarına yüksek öğretmen okullarına devam edebilme olanağı sağlanmalı; eğitimin her alanında bilimsel çalışma ve inceleme yapmak, lise ve dengi okullara öğretmen, eğitim sistemi için gerekli uzman, yönetici ve araştırmacı yetiştirmek üzere eğitim fakülteleri kurulmalı; öğretmen yetiştiren kurumlar arasında bir bağlantı olmalı, her kademedede, dikey ve yatay geçişler yapılabilmelidir (Türkiye Eğitimi Milli Komisyonu Raporu, 1961).

1961 yılında yapılan genel seçimler sonucunda İsmet İnönü başkanlığındaki kurulan koalisyon hükümeti tüm öğretmen yetiştiren kurumların eğitim fakültesi adı altında yapılandırılması için çalışma başlatmıştır.

Devrin Millî Eğitim bakanı İbrahim Öktem¹⁰ 11 Kasım 1964 yılında mecliste yaptığı konuşmada öğretmen yetiştiren kurumların eğitim fakültesi adı altında birleştirilmesine neden ihtiyaç duyulduğunu şu şekilde açıklamaktadır:

“Öğretmenliği birinden ötekine geçilmez kompartımanlar olmaktan çıkarmak, yetmişden fazla kaynak farkının getirdiği ve mesleği paramparça iç mücadeleler konusu haline sokan formasyon ve hak ihtilaflarına bir son vermek ve daha önemlisi öğretmenliğe bir seviye kazandırmak amacıyla öğretmen yetiştiren kurumlarımıza üniversiter bir mahiyet vermek üzere, eğitim fakülteleri açılmasını düşündük. Böylece mali bakımdan kısa gelecekte terfih imkanı bulunamayacağı anlaşılan bu meslek, manevi ve ilmi bakımdan yükselmiş olmanın itibarına kavuşacaktır” (Eşme, 2003: 250).

Uygulamaya konulması planlanan bu yeni modele göre Eğitim Fakültelerinden beklenen fonksiyonlar şu şekilde sıralanabilir:

- Eğitim konularında araştırma yapmak

¹⁰ 6 Ocak – 13 Temmuz 1961 tarihleri arasında Millî Eğitim Bakanlığı yapmıştır.

- Eğitim uzmanlarını yetiştirmek
- Branş öğretmenlerine pedagojik formasyon vermek
- İş başında yetiştirme ve idari hizmetlere hazırlama bakımından seminerler yapmak, kurslar açmak, yayınlarda bulunmaktır.

Ancak söz konusu model, Mecliste Millî Eğitim ve Bütçe Plan Komisyonunda görüşülmesine başlanması rağmen 1965 yılında genel seçimlerin sonucuna bağlı olarak yaşanan iktidar değişikliğine bağlı olarak yasalaşma imkânı bulamayarak rafa kaldırılmıştır (Eşme, 2003: 255)

Eğitim fakültesi rafa kalmakla birlikte bunca çalışmanın, hiç değilse eğitime anlamlı bir yansıması olur. Millî Eğitim Bakanlığı Eğitim Fakültesi Projesi 8 Temmuz 1965’de açılan Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesine esin kaynağı olmuştur (Eşme, 2003: 256).

Ankara Üniversitesinde 1965 yılında eğitim fakültesinin kurulmasıyla tek pedagoji dersiyle verilen öğretmenlik formasyon dersleri 7-8 dersten oluşan sertifika derslerine dönüşmüş ve Orta Doğu, Hacettepe ve Boğaziçi Üniversitelerinin eğitim bölümlerini kurmalarıyla da eğitim bilimlerinde lisansüstü programları başlatılmıştır (Okçabol, 2005: 67).

Eğitim Fakültesi Projesinin rafa kalkmasından sonra liselere öğretmen yetiştirmede gündeme gelen modellerden biride Gazi Eğitim Akademisi modelidir. Bu modele göre Gazi Eğitim Enstitüsünün eğitim yılı dört yıla çıkarılarak Eğitim akademisi haline getirilecek, mevcut öğretmenlere Doçent ve Profesör unvanı verilecek, Akademiden mezun olacaklar lise öğretmeni olacaklardır. Büyük Millet Meclisine yasa teklifi olarak verilen modele kamuoyundan özellikle talebe cemiyetlerinden¹¹ yoğun tepkiler gelmesi üzerine Bakanlık konuyu Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi öğretim üyelerinden oluşan bir komisyona inceletir. Komisyonun olumsuz rapor vermesi üzerine Gazi Eğitim Akademisi Modeli meclisten geri çekilir (Eşme, 2003: 256-261).

---

¹¹ İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Talebe Cemiyeti, Edebiyat Fakültesi Mezunları Cemiyeti, Türkiye Muallimler Birliği, Edebiyat Fakültesi Talebe Derneği, Tarih Talebe Cemiyeti, Coğrafya Talebe Cemiyeti, İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Talebe Derneği, İstanbul Üniversitesi Talebe Cemiyeti, Türk Dili ve Edebiyatı Talebe Derneği (Eşme, 2003: 57)

1969 yılında yapılan genel seçimleri kazanarak iktidara gelen demokrat parti iktidarına yönelik olarak 12 Mart 1971 günü silahlı kuvvetlerin Cumhurbaşkanına muhtıra vermesi ile Süleyman Demirel'in¹² başbakanlığındaki hükümet istifa etmiş, 12 Mart Hükümeti¹³ olarak adlandırılan bir hükümet kurulmuştur.

12 Mart hükümetinin başlattığı çalışmalar sonucunda, 14 Haziran 1973 tarihinde 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu kabul edilmiş, tüm öğretmenlerin yükseköğretim mezunu olmaları gereği yasaya konmuştur.

12 Eylül 1980 günü Türk Silahlı Kuvvetlerinin emir komuta zinciri içinde yönetime el koyarak meclisi ve siyasi partileri kapatmasıyla yeni bir dönem başlamıştır. 6 Kasım 1983'e kadar çok partili hayata gecene kadar devam eden bu dönemde öğretmen yetiştirme konusunda sistemler kurulmaya çalışılmıştır.

23-26 Haziran 1981 tarihleri arasında Ankara'da toplanan X Millî Eğitim Şurasında öğretmen yetiştirme sürecinde;

"...öğretmenin temel görevinin öğrenciyi yargulamaktan çok, onun yetişmesine yardım etmek olduğunun bilinmesi; Bireysel farklılıkların, öğrenmeyi kolaylaştıracak ve öğrenciyi geliştirecek yönde kullanılması; Öğretim alanında sahip olunan bilginin, öğrenci davranışlarını geliştirme doğrultusunda kullanma bilgi ve becerinin kazanılması; Öğretmenlik mesleğinin statüsünün, ahlak kurallarının ve başlıca sorunlarının bilinmesi; mesleğin getirdiği fırsat ve olanaklarının tanınması" (Onuncu Millî Eğitim Şurası, 1981), konularına önem verilmesi istenmiştir. Onuncu Şuradan bir yıl sonra 8-11 Haziran 1982 tarihleri arasında Ankara'da toplanan XI. Millî Eğitim Şurasında da, öğretmen yetiştirme öne çıkan konular arasında yer almıştır. XI. Şuraya göre, öğretmenlik bir meslektir; öğretmenlik mesleği özel bir mesleki yeterliliği gerektirir; öğretmenlik mesleğinde yetişenler eğitim, öğretim ve yönetim görevlerinden sorumludurlar. Bu şurada, istenen niteliklere uygun öğretmen yetiştirebilmek için 24 kredili 8 formasyon dersi (Eğitime Giriş, Eğitim Sosyolojisi, Eğitim Psikolojisi, Öğrenme Psikolojisi, Eğitim Programı Geliştirme, Ölçme ve

¹² Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. cumhurbaşkanı, 7 farklı hükümette toplam yaklaşık 12 yıllık bir süreyle olmak üzere 12. başbakanı, siyasetçi ve inşaat mühendisi

¹³ 12 Mart 1971 muhtırasından sonra Süleyman Demirel'in istifasıyla Nihat Erim tarafından 26 Mart 1971'de kurulan hükümet, Erim'in kurduğu iki ayrı hükümetin ömrü 11 ay sürmüştür.

Değerlendirme, Öğretim İlke ve Yöntemleri, Öğretim araçları) yanında seçmeli eğitim derslerinin de verilmesi önerilmiştir.

Ayrıca, öğretmenlik mesleğinin herkesin yapabileceği bir meslek olarak düşünülmemesi, gerçekten bu mesleğe yatkın kişilerin programlara kaydolmasının sağlanması, bunun için de seçme ve yerleştirme sınavı yanın da adaylara öğretmenlik tutumlarının değerlendiren ölçeklerin uygulanması; ortaöğretim programlarında yer alacak seçimlik dersler yanında öğretmenliği teşvik edici derslerin de konulması ve siyasi iktidarların tutumuna göre değişmeyecek kalıcı ve gelişmeye açık bir “öğretmen yetiştirme politikası” oluşturulması önerilmiştir (XI. Millî Eğitim Şurası, 1982)

Bu şurada tartışılan bir diğer konuda öğretmenin en iyi biçimde nasıl yetiştirebileceğidir? Hâkim iki görüş olan öğretmenin üniversitede yetiştirilebileceği görüşü ile Millî Eğitim Bakanlığının denetiminde yetişebileceği görüşü tartışılmış ve görevin üniversitelere devredilmesi benimsenmiştir.

4.2.2.3.1. Öğretmenin Üniversitelerde Yetiştirilmesi

1982 yılına değin öğretmen yetiştirme görevi bütünüyle Millî Eğitim Bakanlığı'na verilmiş ise de, üniversitelerimiz de öğretmen yetiştirmede sürekli olarak önemli bir kaynak olmuştur. Başta İstanbul Üniversitesi Edebiyat ve Fen Fakülteleri olmak üzere, Ankara Üniversitesi Dil, Tarih ve Coğrafya ile Fen Fakülteleri lise ve dengi okullara Türk dili ve edebiyatı, matematik, fen bilimleri, tarih, coğrafya ve yabancı diller gibi alanlarda çok sayıda öğretmen yetiştirmişlerdir. Özellikle, 1970’li yılların ortalarından itibaren bazı üniversitelerimizde eğitim bölümleri açılarak “pedagojik formasyon” programı yoluyla öğretmen yetiştirilmiş, hatta bazı üniversitelerimizde (Örneğin İnönü Üniversitesi Temel Bilimler Fakültesi, ODTÜ Fen-Edebiyat Fakültesi) lisans düzeyinde öğretmenlik programları açılmıştır (YÖK, 2007: 35).

Küçükahmet’e göre “Son yıllarda üniversite çatısı altında öğretmen yetiştirme çabaları yoğunluk kazanmış, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Boğaziçi Üniversitesi, Selçuk Üniversitesi, İnönü Üniversitesi ve Diyarbakır Üniversitesi gibi üniversiteler de öğretmen olmak isteyen öğrenciler için özel programlar düzenlemişlerdir. Bu programlara yazılma şartlarının da üniversite ve fakülterele göre değişmekte olduğu görülmektedir. Örneğin, Ankara Üniversitesi Eğitim

Fakültesi ile Hacettepe Üniversitesi belli bir kontenjana göre dışarıdan öğrenci kabul ederken, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi yalnız kendi öğrencilerine böyle bir programa yazılma olanağı tanımaktaydı (YÖK, 2007: 35) .”

4.2.2.3.1.1. Öğretmen Yetiştirme Görevinin Üniversitelere Geçişi

Öğretmen yetiştirme işlevi üniversitelere devredilmeden önceki dönem olan 1982-1983 öğretim yılında, Türkiye’de öğretmen yetiştirmeye ilişkin bilgiler Tablo 49 da verilmiştir. Buna göre, öğretmen yetiştirme işlevi bir taraftan Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı yükseköğretim kurumlarında, diğer taraftan da üniversiteler bünyesinde yürütülmekte idi.

Tablo 49

Milli Eğitim Bakanlığı’na Bağlı Öğretmen Yetiştiren Yükseköğretim Kurumları (1982-83 Öğretim Yılı)

Kurum	Öğretim Süresi (YIL)	Program	Kurum Sayısı
Yüksek Öğretmen Okulu	4	Türk Dili ve Edebiyatı Tarih-Coğrafya Coğrafya-Tarih Matematik-Fizik Fizik-Matematik Fizik-Kimya Kimya-Fizik Kimya-Biyoloji Biyoloji-Kimya Almanca Fransızca İngilizce Eğitim Resim-İş Müzik Beden Eğitimi	10 Okul
Eğitim Enstitüsü	21		17 Enstitü
Yabancı Diller Yüksek Okulu	31		16 Okul

(Kaynak: ÖSYM,1982: İkinci Basamak Sınav Kılavuzu)

MEB bünyesinde, üç ayrı okul türü bulunuyordu. Bunlar:

- Yüksek Öğretmen Okulları Son Dönem: Dört yıl süreli ve ağırlıklı olarak liselere öğretmen yetiştirmeye yönelik olarak tasarlanmış programlara sahip kurumlardı.
- Yabancı Diller Yüksek Okulları: Üç yıl süreli ve yabancı dil öğretmeni yetiştirmeye yönelik okullar.
- Eğitim Enstitüleri: İki yıl süreli ve sınıf öğretmeni yetiştirmeye yönelik kurumlardı.

Üniversiteler boyutunda ise; yaygın uygulama, çeşitli fakülte ve yükseköğretim öğrencilerine, lisans öğrenimlerine paralel olarak fen ve/veya edebiyat fakülteleri bünyelerindeki eğitim bölümleri tarafından “öğretmenlik sertifikası” programının sunulmasıydı. Bu uygulamada, isteyen öğrenciler, bir yandan lisans programlarına devam ederken öte yandan kendi programlarının dışında “öğretmenlik sertifikası” programına kaydolmakta ve bu programdaki dersleri de almaktaydı. Üniversite bünyesinde öğretmen yetiştirme konusundaki bu yaygın uygulamanın dışında bazı istisnai uygulamalar da bulunmakta idi. Tablo 50’de de görüldüğü gibi, ODTÜ ve İnönü Üniversiteleri’ndeki matematik, fizik ve kimya öğretmeni yetiştirme programları ile İstanbul ve Ankara Üniversitesi (DTCF) pedagoji bölümleri ve eğitim bilimleri uzmanı yetiştirmeye yönelik Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi uygulamaları bunlara örnek olarak verilebilir.

Tablo 50

Üniversitelerde Eğitim Uzmanı ve Öğretmen Yetiştirme (1982-83 Öğretim Yılı)

Üniversite	Fakülte	Bölüm/Program
Ankara Üniversitesi	Eğitim	
Ankara Üniversitesi	Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi	Pedagoji
İstanbul Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi	Pedagoji
ODTÜ	Fen ve Edebiyat Fakültesi	Matematik Eğitimi, Fizik Eğitimi, Kimya Eğitimi
İnönü Üniversitesi	Temel Bilimler Fakültesi	Matematik Öğretmenlik Lisansı, Fizik Öğretmenlik Lisansı, Kimya Öğretmenlik Lisansı

(Kaynak: ÖSYM,1982: İkinci Basamak Sınav Kılavuzu)

4.2.2.3.1.2. Öğretmen Yetiştirmenin Üniversitelere Devri

12 Eylül 1980 hükûmeti zamanında 6 Kasım 1981 tarih ve 2547 sayılı Yükseköğretim Yasası çıkarılmış, sistemde köklü değişikliklere gidilmiş ve yükseköğretim sisteminden sorumlu olacak özerk bir birim, Yükseköğretim Kurulu (YÖK) oluşturulmuştur.

XI. Millî Eğitim Şurasında öğretmenlerin üniversitelerde yetiştirilmesi görüşünün 12 Eylül 1980 hükûmeti ve YÖK tarafından benimsenmesi üzerine, 20 Temmuz 1982 tarihli ve 41 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile öğretmen yetiştiren kurumlar üniversiteye bağlanmış, öğretmen yetiştirme görevi üniversiteye verilmiştir. Bu kararname, sonradan 30 Mart 1983 tarihli 2809 sayılı yasaya dönüşmüştür.

Yasayla, İstanbul Atatürk, İzmir Buca, Bursa, Diyarbakır, Trabzon Fatih, Ankara Gazi, Erzurum Kazım Karabekir, Balıkesir Necatibey, Samsun ve Konya Selçuk Yüksek Öğretmen Okulları eğitim fakültelerine, 2 yıllık enstitüler eğitim yüksek okullarına dönüştürülmüştür. 27 üniversiteden 17'sinde 21 eğitim fakültesi ile 26 eğitim yüksek okulu oluşturulmuştur (Ulusoy, 2003: 100).

4.2.2.3.1.3. Akademik Yapıyla İlgili Düzenlemeler

Öğretmen yetiştiren tüm yükseköğretim kurumlarınının 41 Sayılı KHK (20 Temmuz 1982) çerçevesinde üniversite çatısı altında toplanması aşamasında; 4 yıllık eğitim enstitüleri yüksek öğretmen okulları, eğitim fakültesi, iki yıllık eğitim enstitüleri eğitim yüksekokulu adını almış, yabancı diller yüksekokulları kaldırılarak, eğitim fakültelerinin ilgili bölümlerine bağlanmıştır. Ayrıca, Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı Gençlik ve Spor Akademileri de Beden Eğitimi ve Spor Bölümü adı altında Eğitim Fakültelerine bağlanmıştır. Öğretim süreleri aynen korunmuştur (eğitim fakülteleri 4 yıl, eğitim yüksekokulları 2 yıl)

1982-83 öğretim yılında, yüksek öğretmen okullarından almış oldukları akademik teşkilat yapısına uygun olarak eğitim fakültelerinde şu bölümlerin /programların bulunması öngörülmüştür: Türk Dili ve Edebiyatı, Biyoloji-Kimya, Tarih-Coğrafya, Almanca, Coğrafya-Tarih, Fransızca, Matematik-Fizik, İngilizce, Fizik – Matematik, Resim, Fizik-Kimya, Müzik, Kimya-Fizik, Beden Eğitimi, Kimya-Biyoloji, Eğitim (Öztürk, 2006: 17-18).

Yukarıda da görüldüğü gibi birbirinin ikinci dalı olan programlar, tek bölüm çatısı altında toplanmıştı. Öztürk'e göre; 1983 yılında gönderilen yeni programlara paralel olarak (29 Ağustos 1983 tarih ve 220-7232 sayılı genelge eki) bu kurumların yapısı da değişmeye başlamıştır. Fakültele göre farklılıklar olmakla birlikte, 1990'ın başlarına kadar eğitim fakültelerinin bölüm / anabilim dalı yapısına ilişkin yaygın uygulama Tablo 51'deki gibi gruplandırılabilir (Öztürk, 2006: 20).

Tablo 51

Eğitim Fakültelerinin Akademik Yapılanması (1983-93 Yılları Dönemi)

Bölüm	Anabilim /Anasanat Dalı	Bölüm	Anabilim /Anasanat Dalı
Eğitim Bilimleri	Eğitim Programları ve Öğretim Eğitimde Psikolojik Hizmetler Eğitim Yönetimi, Teftişi, Planlaması ve Ekonomisi Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Özel Eğitim	Fen Bilimleri Eğitimi	Biyoloji Eğitimi Fizik Eğitimi Kimya Eğitimi Matematik Eğitimi
Sosyal Bilimler Eğitimi	Coğrafya Eğitimi Tarih Eğitimi	Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi	Türk Dili Eğitimi Türk Edebiyatı Eğitimi
Yabancı Diller Eğitimi	Alman Dili Eğitimi Fransız Dili Eğitimi İngiliz Dili Eğitimi	Müzik Eğitimi	Ses Eğitimi Çalgı Eğitimi Müzik Kuramları Eğitimi
Resim Eğitimi	Resim Eğitimi Grafik Eğitimi Heykel Eğitimi Seramik Eğitimi Tekstil Tasarımı İş Eğitimi	Beden Eğitimi ve Spor	Beden Eğitimi Spor Eğitimi

(Kaynak: Öztürk, 2006: 20).

4.2.2.3.1.4. Öğretim Programıyla İlgili Düzenlemeler

Geçiş yılının (1982-83) ardından YÖK programlarla ilgili kapsamlı düzenlemesini gerçekleştirmiştir (23 Ağustos 1983 tarih ve 83.46.519 sayılı karar). Söz konusu toplantıda kabul edilen öğretim programları (üniversite çatısı altındaki ilk programlar) 29 Ağustos 1983 tarih ve 220/7232 sayılı yazı ekinde rektörlüklere gönderilmiştir.

Yukarıdaki karar gereğince, 1983-84 öğretim yılından itibaren uygulanması öngörülen öğretim programları (öğretmenlik ve eğitim bilimleri) şunlardır:

- Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği Programı
- Müzik Öğretmenliği Programı
- Tarih Öğretmenliği Programı
- Resim-İş Öğretmenliği Programı
- Coğrafya Öğretmenliği Programı
- Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği Programı
- Matematik Öğretmenliği Programı
- Eğitim Yöneticiliği ve Deneticiliği
- Fizik Öğretmenliği Programı
- Özel Eğitim Öğretmenliği Programı

- Kimya Öğretmenliği Programı
- Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme
- Biyoloji Öğretmenliği Programı
- Eğitim Yönetimi ve Planlaması
- İngilizce Öğretmenliği Programı
- Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Programı
- Almanca Öğretmenliği Programı
- Eğitim Programları ve Öğretim Programı
- Fransızca Öğretmenliği Programı
- Sınıf Öğretmenliği Programı

Eğitim Yüksek Okulu Düzenleme dipnotunda; fizik, kimya ve biyoloji öğretmenlikleri programlarının “fiziksel bilimlere giriş” ve “fen bilgisi” derslerinin de öğretmenliğini yapabilecek yeterlikleri, tarih ve coğrafya öğretmenlikleri programlarının ise “sosyal bilgiler” dersinin öğretmenliğini yapabilecek yeterlikleri kazandıracak şekilde belirlendiği vurgulanmıştır. Ayrıca, seçmeli derslerin, eğitim kurumlarının özelliklerine, ihtiyaçlarına ve yeni gelişmelere uygun olarak belirlenebileceği belirtilmiştir (YÖK, 2007: 42).

4.2.2.3.2. Eğitim Fakültelerinin Yeniden Yapılanması

Dünya Bankası ile Millî Eğitim Bakanlığı arasında yapılan işbirliğinin bir uzantısı olarak 1991 yılında öğretmen yetiştiren eğitim fakülteleri de proje kapsamına alınmıştır. YÖK/Dünya Bankası projelendirme çalışmaları 1997 yılında sona ermiştir (Kavcar, 2002: 5).

Dünya Bankası-YÖK Modeli, 6 Kasım 1997 tarihinde YÖK’ün üniversitelerin eğitim fakültelerine gönderdiği genelge ile uygulamaya konmuştur. Bu genelgede, “Eğitim Fakültelerinde Yeni Düzenleme İle İlgili Uygulama İlkeleri” başlığını taşıyan 16 maddelik EK:I eki, bu eke bağlı EK:1.1, EK:1.2, EK:1.3, EK:1.4 ekleri bulunmaktadır.

Genelgenin gönderildiği üniversitelerin eğitim fakültesinde var olan ve açılabilir bölüm ve öğretmenlik anabilim dalları ile ilgili programların normal ve ikinci öğretim kontenjanları belirtilmiştir.

Dünya Bankası (DB) kredisi ve desteği ile MEB ve YÖK işbirliğinde yürütülen çalışmalar sonunda ortaya çıkan DB/YÖK modeli, Carnegie Forumu'nun 1986'da yayımladığı "Bir Ulus Hazırlanıyor: 21 yüzyıl için öğretmenler" adlı raporda ABD için üretilmiş önerilere dayanmaktadır. Bu raporda yer alan, "öğretmenlik mesleğinin standartlarını belirleyecek bir ulusal komite kurulmalıdır; öğretmen eğitimi için fen-edebiyat alanlarının birinden lisans derecesi alınması önkoşul olmalıdır; öğretmen yetiştiren programlar yüksek lisans derecesi verecek biçimde geliştirilmelidir" önerileri, DB/YÖK modeliyle Türkiye'de uygulamaya konmuştur (Okçabol, 2005: 130).

Bu modelle, öğretmen yetiştirme sürecinde yeni düzenlemeler getirilmiş, eğitim fakültelerinde yeni bölümler açılmış, yeni öğretmenlik sertifikaları üretilmiş ve bu arada, rehberlik alanı dışında kalan eğitim bilimleri alanındaki lisans programları kapatılmıştır.

DB/YÖK modelinin uygulanmasına kadar, eğitim fakültelerinde lisans düzeyinde öğretmen yetiştirilirken, bu yeni modelle, eğitim dersleri yalnız öğretmenlik formasyon dersleriyle sınırlandırılmış, 4 yıllık programlar yanında 1.5 yıllık tezsiz yüksek lisans programlarıyla ve eğitim fakültesi dışında da öğretmen yetiştirilmesi başlanmış; alan derslerinin fen-edebiyat fakültelerinden alınması koşulu getirilmiştir.

Yeni modele göre, eğitim fakültelerinin eğitim bilimleri bölümleri, öğretmenlik formasyon derslerinin çoğunu verecek, öğretmen yetiştiren bölümler ise alan öğretimini ve okul uygulamalarını yaptıracaktır. Eğitim fakültesi dışındaki fakültelerden mezun olanların öğretmen olabilmesi için sertifika programları yeniden düzenlenmiş, kimi sertifika programları kapatılmış ve 1.5 yıllık tezsiz yüksek lisans programları üretilmiştir.

4.2.2.3.2.1. Sertifika Programlarıyla Öğretmen Yetiştirilmesi

DB/YÖK modelinin uygulamasıyla okulöncesi, sınıf öğretmenliği ve İngilizce öğretmenliği sertifika programları başlatılmış, diğer alanlardaki sertifika programlarına

son verilmiştir. Kısa bir süre sonrada okulöncesi sertifika uygulamasına da son verilmiştir (Okçabol, 2005: 133).

YÖK'e göre, herhangi bir alanda lisans derecesi alan kişi, Tablo 51'in birinci sütunundaki dersleri alarak okul öncesi, öğretmeni ya da Tablo 51'in ikinci sütunundaki dersleri alarak sınıf öğretmeni sertifikası alan bir lisans mezunu (veteriner, arkeolog, mimar vb.) Tablo 52'deki dersleri alarak sınıf öğretmeni olmuş bir kişinin yapabileceği öğretmenliği yapabilecektir.

Tablo 52

Öğretmenlik Sertifikası Programlarındaki Formasyon Dersleri

Okul Öncesi Öğretmenliği	Sınıf Öğretmenliği	İngilizce Öğretmenliği
Öğretmenlik Mesleğine Giriş	Öğretmenlik Mesleğine Giriş	Öğretmenlik Mesleğine Giriş
Çocuk Gelişimi ve Psikolojisi	Gelişim ve Öğrenme	Gelişim ve Öğrenme
Okul Öncesi Sınıfların Planlanması ve Yönetimi	Öğretimde Planlama ve Değerlendirme	Öğretimde Planlama ve Değerlendirme
Okul Öncesi Eğitiminde Öğrenme ve Öğretme Stratejileri	Türkçe Okuma-Yazma Öğretimi	İngilizce Gramer
Müzik ve Resim Öğretimi	Hayat Bil. Ve Sos. Bil. Öğretimi	İngilizce Kompozisyon
Çocuk Edebiyatı	Fen Bilgisi Öğretimi	Dilbilim
Sağlık ve Beslenme	Matematik Öğretimi	İngilizce Öğretim Yöntemi
	Türkçe Öğretimi	Materyal Gel. Ve Uygulama
	Birleştirilmiş Sınıflarda Öğr.	
Okullarda Uygulama	Okullarda Uygulama	Okullarda Uygulama

(Kaynak: YÖK, 1998a: 45,50,56)

İngilizce Öğretmenliği Sertifika Programına, ancak “İngilizce Öğretim Yapan Tüm Lisans Düzeyindeki Programların Öğrencileri ve Mezunları başvurabilecektir (YÖK, 1998b:14). İngilizce öğretim yapan bir üniversitede herhangi bir branştan mezun olan kişi, Tablo 52'nin üçüncü sütunundaki dersleri alarak İngilizce öğretmeni olabilecekti.

Tablo 53

Sınıf Öğretmenliği Lisans Programı

BİRİNCİ YIL			
I.YARIYIL		II. YARIYIL	
DERSİN ADI	KREDİ	DERSİN ADI	KREDİ
Temel Matematik I	2	Temel Matematik II	2
Canlılar Bilimi	3	Genel Kimya	3
Türk Tarihi ve Kültürü	3	Uygarlık Tarihi	2
Coğrafyaya Giriş	2	Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği	3
Türkçe I: Yazılı Anlatım	2	Türkçe II: Sözlü Anlatım	2
Yabancı Dil I	3	Yabancı Dil II	3
Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi I	2	Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi II	2
Öğretmenlik Mesleğine Giriş	3	Okul Deneyimi I	3

Toplam Kredi	20	Toplam Kredi	20
İKİNCİ YIL			
Genel Fizik	3	Çevre Bilimi	2
Türk Dili I: Ses ve Şekil Bilgisi	2	Türk Dili II: Cümle ve Metin Bilgisi	2
Ülkeler Coğrafyası	2	Çocuk Edebiyatı	3
Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı	3	Resim-İş Eğitimi	2
Sanat Eğt. Kuramları ve Yönt.	2	Müzik II	2
Müzik I	2	Beden Eğitimi I	2
Beden Eğitimi I	2	Fen Bilgisi Laboratuvarı	2
Bilgisayar	3	Güzel Yazı Teknikleri ve Öğretimi	2
Gelişim ve Öğrenme	3	Öğretimde Planlama ve Değerlendirme	4
Toplam Kredi	22	Toplam Kredi	21
ÜÇÜNCÜ YIL			
Müzik Öğretimi	3	Beden Eğitimi ve Oyun Öğretimi	3
Fen Bilgisi Öğretimi I	3	Fen Bilgisi Öğretimi II	3
İlk okuma ve Yazma Öğretimi	3	Türkçe Öğretimi II	3
Hayat Bil. Ve Sos. Bil. Öğr. I	3	Hayat Bil. Ve Sos. Bil. Öğr. II	3
Matematik Öğretimi I	3	Matematik Öğretimi II	3
Sınıf Yönetimi I	3	Sınıf Yönetimi II	3
Seçmeli I	2	Seçmeli II	2
Toplam Kredi	20	Toplam Kredi	20
DÖRDÜNCÜ YIL			
Konu Alanı Ders Kitabı İncelemesi	3	Birleştirilmiş Sınıflarda Öğretim	2
Vatandaşlık Bilgisi	2	Sağlık ve Trafik Eğitimi	2
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi	2	Rehberlik	3
İlköğretimde Drama	3	Öğretmenlik Uygulaması	5
Okul Deneyimi II	3	Seçmeli IV	2
Seçmeli III	2		
Toplam Kredi	15	Toplam Kredi	14

(Kaynak: YÖK. 1998b: 20)

4.2.2.3.2.2. Tezsiz Yüksek Lisans Programlarıyla Öğretmen Yetiştirilmesi

İlköğretim ve Ortaöğretim Fen ve Matematik Alanları ile Ortaöğretim Sosyal Alanlarında (Tarih Eğitimi, Coğrafya Eğitimi, Felsefe Gurubu Eğitimi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalları) öğrenim görececek öğretmen adayları tezsiz yüksek lisans programlarında da 3,5 + 1,5 ve 4 + 1,5 gibi iki ayrı uygulamaya göre öğrenim göreceklerdi.

3,5 + 1,5 Seçeneği: Eğitim fakültesi ile alan derslerini verecek fakülte, birleştirilmiş lisans artı tezsiz yüksek lisans programı uygulayabilecektir. YÖK'e göre, bu programların lisans kademesindeki öğrenciler ilk yedi yarıyıldaki derslerini alan fakültesinden alır. Bu derslerin tümünü başarı ile tamamlayan öğrenciler lisans kademesinin son yarıyılında o alan nasıl öğretileceğine ilişkin ders ve uygulamalarını eğitim fakültelerinden alırlar ve bunları başarı ile tamamlayan öğrencilere o alanın adını anadal, eğitimini de yandal olarak belirten lisans diploması verilir (YÖK, 1998a: 40-41). Bu programda yetişen öğretmen yüksek lisans diplomasına sahip olacaktır.

4 + 1.5 Seçeneği: YÖK, Yükseköğretim Kurulunca tespit edilen programlardan lisans diplomasını almış öğrencileri, lisans diploması almış oldukları programlarla ilgili ortaöğretim alanında öğretmen olarak yetiştirmek amacıyla üç yarıyla eşdeğer bir süreyi kapsayan yüksek lisans programları (YÖK, 1998a: 41) düzenlenmiştir. 1,5 yıllık tezsiz yüksek lisans denen bu programlarla, lisans mezunu olan kişi, 1,5 yıl sürede alacağı (Tablo 54'ün ikinci sütununda yer alan) öğretmenlik formasyonu dersleriyle yüksek lisans derecesine sahip öğretmen olacaktır.

Tablo 54

Lisans ve Yüksek Lisans'ta Öğretmenlik Formasyon Dersleri ve Kredileri

Dört Yıllık Lisans Programında	1.5 Yıllık Tezsiz Yüksek Lisans Programında
Öğretmenlik Mesleğine Giriş (3)	Öğretmenlik Mesleğine Giriş (3)
Gelişim ve Öğrenme (3)	Gelişim ve Öğrenme (3)
Öğretimde Planlama ve Değerlendirme (4)	Öğretimde Planlama ve Değerlendirme (4)
Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme (3)	Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme (3)
Okul Deneyimi I (3)	Okul Deneyimi I (3)
Sınıf Yönetimi (3)	Sınıf Yönetimi (3)
Özel Öğretim Yöntemleri I (3)	Özel Öğretim Yöntemleri I (3)
Okul Deneyimi II (3)	Okul Deneyimi II (3)
Özel Öğretim Yöntemleri II (3)	Özel Öğretim Yöntemleri II (3)
Rehberlik (3)	Rehberlik (3)
Öğretmenlik Uygulaması (5)	Öğretmenlik Uygulaması (5)
	Seçmeli I (3)
	Seçmeli II (3)
	Konu Alan Ders Kitabı İncelemesi (3)

(Kaynak: YÖK, 1998: 168, 165)

4.2.2.4. Üniversitelerde Coğrafya Eğitimi (1915-1982)

Ortaöğretim okullarına branş öğretmeni yetiştiren kaynaklar arasında üniversitelerin de önemli bir yeri vardır. Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana diğer üniversiteler kuruluna kadar branş öğretmeni olarak coğrafya öğretmeni yetiştirmede tek kaynak İstanbul Üniversitesi olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde Avrupa tarzında bir üniversite kurma düşüncesi ilk kez 19. yüzyılın ortalarında gündeme gelmiştir. Nitekim 1845'te Osmanlı Devleti bünyesindeki eğitim işlerini düzenlemek adına geniş katılımlı komisyon kurulmuştur. Üzere ulema, asker ve bürokrat üyelerden oluşan *Meclis-i Muvakkat* adına geniş katılımlı komisyon kurulmuştur.

Bu geçici meclis 13 Mart 1845 tarihinden itibaren haftada iki defa toplanmak üzere Bab-ı Âli’de kendilerine tahsis edilen bir odada çalışmalarına başlamıştır. Meclis-i Muvakkat’ın çalışmaları sonunda hazırlanan layihada ilk defa “Darülfünun” terimi telaffuz edilmiştir. Layihanın Meclis-i Vâlâ’da görüşülmesinden sonra kaleme alınan 19 Şubat 1846 tarihli mazbatada ise Darülfünun’un kuruluş gerekçesine yer verilmiştir. Buna göre Darülfünun’un amacı devlet bürokrasisinde istihdam edilmek üzere “*malumatlı bendegân yetiştirmek*”tir” (Selçuk, 2012: 11-12).

1869 yılında yayınlanan *Maarif-i Umumiye Nizamnamesi*’nde Darülfünun’a genişçe yer verilmiş ve 51 madde ile teşkilatı ve yapısı açıklanmıştır. Bu nizamname ile İstanbul’da Darülfünun-ı Osmanî adıyla bir üniversitenin açılması kararlaştırılmıştır. 20 Şubat 1870 tarihinde Sadrazam Âli Paşa’nın da hazır bulunduğu bir törenle açılan Darülfünun-ı Osmanî’ye 450 kadar öğrenci, şube ayrımı olmaksızın, kaydedilmiştir (Selçuk, 2012: 13).

Darülfünun’un ilk kez açılması esnasında -inşaatı devam eden binasında bir kısım odaların derslane haline getirilmesiyle- verilen konferanslar arasında Tarih ve Coğrafya dersleri de bulunmaktaydı¹⁴.

Darülfünun kurma fikrinin ortaya atılmasından 1900 yılına kadar geçen yarım asırlık sürede devlet yöneticilerinin tüm iyi niyetlerine rağmen yapılan girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

1900 yılında Darülfünun’un yeniden açılması yönünde bir kısım teşebbüste bulunulmuştur. Maarif Nezareti ise 1900-1901 eğitim öğretim yılı açılmadan önce başladığı hazırlıklarını Ağustos ayında bitirmiş, yapılan çalışmalar neticesinde nizamnamesi, ders cetvelleri, heyet-i idaresi ve tedrisiyesi [idari ve akademik personeli] tespit edilen Darülfünun 1 Eylül 1900 tarihinde Cumartesi günü devlet erkânının da katıldığı özel bir merasimle Mekteb-i Mülkiye binası içinde açılmıştır (Tekeli- İlkin, 1999: 81-82). Üç yıl eğitim verecek Edebiyat şubesi ders programı tablo...de yer almaktadır. Bu program 26 Ağustos 1902 tarihinde şubenin eğitim süresinin iki yıla düşürülmesi ile yeniden yapılandırılmıştır (Selçuk, 2012: 29-31). Yeniden yapılandırılan

¹⁴ Mekteb-i Mülkiye muallimlerinden Mehmed Cevdet Efendi, Coğrafya dersini 13 Ekim 1863 tarihinden itibaren haftada bir defa olarak vermeye başlamıştır (İhsanoğlu, 1990: 708).

bu programda öğretimi yapılacak dersler 8 ders arasında I. ve II. Sınıfta haftada 2 saat öğretimi yapılacak olan Coğrafya-yı Umumi ve Osmanî ve Umranî ve Etnografya dersine yer verilmiştir (Selçuk, 2012: 33).

Tablo 55

Edebiyat Şubesinin Haftalık Ders Programı

Ders	I. Yıl	II. Yıl	III. Yıl
Hikmet-I Nazariye	2	2	2
Edebiyat-ı Osmaniye	1	1	1
Edebiyat-ı Arabiye ve Farişiye	2	2	2
Edebiyat-ı Fransaviye	2	2	2
Tarih-i Osmanî ve Tarih-i Düvel	2	2	2
İlm-i Âsar-ı Atfika	0	1	1
Usul-ı Terbiye ve Tedris	0	0	1
Coğrafya-yı Umumi ve Osmanî ve Umranî	2	2	2
Toplam	11	12	13

(Kaynak: Selçuk, 2012: 33)

Darülfünun öğretim yılı II. Meşrutiyetin ilanından sonra ders programı yeniden yapılandırılan edebiyat şubesinde öğretimi yapılacak 11 ders¹⁵ arasında üç yıl boyunca haftada 2 saat öğretimi yapılacak olan coğrafya dersi de yer almaktaydı (Selçuk, 2012: 61). Coğrafya derslerini anlatmak üzere okulda görevlendirilen Celal Bey'in Erzurum Valiliğine atanması üzerine yerine Remzi Bey, 11 Şubat 2009 tarihinde edebiyat şubesine tayin edilmiştir (Çankaya, 1954: 261).

19. yüzyılın ikinci yarısında açılan ve Adivar tarafından “Darülfünun Taslağı” olarak nitelenen müessesenin yetersizliği dikkate alınarak 14 Ekim 1915 tarihinde modern Darülfünun kurulmuştur. Dört fakülteden (Tıp, Hukuk, Fen ve Edebiyat) oluşan bu bilim kurulunun edebiyat fakültesinin dört şubesinden (Edebiyat, Felsefe, Tarih ve Coğrafya) biri de coğrafya idi. Coğrafya Bölümünün müdürlüğüne Almanya'dan davet edilen 29 yaşında genç bir doçent olan E. Obst¹⁶ 14 Ekim 1915'te atanmıştır. 25 Aralık 1916 tarihinde Dr. Obst Bey'e yardımcı olmak üzere Erlangen Üniversitesi Profesörlerinden Würshmidt Tetkikat-ı İklimiye İdaresi Coğrafya Müderris Muavinliğine atanmıştır (Selçuk, 2012: 143). Bölüm öğretim üyeleri kadrosunda

¹⁵ Edebiyat-ı Fransaviye , Edebiyat-ı Arabiye, Edebiyat-ı Farişiye, Edebiyat-ı Türkiye, Tarih-i Umumî, Tarih-i Osmanî ve Düvel, İlm-i Hikmet ve Usul-i Tedris, İlm-i Âsar-ı Atfika, İlm-i Elsiye, Tarih-i Edebiyat.

¹⁶ Marburg, Privat Dotsent üniversitesinden her ders yılı içerisinde iki ay süreyle araştırma gezileri yapmak ve coğrafya derslerini anlatmak üzere görevlendirilen öğretim üyesi. Görev yaptığı dönem boyunca coğrafyaya ait süreli yayınlar, yeni çıkan eserler, haritalar ve iklim çalışmaları için kullanılacak araç ve gereçlerden oluşan bir kütüphaneyi coğrafya şubesine kazandırmıştır. Dr. Obst Bey, İstanbul içi ve dışında arazi gezileri yapmıştır.

Meşrutiyet yıllarında devlet hesabına Fransa'da coğrafya tahsil etmiş olan Faik Sabri (Duran), Ali Macit (Arda), Selim Mansur ve öğrenimini Viyana'da tamamlayan Hamit Sadi (Selen) öğretim üyeleri olarak görevlendirilmişti. Bu kadro ile yürütülen öğretimin o tarihlerde, tabii ve beşeri coğrafya, İslam ve Türk Coğrafyası, mevzii coğrafya dersleriyle coğrafyada usul ve tatbikattan müteşekkil olduğu anlaşılmaktadır (Erinç, 1973: 10).

Bölüm başkanı Obst'un 1920 de görevinden ayrılmasından yaklaşık dört yıl sonra İbrahim Hakkı (Akyol) bölümün öğretim üyeliği kadrosuna katılmıştır¹⁷. Cumhuriyetin ilk yıllarında bölümün tam manasıyla araştırmacı niteliğine ve saha tecrübesine sahip elemanlardan mahrum olması üzerine yurt dışından hocalar davet edilmiştir. Bu amaçla ilk önce Th. Léfèbvre¹⁸, onun ayrılmasından sonra E. Chaput getirilmiştir. Bölümde müdür olarak görev yapmak, öğretimi düzenlemek ve arazi incelemeleri yapmak üzere Fransa'daki Dijon Üniversitesinden davet edilen Chaput 1937 yılına kadar bölümde görev yapmıştır. Chaput daha çok Jeoloji ve jeomorfoloji ile ilgilenmiştir. Onun döneminde fiziki coğrafyanın diğer dalları büyük ölçüde ihmal edilmiştir (Erinç, 1973: 13-14).

1933 yılında Darülfünunun Üniversiteye dönüşmek suretiyle uğradığı gerçek reforma kadar bölümde eğitim ve öğretim bu şekilde devam etmiştir. Ancak 1928 coğrafya bölümü mezunu olan ve 1932 yılında Strasbourg Üniversitesinde lisans eğitimini tamamlayarak Türkiye'ye dönen M. Besim (Darkot) müderris muavini unvanı ile bölümün öğretim üyeliği kadrosuna katılmıştır (Erinç, 1973:14).

1915 yılında edebiyat fakültesine bağlı bir bölüm olarak açılan ve modern anlamda coğrafya eğitimi verilmeye başlanan coğrafya bölümünden 1933 Üniversite Reformuna kadar mezun olan öğrencilerin büyük bir kısmı devlet kurumlarında özellikle orta öğretim kurumlarında (liselerde) istihdam edilmişlerdir. Mezun olan bu öğrenciler arasında 1920 kış döneminde mezun olan Şukufe Nihal, 1922 de mezun olan

¹⁷ Lausanne'de fiziki ve tabii ilimler tahsilini tamamlayarak yurda döndükten sonra Almanya'ya Maden Mühendisliği eğitimi almak için gönderilmiştir. Eğitimini tamamlayarak yurda döndükten sonra çeşitli liselerde fizik, kimya ve tabiiye hocalığı yaptıktan sonra 1923 yılında coğrafya bölümüne "Tabii Coğrafya Muallimi" olarak tayin edilmiştir.

¹⁸ 1925-26 ders yılının ikinci döneminden itibaren derse girmeye başlayan coğrafya tatbikatı, beşeri coğrafya ve mevzii coğrafya, umumi coğrafya derslerini ve uygulama derslerini veren Fransız öğretim üyesi,

Fakihe hanım ve 1923 kış döneminde mezun olan Behire Hanım coğrafyada yüksek öğrenim yapan ilk kadın öğrencilerdir (Selçuk, 2012: 305-306).

Darülfünuna yurt ihtiyaçları ve modern bilim gerçekleri karşısında yeni bir şekil vermek üzere İsviçreli profesör Albert Malche başkanlığındaki bir komisyon tarafından aylarca süren çalışmalar sonucunda 1 Temmuz 1933 tarihinde yürürlüğe giren üniversite reformunun coğrafya bölümüne önemli etkileri olmuştur. Reformla beraber Faik Sabri Duran ve Ali Macit Arda bölümden ayrılmıştır. Hamit Sadi Selen o zamanki adı ile Mülkiye Mektebine nakledilmesi üzerine bölümde öğretim görevlisi olarak E. Chaput, İbrahim Hakkı Akyol ile M. Besim Darkot kalmıştır. 1933 yılında bölüme Ahmet Ardel, Ali Tevfik Tanoğlu ve Cemal Alagöz doçent olarak tayin edilmiştir. Ayrıca bölümde coğrafyanın muhtelif ihtisas dallarına tekabül eden kürsüler kurulmuştur. Buna göre İbrahim Hakkı Akyol, Fiziki Coğrafya; M. Besim Darkot, Türkiye ve Ülkeler Coğrafyası; Ahmet Ardel, Umumi Coğrafya; Ali Tanoğlu, Beşeri ve İktisadi Coğrafya kürsülerinin öğretim ve araştırma faaliyetlerini yürütmek üzere görevlendirilmişlerdir (Erinç, 1973: 18).

1933-1942 yılları arasında İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü öğretim üyelerinin iyi bir öğretimin temeli olan üniversite ders kitaplarını biran önce çıkarmak gayretinde bulunmuşlardır. Özellikle Akyol'un umumi ve mevzii coğrafya, Darkot'un coğrafyacılar için kartoğrafya, Ardel'in klimatolojisi, Tanoğlu'nun ziraat ve enerji coğrafyası konusundaki kitapları dikkate değerdir. Bu çabaların yanında arazi çalışmalarının yapılması ve o zamana kadar Türk coğrafyacıları tarafından hiç ele alınmamış konularda yapılan bu çalışmalardan bazılarının sonuçlarının yayımlandığı ve hatta Türk coğrafya tarihinde ilk defa olarak bu sonuçların uluslar arası kongrelerde tebliğ olarak sunulmuştur (Erinç, 1973: 24-25).

1942-1973 döneminde İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümü öğretim üyelerinin sayısı 1948'de altı, 1957'de sekiz elemana çıkmış, 1973 de ise bölümde hizmet veren verenlerin sayısı 13'ü öğretim üyesi ve 8'i öğretim üyesi yardımcısı olmak üzere 24'e (8'i profesör, 5'doçent, 8'i doktora yapmış asistan, 1' okutman, 1'i tenlik eleman, 1'i kitaplık memuru) yükselmiştir. Öğretim kadrosunun 7'si fiziki coğrafya, 5'i genel coğrafya, 4'i Türkiye ve ülkeler, 2'si Strüktür ve Yer altı Kaynakları, 5'i Beşeri Coğrafya kürsünde görev almıştır (Erinç, 1973: 28-29). Kürsülere göre öğretim

elemanlarının dağılımına bakıldığında fiziki coğrafya ağırlı bir öğretimin, araştırma ve incelemelerin yapıldığı söylenebilir.

İstanbul Üniversitesi Coğrafya Bölümünde 1942-73 döneminde meydana gelen önemli diğer gelişmeler, bölümün bünyesinde bir enstitünün kurulması ve enstitü tarafından Türkçe ve yabancı dilde iki derginin çıkarılmaya başlanmasıdır (Erinç, 1973: 31). Ayrıca bütün ihtisas dallarını kapsayan değişik anlayışlara göre kaleme alınmış öğrencilerin formasyon kazanması için zorunlu sayılabilecek eserlerden oluşan bir koleksiyon¹⁹ oluşturulmuştur.

1935 yılında Ankara Üniversitesin açılmasıyla İstanbul Üniversitesi ile beraber Türkiye’de bulunan üniversite sayısı ikiye çıkmıştır. Yeni kurulan Ankara Üniversitesinde Edebiyat Fakültesi, Fen Fakültesi ile beraber Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesine yer verilmiştir. Bu fakülteler lise ve dengi okullara binlerce branş öğretmeni yetiştirmiştir. Buralarda okuyan öğrenciler, geniş ve ayrıntılı branş öğrenimi yapıyor, çok düzenli olmamakla birlikte bazı pedagoji dersleri de alıyorlardı.

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde coğrafya bölümünün açılması ile Türkiye’de üniversite düzeyinde coğrafya eğitimi yapılan bölüm sayısı ikiye çıkmıştır. Kurulan bu yeni bölümde Louis²⁰, Alagöz, Bediz ve Çıtakoğlu öğretim görevlisi olarak görevlendirilmiştir. Daha sonra bölüme Almanya’da fiziki coğrafya üzerine ikinci bir lisans yapan Reşat İzbirak ve 1944-1950 yılları arasında bölümün müdürlüğünü de

¹⁹ A- Fiziki Coğrafya: a) Jeomorjoloji: Ardel (1968) Jeomorfolojinin Prensipleri, Erinç (1971) Jeomorfoloji, Yalçınlar (1969) Strüktürel Morfoloji, İnandık (1971) Deniz ve Kıyı Coğrafyası, b) Klimatoloji: Ardel (1961) Klimatoloji, Erinç (1969) Klimatoloji ve metotları, Ardel-Kurter-Dönmez (1969) Klimatoloji Tatbikatı.

c) Bitkiler Coğrafyası: Erinç (1967) Vejetasyon coğrafyası, İnandık (1969) Bitkiler coğrafyası.

d) Hidrografiya: Ardel (1957) Hidrografiya, İnandık (1960) Göller ve Akarsular.

e) Kartoğrafiya: Darkot (1939)Kartoğrafiya dersleri, Bilgin (1971) Genel kartoğrafiya.

B- Beşeri ve İktisadi Coğrafya: Tanoğlu (1968) Ziraat hayatı, Tanoğlu (1966) Nüfus ve Yerleşme, Tümertekin (1958) Enerji Kaynakları, Tümertekin (1962) Beşeri ve iktisadi coğrafyaya giriş, Tümertekin (1969) Sanayi Coğrafyası, Tümertekin (1972) İktisadi coğrafya

C- Türkiye ve Ülkeler Coğrafyası:Darkot (1972) Türkiye İktisadi coğrafyası, Erinç (1962) Avrupa Coğrafyası, Erinç (1953) Doğu Anadolu Coğrafyası, İnandık (1965) Türkiye Bitki Coğrafyasına Giriş, İnandık (1965) Türkiye Gölleri, Tunçdilek (1967) Türkiye İskan Coğrafyası, Tunçdilek (1971)Güneybatı Asya, Tümertekin (1971) Anglo-Amerika.

²⁰ Berlin Üniversitesi’nden Ankara’ya geldiği sırada 35 yaşında bir profesör olan Louis, 1943 yılına kadar Bölümün müdürlüğünü yapmıştır. Ayrıca bir kısmı öğretim üyesi olmak üzere birçok coğrafyacı yetiştirerek ülkemizde çok önemli inceleme ve araştırmalar yapmıştır. Bunların sonuçlarının yayımlamak suretiyle ülkemizin tanınmasına ve Türk coğrafyasına hizmet etmiştir.

yapan İskoçyalı jeolog Prof. Mc CALLIEN öğretim görevlisi olarak katılmıştır (Erinç, 1973: 21-22).

Ankara Üniversitesi Coğrafya Bölümü mensuplarının bu dönemde (1935-1942), İstanbul'daki meslektaşlarından farklı bir yol tutarak ders kitapları üzerinde durmadıkları, daha çok muhtelif sistematik konularla ilgili araştırmalara önem verdikleri görülmektedir (Erinç, 1973: 25).

Ankara Üniversitesi Coğrafya Bölümünde 1942-73 döneminde Ülkeler coğrafyası, Fiziki Coğrafya ve Jeoloji, Beşeri ve İktisadi Coğrafya kürsüleri adıyla üç adet kürsü açılmıştır. Ülkeler coğrafyası Kürsüne Cemal Arif Alagöz, Fiziki Coğrafya ve Jeoloji Kürsüsüne 1950'ye kadar jeolog Mac Callien onun ayrılmasından sonra Reşat İzbrak, Beşeri ve İktisadi Coğrafya Kürsüsüne Danyal Bediz başkanlık etmiştir (Erinç, 1973: 33).

Ankara Üniversitesi Coğrafya Bölümünde 1942-73 döneminde gerek öğretim, gerek yayın alanında büyük gelişme kaydedilmiştir. Bölümün bünyesinde Coğrafya Araştırmaları Enstitüsünün kurulması ve 1966 dan beri bu enstitünün bir ayın organına sahip olması bu gelişmeleri hızlandıran birer aşamadır. Ankara Üniversitesi Coğrafya Bölümü öğretim üyeleri ders kitapları hazırlamak yerine daha çok çeşitli konularda etütler yapılmaya öncelik tanınmıştır (Erinç, 1973: 35).

Türk coğrafyasının üniversitelerdeki eğitim ve öğretimindeki aşamalara değinilirken üzerinde durulması gereken bir diğer bölümde, Erzurum'da Atatürk Üniversitesine bağlı olarak bir coğrafya bölümünün çekirdeğinin kurulmasıdır. Doğu Anadolu'nun çeşitli problemlerinin aydınlatılmasında ve çözümlenmesi bakımından böyle bir girişim yerinde olmuştur. Ancak bu girişim çeşitli nedenlerle gelişmemiş ve özellikle Doğu Anadolu problemlerine yönelecek araştırmacı coğrafyacı yetiştirmek üzere bağımsız öğretim yapan bir bölüm haline gelememiş, faaliyeti ancak diğer bazı dalların öğrencilerine aydınlatıcı mahiyette yardımcı dersler yapmaya inhisar etmiştir. İhdasından bu yana kaydettiği en önemli gelişme iki elemanın öğretim üyesi payesini kazanmaları ve özellikle beşeri ve iktisadi coğrafya bakımından bölgesel tetkiklere yönelmiş olan bu genç elemanların yaptıkları araştırmalar olmuştur (Erinç, 1973: 36).

Türkiye’de bilimsel coğrafya, teknik üniversitelerin jeoloji ve jeodezi bölümlerinin öğretim programına giren jeomorfoloji bir yana bırakılırsa, esas itibari ile İstanbul, Ankara ve Atatürk Üniversitelerinin coğrafya bölümlerinde temsil edilmekte, bilimsel araştırmalar da bu kuruluşlara mensup coğrafyacılar tarafından yapılmıştır (Erinç, 1973: 36). Bununla beraber Siyasal Bilgiler Fakültesi, Eğitim Enstitüleri, İktisadi ve Ticari Bilimler Akademileri ve İktisat fakültelerindeki coğrafya formasyonuna sahip öğretim üyeleri de çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan bazıları şunlardır: Selçuk Trak; İzmir İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi; Cevat Korkut, İzmir Eğitim Enstitüsü; Bekir Bereket, Hamit Sadi Selen, Siyasal Bilgiler Fakültesi; Rauf Miral, İstanbul Eğitim Enstitüsü.

4.2.2.5. Üniversitelerde Coğrafya Eğitimi (1982 ve Sonrası)

20 Temmuz 1982 tarihli ve 41 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile öğretmen yetiştiren kurumların üniversiteye bağlanması üzerine coğrafya eğitimi veren bütün kurumlar üniversite bünyesine alınmıştır. Yasanın çıkmasıyla beraber 1982-83 eğitim ve öğretim yılında coğrafya eğitimi veren kurumlar şu şekilde oluşmuştur (Bakınız Tablo 56)

Tablo 56

Coğrafya Eğitimi Veren Yüksek Öğretim Kurumları

Üniversite Adı	Fakülte/Bölüm Adı	Seçilen Aday Sayısı	En Küçük Puan	En Yüksek Puan
Ankara Üniversitesi	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkiye ve Ülkeler Coğrafyası	55	379.261	430.027
Ankara Üniversitesi	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Fiziki Coğrafya ve Jeoloji	52	364.763	450.600
Atatürk Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi Coğrafya	52	362.497	385.807
Ege Üniversitesi	Sosyal Bilimler Fakültesi Coğrafya	61	403.938	444.871
İstanbul Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi Umumi Coğrafya	63	374.188	436.202
İstanbul Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi Fiziki Coğrafya	64	365.803	395.690
İstanbul Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi Beşeri ve İktisadi Coğrafya	63	370.794	401.845
İstanbul Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi Türkiye Coğrafyası	63	375.328	397.307
Ankara	Gazi Yüksek Öğretmen Okulu Tarih-Coğrafya	43	413.736	476.747
Ankara	Gazi Yüksek Öğretmen Okulu Coğrafya-Tarih	43	414.092	486.910
Balıkesir	Necatibey Yüksek Öğretmen Okulu Tarih-Coğrafya	43	404.772	463.642
Balıkesir	Necatibey Yüksek Öğretmen Okulu Coğrafya-Tarih	43	400.409	454.923
Diyarbakır	Ziya Gökalp	43	395.017	453.721

	Yüksek Öğretmen Okulu Tarih-Coğrafya			
Diyarbakır	Ziya Gökalp Yüksek Öğretmen Okulu Coğrafya-Tarih	43	392.741	426.948
Erzurum	Kazım Karabekir Yüksek Öğretmen Okulu Tarih-Coğrafya	43	387.943	427.342
Erzurum	Kazım Karabekir Yüksek Öğretmen Okulu	43	393.699	451.117
İstanbul	Atatürk Yüksek Öğretmen Okulu Tarih-Coğrafya	43	416.194	469.108
İstanbul	Atatürk Yüksek Öğretmen Okulu Coğrafya-Tarih	43	414.754	448.231
İzmir	Yüksek Öğretmen Okulu Tarih-Coğrafya	43	411.485	477.143
İzmir	Yüksek Öğretmen Okulu Coğrafya-Tarih	43	412.251	451.875
Konya	Selçuk Yüksek Öğretmen Okulu Tarih-Coğrafya	43	398.264	432.717
Konya	Selçuk Yüksek Öğretmen Okulu Coğrafya-Tarih	43	404.139	452.048
Samsun	Yüksek Öğretmen Okulu Tarih-Coğrafya	43	400.492	444.673
Samsun	Yüksek Öğretmen Okulu Coğrafya-Tarih	43	396.698	440.167
Trabzon	Fatih Yüksek Öğretmen Okulu Tarih-Coğrafya	43	394.852	435.171
Trabzon	Fatih Yüksek Öğretmen Okulu Coğrafya-Tarih	43	396.327	469.957

Dört üniversitede (İstanbul, Ankara, Atatürk ve Ege Üniversiteleri), dört fakültede (Dil Tarih ve Coğrafya, Edebiyat (2 adet) ve Sosyal Bilimler Fakülteleri), dokuz Yüksek Öğretmen Okulunda (Gazi, Selçuk, Fatih, Necatibey, Diyarbakır, Kazım Karabekir, Atatürk, İzmir, Samsun) 26 bölüme (bütün öğrencilerin kayıt olduğu varsayıldığında) 1.247 öğrencin coğrafya eğitimi yapmak üzere kayıt olmuştur. (ÖSYM, 1982: 11-14).

20 Temmuz 1982 tarihli ve 41 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 30 Mart 1983 tarihli 2809 sayılı yasaya dönüştürülmesi ile yüksek öğretmen okulları eğitim fakültelerine, iki yıllık enstitülerde yüksek okullara dönüştürülmüştür. Yapılan bu düzenleme ile 1984-85 eğitim öğretim yılında coğrafya eğitimi veren kurumlar şunlardır (Bakınız Tablo 56). Sekiz şehrimizdeki (Ankara, Erzurum, Diyarbakır, İzmir, İstanbul, Trabzon, Samsun ve Bursa) dokuz üniversitenin 13 fakültesindeki coğrafya ve coğrafya öğretmenliği bölümlerinde 883 öğrenciye (bütün kontenjanların dolduğu var sayıldığında eğitim verilmeye başlanmıştır (ÖSYM, 1984: 1-28).

Tablo 57

1984-1985 Eğitim ve Öğretim Yılında Coğrafya Eğitimi Veren Yüksek Öğretim Kurumları

Üniversite Adı	Fakülte Adı	Bölüm Adı	Üniversite Adı	Fakülte Adı	Bölüm Adı
Ankara Üniversitesi	Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi	Coğrafya	Atatürk Üniversitesi	Eğitim Fakültesi	Coğrafya Öğretmenliği
Atatürk Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi	Coğrafya	Dicle Üniversitesi	Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi	Coğrafya Öğretmenliği
Dokuz Eylül Üniversitesi	Buca Eğitim Fakültesi	Coğrafya Öğretmenliği	Ege Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi	Coğrafya
İstanbul Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi	Coğrafya	Gazi Üniversitesi	Gazi Eğitim Fakültesi	Coğrafya Öğretmenliği
Karadeniz Teknik Üniversitesi	Fatih Eğitim Fakültesi	Coğrafya Öğretmenliği	Marmara Üniversitesi	Atatürk Eğitim Fakültesi	Coğrafya Öğretmenliği
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Eğitim Fakültesi	Coğrafya Öğretmenliği	Selçuk Üniversitesi	Eğitim Fakültesi	Coğrafya Öğretmenliği
Uludağ Üniversitesi	Necatibey Eğitim Fakültesi	Coğrafya Öğretmenliği			

(Kaynak: ÖSYM, 1984: 1-28).

1990 yılına kadar Tablo 56'daki üniversiteler bünyesi altında bulunan fakültelerdeki coğrafya ve coğrafya öğretmenliği bölümlerinde coğrafya eğitimi öğrenci kontenjanları değişmekle beraber devam etmiştir. 1990 eğitim ve öğretim yılında Fırat Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümünün açılması ile coğrafya eğitimi yapılan üniversite sayısı 13'e, bölüm sayısı 14'e çıkmıştır (ÖSYM, 1990: 1-37). 1993 eğitim ve öğretim yılında Uludağ Üniversitesi bünyesinde olan Necatibey Eğitim Fakültesi Coğrafya Öğretmenliği bölümü yeni kurulan Balıkesir Üniversitesi'ne bağlanmıştır. 1993 eğitim ve öğretim yılında diğer bölümlerde de olduğu gibi ikinci öğretim programlarının açılması ile gece eğitimi de başlamıştır. İkinci öğretim programlarının başlaması ile beraber 1993 yılında coğrafya eğitimi yapılan bölümlerin birinci sınıf kontenjanı 1.062'ye çıkmıştır (ÖSYM, 1993: 1-36). 1994 yılında Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi Coğrafya Öğretmenliği ve Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya bölümleri, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Coğrafya Öğretmenliği, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümlerinin açılması ile coğrafya eğitimi yapılan üniversite sayısı 12'ye bölüm sayısı 17'ye, bölüm kontenjanları da 1.209'a çıkmıştır (ÖSYM, 1994: 1-40). 1994-95 eğitim ve öğretim yılında Süleyman Demirel Üniversitesi Burdur Eğitim

Fakültesi ve Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesinin açılması ile coğrafya eğitimi yapılan üniversite sayısı 14'e bölüm sayısı 21'e birinci sınıfların kontenjanı da 1.395'e çıkmıştır (ÖSYM, 1995:1-41).

1997 yılında coğrafya eğitimi veren yüksek öğretim kurumlarına yenileri katılmıştır. Bu yüksek öğretim kurumları; özel bir üniversite olarak İstanbul'da Fatih Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi bünyesinde açılan burslu ve bursuz eğitim veren coğrafya bölümü ve Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Coğrafya Öğretmenliği bölümleridir. Bu bölümler beraber 1997-98 eğitim öğretim yılında coğrafya eğitimi veren üniversite sayısı 16'ya bölüm sayısı da 23'e birinci sınıfların kontenjanı da 1.491'e çıkmıştır (ÖSYM, 1997: 1-50).

1999 yılında, coğrafya eğitimi veren yüksek öğretim kurumlarına yurt içi ve yurt dışında kurulu bulunan yüksek öğretim kurumları katılmıştır. Bu yüksek öğretim kurumları; Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya, M.E. Resulzade Bakü Devlet Üniversitesi Coğrafya, Y. Mammadaliyev Nahcivan Üniversitesi Coğrafya, Kazakistan Abay Devlet Üniversitesi Coğrafya, Kazakistan Al-Farabi Üniversitesi Coğrafya, Kazakistan Ş. Esenov Devlet Üniversitesi Coğrafya, Kırgızistan Issık Göl Devlet Üniversitesi Coğrafya, Kırgızistan Devlet Millî Üniversitesi Coğrafya, Kırgızistan Oş Devlet Üniversitesi Coğrafya bölümleridir (ÖSYM, 1999: 1-64). Bu bölümlerle beraber coğrafya eğitimi alınabilecek üniversite sayısı 22'ye bölüm sayısı da 24'e birinci sınıfların kontenjanı da 712 olmuştur (ÖSYM, 1999: 1-64).

2000 yılında, Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya, A.S. Puskin Batı Kazakistan Sosyal Bilimler Devletler Üniversitesi Coğrafya, Doğu Kazakistan Devlet Üniversitesi Coğrafya, Kazakistan H. Dosmuhamedov Atırâu Üniversitesi Coğrafya, Kazakistan H.Dulati Taraz Devlet Üniversitesi Coğrafya, Kazakistan H.Jubanov Aktöbe Üniversitesi Coğrafya, Kazak Devlet Kız Pedagoji Enstitüsü Coğrafya, Kazakistan Korkut Ata Kızılorda Devlet Üniversitesi Coğrafya, M. Auezov Güney Kazakistan Üniversitesi Coğrafya, Kazakistan O.A. Baykonurov Jezkazgan Üniversitesi Coğrafya bölümleri coğrafya eğitimi yapılan bölümler arasına katılırken Kazakistan Ş. Esenov Devlet Üniversitesi Coğrafya bölümü kılavuzdan çıkarılmıştır. Böylelikle coğrafya

eğitimi alınabilecek üniversite sayısı 32'ye bölüm sayısı da 34'e birinci sınıfların kontenjanı da 816 olmuştur (ÖSYM, 1999: 1-64). Bu bölümler içerisinde Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi ile Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi coğrafya bölümlerinde ikinci öğretimde yapılmaya başlanmıştır (ÖSYM, 2000: 1-66).

2001 yılında, Dicle Üniversitesi Batman Eğitim Fakültesi Coğrafya Öğretmenliği, Bakü Devlet Üniversitesi Coğrafya, Nahçıvan Devlet Üniversitesi Coğrafya bölümlerinin coğrafya eğitimi yapılan bölümler arasına katılırken Fatih Üniversitesi Coğrafya bölümü kılavuzdan çıkarılmıştır. Ayrıca ikinci öğretim yapılan bölümler arasına Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesine ilave olarak Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi coğrafya bölümü de katılmıştır (ÖSYM, 2000: 1-69). Böylelikle coğrafya eğitimi alınabilecek üniversite sayısı 32, bölüm sayısı 31, birinci sınıfların kontenjanı da 925 olmuştur (ÖSYM, 2001: 1-69).

2002 yılında, coğrafya eğitimi yapılan üniversite ve fakülteler arasında 2001 yılına göre herhangi bir değişiklik olmamıştır. ÖSYM'nin yayımladığı kılavuza göre coğrafya eğitimi verilen üniversite sayısı 32, bölüm sayısı da 31, birinci sınıfların kontenjanı da 1006 olmuştur (ÖSYM, 2002: 1-70).

2003 yılında ÖSYM, A.S. Puskin Batı Kazakistan Sosyal Bilimler Devletler Üniversitesi, Kazakistan Abay Almatı Devlet Üniversitesi, Doğu Kazakistan Devlet Üniversitesi, Kazakistan H.Dosmuhamedov Atrau Üniversitesi, Kazakistan H.Dulati Taraz Devlet Üniversitesi, Kazakistan H.Jubanov Aktöbe Üniversitesi, Kazak Devlet Kız Pedagoji Enstitüsü, Kazakistan Korkut Ata Kızılorda Devlet Üniversitesi, M.Auezov Güney Kazakistan Üniversitesi, Kazakistan O.A.Baykonurov Jezkazgan Üniversitelerini kılavuzdan çıkardığı için coğrafya eğitimi yapılan üniversite sayısı 22, bölüm sayısı 23, birinci sınıfların kontenjanı da 962 olmuştur (ÖSYM, 2003; 1-71).

2004 yılında ÖSYM, Afyon Üniversitesi Uşak Fen-Edebiyat Fakültesinde Coğrafya ve Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesinde Coğrafya Öğretmenliği programlarına kılavuzda yer verirken Dicle Üniversitesi Batman Eğitim Fakültesi Coğrafya Öğretmenliği, Nahçıvan Devlet Üniversitesine yer vermediği için

coğrafya eğitimi yapılan üniversite sayısı 21, bölüm sayısı 24, birinci sınıfların kontenjanı da 1.045 olmuştur (ÖSYM, 2004: 1-71).

2005 yılında en son 2000 yılında öğrenci alan Fatih Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Nahcivan Devlet Üniversitesi Taratşunaslık Fakültesi coğrafya bölümlerin açılmasıyla coğrafya eğitimi yapılan üniversite sayısı 24, bölüm sayısı 27, birinci sınıfların kontenjanı da 1.150 olmuştur (ÖSYM, 2005: 1-79).

2006 yılında Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Uşak Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Sumgayıt Devlet Üniversitesi coğrafya bölümlerinin açılması ile coğrafya eğitimi yapılan üniversite sayısı 27, bölüm sayısı 29, birinci sınıfların kontenjanı da 1.168 olmuştur (ÖSYM, 2006: 1-79).

2007 yılında ÖSYM, coğrafya eğitimi verilecek olan yüksek öğretim kurumları arasına J. I. Mechikov Odessa Milli Üniversitesi Jeoloji ve Coğrafya Fakültesine kılavuzda yer verirken Al-Farabi Kazak Devlet Milli Üniversitesi, Nahcivan Devlet Üniversitesi, Y. Balasagin Kırgız Milli Üniversitesi ve Oş Devlet Üniversitesini kılavuzdan çıkarmıştır. Bu düzenleme ile coğrafya eğitimi yapılan üniversite sayısı 25, bölüm sayısı 26, birinci sınıfların kontenjanı da 1.169 olmuştur (ÖSYM, 2007: 1-82).

2008 yılında Giresun Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Coğrafya Öğretmenliği bölümlerinin açılması ile coğrafya eğitimi yapılan üniversite sayısı 26 (Bakınız Tablo 58) , bölüm sayısı 29, birinci sınıfların kontenjanı da 1.772 olmuştur (ÖSYM, 2008: 1-93).

Tablo 58

2008-2009 Eğitim ve Öğretim Yılında Coğrafya Eğitimi Veren Yüksek Öğretim Kurumları

Üniversite Adı	Fakülte Adı	Bölüm Adı	Kontenjanı
Afyon Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi	Coğrafya	62
		Coğrafya İÖ	62
Ankara Üniversitesi	Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi	Coğrafya	62
Atatürk Üniversitesi	Eğitim Fakültesi	Coğrafya Öğretmenliği	52
Atatürk Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi	Coğrafya	72
		Coğrafya İÖ	72
Balıkesir Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi	Coğrafya	72

		Coğrafya İÖ	72
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi	Coğrafya	67
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	Eğitim Fakültesi	Coğrafya Öğretmenliği	31
Dicle Üniversitesi	Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi	Coğrafya Öğretmenliği	41
Dokuz Eylül Üniversitesi	Buca Eğitim Fakültesi	Coğrafya Öğretmenliği	52
Ege Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi	Coğrafya	62
Fatih Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi	Coğrafya Coğrafya (Burslu)	34 10
Fırat Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi	Coğrafya	72
Gazi Üniversitesi	Gazi Eğitim Fakültesi	Coğrafya Öğretmenliği	52
Giresun Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi	Coğrafya	41
Harran Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi	Coğrafya Coğrafya İÖ	41 41
İstanbul Üniversitesi	Edebiyat Fakültesi	Coğrafya	103
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi	Coğrafya Coğrafya İÖ	62 62
Karadeniz Teknik Üniversitesi	Fatih Eğitim Fakültesi	Coğrafya Öğretmenliği	31
Marmara Üniversitesi	Atatürk Eğitim Fakültesi	Coğrafya Öğretmenliği	41
Marmara Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi	Coğrafya	41
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi	Coğrafya	52
Selçuk Üniversitesi	Eğitim Fakültesi	Coğrafya Öğretmenliği	41
Sakarya Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi	Coğrafya	41
Süleyman Demirel Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi	Coğrafya	41
Uşak Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi	Coğrafya Coğrafya İÖ	52 52
Yüzüncü Yıl Üniversitesi	Fen- Edebiyat Fakültesi	Coğrafya	52
Bakü Devlet Üniversitesi		Coğrafya	21
Sumgayıt Devlet Üniversitesi	Kimya Fakültesi	Coğrafya	5
J. I. Mechikov Odessa Milli Üniversitesi	Jeoloji ve Coğrafya Fakültesi		5

(Kaynak: ÖSYM, 2008: 1-93).

30 Mart 1983 tarihli 2809 sayılı yasa ile öğretmen yetiştirmenin yüksek öğretim kurumlarına devredilmesiyle geçen 25 yıllık sürede coğrafya ve coğrafya öğretmenliği bölümlerinin sayısı giderek artmıştır. 1984 yılında 12 üniversitede 13 bölümde birinci sınıflarda 883 öğrenci ile coğrafya eğitimi yapılabilecekken, 2008 yılında 26 üniversitede 29 bölümde birinci sınıflarda 1.772 öğrenci ile yapılabilecek duruma gelmiştir.. ÖSYM kılavuzunda yer alan birinci sınıf kontenjanlarının dolduğu varsayılarak ve bunların dört yıllık eğitimlerini tamamlayarak mezun oldukları kabul edilirse geçen 25 yılda yaklaşık 27.000 kişinin coğrafya eğitimi aldığı söylenebilir.

4.2.3. Öğretmen Eğitiminde Hizmet İçi Eğitim

Belli bir göreve atananlar kişiler, işe başladıkları günden emekli oluncaya kadar mesleklerinin gerisinde kalmamak ve etkin bir hizmet sağlamak için sürekli eğitim görmek zorundadır. Kişilerin göreve başladıkları andan emekli oluncaya kadar geçen zaman içinde, sürekli bir biçimde eğitilmeleri “Hizmet içi eğitim” kapsamına girmektedir (Özyürek, 1981: 13). Her meslekteki kişiler sürekli bir biçimde hizmet içi

eğitim gereksinimi duyarlar. Doktorlar devamlı surette yeni tedavi yöntemlerini izlemek, avukatlar yeni çıkan yasaları ve onların yorumlarını bilmek, öğretmenler ise değişim içindeki dünyanın sürekli gelişmelerinden haberdar olmak zorundadırlar (Orata, 1977: 1).

Hizmet içi eğitim her meslek için gereklidir. Ancak öğretmenler için hizmet içi eğitimin ayrı bir önemi ve yeri vardır. Bir ülkede, yeni nesillerin yaratıcı, verimli, yapıcı birer meslek sahibi; ülkesine karşı sorumluluklarının bilincine varmış vatandaşlar olarak yetiştirilmesinden sorumlu olan kişiler, öğretmenlerdir. Öğretmenler, araştırma sonuçlarına göre geliştirilen devletin eğitim politikasını uygulamaya koyan, uygulama sonuçları ile bu politikayı etkileyen ve toplumun istediği aydın tipinin yaratılması işinin sorumluluğunu üzerine alan bir meslek gurubunu oluşturmaktadırlar (Varış, 1974: 48).

Öğretmenler mesleki sorumluluklarını en iyi şekilde, kendilerini günün koşullarına göre yenilemekle yerine getirebilirler. Bilimdeki, teknolojidaki, kültürdeki ve sosyal yaşamdaki değişmeler eğitim teorisini ve uygulamasını değiştirmektedir. Öğretmenlerin bu değişmelere etkin bir biçimde uyum sağlamaları gerekmektedir. Bu ise ancak öğretmenleri sürekli hizmet içi eğitim programlarından geçirmekle olanaklıdır. Sürekli bir biçimde öğrenemeyen öğretmenin günün koşullarına uygun bir şekilde öğretim yapması beklenmemelidir(Özyürek, 1981: 13).

Millî Eğitim Bakanlığı öğretmen yetiştiren kurumlardan mezun olanların ihtiyacı karşılayamaması üzerine cumhuriyetin ilk yıllarında sık sık öğretmenlik formasyonu veren kurslar açılmıştır. Bu kurslarda sınıf öğretmeni, resim, el işleri, müzik ve beden eğitimi gibi dallarda branş öğretmenliği kursları açılmış; ve böylece, bu derslerin daha liyakatli öğretmenler tarafından verilmesi sağlanmaya çalışılmıştır (Öztürk, 2007: 114).

Cumhuriyetin ilk yıllarında Resim, Müzik, El İşleri, Beden Eğitimi, Ev İdaresi, Terbiyevî ve Sıhhî Oyunlar Eğitimi, Numune Dersleri, Tarih-Coğrafya Eğitimi, Okuma Tekniği ve Uçak Modelciliği gibi dallarda yetiştirmek amacıyla hizmet içi eğitim kursları da açılmıştır (Öztürk, 2007: 124).

4.2.3.1. Branş Öğretmenlerine Yönelik Hizmet İçi Eğitim Faaliyetleri

Araştırma kapsamında yapılan kaynak taramasında Millî Eğitim Bakanlığınca düzenlenen hizmet içi eğitim faaliyetlerine ilişkin olarak ulaşılan en önemli kaynak “öğretmen tekâmül kurs ve seminerleri programı” adlı belgedir. 1952 yılında MEB’ce öğretmenlerin ve bir kısım idare elemanlarının mesleki olgunlaşmalarını sağlamak üzere bütçenin nispetinde açılmasına karar verilen 36 kursun 5 tanesi coğrafya öğretmenlerine yönelik kurslardı (Bakınız Tablo 59).

Tablo 59

1952 Yılı Maarif Vekaleti Öğretmen Tekamül Kurs ve Seminer Programı

Kursun Adı	Katılımcılar	Zamanı	Katılımcı Sayısı	Öğretim görevlileri	Yeri
Gezili Coğrafya Kursu	Lise Köy Enstitüsü Öğretmenleri	7-7-1952 24-7-1952	30	Pr. Cemal Alagöz	Batı Anadolu Gezisi
Tabiiye Kursu	Lise Öğretmenleri	7-7-1952 9-8-1952	20	Hayri Ardiç Pr. Suavi Yalvaç Ömer Kayagülen Or.Pr.Dr. Hailbronn Or.Pr.Dr.Praunur Or.Pr.Dr.Koswing	İstanbul Eğitim Enstitüsü
Arkeolojik Gezi, Konferans, Seminer	Ankara Lisesi ve Muadili okulları Tarih-Coğrafya Öğretmenleri	20-7-1952 30-7-1952	50	Arkeolog Dr. Cahit Kınay Saim Ülgen Nurettin Can	Ankara
Arkeolojik Gezi, Konferans, Seminer	İstanbul Lisesi ve Muadili okulları Tarih-Coğrafya Öğretmenleri	20-7-1952 30-7-1952	50	Arkeolog Rüstem Duyuran	İstanbul
Arkeolojik Gezi, Konferans, Seminer	İzmir Lisesi ve Muadili okulları Tarih-Coğrafya Öğretmenleri	20-7-1952 30-7-1952	50	Arkeolog Necati Dolunay	İzmir

Kaynak: Maarif Vekaleti, 1952: 1-12 .

1952 Öğretmen Tekâmül Kurs Ve Seminerleri Programında imzası bulunan dönemin Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri, kurslara katılacak öğretmenler ile öğretim elemanları arasında sıkı bir işbirliği sağlanmasını, öğretme durumunda olan hocaların faaliyetlerin, öğrenenlere çalışmalarında rehberlik etme şeklinde anlaşılması konusunda uyarılarda bulunmuştur. Ayrıca kursun hedefine göre öğretmenlerin ders yılı içinde sınıflarında ve atölyelerinde uğradıkları güçlükleri ortaya koyabilmeleri ve bu güçlüklerin ortadan kaldırılabilmesi için hep birlikte düşünülerek öğretmenlere birbirlerinin tecrübelerinden faydalanma fırsatı ve imkânı verileceğini dile getirmiştir (Maarif Vekâleti, 1952: 2).

1952 yılında Maarif Vekâletince Öğretmen Tekâmül Kurs Ve Seminerlerin sayı ve tür olarak artırılarak 1953 yılında da açıldığı belirlenmiştir. 1953 yılında açılan programda 56 adet kurs ve seminerden 4 tanesi coğrafya öğretmenlerine yönelikti (Bakınız Tablo 60).

Tablo 60

1953 Yılı Maarif Vekaleti Öğretmen Tekamül Kurs ve Seminer Programı

Kursun Adı	Katılımcılar	Zamanı	Katılımcı Sayısı	Öğretim görevlileri	Yeri
Gezili Coğrafya Kursu	Köy Enstitüleri ve Öğretmen okulları Coğrafya Öğretmenleri	10-08-1953 25-08-1953	31	Pr. Cemal Alagöz Faik Reşit Unat	Düziçi Köy Enstitüsü
Sosyal Bilgiler Kursu	Köy Enstitüleri ve Öğretmen okulları Tarih-Coğrafya ve yurttaşlık bilgisi Öğretmenleri	6-4-1953 18-4-1953	54	Prof Beala	Gazi Eğitim Enstitüsü
Gezili Coğrafya Kursu	Lise Coğrafya Öğretmenleri	6-7-1953 21-7-1953	30	İstanbul Üniversitesi Profesörleri	Kastamonu Lisesi
Tabiiye Kursu ve jeoloji çalışmaları	Lise Tabiiye Öğretmenleri	6-7-1953 21-7-1953	20	Hayri Ardiç Pr. Suavi Yalvaç Or.Pr.Dr. Hailbronn Or.Pr.Dr.Praunur Or.Pr.Dr.Koswing	İstanbul Eğitim Enstitüsü

Kaynak: Maarif Vekaleti, 1953: 1-16 .

1953 Öğretmen Tekâmül Kurs Ve Seminerleri Programında bir önceki programda yer alan ve coğrafya öğretmenlerinin de katılabildiği “Arkeolojik Gezi, Konferans, Seminerleri” tarih öğretmenlerine yönelik olarak düzenlenmiştir (MEB, 1953: 15-16). Gezili coğrafya kurslarının sayısı artırılarak ikiye çıkarılmış ve bir önceki programda yer almayan Tabiiye ve Geoloji Çalışmaları başlıklı kurs açılmıştır (MEB, 1953: 10).

1953 Programında imzası bulunan dönemin Millî Eğitim Bakanı Rıfki Salim Burçak, 1952-53 öğretim yılı yaz aylarında uygulanacak kurs ve seminerlerin okul müdürleri, daha önceki yıllarda düzenlenen kurslara katılan öğretim görevlileri ve öğretmenlerin fikir ve tavsiyelerinden yararlanılarak hazırlandığını belirtmektedir (MEB, 1953: 3).

1953 Programına göre açılacak kurslara katılacakların bir kısmı Bakanlıkça belirlenecek ve bunların her türlü gideri Bakanlıkça karşılanacaktı. Onun dışında Bakanlıkça davet edilmeyen katılımcılar konaklama dışındaki giderlerini kendileri

karşılıyacaktı (MEB, 1953: 6). 1953 Programına göre kurs ve seminerlerin devam edeceklerin ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde düzenlenmesi, idare edilmesi ve başarılı olabilmesi için yapılması gereken çalışmalar şunlardır (MEB, 1953: 4):

- Kurslara katılacak öğretmenler ile idareci öğretmenler arasında sıkı bir işbirliği sağlanması,
- Atölye ve laboratuvar çalışmalarının tamamen tatbiki mahiyetle ve maksada uygun yürütülmesi,
- Katılımcıların, bu çalışmaları gerektiği şekilde takip edebilmeleri için konular hakkında not, resim ve çalışmaların faaliyetlerden önce hazırlanıp öğretmenlere dağıtılması
- Her çeşit kurs ve seminerin çevre, fabrika ve atölye gezileri ile zenginleştirilmesidir.

1952 ve 1953 yıllarında öğretmenlere yönelik olarak düzenlenen kurs ve seminerlerin sayıca ve türce azalmakla beraber 1954 yılında da açıldığı tespit edilmiştir. 1954 yılında açılan 30 adet kurs ve seminerden 4'ü İlköğretim Genel Müdürlüğüne, 10'u Orta Öğretim Genel Müdürlüğüne, 14'ü Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğüne, 1'i Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne ve 1'i de Beden Eğitimi ve İzcilik Müdürlüğüne idare edilecek kurslardı (MEB, 1954: 1-10).

1954 yılı Öğretmen Tekâmül Kurs Ve Seminer Programında 1952- ve 1953 yıllarından farklı olarak coğrafya öğretmenlerine yönelik olarak herhangi bir faaliyet planlanmadığı belirlenmiştir.

1954 Programından kursların idare edilmesi ve başarılı olabilmesi için yapılması gereken çalışmalara ilişkin yapılan açıklamalar 1952 ve 1953 yıllarındaki açıklamalar ile örtüşmektedir. Ancak “Kurs ve seminerlere katılanlar mesleki bilgi ve görgülerini artırmak amacıyla dış memleketlere gitmek için müracaatta bulduklarında kurs ve seminerlerdeki başarıları eşit hallerde, tercih hakkı olarak tanınacaktır” ifadesi yeni bir açıklama olarak tespit edilmiştir (MEB, 1954: 5).

Millî Eğitim Bakanlığın 1961 yılında Öğretmeni İş Başında Yetiştirme Daire Başkanlığını kurması ile sistemli bir şekilde başlayan hizmet içi eğitim faaliyetlerine *bilimdeki değişmeler, toplumdaki değişmeler, okullardaki değişmeler, öğretmenlerin kendilerinin değişmeleri, öğretim süreçlerindeki değişmeler, çocuk gelişimi konusundaki*

ilerlemeler, öğretmenlerin hizmet öncesi doğan eksikliklerini gidermeye²¹ yönelik uygun kurs ya da seminerler düzenlenmesi ölçütünden bakıldığında düzenlenen hizmet içi eğitim faaliyetlerinin nicelik ve nitelik bakımından yeterli olduğu söylenemez. Örneğin 1961 den 2008 yılına kadar geçen 47 yıllık dönemde coğrafya öğretim programları 1971, 1973, 1982, 1983, 1992 ve 2005 yıllarında değişmesine rağmen bu dönemde programları tanıtmaya yönelik düzenlenen kurs ya da seminer sayısı sadece 2'dir. Aynı dönemde coğrafya öğretiminde coğrafi bilgi sistemleri gibi birçok yeni öğretim uygulamaları ortaya çıkmasına karşın öğretim yöntem ve tekniklerine yönelik olarak düzenlenen kurs ya da seminer sayısı 3'ü gezili olmak üzere 6'dır.

Tablo 61

1961-2008 Yılları Arasında Coğrafya Öğretmenlerine Yönelik Olarak Açılan Hizmet İçi Eğitim Faaliyetleri

Sıra Nu	Yılı	Kursun Adı	Yeri	Tarihi	Katılımcı Sayısı
1	1961	Gezili Coğrafya Kursu Hareket Yeri İstanbul	İstanbul	5-24 Temmuz	28
2	1962	Gezili Coğrafya Kursu Hareket Yeri İstanbul	İstanbul	16-30 Temmuz	29
3	1968	Coğrafya Kursu	Ankara	08-20 Temmuz	29
4	1969	Gezili Coğrafya Kursu	Ankara	4-18 Ağustos	31
5	1973	Yurdu Tanımda Coğrafya Kursu	Konya	6-18 Ağustos	45
6	1974	Coğrafya Semineri	Çanakkale	8-12 Temmuz	34
7	1974	Coğrafya Semineri	Trabzon	8-20 Temmuz	38
8	1975	Coğrafya Semineri	Çanakkale	21 Temmuz-1 Ağustos	38
9	1976	Coğrafya Kursu	İçel	21-30 Temmuz	32
10	1989	Coğrafya Kursu	Burdur	26 Haziran-4 Temmuz	100
11	1990	Gezili Coğrafya Öğretim Metotları Semineri	Malatya	13-24 Ağustos	80
12	1990	Coğrafya Formatörlük Kursu	Ankara	1990	40
13	1993	Gezili Coğrafya Öğretim Metotları Semineri	Aksaray HİE	2-13 Ağustos	76
14	1994	Gezili Coğrafya Öğretim Metotları Semineri	İçel HİE	4-15 Temmuz	76
15	1994	Çevre Konusunda Formatör Öğretmen Seminerleri	Ankara	31 Ocak-18 Şubat	168
16	1995	Güzel ve etkili konuşma Metotları Kursu	Nevşehir	17-28 Temmuz	80
17	1996	Güzel ve etkili konuşma Metotları Kursu	Sinop	01-12 Temmuz	74
18	1998	Erozyonla mücadele Metotları Kursu	Şanlıurfa	14-18 Haziran	80
19	1999	Coğrafya Dersi Programını tanıtım semineri	Çanakkale	24-28 Ağustos	80
20	1999	Milli Coğrafya Dersi Programını tanıtım semineri	Malatya	17-21 Ağustos	80
21	2000	Erozyonla mücadele Metotları Kursu	Antalya	14-18 Haziran	80
22	2001	Eğitimde Teknoloji Kullanım Semineri	Trabzon	30-03/8/2001	80

²¹ Daha detaylı bilgi için Leyla Özyürek'in Ankara Üniversitesi Eğitim yayınlarından 1981 yılında çıkan "Öğretmenlere Yönelik Hizmet içi Programlarının Etkiliği" adlı çalışmasına bakınız.

23	2001	Coğrafya Öğretim Metotları Semineri	Şanlıurfa	4-8/6/2001	81
24	2002	Coğrafya Öğretim Metotları Semineri	Aksaray	1-5/7/2002	50
25	2003	Erozyon ve Çevresel Geleceğimiz Semineri	İstanbul	3-7/3/2003	150
26	2003	Erozyon ve Çevresel Geleceğimiz Semineri	Edirne	20-23/5/2003	80
27	2003	Erozyon ve Çevresel Geleceğimiz Semineri	Manisa	23-26/9/2003	80
28	2004	Coğrafya Kursu	Van	21-25/6/2004	50
29	2004	Coğrafya Kursu	Van	05-09/7/2004	50
30	2004	Coğrafya Kursu	Yalova	31-03/7/2004	50
31	2004	Çevre Eğitimi Kursu	Mersin	09-13/8/2004	100
32	2004	Erozyonla Mücadele Metotları Semineri	Aksaray	16-20/8/2004	81
33	2006	Ders Kitabı Hazırlama ve Değerlendirme Semineri	İzmir	06-10/3/2006	10
34	2006	Erozyon ve Çevre Eğitimi Semineri	Afyon	14-17/3/2006	81
35	2006	Erozyon ve Çevre Eğitimi Semineri	Ordu	20-23/6/2006	81
36	2006	Coğrafya Dersi Programlarını Tanıtım Semineri	Yalova	10-14/7/2006	100
37	2006	Doğa ve Erozyon Eğitimi Semineri	Bolu	16-21/7/2007	50
38	2006	Ölçme ve Değerlendirmede Yeni Yaklaşımlar Semineri	Rize	10-14/7/2006	81
39	2006	Erozyon ve Çevre Eğitimi Semineri	Tokat	05-08/9/2006	
40	2007	Doğa ve Erozyon Eğitimi Semineri	Bolu	09-13/7/2007	50
41	2007	Öğretim Yöntem ve Teknikleri Semineri	Van	09-13/7/2007	100
42	2008	Doğa ve Erozyon Eğitimi Semineri	Bolu	13-18/7/2008	50
		Toplam			2.827

Millî Eğitim Bakanlığınca 1961-2008 yılları arasında düzenlenen 11.555 Hizmet içi eğitim kurs ya da seminerden 42 tanesinin coğrafya öğretmenleri için düzenlendiği görülmektedir (Bakınız tablo 62).

Tablo 62

1960-2008 Yılları Arasında Hizmet İçi Eğitim Faaliyetleri İle Bu Faaliyetlere Katılanların Yıllara Göre Dağılımı

Yıllar	Faaliyet Sayısı	Faaliyete Katılanların Sayısı	Yıllar	Faaliyet Sayısı	Faaliyete Katılanların Sayısı
1960	2	85	1985	79	17019
1961	31	1155	1986	135	23526
1962	53	1620	1987	181	18649
1963	71	2328	1988	131	145300
1964	64	1935	1989	378	135483
1965	90	2901	1990	348	29835
1966	52	1590	1991	-	-
1967	43	1256	1992	-	-
1968	60	2064	1993	404	100000
1969	63	2926	1994	476	196058
1970	32	1103	1995	447	150000
1971	77	4014	1996	447	150000
1972	79	5669	1997	471	150000
1973	166	12196	1998	380	150000
1974	136	8652	1999	455	150000
1975	106	6163	2000	404	150000
1976	119	8604	2001	400	150000

1977	77	5579	2002	348	41779
1978	85	4421	2003	348	33924
1979	57	2645	2004	547	37897
1980	69	3259	2005	575	49004
1981	125	7423	2006	620	53160
1982	89	6251	2007	498	51279
1983	99	13712	2008	796	55497
1984	142	22054	TOPLAM	11.555	2.168.015

1961-2008 yılları arasında coğrafya öğretmenlerine yönelik olarak düzenlen 42 kurs ya da seminerinin 11 tanesinin doğa ve erozyon eğitimi, 3 tanesi gezili olmak üzere 14 tanesinin coğrafya eğitimi, 3 tanesi gezili olmak üzere 6 tanesinin öğretim metotları, 2 tanesinin güzel konuşma ve yazma, 2 tanesinin formatörlük, 1 tanesinin eğitimde teknoloji kullanımı, 1 tanesinin ders kitabı hazırlama ve değerlendirme, 2 tanesinin coğrafya program tanıtımı, 1 tanesinin millî coğrafya program tanıtımı, 1 tanesinin ölçme değerlendirme, 1 tanesinin çevre eğitimine yönelik olarak düzenlenmiştir.

1961-2008 yılları arasında düzenlenen 11.55 kurs ya da seminere 2 milyon 168 bin 15 kişi katılım sağlamıştır. Aynı dönemde coğrafya öğretmenlerine yönelik olarak düzenlenen 42 kurs ya da seminere ise 2 bin 827 öğretmen katılım sağlamıştır.

4.2.4. Coğrafya Öğretmenlerin Görev ve Sorumlulukları

Gürsoy (1992) Türkiye’de Orta Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi Sorunları ve Çözüm Önerileri başlıklı yüksek lisans tezinde coğrafya öğretmenlerin görev ve sorumluluklarını: öğrencileri coğrafya öğretim programında öngörülen amaçlar doğrultusunda yetiştirmek (Gürsoy, 1992: 52) olarak ifade etmiştir. Öğretmenlerin eğitim etkinliklerindeki rollerini de eğitim sürecini oluşturan faktörlerle ilişkiler ve eğitim hizmet alanları ile olan ilişkiler olarak iki yönlü olarak açıklamıştır.

Gürsoy (1992) coğrafya öğretmenlerin hizmet alanları açısından görev ve sorumluluklarını planlama, araştırma, program ve eğitim materyallerini geliştirme, yöntem ve denetime yardım, rehberlik ve danışmanlık yapmak ve öğretme ve öğretme süreçlerinde açısından öğretmenin görevlerini ise öğretme, öğrenme süreçlerini tasarılama, içeriği analiz etme, düzenleme, takdim ve geliştirme, çağdaş öğretim teknolojilerini kullanma, bağımsız ve grup çalışmaları yapabilme, öğrencilerin öğrenme ihtiyaçlarını ve sorunlarını tanıma ve buna uygun yaşantılar sağlamak olarak belirtmiştir (Gürsoy, 1992: 52).

Gürsoy (1992)'a göre coğrafya öğretmenlerin görev sorumluluklarını yerine getirebilmeleri için sahip olmaları gereken yeterlilikleri; genel eğitim ve genel kültür, öğretim alanıyla ilgili formasyon, eğitim bilimlerinin kurumsal yönüne ilişkin yetenekler geliştirmek, eğitimin teknik ve teknolojik yönleri ile ilgili yetenekler ve sıralan bu yetenekleri kaynaştırmak olarak beş boyutlu bir bütün olarak tanımlamıştır. Ayrıca beş boyutu içeren bu yeterlilikleri daha öze olarak şu şekilde sıralamıştır (Gürsoy, 1992: 52):

- Program geliştirme
- Öğretilecek konuyu bilme ve öğretebilme
- Tesis ve araç kullanabilme
- Öğretme ve öğrenme etkinliklerini yürütebilme
- Danışmanlık ve rehberlik yapabilmek
- Zaman ve mekânı planlayabilmek
- Takım çalışması yapabilmek
- Kendi kendini yetiştirebilme ve değerlendirme
- Belli alanlarda uzmanlaşabilmek

3 Kasım 2002 seçimlerinde en çok oyu alan Adalet ve Kalkınma Partisine (AKP) Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer tarafından hükümeti kurmakla görevlendirilen Kayseri Milletvekili Abdullah Gül'ün 58. Hükümeti kurması ile başlayan dönemde öğretmen yetiştirme sistemi üzerinde politika ve strateji değişikliğine yönelik makro politikalar geliştirilmemiştir.

AKP döneminde eğitim alanında yapılan çalışmalardan biride öğretmenlik mesleğinin statüsünün yükseltilmesi ve öğrencilerin alacakları eğitimin niteliğinin artırılması için başlatılan öğretmen yeterliklerini belirlenmesi çalışmasıdır. Bu çalışma ile öğretmenlik mesleği genel yeterlilikleri ile özel alan yeterlilikleri belirlenmesi çalışmaları yapılmıştır. Bu kapsamda öğretmenlik mesleği genel yeterlilikleri belirlenmiş ve ortaöğretimde matematik, ingilizce, türk dili ve edebiyatı, kimya, fizik, biyoloji, tarih, felsefe ve coğrafya derslerinin yeterlilikleri belirlenmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığının Dünya Bankasının finansal desteği ile yürüttüğü Ortaöğretim Projesi kapsamında yürütülen öğretmen yeterliliklerinin belirlenmesine

ilişkin çalışmalar çerçevesinde Coğrafya öğretmenlerine yönelik olarak geliştirilen özel alan yeterlilikleri Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 10 Ocak 2011 tarih ve 154 sayılı kararı ile kabul edilmiştir (MEB, 2011). Alınan bu karara göre coğrafya alanında; Alan Bilgisi, Alan Eğitimi, Tutum ve Değerler alanlarında 23 yeterlilik ve 122 performans göstergesi belirlenmiştir (Bakınız Tablo 63).

Tablo 63

Coğrafya Öğretmenlerinin Özel Alan Yeterlilikleri

Yeterlilik Alanı	Alan Bilgisi
KAPSAM	Bu yeterlilik alanı; coğrafi metodolojiyi kullanabilmeyi, konum analizi yapabilmeyi, su varlığını analiz edebilmeyi, toprak varlığını değerlendirebilmeyi, biyocoğrafya unsurlarını kavrayabilmeyi, yerleşme özelliklerini analiz edebilmeyi, ekonomik sistem ve süreçlerini değerlendirebilmeyi, turizm olgusunu değerlendirebilmeyi, kültüre yönelik mekânsal analiz yapabilmeyi kapsar.
Yeterlilikler	Performans Göstergeleri
A1. Coğrafi Metodolojiyi Kullanabilme	A1.1. Coğrafya biliminin tarihsel süreçte değişim ve gelişimini açıklar. A1.2. Coğrafya alanındaki ulusal ve uluslar arası gelişmeleri uygulamalarına yansıtır. A1.3. Coğrafya biliminin temel kavramlarını ve temalarını kullanır. A1.4. Coğrafyanın ikili yapısını doğa ve beşeri bilimlerle ilişkilendirir. A1.5. Coğrafyanın meteoroloji, jeoloji, biyoloji, demografi, ekonomi, sosyoloji, tarih, fizik, kimya, siyaset, hidroloji gibi bilimlerle bağını kurar. A1.6. Coğrafya bilimine katkıda bulunan bilim adamlarını ve katkılarını açıklar. A1.7. Temel coğrafi kavramlar ve temalardan yararlanarak karşılaştığı problemleri çözer. A1.8. Coğrafi araştırmaların temel veri ve kaynaklarını kullanır. A1.9. Coğrafi araştırmalardan elde ettiği verileri sınıflandırır. A1.10. Sınıflandırdığı istatistikî verileri tablo, grafik ve haritalarla görselleştirir. A1.11. Coğrafi sorgulama aşamalarından elde edilen sonuçları yorumlar. A1.12. Coğrafi konuları açıklarken coğrafi bilgi sistemlerinden yararlanır.
A2. Konum analizi yapabilme	A2.1. Mekânı tanımlamada koordinat sistemine ait temel kavramları kullanır. A2.2. Koordinat sistemini oluşturan unsurları kullanarak hesaplamalar yapar. A2.3. Konumsal özellikler açısından ülkeler ve bölgeler hakkında çıkarımlarda bulunur. A2.4. Konum analizlerinde harita becerilerini kullanır. A2.5. Konumsal özelliklerden yola çıkarak yer, bölge, akın ve mekân ayrımını yapar. A2.6. Ülke ve bölgelerin konumsal özelliklerinden yola çıkarak bunlar arasındaki ilişkiler hakkında çıkarımlarda bulunur. A2.7. Farklı yer ve bölgelerin konumsal ilişkisini irdeleyerek ülke ve bölgeleri sınıflandırır. A2.8. Türkiye'nin konumsal özelliklerine yönelik çıkarımlarda bulunur. A2.9. Türkiye'nin konumsal değerlerini bölgesel ve küresel ilişkiler açısından yorumlar.
A3. İklimle ilgili uygulamalar yapabilme	A3.1. İklimin temel kavramlarını kullanarak özelliklerini açıklar. A3.2. İklim elemanlarının özelliklerini ve dağılımını diğer doğal süreçlerle ilişkilendirir. A3.3. İklimle ilgili verileri yorumlayarak iklim bölgeleri hakkında çıkarımlarda bulunur. A3.4. İklimle etkileşimde olan diğer süreçleri ilişkilendirerek olası değişimlerle ilgili çıkarımlarda bulunur. A3.5. İklimde meydana gelen ekstrem durumları sorgular. A3.6. İklim değişimlerinin yerel-küresel etkilerini sorgular.
A4. Yer şekillerini kavrayabilme	A4.1. Yer şekillerini oluşum süreçlerine göre sınıflandırır. A4.2. Yer şekillerinin oluşumunu ilgili kuram ve kavramları kullanarak açıklar. A4.3. Yer şekillerinin oluşum süreçleri ile kayaçların özelliklerini ilişkilendirir. A4.4. Yer şekillerini değişim ve süreklilik açısından değerlendirir.
A5. Su varlığını analiz edebilme	A5.1. Su kaynaklarını oluşumları, buldukları yer ve özelliklerine göre ayırt eder. A5.2. Su kaynaklarının doğal ve beşerî süreçler ile etkileşimini açıklar.

	A5.3. Su kaynaklarının olası değişimleriyle ilgili öngörülerde bulunur. A5.4. Sürdürülebilir su yönetim stratejileri geliştirir.
A6. Toprak varlığını değerlendirebilme	A6.1. Toprak oluşumunda etkili olan faktörlerle toprakların özelliklerini ilişkilendirir. A6.2. Topraklan oluşum şekillerine göre sınıflandırır. A6.3. Yeryüzünde farklı toprak tiplerinin dağılışında etkili olan faktörleri sorgular. A6.4. Arazilerin doğru kullanımına yönelik uygulamaları kritik eder. A6.5. Yanlış arazi kullanımını önlemek için çözümler geliştirir.
A7. Biyocoğrafya unsurlarını kavrayabilme	A7.1. Bitki türlerinin ve topluluklarının dağılışını yetiştirme koşullarını göz önünde tutarak açıklar. A7.2. Doğal hayvan topluluklarının dağılışını yaşama koşulları ile ilişkilendirir. A7.3. Bitki ve hayvan türlerini çeşitli kriterlere göre sınıflandırır. A7.4. Doğal süreçlerin dağılışını biyocoğrafik unsurları kullanarak açıklar. A7.5. Tükenmekte olan türlerin korunmasına stratejiler geliştirir.
A8. Nüfus özelliklerini kavrayabilme	A8.1 Nüfus ile ilgili terimleri kullanarak nüfus özellikleri hakkında çıkarımlarda bulunur. A8.2. Nüfusla ilgili verileri yorumlar. A8.3. Nüfus dağılışının ve hareketlerinin nedenlerini ve sonuçlarını ilişkilendirir. A8.4. Nüfus politikaları ile nüfus projeksiyonlarını ilişkilendirerek geleceğe yönelik tahminlerde bulunur. A8.5. Ülkelere göre farklı nüfus sorunlarını kavrar.
A9. Yerleşme özelliklerini analiz edebilme	A9.1. Yerleşmelerin ortaya çıkışında etkili olan faktörleri ve yerleşmelerin gelişim sürecini ilişkilendirir. A9.2. Yerleşmeleri doku, biçim ve fonksiyonel özelliklerine göre sınıflandırır. A9.3. Yerleşmelerin yerel, bölgesel, ulusal ve küresel etkilerinin neler olabileceğini belirtir. A9.4. Yerleşmeler üzerinde etkili olan faktörleri dikkate alarak yerleşmelerin geleceği ile ilgili kestirimler yapar. A9.5. Yerleşmelerde zamanla olabilecek değişimleri yorumlar.
A10. Ekonomik sistem ve süreçlerini değerlendirebilme	A10.1. Ekonominin temeli olan üretim, tüketim ve dağıtım süreçlerinin mekânsal dokusunu ortaya koyar. A10.2. Ekonomik sektörleri analiz ederek gelişmesinde belirleyici olan faktörler hakkında çıkarımlarda bulunur. A10.3. Ülkelerin kalkınmışlık düzeylerini ekonomik faaliyetlerine göre kritik eder. A10.4. Ekonomik faaliyetlerin dağılışını ve sonuçlarını ortaya koyar. A10.5. Ekonomik kaynakları sürdürülebilirlik açısından sorgular. A10.6. Ekonomik faaliyetlerdeki tarihsel gelişim ve değişimi sorgular.
A11. Turizm olgusunu değerlendirebilme	A11.1. Doğal ve beşerî varlıkları turizm potansiyeli açısından belirleyerek turizm faaliyetlerinin dağılışlarıyla ilişkilendirir. A11.2. Turizmin toplumlar ve ülkeler açısından etkisini ve sonuçlarını analiz eder. A11.3. Sürdürülebilir turizme yönelik senaryolar geliştirir.
A12. Kültüre yönelik mekânsal analizi yapabilme	A12.1. Kültürlerin ortaya çıkışında etkili olan coğrafi faktörleri açıklar. A12.2. Kültürel unsurlarla mekân düzenlemeleri arasında ilişki kurar. A12.3. Yeryüzündeki kültürlerin gelecekteki olası durumlarına yönelik çıkarımlarda bulunur.
A13. Afetleri ve çevre sorunlarını değerlendirebilme	A13.1 Çevreyi oluşturan doğal ve beşerî unsurların özelliklerini yorumlar. A13.2. Çevreyi dinamik kılan doğal döngülerle ekosistem arasında ilişki kurar. A13.3. Çevresel unsurların olası değişimlerine ve sonuçlarına yönelik tahminlerde bulunur. A13.4. Doğal ortamda bozulmalara neden olan faktörleri yorumlar. A13.5. Çevre sorunları ve afetlerin dağılışlarını analiz eder. A13.6. Çeşitli ölçütlere göre çevre sorunlarının ve afetlerin nelere yol açabileceğini açıklar. A13.7. Çeşitli ülkelerin çevre sorunlarına yönelik uygulamaları karşılaştırır. A13.8. Afet risk yönetimi ve olası sonuçları için senaryolar geliştirir.
A14. Yaşadığı alandaki coğrafi değerleri kullanabilme	A14.1. Yaşadığı alanın coğrafi özelliklerini kavrar. A14.2. Türkiye'nin fiziki coğrafya özelliklerini analiz eder. A14.3. Türkiye'nin beşerî özelliklerini analiz eder. A14.4. Türkiye'nin coğrafi unsurlarının ülkeye kattığı değerleri yorumlar.
Yeterlilik Alanı	Alan Eğitimi Bilgisi
KAPSAM	Bu yeterlilik alanı, öğretim sürecini öğretim programına uygun olarak planlayabilmeyi, coğrafya öğretimine uygun materyal ve ortam hazırlayabilmeyi, coğrafya öğretim süreci faaliyetlerini gerçekleştirebilmeyi, yer temelli öğrenmeyi kullanabilmeyi, coğrafya dersi öğretim programına uygun ölçme değerlendirme uygulamaları yapabilmeyi ve coğrafi beceriler kullanabilmeyi kapsar.
Yeterlilikler	Performans Göstergeleri

B1. Öğretim programına uygun olarak planlayabilme	B1.1. Planlarını hazırlarken ilköğretim fen ve teknoloji dersi ile sosyal bilgiler dersini coğrafya ile ilişkilendirir. B1.2. Öğretim programının yaklaşımına uygun ders planları hazırlar. B1.3. Öğretim programında yer alan kazanımlara göre içerik oluşturur. B1.4. Öğretim sürecini planlarken mekândaki fiziksel koşulları kazanım, zaman ve bireysel farklılıkları dikkate alır. B1.5. Öğretim programında yer alan kazanımların diğer derslerle ilişkilendirir. B1.6. Bulunduğu mekândaki fiziksel koşullara, coğrafya dersi öğretim programında yer alan kazanımların içeriğine uygun sınıf içi ve sınıf dışı etkinlikleri planlar. B1.7. Öğretim programına uygun farklı öğretim tekniklerini tasarlar. B1.8. Plan hazırlarken bilgi iletişim teknolojileri ve Coğrafi Bilgi Sistemlerinden (CBS) yararlanır.
B2. Coğrafya öğretimine uygun materyal ve ortam hazırlayabilme	B2.1. Öğretim materyalleri hazırlarken ulusal ve uluslararası coğrafya kaynaklarını ve ürünlerini kullanır. B2.2. Coğrafi konularının içeriğine göre farklı materyaller kullanarak ortamı düzenler. B2.3. Ders içeriğine, fiziksel ve teknolojik koşullara uygun etkinlikler hazırlar.
B3. Coğrafya öğretim süreci faaliyetlerini gerçekleştirebilme	B3.1. Öğretim materyallerini (harita, grafik, kesit, diyagram, model küre, fotoğraf vb) etkili ve verimli kullanır. B3.2. Öğretim programında yer alan kazanımlara uygun olarak hazırlanan sınıf içi/dışı etkinlikleri uygular. B3.3. Öğretim programında yer alan kazanımları işlerken Atatürk'ün yaşantısı ve görüşlerinden örnekler kullanır. B3.4. Uygulamalar esnasında karşılaşılan problemlere karşı çözümler üretir.
B4. Yer temelli öğrenmeyi kullanabilme	B4.1. Eğitim-öğretim sürecinde yerel coğrafi şartları uygulamalarında kullanır. B4.2. Yakın çevreden başlamak üzere coğrafi gezi ve gözlemler yapar. B4.3. Coğrafya ile ilgili sivil toplum kuruluşlarının faaliyetlerine katılır. B4.4. Coğrafya ile ilgili etkinliklere toplumsal katılım sağlar.
B5. Öğretim programına uygun ölçme değerlendirme uygulamaları yapabilme	B5.1. Coğrafya dersinin amaçlarına uygun ölçme-değerlendirme araçlarını belirler. B5.2. Coğrafyanın içeriğine göre farklı ölçme ve değerlendirme araçlarını hazırlar. B5.3. Öğretim programında yer alan kazanımlara ve fiziksel koşullara uygun ölçme ve değerlendirme araçlarını kullanır. B5.4. Ölçme ve değerlendirme sonuçlarını yorumlayarak geri bildirimde bulunur. B5.5. Ölçme değerlendirme sonuçlarına göre önlemler alarak bunları yeni uygulamalarda kullanır.
B6. Coğrafi beceriler kullanabilme	B6.1. Coğrafi becerileri kullanım amaçlarına göre sınıflar. B6.2. Coğrafi becerilerin uygulama alanlarını belirler. B6.3. Coğrafi becerileri kazandırmaya yönelik uygun öğretim materyalleri kullanır. B6.4. Uygun ortamlarda coğrafi becerilerin uygulanmasını sağlar. B6.5. Coğrafi becerilerden yararlanarak uygulamalar geliştirir. B6.6. Coğrafi becerileri kullanarak geleceğe yönelik tasarımlar geliştirir. B6.7. Coğrafi sorgulamalar yapar.
Yeterlilik Alanı	Tutum ve Değerler
KAPSAM	Bu yeterlilik alanı, doğayı korumaya yönelik değer ve tutuma sahip olabilmeyi, insanlığın birikimlerini korumaya yönelik değer ve tutuma sahip olabilmeyi ve ulusal bilinç oluşturmada coğrafyayı kullanabilmeyi kapsar.
Yeterlilikler	Performans Göstergeleri
C1. Doğayı korumaya yönelik değer ve tutuma sahip olabilmeye	C1.1. Doğal varlıkları sahiplenmeye yönelik uygulamaları destekler. C1.2. Doğal varlıkları koruma yöntemlerini geliştirerek paylaşır. C1.3. Doğa-insan uyumu ile ilgili sürdürülebilir planlamalar geliştirir.
C2. İnsanlığın birikimlerini korumaya yönelik değer ve tutuma sahip olabilmeye	C2.1. İnsanlığa ait değerleri korumanın önemine inanır. C2.2. Bulunduğu çevredeki sorunlara ve çözümlere yönelik duyarlılık gösterir. C2.3. İnsanlığa ait birikimlere saygı duyar. C2.4. İnsanlığın ortak varlıklarını, mirasını yaşatma ve geleceğe aktarma sorumluluğu taşır.
C3. Ulusal bilinç oluşturmada coğrafyayı kullanabilme	C3.1. Türkiye'nin doğal ve beşeri değerlerini ulusal çıkarlar açısından yorumlar. C3.2. Milli bütünlük açısından Türkiye'nin coğrafi şartlarının ulusal bilince etkilerini açıklar. C3.3. Türkiye Cumhuriyeti'nin milli karakterini coğrafi unsurlarla ilişkilendirerek Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş felsefesini Atatürk'ün görüş ve ilkelerini içselleştirir. C3.4. Türkiye'nin konumundan kaynaklanan coğrafi değerlerin uluslar arası ilişkilerdeki yerini yorumlar. C3.5. Türkiye'nin uluslar arası alanda karşılaştığı sorunlara duyarlılık gösterir.

Millî Eğitim Bakanlığı tarafından öğretmen yeterliliklerin belirlenmesine yönelik yürütülen çalışmalar kapsamında coğrafya öğretmenleri özel alan yeterliliklerinin geliştirilerek uygulanmaya konması olumlu bir çalışma olarak görülmektedir.

Alan bilgisi başlığı altında yer verilen yeterlilikler içerisinde fiziki coğrafya konularından olan iklim, yer şekilleri, toprak, su varlığı, afetler ve çevre sorunları ve biyocoğrafya, beşeri ve ekonomik coğrafya konularından kültür, ekonomik, nüfus, turizm ve yerleşmeye ilişkin yeterliliklere yer verilmiştir. Ayrıca coğrafyanın alt dallarına bire bir yerleştiremeyen metodoloji ile değerlere ilişkin yeterliklere de yer verilmiştir. Alan bilgisi yeterliliklerinde fiziki coğrafya ile beşeri ve ekonomik coğrafya arasında dengeli bir dağılım olduğu belirlenmiştir. Ancak beşeri ve ekonomik coğrafya ilişkin yeterliklerde turizme ilişkin yeterlikler belirlenmesine karşın siyasi coğrafya, ticaret, ziraat ve madencilik gibi konulara ilişkin alan bilgisi yeterliliklerine yer verilmemesi bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

Alan eğitimi bilgisinde öğretim sürecini öğretim programına uygun olarak planlayabilme, uygun materyal ve ortam hazırlayabilme, öğretim süreci faaliyetlerini gerçekleştirebilme, uygun ölçme ve değerlendirme uygulamaları yapabilme, coğrafi becerileri kullanabilme ve yer temelli öğrenmeyi kullanabilmeye ilişkin yeterliliklere yer verilmesi önemli bir yenilik olarak değerlendirilmektedir. Bununla beraber eğitim öğretim süreçlerinde önemli bir yeri olan kavram eğitime ilişkin yeterliliklere yer verilmesi bir eksiklik olarak görülmektedir.

Tutum ve değerler başlığı altında doğayı koruma, insanlığın birikimlerini koruma ve ulusal bilinç oluşturmada coğrafyayı kullanabilmeye ilişkin yeterlikler incelendiğinde tüm insanlığın ortak malı olan doğal ve kültürel varlıklara ilişkin tutum ve değerlere sahip olmanın öne çıkarıldığı görülmektedir. Bunların yanında coğrafya öğretmenlerinin sahip olması gereken tutum ve değerler arsına ulusal ve uluslar arası çevre sorunları, çocuk hakları, demokratik kurallar ve evrensel insan haklarına ilişkin yeterliliklerine de yer verilmesi gerekmektedir. Ayrıca ulusal bilinç oluşturmada coğrafyayı kullanmaya ilişkin yeterliliklerde öğrencilerde geleceğe ilişkin misyon ve vizyon oluşturmada yeterlik belirlenmemesi bir önemli bir eksikli olarak belirlenmiştir.

4.2.5. Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmede Coğrafya Eğitiminin Sorunları ve Çözüm Önerileri

Eğitim süreci, nitelikli insan yetiştirmeye yönelik eylemler bütünü olarak tanımlanabilir. Nitelikli insan yetiştirmek ise her şeyden önce nitelikli öğretmen yetiştirmek ile ilgili bir konudur. Öğretmenlik; bir ulusun ve bir ülkenin geleceğini hazırlama sorumluluğunu taşıyan özel ve önemli bir uzmanlık alanıdır. Bu mesleği yapacak kişilerin alan bilgisi, genel kültür ve öğrenmeyi öğretme becerisine sahip olması ve tüm yeteneklerini sanatsal bir şekilde sunması beklenmektedir (Gökçe, 2009: 723).

Türkiye’de öğretmen yetiştirme, 1982 yılından itibaren üniversitelerde yapılmaya başlanmıştır. Dört yıllık lisans eğitimi veren eğitim fakülteleri ve lisansüstü eğitim veren eğitim bilimleri enstitülerinin bir buçuk yıl süreli tezsiz yüksek lisans programları öğretmen mezun etmektedir. Öğretmen yetiştirme programları incelendiğinde coğrafya derslerinin, özellikle lisans düzeyinde coğrafya, sınıf ve sosyal bilgiler öğretmenliği programlarında olduğu görülmektedir (Gökçe,2009: 723). Bu programlarda coğrafya dersleri, öğretmen adaylarına alan bilgisi ve genel kültür kazandırılan dersler içinde yer almaktadır. Coğrafya eğitimi ile öğretmen adaylarının açlık, kuraklık, küresel ısınma, iklim değişikliği, çölleşme, geri kalmışlık gibi dünyayı ve tüm insanları ilgilendiren evrensel sorunlar hakkında en doğru bilgi ve görüşlere sahip olmaları, olaylara ve konulara geniş açıdan ve çok boyutlu bakabilmeleri beklenmektedir (Sharma ve Elbow, 2000; Şahin, 2003; Gökçe,2009; 723).

Bu bağlamda nitelikli ve başarılı bir coğrafya eğitiminde öğretmen eğitimi için karşılaşılan sorunların bilinmesi ve bu sorunların çözümüne yönelik politika, strateji ve önerilerin geliştirilmesi hayati önem arz etmektedir.

Türkiye’de son yıllarda yapılan bazı bilimsel çalışmalarda, Türkiye’de coğrafya eğitiminin çeşitli sorunları açıklanmaktadır. Bu çalışmalar incelendiğinde özellikle Gürsoy (1992)’un “Türkiye’de Orta Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Koçman (1999)’ın “Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi ve Sorunları”, Kayan (2000)’ın “Türkiye Üniversitelerinde Coğrafya Eğitimi”, Şahin (2001)’in “Ortaöğretim Coğrafya Öğretmenlerinin Mesleki Sorunları Hakkında Bir Araştırma”, Kurt (2002)’un “Lise

Öğrencilerinin Coğrafya Dersinden Beklentileri”, Aladağ (2003)’ın “Orta Öğretimde Coğrafya Öğretmeni Profili ve Öğretmen Görüşleri Işığında Müfredat Değerlendirilmesi” ve Şahin (2003) tarafından yayımlanan “Türkiye’de Coğrafya Öğretimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri”, Akınoğlu (2005)’nun “Coğrafya Eğitiminin Etkililiği ve Sorunları”, Öztürk (2005)’ün “ Coğrafya Eğitimi Yeniden Düşünmek: Yeni Bin Yılda Sorgulayan, Problem Çözen ve Karar Verebilen Öğrenciler”, Gökçe (2009)’nin “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmede Coğrafya Eğitiminin Sorunları ve Önerileri” başlıklı çalışmaları dikkat çekmektedir.

Araştırmacılar coğrafya eğitiminde yaşanan sorunları; öğretim elemanı sorunu, program sorunu, modern araç ve aletlerle donatılmış laboratuvarların olmayışı, mezunların istihdamı, yeterli uygulamalı derslerin ve gezilerin yapılmayışı, yeterli öğretim elemanı ve teknik donanım sağlanmazken çok sayıda bölüm ve program açılarak öğrenci sayılarının arttırılması, bilimsel çalışmaların azlığı, ders kitaplarındaki sorunlar olarak açıklamışlardır.

Yapılan bu araştırmalar içerisinde Aladağ (2003)’ın “Orta Öğretimde Coğrafya Öğretmeni Profili ve Öğretmen Görüşleri Işığında Müfredat Değerlendirilmesi” araştırması ile Gökçe (2009)’nin “Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmede Coğrafya Eğitiminin Sorunları ve Önerileri” araştırmaları incelenmeye değerdir.

Aladağ (2003) Konya ilinde altı farklı türde (genel lise, ticaret lisesi, çok programlı lise, anadolu lisesi, meslek lisesi, diğer) öğretim yapan orta öğretim kurumunda 72 öğretmenle yaptığı araştırma sonucunda;

- Coğrafya öğretmenlerinin % 8,3’nün 3 Yıllık Yüksek Okul, % 79,2’sinin Fakülte, % 12,5’nin Yüksek Lisans belgesine sahip olduğu,
- Coğrafya öğretmenlerinin % 50’sinin Eğitim Fakültesi, % 11,1’nin Fen Edebiyat Fakültesi, % 27,8’nin Açık Öğretim Fakültesi Lisans Tamamlama, % 5,6’sının Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, % 5,6’sının Tarih ve Sosyal Bilgiler Bölümlerinde öğrenim gördükleri,
- Coğrafya öğretmenlerinin % 56,9’nın aylık gelirden eğitim harcamasına pay ayırabilirken % 43,1’nin pay ayıramadığını,

- Coğrafya öğretmenlerinin % 50'sinin bilgisayar sahibi ile % 50'sinin olmadığı,
- Coğrafya öğretmenlerinin % 31,9'nun evde veya okulda internet hizmetinden yararlanırken % 68,1'nin yararlanamadığı,
- Coğrafya öğretmenlerinin son bir yılda okudukları kitabın % 43,1'nin mesleki, % 40,3'nin her türlü, % 1,4'nin bilim kurgu, % 5,6'sının ebedi kitaplar olduğu,
- Coğrafya öğretmenlerinin kültürel faaliyet olarak % 30,6'sının sinemaya, % 13,9'nun tiyatroya, % 2,8'nin konsere, % 6,9'nun STK faaliyetlerine katıldığı, % 37,5'nun herhangi bir kültürel faaliyet yapmadığı,
- Coğrafya öğretmenlerinin hobi olarak % 11,1'nin güzel sanatlar, % 30,6'sının spor, % 33,3 okuma, % 5,6'sının el sanatı, % 8,3'nin hobisinin olmadığı,
- Coğrafya öğretmenlerinin % 11,1'nin haftada 1-10 saat arası dersi, % 31,9'nun 11-20 saat arası dersi, % 52,8'nin haftada 21-30 saat arası dersi, % 4,2'sinin 30 saat üstü dersi olduğu,
- Coğrafya öğretmenlerinin % 94,4'nin mesleğini sevdiğini,
- Coğrafya öğretmenlerinin % 59,7'sinin tekrar sınava girse bu branşı seçeceği,
- Coğrafya öğretmenlerinin % 88,9'nun öğretmenlik aldığı için eğitimi yeterli bulduğu,
- Coğrafya öğretmenlerinin % 47,2'sinin üniversite eğitimi sırasında coğrafya programları konusunda verilen eğitimin yetersiz olduğu,
- Coğrafya öğretmenlerinin % 72,2'sinin öğretim yöntem ve teknikleri konusunda aldığı eğitimi yeterli bulduğu,
- Coğrafya öğretmenlerinin % 43'nün staj için uygulama süresinin yetersiz olduğu,
- Coğrafya öğretmenlerinin % 55,5'nin alanındaki gelişmeleri izleyebildiklerini,
- Coğrafya öğretmenlerinin % 52,8'nin ders işlerken öğrencilerin bireysel farklılıklarını genellikle dikkate aldığı,
- Coğrafya öğretmenlerinin % 54,2'nin öğrencilere coğrafya konularına karşı genellikle yeterince ilgi uyandırdığını,
- Coğrafya öğretmenlerinin % 20,8'i öğretimi her zaman öğrenci merkezli olacak şekilde planladığını,
- Coğrafya öğretmenlerinin % 43,1'nin öğretim araç-gereçlerinden genellikle ve her zaman kullandıklarını,
- Coğrafya öğretmenlerinin % 47,2'sinin öğrencileri düşünmeye ve araştırmaya genellikle sevk edebildiğini,

- Coğrafya öğretmenlerinin % 56,9'nun öğrencilerden genellikle geri bildirim aldıklarını ve % 63,9'nun aldıkları geri bildirimler sonucunda etkinlikleri genellikle düzenlediklerini,
- Coğrafya öğretmenlerinin ders işlenişi esnasında her zaman kullandıkları yöntem ve tekniklerin % 31,9'nun soru-cevap, % 12,5'nin düz anlatım, % 9,7'sinin tartışma, % 4,2'sin grup çalışması, % 2,8'nin gösteri, % 11,1'nin problem çözme, % 4,2'sinin gezi-gözlem, % 30,6'sının beyin fırtınası,
- Coğrafya öğretmenlerinin ders işlenişi esnasında kullandıkları her zaman kullandıkları değerlendirme tekniğinin % 25'nin sözlü sınav, % 45,8'nin yazılı sınav, % 6,9'nun doğru-yanlış, % 25'nin kısa cevaplı sorular, % 15,3'nin çoktan seçmeli testler olduğu,
- Coğrafya öğretmenlerinin ders işlenişi esnasında kullandıkları her zaman kullandıkları öğretim materyallerinin % 62,5'ni haritalar, % 30,6'sının küre, maket ve modeller, % 29,2'sinin tepegöz, % 2,8'nin grafik, diyagram, profil, kesit ve tablolar, % 4,2'sinin slayt, hava fotoğrafları ve fotoğraflar, % 2,8'nin Cd ve video kasetler olduğu konusunda bulgulara ulaşmıştır (Aladağ, 2003: 75-104).

Aladağ (2003) elde ettiği bulgular sonucunda geliştirdiği öneriler şunlardır(Aladağ, 2003: 143-144):

- Genelde öğretmenlik mesleği özelde ise coğrafya öğretmenliğinin tercih edilir bir meslek olabilmesi için mesleğe özendirici tedbirlerin alınması,
- Öğretmenlerin kendilerini yenilemeleri açısından ayarlı olan akademik çalışmalarını yapabilmeleri için düzenlemeler yapılması,
- Coğrafya öğretmenlerinin öğretimde etkili olabilmeleri için çeşitli öğretim stratejilerini ve teknolojilerini kullanabilmeleri için hizmet içi eğitimler düzenlenmesi,
- Öğretmenlerin dilek, şikâyet ve önerilerini değerlendirerek onlara geri bildirimde bulunacak bir birimin kurulması,
- Eğitim fakülteleri dışında mesleğe öğretmen alımının mümkün olduğunca önlenmesi,
- Okul kütüphanelerinin aktif hale getirilmesi,
- Okullarda yardımcı ders araç gereçlerinin yeterli düzeye getirilmesidir.

Gökçe (2009)'nin "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmede Coğrafya Eğitiminin Sorunları ve Önerileri" araştırmasında 15 üniversitede görev yapan öğretim üyelerinin

görüşleri doğrultusunda coğrafya eğitimine ilişkin sorunları ve çözüm önerilerini ortaya koymuştur (Gökçe, 2009: 721-738).

Araştırmalar sonucunda Türkiye’de coğrafya öğretiminde yaşanan temel sorunlar; Öğretim elemanlarının nitelikleri ile ilgili sorunlar (Koçman ve Sutgıby, 2004), öğretim üyelerinin alan bilgisi ve eğitimi konusunda kapasitelerinin yetersiz olması (Şahin, 2001), öğretim üyeleri ve öğretmenlerin genelde coğrafi bilgi sistemleri (CBS) gibi çağdaş yaklaşımları bilmemeleri (Öztürk, 2004; Taş, 2006; Tomal, 2004), öğretim üyeleri ve öğretmenlerinin uygulamaları ile coğrafyayı sevdirememeleri (Akınoğlu, 2005), öğretim üyeleri ve öğretmenlerin öğretmen merkezli, klasik öğretim yöntemlerini kullanmaları (Öztürk, 2004; Şahin, 2003), konulara uygun, güncel ve geçerli örnekler vermedikleri (Şahin, 2003), öğretim üyeleri ve öğretmenlerin ders yüklerinin fazla olması (Şahin, 2001), öğretim üyeleri ve öğretmenlerin maaşların düşük olması ve bu nedenle yeterince bilimsel çalışma yapamamasıdır.

Coğrafya eğitim ve öğretiminde yaşanan bu sorunların çözümü için yapılması gereken çalışmalar şunlardır:

- Öğretim elemanlarının niteliğini artırmaya yönelik çalışmaların yapılması (Demiralp, 2007; Healey, 2003; Öztürk, 2002; Şahin, 2001; Türkoğlu, 1987; Tomal, 2004),
- Öğretim üyeleri ve öğretmenler coğrafya öğretiminde çağdaş yöntem ve teknikler kullanılmalı (Bednarz, 2002; Güngördü, 2002; Kirman, 2007; Köseoğlu ve Ünlü, 2006; Sekeres ve Gregg, 2008),
- Öğretim üyeleri ve öğretmenler coğrafya öğretiminde öğrenci merkezli eğitim yapılmalı, bilgisayar, İnternet, harita ve görsel materyalleri kullanılmalı, öğrencilerin tüm duyularına hitap edilmeli (Akınoğlu, 2005; Bednarz, 2002; Campbell, 2007; Svingen, 1994; Şahin, 2003; Taş, 2006),
- Öğretim üyeleri ve öğretmenler öğrenme ve öğretme sürecine yönelik bilimsel çalışmalar yapılmalı, sınıf içi uygulamalarını anlatan makaleler yazmalı (Healey, 2003; Taş, 2006: 63),
- Öğretim üyeleri ve öğretmenler kendi öğretim materyallerini hazırlayabilmeli coğrafya öğretiminde sadece bilgi vermemeli, yaşamla ilişkiler kurmalı, farklı bakış açıları kazandırmalı, öğrenmeyi öğretmeli, sınırlayıcı değil geliştirici olmalı, coğrafyayı

sevdirmeli (Akengin ve Kayalı, 2003; Akınoğlu, 2005; Healey, 2003; West, 2003; Gökçe, 2009: 749),

- Ortaöğretim kurumlarında okutulan coğrafya öğretim programları ile üniversitelerin coğrafya öğretmenliği programlarında okutulan derslerin uyumlu olması ve uygulamaya dönük derslerin işlenmesi,
- Öğretmen adaylarının ihtiyaçlarını dikkate alan bir yaklaşımla öğretim üyelerinin, ders içeriklerini planlayarak uygulaması,
- Nitelikli bir coğrafya eğitimi için üniversite ve ortaöğretim kurumlarındaki dersliklerin fiziksel donanımı iyileştirilmeli ve düzenli aralıklarla gelişen ihtiyaçlar ve gelişmeler doğrultusunda yenilenmeli,
- İş kaygısından dolayı coğrafya öğretimi esnasında motivasyonu düşen coğrafya öğrencilerinin ilerde görev alacakları işlere uygun bir tarzda yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu işleri başında eskiden beri olduğu gibi, istikbalde de öğretmenliğin yer alacağı malumdur. Fakat coğrafyanın tatbikatında ve coğrafyacıların istihdam sahalarında meydana gelen değişiklikler dikkate alınırca öğretime yeni bir vechе vermek gerekmektedir. Coğrafya öğretiminde yapılacak reform ile bilimsel araştırma ve çalışma yapabilecek coğrafyacılar planlama, belediye, tarım, orman, elektrik, karayolları, meteoroloji, dış işleri, ticaret ve iskan bakanlıkları gibi kuruluşlarda istihdam edilebilirler (Erinç, 1973: 61-62).

4.3. 1923'den 2008'e kadar Türkiye'de Ders Kitaplarına İlişkin Bulgular ve Yorum

4.3.1. Türkiye'de Ders Kitaplarının İçerik ve Analizine Yönelik Yapılan Araştırmalar

Türkiye'de ders kitaplarının içerik analizi ile değerlendirilmesine yönelik yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır:

Yalın (1996) yaptığı çalışmada altı tane Ortaokul 2 Millî Coğrafya ders kitabını sema kuramına göre yardımcı unsurlar ve metin tutarlılığı açılarından değerlendirmiştir. Araştırmada, incelenen ders kitaplarının bilgilerin öğrenilme ve hatırlanmasında etkili olan yardımcı unsurlar ve metin tutarlılığı açılarından yetersiz ve tutarsız oldukları tespit edilmiştir. Ancak, incelenen kitapların bütün yardımcı unsurlar

açısından ya da aynı konularda yetersiz olduklarını söylemenin imkânsız olduğu da belirtilmiştir. İncelenen altı kitabın bazı unsurlar açısından çok büyük farklılıklar gösterdiği belirlenmiştir. Bu sonuç, ders kitaplarının dikkatlice incelendikten sonra seçilmeleri ve öğretme-öğrenme sürecinde tek bir kitaba bağlı kalınmaması gerektiğini ortaya koymaktadır (Yıldırım, 2007: 5).

Alkan ve arkadaşları (1998), Ders Kitabı Sorun Tarama Ölçeği (DKSTÖ) hazırlayarak, İzmir ilinde farklı okul, öğretmen ve öğrencilerin katılımı ile matematik ders kitapları üzerinde bir araştırma yürütmüşlerdir. Ege bölgesindeki 8 okul ve diğer bölgelerden 23 okuldaki öğretmen ve öğrencilere uygulanan araştırma sonuçlarından elde edilen veriler okul, bölge, cinsiyet, öğretmen ve öğrenci gibi değişkenler dikkate alınarak analiz edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda araştırmada ders kitaplarının birbirine fazlasıyla benzediği, grafik sekil ve çizelge yönünden yetersiz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Ayvacı ve arkadaşları (1999) tarafından Trabzon yapılan bir çalışmada MEB tarafından ders kitabı hazırlamakta görevlendirilen altı öğretmen ile mülakat yapılmış ve dört soruluk bir anket 200 öğrenciye uygulanmıştır. Araştırma sonucunda ders kitaplarında yer alan resim, sekil ve grafiklerin yetersiz olduğu, kitaplarda verilen deney araç gereçlerinin okullardaki ile uyuşmadığı ve ders kitaplarının öğrencileri üniversite sınavına hazırlamakta yetersiz kaldığı belirlenmiştir (Ayvacı ve arkadaşları, 1999: 129-136).

Yılmaz ve arkadaşları (1998) tarafından yapılan bir çalışmada 1997-1998 eğitim öğretim yılında ortaöğretimde kullanılmakta olan Kimya III ders kitabı değerlendirilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre; ders kitabı yazımı aşamasında her bransa yönelik bir yazım kılavuzu oluşturulması gerektiği, ders kitaplarının, alanında uzman kişiler tarafından yazılması gerektiği ve ders kitaplarındaki değerlendirme sorularının, bilimsel düşünme yeteneği kazandırabilecek nitelikte olması gerektiği konusunda öneriler geliştirilmiştir (Yılmaz ve arkadaşları, 1998: 73-83).

Kılıç (1999) “İlköğretim 5.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına ilişkin Sınıf Öğretmenlerinin ve Müfettişlerinin Görüşleri” konulu araştırmasında öğretmen ve müfettişler; ders kitaplarının sonlarında bölümlere ilişkin özetlerin bulunmaması,

kitaplarının sonunda yer alan sözlüğün yeni kavramların tümünü kapsamaması, içerikle ilgili bilgilerin niteliği ve konuların islenişinde temel alınan yaklaşımlar, kitaplarda yer alan bilgilerin ve istatistikî verilerin güncelliği, kitapların öğrencileri yaratıcı ve eleştirel düşünmeye, araştırmaya ve incelemeye yöneltmesi ve hazırlık çalışmaları ile değerlendirme sorularının niteliği ile ilgili sorularda yüzde 50'nin altında yanıtlar vermişlerdir.

Erdoğan (1999) tarafından yapılan araştırmada çocuk kitaplarına yönelik bir inceleme yapılmış, Türkiye’de 1996-1998 yıllarında yayımlanan 286 çocuk kitabı 25 ölçüte göre analiz edilmiştir. Analiz sonucunda Türkiye’de çocuk kitapları üretiminde nicelik ve nitelik bakımından yetersizliklerin bulunduğu hipotezi doğrulanmıştır (Yıldırım, 2007: 6).

Türker (1999), “Yurttaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Kitabının Değerlendirilmesi” başlıklı araştırmasında, ders kitaplarının dış yapı ve özellikleri, resimleri, baskı ve kâğıt kalitesi yönlerinden yetersiz bulunmuştur. Ayrıca ders kitaplarının içeriğinin güncel bilgiler sunmadığı, çocukların yaşam deneyimlerine ve öğrenme ilkelerine uygun olmadığı belirtilmiştir.

Ünal ve arkadaşları (2000) tarafından yapılan bir araştırmada, Lise 1 Kimya Ders Kitabı üç öğretmen tarafından, hazırlanan değerlendirme ölçeği aracılığıyla incelenmiştir. İnceleme sonunda, kitap değerlendirme ölçeği kullanılarak ve özenle yapılan bir ders kitabı değerlendirmesinin, 100 puan üzerinden en fazla 10 puan aralığında değişebileceğini göstermiştir (Yıldırım, 2007: 6).

Bakaç (2000) ilköğretim 7. sınıf fen bilgisi dersinde kullanılan ders kitaplarının içeriği hakkındaki görüşleri elde etmek üzere bir araştırma yapmıştır. Araştırmaya göre yazarlar, öğrenciyi devamlı aktif tutacak şekilde ve öğrenciyi hiçbir zaman pasif duruma düşürmeyecek tarzda ders kitabı hazırlamaları gerektiği ve ders kitaplarında teorik bilgilerden çok, öğrenmeyi daha iyi sağlayacak şekil, grafik ve resimlerin bulunması gerektiği konusunda öneriler geliştirmişlerdir (Bakaç, 2000).

Esmertaş (2000), tarafından gerçekleştirilen “İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Değerlendirilmesi (Mersin İlinde Bir Araştırma)” konulu

araştırmasında öğretmenler; ders kitaplarında dini inançlar ve mezhepler arasında ayırım yapıldığını, evrensel değerlere yer verilmediğini ve cinsiyet farkı gözetildiğini düşünmektedirler. Ayrıca, öğretmenler ders kitaplarının içeriğine ilişkin olarak da bir önceki sınıf konuları ile bağlantısı olmadığı, bir sonraki sınıfa hazırlamadığı, cümle yapısının ve uzunluğunun öğrenci kavrama düzeyine uygun olmadığı konularında görüş birliğindedirler.

Aydın (2001), “Osmanlıdan günümüze tarih ders kitapları” adlı çalışmasında, cumhuriyetin kurulmasında bu yana Türkiye’de ders kitabı sorununun olduğunu ve bu sorunun Millî Eğitim Şuralarında, Hükûmet ve Siyasi Parti Programlarında tartışıldığını ortaya koymuştur.

Şahin (2001) Lise I Matematik ders kitapları değerlendirmek amacıyla bir araştırma yapmıştır. Araştırmada lise I sınıflarda okutulan matematik ders kitaplarının öğrenmeyi sağlama ve ÖSS’ye katkıları öğretmen görüşlerine göre yeterli olduğu görülürken öğrenci görüşlerine göre, kullanılan kitapların yeterli olmadığı ve yeniden gözden geçirilmesinin gerekli olduğu konusunda görüş bildirilmiştir (Şahin, 2001).

Keleş (2001) fizik ders kitaplarını değerlendirmek amacıyla yaptığı araştırmada öğretmenlerin fizik ders kitaplarını yeterli görmedikleri belirlemiştir (Yıldırım, 2007: 7).

Coşkun (2002) yılında polis eğitim kurumlarında okutulan inkılâp tarihi ders kitaplarının içerik analizini yaptığı araştırmada, Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne geçişin kitaplarda yeterince incelenmediği ve bu süreçte cumhuriyet ve demokrasi kavramlarının öğrenciye anlatılış şekli de değerlendirilerek üzerinde daha fazla durulması gerektiği vurgulanmıştır. Ayrıca öğrenciye güncel ve yakın tarihi ilgilendiren bilgilerin verilmesi için Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ders konusu olarak verilmesi gerektiği konusunda bulgulara ve önerilere yer verilmiştir (Yıldırım, 2007: 7).

Yan ve Lianghuo (2002), Singapurlu matematik öğretmenlerinin ilköğretimin ikinci kademesinde en yaygın kullanılan iki ders kitabını nasıl kullandıklarını 28 matematik öğretmeninden ve on sekiz maddeden oluşan bir anket kullanılarak

incelemiştir. Bu araştırmadaki veriler matematik ders kitaplarının öğretim için önemli olduğunu fakat tek kaynak olmadığını göstermiştir. Bunun yanında farklı cinsten, farklı deneyimlere sahip, farklı okullardan öğretmenler arasında ders kitabı kullanımında önemli bir farklılık olmadığını ortaya çıkarmıştır (Top, 2009: 47).

Uzguç (2002), “İlköğretim sosyal bilgiler ders kitaplarının incelenmesi” adlı araştırmasında;

- 8 yıllık zorunlu eğitim sonrasında ilköğretim ikinci kademesinde okutulan Sosyal Bilgiler dersi müfredatlarının pek çok eksik barındırdığı ve kapsamının yetersiz olduğu,
- Kitaplarda kullanılan haritaların çok hatalı verildiği,
- Kitaplardaki fotoğraflarda özellikle 4. ve 5. sınıflarda çizgi film karakterlerinden konuya uygun olmayan, metine açıklama getirmeyen, niteliksiz fotoğrafların olduğu, diğer fotoğraf ve resimlerde ise renk ve baskının kalitesiz olduğu,
- Kitapların kaynakçaları incelendiğinde sosyal bilgiler konuları ile ilgili yayınlanan ve önemli bilimsel eserler durumundaki kitapların yer almadığı,
- Bazı konuların güncellikten uzak olduğu gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Demirkaya ve Tomal (2002), “ Lise Coğrafya Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi ve Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri” adlı çalışmalarında 1991 öncesi ve sonrasında lise coğrafya ders kitaplarını değerlendirmişlerdir. Yaptıkları değerlendirmede;

- 1991 öncesi dönemde lise coğrafya derslerinin her biri için tek bir ders kitabı bulunduğunu, öğrenciler ve öğretmenler için seçim şansı olmadığı ve tek bir yazarın veya yazarlar gurubunun yazdığı bu kitaplar önemli ölçüde değişikliğe uğramadan uzun yıllar okutulduğu, bu şekilde de öğretmen ve öğrencilerde bir yazara ve yazarlar grubuna endeksli dar bir coğrafi görüş açısının oluştuğu, kitaplarda hazırlık çalışmaları, ödev soruları ve okuma parçalarından başka etkinliklere yer verilmediği,
- 1991 sonrası dönemde kitapların öğrencileri araştırma yapmaya teşvik etmediği, som sorma ve eleştiri yapma becerisini kazandıramadığı, yer ve isim ezberleten bir özelliğe sahip olduğu, bilgi bakımından güncelliği yakalayamadığı, kısmen çağın gereklerine ve öğrencilerin yaşamlarına uygun olduğu, hazırlık ve değerlendirme çalışmaları öğrencilerde yeterince ilgi uyandırdığı gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

Kıyıcı (2003), “Sosyal bilgiler ders kitaplarında içeriğin hazırlanması” adlı çalışmasında;

- Sosyal bilgiler öğretiminde ders kitaplarındaki içeriğin büyük bir öneme sahip olduğu,
- İçeriğin hazırlanırken ilk olarak Sosyal Bilgiler programının belirlediği hedeflere ve bu hedeflerin kazandıracığı davranışlara uygun olması gerektiği,
- İçeriğin düzenlenmesinde öğrenci özelliklerinin göz önünde bulundurulması ve içerikte sunulan bilginin bilimsel, güncel gelişme ve değişmelere açık olmasına dikkat edilmesi gerektiği ve öğrenme öğretme davranışlarının da göz önünde bulundurulması gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

Özel (2003), “İlköğretim 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Sosyal Bilgiler Branş Öğretmenleri, İlköğretim Müfettişleri Ve İlköğretim 7. Sınıf Öğrencilerinin Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi” adlı araştırmasında;

- Sosyal bilgiler programının yeniden gözden geçirilip düzenlenmesi gerektiği,
- Ön kapaklarında daha ilgi çekici, sayfa düzeninin daha estetik ve ilk bakışta göze hoş gelecek şekilde düzenlenmesi, görsel unsurların ise daha açık, net ve canlı olarak basılması gerektiği,
- Tarih konularının kronolojik sırasının düzeltilmesi ve konuların yerlerinin değişmesi gerektiği,
- Konuların anlatımının öykü anlatımı şeklinde ele alınması gerektiği,
- Konuların daha somut ele alınması gerektiği,
- Kitaba alınan haritaların daha büyük ebatlarda, daha açık, net, canlı çizgiler kullanılması ve açıklayıcı bilgiler bulundurulması gerektiği,
- Giriş bölümünde, Sosyal Bilgiler dersinin niçin okutulduğu, konuların hangi amaçlarla öğretileceği açık bir şekilde ifade edilmesi gerektiği,
- Bölgesel farklılıklar ve öğrencilerin anlama düzeyi göz önüne alınarak sosyal bilgiler özel çalışma kitapları hazırlanması gerektiği sonucuna varılmıştır.

Demirci (2003) Ders Kitapları ve Kitap Setlerinin Öğrenci Merkezli Eğitim Açısından Coğrafya Öğretimindeki Rolünün ABD’deki Örnekleri Yönünden Değerlendirilmesi konulu çalışmada Türkiye’deki coğrafya ders kitaplarının birçok açıdan eksiklikler taşıdığı ve bu alanda köklü ve büyük değişikliklerin yapılması gerektiğini belirtmektedir (Demirci, 2003: 82-106).

Yazar (2003), “Türk dili ve edebiyatı ders kitaplarına görsel açıdan bir yaklaşım” adlı çalışmasında, Millî Eğitim Bakanlığının onayladığı ders kitapları arasından seçilen üç kitabı görselliği sağlayan öğeler, görsel düzenin oluşmasına etki eden faktörler, görsel öğeler (tablolar, şemalar, resimler) ve yazı öğeleri (yazı tipi, yazı boyutu) gibi boyutlardan karşılaştırmasını yapmıştır. Çalışma sonucunda ders kitaplarında görsel ve yazı öğelerinin birbirlerinde farklı olduğunu ve ölçütlere uygun olmadığı bulgularına ulaşmıştır.

Kayabaşı (2003), “İlköğretimde Sosyal Bilgiler Ders Kitapları İle İlgili Öğretmen Ve Öğrenci Görüşleri” adlı çalışmasında öğretmen ve öğrencilerin kitap üzerindeki görüşlerini şöyle sıralanmıştır.

1. Kitap tasarımının istenilen düzeyde olmadığı,
2. Sayfa boyutunun hitap edilen kitleye uygun ve elverişli olduğu,
3. Kenar boşluklarının orantılı, yazı büyüklüğünün yeterli, yazı sitili ve fontunun içeriğe uygun olduğu,
4. Sözcük, cümle ve paragrafların uzun olduğu,
5. Öğrenci gelişim ve hazır bulunuşluklarına uygun olmadığı,
6. Yeni ve güncel bilgilere uygun olmadığı ve bilimsel verilere dayanmadığı,
7. Dersin genel amaçları ve amaç davranışları ile yeterli düzeyde örtüşmediği,
8. Sekil, grafik, resim ve tabloların konu hakkında bilgi verdiği ama dikkat çekici ve öğrenmeyi kolaylaştırıcı nitelikte olmadığıdır.

Alpan (2004) “Ders Kitaplarındaki Grafik Tasarımının Öğrenci Başarısına ve Derse İlişkin Tutumlarına Etkisini” ortaya koymak amacıyla yürüttüğü araştırmada Görsel Okuryazarlık Kuramı temel alınarak, ders kitaplarının sahip olması gereken 48 ilke belirlemiştir. Belirlenen bu kriterler doğrultusunda yapılan değerlendirmede ders kitaplarında yer alan görsel öğelerin, “görsellere yer verdim” kaygısıyla gerçekleştirilmekte olduğunu, üstelik bu kaygıyla gerçekleştirilen görsel öğelerin nitelik dışında nicelik açısından da yeterli olmadığı konusunda bulgulara ulaşılmıştır (Alpan, 2004).

Littman ve Connaway (2004), yaptıkları çalışmada, günümüzde ders kitaplarının yerini İnternet kitaplarına bıraktığı, yazılı ders kitapları ile İnternet kitapları

arasında güçlü bir ilişki kurulduğu, internet kitapları ile ders kitapları arasında bazı bağdaşmazlıklar olsa bile, internet kitaplarının akademik araştırma laboratuvarlarında önemli bir yere sahip olduğunu belirtmiştir (Top, 2009: 46).

Kaptan (2005) “Ders Kitaplarındaki Tasarım Sorunları ve Öğrencilerin Öğrenme Düzeyine Etkisi” konulu araştırmada okullarımızda ana bilgi kaynağı olarak kullanılan kitaplarda öğrenme seviyesini olumsuz şekilde etkileyen ve niteliksel olarak eksik içerikten kaynaklanan bazı tasarım problemlerinin olduğu sonucuna ulaşmıştır (Kaptan, 2005: 59-66).

Sönmez ve arkadaşları (2005) tarafından Erzurum ilinde fizik öğretmenleri ile yapılan bir araştırmada fizik kitaplarında öğrencilerin merakını uyandırabilecek görsel içeriklerin ve bireysel farklılıkları öne çıkarabilecek düşünceyi geliştirici uygulamaların yeteri kadar bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır (Sönmez vd., 2005: 87-99).

Aslan (2005) Millî Eğitim Bakanlığı’na bağlı Talim Terbiye Kurulu’nun belirlediği ortaöğretim dokuzuncu sınıf coğrafya ders kitaplarını incelemiştir. Yapılan araştırma ile incelenen kitapların fiziksel, eğitsel, görsel ve dil yönünden birbirlerine benzediği ortaya çıkmıştır (Top, 2009: 13).

Tay (2005), “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Öğrenme Stratejileri” isimli makalesinde, birçok soyut kavramın yer aldığı sosyal Bilgiler ders kitaplarının, öğrenciler tarafından anlaşılabilirliğinin sağlanması için çeşitli öğrenme stratejilerine göre düzenlenmesi gerektiği sonucuna varmıştır.

Yaşar (2005), “Türkiye’de Okutulan Orta Öğretim Coğrafya Ders Kitaplarında Ölçme ve Değerlendirme Çalışmalarına Yönelik Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım” adlı makalesinde; Türkiye’de okutulan orta öğretim coğrafya ders kitaplarındaki ölçme ve değerlendirme çalışmalarının karşılaştırmalı bir analizi yapılmıştır. Türkiye’de okutulan coğrafya ders kitaplarında yer alan ölçme ve değerlendirme çalışmaları nicelik ve nitelik açısından ele alındıktan sonra sorular, zihinsel alan basamaklarına göre sınıflandırılmıştır. Çalışmada ayrıca coğrafya öğretmenlerinin sınıf içinde gerçekleştirdikleri yazılı ve sözlü ölçme ve değerlendirme çalışmalarında göz önünde bulundurmaları gereken hususlar belirtilerek, coğrafya ders kitaplarında yer alması

gereken ölçme ve değerlendirme yeterlilikleriyle ilgili öneriler sıralanmıştır (Top, 2009: 13).

Kulantaş (2005) 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanılan Öğrenci Ders ve Çalışma Kitaplarının, Öğretmen, Öğrenci ve Veli Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi adlı doktora çalışmasında öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitaplarında: İçerik, fiziksel ve görsel özellikler, dil ve anlatım, ölçme ve değerlendirme boyutları ile ilgili olarak eksiklerin bulunduğu belirlenmiştir. Ayrıca öğretmen, öğrenci ve veli görüşlerinin okulun bulunduğu yerleşim bölgesine göre değişmesi, kitapların çevre ve bireysel farklara uygun hazırlanmadığı sonucunu beraberinde getirmiştir. Bu sonuçlara bağlı olarak ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabının yeniden gözden geçirilmesi, kitap inceleme komisyonlarına öğrenci ve veli temsilcilerinin de katılımının sağlanması, kitapların çevre ve bireysel farklılıklara dikkat edilerek yeniden düzenlenmesi, gibi önerilerde bulunulmuştur.

Yılmaz (2005), “İlköğretim okulları ilk kademde okutulan ders kitaplarının resimlemeleri yönünden değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans tez çalışmasında, İlköğretim okullarında ilk kademede okutulan ders kitaplarının dış yapı özellikleri ve bunlar içinde “resimlemeler (illüstrasyonlar)” konusundaki yanlışların ve eksikliklerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırma bulgularına göre;

- Metinler yeteri kadar öğrenmeyi kolaylaştırıcı, öğrencinin öğrenme, algılama düzeyine uygun resim ve fotoğraflarla desteklenmemiştir.
- Resim ve fotoğraflar metinde iletilen düşüncüyü kısmen desteklemekte, tam olarak yansıtmamaktadır.
- Resim, fotoğraf, grafik ve benzeri öğeler, konuların kalıcı şekilde öğrenilmesi konusunda yeterli değildir. Bu öğeler çocuğun hafızasında yer alacak çarpıcılıkta bir görsel etkiye, onun ilgisini çekecek bir farklılığa sahip değildir.
- Resim, fotoğraf, grafik ve benzeri öğeler, çocukların soyut kavramları somutlaştırmalarına yeteri kadar yardımcı olamamaktadır. Bu öğeler soyut kavramları açıklayabilecek yeterlikte değildir. Bu öğeler, metinlerde verilen somut bilgileri bile yansıtmakta, ya da anlaşılmasını kolaylaştırmada yetersiz kalmaktadır.
- Resimlemeler çocukların konuları özümsemelerine yardımcı olacak sıklıkta kullanılmıştır.

- Resimlemeler, yeteri kadar öğrencilerin ilgisini çekecek, metni okuma hissi uyandıracak nitelikte değildir.
- Resimlemelerin büyüklüğü, çocuğun öğrenme düzeyine uygundur.
- Resimlemeler ve fotoğraflar; kısmen net algılanmaktadır. Tam bir netlik söz konusu değildir. Bazı resimlemelerde kullanılan renkler yeteri kadar canlı ve çeşitli olmadığından ve baskının kalitesizliğinden renkler yeteri kadar çekici görünmemekte, silik kalmakta, fotoğraflar da net görünmemekte, çoğu zaman tekrar tekrar bakma gereği doğurmakta, gri renkte görünmektedir.
- Kitaplardaki resimlemeler ve fotoğraflar gerek kullanılan kâğıdın cinsi, gerek baskı kalitesinin düşüklüğü nedeniyle yeteri kadar net değildir.
- Resimlemelerin renkleri çocuğun konuya ilgisini yeteri kadar uyandıracak çeşit ve canlılıkta değildir.
- Resim alt yazıları resimleri yeteri kadar açıklayıcı niteliktedir.
- Resimlemeler kısmen konuda anlatılanı ifade etmekle kalmış, kısmen çocukların yorum yapmasına olanak sağlayacak nitelikte resmedilmiştir.
- Resimlemeler çocuğun konu hakkında yeni ve/veya farklı fikirler üretebilmesine olanak sağlayacak nitelikte tasarlanmamıştır.
- Resimlemeler temaları genellikle alışıl gelmiş, basmakalıp resimlerle yansıtmakta, bilgiyi hazır vermekte, çocuğun fikir üretmesine, resme bakarak yorum yapabilmesine olanak sağlamamaktadır.

Korkmaz (2006), “Ortaöğretim 9. sınıf Tarih Ders Kitapları Niteliği Hakkında Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerinin Değerlendirilmesi” konulu araştırmada öğretmenlerin, ders kitaplarının şu an ki program çerçevesinde öğrenciye sistemli bilgi sunmada önemini kabul ettiklerini yalnız, eksiklerinin olduğunu, bunu da kitabın hem görsel hem de içerik açısından öğrencinin ilgisini çekecek yeterlilikte hazırlanmaması gerçeğine bağlamaktadırlar.

Yıldırım (2007) “Seçilen Bir Ders Kitabı Değerlendirme Ölçeğinin Lise II Fizik Ders Kitabına Uygulanması” konusunda yürüttüğü araştırmada Lise II Fizik ders kitabına 45 öğretmenden sadece iki tanesinin araştırma kapsamında hazırlanan değerlendirme ölçeğine göre Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca ders kitabı olarak kabul edilebilmesi için yeterli puanı (90 puan) vermiştir. Araştırma sonuçlarına göre

Fizik II ders kitabının fizik öğretmenlerinin beklentilerini tam olarak karşılamadığı sonucuna ulaşılmıştır (Yıldırım, 2007: 54).

Özsoy (2007), “İlköğretim 4–5. Sınıf Fen Ve Teknoloji Ders Kitaplarının Öğrenci Öğretmen ve Veli Görüşleri Bağlamında Değerlendirilmesi” adlı yüksek lisans tez çalışmasında;

- Öğretmenlerin büyük çoğunluğu kitaplarda önerilen etkinliklerin öğrenciyi araştırmaya kısmen sevk ettiğini,
- Velilerin çoğunluğuna göre kitaplarda bulunan konu başlıkları açık ve anlaşılır olduğu,
- Öğretmen ve öğrencilerin çoğunluğuna göre kitaplarda bulunan resimler, kitaplarda kullanılan metinlerle ilişkili olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Uzunöz ve diğerleri (2009), “İlköğretim 1. Kademe Öğretmenlerinin Yeni Ders Kitapları Hakkındaki Görüşleri” adlı çalışmasında, öğretmenlerin ders kitaplarının eksikleri olduğu ve düzenlemeler gerektiğini düşündükleri tespit edilmiştir.

İncekara ve Karatepe (2010) Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Yeni Program Temelinde Ders Kitaplarına Yönelik Düşünceleri konulu araştırmada sosyal bilgiler ders kitapları, sosyal bilgiler öğretmenleri açısından fiziki yapı ve görsellik olarak yeterli görülürken içerikle ilgili üzerinde durulması gereken önemli noktaların bulunduğunu tespit etmişlerdir (İncekara ve Karatepe, 2008: 46-64).

Aslan (2010) “Türkiye Cumhuriyeti’nin İlk Ders Kitapları” konulu araştırmada Türkiye Cumhuriyetinin ilk ders kitaplarının tam bir listesini yayımlayarak bu kitaplara ilişkin değerlendirmeler yaparak bu alanda yapılacak araştırmalara zemin hazırlamıştır (Aslan, 2010: 215 -231).

Ünlü (2010) “Coğrafya Öğretiminde Ders Kitaplarının Özellikleri” başlıklı çalışmasında coğrafya ders kitaplarının öğretim programına uygunluğu, dil ve anlatım, bilimsel içerik, öğrenme-öğretme süreçleri, ölçme ve değerlendirme süreçleri, görsel tasarım, fiziki yapı ve kitapları değerlendirme ölçeği konusunda değerlendirmeler yapmıştır.

Bilgili (2012) “Fransa’da Coğrafya Ders Kitaplarında Fiziki Coğrafya Konularının İşlenişi, Uygulanan Alıştırmalar, Etkinlikler ve Özellikleri” başlıklı çalışmasında Fransa’da okullarda okutulan coğrafya ders kitaplarında fiziki coğrafya konularının ele alınışı oldukça farklıdır. Bizim kendi ders kitaplarımızda gördüğümüz yaklaşım ve işleyiş arasında önemli metot ve yaklaşım farklarının olduğuna dikkat çekmektedir.

4.3.2.1923’den 2008’e kadar Türkiye’de Ders Kitapları

Ders kitapları, eğitim-öğretim, bilgi üretim ve iletişim teknolojilerindeki büyüleyici gelişmelere rağmen, öğrenme sürecinin vazgeçilmez araçları olma özelliklerini ve merkezi rollerini korumaya devam etmektedirler. Kuşkusuz bunun en önemli nedeni, *Ders Kitaplarını Araştırma ve Düzeltilme Rehberi* isimli kitabın yazarı Falk Pingel’in de belirtmiş olduğu üzere ders kitaplarının en önemli eğitim girdileri olarak içerdikleri metinlerin bir ulusal kültüre ilişkin temel fikirleri yansıtmalarından dolayı, çoğu kez kültürel mücadelenin ve anlaşmazlığında alevlenme noktasını oluşturmalarından kaynaklanmaktadır (Aslan, 2010: 216) .

Ders kitabı, belirli ölçülere göre incelendikten sonra belli bir okul, sınıf ve ders için öğretmen ve öğrencilere temel kaynak olarak önerilen bir kitaptır (Oğuzkan, 1993: 83). Ders kitapları, öğrenme-öğretme sürecinin en yaygın kullanılan ders aracıdır. Ders Kitabı, eğitim-öğretim açısından, kullanılma kolaylığı olan, her öğrencinin ulaşabildiği, bilgilerin dolaysız olarak verildiği, sürekli kullanılabilen, her an başvurulabilen ve sözel öğretimin boşluklarını doldurabilen önemli araçlarından birisidir. İyi hazırlanmış bir ders kitabı, hem öğretmenlere hem de öğrencilere büyük yarar sağlamanın yanında eğitim ve öğrenme etkinliklerinde kılavuzluk eder. (Semerci, 2004: 49). Bu bağlamda ders kitapları, öğretme-öğrenme sürecinin vazgeçilmez ve en çok kullanılan görsel araçlarıdır (Demirel, 1999: 51).

Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelere bakıldığında, ders kitaplarının her zaman önemli bir eğitim aracı olduğu görülmektedir. Örneğin, Japonlardan bazıları, ders kitaplarını bir toprak parçası kadar değerli bulmuşlardır. Önceleri Japon öğretmenler, okulda derste iken deprem olduğunda, kurtarılması gereken öncelikler arasında kitapları da belirtmişlerdir. Günümüzde ise Japonlar, ders kitaplarını öğretim için temel kaynak olarak göstermektedirler. Amerika Birleşik Devletleri’nde de ders

kitaplarının önemli bir yeri vardır. Shannon'un yaptığı bir araştırmaya göre, öğrenciler sınıfta zamanlarının yaklaşık yüzde 80'ini ders kitapları ve ders kitaplarıyla ilgili etkinliklere harcamaktadır. Diğer taraftan Türkiye'de de ders kitapları, temel bir bilgi kaynağıdır (Kaya, 2002: 92).

Ders kitabı, öğrencilerin de temel başvuru kaynağı durumundadırlar. Ayrıca günümüzde ders kitaplarının sınıf içindeki yeri hâlâ önemini sürdürmekte olup, öğretmenler birçok etkinliği kitap ile yürütmektedirler. Yapılan araştırmalara göre, çoğu öğretmen öğretim programlarına hiç bakmadan öğrenme-öğretme etkinliklerine ilişkin düzenlemeleri ders kitaplarına göre yapmaktadır (Kızılçaoğlu, 2003: 95). Bundan dolayı çağımızın ihtiyaç duyduğu insanın sahip olması gereken özelliklere uygun olarak yetişmesi için hazırlanan eğitim programlarında belirlenen kazanım, beceri ve değerlerin öğrencilere kazandırılmasında ders kitaplarının eğitim-öğretim faaliyetlerindeki yeri yadsınamaz.

Ders kitapları, bir toplumun, kendi çocuklarını gelecekte birer olgu birey olarak yaşamaya hazırlamak için, aktarmak istediği ve resmen kabul görmüş olan bilgilerin tamamını içerirler. Ders kitapları, sadece bilgi aktarmakla yetinmeyerek, bir toplumun siyasal ve toplumsal normlarını da belleklere kazımaya çalışırlar. Özellikle tarih ve coğrafya kitapları başta olmak üzere, sosyal bilimlere yönelik kitaplar aynı zamanda kişinin özsaygısının gelişmesine katkıda bulunarak, söz konusu toplumun sınır çizgilerini de belirlemektedir (Aslan, 2010: 217) . Coğrafya öğretimi yoluyla zaman mekân açısından referans noktaları yaratılır. Nereden geliyoruz? Nerede yaşıyoruz? Orada izinle mi, yoksa hakkımızla mı yaşıyoruz? Coğrafya ders kitapları aracılığıyla köklerimiz, belirli bir yerde niçin ve nasıl yaşadığımızı, bu yerin nasıl tanımlanıp nitelendirilebileceğini, başka bir deyişle kim olduğumuzu açıklamaya çalışırlar (Pingel, 2003: 1).

Türkiye'de günümüz okullarında okutulmakta olan ders kitapları dünyadaki benzerleriyle kıyaslandıklarında, pek çok açıdan iyi örneklerin gerisinde kaldıkları, geliştirilmeleri gerektiği ve bunun için henüz yeterince çaba gösterilmediği ya da yapılan düzenlemelerin yetersiz kaldığı gözlemlenmektedir. Başlangıçtan itibaren ders kitapları hazırlama ve yazma konusunda yeterli bilimsel birikimin ve teknik deneyimin olmayışı, siyasal nedenlerle sansüre uğramaları, yayınevlerinin, ders kitabı yazarlarının,

ders öğretmenlerinin rant temelli yaklaşımları, içerik ve tasarım yönünden öğrencilerin dersleri kavramalarına yeterince katkıda bulunmada yetersiz kalmaları gibi, farklı etkenlerden kaynaklanan son derece önemli sorunlar yaşanmıştır ve yaşanmaktadır (Aslan, 2010: 217)

4.3.2.1. Cumhuriyetin Kuruluş Yıllarında Ders Kitapları

29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra Tevhid-i Tedrisat Kanununun yürürlüğe girmesi ile ilk iş, okulların öğretim programlarında yer alan derslerin ve ders müfredatlarının gözden geçirilerek yeniden düzenlenmesi olmuştur. Tevhid-i Tedrisat Kanununa kadar eğitim alanında yapılan düzenlemeler oldukça sınırlı kalmıştır. Bu tarihe kadar milli eğitimde yapılan düzenlemeler, Meşrutiyet Döneminin Lisan-ı Osmanî, Tarihi Osmanî şeklinde adlandırılan ders gruplarının Türk Dili ve Türk Tarihi mihverî etrafında bütünleştirilmesinden ibaret kalmıştır. Yine yönetmeliklerde yer alan sadık bir teb'a yetiştirme amacı ve padişahın doğum ve tahta çıkış günlerinin anılması yürürlükten kaldırılmıştır. Bu sınırlı düzenlemeler dışında bir değişiklik yapılmamıştır (Öymen, 1977: 210).

Cumhuriyetin ulusalcı ve laik dünya görüşüne uygun bir eğitim anlayışını temsil eden eğitim-öğretim felsefesine uygun dersler ve ders içerikleri ancak, 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu sonrasında mümkün olabilmiştir. Yasanın yürürlüğe girmesi ile resmi okullardaki dinsel ağırlıklı eğitime son verilirken, Arapça ve Farsça öğretimi de kaldırılmıştır. Azınlık ve yabancı okullar doğrudan Maarif Vekâletine bağlanmış ve Tarih, Coğrafya, Yurt Bilgisi dersleri zorunlu kılınmıştır(Sakaoğlu, 1991: 26) .

Cumhuriyet Döneminde ders kitaplarına ilişkin olarak yaşanan ilk sorun; Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile yapılan düzenlemeleri belirlemek amacıyla 23 Nisan 1924 tarihinde toplanan İkinci Heyet-i İlmiye toplantısında alınan kararlar doğrultusunda ilk ve orta öğretimde programın içeriğine, amaçlarına ve ruhuna uygun ders kitaplarının sağlanması olmuştur. Öğretim yılının açılmasına kısa bir zaman kalmasından dolayı ders kitaplarının yeniden yazılması yerine eldeki mevcut ders kitaplarındaki yeni müfredat ile çıkarılan konular ayıklanmış, yerine eklenen konuları da kapsayacak şekilde tekrar basılmışlardır. Böylece Türk Devrimini tüm yönleriyle temsil eden

yenileri hazırlanıncaya kadar, hem zaman kazanılmış, hem de ders kitabı sorununu giderecek geçici bir çözüm yolu benimsenmiştir (Aslan, 2010: 219).

Cumhuriyetin ilk on yılında MEB, bir komisyon oluşturarak öğretmen ve öğrenciler tarafından derslerde kullanılacak olan kitapları tespit etmiştir. Ancak okul kitabı olarak seçtiği ve okullarda okutulmasına izin verdiği eserlerin basımını serbest bırakmış, bu kitaplardan birini seçip okutma konusunda öğretmenlere ve okul müdürlüklerine yetki vermiştir. Bakanlığın denetiminden geçerek okullarda okutulabilme onayı alan kitaplar, çeşitli yayın evleri tarafından basılarak piyasaya sunulmuş, öğretmenler kendi dersleri için bunlardan birini seçerek sınıfta kullanmışlardır (Başgöz, 1995: 109-110).

Bu çözüm yolu sürekli bazı tartışmalar ve tepkileri de beraberlerinde getirmiştir. Ancak tepki ve tartışmalar, kitapların yeni programların içeriğini ve ruhunu ne oranda yansıttıkları ya da pedagojik açıdan ne kadar uygun oldukları üzerinde değil, daha çok yayınevlerinin, yazarların ve satıcıların sorunları ya da zararları üzerinde yoğunlaşmıştır (Maarif Vekâleti, 1991: 139-213). Tartışmalarda kitapların içerikleri konusunda tepki gösterenler daha çok sosyal bilimler ya da kültür dersleri olarak sınıflandırılmış olan ders kitabı yazarlarından ve yayımcılarından gelmiştir (Aslan, 2010: 219).

Aynı eksen etrafında dönüp duran bu tartışmalar 1933 yılında tek kitap uygulamasına geçilmesi ile daha da yoğunlaşarak devam etmiş ve 1939 Maarif Şurasında “Neşriyat” sorunu oturumu altında hayli ciddi atışmalara varmıştır (Aslan, 2010: 219). Tartışmalarda okul kitapları öğrencilere vermek istenen formasyon açısından iki grup altında sınıflandırılmıştır. Birinci grupta kültür dersleri olarak adlandırılan Türkçe, Tarih, Yurt Bilgisi, Coğrafya, Malumatı Vataniye, Sosyoloji, Psikoloji, Mantık, Din Bilgisi, Felsefe gibi dersler yer almaktadır. İkinci grupta ise Hendese, Hesap, Riyaziye, Fizik, Kimya, Biyoloji derslerinin yer aldığı bir dersleri grubu ya da temel bilimler ders kitapları bulunmaktadır.

Birinci grupta yer alan kitaplar çocukların millî ve insani karakterini yoğuran, devletin kuruluş ve işleyişine hakim olan fikirleri yansıtacak içerikte ders kitapları olduğundan bunlar devletin mutlak kontrolü altında olmalı ve en yetkin insanlara

yazdırılmalıdır fikri hakimdir (Maarif Vekâleti, 1991: 139-213). Bu nedenle bu kitapların özellikle tarih, coğrafya, dil ve edebiyat ders kitaplarının yazımı ve hazırlanmasına özel bir önem verilmiştir.

4.3.3.2. Orta Öğretim Coğrafya Ders Kitapları

Coğrafya, insanın içinde yaşadığı doğal ortamın özelliklerini insan-doğal ortam etkileşimini ve bu etkileşim sonucunda insanın ortaya koyduğu beşerî ve ekonomik etkinlikleri kendi prensipleri çerçevesinde inceleyerek sonuçlarını ortaya koyan bilim olarak tanımlanmaktadır (Şahin, 1998: 3).

Coğrafya öğretiminin amacı;

- Günümüz dünyasında milletlerin birbirlerine muhtaç olduğunu ve birbirleriyle işbirliği yapmak zorunda oldukları gerçeğinin kavratılması
- Toprak erozyonu ormanların tahribi, meraların yok edilmesi, toprağın, suyun, havanın kirletilmesi, tarım alanlarına yerleşim birimleri ve sanayi tesisleri yapılarak kullanılmaz hale getirilmesinin yurt ve dünya için hayati önem taşıyan yanlışlıklar olduğunun kavratılması
- Dünyadaki farklı kültürlere sahip insanların kaynaşması, kültür alış verisi yönünden turizmin öneminin kavratılması
- Ülkedeki doğal kaynakların tanıtılması ve bunların yurt kalkınmasında kullanılmasının öğretilmesi
- Doğal güzelliklerin ve tarihi eserlerin insanlığın ortak mali olduğu ve bunların korunması gerektiğinin kavratılması
- Çevre kirliliğinin nasıl oluştuğunu, bunların insanlara etkilerini ve bu kirlilikleri ortadan kaldırma yollarının ve gerekliliğinin öğretilmesi ve kavratılması
- Harita, grafik, diyagram, istatistikler ve diğer bilgi kaynaklarından yararlanmanın öğretilmesi
- Doğal kaynakların sınırlı olduğu, bunların bütün insanların ortak mali olduğu ve bunların savurgan kullanılmaması gerekliliğinin kavratılması
- İnsanların, yurt, millet ve dünya sorunları üzerinde duyarlı, ülke ve dünya sorunlarının çözümüne katılan aydın, bilinçli, duyarlı yurttaş olarak yetişmesine katkıda bulunmaktır (Şahin, 2003: 25-26).

Coğrafyanın bu amaçlara ulaşabilmesi için öğretimin uygun yöntem, araç ve gereçlerle verilmesi gereklidir. Aksi hâlde coğrafya, olduğundan farklı, yanlış, yararsız ve gereksiz bir bilim gibi, tanıtılmış olur (Şahin, 2003: 26). Herhalde lise coğrafya eğitiminde bu uygun araç ve gereçlerden basta geleni ders kitaplarıdır. Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca onaylanarak ders kitabı olarak kabul edilen ortaöğretim coğrafya ders kitaplarındaki islenişler, kullanılan araç-gereçler ve önerilen etkinlikler bu açıdan oldukça önem taşımaktadır (Artvinli, 2009: 6).

Gerçekte bütün coğrafya ders kitapları içinde buldukları toplumların kültürlerini yansıtmaya yatkın olmuşlardır (Graves, Murphy, 2000). Bu açıdan bakıldığında gerek yayınladıkları dönemlerde toplumun gündeminde olan sosyal ve doğal sorunlar ve gerekse fiziki açıdan ülkenin bulunduğu teknoloji seviyesine ışık tutmaları açısından (renk, baskı kalitesi, kullanılan kâğıt, fotoğraflar, kullanılan materyaller vb.) coğrafya kitaplarının önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır (Artvinli, 2009: 6).

Coğrafya ders kitapları, öğretmenin başvuru kaynağı olarak değil, temelde “öğrencinin öğretmenden sonra o dersi öğrenebileceği en yakın kaynaklar” olarak hazırlanırlar. Hazırlanan veya hazırlanmakta olan coğrafya ders kitaplarının nitelikleri bu bakımdan son derece önem taşımaktadır. Coğrafya ders kitapları, öğrencilere yönelik sundukları “etkinlikler” ile onların programda öngörülen “coğrafi becerileri kazanmasını amaçlamalıdır. Ne var ki bu etkinliklerin hazırlanmasında öğrencilerin aktif, sorgulamacı ve bağımsız düşünebildiği süreçlere yol açacak islenişlere yer verilmesi oldukça fazla önem arz etmektedir. Ancak bu durumda onların kitapta verilen bilgileri değerlendirme ve bu bilgilerin geçerliliğini sorgulamak için kendi sorularını sormalarını sağlayan öğrenci merkezli öğrenme ortamları oluşturulabilir (Graves, Murphy, 2000). Coğrafya ders kitaplarının bu süreçlere imkân verdiği ölçüde öğrenci merkezli dersler işlenebileceği vurgulanabilir.

Cumhuriyet tarihi boyunca coğrafya öğretim programları 1924, 1934, 1937, 1941, 1957, 1971, 1973, 1982, 1983, 1992 ve 2005 yıllarında değişiklikler yapılmıştır. Yapılan program değişikliklerine bağlı olarak yeni öğretim programlarına uygun olarak coğrafya ders kitapları yazılarak öğretmenlerin ve öğrencilerin kullanımına sunulmuştur.

Genel olarak herkes bir ders kitabının iyi olup olmadığı hususunda bir fikre sahiptir. Kullanıcıları böyle bir kaniya ulaştıran nedenler değişik olmakla beraber birleştikleri noktalar aşağı yukarı şu hususları kapsar: Öğretmenin anlattığı her şey bu kitapta var. Kitabın baskısı, kâğıdı güzel. Resimlerine ben bile bakmaktan hoşlanıyorum. Her konu özetlenmiş. İlk bakışta ileri sürülen bu yargılar hiç de yabana atılacak yargılar değildir (Çakmakçıoğlu, 1964: 3).

Araştırmada coğrafya öğretim programlarının (1924, 1942, 1957, 1973, 1983, 1992, 2005 öğretim programları) uygulamaya girmesinden sonra yazımı tamamlanarak Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının onayı alınarak öğretimi yapılmaya başlanan coğrafya ders kitaplarından arşiv taraması sonucu ulaşılabilen kaynaklardan seçilmiş ders kitapları (bakınız Tablo 64) değerlendirilmiştir.

Tablo 64

Değerlendirmeye Alınan Coğrafya Ders Kitapları

Sıra No	Yayın Yılı	Kitabın Adı	Sınıfı	Yazarı	Ait Olduğu Program
1	1940	Umumî Coğrafya	Lise I	İ. Hakkı Akyol ve A. Macit Arda	1924
2	1938	Türkiye Coğrafyası,	Lise II	Faik Sabri Duran	1924
3	1932	Yeni Memleket Coğrafyası	Lise III	Abdülkadir Sadi	1924
4	1946	Genel Coğrafya Bilgileri	Lise I	Sırrı Erinç	1942
5	1952	Genel Coğrafya	Lise I	Rauf Seymen	1942
6	1954	Ülkeler Coğrafyası	Lise II	Aziz Devrimci Memduh Utku Ekrem Teziş	1942
7	1954	Ülkeler Coğrafyası	Lise II	Sırrı Erinç Sami Öngör	1942
8	1954	Ülkeler Coğrafyası	Lise II	Rauf Seymen	1942
9	1949	Ülkeler Coğrafyası	Lise II	Behçet Güçer	1942
10	1951	Türkiye Coğrafyası	Lise III	Besim Darkot	1942
11	1958	Genel Coğrafya	Lise I	Sırrı Erinç Sami Öngör	1957
12	1965	Genel Coğrafya	Lise I	Rauf Seymen	1957
13	1961	Ülkeler Coğrafyası	Lise II	Rauf Seymen	1957
14	1963	Ülkeler Coğrafyası	Lise II	Nurettin Seçkin	1957
15	1963	Ülkeler Coğrafyası	Lise II	Sırrı Erinç Sami Öngör	1957
16	1963	Türkiye Coğrafyası	Lise III	Sırrı Erinç Sami Öngör	1957
17	1969	Türkiye Coğrafyası	Lise III	Besim Darkot	1957
18	1958	Türkiye Coğrafyası	Lise III	Rauf Seymen	1957
19	1981	Genel Coğrafya	Lise I	Sırrı Erinç Sami Öngör	1973
20	1974	Ülkeler Coğrafyası	Lise II	Rauf Seymen	1973
21	1975	Ülkeler Coğrafyası	Lise II	Sırrı Erinç Sami Öngör	1973
22	1975	Türkiye Coğrafyası	Lise III	Besim Darkot	1973
23	1973	Türkiye Coğrafyası	Lise III	Rauf Seymen	1973

24	1984	Genel Coğrafya	Lise I	Sırrı Erinç Sami Öngör	1983
25	1987	Genel Coğrafya	Lise I	Reşat İzbirak	1983
26	1983	Ülkeler Coğrafyası	Lise II	Sırrı Erinç Sami Öngör	1983
27	1985	Coğrafya II	Lise II	Reşat İzbirak	1983
28	1987	Coğrafya III	Lise III	Reşat İzbirak	1983
29	2003	Coğrafya I	Lise I	Sırrı Erinç	1992
30	2002	Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası	Lise III	Seval Aras Vedat Çalışkan	1992
31	1996	Coğrafya I	Lise I	Nurşen Arslan	1992 (Kredili Sistem)
32	1993	Coğrafya I	Lise I	Cemalettin Şahin	1992 (Kredili Sistem)
33	1994	Coğrafya I	Lise I	Erdoğan Akkan	1992 (Kredili Sistem)
34	1993	Coğrafya II	Lise I	Cemalettin Şahin	1992 (Kredili Sistem)
35	1995	Coğrafya II	Lise I	Erdoğan Akkan	1992 (Kredili Sistem)
36	1993	Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası 1	Lise II	Celal Aydın	1992 (Kredili Sistem)
37	1994	Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası 2	Lise II	Celal Aydın	1992 (Kredili Sistem)
38	1994	Türkiye Coğrafyası 1(Fiziki)	Lise III	Celal Aydın Mehmet Aydın	1992 (Kredili Sistem)
39	2007	Coğrafya 9	Lise I	Erdoğan Oruç ve Diğerleri	2005
40	2011	Coğrafya 10	Lise II	Komisyon	2005
41	2007	Coğrafya 11	Lise III	Abdulcebbar Gültepe ve diğerleri	2005
42	2009	Coğrafya 12	Lise IV	Erdoğan Oruç ve Diğerleri	2005

Öğretim programlarına göre farklı yıllarda farklı yazarlar tarafından yazılan 42 tane coğrafya ders kitapları ve bu kitaplarda yer alan unsurlar: bölüm/ünite sayısı, sayfa sayısı, fotoğraflar, haritalar, grafikler, tablo ve şekiller, ölçme ve değerlendirme ve konuya hazırlık soruları, okuma metni, bilgi notu, etkinlikler, temel kavramlar, performans ödevi, proje çalışması, arazi çalışması, sözlük kısmında yer alan kavramlar, kaynakçada yer verilen kaynaklar nicel ve nitel olarak değerlendirilmiştir. Yapılan değerlendirme sonucunda ulaşılan bulgular ve yorumlar başlıklar altında ifade edilmiştir.

4.3.3.2.1. 1924 Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar

1924 Lise Müfredat Programı, üzerinde küçük bazı değişiklikler yapılarak 1934 yılında son şeklini aldığından 1942 öğretim programı çıkana kadarki süreçte yayımlanan coğrafya ders kitapları içerisinde seçilen ve İbrahim Hakkı Akyol ve Macit

Arda (1940) tarafından yazılan Umumî Coğrafya, Faik Sabri Duran (1938) tarafında yazılan Türkiye Coğrafyası, Abdülkadir Sadi (1932) tarafından yazılan Yeni Türkiye Memleket Coğrafyası olmak üzere üç kitaba bu başlık altında yer verilmiştir.

1924 Coğrafya Öğretim Programına göre yazılmış olan Umumî Coğrafya kitabında programda öğretimi yapılacak yirmi konu Fiziki Coğrafya Başlığı altında 14, Beşerî Coğrafya Başlığı altında 15 bahis olmak üzere toplamda 39 bahis başlığı altında ele alınmıştır.

1924 Programına göre İbrahim Hakkı Akyol ve Macit Arda yazılan ders kitabında;

- Konulara giriş yaparken öğrencilerin konuları anlayabilmesi için hazırlık soruları ve ilişkilendirmeler yapılmamıştır.
- Konu başlıkları altında yer alan açıklamalar didaktik bir tarzda kaleme alınmıştır.
- Kitabı kullanacak olan öğretmen ve öğrencilere düşünmeye fırsat vermeden detaylı açıklamalara yer verilmiştir.
- İstatistikî verilere yeteri kadar yer verilmiştir. Ancak kullanılan istatistikî verilerin yer aldığı grafik ve tablolar oldukça kaliteli olup öğrencilerin dikkatini cezp edecek niteliktedir. Örneğin Türkiye’de 1924’den 1932’ye kadar her sene yapılan demiryollarının uzunluğunu gösteren grafik görülmeye değerdir (Akyol ve Arda, 1940: 195).
- Kullanılan harita, fotoğraf ve çizimler konularla ilişkilidir. Örneğin Akarsular ve Göller başlığı altında muvazenet (denge) profilini almamış bir akarsuyun şematik şekline, Niyagara şelalesi ve Tarsus’ta yer alan bir şelalenin fotoğrafı gibi görsellere yer verilmiştir (Akyol ve Arda, 1940: 112-127).
- Öğrenciler ile öğretmenlere öğretimi yapılan konularda değerlendirmeye yapmaya imkân tanıyan ödev ve sorulara yer verilmemiştir.
- Konu başlıkları programda yer alan konular ile birebir örtüşmektedir.
- Programda yer alan konuların işlenişi tamamlandıktan sonra programda ve kitapta yer alan bazı kavramlara ilişkin açıklayıcı bilgilere Lügatçe başlığı altında yer verilmiştir (Akyol ve Arda, 1940: I-LX).

1924 Coğrafya Lise III Türkiye Coğrafyası Öğretim Programına göre Faik Sabri Duran (1938) yazılmış olan bu ders kitabında programda yer alan on beş konu başlangıç (Dünya üzerinde Türkiye), birinci kısım (Türkiye'nin Tabii Coğrafyası) ve ikinci kısım (Türkiye'nin Beşeri Coğrafyası) üç bölümleri altında ele alınmıştır.

Başlangıç bölümünde Türkiye'nin dünya üzerindeki mevki, vaziyet, hudut ve mesahaları ele alınırken, birinci kısımda Türkiye arazisinin teşekkül tarzı ve bünyesi, Türkiye'de yer arızalarının esaslı hatları, Türkiye'nin denizleri ve sahilleri, Türkiye'nin iklimi, Türkiye'nin nehirleri ve gölleri, Türkiye'de nebatlar ve hayvanlar hayatı, ikinci kısımda Türkiye'nin ahalisi ve hükümeti, Türkiye'de yerleşme, giyinme ve geçinme tarzları, Türkiye'nin mühim şehirleri konularına yer verilmiştir.

1924 Programına göre Faik Sabri Duran tarafından yazılan ders kitabında;

- Kullanılan dil günümüz Türkçesine benzemekle beraber temel coğrafi kavramların Osmanlıca kullandığıdır. Kullanılan bu kavramlara coğrafi yönler örnek olarak gösterilebilir. Kitapta kuzey yerine şimal, doğu yerine şark, batı yerine garp, güney yerine cenup kullanılmıştır.
- Konulara giriş yapılırken hazırlık sorularına veya başlık altında konuya hazırlayacak (oryantasyon) nitelikte bilgilere yer verilmemiş olup bunların yerine konu başlıkları altında yer alan kutu içerisinde bir paragrafta bilgilere yer verilmiştir. Kitapta bu şekilde yer verilen on paragrafta "Dünya Üzerinde Türkiye" başlığı altında yer alan paragraf örnek olarak gösterilebilir. Bu paragrafta yer alan açıklamalar şu şekildedir: Türkiye dünya üzerinde kapladığı yer ve arazinin tabii şekilleri itibari ile Asya ile Avrupa arasında mühim bir geçit teşkil eder. İki kıta arasında en yakın ve arızası en az dokunma, Türkiye'nin bulunduğu yerde vukua gelir. Bu cihetle toprakları, Asya ve Avrupa kavimlerinin birbirleri ile olan münasebetlerinde öteden beri pek mühim bir rol oynamıştır (Duran, 1938: 1).
- Ders kitabında 37 adet haritaya yer verilmiştir. Ders kitabında yer verilen haritalara, yağışların Türkiye'de dağılışı (Duran, 1938: 67) ve İstanbul'un ne mühim bir merkezi vaziyete sahip olduğunu gösteren harita (Duran, 1938: 169) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 5 adet grafiğe ve 6 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; Samsun ile Adana arasında yükseltinin değişimini gösteren grafik ile Sinop ile Antalya arasında yükseltinin değişimini gösteren grafik

(Duran, 1938: 18), İzmir’de sühnetin senelik değişimlerini gösteren grafik (Duran, 1938: 69), kadın nüfusunun erkeğine nazaran az olan vilayetlerin gösterildiği tablo (Duran, 1938: 122), idari teşkilata göre illerin dağılımı gösteren tablo (Duran, 1938: 138) örnek olarak verilebilir.

- Ders kitabında konunun özelliğine göre 139 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Ders kitabında kullanılan fotoğraflara; Antitoroslar üzerinde Binboğa Dağı (Duran, 1938: 26), Romanya’dan gelen muhacirler (Duran, 1938: 125), Türk kadınının eski ve yeni kıyafeti (Duran, 1938: 155) örnek olarak gösterilebilir.

Ders kitabında yoğun bir şekilde kullanılan fotoğrafların altında detaylı açıklamalara yer verilerek konu ile ilişkilendirmeler yapılmıştır. Bu açıklamalara Türkiye’nin nehirleri ve gölleri başlığı altında Kızılı Irmağa ilişkin olarak yapılan açıklamalar (Duran, 1938: 89) örnek olarak gösterilebilir.

- Ders kitabında konuların başında veya sonunda ölçme ve değerlendirmeye yönelik olarak hazırlanan sorulara yer verilmemiştir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan kaynakların yer aldığı kaynakçaya ve öğretim programında yer alan kazanımlar ve ders kitabında yer alan temel kavramların yer aldığı kavramların yer aldığı sözlük kısmına yer verilmemiştir.

1924 Coğrafya Lise III Türkiye Coğrafyası Öğretim Programına göre Abdulkadir Sadi tarafından yazılmış olan bu ders kitabında programda yer alan on beş konu üç kısım altında ele alınmıştır. Birinci kısımda; Türkiye Cumhuriyeti (hudut, mesaha, nüfus, Türkiye arazisinin şekli), Türkiye Arazisinin Bünyesi, Şimal Dağlıkları, Cenup Sıra Dağları, Avarız, Denizler ve Sahiller, İklim, Irmaklar ve Göller, Tabii Zenginlikler (sıcak sular ve maden suları, madenler –nebatlar), İkinci kısımda (Beşeri Coğrafya) Türk Milleti (Türk ırkı ve dili, Türkiye’nin şimdiki nüfusu, Büyük şehirler, Siyasi ve idari teşkilat, tabii mıntıklar, ziraat, sanayi, yollar, ticaret, Üçüncü kısımda Türkiye’ye Komşu Memleketler (Bulgaristan, Yunanistan, Kafkasya, Gürcistan, Azerbaycan, Suriye, Filistin, Elcezire, İran Yaylası) konularına yer verilmiştir.

1924 Programına göre Abdülkadir Sadi tarafından yazılan ders kitabında;

- Kullanılan dil günümüz Türkçesine benzemekle beraber temel coğrafi kavramların Osmanlıca kullandırılmıştır. Kullanılan bu kavramlara sıcaklığı ifade eden suhnet kelimesi örnek olarak gösterilebilir.
- Konu içinde geçen bilgilere ilişkin olarak 40 adet dipnota yer verilmiştir. Yer verilen dipnotlara; Seyhan ile Ceyhan; müştereken vücuda getirdikleri deltada, Çukur ovada, her zaman aynı şartlarla cereyan eden gelmemişlerdir; 23 asırlık bir zaman içinde bu ikiz ırmağın en aşağı yedi defa birleşip açıldıkları müverrihlerce tespit olunmuştur (Sadi, 1932: 92), Türkiye'nin 1925-1928 yılları arasında peynir ithalat ve ihracatına ilişkin istatistikî bilgilerin yer aldığı tablo (Sadi, 1932: 251) ve 1928'de komşu memleketlerin harici ticaretleri ve milyon Türk lirası hesabı ile gösterildiği tablo (Sadi, 1932: 278) örnek olarak verilebilir.
- Konulara giriş yapılırken hazırlık sorularına veya başlık altında konuya hazırlayacak (oryantasyon) nitelikte bilgilere yer verilmemiştir.
- Ders kitabında 17 adet haritaya yer verilmiştir. Ders kitabında yer verilen haritalara, Türkiye'nin yeryüzünde mevkii (Sadi, 1932: 5), Türkiye'nin yağmur haritası (Sadi, 1932: 66), Türkiye'nin nehirleri ovaları ve düzlükleri (Sadi, 1932: 85), eski zamanda Anadolu'da ulaşım yolları (Sadi, 1932: 272)örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 68 adet tabloya yer verilmiştir. Bu tablolara; Nüfusu 20.000 den fazla olan şehirlerimizin nüfus miktarlarını gösteren tablo (Sadi, 1932: 107), Mülki Taksimat Cetveli (Sadi, 1932: 110-114), 1926 yılında kuru sebze (Bakla, Burçak, Nohut, Fasulye, Mercimek) üretimi yapılan alanlar ve hâsılat miktarını gösteren tablo (Sadi, 1932: 234), Türkiye ve diğer memleketlerde nüfus başına düşen çimento miktarını (kilo) gösteren tablo (Sadi, 1932: 270) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konunun özelliğine göre 132 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Yazar kitapta yer verdiği 20 adet fotoğrafın kaynağını fotoğrafın altında belirtmiştir. Kaynak verilen 20 fotoğrafın 19 tanesi yazarın kendisine ait olup sadece biri Sipahioğlu'na aittir.

Ders kitabında kullanılan fotoğraflara; Bağdat demiryolu güzergâhında Toros dağlarından bir manzara (Sadi, 1932: 35), Balıkesir mühim bir ziraat pazarıdır. Bandırma-Soma demiryolu şehrin inkişafına yardım etmektedir (Sadi, 1932: 136), Şose yollarının henüz ıslah edilmemesi yüzünden nakliyatımızın mühim bir kısmı deve, araba gibi iptidai vasıtalarla yapılmaktadır (Sadi, 1932; 197) örnek olarak gösterilebilir.

Ders kitabında yoğun bir şekilde kullanılan fotoğrafların altında detaylı açıklamalara yer verilerek konu ile ilişkilendirmeler yapılmıştır. Bu açıklamalara Rize civarındaki dağlarda rutubetli iklim bol sular vücuda getirir. Yukarıdaki fotoğrafta görüldüğü gibi çağlayanlar, tabiatın güzelliklerine başka bir hususiyet verir (Sadi, 1932; 23) açıklamasında olduğu gibi konu ile ilişkilendirmeler yapılmıştır.

- Ders kitabında konuların başında veya sonunda ölçme ve değerlendirmeye yönelik olarak hazırlanan sorulara yer verilmemiştir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan kaynakların yer aldığı kaynakça kısmına kitabın sonunda değil dipnot olarak ilgili kaynağın kullanıldığı sayfa sonunda yer verilmiştir. Bu kaynaklara; Mesaha ve hudut tullerini gösteren rakamlar istatistik müdüriyeti umumiyesi neşriyatı ile resmi bahriye haritalarından alınmıştır (Sadi, 1932: 7), arazinin bünyesi hakkındaki malumat hususunda: geographie universel in Asie occidental kısmından istifade edilmiştir (Sadi, 1932: 20) örnek olarak verilebilir.
- Öğretim programında yer alan kazanımlar ve ders kitabında yer alan temel kavramların yer aldığı kavramların yer aldığı sözlük kısmına yer verilmemiştir.

4.3.3.2.2. 1942 Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar

1957 Coğrafya Öğretim Programına kadar yayımlanan coğrafya ders kitapları içerisinde seçilen ve Sırrı Erinç (1946) tarafından yazılan Genel Coğrafya Bilgileri, Rauf Seymen (1952) tarafından yazılan Genel Coğrafya, Aziz Devrimci, Memduh Utku, Ekrem Teziç (1954) tarafından yazılan Ülkeler Coğrafyası, Sırrı Erinç ve Sami Öngör (1954) tarafından yazılan Ülkeler Coğrafyası, Rauf Seymen (1954) tarafından yazılan Ülkeler Coğrafyası, Behçet Güçer (1949) tarafından yazılan Ülkeler Coğrafyası, Besim Darkot (1951) tarafından yazılan Türkiye Coğrafyası ders kitapları olmak üzere bu başlık altında yedi kitap incelenmiştir.

1942 Coğrafya Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programına göre Sırrı ERİNÇ (1946) tarafından yazılmış olan bu ders kitabında programda yer alan yedi ünite 6 bölüm başlığı altında (33 ders altında) ele alınmıştır.

Birinci bölümde; Giriş ve yer hakkında toplu bilgilere, İkinci bölümde; Atmosfer, üçüncü bölümde; Denizler, dördüncü bölümde; karalar, beşinci bölümde; Biyocoğrafya, altıncı bölümde Yeryüzünde insan ünitelerine yer verilmiştir.

1942 Programına göre Sırrı Erinç (1946) tarafından yazılan ders kitabında;

- Konulara giriş yapılırken öğrencileri işlenecek konuları hazırlayabilmek (oryantasyon) için 242 tane hazırlık çalışmasına yer verilmiştir. Örneğin okulunuzdaki ders kürelerinden birini inceleyerek ekvatoru, kuzey ve güney kutbunu ve Greenwich'den geçen meridyeni bulun ve bunların yanlarındaki sayıları okuyunuz. Bu noktaları ve daireleri coğrafya diliyle nasıl anlatırsınız? (Erinç, 1946: 10), Deniz suları sıcaklığını nereden alır? Yazın ve kışın deniz sularının sıcaklığı neden değişir? Hangi iklimlerde deniz suyunun sıcaklığı en yüksek olması gerekir (Erinç, 1946: 53), Bir yere düşen karların ortadan kalkmaması için ne gibi şartlar gerekir? Yeryüzünde bu şartların bulunduğu yerler nereleridir? (Erinç, 1946: 93), Coğrafi bölgeleri gösteren renkli haritayı inceleyerek her zaman nemli tropikal bölgenin sınırları içine giren yerleri gösteriniz ve adlarını söyleyiniz. Bu yerler hangi paraleller arasındadır? Buralarda sıcaklık ve yağış (Şekil 41) ne gibi özellikler gösterir? (Erinç, 1946: 137).
- Konu başlıkları altında konuya ilişkin olarak yer alan açıklamalar, didaktik bir tarzda kaleme alınmıştır.
- Ders kitabında çeşitli istatistikî verilerin yer aldığı 30 tane tabloya ve 17 tane grafiğe yer verilmiştir. İstatistikî verilerin yer verildiği bu tablolara göçler konusunun işlendiği bölümde göçmen yollayan ve göçmen alan memleketlere ilişkin olarak 1920, 1923, 1927, 1930, 1935'li yıllara ait istatistiklere yer verilmesi (Erinç, 1946: 127-128) örnek olarak verilebilir. Kitabın yazıldığı dönem (1946) dikkate alındığında böyle bir veri setinin yer aldığı tablonun kullanılması önemli bir yenilik olarak değerlendirilmektedir.

Ayrıca VI. Bölümü oluşturan Yeryüzünde Büyük Coğrafya Bölgeleri ve Ekonomik Çalışmalar başlığı altında konu sonlarında öğrencilere verilen işlerde belli yıllara ait istatistikler verilerek bunları kullanarak işler yapmaları istenmiştir (Erinç, 1946: 132-168). Örneğin yeryüzünde kamış şekeri yetiştiren başlıca memleketlerin yer aldığı 1938-39 yıllarına ait istatistik verildikten sonra şekil 108 (Üzerinde şeker kamışı yetiştirilen yerler, şeker pancarı yetiştirilen yerler, kamış şekeri ihraç yollarının yer aldığı dünya haritası) den faydalanarak öğrencilerden yapması istenen işler şunlardır: a) şeker kamışı yetiştiren bölgeleri haritada göstererek söyleyiniz, b) bu bölgelerde iklim

ve siyasal durum nasıldır?, c) bu memleketlerden her biri, bütün dünyada elde edilen kamış şekerinin yüzde kaçını veriyor?, d) Dünya üzerinde kamış şekeri nerelerden nerelere ve hangi yollarla gidiyor? (Erinç, 1946: 143-144).

- Kullanılan 54 harita, 26 fotoğraf ve 84 çizim konularla ilişkilidir. Akarsu aşındırmasının anlatıldığı bölümde (şekil 64) akarsuyun zeminin özelliğine göre yer yüzeyinde yaptığı değişikliği gösteren dikey kesitli profil (Erinç, 1946: 79) ve bitkilerin düşey doğrultuda dağılışını gösteren grafik (Erinç, 1946: 117) gibi çizimlere ders kitabında sıklıkla rastlanmaktadır.
- Konu sonlarında yer alan sorularda bilgi, analiz, sentez, uygulama ve değerlendirme düzeyinde 203 tane soruya yer verilmiştir. Örneğin Türkiye’de tarım etkinliklerinin düzenlenmesinde ne gibi genel ve yerel coğrafya bilgilerinin faydası olabilir? Hükümetimizin girişmiş bulunduğu sulama ve elektrikleme işlerinde coğrafya bilgisi niçin lüzumludur? (Erinç, 1946: 4), Engin okyanuslarda med-cezir yüksekliği neden azdır? Kenar denizlerin kıyılarındaki haliçlerde, koylarda ve kanallarda med cezir yüksekliği niçin artar? (Erinç, 1946: 57), Ovaların, yerleşme ve ekonomi bakımından insan hayatında ne gibi etkileri vardır? Bunu, Türkiye’den örnekler vererek açıklayınız. Ayrıca şekil 94 ve 96 ile karşılaştırarak sonuçlar çıkarınız (Erinç, 1946: 109).
- Genellikle hemen her konunun sonunda anlatılan konuları pekiştirmek amacı ile “iş” başlığı altında 145 tane ödev yer verilmiştir. Örneğin 2. Şekli, atlasındaki dünya haritası ile karşılaştırarak XVI. Yüzyılda insanların yeryüzü hakkındaki bilgilerinde ne gibi yanlışlar ve eksiklikler olduğunu araştırınız. Bazı bölgelerin oldukça iyi, bazı bölgelerin pek az tanınmasının sebeplerini açıklayınız (Erinç, 1946: 8), Yaşadığımız bölgedeki toprakları şu soruları cevaplandırarak inceleyiniz: a) Toprağın rengi, yukarıdan aşağıya nasıldır? b) Humus tabakası görülüyor mu? Ne renktedir ve kalınlığı kaç cm dir? C) Toprağı meydana getiren maddeler büyük müdür, küçük müdür? d) Muhtelif büyüklükteki maddelerin hangisi toprağın üst kısmında hangisi alt kısmında daha çok görülüyor? e) Bu toprak geçirimli yoksa geçirimsiz midir? Sebebini açıklayınız. f) Toprağın içinde kil mi, kum mu, kireç mi çoktur? Bunun ne gibi sonuçları oluyor? (Erinç, 1946: 65).
- Konu başlıkları programda yer alan konular ile birebir örtüşmektedir.

1942 Coğrafya Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programına göre Rauf Seymen (1954) yazılmış olan bu ders kitabında programda yer alan altı ünite yirmi dokuz ders başlığı altında ele alınmıştır.

Birinci derste Yerin Keşfinin Tarihçesi ve Coğrafya nedir?, İkinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci derslere; Yer Hakkında Toplu Bilgiler, altıncı, yedinci, sekizinci, dokuzuncu ve onuncu derslerde; Atmosfer, On birinci derste; Denizler, On ikinci dersten yirmi beşinci derse kadar; Karalar, Yirmi beşinci derste; Biyocoğrafya, Yirmi altı, yirmi yedi, yirmi sekiz ve yirmi dokuzuncu derslerde; Yeryüzünde insan ünitelerine yer verilmiştir.

1942 Programına göre Rauf Seymen (1954) tarafından yazılan ders kitabında;

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi için ilişkilendirmeler yapılmamıştır.
- Konu başlıkları altında yer alan açıklamalar didaktik bir tarzda kaleme alınmıştır. Kitabı kullanacak olan öğretmen ve öğrencilere düşünmeye fırsat vermeden detaylı açıklamalara yer verilmiştir.
- Ders kitabında çeşitli verilerin yer aldığı 15 grafiğe ve 25 tabloya yer verilmiştir. Yer verilen tablo ve grafiklere; Yeryüzünde İnsanların Dağılışı ve Nüfus Hareketleri başlığı altında nüfus hareketlerine ilişkin olarak farklı ülkelere ait 1930, 1947 ve 1948 yıllarına ait istatistikler (Seymen, 1952: 195-198) örnek olarak gösterilebilir.
- Kullanılan 14 harita, 37 fotoğraf ve 118 çizim konularla ilişkilidir. Yer verilen harita, fotoğraf ve çizimlere kıyılarda Aşınma ve Birikme şekilleri başlığı altında Falezlere ilişkin bilgiler verilirken Korsika'da altı oyulmuş bir kıyı örneğinin fotoğrafı ve falezlerin nasıl oluştuğunun aşamalı olarak görselleştirildiği dört adet çizim (Seymen, 1952: 171) örnek olarak verilebilir.
- Kullanılan 207 tane ödev ve sorularda bilgi düzeyinde sorulara ve ödevlere yer verildiği gibi analiz, sentez ve değerlendirme düzeyinde de ödev ve sorulara da yer verilmiştir. Yer verilen ödev ve sorulara; Cristophe Colomb ve Kâtip Çelebinin birer biyografyasını hazırlayın? (Seymen, 1952: 10). Bir Atlas Okyanusu haritası çizerek oradaki akıntıları gösterin (Seymen, 1952: 103). Yerleşme ile sosyal ve ekonomik şartlar arasında ne gibi bağlantılar vardır (Seymen, 1952; 208)? Örnek olarak verilebilir.

- Bazı konuların sonunda konuyu pekiştirmek amacıyla Tamamlayıcı Bilgiler alt başlığı altında bilgilere yer verilmiştir. Örneğin Dördüncü Ders sonunda kıtaların yüzölçümleri, ortalama yükselteleri, yükseltinin en yüksek yeri ve okyanusların yüzölçümleri, ortalama derinlikleri, en derin yerlerine ilişkin bilgilere yer verilmiştir (Seymen, 1952: 35-36).
- Altıncı ders ve dokuzuncu ders başlıklarının sonlarında okuma alt başlığı altında sırası ile “bir ülkenin sıcaklık durumu ne ile belirtilir?” ve “iklim ve hava terimlerinden ne anlaşılır?” soruları sorulduktan sonra sorulara ilişkin açıklamalara yer verilmiştir (Seymen, 1952: 51-52, 81). Ayrıca on üçüncü ders konu başlığının sonunda jeoloji zamanları alt başlıklı bir okuma parçasına da yer verilmiştir (Seymen, 1952: 115-118).
- Konu başlıkları programda yer alan konular ile birebir örtüşmektedir.
- Programda yer alan konuların işlenişi tamamlandıktan sonra ders kitabında İstatistik Bilgileri başlığı altında en yüksek dağlar, başlıca etkin yanardağlar, en uzun nehirler, en geniş nehir havzaları, en büyük göller, en yüksek göller, en alçak göller, en tuzlu göller, milyonluk şehirler, Türkiye'nin Büyük Şehirlerine ilişkin sayısal verilere yer verilmiştir (Seymen, 1952: 214-216).
- İstatistikî bilgiler bölümünden sonra gelen Ansiklopedik Bilgiler başlığı altında programda ve kitapta yer alan bazı kavramlara ilişkin açıklayıcı bilgilere yer verilmiştir (Seymen; 1952: 217-224).
- Ansiklopedik Bilgiler bölümünden sonra baskıdan kaynaklanan yanlışların düzeltilmesi amacıyla doğru yanlış cetveline yer verilmiştir (Seymen, 1952: 225-228).

1942 Coğrafya Lise II Büyük ve Komşu Memleketler Coğrafyası Öğretim Programına göre Rauf Seymen (1954)yazılmış olan bu ders kitabında programda yer alan konular dokuz başlık (komşu devletler, Tuna devletleri, Orta Avrupa devletleri, Batı Avrupa devletleri, Kuzey Avrupa devletleri, Akdeniz devletleri, Kuzey Amerika, Güney Amerika ve Asya Memleketleri) altında ele alınmıştır.

1942 Programına göre Rauf Seymen (1954) tarafından yazılan ders kitabında;

- Konulara giriş yapılırken hazırlık sorularına veya başlık altında konuya hazırlayacak (oryantasyon) nitelikte bilgilere yer verilmemiştir.
- Ders kitabında 49 adet haritaya yer verilmiştir. Ders kitabında yer verilen haritalara, Irak petrol haritası (Seymen, 1954: 21), Batı Alpleri aşan mühim yollar ve geçtikleri tünelleri gösteren harita (Seymen, 1954: 84), Kuzey İtalya'da bazı endüstri kolları ve

merkezleri (Seymen, 1954: 130), Palestin'in siyasi bölünüşü ve İsrail'in sınırları ile başlıca şehirler haritası (Seymen, 1954: 145) örnek olarak gösterilebilir.

Yazar, ülkeleri işlerken yer verdiği haritalarda ülkelerin sınırları ile başlıca şehirlerinin yer aldığı haritalar ile ülkelerin siyasi bölünüşü ve başlıca şehirlerin yer aldığı haritaları kullanmıştır.

- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 8 adet grafiğe ve 25 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; Sovyetler Birliğinde yer alan nehirlerin uzunluklarının gösterildiği tablo (Seymen, 1954: 32), büyük elektrik üretici ülkelerin üretim miktarını gösteren grafik (Seymen, 1954: 73), 1951 yılında zeytinyağı üreten başlıca ülkelerin üretim miktarını gösteren grafiği (Seymen, 1954: 135), 1951 yılında çok balık üreten ülkelerin üretimini gösteren tablo (Seymen, 1954: 199) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konunun özelliğine göre 51 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Yazar kitapta yer verdiği fotoğrafları nereden veya kimden alındığı belirtilmemiştir.

Ders kitabında kullanılan fotoğraflara; Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda, Romanya sınırı boyunca yer alan Deliorman yöresinde Yeni Pazar şehrinde cami (Seymen, 1954: 4), Grenchen'de Eterna saat fabrikası (Seymen, 1954: 83), Palestin'in yeni ve modern şehri: Tel Aviv (Seymen, 1954: 146) örnek olarak gösterilebilir.

- Ders kitabında 4 adet çizime (şekil, diyagram ve profil gibi) yer verilmiştir. Bu çizimlere; Büyük devletlerin yüzölçümleri ile nüfuslarını gösteren çizimler (Seymen, 1954: 35) ve çeşitli ülkelerde demiryolu yoğunluğunu gösteren çizim (Seymen, 1954: 109) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konuların sonunda 75 adet sorunun yer aldığı ödevlere yer verilmiştir. Bu ödevler; bir Yakın Doğu haritası çizerek Suriye ve Lübnan'ın sınırlarını ve başlıca şehirlerini gösterin ve petrol ihraç limanlarını işaret edin (Seymen, 1954: 17), İsviçre'nin piyasalarımızda çok satılan nelerini bilirsiniz ve İsviçre niçin çok turist çeken bir memlektir (Seymen, 1954: 85), 1953 ve 1954 yılları içinde Mısır'da olmuş idare değişiklikleri hakkında basında gördüğünüz hadiseleri anlatınız (Seymen, 1954: 147), Çin'in ekonomik değerlerini belirtecek bir yazı yazın. İthalat ve ihracatı azdır. Bunu nasıl açıklarsınız (Seymen, 1954: 184) örnek olarak verilebilir.

- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan kaynakların yer aldığı kaynakça yerine içindekiler sayfasının altında kitap hazırlanırken faydalanılan 11 kaynağa ait bilgilere yer verilmiştir.
- Öğretim programında yer alan kazanımlar ve ders kitabında yer alan 88 kavrama ait bilgilerin yer aldığı sözlük kısmına yer verilmiştir.

1942 Coğrafya Lise II Büyük ve Komşu Memleketler Coğrafyası Öğretim Programına göre Behçet Güçer (1949) tarafından yazılmış olan bu ders kitabında programda yer alan konular 36 ders başlığı altında ele alınmıştır. Bu başlıklar altında programda yer alan komşu devletler, Tuna devletleri, Orta Avrupa devletleri, Batı Avrupa devletleri, Kuzey Avrupa devletleri, Akdeniz devletleri, Kuzey Amerika, Güney Amerika ve Asya Memleketleri başlıkları altındaki ülkeler incelenmiştir. Ülkeler incelenirken genel olarak ülkelerin doğal coğrafyaları, coğrafi bölgeleri, coğrafi bölgelerin arkası, ekonomik coğrafyası ve siyasal durumlarına ilişkin bilgi ve görsellere yer verilmiştir.

1942 Programına göre Behçet Güçer (1949) tarafından yazılan ders kitabında;

- Konulara giriş yapılırken hazırlık sorularına veya başlık altında konuya hazırlayacak (oryantasyon) nitelikte bilgilere yer verilmemiştir.
- Ders kitabında 84 adet haritaya yer verilmiştir. Bulgaristan'da maden cevheri yatakları haritası (Güçer, 1949: 11), Sovyetler Birliğinde büyük tarımsal bölgeleri gösteren harita (Güçer, 1949: 56), Hindistan'ın nüfus yoğunluğu ve şehirleri ile başlıca tarım bölgelerini gösteren harita (Güçer, 1949: 137), Belçika ve Hollanda limanları ve bunların kıta ile bağlantılarını gösteren harita (Güçer, 1949: 21), dünyanın başlıca demiryolları ile denizyollarını gösteren harita (Güçer, 1949: 263) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında konular işlenişi yapılırken öğretim programı ile ilgili çeşitli bilgi verilerin yer aldığı tablolara bir bütün olarak kitabın en sonunda "Genel İstatistik Bilgiler" başlığı altında yer verilmiştir.

Bu başlık altında yer alan 32 tablo altındaki istatistikî bilgiler şunlardır: 1939 yılına ait dünyanın nüfusu, nüfus yoğunluğu, dünya nüfusunun artışı, sömürge imparatorluklarının yüzölçümleri ve nüfusları, nüfusları 1 milyonu geçen şehirler,

başlıca ülkelerde nüfusun meslek zümreleri itibari ile ayrılışı, başlıca ülkelerde kocabaş hayvan sayısı, başlıca ülkelerde küçükbaş hayvan sayısı, başlıca ülkelerin 1938-41 yılları arasındaki buğday, arpa, çavdar, yulaf, pirinç, mısır, patates, tütün, şeker, kakao, kahve, çay, zeytinyağı, kauçuk ve çimento üretimi, başlıca ülkelerde üretilen madenlerin cins itibari ile üretimleri, 1936-40 yılları arasındaki dünya petrol üretimi, başlıca ülkelerde demiryolu uzunluğu, 1938 yılında dünya ticaret filosunun durumu, başlıca ülkelerin emtia ithalat ve ihracatı, Türkiye'nin başlıca ülkeler ile ithalat ve ihracat değerleridir.

- Ders kitabında konunun özelliğine göre 54 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Yazar kitapta yer verdiği fotoğrafları nereden veya kimden alındığı belirtilmemiştir.

Ders kitabında kullanılan fotoğraflara; Irak'ta Dicle üzerinde yolcu ve yük taşımakta kullanılan ve kufa denilen tekerlek sepet biçimli kayıklar (Güçer, 1949: 29), İsar Münih şehrinden geçerken (Güçer, 1949: 79), Avustralya'nın içinde yün taşıma (Güçer, 1949: 149), Brezilya'da bir kahve tarlası (Güçer, 1949: 240) örnek olarak gösterilebilir.

- Ders kitabında 4 adet çizime (şekil, diyagram ve profil gibi) yer verilmiştir. Bu çizimlere; Britanya İmparatorluğunda havayolları ağı (Güçer, 1949: 147) ve Birleşik devletlerin 38 kuzey enlemi üzerinde Büyük Okyanus Atlas Okyanusuna kadar bir kesidi (Güçer, 1949: 175) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konuların sonunda 210 adet sorunun yer aldığı sorulara yer verilmiştir. Kitapta yer verilen sorularda cümle sonlarında soru kökü (Nedir, niçin, nasıl, araştırın, yazın, değerlendirin ve inceleyin vb gibi) olmadığı için öğrencilerden ne yapmalarının beklendiğini anlayamamıştır. Bu sorulara; genel görünüm bakımından Afrika (Güçer, 1949: 6), Almanya kıyılarının durumu (Güçer, 1949: 74), Fransız sömürge imparatorluğu nereleri içine alır (Güçer, 1949: 172), Japonya'da tarımın öneminden bahsediniz (Güçer, 1949: 218) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan kaynakların yer aldığı kaynakçaya ve öğretim programında yer alan kazanımlar ve ders kitabında yer alan kavramların yer aldığı sözlük kısmına yer verilmemiştir.

1942 Coğrafya Lise II Büyük ve Komşu Memleketler Coğrafyası Öğretim Programına göre Sırrı Erinç ve Sami Öngör (1954) tarafından yazılmış olan bu ders

kitabında programda yer alan konular dokuz başlık (Dünyanın siyasal ve ekonomik durumu, komşu devletler, Tuna boyu devletleri, Orta Avrupa devletleri, Batı ve Kuzey Avrupa devletleri, Akdeniz devletleri, Kuzey Amerika, Güney Amerika ve Asya Memleketleri) altında 27 ders olarak ele alınmıştır.

1942 Programına göre Sırrı Erinç ve Sami Öngör (1954) tarafından yazılan ders kitabında;

- Konulara giriş yapılırken hazırlık sorularına veya başlık altında konuya hazırlayacak (oryantasyon) nitelikte bilgilere yer verilmemiştir.
- Ders kitabında 62 adet haritaya yer verilmiştir. Ders kitabında yer verilen haritalara, Bulgaristan'ın muhtelif bölgelerinde Türklerin nüfus oranı haritası (Erinç ve Öngör, 1954: 15), İsviçre'de dillerin yayılışını gösteren harita (Erinç ve Öngör, 1954: 77), Birleşik Amerika'da zencilerin dağılımını gösteren harita (Erinç ve Öngör, 1954: 155), Orta Asya'da yüzey şekilleri haritası (Erinç ve Öngör, 1954: 185) örnek olarak gösterilebilir.

Yazar, ülkeleri işlerken yer verdiği haritalarda ülkelerin ekonomi, tarım bölgeleri, Türklerin yaşadığı alanlar (özellikle komşu devletlerde), Müslümanların yaşadığı alanlar, enerji kaynakları ve madenlere ilişkin haritalara yer vermiştir.

- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 3 adet grafiğe ve 10 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; uluslararası ticarete eşya ağırlığına göre maddelerin dağılımının gösterildiği tablo (Erinç ve Öngör, 1954: 8), Sovyetler Birliğinde yer alan cumhuriyetlerin yüzölçümü, nüfusu, nüfus sıklığı ve başşehirlerinin gösterildiği tablo (Erinç ve Öngör, 1954: 44), Asuan yakınında Nil seviyesinin yıl içinde uğradığı değişiklik ve ülkenin muhtelif kısımlarında ürünlerin ekim zamanları gösteren grafiği (Erinç ve Öngör, 1954: 138), Orta Asya'daki Türk cumhuriyetlerinin yüzölçümü, nüfusu ve başşehirlerini gösteren tablo (Erinç ve Öngör, 1954: 184) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konunun özelliğine göre 63 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Yazar kitapta yer verdiği fotoğrafları nereden veya kimden alındığı belirtilmemiştir.

Ders kitabında kullanılan fotoğraflara; Kızanlık vadisinde gül devşirimi (Erinç ve Öngör, 1954: 13), Yenisey nehri üzerinde tomruk sevkiyatı (Erinç ve Öngör, 1954:

48), Taştığı sırada Nil nehrinin ve ehamların uçaktan görünüşü (Erinç ve Öngör, 1954: 135) örnek olarak gösterilebilir.

- Ders kitabında 16 adet çizime (şekil, diyagram ve profil gibi) yer verilmiştir. Bu çizimlere; Ortadoğu petrol sahası (Erinç ve Öngör, 1954: 29), üç muhtelif devrede Viyana'nın durumu (Erinç ve Öngör, 1954: 61), Arjantin'in ekonomik bölgeleri (Erinç ve Öngör, 1954: 172) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konuların sonunda 123 adet sorunun yer aldığı ödev ve sorulara yer verilmiştir. Bu ödev ve sorulara; yeryüzündeki ülkeler siyasal bakımdan hangi gruplara ayrılır (Erinç ve Öngör, 1954: 9), Fransa Akdeniz'de kıyıları olmasına rağmen niçin bir Batı Avrupa devleti sayılır? (Erinç ve Öngör, 1954: 89), İber yarımadası tabiat şartları bakımından Anadolu'ya benzer mi? Niçin? ve ne şekilde? (Erinç ve Öngör, 1954: 130), Japonya'nın son yüzyıl içindeki kalkınması ve gelişmesi nasıl mümkün olmuştur? (Erinç ve Öngör, 1954: 200) örnek olarak verilebilir.

Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan kaynakların yer aldığı kaynakçaya ve öğretim programında yer alan kazanımlar ve kavramlara ait bilgilerin yer aldığı sözlük kısmına yer verilmemiştir.

1942 Coğrafya Lise II Büyük ve Komşu Memleketler Coğrafyası Öğretim Programına göre Aziz Devrimci, Memduh Utku, Ekrem Teziç (1954) tarafından yazılmış olan bu ders kitabında programda yer alan konular on başlık (Dünyanın siyasal ve ekonomik durumu, komşu devletler, Tuna boyu devletleri, Orta Avrupa devletleri, Batı Avrupa devletleri, Kuzey Avrupa devletleri, Akdeniz memleketleri, Kuzey Amerika, Güney Amerika ve Asya Memleketleri) altında ele alınmıştır.

1942 programına göre Aziz Devrimci, Memduh Utku, Ekrem Teziç (1954) tarafından yazılan ders kitabında;

- Konulara giriş yapılırken hazırlık sorularına veya başlık altında konuya hazırlayacak (oryantasyon) nitelikte bilgilere yer verilmemiştir.
- Ders kitabında 40 adet haritaya yer verilmiştir. Balkan yarımadasının ekonomik durumu haritası (Aziz Devrimci, Memduh Utku, Ekrem Teziç, 1954: 14), Almanya'nın endüstri (maden ve dokuma) haritası (Aziz Devrimci, Memduh Utku, Ekrem Teziç, 1954: 77), İtalya'da madenler ve zeytin ile turunçgillerin kuzey sınırını gösteren harita (Aziz Devrimci, Memduh Utku, Ekrem Teziç, 1954: 133), Çin'in ekonomik durum

haritası (Aziz Devrimci, Memduh Utku, Ekrem Teziş, 1954: 189) örnek olarak gösterilebilir.

Yazar, ülkeleri işlerken yer verdiği haritalarda ülkelerin ekonomi, tarım bölgeleri, maden, yüzey şekilleri ve siyasal durumlarına ilişkin haritalara yer vermiştir.

- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 10 adet grafiğe ve 13 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; Rusya’da araziden faydalanma şekillerinin gösterildiği tablo (Devrimci, Utku, Teziş, 1954: 35), 1950 yılında başlıca yün ipliği üreten Avrupa memleketleri arasında Büyük Britanya’nın payının gösterildiği grafik (Devrimci, Utku, Teziş, 1954: 44), Kuzey Afrika’da yerleşmiş bulunan Atlas ülkelerinin yüz ölçümleri ile nüfuslarını gösteren tablo (Devrimci, Utku, Teziş, 1954; 138), 1950 yılında Dünya’da pamuk ipliği üretimini gösteren grafik (Devrimci, Utku, Teziş, 1954: 184) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konunun özelliğine göre 96 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Yazar kitapta yer verdiği fotoğrafları nereden veya kimden aldığı belirtmemiştir.

Ders kitabında kullanılan fotoğraflara; Kıyılarımıza yakın Midilli Adası (Devrimci, Utku, Teziş, 1954: 16), Yugoslavya’da milli kıyafetler (Devrimci, Utku, Teziş, 1954; 55), Batı Hindistan’ın en önemli limanlarından Bombay’dan bir görünüş (Devrimci, Utku, Teziş, 1954; 185) örnek olarak gösterilebilir.

- Ders kitabında konuların sonunda veya başında eğitim ve öğrenim faaliyetlerini ölçme ve değerlendirmeye yönelik bir çalışmaya yer verilmemiştir.
- Yazarlar, konuların işlenişi tamamlandıktan sonra kitapta takip edilen sıraya göre dünyanın nüfusu 100.000’i aşan şehirlerden bazılarının nüfuslarına (Devrimci, Utku, Teziş, 1954: 203-205) ait verilere ve. Memleketlere göre başlıca üretim maddelerine (Devrimci, Utku, Teziş, 1954: 206-209) ilişkin verilere yer vermişlerdir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan kaynakların yer aldığı kaynakçaya yer öğretim programında yer alan kazanımlar ve ders kitabında yer alan kavramlara ait bilgilerin yer aldığı sözlük kısmına verilmemiştir.

1942 Coğrafya Lise III Türkiye Coğrafyası Öğretim Programına göre Besim Darkot (1951) yazılmış olan bu ders kitabında programda yer alan altı ünite üç kısım başlığı altında ele alınmıştır.

Birinci kısımda (Türkiye Coğrafyasına Genel Bakış); Türkiye'nin Coğrafi Durumuna Genel Bakış, Türkiye'nin Yüzey Şekilleri, Türkiye etrafında denizler-Türkiye'nin Kıyıları, Türkiye'nin İklimi, Akarsular ve Göller, Türkiye'nin Nüfusu; İkinci kısımda (Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri); Karadeniz, Marmara, Ege, İç Anadolu, Akdeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri; Üçüncü kısımda (Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası); Tarım, Türkiye'de Tarım, ormanlardan faydalanma, hayvancılık, madenler, endüstri, ulaşım, iç ve dış ticaret konularına yer verilmiştir.

1942 Programına göre Aziz Devrimci, Memduh Utku, Ekrem Teziş (1954) tarafından yazılan ders kitabında;

- Kullanılan dil akademik olup konu içinde geçen bilgilere ilişkin 63 adet dipnota yer verilmiştir. Yer verilen dipnotlara; bir yerin iklimi okyanus iklimi karakterini aldıkça en sıcak ve en soğuk ayların ortalamaları arasındaki farklar azalır (Darkot, 1951: 37), Din bakımından Türkiye nüfusunun % 98'den fazlası Müslüman'dır. 1935 sayımına göre memleketimizde 18,5 milyon Müslüman'a karşılık ancak 202 bin Hıristiyan ile çoğu büyük şehirlerde yaşayan 75 bin Musevi vardır (Darkot, 1951: 80), son yıllarda Ankara, İstanbul, Bursa, İzmir, Antalya, Adana, İskenderun, Kayseri, Elazığ, Erzurum, Van, Gaziantep, Urfa ve Diyarbakır gibi şehirler arasında yaz mevsiminde uçak ile düzenli posta ve yolcu nakliyatı yapılmakta idi. 1946-47 kışından itibaren Ankara-İstanbul-İzmir gibi şehirlerimiz arasında devamlı seferlere başlanmış, Cihan Harbinin sona ermesi üzerine, memleketimizle Avrupa, Amerika ve Uzakdoğu arasında hava seferleri açılmıştır (Darkot, 1951: 227) örnek olarak gösterilebilir.
- Konulara giriş yapılırken hazırlık sorularına veya başlık altında konuya hazırlayacak (oryantasyon) nitelikte bilgilere yer verilmemiştir.
- Ders kitabında 35 adet haritaya yer verilmiştir. Ders kitabında yer verilen haritalara, Türkiye'nin yerinin ve yüzölçümünün Avustralya ve Yeni Zeland ile karşılaştırılması (Darkot, 1951: 6), Türkiye'de Mısır üretiminin dağılışı (Darkot, 1951: 169), Türkiye'de Sığır Yetiştiriciliği (Darkot, 1951: 191), Türkiye'nin ulaşım haritası (Darkot, 1951: 219) örnek olarak gösterilebilir.

- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 36 adet grafiğe ve 17 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; Zonguldak ile Mersin arasında Anadolu'nun tabii bitki örtüsünü gösteren grafik (Darkot, 1951: 60), Irmakların uzunluğunu gösteren tablo (Darkot, 1951: 71),Yıllara göre Türkiye Nüfus artışı grafiği (Darkot, 1951: 80), Türkiye'de son yıllarda zeytinyağı üretimi grafiği (Darkot, 1951: 175), Zonguldak havzasından bir yılda çıkartılan maden kömürü grafiği (Darkot, 1951: 198), son yıllarda dış ticaretimizi gösteren tablo (Darkot, 1951: 230) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konunun özelliğine göre 133 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Yazar kitapta yer verdiği fotoğraflardan 31 tanesinin altına fotoğrafların nereden veya kimden alındığını belirtmiştir. Kaynağı belirtilen 31 fotoğraf 11 farklı kaynaktan alınmıştır. Bu fotoğraflar içerisinde 9 adet fotoğraf ile Basın Yayın Genel Müdürlüğü (BYGM) ilk sırada yer almaktadır. Fotoğrafları kullanılan diğer kaynak yazarlarından bazıları şunlardır: C. Alagöz, N. Tunçdilek, R. İzbrak, Ş. Barutçu, H. Uludağ, Fickeler-Leimbach, H. Wenzel ve A. Phillipson'dır.

Ders kitabında kullanılan fotoğraflara; Akdeniz Maki'sinden bir görünüş (Darkot, 1951: 55), Artvin yakınlarında Çoruh vadisinde büyük yelkenli kayıkların işlenmesi (Darkot, 1951: 67), Dicle ırmağı üzerinde kelek adı verilen salları ile yapılan taşımacılık (Darkot, 1951: 217) örnek olarak gösterilebilir.

Ders kitabında yoğun bir şekilde kullanılan fotoğrafların altında; Gelibolu yarımadasının Ege Denizi'ne bakan kıyısında, geçen dünya savaşı sırasında büyük bir İngiliz-Avustralya-Yeni Zelanda ordusuna karşı, erlerimiz tarafından karış karış müdafaa edilen Arı burnu yakınında, Askerlerin Anzak Piramidi adını verdikleri yeri tanıtan bilgiler (Darkot, 1951: 111) gibi açıklamalara yer verilerek konu ile ilişkilendirmeler yapılmıştır.

- Ders kitabında 6 adet çizime (şekil, diyagram ve profil gibi) yer verilmiştir. Bu çizimlere; Türkiye'nin başlıca gölleri (Darkot, 1951: 73) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konuların giriş ya da sonlarında herhangi bir ölçme ve değerlendirme sorusuna yer verilmemiştir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan kaynakların yer aldığı kaynakça ile programda yer alan kazanımlar ve ders kitabında yer alan temel kavramların yer aldığı kavramların yer aldığı sözlük kısmına yer verilmemiştir.

4.3.3.2.3. 1957 Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar

1973 coğrafya öğretim programına kadar yayımlanan coğrafya ders kitapları içerisinde seçilen ve Sırrı Erinç ve Sami Öngör (1958) tarafından yazılan Genel Coğrafya, Rauf Seymen (1965) tarafından yazılan Genel Coğrafya, Sırrı Erinç ve Sami Öngör (1963) tarafından yazılan Ülkeler Coğrafyası, Rauf Seymen (1961) tarafından yazılan Ülkeler Coğrafyası, Behçet Güçer (1949) tarafından yazılan Ülkeler Coğrafyası, Nurettin Seçkin (1963) tarafından yazılan Ülkeler Coğrafyası, Besim Darkot (1969) tarafından yazılan Türkiye Coğrafyası, Sırrı Erinç ve Sami Öngör (1963) tarafından yazılan Türkiye Coğrafyası, Rauf Seymen (1958) tarafından yazılan Türkiye Coğrafyası ders kitapları olmak üzere bu başlık altında sekiz kitap incelenmiştir.

1957 Coğrafya Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programına göre Sırrı Erinç ve Sami Öngör (1958) yazılmış olan ders kitabında programda yer alan on dört ünite altı bölüm başlığı altında yirmi sekiz derste ele alınmıştır.

Birinci bölümde; Coğrafyanın konusu, bölümleri ve gelişimi, dünyanın şekli, boyutları, paralel ve meridyenler, enlem, boylam, dünya üzerinde saatler, üçüncü derste; güneş sistemi dünyanın hareketleri, dünya üzerinde kara ve denizlerin dağılışı: kıtalar ve okyanuslar, karaların yüzeyde ve deniz dibindeki şekillerin ana çizgileri, plan ve harita bilgisi, İkinci bölümde; Sıcaklık ve Sıcaklık Kuşakları, Üçüncü bölümde; Su kürenin bölümü, denizlerin derinliği ve dip şekilleri, deniz suyunun bileşimi, tuzluluk derecesi, sıcaklığı, Dördüncü bölümde; Yer şekillerine etkileri bakımından kayalar, yeryüzünde toprak, Beşinci bölümde; Yeryüzünde bitkilerin ve hayvanların dağılışı, Altıncı bölümde; Yeryüzünde İnsanların Dağılışı ve Nüfus Hareketleri, yeryüzünde insanların ırklara dinlere ve dillere göre dağılışı, hayat tarzı ve yerleşme, insanların etkinliği ünitelerine yer verilmiştir.

1957 Programına göre Sırrı Erinç ve Sami Öngör (1958) tarafından yazılan ders kitabında;

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi için ilişkilendirmeler yapılmamıştır.

- Konu başlıkları altında yer alan açıklamalar didaktik bir tarzda kaleme alınmıştır.
- Kullanılan 35 harita, 49 fotoğraf ve 129 çizim konularla ilişkilidir. Örneğin güneş yüzeyinden bir kısma fotoğrafın altında resimde (Şekil 10) güneşten fışkırdığı görülen kızgın alevlerin boyu 200.000 kilometreye erişir bilgisi verildikten sonra dünyanın eksenini 12.700 km kadardır bilgisi verilerek bu iki sayıyı karşılaştırarak güneş ve dünyanın büyüklükleri hakkında fikir edinebileceği konusunda açıklama yapılmıştır (Erinç ve Öngör, 1958: 21). Isınma dereceleri farklı olan bölgeler üzerinde alçak ve yüksek alanlarının meydana gelişi ve bu alanlar arasındaki hava dolaşımının başlamasının gösterildiği çizim (Erinç ve Öngör, 1958: 51), bir kıvrımın arazide görünüşünün gösterildiği fotoğraf (Erinç ve Öngör, 1958: 87), çok şiddetli bir depremden sonra arazide meydana gelen değişimin gösterildiği fotoğraf (Erinç ve Öngör, 1958: 96) ile bir vadinin gelişmesinin gösterildiği çizim görülmeye değerdir (Erinç ve Öngör, 1958: 103).
- Yer verilen 163 ödev ve soruda öğrencilere bilgi, analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama düzeyinde çalışmalara yer verilmiştir. Bu sorulara; Kıtaların daha iyi tanınmasında kıymetli madenlerin ve taşların, çok yüksek değerli ticaret maddelerinin, din yayma kaygısının ve siyaset amaçlarının ne gibi rolleri olmuştur? Bunlardan her biri için misaller veriniz (Erinç ve Öngör, 1958: 11), Bir harita üzerinde yüzey ölçmeleri nasıl yapılır? (Erinç ve Öngör, 1958: 40), Yerkabuğunu teşkil eden kayalar kaç kısımdır? Her birinin tanıtıcı özellikleri nelerdir? (Erinç ve Öngör, 1958: 86), Van ve Koçhisar göllerinin tuzlu, Sapanca ve İznik göllerinin tatlı sulu olmasının sebepleri nelerdir? (Erinç ve Öngör, 1958: 117), Dünyanın meskûn yerlerini insanın tabiata veya tabiatın insana hâkim olduğu bölgeler diye niçin iki gruba ayırıyoruz? (Erinç ve Öngör, 1958: 161) örnek olarak verilebilir.
- Konu başlıkları programda yer alan konular ile birebir örtüşmektedir.
- Sözlük ve kaynakçaya yer verilmemiştir.

1957 Coğrafya Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programına göre Rauf Seymen (1965) yazılmış olan bu ders kitabında programda yer alan on dört ünite yirmi dokuz ders başlığı altında ele alınmıştır.

Birinci derste; Coğrafyanın konusu, bölümleri ve gelişimi, İkinci derste; Dünyanın Şekli Boyutları, Paralel Ve Meridyenler, Enlem, Boylam, Dünya Üzerinde

Saatler, üçüncü derste; Güneş Sistemi Dünyanın Hareketleri, dördüncü derste; Dünya Üzerinde Kara ve Denizlerin Dağılışı: Kıtalar ve Okyanuslar, Karaların Yüzeyde ve Deniz Dibindeki Şekillerin Ana Çizgileri, beşinci derste; Plan ve harita bilgisi, altıncı, yedinci, sekizinci ve dokuzuncu derste; Sıcaklık ve Sıcaklık Kuşakları, onuncu ve on birinci derste; Su Kürenin Bölümü, denizlerin Derinliği ve Dip Şekilleri, Deniz Suyunun Bileşimi, Tuzluluk Derecesi, Sıcaklığı, on ikinci dersten yirmi üçüncü derse kadarki derslerde; Yer Şekillerine Etkileri Bakımından Kayalar, yirmi dördüncü derste; Yeryüzünde Toprak, yirmi beşinci derste; Yeryüzünde Bitkilerin ve Hayvanların Dağılışı, yirmi altıncı derste; Yeryüzünde İnsanların Dağılışı ve Nüfus Hareketleri, yirmi yedinci derste; Yeryüzünde İnsanların Irklara Dinlere ve Dillere Göre Dağılışı, Hayat Tarzı ve Yerleşme, yirmi sekiz ve yirmi dokuzuncu derste; İnsanların Etkinliği ünitelerine yer verilmiştir.

1965 yılında Rauf Seymen tarafından yazılan ve MEB Talim ve Terbiye Heyetinin ders kitabı olarak kabul ettiği Lise I Genel Coğrafya ders kitabı, aynı yazar tarafından 1952 yılında yazılan ve Lise I sınıflarda ders kitabı olarak okutulan kitapla birçok açıdan benzerlikler taşımaktadır.

1957 Programına göre Rauf Seymen (1965) tarafından yazılan ders kitabında;

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi için ilişkilendirmeler yapılmamıştır.
- Konu başlıkları altında yer alan açıklamalar didaktik bir tarzda kaleme alınmıştır. Kitabı kullanacak olan öğretmen ve öğrencilere düşünmeye fırsat vermeden detaylı açıklamalara yer verilmiştir.
- Çeşitli verilerin yer aldığı 16 grafik ve 21 tabloda yer verilen istatistikler güncel olup karşılaştırma yapabilmeye olanak verecek şekilde çeşitlilik arz etmektedir. Grafik ve tablolara;Yeryüzünde İnsanların Dağılışı ve Nüfus Hareketleri başlığı altında nüfus hareketlerine ilişkin olarak farklı ülkelere ait 1940, 1959 ve 1960 yıllarına ait istatistikler (Seymen, 1965: 170-171) örnek olarak verilebilir.
- Kullanılan 17 harita, 27 fotoğraf ve 102 çizim konularla ilişkilidir. Bunlara; Örneğin Nem ve Yağış başlığı altında yağış çeşitleri anlatılırken relief yağmurları ile değme neticesinde (cephe yağışı) oluşan yağışla ilişkin çizimler (Seymen, 1965; 58) örnek olarak verilebilir.

- Ödevlerde genellikle bilgi düzeyinde sorular ve ödevlere yer verildiği gibi analiz, sentez ve değerlendirme düzeyinde de ödev ve sorulara da yer verilmiştir. Yer verilen 44 ödevde 21 haziranda Ankara'da mı yoksa Moskova'da mı gündüzler daha uzundur; Niçin?, Bir Anadolu haritası çizerek yer şekillerinin ana çizgilerini kalın çizgilerle belli edin., okulunuz bahçesinin 1/1000 ölçekli bir planını çiziniz., derede mi kolay yüzülür, denizde mi? Sebebiyle beraber açıklayınız., Türk-Rum ahali değişimi hakkında küçük bit yazı yazınız (Seymen, 1965: 26, 31, 37, 77 ve 172) vb gibi ödevler örnek olarak gösterilebilir.
- Dünya yüzeyinin kara ve denizlere bölünüşü, engebeliğin ana çizgileri ve atmosferin incelenmesi konularının sonunda konuyu pekiştirmek amacıyla Tamamlayıcı Bilgiler alt başlığı altında bilgilere yer verilmiştir (Seymen, 1965: 31, 42).
- Planlar ve haritalar konusundan sonra ölçeklerden faydalanmak başlıklı bir okuma parçasına yer verilmiştir (Seymen, 1965: 37). Söz konusu okuma parçasında yapılandırılmış bir metin ile ölçeklerin ne işe yaradığı, bunları kullanarak uzunluk ve alan hesaplamasının nasıl yapılacağı örneklerle açıklanmıştır.
- Konu başlıkları programda yer alan konular ile birebir örtüşmektedir.
- Programda yer alan konuların işlenişi tamamlandıktan sonra ders kitabında İstatistik Bilgileri başlığı altında en yüksek dağlar, başlıca etkin yanardağlar, en yüksek göller, en alçak göller, en tuzlu göller, milyonluk şehirler, Türkiye'nin Büyük Şehirlerine ilişkin sayısal verilere yer verilmiştir (Seymen, 1965: 187-189).
- İstatistikî bilgiler bölümünden sonra gelen Sözlük başlığı altında programda ve kitapta yer alan bazı kavramlara ilişkin açıklayıcı bilgilere yer verilmiştir (Seymen; 1965: 190-196).

1957 Coğrafya Lise II Ülkeler Coğrafyası Öğretim Programına göre Rauf Seymen (1961) yazılmış olan bu ders kitabında programda yer alan konular on bir başlık (Dünyanın siyasal durumu, komşu devletler, Tuna devletleri, Orta Avrupa devletleri, Batı Avrupa devletleri, Kuzey Avrupa devletleri, Akdeniz devletleri, Kuzey Afrika, Kuzey Amerika, Güney Amerika ve Asya Memleketleri) altında kırk ders olarak ele alınmıştır.

1957 Programına göre Rauf Seymen (1961) tarafından yazılan ders kitabında;

- Konulara giriş yapılırken hazırlık sorularına veya başlık altında konuya hazırlayacak (oryantasyon) nitelikte bilgilere yer verilmemiştir.

- Ders kitabında 49 adet haritaya yer verilmiştir. Ders kitabında yer verilen haritalara, Avrupa'nın bütün doğusunu kaplayan Sovyetler Birliği haritası (Seymen, 1961: 49), Almanya'nın bugünkü sınırları ve şehirleri haritası (Seymen, 1961: 89), İngiltere'nin kömür havzaları haritası (Seymen, 1961: 129), Libya Birleşik Krallığının sınırları ve şehirleri haritası (Seymen, 1961: 241) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 21 adet tabloya yer verilmiştir. Kitapta yer verilen tablolarda işlenen ülkelerde adı zikredilen şehirlerin nüfus miktarlarının yer aldığı tablolara yer verilmiştir. Kitapta yer verilen tablolara; ABD seçilmiş şehirlerin nüfuslarının gösterildiği tablo (Seymen, 1974: 190), Orta Asya'nın doğu kesimindeki ülkelerin yüzölçümleri ve nüfuslarının gösterildiği tablo (Seymen, 1961: 224), 1938 yılında bazı ülkelerin ipek üretimini gösteren tablo (Seymen, 1961: 239) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konunun özelliğine göre 52 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Yazar kitapta yer verdiği fotoğrafları nereden veya kimden alındığını belirtmemiştir.

Ders kitabında kullanılan fotoğraflara; tarihsel bir şehir olan Atina'dan bir görünüş (Seymen, 1961: 20), Varşova'dan bir manzara (Seymen, 1961: 102), Oslo'nun umumi manzarası (Seymen, 1961: 147) örnek olarak gösterilebilir.

- Ders kitabında 27 adet çizime (şekil, diyagram ve profil gibi) yer verilmiştir. Bu çizimlere; 1957 yılında Yakın Doğu ülkelerinin petrol istihali (Seymen, 1961: 46), 1954 yılında çok patates üreten ülkeler (Seymen, 1961: 95), 1954 yılında zeytinyağı üreten başlıca ülkeler (Seymen, 1961: 170), 1945 yılında çay üreten ülkeler (Seymen, 1961: 227) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konuların sonunda 80 adet sorunun yer aldığı ödevlere yer verilmiştir. Bu ödevlere; Sovyetler birliğinin tarıma en elverişli yerleri nereleri olmalıdır? Nedenleri ile açıklayın (Seymen, 1961: 64), şimdiye kadar okuduğunuz ülkelerden hangisinde dünyanın en büyük petrol tasfiye merkezi vardı ve adı neydi? (Seymen, 1961: 115), Akdeniz'e doğru uzanmış olan ve onu ikiye bölen, Avrupa ile Afrika arasında bir köprü olan İtalya'nın yerinin önemi hakkında ne düşünebilirsiniz? (Seymen, 1961: 161) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan kaynakların yer aldığı kaynakça yerine içindekiler sayfasından sonra kitap hazırlanırken faydalanılan 8 kaynağa (Seymen, 1961: 4) ait bilgilere yer verilmiştir.

- Öğretim programında yer alan kazanımlar ve ders kitabında yer alan 89 kavrama ait bilgilerin yer aldığı sözlük kısmına (Seymen, 1961: 244-225) yer verilmiştir.

1957 Coğrafya Lise II Ülkeler Coğrafyası Öğretim Programına göre Nurettin Seçkin (1963) yazılmış olan bu ders kitabında programda yer alan konular yedi başlık (Dünyanın siyasi ve ekonomik durumu, komşu devletler, Tuna boyu ve Orta Avrupa devletleri, Batı ve Kuzey Avrupa devletleri, Akdeniz devletleri, Amerika Devletleri ve Asya Memleketleri) altında 36 konu olarak ele alınmıştır.

1957 Programına göre yazılmış olan bu kitapta;

- Konulara giriş yapılmadan önce tamamlayıcı ve öğretici sorular başlığı altında 239 adet soruya yer verilmiştir. Kitapta yer verilen tamamlayıcı ve öğretici sorulara; Bulgaristan'ın aldığı maddeler sattığı maddeleri karşılaştırırsınız, cins itibariyle nasıl bir fark görürsünüz? Bulgaristan'ın en çok hangi ülkelerle ve hangi yollar vasıtasıyla alışveriş yapması lazım gelir? Niçin? (Seçkin, 1963: 8), Transilvanya havzası Romanya'nın neresinde bulunur? Burasının bir havza olmasının hangi yeryüzü şekilleri sağlamıştır? (Seçkin, 1963: 69), Birleşik Amerika'da hangi asıldan milletler vardır? Bunlar bir tek millet halinde nasıl kaynaşmışlardır? (Seçkin, 1963: 165) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında 47 adet haritaya yer verilmiştir. Kitapta kullanılan haritalara; Türkiye'nin güney komşuları haritası (Seçkin, 1963: 31), Almanya'nın su yollarını gösteren harita (Seçkin, 1963: 108), İtalya'da endüstri bölgeleri ve başlıca limanlar haritası (Seçkin, 1963: 147), İspanya'da bağlar umumiyetle Akdeniz kıyılarında ve iç yayla'da vadi boylarında dağılımını gösteren harita (Seçkin, 1963: 152) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 3 adet grafiğe ve 14 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; Atlas memleketlerinde yer alan ülkelerin yüzölçümü, nüfus ve başşehirlerinin gösterildiği tablo (Seçkin, 1963: 157), ABD'de beyaz ve zenci oranını gösteren grafik (Seçkin, 1963: 168), Birleşik Kırallığı meydana getiren bölgelerin nüfus ve yüzölçümlerini gösteren tablo (Seçkin, 1963: 69), Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya ekonomisindeki yeri gösteren grafiği (Seçkin, 1963: 69) örnek olarak verilebilir.

Yazar, kitapta işlenen ülkelerin seçilmiş şehirlerine ait sıcaklık ve yağış değerlerinin yer aldığı bilgilerin yer aldığı tablolara yer vermiştir.

- Ders kitabında konunun özelliğine göre 66 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Yazar, kitapta yer verdiği fotoğrafları nereden veya kimden alındığını belirtmemiştir.

Ders kitabında kullanılan fotoğraflara; Dicle kenarında uzanan Bağdat şehrinden bir görünüş (Seçkin, 1963: 34), Göçebe Kırgızlar keçeden yapılmış Yurt denilen çadırlarda otururlar (Seçkin, 1963: 67), Çölde Nil kıyılarından bir görünüm (Seçkin, 1963: 161), Pamir yaylası üzerinde ıssız ve çıplak bozkırlarda ilerleyen bir deve kervanı (Seçkin, 1963: 201) örnek olarak gösterilebilir.

- Ders kitabında 18 adet çizime (şekil, diyagram ve profil gibi) yer verilmiştir. Bu çizimlere; Dünyada pamuk ve Türkistan (Seçkin, 1963: 68), Avrupa'da en çok çelik elde edilen memleketler (Seçkin, 1963: 105), Zeytinyağı çıkaran başlıca ülkeler (Seçkin, 1963: 153) gösteren çizimler örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konuların sonunda ölçme ve değerlendirmeye yönelik sorulara yer verilmemiştir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan kaynakların yer aldığı kaynakçaya ve öğretim programında yer alan kazanımlar ve ders kitabında yer alan kavramlara ait bilgilerin yer aldığı sözlük kısmına yer verilmemiştir.

1957 Coğrafya Lise II Ülkeler Coğrafyası Öğretim Programına göre Sırrı Erinç ve Sami Öngör (1963) yazılmış olan bu ders kitabında programda yer alan konular dokuz başlık (Dünyanın siyasal ve ekonomik durumu, komşu devletler, Tuna boyu devletleri, Orta Avrupa devletleri, Batı ve Kuzey Avrupa devletleri, Akdeniz devletleri, Kuzey Amerika, Güney Amerika ve Asya Memleketleri) altında 27 ders olarak ele alınmıştır.

1957 Programına göre yazılmış olan bu ders kitabında;

- Konulara giriş yapılırken hazırlık sorularına veya başlık altında konuya hazırlayacak (oryantasyon) nitelikte bilgilere yer verilmemiştir.
- Ders kitabında 44 adet haritaya yer verilmiştir. Kitapta kullanılan haritalara; Okyanus yolları ve dünya ticareti haritası (Erinç ve Öngör, 1963: 8), Yugoslavya'da Müslüman

nüfusun yarıdan çok olduğu bölgeleri gösteren harita (Erinç ve Öngör, 1963: 66), İskandinavya'nın ekonomik harita (Erinç ve Öngör, 1963: 120), Kanada'nın ekonomik haritası (Erinç ve Öngör, 1963: 171) örnek olarak gösterilebilir.

Yazar, ülkeleri işlerken yer verdiği haritalarda ülkelerin ekonomi, tarım bölgeleri, Türklerin yaşadığı alanlar (özellikle komşu devletlerde), Müslümanların yaşadığı alanlar, enerji kaynakları ve madenlere ilişkin haritalara yer vermiştir.

- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 1 adet grafiğe ve 11 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; Sovyetler Birliğinde yer alan cumhuriyetlerin yüzölçümü, nüfusu, nüfus sıklığı ve başşehirlerinin gösterildiği tablo (Erinç ve Öngör, 1963: 55), İsviçre'de konuşulan dillerin yüzde olarak dağılımını gösteren tablo (Erinç ve Öngör, 1963: 90), Birleşik Kırallığı meydana getiren bölgelerin nüfus ve yüzölçümlerini göstere tablo (Erinç ve Öngör, 1963: 104), Amerika Birleşik Devletleri'nin dünya ekonomisindeki yeri gösteren grafiği (Erinç ve Öngör, 1963: 165) örnek olarak verilebilir.

Yazarlar, kitapta işlenen ülkelerin seçilmiş şehirlerine ait sıcaklık ve yağış değerlerinin yer aldığı bilgilerin yer aldığı tablolara yer vermişlerdir.

- Ders kitabında konunun özelliğine göre 115 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Yazarlar kitapta yer verdikleri fotoğrafları nereden veya kimden alındığını belirtmemişlerdir.

Ders kitabında kullanılan fotoğraflara; Balkan dağları üzerinde Şipka geçidi (Erinç ve Öngör, 1963: 12), Dünyanın en büyük petrol tasfiyehanelerinden biri: Abadan (Erinç ve Öngör, 1963: 44), Atlas dağlarında bir berber köyü (Erinç ve Öngör, 1963: 143), Mağara barınaklarının kapsamında bir Vadda ailesi (Erinç ve Öngör, 1963: 187) örnek olarak gösterilebilir.

- Ders kitabında 19 adet çizime (şekil, diyagram ve profil gibi) yer verilmiştir. Bu çizimlere; Ön Asya petrolerini gösteren çizim (Erinç ve Öngör, 1963: 38), Paris havzasının yapılışı (Erinç ve Öngör, 1963: 95), Birleşik Devletlerde tarım ürünleri ve tarım bölgelerini (Erinç ve Öngör, 1963: 165) gösteren çizim örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konuların sonunda 121 adet sorunun yer aldığı ödev ve sorulara yer verilmiştir. Bu ödev ve sorulara; sömürgelerin dünya ekonomisindeki yerleri zamanla nasıl ve niçin değişmiştir? (Erinç ve Öngör, 1963: 9), Yugoslavya'da tabiat şartları ve

ekonomik hayat bakımından hangi bölgeler görülmektedir? (Erinç ve Öngör, 1963: 66), İtalya'nın coğrafi bölgelerini birbirleriyle mukayese ederek anlatınız (Erinç ve Öngör, 1963: 133), Batı Türkistan'da nüfusun toplandığı başlıca sahalar nerelerdedir? (Erinç ve Öngör, 1963: 195) örnek olarak verilebilir.

- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan kaynakların yer aldığı kaynakçaya yer öğretim programında yer alan kazanımlar ve ders kitabında yer alan kavramlara ait bilgilerin yer aldığı sözlük kısmına yer verilmemiştir.

1957 Coğrafya Lise III Türkiye Coğrafyası Öğretim Programına göre Besim Darkot (1969) yazılmış olan bu ders kitabında programda yer alan sekiz ünite üç kısım başlığı altında ele alınmıştır.

Birinci kısımda (Türkiye Coğrafyasına Genel Bakış); Türkiye'nin Coğrafi Konumu. Türkiye'nin Yüzey Şekilleri, Türkiye etrafında denizler- Türkiye'nin Kıyıları, Türkiye'nin İklimi, Akarsular ve Göller, Türkiye'nin Nüfusu konuları; İkinci kısımda (Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri); Karadeniz, Marmara, Ege, İç Anadolu, Akdeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri; Üçüncü kısımda (Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası); Ekonomik etkinlikler-Planlı kalkınma, Tarım, Başka toprak ürünleri, ormanlarımızdan faydalanma, hayvancılık, madenler, endüstri, ulaşım, iç ve dış ticaret konularına yer verilmiştir.

1969 yılında Talim ve Terbiye Dairesince Lise III sınıflarda ders kitabı olarak kabul edile Türkiye Coğrafyası ders kitabı büyük bir oranda aynı yazar tarafından yazılan 1951 yılında Talim ve Terbiye Dairesince Lise III sınıflarda ders kitabı olarak kabul edile Türkiye Coğrafyası ders kitabı ile büyük bir oranda örtüşmektedir. 1951 baskısında kitabın sayfa sayısı 242 sayfadan 241'e indirilmiş ve üçüncü kısma ekonomik etkinlikler-planlı kalkınma konusu ilave edilerek ormanlardan faydalanma olan konu başlığı ormanlarımızdan faydalanma olarak değiştirilmiştir.

1957 Öğretim Programına göre yazılmış olan ders kitabında;

- Kullanılan dil akademik olup konu içinde geçen bilgilere ilişkin 98 adet dipnota yer verilmiştir. Yer verilen dipnotlara; Şunu hatırlayalım: Yerin tarihi demek olan jeoloji bilgisine birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü zaman diye ayrılan bölümlerin uzunluğu birbirinden çok farklıdır. Birinci zaman, daha sonra gelen bütün zamanlardan daha uzun

sürmüştür. Dördüncü zaman diye ayrılan son bölüm ise, üçüncü zamanın yüzde birini pek aşmayan kısa bir devirdir. İnsan, dördüncü zamanda yeryüzünde görünmüştür. İnsanlığın tarihi bu dördüncü zamanın küçük bir parçasına sığmaktadır (Darkot, 1969: 13), Pirinç üretimimiz 1957'de 115.000, 1958'de 119.000, 1959'da 92.000, 1960'ta 110.000, 1961'de 140.000, 1962'de 165.000, 1963'te 130.000, 1964'de 100.000, 1965'te 130.000 ve 1966'da 150.000 ton olmuştur. Son yıllarda en çok pirinç yetiştiren illerimiz: Çorum, Adana, Samsun, Edirne olup (üretimleri 10'ar bin tondan fazla), bunların arkasından sırasıyla İçel, Ankara, Maraş, Bursa, Mardin, Kastamonu, Çankırı ve Diyarbakır gelir. Pirinç üretiminde ortalama verim (hektar başına) 2000-2800 kg arasında değişmektedir (Darkot, 1969: 144) örnek olarak verilebilir.

- Konulara giriş yapılırken hazırlık sorularına veya başlık altında konuya hazırlayacak (oryantasyon) nitelikte bilgilere yer verilmemiştir.
- Ders kitabında 36 adet haritaya yer verilmiştir. Ders kitabında yer verilen haritalara, yağışların Türkiye'de dağılışı (Darkot, 1969: 37), Türkiye'de nüfusun ve şehirlerin dağılışı (Darkot, 1969: 71), Türkiye'de Buğday üretimi (Darkot, 1969: 141), son beş yıllık ortalamaya göre Türkiye'de Pamuk üretimi (Darkot, 1969: 148) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 35 adet grafiğe ve 16 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; Türkiye'nin yükselti diyagramı (Darkot, 1969: 11), Yıllara göre Türkiye Nüfusu (Darkot, 1969: 65), başlıca tahıl ürünlerimiz (Darkot, 1969; 140), yıllara göre başlıca kuru sebze ürünlerinin üretimi (Darkot, 1969: 145), Türkiye'nin dış ticaret grafiği (Darkot, 1969: 194) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konunun özelliğine göre 125 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Yazar kitapta yer verdiği fotoğraflardan 39 tanesinin altına fotoğrafların nereden veya kimden alındığını belirtmiştir. Kaynağı belirtilen 39 fotoğraf 18 farklı kaynaktan alınmıştır. Bu fotoğraflar içerisinde 10 adet fotoğraf ile Basın Yayın Genel Müdürlüğü (BYGM) ilk sırada yer almaktadır. Fotoğrafları kullanılan diğer kaynakların yazarlarından bazıları şunlardır: C. Alagöz, N. Tunçdilek, R. İzbrak, Ş. Barutçu, H. Uludağ; E. Chaput, Fickeler-Leimbach, H. Wenzel, Yahya Yok, Sümerbank ve A. Phillipson'dır.

Ders kitabında kullanılan fotoğraflara; İstanbul limanında Karadeniz buzları (Darkot, 1969: 32), Uzun yayla yöresinde Toros Silsilesinin görünüşü (Darkot, 1969: 125), ormanlarımız nasıl harap oluyor (Darkot, 1969: 156) örnek olarak gösterilebilir.

Ders kitabında yoğun bir şekilde kullanılan fotoğrafların altında detaylı açıklamalara yer verilerek konu ile ilişkilendirmeler yapılmıştır.

- Ders kitabında 6 adet çizime (şekil, diyagram ve profil gibi) yer verilmiştir. Bu çizimlere; Türkiye'nin başlıca gölleri (Darkot, 1969: 61) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konuların giriş ya da sonlarında herhangi bir ölçme ve değerlendirme sorusuna yer verilmemiştir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan kaynakların yer aldığı kaynakça ile programda yer alan kazanımlar ve ders kitabında yer alan temel kavramların yer aldığı kavramların yer aldığı sözlük kısmına yer verilmemiştir.

1957 Coğrafya Lise III Türkiye Coğrafyası Öğretim Programına göre Rauf Seymen (1958) tarafından yazılmış olan bu ders kitabında programda yer alan sekiz ünite beş bölüm başlığı altında ele alınmıştır.

I. Bölümde (Türkiye'nin Coğrafi Konumu); Türkiye'nin Coğrafi Konumu. Türkiye'nin Yüzey Şekilleri, Türkiye'nin Kıyıları, Türkiye'nin İklimi, II. Bölümde (Türkiye'nin Akarsu ve Gölleri); Akarsular ve Göller, III. Bölümde (Türkiye'nin Beşeri Coğrafyası); Türkiye'nin Nüfusu, Türk Milleti, İdare Bölümleri, IV. Bölümde (Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri); Yedi coğrafi bölge, V. Bölümde (Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası); Tarım, orman, hayvancılık, madenler, endüstri, ulaşım ve Türkiye'nin dış ticareti konularına yer verilmiştir.

1957 Öğretim Programına göre yazılmış olan ders kitabında;

- Konulara giriş yapılırken hazırlık sorularına veya başlık altında konuya hazırlayacak (oryantasyon) nitelikte bilgilere yer verilmemiştir.
- Konu başlıkları altında yer alan açıklamalar didaktik bir tarzda kaleme alınmıştır.
- Kullanılan istatistikler ve fotoğraflar güncel olup çeşitlilik arz etmektedir. Örneğin Türkiye'de buğday üretiminin yıllara göre gösterildiği sütun grafik, buğdayların stoklandığı siloları göstermek amacıyla Sivas Silosunun fotoğrafı ile beraber gösterilmiş (Seymen, 1958: 126), madenler konusu işlenirken Türkiye'de demir madenin çıkarıldığı havzalardan biri olan Divriği havzasının fotoğrafı kullanılarak fotoğrafın üzerinde demir

cevherlerinin (damar halinde ve adese halinde gibi buldukları şekle göre ifade edilmişlerdir) ve siyenit buldukları yerler gösterilmiştir (Seymen, 1958: 153).

- Kullanılan 14 harita ve 12 çizim konularla ilişkilidir. Özellikle Türkiye'nin ekonomik Coğrafyası bölümünde yer alan görsellerde güncel verilere yer verilmiştir. Kullanılan görsellerde okuryazarlığı sağlayabilmek için rakamlarla beraber görsele konu olan ürün ya da malın resmi veya çizimleri kullanılmıştır (Seymen, 1958: 118-175). Bu bakımdan kitap oldukça yenilikçi olarak değerlendirilmektedir.
- Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri işlenirken coğrafi bölge ve bölümlerinin haritalarında enlem ve boylam derecelerine yer verilmiştir (Seymen, 1958: 69, 78, 86, 92, 99, 107 ve 114). Bugünün ders kitaplarında bile yer almayan bu uygulamanın çocuklarda coğrafi konunun yerleşmesinde olumlu bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir.
- Yer verilen 113 ödev ve soruda genellikle bilgi düzeyinde sorular ve ödevlere yer verildiği gibi analiz, sentez ve değerlendirme düzeyinde de ödev ve sorulara da yer verilmiştir. Örneğin Türkiye Nerededir? (Seymen, 1958: 9), Doğu Anadolu'da yol yapmak zor ve masraflıdır. Neden? (Seymen, 1958: 21), Karadeniz bölgesinde birbirine nispeten çok ve az yağışlı yerler vardır ve bunlar bazı yerlerde birbirine yakın ve yan yanadır. Bunu nasıl açıklarsınız? (Seymen, 1958: 77), İstanbul Üniversitesi gençlerinden bir vilayetli veya bir yöreli olanlar, zaman zaman eğlenceler tertipler; elma gecesi (Amasya), Kayısı gecesi (Malatya) gibi, Erzurumlu gençlerde Başak gecesi tertip ediyorlar. Bu isim Doğu Anadolu'nun çiftçiliği hakkında size ne gibi fikir verir? (Seymen, 1958: 113) sorularında olduğu gibi.

Ders kitabında öğrencilere verilen bazı ödev ve sorular 2005 yılında uygulamaya konmaya başlanan ilköğretim ve ortaöğretim programlarında benimsenen yapılandırmacı öğrenme yaklaşımına göre çocuklardan yapması istenen performans görevi ve proje ödevi niteliğindedir. Örneğin onuncu sınıf kitabından yararlanarak bütün dünyada en çok koyun ve sığır besleyen ülkelerin bu hayvan sayılarını gösteren grafik yapın ödevi hem bir performans ödevidir hem de coğrafya öğretim programına göre çocuklara kazandırılması gereken bir beceridir.

- Lise III Türkiye Coğrafyası kitabında yazar konuların işlenişi tamamlandıktan sonra bazı konuların sonlarında araştırma konularına yer vermiştir. Yazar, kitapta 5 adet araştırma konusuna yer vermiştir. Bunlar;

- Jeolojik zaman ve devirleri gösteren bir şema çiziniz (Seymen, 1958: 16),
- Toroslarda Çakıt Vadisi için bir yazı yazınız. Müracaat Türk Coğrafya Dergisi, Yıl II, Sayı V-VI (Seymen, 1958: 16),
- Nemrut Dağı ve gölü hakkında küçük bir yazı hazırlayın (Seymen, 1958: 21),
- Gediz, Küçük ve Büyük Menderes ağızlarında alüvyonların birikmesi ve bazı eski limanların dolması hakkında bir yazı yazın (Seymen, 1958: 27),
- Boğazların oluşumuna dair bir yazı yazın (Seymen, 1958: 27),
- Bayındırlık Bakanlığı, Bayındırlık Dergisi, XVIII Ekim, 1946,
- Türkiye'nin 1954 buğday istihali hakkında bir araştırma, Dr. Erol Tümertekin, Türk Coğrafya Dergisi, Yıl XVII, Sayı 13-14, 1955
- İktisat Vekâleti, Türk Ofis Dergisi
- T.C. İnhisar İdaresi, İstihbarat Bülteni, Sayı 117, 1944.
- Halılar Hakkında Bir Yazı, İktisat Vekaleti, Türkofis Aylık Bülten, Şubat 1938
- Yazar, konuların sonunda yer alan ödev ve sorulardan sonra ödev ve soruların cevaplanmasında yardımcı olması için yardımcı kaynaklar önermiştir. Bu kapsamda 37 adet kaynağa ait bilgilere yer verilmiştir. Bunlardan bazıları şunlardır:
- Acun Mecmuası, Sayı I, 1944, Prof. Ahmet Ardel (Seymen, 1958: 21),
- Pamukkale Suları, Eski Denizli Milletvekillerinden F. Akçakoça, 1946 (Seymen, 1958: 56),
- 1955 Genel Nüfus Sayımı, İstatistik Genel Müdürlüğü, Ankara, 1955 (Seymen, 1958: 67).
- Programda yer alan konuların işlenişi tamamlandıktan sonra ders kitabında İstatistik Bilgileri başlığı altında kitapta adı geçen dağların yükselteleri, Vilayetlerin nüfusları ve kaza sayıları, 15.000-50.000 nüfuslu şehirlere ilişkin sayısal verilere yer verilmiştir (Seymen, 1965: 176-179).
- İstatistikî bilgiler bölümünden sonra gelen Sözlük başlığı altında programda ve kitapta yer alan 66 kavrama ilişkin açıklayıcı bilgilere yer verilmiştir (Seymen, 1965: 180-184).

1957 Coğrafya Lise III Türkiye Coğrafyası Öğretim Programına göre Sırrı Erinç ve Sami Öngör (1963) yazılmış olan bu ders kitabında programda yer alan sekiz ünite dört bölüm başlığı altında ele alınmıştır.

I. Bölümde (Tabiat Şartları); Türkiye'nin Coğrafi Konumu. Türkiye'nin Yüzey Şekilleri, Türkiye'nin Kıyıları, Türkiye'nin İklimi, Akarsular ve Göller, II. Bölümde (Nüfus); Türkiye'nin Nüfusu, Türk Milleti, İdare Bölümleri, III. Bölümde (Coğrafi Bölgeler); yedi coğrafi bölge, IV. Bölümde (Ekonomik Coğrafya); Tarım, orman, hayvancılık, avcılık, balıkçılık, madenler, endüstri, ulaşım ve dış ticaret konularına yer verilmiştir.

1957 Öğretim Programına göre yazılmış olan bu kitapta;

- Ders kitabından ziyade akademik bir yayım gibi yazılmış, metin içindeki bilgilere ilişkin detaylı açıklamalar dipnot ile verilmiştir.
- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi için zaman zaman ilişkilendirmeler yapılmıştır. Örneğin Türkiye'nin şekli ve yüzölçümü başlığı altında Türkiye'nin şekli bir dikdörtgene benzer (Erinç ve Öngör, 1963: 7).
- Kullanılan çeşitli verilerin yer aldığı 16 grafik ve 18 tabloda yer alan istatistikler ve 68 fotoğraf güncel olup çeşitlilik arz etmektedir. Kullanılan grafik, tablo ve fotoğraflara; Güney Anadolu arızaları: Toros sistemi anlatılırken külek boğazının fotoğrafı (Erinç ve Öngör, 1963: 27) ve Türkiye'ye ilişkin çeşitli konulara ait istatistiklerin yanında diğer ülkelerle karşılaştırma yapabilmek içinde istatistikler kullanılmıştır. Örneğin Türkiye'de çeşitli hayvanların dağılışı başlıklı konu anlatılırken bizden daha çok koyun besleyen memleketler, bir karşılaştırma yapabilmek için aşağıda gösterilmiştir dip notundan sonra Dünya'da ilk altıda yer alan ülkelerin koyun üretimi (Erinç ve Öngör, 1963: 178) örnek olarak verilebilir.
- Kullanılan 37 harita ve 18 çizim konularla ilişkilidir.
- Yer verilen 88 ödev ve soruda bilgi düzeyinde sorular ve ödevlere yer verildiği gibi analiz, sentez ve değerlendirme düzeyinde de ödev ve sorulara da yer verilmiştir. Örneğin Akdeniz bölgesinin en önemli yerleşim merkezleri hangileridir (Erinç ve Öngör, 1963: 129). Akdeniz bölgesinin kıyı ve iç kısımları arasında ne gibi farklar vardır (Erinç ve Öngör, 1963: 126). Doğu Anadolu'nun ekonomik kalkınması nelere bağlıdır (Erinç ve Öngör, 1963: 146). Ayrıca öğrencilerde harita çizme ve okuma becerilerinin kazandırılmasını da yönelik ödev ve sorulara da yer verilmiştir. Örneğin "her bir coğrafi bölge işlenirken konu bitiminde bu derste adı geçen başlıca dağları, ova, plato ve çukurları bir Türkiye haritası çizerek üzerinde işaretleyiniz" ve ödevinde olduğu gibi.

- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan kaynakların yer aldığı kaynakça ile programda yer alan kazanımlar ve ders kitabında yer alan temel kavramların yer aldığı kavramların yer aldığı sözlük kısmına yer verilmemiştir.

1950’li yıllarda Türkiye’de yayımlanan coğrafya kitaplarının İngiltere’de yayımlanan ders kitapları, David Waugh tarafından kaleme alınan “Writing Geographpy Textbook” makelesinedeki:

- 1) 1950’li yıllarda yayımlanan sınırlı sayıdaki coğrafya ders kitapları arasında çok az seçme şansının var olduğunu,
- 2) Kitapların hepsinin tek tip, siyah beyaz, genellikle uzun metinlerden oluştuğunu, bazen sayfalarca bu metinler devam ettiğini,
- 3) Sayfalarda olgular, bilgiler, aşırı yoğun haritalar, düşük kalitede siyah beyaz fotoğraflar ve çok az etkinliklere yer verildiğini,
- 4) Nadiren tanımlara ve genellikle öğrencilerin kendi kendilerine düşüncelerini teşvik etmeyen bilgileri ölçen sınırlı sayıda ölçme ve değerlendirme çalışmalarına yer verilmiş (Waugh, 2000: 95) olduğu bulgularına bakıldığında örtüştüğü söylenebilir.

4.3.3.2.4. 1973 Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar

1971 Taslak Coğrafya Öğretim Programının geliştirilmesi ile 1973 yılında uygulamaya konan 1973 Coğrafya Öğretim Programından sonra 1983 öğretim programına kadar geçen sürede yayımlanan coğrafya ders kitapları içerisinde seçilen ve Sırrı Erinç ve Sami Öngör (1981) tarafından yazılan Genel Coğrafya, Rauf Seymen (1974) tarafından yazılan Ülkeler Coğrafyası, Sırrı Erinç ve Sami Öngör (1975) tarafından yazılan Ülkeler Coğrafyası, Besim Darkot (1975) tarafından yazılan Türkiye Coğrafyası, Rauf Seymen (1973) tarafından yazılan Türkiye Coğrafyası olmak üzere beş kitaba bu başlık altında incelenmiştir.

1973 Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programına göre Sırrı Erinç ve Sami Öngör (1981) tarafından yazılan ve 1981 yılından itibaren Lise I sınıflarda öğretimi yapılmaya başlanan Genel Coğrafya ders kitabında konular Tabiat ve İnsan Hayatı ve İnsan Etkinlikleri bölüm başlıkları olmak üzere iki bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde dünyaya ve insanlığın aşamalarına genel bakış, iklim ve insan, yer şekilleri ve

insan, tabii kaynaklar ve insan, su ve insan alt başlıkları altında XXV derse yer verilmiştir. İkinci bölümde insan ve tarım, insan ve ekonomi, nüfus, nüfus artışı ve doğurduğu problemler, yerleşme, yerleşme yerleri: köy, şehirler ve görevleri, taşıma ve ulaştırma ve ticaret hayatı alt başlıkları altında X derse yer verilmiştir.

Yazarlar programdan farklı konular öğretimi yapılacak konuları dört bölüm yerine iki bölüm başlığı altında ele almıştır. Birinci bölümde programa uygun bir yapısal akış izlenirken ikinci bölümde programda yer alan Nüfus, Yerleşme ve Beşeri Coğrafya bölümleri birleştirilerek tek bölüm altında ele alınmıştır.

1973 coğrafya öğretim programına göre yazılan bu kitapta;

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi için hazırlık soruları ve bilgi notları gibi ilişkilendirmeler yapılmamıştır. Bununla beraber bazı konu başlıklarının altında işlenecek konu hakkında kısa bilgiler içeren özet niteliğinde çalışmalara yer verilmiştir. Örneğin XIX ders konusunu oluşturan tabii kaynaklar konusunda tabii kaynağın tanımı yapıldıktan sonra aşağıdaki paragraflarda tabii kaynakların, başlıcaları, oluşumları, yeryüzündeki dağılışları ve bu dağılışın insan hayatı üzerindeki etkileri gözden geçirilecektir (Erinç ve Öngör, 1981: 144) açıklaması yapılarak işlenecek konuya ilgi uyandırılmaya çalışılmıştır.

Ders kitabında bunun gibi öğrencileri konuya hazırlamaya yönelik diğer çalışmalar XXI dersi oluşturan okyanus ve denizler (Erinç ve Öngör, 1981: 154) konusunda ve XXVIII dersi oluşturan insan ve tarım (Erinç ve Öngör, 1981: 194) konusunda yapılmıştır.

- Konu başlıkları altında yer alan açıklamalarda uzun cümleler yerine kısa cümleler tercih edilmiştir. Cümlelerde yer alan kelime sayısı 12 olup Lise I sınıflarda öğrenim gören çocukların takip edebileceği kelime sayısının altındadır.
- Yazarlar kitapta 23 haritaya yer vermiştir. Kitapta yer alan haritalara; insanlığın kültür aşamalarının işlendiği konuda eski Mezopotamya'da günümüzden en az 3.000 yıl önce tuğla üzerine yapılmış bir harita (Erinç ve Öngör, 1981: 49) ve deniz sularının tuzluluk derecesinin litrede gram olarak gösterildiği harita (Erinç ve Öngör, 1981: 156) örnek olarak verilebilir. Ders kitabında kullanılan her iki görsele bugünün kitaplarında bile rastlamak pek olası değildir.

- Ders kitabında çeşitli verilerin yer aldığı 11 grafik ve 20 tabloya yer verilmiştir. Bu tablo ve grafiklerdeki istatistikler güncel olmayıp genellikle 1960'li yıllara aittirler. Örneğin doğal ve sentetik kauçuk üretimin gösterildiği grafik 1968 yılına (Erinç ve Öngör, 1981: 192), dünyanın önemli pamuk üreticilerinin yaptıkları üretimi gösteren grafik 1967-68 yılına (Erinç ve Öngör, 1981: 198), dünya buğday üretiminin gösterildiği grafik 1968 yılına (Erinç ve Öngör, 1981: 203), dünyanın en kalabalık nüfuslu 20 ülkesinin gösterildiği grafik 1968 yılına aittir (Erinç ve Öngör, 1981: 222)
- Kullanılan 30 fotoğraf ve 82 çizim konularla ilişkili olup çeşitlilik arz etmektedir. Bunlara; paralel kuşaklarına göre kara ve denizlerin dağılışının yüzde olarak gösterildiği çizim (Erinç ve Öngör, 1981: 36), buzul çağı insanların mağara duvarlarında yaptıkları resimlerden bire örneğinin yer aldığı fotoğraf (Erinç ve Öngör, 1981: 46), 1968 de dünyada nükleer enerji üretiminin gösterildiği tablo (Erinç ve Öngör, 1981: 215) örnek olarak gösterilebilir.

Yazarların ders kitabında kullandığı bazı görsellerin aynı yazarlar tarafından kaleme alınan ve 1958 yılından itibaren lise I sınıflarda okutulmaya başlanan Genel Coğrafya kitabındaki görseller ile örtüştüğü belirlenmiştir. Bunlardan bazılarında kıtalar ve okyanusların yüzölçümlerinin gösterildiği tablo (Erinç ve Öngör, 1981: 34), büzülme teorisine göre kıvrımların ve kırıkların oluşumunun gösterildiği çizim (Erinç ve Öngör, 1981: 41), mendereslerin gelişmesi ve vadinin genişlemesinin gösterildiği çizim (Erinç ve Öngör, 1981: 119), akıntıların meydana gelişinin anlatıldığı çizim (Erinç ve Öngör, 1981; 172) örnek olarak verilebilir.

- Yer verilen 129 ödev ve soruda öğrencilere bilgi, analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama düzeyinde çalışmalara yer verilmiştir. Ödev ve sorulara; yapma uydular meteoroloji ve haberleşmeğe ne gibi yenilikler getirdiler? (Erinç ve Öngör, 1981: 12), Akdeniz kıyılarında ilk uygarlıkların gelişmesini destekleyen tabii şartlar nelerdir? (Erinç ve Öngör, 1981: 37), İklimin insan hayatını ne gibi yollarla etkilediğine örnekler veriniz (Erinç ve Öngör, 1981: 74). Bugün kullanılan başlıca enerji kaynakları nelerdir? Bu bakımdan dünyanın en zengin ülkeleri hangileridir? (Erinç ve Öngör, 1981: 146), Dünya pirinç, pamuk ve çay üretiminin coğrafi dağılışını ana çizgileri ile açıklayınız (Erinç ve Öngör, 1981: 201), Bugün yeni fabrikalar daha çok şehirlerin dışında ve uzağında kurulmaktadır. Bunun sebebi ve faydaları acaba nelerdir? (Erinç ve Öngör, 1981: 239) örnek olarak verilebilir.

- Konu başlıkları programda yer alan konular ile birebir örtüşmektedir.
- Konularının işlenişi tamamlandıktan sonra alfabetik sözlük başlığı altında kitapta ve programda yer alan bazı kavramların açıklandığı sözlük bölümüne yer verilmiştir (Erinç ve Öngör, 1981: 249-252).
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan araç ve gereçlere ait kaynakçaya yer verilmemiştir.

1973 Coğrafya Lise II Ülkeler Coğrafyası Öğretim Programına göre Rauf Seymen (1974) tarafından yazılan bu ders kitabında programda yer alan yedi bölüm altında ele alınması istenen konular on bir başlık (dünyanın siyasi durumu, komşu devletler, Tuna devletleri, Orta Avrupa devletleri, Batı Avrupa devletleri, Kuzey Avrupa devletleri, Akdeniz ülkeleri, Kuzey Afrika, Kuzey Amerika, Güney Amerika ve Asya Memleketleri) altında ele alınmıştır.

Kitapta öğretim programı ile uyumlu olmayan bir kurgu dâhilinde konulara yer verilmiştir. Bu uyumsuzluğa programda yapılması istenmesi rağmen ülkeler coğrafyasının kısaca tanımı, metodu ve amacı belirtilmemiş olması, dünyanın bugünkü görünüşü, politik ve ekonomik gruplaşmalar (NATO, Ortak Pazar, Cento, Seato, Varşova Paktı ve Comecon), hiçbir gruba girmemiş ülkeler, dünya ekonomisine önemli katkılar sağlayan ülkelere ilişkin bilgilerin yer verilmemiş olması, Ön Asya (Türkiye dışında) başlığı altında yakın doğu ve orta doğu kavramları arasındaki farkın belirtilerek konuya girildikten sonra, bölgenin genel olarak incelemesinin yapılmaması ve Avustralya ve büyük okyanus adalarına ayrı bir başlık altı yerine Asya Memleketleri başlığı altında yer verilmesi örnek olarak verilebilir.

1973 Öğretim Programına göre yazılan ve 1974 yılından itibaren ortaöğretim kurumlarında öğretimi yapılmaya başlanan ders kitabında;

- Konulara giriş yapılırken hazırlık sorularına veya başlık altında konuya hazırlayacak (oryantasyon) nitelikte bilgilere yer verilmemiştir.
- Ders kitabında 53 adet haritaya yer verilmiştir. Ders kitabında yer verilen haritalara, İsrail'in sınırları ile başlıca şehirleri haritası (Seymen, 1974: 33), Kafkasya'nın şehirleri haritası (Seymen, 1974: 65), Almanya'nın nehirleri ve başlıca kanalları

haritası (Seymen, 1974: 111), Batı Türkeli haritası (Seymen, 1974: 241) örnek olarak gösterilebilir.

Yazar, ülkeleri işlerken yer verdiği haritalarda ülkelerin sınırları ile başlıca şehirlerinin yer aldığı haritalar ile ülkelerin siyasal bölünüşü ve başlıca şehirlerin yer aldığı haritaları kullanmıştır.

- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 14 adet tabloya yer verilmiştir. Bu tablolara; nüfusları bir milyondan az yarım milyondan çok olan şehirlerin gösterildiği tablo (Seymen, 1974: 72), ABD seçilmiş şehirlerin nüfuslarının gösterildiği tablo (Seymen, 1974: 208), Orta Asya'nın doğu kesimindeki ülkelerin yüzölçümleri ve nüfuslarının gösterildiği tablo (Seymen, 1974: 247), 1970 yılında çok koyun besleyen ülkeleri gösteren tablo (Seymen, 1974: 262) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konunun özelliğine göre 52 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Yazar kitapta yer verdiği fotoğrafları nereden veya kimden alındığını belirtmemiştir.

Ders kitabında kullanılan fotoğraflara; Haşimi Ürdün Krallığının başkenti Amman'dan bir manzara (Seymen, 1974: 37), Paris'ten bir görünüş (Seymen, 1974: 128), Madrid'ten bir görünüş (Seymen, 1974: 188) örnek olarak gösterilebilir.

- Ders kitabında 28 adet çizime (şekil, diyagram ve profil gibi) yer verilmiştir. Bu çizimlere; 1969 yılında Yakın Doğu ülkelerinden en çok petrol çıkaranlar (Seymen, 1974: 52), Batı ve Doğu Almanya'nın Endüstri Bölgeleri (Seymen, 1974: 103-104), 1967 yılında çok sığır besleyen ülkeler (Seymen, 1974: 233) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konuların sonunda 74 adet sorunun yer aldığı ödevlere yer verilmiştir. Bu ödevlere; İsrail'in endüstrisi hakkında bir yazı yazın (Seymen, 1974: 38), Bir Almanya haritası çizerek sınırları, iki cumhuriyeti ve şehirleri gösterin (Seymen, 1974: 105), Yurdumuzda Hollanda malı olarak ne gibi şeyler satıldığını inceleyin ve Hollanda tipi peynirlerin bizde nerede yapıldığını belirtin (Seymen, 1974: 160), Japon kadınları, çiçek desenleri ile süslenmiş renk renk kumaşları çok severler. Bu sevginin köklerini ülkelerinin bitki bakımından olan durumu ile açıklayabilir misiniz ? (Seymen, 1974: 258) örnek olarak verilebilir.

- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan kaynakların yer aldığı kaynakça yerine içindekiler sayfasından sonra kitap hazırlanırken faydalanılan 9 kaynağa (Seymen, 1974: 4) ait bilgilere yer verilmiştir.
- Öğretim programında yer alan kazanımlar ve ders kitabında yer alan 95 kavrama ait bilgilerin yer aldığı sözlük kısmına (Seymen, 1974: 269-276) yer verilmiştir.

1973 Coğrafya Lise II Ülkeler Coğrafyası Öğretim Programına göre Sırrı Erinç ve Sami Öngör (1975) tarafından yazılan bu ders kitabında programda yer alan konular yedi bölüm (XX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dünya (Siyasal Gelişmeler, Ekonomik ve Sosyal Sorunlar, Dünya Ekonomisi ve Ülkeler) Orta ve Yakın Doğu, Avrupa, Afrika, Asya, Amerika, Okyanusya) altında 25 ders olarak ele alınmıştır.

1973 Öğretim Programına göre yazılmış olan ders kitabında;

- Konulara giriş yapılırken hazırlık sorularına veya başlık altında konuya hazırlayacak (oryantasyon) nitelikte bilgilere yer verilmemiştir.
- Ders kitabında 47 adet haritaya yer verilmiştir. Kitapta kullanılan haritalara; NATO ve Varşova Paktı üyesi olan ülkeleri gösteren harita (Erinç ve Öngör, 1975: 8), Avrupa'da işçi gönderen ve işçi alan ülkeleri gösteren harita (Erinç ve Öngör, 1975: 13), Afrika'nın ekonomik faaliyetlerini gösteren harita (Erinç ve Öngör, 1975: 137) Çin'in başlıca tarım ürünlerini gösteren harita (Erinç ve Öngör, 1975: 191) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 3 adet grafiğe ve 9 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; 1970'de dünyanın çeşitli enerji kaynakları üretiminin gösterildiği tablo (Erinç ve Öngör, 1975: 18), Seçilmiş başkentlerin (Londra, Paris, Berlin, Varşova, Moskova, Kazan) en sıcak ay, en soğuk ay, yıllık yağış miktarı, en yağışlı mevsim ve payını gösteren tablo (Erinç ve Öngör, 1975: 92), Afrika'nın dünya ekonomisindeki yerini gösteren grafik (Erinç ve Öngör, 1975: 139), ABD'nin dünya ekonomisindeki yerini gösteren grafik (Erinç ve Öngör, 1975: 213) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konunun özelliğine göre 83 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Yazarlar kitapta yer verdikleri fotoğrafları nereden veya kimden alındığını belirtmemişlerdir.

Ders kitabında kullanılan fotoğraflara; bir Türkmen çocuğu (Erinç ve Öngör, 1975: 84), Norveç'ten bir görünüm (Erinç ve Öngör, 1975: 121), Pigmelerin barınakları (Erinç ve Öngör, 1975: 151), Sekoya ağaçları (Erinç ve Öngör, 1975: 204) örnek olarak gösterilebilir.

- Ders kitabında 28 adet çizime (şekil, diyagram ve profil gibi) yer verilmiştir. Bu çizimlere; Sovyetler Birliğini oluşturan üye cumhuriyetleri gösteren çizim (Erinç ve Öngör, 1975: 75), Güney Afrika ülkelerini gösteren çizim (Erinç ve Öngör, 1975: 157), Avustralya'da hayvancılık ve tarım ürünlerini gösteren çizim (Erinç ve Öngör, 1975: 242) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konuların sonunda 88 adet sorunun yer aldığı ödev ve sorulara yer verilmiştir. Bu ödev ve sorulara; Türkiye başlıca hangi uluslar arası örgütlerin üyesidir? (Erinç ve Öngör, 1975: 11), Sovyetler birliği ne zaman ve nasıl kuruldu? Uygulanan rejiminin özellikleri nelerdir? (Erinç ve Öngör, 1975: 76), Hangi nedenlerden dolayı Afrika kıtasında endüstri fazla gelişmemiştir? Bunun ne gibi sonuçları vardır? (Erinç ve Öngör, 1975: 140), Hangi nedenlerle ABD göçleri kısıtlamıştır? (Erinç ve Öngör, 1975: 219) örnek olarak verilebilir.
- Yazarlar, konuların işlenişi tamamlandıktan sonra istatistik eki başlığı altında kıtaların yüzölçümü ve nüfusu, ülkelerin yüzölçümü, nüfusu ve başkentleri, tarımsal üretimler, enerji üretimi ve tüketimi, maden cevheri, imalat, ulaşım, turizm ve dış ticarete (1961 ve 1972 yılları arasında değişen yıllara) ait verilerin yer aldığı tablolara (Erinç ve Öngör, 1975: 246-48) yer vermiştir.

Yazarlar bu verilere ne amaçlı olarak kitapta yer verildiği ve bunların nerede ve nasıl kullanılabileceği konusunda herhangi bir açıklamaya yer vermemişlerdir.

- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan kaynakların yer aldığı kaynakçaya ve öğretim programında yer alan kazanımlar ve ders kitabında yer alan kavramlara ait bilgilerin yer aldığı sözlük kısmına yer verilmemiştir.

1973 Coğrafya Lise III Türkiye Coğrafyası Öğretim Programına göre Besim Darkot (1975)yazılmış olan bu ders kitabında programda yer alan dört ünite üç kısım başlığı altında ele alınmıştır.

Birinci kısımda (Türkiye Coğrafyasına Genel Bakış); Türkiye'nin Coğrafi Durumu, Türkiye'nin Yüzey Şekilleri, Türkiye etrafında denizler- Türkiye'nin Kıyıları, Türkiye'nin İklimi, Akarsular ve Göller, Türkiye'nin Nüfusu; İkinci kısımda (Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri); Karadeniz, Marmara, Ege, İç Anadolu, Akdeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri; Üçüncü kısımda (Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası); Ekonomik etkinlikler-Planlı kalkınma, Tarım, Başka toprak ürünleri, ormanlarımızdan faydalanma, hayvancılık, madenler, endüstri, ulaşım, iç ve dış ticaret konularına yer verilmiştir.

1975 yılında Talim ve Terbiye Dairesince Lise III sınıflarda ders kitabı olarak kabul edile Türkiye Coğrafyası ders kitabı büyük bir oranda aynı yazar tarafından yazılan 1951 ve 1969 yıllarında Talim ve Terbiye Dairesince Lise III sınıflarda ders kitabı olarak kabul edilen Türkiye Coğrafyası ders kitabı ile büyük bir oranda örtüşmektedir.

1973 Öğretim Programına göre yazılmış olan ders kitabında;

- Kullanılan dil akademik olup konu içinde geçen bilgilere ilişkin 91 adet dipnota yer verilmiştir. Yer verilen dipnotlara; 1921 AnkaraAantlaşmasına göre Suriye toprakları içinde Fırat kıyısında, Raka kasabası doğusunda eski Caber Kalesi, Türk Başbuğu Süleyman Şah'ın türbesi olduğu söylenen "Türk Mezarı" ile beraber Türkiye'ye verilmiştir (Darkot, 1975: 10). Eski devirlerde coğrafya kitaplarında Türkiye, birbirinden çok farklı şekillerde ve farklı sayıda kısımlara ayrılırdı. 1941 yılında Ankara'da "Birinci Coğrafya Kongresi" hâlinde toplanan Türk coğrafyacıları, yurdumuzu yedi büyük coğrafi bölgeye ayırmışlardır (Darkot, 1975: 79) , zeytin ağaçlarının sayısı 1942'den önce 30 milyona varmazken 1972'de 75 milyonu bulmuştur. Zeytinliklerin alanı da 1934'te 350 bin hektarı geçmezken, 1972'de 751 bin hektarı aşmıştır (Darkot, 1975: 157) örnek olarak verilebilir.
- Konulara giriş yapılırken hazırlık sorularına veya başlık altında konuya hazırlayacak (oryantasyon) nitelikte bilgilere yer verilmemiş olup bunların yerine konu başlıkları altında konunun ana çizgileri başlığı altında 72 adet alt başlığa yer verilmiştir.
- Ders kitabında 36 adet haritaya yer verilmiştir. Ders kitabında yer verilen haritalara, yağışların Türkiye'de dağılışı (Darkot, 1969: 37), Türkiye'de nüfusun ve şehirlerin dağılışı (Darkot, 1969: 71), Türkiye'de Buğday üretimi (Darkot, 1969: 141), son beş

yıllık ortalamaya göre Türkiye’de Pamuk üretimi (Darkot, 1969: 148) örnek olarak gösterilebilir.

- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 33 adet grafiğe ve 16 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; Memleketimizde başlıca akarsu rejimlerini gösteren grafik (Darkot, 1975: 58), 1970 nüfus sayımına göre nüfusu 100.000’i aşmış 22’i kentin nüfuslarındaki artışı yıllara göre gösteren tablo (Darkot, 1975: 71), önemli üç tahıl ürünü üretimindeki artışın yıllara göre değişimini gösteren grafik (Darkot, 1975: 145), başlıca limanlarımıza giriş çıkış yapan ticaret gemileri arasında Türk ve Ecnebi gemilerin yüzde olarak dağılımını gösteren tablo (Darkot, 1975: 200) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konunun özelliğine göre 120 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Yazar kitapta yer verdiği fotoğraflardan 36 tanesinin altına fotoğrafların nereden veya kimden alındığını belirtmiştir. Kaynağı belirtilen 36 fotoğraf 18 farklı kaynaktan alınmıştır. Bu fotoğraflar içerisinde 10 adet fotoğraf ile Basın Yayın Genel Müdürlüğü (BYGM) ilk sırada yer almaktadır. Fotoğrafları kullanılan diğer kaynaklardan bazıları şunlardır: C. Alagöz, N. Tunçdilek, R. İzbrak, Ş. Barutçu, H. Uludağ, E. Chaput, Fickeler-Leimbach, H. Wenzell, Tekel arşivi, Maden Teknik Arama Enstitüsü, Sümerbank ve A. Phillison’ dır.

Ders kitabında kullanılan fotoğraflara; R. İzbrak tarafından çekilen Erciyes yamaçlarında çalılık step görünüşü fotoğrafı (Darkot, 1975: 52), P. Arni tarafından çekilen Uzun yayla yöresinde Toros Silsilesinin görünüşü fotoğrafı (Darkot, 1975: 129) ve C. Alagöz tarafından çekilen İç Anadolu’da Ankara keçisi sürülerine ait fotoğraf (Darkot, 1975: 156) örnek olarak gösterilebilir.

Ders kitabında yoğun bir şekilde kullanılan fotoğrafların altında detaylı açıklamalara yer verilerek konu ile ilişkilendirmeler yapılmıştır.

- Ders kitabında konuların sonunda çalışmalar başlığı altında daha çok bilgi düzeyinde 51 adet soruya yer verilmiştir. Yer verilen sorulara; Türkiye’nin ortalama yükseltisi ne kadardır? Bu yükselti durumunun Türkiye iklimini nasıl etkilediğini araştırınız (Darkot, 1975; 18), son sayımda memleketimizin nüfusu kaçta varmıştır? Bu sayı bir öncekine göre ne kadar artmıştır? (Darkot, 1975: 76), İzmir limanının gelişme nedenlerini arayın (Darkot, 1975: 200) soruları örnek olarak verilebilir.

- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan kaynakların yer aldığı kaynakça yer verilmemiştir.
- Öğretim programında yer alan kazanımlar ve ders kitabında yer alan temel kavramların yer aldığı kavramların yer aldığı 188 kavramın (Darkot, 1975: 211-216) yer aldığı sözlük kısmına yer verilmiştir.

1973 Coğrafya Lise III Türkiye Coğrafyası Öğretim Programına göre Rauf Seymen (1975) tarafından yazılmış olan bu ders kitabında programda yer alan dört ünite beş ünite başlığı altında ele alınmıştır.

Birinci ünite Türkiye'nin Fiziki Coğrafyası, ikinci ünite Türkiye'nin Akarsu ve Gölleri, üçüncü ünite Türkiye'nin Beşeri Coğrafyası, dördüncü ünite Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri, beşinci ünite Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası başlıkları altında 26 ders konusuna yer verilmiştir

Ders Kitabında;

- Konulara giriş yapılırken hazırlık sorularına veya başlık altında konuya hazırlayacak (oryantasyon) nitelikte bilgilere yer verilmemiş olup bunların yerine konu başlıkları altında konunun ana çizgileri başlığı altında 99 adet alt başlığa yer verilmiştir.
- Ders kitabında 35 adet haritaya yer verilmiştir. Ders kitabında yer verilen haritalara, Türkiye'nin boyutları ve sınırları haritası (Seymen, 1973: 8), Türkiye'nin yeryüzü şekilleri (Seymen, 1973: 21), Türkiye'nin nüfus yoğunluğu haritası (Seymen, 1973: 70), Güneydoğu Anadolu ekonomik haritası (Seymen, 1973: 130) ve Türkiye'nin endüstri etkinlikleri haritası (Seymen, 1973: 178) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 27 adet grafiğe ve 20 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; Rize'de yağışın aylara dağılışını gösteren grafik (Seymen, 1973: 36), akarsularımızın uzunluklarını gösteren tablo (Seymen, 1973: 52), 1969 yılında topraklarımızın yararlanma bakımından bölünüşünü gösteren grafik (Seymen, 1973: 135), 1969 yılında önemli yemişlerimiz (yaş üzüm, yaş incir, fındık, Antep fıstığı, portakal) üretim miktarını gösteren tablo (Seymen, 1973: 155) örnek olarak verilebilir.

- Ders kitabında konunun özelliğine göre 52 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Yazar kitapta yer verdiği fotoğrafların nereden veya kimden alındığını konusunda kaynak belirtmemiştir.

Ders kitabında kullanılan fotoğraflara; Zonguldak yakınlarında kıyı (Seymen, 1973: 27), Fırat'ın kollarından Çaltı suyu yatağında Cürek Boğazı (Seymen, 1973: 61), Sivas'ta Selçuklu eseri (Seymen, 1973; 118), yeni alınan vapurlardan biri (Seymen, 1973: 188) örnek olarak gösterilebilir.

- Ders kitabında konuların sonunda ödev, sorular ve araştırma sorularına yer verilmiştir. Yazar kitapta 34 adet ödev, 93 adet soruya ve 5 adet araştırma sorusuna yer vermiştir.

Yer verilen ödev, soru ve araştırma sorularına; Bir doğu yarıküresi çizerek Türkiye'nin yerini gösteren paralel ve meridyen derecelerini, komşularını ve hangi denizlerle çevrili olduğunu yazınız ödevi (Seymen, 1973: 10), Elazığ'dan Diyarbakır'a giden demiryolu hangi dağları aşmaktadır ve bu yolun en sarp yeri neresi olmalıdır? sorusu (Seymen, 1973: 25), Boğazların oluşumuna dair bir yazı yazın (başvurulacak kitaplar: Coğrafi araştırmalar, Besim Darkot, İstanbul 1938; 2, MTA, sene 3, sayı 4, 1938, H. Nazif Pamir'in yazısı) araştırma sorusu (Seymen, 1973: 118) örnek olarak verilebilir.

- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan kaynakların yer aldığı kaynakça yer verilmemiştir.
- Öğretim programında yer alan kazanımlar ve ders kitabında yer alan temel kavramların yer aldığı kavramların yer aldığı 70 kavramın (Seymen, 1973: 201-206) yer aldığı sözlük kısmına yer verilmiştir.
- Yazar kitabın sonunda konuların işlenişi tamamlandıktan sonra sözlükten önce kitapta adı geçen dağların yüksekliklerini gösteren verilerin yer aldığı istatistikî bilgiler başlıklı bir bölüme yer verilmiştir.
- Yazar kitapta öğretmen ve öğrencilere işlenen konular hakkında detaylı bilgi edinebilecekleri 25 adet ilave kaynak önerisinde bulunmuştur. Bu ilave kaynaklara; Türkiye'de sıcaklık derecelerinin dağılışı, Besim Darkot, Türk Coğrafya Dergisi, Yıl 1, Sayı 1 (Seymen, 1973: 41), Türkiye'de son zirai gelişmeler hakkında, Sırrı Erinç, Türk

Coğrafya Dergisi, Yıl XII, Sayı 15-16, 1956 (Seymen, 1973: 139) ve Türkiye Ekonomisi, Dr. Haluk Cillov, İstanbul, 1962 (Seymen, 1973: 197) örnek olarak verilebilir.

4.3.3.2.5. 1983 Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar

1982 Taslak Coğrafya Öğretim Programının geliştirilmesi 1983 yılında uygulamaya konan 1983 Coğrafya Öğretim Programından sonra 1992 Öğretim Programına kadar geçen sürede yayımlanan coğrafya ders kitapları içerisinde seçilen ve Sırrı Erinç ve Sami Öngör (1984) tarafından yazılan Genel Coğrafya, Reşat İzbirak (1987) tarafından yazılan Genel Coğrafya, Sırrı Erinç ve Sami Öngör (1983) tarafından yazılan Ülkeler Coğrafyası, Reşat İzbirak (1985) tarafından yazılan Coğrafya II ve Reşat İzbirak (1987) tarafından yazılan Coğrafya III olmak üzere beş kitap bu başlık altında incelenmiştir.

Sırrı Erinç ve Sami Öngör tarafından yazılan ve 1984 yılından itibaren Lise I sınıflarda öğretimi yapılmaya başlanan Genel Coğrafya Ders Kitabında konular Tabiat ve İnsan Hayatı ve İnsan Etkinlikleri bölüm başlıkları olmak üzere iki bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde dünyaya ve insanlığın aşamalarına genel bakış, iklim ve insan, yer şekilleri ve insan, doğal kaynaklar ve insan, su ve insan alt başlıkları altında XXVI derse yer verilmiştir. İkinci bölümde insan ve tarım, insan ve endüstri, nüfus, nüfus artışı ve doğurduğu problemler, yerleşme, yerleşme yerleri: köy, şehirler ve görevleri, taşıma ve ulaştırma ve ticaret hayatı alt başlıkları altında X derse yer verilmiştir.

Genel Coğrafya Ders Kitabı, aynı yazarlar tarafından 1973 programına göre yazılan ve 1981 yılından itibaren ders kitabı olarak okutulmaya başlanan Genel Coğrafya kitabında içerik, görsel, ödev ve sorular bakımından büyük ölçüde örtüşmektedir.

Ders kitabında;

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi için hazırlık soruları ve bilgi notları gibi ilişkilendirmeler yapılmamıştır. Bununla beraber bazı konu

başlıklarının altında işlenecek konu hakkında kısa bilgiler içeren özet niteliğinde çalışmalara yer verilmiştir. Örneğin XX ders konusunu oluşturan tabii kaynaklar konusunda tabii kaynağın tanımı yapıldıktan sonra aşağıdaki paragraflarda tabii kaynakların başlıcaları, oluşumları, yeryüzündeki dağılımları ve bu dağılımın insan hayatı üzerindeki etkileri gözden geçirilecektir (Erinç ve Öngör, 1984: 150) açıklaması yapılarak işlenecek konuya ilgi uyandırılmaya çalışılmıştır.

Ders kitabında bunun gibi öğrencileri konuya hazırlamaya yönelik diğer çalışmalar XXII dersi oluşturan okyanus ve denizler (Erinç ve Öngör, 1984: 160) konusunda ve XXVIII dersi oluşturan insan ve tarım (Erinç ve Öngör, 1984: 200) konusunda yapılmıştır.

- Konu başlıkları altında yer alan açıklamalarda uzun cümleler yerine kısa cümleler tercih edilmiştir. Cümlelerde yer alan kelime sayısı 12 olup) öğrenme olgunluğu itibari ile lise I sınıflarda öğrenim gören çocukların takip edebileceği kelime sayısının altındadır.
- Kullanılan 21 harita işlenen konularla ilişkilendirilmiştir. İnsanlığın kültür aşamalarının işlendiği konuda eski Mezopotamya'da günümüzden en az 3.000 yıl önce tuğla üzerine yapılmış harita (Erinç ve Öngör, 1984: 55) ve deniz sularının tuzluluk derecesinin litrede gram olarak gösterildiği haritalarında (Erinç ve Öngör, 1984: 162) olduğu gibi.
- Çeşitli verilerin yer aldığı 10 tablo ve 12 grafiğe yer verilmiştir. Bu tablo ve grafiklerde yer alan istatistikler güncel olup çeşitlilik arz etmektedir. Yer verilen tablo ve grafiklere; 1979 yılına ait doğal ve sentetik kauçuk üretilen ülkelere ait istatistik (Erinç ve Öngör, 1984: 198), 1975 yılına ait dünyanın başlıca pamuk üreticilerinin yaptıkları üretimi gösteren grafik (Erinç ve Öngör, 1984: 204), 1979 yılına ait dünya buğday üretiminin gösterildiği grafik (Erinç ve Öngör, 1984: 209), 1979 yılına ait dünyanın en çok nüfuslu 20 ülkesinin gösterildiği grafik (Erinç ve Öngör, 1984: 228) örnek olarak gösterilebilir.

Bu bakımdan aynı yazarlar tarafından yazılan ve birçok açıdan benzerlik taşıdığı 1981 yılından itibaren ders kitabı olarak okutulmaya başlanan ders kitabından ayrılmaktadır.

- Kullanılan 32 fotoğraf ve 113 çizim konularla ilişkili olup çeşitlilik arz etmektedir. Bunlara; dördüncü zamanın başında Türkiye’de yaşayan hayvanlardan bazılarının gösterildiği çizim (Erinç ve Öngör, 1984: 52), buzul çağı insanların mağara duvarlarında yaptıkları resimlerden bire örneğinin yer aldığı fotoğraf (Erinç ve Öngör, 1984: 52), sıcaklık üzerinde deniz akıntılarının ve karalarının etkilerinin gösterildiği çizim (Erinç ve Öngör, 1984: 80) ve bazı kıyı tiplerinin fotoğrafları ile beraber kesitlerinin birlikte gösterildiği çizim (Erinç ve Öngör, 1984: 140) örnek olarak gösterilebilir.
- Yer verilen 136 ödev ve soruda öğrencilere bilgi, analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama düzeyinde çalışmalara yer verilmiştir. Bunlara; gökyüzünde bugün de nebulalar bulunuyor. Kant-Laplace teorisine göre bu nebulalar bizim sistemimizin bir başlangıç şekli midir? (Erinç ve Öngör, 1984: 12), Musonlar ile meltemler arasındaki benzerlik ve ayrılıkları belirtiniz (Erinç ve Öngör, 1984: 91), dağlık alanlarda ormancılığın önem kazanmasının doğal ve beşeri sebepleri nelerdir? (Erinç ve Öngör, 1984: 149). Otomasyon ne demektir? (Erinç ve Öngör, 1984: 225), ülkelerin dünya ticaretine katkıları birbirinden çok farklıdır. Buna bazı örnekler veriniz, nedenlerini açıklayınız (Erinç ve Öngör, 1984: 251) cümleleri örnek olarak verilebilir.
- Konu başlıkları programda yer alan konular ile birebir örtüşmektedir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan araç ve gereçlere ait kaynakça ile programda yer alan konular ve ders kitabında yer alan temel kavramların yer aldığı sözlük kısmına yer verilmemiştir.

1983 Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programında işlenecek konular yedi ünite başlığı altında yer almıştır. Ünite başlıkları şunlardır: yeryuvarlığı ve evren, harita bilgisi, karalar ve denizler, iklim, yeryuvarlığının yapısı ve yer şekillerinin oluşumu, yeryüzünün biçimlenmesi (dış kuvvetler), insan ve tabii çevredir.

1983 Öğretim Programına göre Reşat İzbirak tarafından yazılan ve 1987 yılından itibaren Lise I sınıflarda öğretimi yapılmaya başlanan Coğrafya I Ders Kitabında 25 dersin yer verildiği konuların yer aldığı ünite başlıkları Öğretim Programında yer aldığı şekilde ifade edilmiştir.

Coğrafya I Ders Kitabında ifade edilen ders ifadesinin 45 dakika mı 90 dakikayı mı karşılık geldiği ifade edilmediğinden bir öğretim yılı boyunca 36 hafta boyunca iki saat öğretimi yapılacak Coğrafya I dersinde işlenecek konular ile (25 ders) öğretimi yapılan hafta (36 hafta) arasındaki farkın (11 ders) nerden kaynaklandığı açıklanamamıştır.

Ders kitabında;

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi ve öğretimi yapılacak konulara ilgi uyandırmak için 34 adet hazırlık çalışmasına yer verilmiştir Bu hazırlık çalışmalarına; Türkiye Ekvator'a mı, yoksa Kutu Noktası'na mı daha yakındır? Değerleriyle belirtiniz (İzbırak, 1987: 29), dünya yağış haritasını atlasta gözden geçiriniz, neleri gördünüzse kısa yazınız (dünyanın en çok yağışlı bölgeleri, en kurak bölgeleri gibi), çevrenizden geçen bir derenin nerelerden beslendiği, akımı ve rejimi üzerine bilgi toplamaya çalışınız (İzbırak, 1987: 188), yakınızda göl, bataklık, sazlık var mı? Bunlar yaklaşık olarak ne büyüklüktedir? Bunların faydaları ve zararları var mı? Araştırınız (İzbırak, 1987: 211) soruları örnek olarak gösterilebilir.
- Konu başlıkları altında yer alan açıklamalarda uzun cümleler yerine kısa cümleler tercih edilmiştir. Cümlelerde yer alan kelime sayısı 12 olup) Lise I sınıflarda öğrenim gören çocukların takip edebileceği kelime sayısının altındadır.
- Haritalar işlenen konularla ilişkilendirilmiştir. Ders kitabında yer verilen 28 adet haritadan bazılarına; milattan sonra insanların Dünya'yı ilerlemiş görüşlerle görmelerine örnek gösterilen Ptolemaios tarafından çizilmiş harita (İzbırak, 1987: 6), topografya haritası ve esasları (İzbırak, 1987: 38), hava durumunu gösteren harita (İzbırak, 1987: 80), nemrut volkan dağının panoramik görüntüsü ve haritası (İzbırak, 1987: 161), 1980 nüfus sayımına göre illerin nüfus yoğunluğu esas tutularak hazırlanan Türkiye Nüfus Yoğunluğu Haritasına (İzbırak, 1987: 250) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 8 adet grafiğe ve 11 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; Dünyanın en yüksek ve en derin yerleri arasının gösterildiği profil (İzbırak, 1987: 55), Türkiye'de yağışların mevsimlere göre dağılışını ana çizgileriyle gösteren diyagram (İzbırak, 1987: 115), taş çizelgesi (İzbırak, 1987: 146), bu kitapta adı geçen ve bütünüyle Türkiye topraklarında bulunan başlıca ırmakların uzunluklarını gösteren mukayeseli diyagram (İzbırak, 1987: 192), Türkiye'de 1980 nüfus sayımına göre yaş gruplarına göre faal nüfusu gösteren diyagram

(İzbırak, 1987: 248), Ege Denizindeki adaların yer değiştirme tarihleri ve On iki (aslında 14) ada ile bu adalara bağlı olan küçük adaların eski ve yeni adları ile İtalyanca adlarını gösteren çizelge (İzbırak, 1987: 261-264) örnek olarak verilebilir.

- Ders kitabında konunun özelliğine göre 68 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Bu fotoğraflara; Akdeniz kıyılarından bir görünüş (İzbırak, 1987: 65), orojenik hareketlerle oluşmuş kıvrımlı Hakkâri Buzul Dağlarından bir görünüş (İzbırak, 1987: 157), Kars-Artvin arasındaki yer Şekillerinden bir örnek (İzbırak, 1987: 175), Süphan Dağında Hızır Buzulu (İzbırak, 1987: 221) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında 58 adet çizime (Şekil, diyagram ve profil gibi) yer verilmiştir. Bu çizimlere; Türkiye'nin hava durumlarını tesiri altında bulunduran, orta kuşak depresyonlarında sıcak cephe ve soğuk cephe olaylarının Şematik bir görünüşü (İzbırak, 1987; 79), dağ oluşturan Alp orojen kuşağının Türkiye'deki bölümünü gösteren Şematik Şekil (İzbırak, 1987: 154), vadilerin başlangıç yeri örneklerini gösteren çizim (İzbırak, 1987: 191), bir höyüğün türlü devirlerdeki teŐekkülünü gösteren Şematik kesit (İzbırak, 1987: 240) örnek olarak gösterilebilir.
- Ödev ve sorularda öğrencilere bilgi, analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama düzeyinde çalışmalara yer verilmiştir. Bunlara; genel coğrafya ile yerel coğrafya arasında ne fark vardır? (İzbırak, 1987: 3), Marmara Denzinde ne gibi körfezler, adalar ve yarımadalar vardır? Haritaya bakarak belirleyiniz (İzbırak, 1987: 73), yeryuvarlılığının kabuğu ve yapısı nasıl belirmiş ve gelişmiştir (İzbırak, 1987; 152), bulunduğunuz Şehrin içme ve kullanma suları nerelerden elde ediliyor (İzbırak, 1987: 210)?, çevrenizdeki köylerde ana geçim kaynakları nelerdir? Birbirinden az veya çok farklı 5 köyün bu durumlarını araştırınız (İzbırak, 1987: 255) cümleleri örnek olarak verilebilir.
- Yazar, ders kitabında 7 adet okuma parçasına yer vermiştir. Okuma parçalarının başlıkları Şunlardır: Türkler Coğrafya'ya Değer Vermişlerdir (İzbırak, 1987: 12), Uzay Araştırmaları (İzbırak, 1987: 14), Türkiye'de Modern Haritacılık, Harita Projeksiyonu Coğrafya'da Önem Taşır, Hava Fotoğraflarından Harita Yapımı (İzbırak, 1987: 43-45), Adalar Yeryüzünün Pek Önemli Kara Parçalarıdır (İzbırak, 1987: 57), Van Gölü Türkiye'nin En Büyük Tabii Gölü'dür (İzbırak, 1987: 218).

Ders kitabında okuma parçalarına 29 Ağustos 1983'de yayımlanan 2146 Sayılı Tebliğler Dergisindeki Ortaöğretim Kurumları Lise I, II, III Sınıf Coğrafya Ders

Kitaplarının Yarışma Yoluyla Yazdırılmasına Ait Şartname'nin²² Muhteva ve Metot Bakımından başlığının altında yer alan 6. Maddesinden dolayı yer verilmiştir (MEB, 1983: 344).

- Yazar öğretim programında yer verilen ünite ve konulara ilişkin olarak açıklamaları tamamladıktan sonra “EKLER” başlığı altında Türkiye'nin Coğrafi Konumu ve Jeoploitik Önemi ve Ege Adaları alt başlıkları altında açıklamalara (İzbırak, 1987: 256-264) yer vermiştir. Yazarın ders kitabının sonunda böyle bir bölüme yer vermesi 1983 Öğretim Programının genel amaçlarının 13. Maddesi olan; Öğrencileri, yurdumuzun ve milletimizin sorunları üzerine eğilen, bunları inceleyip öğrenen ve bu sorunların yurt ve millet yararına çözümlemesine içtenlikle katılan aydın yurttaşlar olarak yetiştirmek amacına uygun olarak verildiği düşünülmektedir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan 56 kaynağın yer aldığı bazı kaynaklar ile programda yer alan konular ve ders kitabında yer alan temel kavramların yer aldığı 157 kavramın yer aldığı kısa sözlük kısmına yer verilmiştir.

1983 Coğrafya Lise II Ülkeler Coğrafyası Öğretim Programına göre Sırrı Erinç ve Sami Öngör (1983) tarafından yazılmış olan Ülkeler Coğrafyası Ders Kitabında programda yer alan konular yedi bölüm (XX. Yüzyılın İkinci Yarısında Dünya (Siyasal Gelişmeler, Ekonomik ve Sosyal Sorunlar, Dünya Ekonomisi ve Ülkeler) Orta ve Yakın Doğu, Avrupa, Afrika, Asya, Amerika, Okyanusya) altında 25 ders olarak ele alınmıştır.

Ders kitabında;

- Konulara giriş yapılırken hazırlık sorularına veya başlık altında konuya hazırlayacak (oryantasyon) nitelikte bilgilere yer verilmemiştir.
- Ders kitabında 47 adet haritaya yer verilmiştir. Kitapta kullanılan haritalara; Avrupa'da ekonomik gruplanmaları gösteren harita (Erinç ve Öngör, 1983: 9), Orta Doğu'nun drenaj haritası (Erinç ve Öngör, 1983: 29), Almanya'nın başlıca maden kaynakları ve endüstri kollarını gösteren harita (Erinç ve Öngör, 1983: 102 Güney ve Doğu Asya'da

---

²² Bakınız Ek-8.

dinlerin yayılış alanlarını gösteren harita (Erinç ve Öngör, 1983: 181) örnek olarak gösterilebilir.

- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 3 adet grafiğe ve 7 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; Arap Orta Doğu'sunda ve bu bölgeye komşu ülkelerin isim ve başkentlerin gösterildiği tablo (Erinç ve Öngör, 1983: 40), Seçilmiş başkentlerin (Londra, Paris, Berlin, Varşova, Moskova, Kazan) en sıcak ay, en soğuk ay, yıllık yağış miktarı, en yağışlı mevsim ve payını gösteren tablo (Erinç ve Öngör, 1983: 94), Afrika'nın dünya ekonomisindeki yerini gösteren grafik (Erinç ve Öngör, 1983: 141), Bazı maddelerin üretiminde Asya'nın payını gösteren grafik (Erinç ve Öngör, 1983: 175) örnek olarak verilebilir.

- Ders kitabında konunun özelliğine göre 79 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Yazarlar kitapta yer verdikleri fotoğrafları nereden veya kimden alındığını belirtmemişlerdir.

Ders kitabında kullanılan fotoğraflara; Mezopotamya'da Nemrud harabelerinden bir ayrıntı (Erinç ve Öngör, 1983: 31), İsrail'in Necef çölünde modern metotlarla tarım (Erinç ve Öngör, 1983: 41), Kuzey Fransa ovalarından bir görünüş (Erinç ve Öngör, 1983: 118), Japonya'dan geleneksel bir görünüm (Erinç ve Öngör, 1983: 197) örnek olarak gösterilebilir.

- Ders kitabında 28 adet çizime (şekil, diyagram ve profil gibi) yer verilmiştir. Bu çizimlere; Batı ülkeleri ile Sovyetler Birliği arasında dostluk boru hattını gösteren çizim (Erinç ve Öngör, 1983: 96), ABD'de tarım ve hayvancılık ürünleri ve bölgeleri gösteren çizim (Erinç ve Öngör, 1983: 217), Arjantin'in ekonomik faaliyetlerini gösteren çizim (Erinç ve Öngör, 1983: 231) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konuların sonunda 99 adet sorunun yer aldığı ödev ve sorulara yer verilmiştir. Bu ödev ve sorulara; ekonomi bakımından gelişmiş ve gelişmemişliği belirleyen en önemli ölçütler nelerdir? (Erinç ve Öngör, 1983: 16), Orta Avrupa'nın sınırları hangi sebepler ile tartışma konusudur? (Erinç ve Öngör, 1983: 105), Güney Afrika nasıl nüfuslanmıştır? Bununla, bugünkü sosyal sorunlar arasında ne gibi ilişkiler vardır? (Erinç ve Öngör, 1983: 164), Avustralya'nın öteki karalardan ayrı kalmasının başlıca sonuçları nelerdir? (Erinç ve Öngör, 1983: 245) örnek olarak verilebilir.
- Yazarlar, konuların işlenişi tamamlandıktan sonra istatistik eki başlığı altında kıtaların yüzölçümü ve nüfusu, ülkelerin yüzölçümü, nüfusu ve başkentlerine (1977 ve 1980 yılları arasında değişen yıllar) ait verilerin yer aldığı tablolara (Erinç ve Öngör, 1983: 246-48) yer vermiştir.

Yazarlar bu verilere ne amaçlı olarak kitapta yer verildiği ve bunların nerede ve nasıl kullanılabileceği konusunda herhangi bir açıklamaya yer vermemişlerdir.

- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan kaynakların yer aldığı kaynakçaya ve öğretim programında yer alan kazanımlar ve ders kitabında yer alan kavramlara ait bilgilerin yer aldığı sözlük kısmına yer verilmemiştir.

1983 Lise II Türkiye Coğrafyası Öğretim Programına göre Reşat İzberak (1985) tarafından yazılan Coğrafya II Ders Kitabı yapısal olarak öğretim programı ile örtüşmekte olup öğretimi yapılacak konular yirmi beş ders başlığı altında ifade edilmiştir. Ancak kitapta ifade edilen ders ifadesinin 45 dakika mı 90 dakikayı mı karşılık geldiği ifade edilmediğinden bir öğretim yılı boyunca 36 hafta boyunca iki saat öğretimi yapılacak Türkiye Coğrafyası dersinde işlenecek konular ile (25 ders) öğretimi yapılan hafta (36 hafta) arasındaki farkın (11 ders) nerden kaynaklandığı açıklanamamıştır.

Coğrafya II ders kitabında;

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi ve öğretimi yapılacak konulara ilgi uyandırmak için 26 adet hazırlık çalışmasına yer verilmiştir. Bu hazırlık çalışmalarından bazılarına; Türkiye'nin coğrafi bölgeler haritasına bakarak bölgeler üzerine olan bilgilerinizi hatırlayınız (İzberak, 1985: 1), Orta ve Yukarı Kızılırmak bölümlerinde topraklarının hepsi ya da bir kısmı ve il merkezi bulunan illerimizin hangileri olduğunu belirtiniz (İzberak, 1985: 80), Bu derste geçen İsrail, Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Kıbrıs, Mısır ve Libya'nın yerlerini atlastan araştırarak bulunuz (İzberak, 1985: 146) örnek olarak gösterilebilir.
- Konu başlıkları altında yer alan açıklamalarda 10 kelimedenden oluşan kısa cümleler kullanıldığı gibi 20 kelimedenden de oluşan uzun cümlelere de yer verilmiştir.
- Haritalar konularla ilişkili olup kitapta yer verilen 18 adet haritadan 8 tanesi Türkiye'nin Coğrafi bölgeleri ve bölümlerine 10 tanesi de işlenen ülkelere ait siyasi haritalara aittir.
- Türkiye coğrafyası ders kitabında çeşitli istatistik bilgi verilerin yer aldığı tablo ve grafiklere yer verilmemiş olması öğrencilerde grafik ve tablo hazırlama ve grafik okuma becerilerinin gelişmesine engel olacağından önemli bir eksiklik olarak görülmektedir.

- Kullanılan fotoğraflar konularla ilişkili olup çeşitlilik arz etmektedir. Kitapta yer verilen 96 adet fotoğrafa; Rize, Ardeşen’de çay yetiştirilmesi (İzbırak, 1985: 12), İç Batı Anadolu Bölümünde, Afyon şehrinden bir görünüş (İzbırak, 1985: 51), Diyarbakır surlarından bir görünüş. Kesme bazalt taşlarından olan bu surlar, nadir yerlerdedir (İzbırak, 1985; 116), Pakistan’da pazarda pamuklu kumaş satanlar (İzbırak, 1985: 196) ait fotoğraflar örnek olarak gösterilebilir.

Türkiye Coğrafyası II Ders Kitabında anıtlar ile tarihi eserlere ait fotoğraflara yer verilmiştir. Bu fotoğraflara; Samsun’da Atatürk Heykeli (İzbırak, 1985; 18), Kayseri’de, Selçuklu eserlerinden Şifaiye Medresesi (İzbırak, 1985: 87) Gaziantep Savunma Hattı (İzbırak, 1985: 123), KKTC’de Şehitler Anıtı (İzbırak, 1985: 156), Yugoslavya’da, Mostar’da, eski bir Türk Köprüsü (İzbırak, 1985: 172) örnek olarak verilebilir.

- Ödev ve sorularda öğrencilere bilgi, analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama düzeyinde çalışmalara yer verilmiştir. Ders kitabında yer verilen ödev ve sorulara; Türkiye’nin kapladığı alan itibariyle en büyük coğrafi bölgesi hangisidir (İzbırak, 1985: 6 ? Akdeniz bölgesinin Türkiye ekonomisindeki yeri hakkında neler biliyorsunuz (İzbırak, 1985: 69), Lübnan’ın iç savaşlardan önce, bir Avrupa ülkesi kadar gelişmiş olması hangi sebeplere dayanmıştır (İzbırak, 1985: 145)? Örnek olarak verilebilir.
- Yazar, ders kitabında 10’u birinci, 3’ü ikinci bölümde olmak üzere 13 tane okuma parçasına yer vermiştir. Okuma parçalarına; Samsun, Atatürk’ün Millî Mücadeleye Başlamak Üzere Ayak Bastığı Şehirdir (İzbırak, 1985: 17), Boğazların, Türkiye ve Dünya Ölçüsünde Stratejik ve Ekonomik Büyük Değerleri Vardır (İzbırak, 1985: 40), GAP Projesi Güneydoğu Anadolu’ya Bolluk Getirir (İzbırak, 1985: 120), Türklerin, Balkan Ülkelerinde Bulunuşun Sebepleri (İzbırak, 1985: 175) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan araç ve gereçlere ait kaynakça ile programda yer alan konular ve ders kitabında yer alan temel kavramların yer aldığı sözlük kısmına yer verilmiştir.

Ayrıca öğretim programında yer almadığı için ders kitabında yer verilemeyen 62 ülkenin başkenti, yüzölçümü ve nüfuslarının yer aldığı bir çizelge (İzbırak, 1985: 217-220) ile Türkiye Mülki İdare Bölümleri Cetveline (İlin adı, Yüzölçümü, 1980 Nüfusu, İlçe, Bucak, Belediye ve Köy Sayıları) yer verilmiştir.

1983 Lise III Coğrafya Öğretim Programına Reşat İzberak (1987) tarafından yazılan Türkiye Coğrafyası II ders kitabı yapısal olarak öğretim programı ile örtüşmekte olup öğretimi yapılacak konular yirmi beş ders başlığı altında ifade edilmiştir. Ancak kitapta ifade edilen ders ifadesinin 45 dakika mı 90 dakikayı mı karşılık geldiği ifade edilmediğinden bir öğretim yılı boyunca 36 hafta boyunca iki saat öğretimi yapılacak Coğrafya III dersinde işlenecek konular ile (25 ders) öğretimi yapılan hafta (36 hafta) arasındaki farkın (11 ders) nerden kaynaklandığı açıklanamamıştır.

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi ve öğretimi yapılacak konulara ilgi uyandırmak için 27 adet hazırlık çalışmasına yer verilmiştir. Bu hazırlık çalışmalarına; Bir dünya haritasında Türkiye'nin yerini matematik ve özel konum olarak araştırınız (İzberak, 1987: 1), Bulduğunuz bölgede herhangi bir maden işletmesi varsa, ilgililerden bu işin tekniği üzerinde bilgi edinmeye çalışınız (İzberak, 1987: 87), Türkiye'nin su gücü kaynakları üzerine haritalara bakarak bilgi edinmeye çalışınız (İzberak, 1987: 106) NATO, OECD, AET, FAO, UNESCO bunlar üzerine bilgi edinmeye çalışarak bu derse hazırlığa girişiniz (İzberak, 1987: 199) örnek olarak gösterilebilir.
- Konu başlıkları altında yer alan açıklamalarda 10 kelimedenden oluşan kısa cümleler kullanıldığı gibi 18 kelimedenden de oluşan uzun cümlelere de yer verilmiştir.
- Haritalar konularla ilişkili olup kitapta yer verilen 7 adet haritanın tamamı Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası bölümünde yer almaktadır. Bu haritalara; Dünyanın büyük endüstri bölgeleri ile deniz bağlantılarını gösteren dünya haritası (İzberak, 1987: 3), Tabii coğrafi temellere dayanmış olarak süreklilik gösteren Türkiye'nin tarım bölgeleri (İzberak, 1987: 27), Türkiye'de enerji durumu (İzberak, 1987: 107), Türkiye'nin endüstri bölgeleri (İzberak, 1987: 111) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 16 adet grafiğe yer verilmiştir. Bu grafiklere; Türkiye topraklarından yararlanma (İzberak, 1987; 24), Türkiye'nin dünya sığır yetiştiren ülkeleri arasındaki yerini gösteren diyagram (İzberak, 1987: 70), Türkiye'de elektrik enerjisi üretimi (İzberak, 1987;: 100), Türkiye'de bazı sanayi ürünlerinin üretimini gösteren diyagramlar (İzberak, 1987: 124), Türkiye'de son çeyrek yüzyılda dış ticaretin gelişmesi ile ticaret yapılan ülkelerin anlaşma şekillerini ana çizgileriyle gösteren diyagram (İzberak, 1987: 159) örnek olarak gösterilebilir.

- Kullanılan fotoğraflar konularla ilişkili olup çeşitlilik arz etmektedir. Kitapta yer verilen 84 adet fotoğrafa; Ekilebilmesi için taşları ayıklanmış tarım arazisi (İzbrak, 1987: 14), Modern usullerle ineklerden süt sağımını gösteren resim (İzbrak, 1987: 51), Halıları ünlü olan Bünyan battaniye fabrikasından bir görünüş (İzbrak, 1987: 122), Doğu Anadolu'da kar siperleri (İzbrak, 1987: 133) ait fotoğraflar örnek olarak gösterilebilir.

Ders kitabında yazar yer verdiği fotoğrafların kaynaklarını da yer vermiştir. Bu bağlamda yazar İ. Kayan'ın 1 adet fotoğrafını (İzbrak, 1987: 80), A. Köksal'ın 2 adet fotoğrafını (İzbrak, 1987: 33 ve 42), B. Mater'in 6 adet fotoğrafı (İzbrak, 1987: 41,43,45,51,52) ve C. Arat'ın bir adet fotoğrafına (İzbrak, 1987: 136) yer verilmiştir.

- Ödev ve sorularda öğrencilere bilgi, analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama düzeyinde çalışmalara yer verilmiştir. Ders kitabında yer verilen ödev ve sorulara; Çevrenizde köyünden gelerek yerleşmiş ve gecekondular şeklinde evlerinde oturanlar var mı? Bunlar köylerinden neden ayrılmışlardır? Araştırınız, yazınız (İzbrak, 1987: 10), bulunduğunuz bölgenin nerelerinde ağaçlandırma yapılmıştır? Araştırınız, yazınız (İzbrak, 1987: 86), bulunduğunuz bölgede fabrika denilecek ne türlü kuruluşlar vardır? Araştırınız, yazınız (İzbrak, 1987: 120) örnek olarak verilebilir.
- Yazar, ders kitabında 5'i birinci, 5'i ikinci bölümde olmak üzere 10 tane okuma parçasına yer vermiştir. Ekmeği ziyan etmeden faydalanma, bir yurt görevidir (İzbrak, 1987: 35), Boğaz köprüsü Avrupa ve Ortadoğu'nun en büyük köprüsü ve modern tekniğin eseridir (İzbrak, 1987: 142), çeşitli ülkelerde anarşi ve terör olayları zaman zaman belirmektedir (İzbrak, 1987: 211) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan araç ve gereçlere ait bibliyografya (İzbrak, 1987: 216) ile programda yer alan konular ve ders kitabında yer alan temel kavramların yer aldığı kısa sözlük (İzbrak, 1987: 213-215) kısmına yer verilmiştir.

4.3.3.2.6. 1992 Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar

2005 Öğretim Programına kadar uygulamada 1992 Öğretim Programına göre geçen sürede yayımlanan coğrafya ders kitapları içerisinde seçilen ve Sırrı Erinç (2003) tarafından yazılan Genel Coğrafya ve Seval Aras ve Vedat Çalışkan (2002)

tarafından yazılan Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası kitapları olmak üzere iki kitap ve 1992 Ders Geçme ve Kredi Yönetmeliğine göre yazılan kitaplar içerisinde seçilen sekiz kitap²³ olmak üzere toplamda on kitap bu başlık altında incelenmiştir.

1992 Öğretim Programına göre Sırrı Erinç tarafından yazılan ve 2003 yılından itibaren Lise I sınıflarda öğretimi yapılmaya başlanan Coğrafya I ders kitabında üniteler iki bölüm başlığı altında ele alınmıştır. Birinci bölümde giriş: coğrafyanın konusu ve bölümleri, harita bilgisi, iklim, yer yuvarlağının yapısı ve yer şekillerinin oluşumu, yeryüzünün biçimlenmesi (Dış Kuvvetler) ünitelerine, ikinci bölümde ise Türkiye'nin dünya üzerindeki yeri ve önemi, Karadeniz bölgesi, Marmara bölgesi, Ege bölgesi, Akdeniz bölgesi, Güneydoğu Anadolu bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi ve İç Anadolu bölgesi ünitelerine yer verilmiştir.

Lise I Coğrafya Ders Kitabında, öğretim programında yer alan karalar ve denizler ünitesine yazarın yer vermemesi bir eksiklik olarak belirlenmiştir.

Ders kitabında;

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi ve öğretimi yapılacak konulara ilgi uyandırmak için 53 adet hazırlık çalışmasına yer verilmiştir Bu hazırlık çalışmalarına; oruç ve namaz saatlerinin her şehirde değişik olmasının nedenini araştırınız (Erinç, 2003: 14), atmosfer olmasaydı canlılar yaşayamazdı. Bunun nedenini araştırınız (Erinç, 2003: 37), Türkiye'nin bölgelere ayrılmasının nedenlerini araştırınız (Erinç, 2003: 147), ülkemizde iç göç olayının daha çok Marmara Bölgesi'ne yönelmesine neden olan etkenler hakkında bilgi toplayınız (Erinç, 2003: 176), İç Anadolu bölgesinde platoların geniş alanlar kaplamasının tahıl üretimine etkilerini araştırınız (Erinç, 2003: 266) örnek olarak gösterilebilir.

Yazar Türkiye'nin coğrafi bölgelerinin işlendiği bölgelerde hazırlık çalışmalarında bölgenin iklim özelliklerine etki eden etmenler, bölgenin yüzey şekilleri ile ekonomik etkinlikler arasındaki ilişki, bölgenin Türkiye ekonomisindeki yeri ve

²³ Nurşen ARSLAN (1996) Coğrafya I, Cemalettin ŞAHİN (1993) Coğrafya I, Cemalettin ŞAHİN (1993) Coğrafya II, Erdoğan AKKAN (1994) Coğrafya I, Erdoğan AKKAN (1995) Coğrafya II, Celal AYDIN (1993) Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası I , Celal AYDIN (1994) Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası II, Celal AYDIN ve Mehmet AYDIN (1994) Türkiye Coğrafyası (Fiziki).

bölgenin turistik kaynaklarının neler olduğuna ilişkin çalışmalar ortak çalışmalar olarak yer verildiği belirlenmiştir.

- Konu başlıkları altında yer alan açıklamalarda uzun cümleler yerine kısa cümleler tercih edilmiştir. Cümlelerde yer alan kelime sayısı 12 olup Lise I sınıflarda öğrenim gören çocukların takip edebileceği kelime sayısının altındadır.
- Ders kitabında yer verilen 31 adet haritaya yer verilmiştir. Bu haritalara; yıllık izoterm haritası ve sıcaklık kuşakları (Erinç, 2003; 46), yeryüzünde başlıca iklim tipleri ve yayılış alanları (Erinç, 2003: 65), Çukurova deltası (Erinç, 2003: 119) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 32 adet grafiğe ve 3 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; jeolojik zaman ve devirler (Erinç, 2003: 76), coğrafi bölgelerimizin alanları ve Türkiye yüz ölçümü içindeki payı (Erinç, 2003: 152), Ege Bölgesinde üretilen bazı hayvansal ürünlerin Türkiye üretimindeki payı (Erinç, 2003: 210) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konunun özelliğine göre 128 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Bu fotoğraflara; Batı Karadeniz Bölümü'ndeki yayvan yapraklı, nemli ormanlardan bir görünüm (Erinç, 2003: 67), Edremit Körfezi'nin kuzey kıyılarında, Edremit-Çanakkale kara yolu kenarında, yol yarmasında meydana çıkan kıvrımlı kum taşı ve kil taşı tabakaları (Erinç, 2003: 79), dönmeli göçme türünde bir yer göçmesi (Erinç, 2003: 109) örnek olarak gösterilebilir.

Ders kitabında kullanılan fotoğrafların sayıca fazla olması önemli görülmele beraber fotoğrafların konularla ilişkilendirilmemesi özellikle Türkiye'nin coğrafi bölgelerinin işlendiği ünitelerde tarihi, kültürel, turistik ve ekonomik faaliyetlere ilişkin görsellerin açıklama yapmadan yer verilmesi bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

- Ders kitabında 56 adet çizime (şekil, diyagram ve profil gibi) yer verilmiştir. Bu çizimlere; haritalarda yüzey şekillerinin gösterilişi (Erinç, 2003: 31), su döngüsü (Erinç, 2003: 55), peribacalarının oluşumu (Erinç, 2003: 114), bir vadi buzulunun oluşumu ve hareketiyle çevresinde meydana getirdiği değişiklikler (Erinç, 2003: 50) örnek olarak gösterilebilir.

- Değerlendirme sorularında öğrencilere bilgi, analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama düzeyinde çalışmalara yer verilmiştir. Kitapta yer verilen 107 değerlendirme sorusuna; dünyanın şekli ve yörüngesi için hangi terimleri kullanıyoruz? Açıklayınız (Erinç, 2003: 25), Türkiye’de yer şekillerinin oluşumunda fayların rolünü açıklayın (Erinç, 2003: 99), coğrafi bölgelerin ayrılmasında esas alınan özellikler nelerdir (Erinç, 2003: 154), Güneydoğu Anadolu Bölgesinde su kaynakları ile yerleşmelerin dağılışı arasında nasıl bir ilişki vardır (Erinç, 2003: 245)? cümleleri örnek olarak gösterilebilir.
- Yazar, ders kitabında 14 adet okuma parçasına yer vermiştir. Okuma parçalarının başlıkları şunlardır: Uzay Çalışmaları ve Coğrafyaya Etkisi (Erinç, 2003: 12), Dünya’mızı Ölçebilen İlk İnsan (Erinç, 2003: 26), Piri Reis Haritası (Erinç, 2003: 36), Hava Tahminleri ve Yapay Yağmur Yağdırma (Erinç, 2003: 69), Yağmur Ormanları (Erinç, 2003: 70), Çevre ve Çevre Kirlenmesi (Erinç, 2003: 100), Türkiye’nin Coğrafi Konumu ve Atatürk’ün Değerlendirmesi (Erinç, 2003; 145), Karadeniz (Erinç, 2003: 175), Boğazlar (Erinç, 2003: 197), Ege Denizi ve Doğu Ege Adaları (Erinç, 2003: 212), Adana Bölümü Ovalarının Dünü ve Bugünü (Erinç, 2003: 231), GAP (Erinç, 2003: 246), Ağrı Dağı ve Van Gölü (Erinç, 2003: 265), Bozkırda Doğan Milyonluk Şehir: Ankara (Erinç, 2003: 283)’dır.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan 47 kaynağın yer aldığı bazı kaynakça ile programda yer alan konular ve ders kitabında yer alan temel kavramların yer aldığı 203 kavramın yer aldığı sözlük kısmına yer verilmiştir.

1992 Lise III Türkiye’nin Ekonomik Coğrafyası Öğretim Programına göre Seval Aras ve Vedat Çalışkan (2002) tarafından yazılan ders kitabında yer alan üç bölüm başlığı (Türkiye’de nüfus, Türkiye’de yerleşme ve Türkiye’nin ekonomik coğrafyası) altında yer alan on bir üniteye ele alınmıştır.

Türkiye’de nüfus bölüm başlığı altında Türkiye’nin nüfusu ve Türkiye’de nüfus hareketleri ünitelerine, Türkiye’de yerleşme bölüm başlığı altında Türkiye’de yerleşme ünitesine, Türkiye’nin ekonomik coğrafyası bölüm başlığı altında Türkiye’de tarım, Türkiye’de hayvancılık, Türkiye’de ormanlar ve orman işletmeciliği, Türkiye’de madenler ve enerji kaynakları, Türkiye’de sanayi, Türkiye’de ulaşım, Türkiye’de ticaret ve Türkiye’de turizm ünitelerine yer verilmiştir.

Türkiye’nin Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası ders kitabında ;

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi ve öğretimi yapılacak konulara ilgi uyandırmak için 48 adet hazırlık çalışmasına yer verilmiştir. Bu hazırlık çalışmalarına; ülkemizin ekonomik kalkınmasında nüfus coğrafyasının ne gibi katkısı olabileceğini araştırınız (Aras ve Çalışkan, 2002: 13), çevrenizdeki ekonomik faaliyetlerde hangi coğrafi şartlar etkili olmaktadır? (Aras ve Çalışkan, 2002: 132), ülkemizde madenlerin ve enerji kaynaklarının hangi kuruluşlar tarafından bulunup işletildiğini araştırınız (Aras ve Çalışkan, 2002: 193) çevrenizdeki turistik yerlere en çok hangi ülkelerden turist geldiğini ve bunun nedenlerini araştırınız (Aras ve Çalışkan, 2002: 258) cümleleri örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında 17 adet harita kullanılmıştır. Bu haritalara; Türkiye’de illere göre aritmetik nüfus yoğunluğunu gösteren harita (Aras ve Çalışkan, 2002: 41), Türkiye’de 1985-90 yılları arasında göç alan illeri gösteren harita (Aras ve Çalışkan, 2002: 69), Türkiye’deki demir, krom ve bakır yataklarının ve işletmelerinin coğrafi dağılımını gösteren harita (Aras ve Çalışkan, 2002: 195), Türkiye’nin başlıca demir yolu ve deniz yolu güzergâhlarını gösteren harita (Aras ve Çalışkan, 2002: 239) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 45 grafiğe ve 16 tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; 1997 nüfus sayımında uygulanan de facto ve de jure yöntemlerine göre Türkiye’nin köy, şehir ve toplam nüfusunu gösteren tablo (Aras ve Çalışkan, 2002: 21), Türkiye nüfusunun yaş piramidi grafiği (Arasa ve Çalışkan, 2002: 45), 1990 yılında coğrafi bölgelerimizin kentsel nüfusları ve bölge nüfusu içindeki kentsel nüfus oranlarını gösteren tablo (Aras ve Çalışkan, 2002: 600), 1998 yılında Türkiye’deki deniz ürünleri üretiminin denizlerdeki payını gösteren grafik (Aras ve Çalışkan, 2002: 178), 1998 yılında ülkemizde yer alan millî parklar ve buldukları illeri gösteren tablo (Aras ve Çalışkan, 2002: 268) örnek olarak gösterilebilir.
- Kullanılan fotoğraflar konularla ilişkili olup çeşitlilik arz etmektedir. Kitapta yer verilen 120 adet fotoğrafa; Antalya yakınlarındaki Karain Mağarasını gösteren fotoğraf (Aras ve Çalışkan, 2002: 85), mahalle tipi yerleşmelerden bir görünümü gösteren fotoğraf (Aras ve Çalışkan, 2002: 95), Köyceğiz gölü çevresindeki sığla ormanlarını gösteren fotoğraf (Aras ve Çalışkan, 2002: 185), İstanbul’da bazı güzergâhlarda şehir içi ulaşımını sağlayan hızlı tramvaya ait fotoğraf (Aras ve Çalışkan, 2002: 240) örnek olarak gösterilebilir.

Yazarlar, ders kitabında kullandığı 120 fotoğrafa ait kaynakçaya yer vermemiştir.

- Ders kitabında konuların sonunda değerlendirme çalışmaları başlığı altında 114 tane değerlendirme sorusuna yer verilmiştir. Değerlendirme sorularında öğrencilere bilgi, analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama düzeyinde çalışmalara yer verilmiştir. Ders kitabında yer verilen değerlendirme sorularına; ülkemizde aile planlanmasının uygulanma amaçlarını belirtiniz (Aras ve Çalışkan, 2002: 61), destekleme alımı nedir? Destekleme alımları daha çok hangi ürünler için yapılmaktadır? (Aras ve Çalışkan, 2002: 166), toptan ve perakende ticaret ne demektir? Açıklayın (Aras ve Çalışkan, 2002: 257) örnek olarak verilebilir.
- Yazarlar, ders kitabında 8 tane okuma parçasına yer vermiştir. Bunlara, Dünya'daki nüfus artışı ve açlık tehlikesi (Aras ve Çalışkan, 2002: 18), Türkiye'de kırsal kesimden kentlere yönelen göçler ve nedenleri (Aras ve Çalışkan, 2002: 75), sığır yetiştiriciliğinin beslenme ve ekonomik açıdan önemi (Aras ve Çalışkan, 2002: 181), doğaya karşı işlenen büyük suçlar: Orman yangınları ve erozyon (Aras ve Çalışkan, 2002: 191) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında 8 adet çizime (şekil, diyagram ve profil gibi) yer verilmiştir. Bu çizimlere; başlıca höyük örneklerini gösteren çizim (Aras ve Çalışkan, 2002: 86), ülkemizde başlıca köy tiplerini gösteren çizim (Aras ve Çalışkan, 2002: 101), modern bir tavuk çiftliğini gösteren çizim (Aras ve Çalışkan, 2002: 175) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan araç ve gereçlere ait 26 kaynağın yer aldığı kaynakça (Aras ve Çalışkan, 2002: 285) ile programda yer alan konular ve ders kitabında yer alan 138 kavramın yer aldığı sözlük (Aras ve Çalışkan, 2002: 276-284) kısmına yer verilmiştir.

4.3.3.2.7. 1. 1992 Ders Geçme ve Kredi Sistem Yönetmeliğine Göre Hazırlanmış Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar

1992 yılında yayımlanan Ders Geçme ve Kredili Sistem Yönetmeliğine göre hazırlanan öğretim programına göre yazılan coğrafya ders kitapları içerisinden seçilen ve Nurşen Arslan (1994) tarafından yazılan Coğrafya I, Cemalettin Şahin (1993)

tarafından yazılan Coğrafya I, Cemalettin Şahin (1993) tarafından yazılan Coğrafya II, Erdoğan Akkan (1994) tarafından yazılan Coğrafya I, Erdoğan Akkan (1995) tarafından yazılan Coğrafya II, Celal Aydın (1993) tarafından yazılan Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası I, , Celal Aydın (1994) tarafından yazılan Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası II, Celal Aydın ve Mehmet Aydın (1994) tarafından yazılan Türkiye Coğrafyası (Fiziki) bu başlık altında incelenmiştir.

1992 Ders Geçme ve Kredili Sisteme göre Nurşen Arslan (1994) tarafından yazılan ve Coğrafya I ders kitabında işlenecek konular beş ünite başlığı ele alınmıştır. Ünite başlıkları şunlardır: yeryuvarlığı, harita bilgisi, iklim, yeryuvarlığının yapısı ve yer şekillerinin oluşumu, yeryüzünün biçimlenmesi (dış kuvvetler)dir.

1994 yılından itibaren Lise I sınıflarda öğretimi yapılmaya başlanan Ders kitabında;

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi ve öğretimi yapılacak konulara ilgi uyandırmak için hazırlık çalışmalarına yer verilmiştir. Bunlardan bazılarını ortaokulda okuduğunuz coğrafya derslerini hatırlayarak coğrafya biliminin yararlarını saymaya çalışınız (Arslan, 1996: 8). Türkiye genel olarak nasıl bir iklime sahiptir? Araştırınız (Arslan, 1996: 71). Yer küre üzerinde bulunan buzullar eridiğinde neler olabilir? Araştırınız (Arslan, 1996: 101). Karstik kelimesinin karşılığını sözlükten bulunuz (Arslan, 1996: 145). Türkiye kıyılarında yer alan gölleri haritada bularak, bunların nasıl oluştuklarını araştırınız (Arslan, 1996: 163) hazırlık çalışmaları örnek olarak gösterilebilir.
- Konu başlıkları altında yer alan açıklamalarda uzun cümleler yerine kısa cümleler tercih edilmiştir. Cümlelerde yer alan kelime sayısı 12 olup) Lise I sınıflarda öğrenim gören çocukların takip edebileceği kelime sayısının altındadır.
- Kullanılan haritalar konularla ilişkili olup çeşitlilik arz etmektedir. Bu haritalara; A ve B kentleri arasındaki kuş uçuşu uzaklığı, altındaki ölçeğe göre hesaplamak için yapılması gereken işlemler (Arslan, 1996: 40), yeryüzünde yıllık ortalama yağışın dağılışı (Arslan, 1996: 69), Türkiye'de rüzgârların etki alanları (Arslan, 1996: 127), Karadeniz'den Akdeniz'e doğru olan üst akıntılar (Arslan, 1996: 166) gösterildiği, haritalar örnek olarak verilebilir.

- Yazar, ders kitabında kara ve denizlerin oranların yer aldığı pasta grafik (Arslan, 1996: 91) ile bir akarsuyun rejiminin gösterildiği grafikten (Arslan, 1996: 132) oluşan iki adet istatistiğe yer verilmiş olması bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.
- Kullanılan fotoğraflar konularla ilişkili olup çeşitlilik arz etmektedir. Bunlara; Akdeniz iklim tipinde görülen maki bitki örtüsü (Arslan, 1996: 83), 1971 Gediz depremimden bir görüntü (Arslan, 1996: 113), kıyı setlerinden Bafa gölü (Arslan, 1996: 153), plaj halinde alçak bir kıyıya (Arslan, 1996: 172) ait fotoğraflar örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında yer verilen çizimler konularla ilişkili olup çeşitlilik arz etmektedir. Bu şekillere; güneş ışınlarını dik açı ile alabilen noktaların yıllık salınım hareketi (Arslan, 1996: 27), başlıca bulut grupları ve bunların oluştukları yükseklikler (Arslan, 1996: 64), Epirojenez olayı (Arslan, 1996: 106), Uludağ zirvesinde oluşan Aynalıgöl'e (Arslan, 1996: 158) ait çizimler örnek olarak gösterilebilir.
- Ödev ve sorularda öğrencilere bilgi, analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama düzeyinde çalışmalara yer verilmiştir. Bunlara; İlkbahar mevsiminin oluşumunu açıklayınız? (Arslan, 1996: 29), çöl iklimini oluşturan koşullar nelerdir? (Arslan, 1996: 86), erozyonu önleyebilmek için alınması gereken önlemleri sıralayınız? (Arslan, 1996: 129), barkan ve lös kelimelerinden ne anlıyorsunuz? (Arslan, 1996: 162), tuzluluk farkından doğan akıntılara Türkiye'den örnek veriniz (Arslan, 1996: 176) cümleleleri örnek olarak verilebilir.
- Yazar, ders kitabında tarih değiştirme çizgisi (Arslan, 1996: 22), iklimin insan yaşantısına etkisi (Arslan, 1996: 87) ve kıtaların ve okyanusların oluşumu ve dağılımı (Arslan, 1996: 90) başlıklı üç adet okuma parçasına ve ek bilgi başlığı altında harita üzerinde eğim hesaplama (Arslan, 1996: 42) konusuna yer vermiştir.
- Konu başlıkları programda yer alan konular ile birebir örtüşmektedir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan araç ve gereçlere ait kaynakça ile programda yer alan konular ve ders kitabında yer alan temel kavramların yer aldığı sözlük kısmı ile kavramların ders kitabında kullanıldığı sayfa numaralarının yer aldığı indeks'e yer verilmiştir.

1992 Ders Geçme ve Kredili Sistem Coğrafya Öğretim Programına göre Erdoğan Akkan (1994) tarafından yazılan ders kitabında işlenecek konular altı ünite başlığı ele alınmıştır. Ünite başlıkları şunlardır: giriş (coğrafyanın konusu ve bölümleri

), yer yuvarlağı, harita bilgisi, iklim, yer yuvarlağının yapısı ve yer şekillerinin oluşumu, yeryüzünün biçimlenmesidir (dış kuvvetler).

Erdoğan Akkan tarafından yazılan ve 1994 yılından itibaren Lise I sınıflarda öğretimi yapılmaya başlanan Coğrafya-1 Ders Kitabında:

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi ve öğretimi yapılacak konulara ilgi uyandırmak için 25 tane hazırlık çalışmasına yer verilmiştir. Bu hazırlık çalışmalarına; Yerin hareket ettiğini nasıl anlıyoruz? Bu konu üzerinde düşünüp, arkadaşlarınızla tartışınız (Akkan, 1994: 10), halk arasında mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır, gibi sözler vardır. Yörenizde kullanılan iklim ile ilgili deyişler var mıdır? (Akkan, 1994: 24), yakın çevrenizde göl var mı? Varsa göl çevresinde yapacağınız gezide, bu gölün nasıl oluştuğunu araştırınız (Akkan, 1994: 67) hazırlık çalışmaları örnek olarak gösterilebilir.
- Yazar kitapta 17 adet haritaya yer vermiştir. Haritalar konularla ilişkili olup kullanılan haritalara; Değişik ölçeklerde Marmara Denizini gösteren haritalar (Akkan, 1994; 19), Türkiye’de yıllık ortalama sıcaklık dağılışını gösteren harita (Akkan, 1994: 43), denizlerdeki akıntılarını gösteren harita (Akkan, 1994: 96) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 2 adet tablo ve 69 adet şekle yer verilmiştir. Bu tablo ve şekillere; Yerin boyutlarını gösteren tablo (Akkan, 1994: 11) suyun doğadaki dolaşımını gösteren şekil (Akkan, 1994: 39), Jeolojik Devirler tablosu (Akkan, 1994: 55), tombolo oluşumunu gösteren şekil (Akkan, 1994: 96) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında 40 tane fotoğrafa yer verilmiştir. Bu fotoğraflara; Kıvrılmış tabakaları gösteren fotoğraf (Akkan, 1994: 57), rüzgarların oluşturduğu kumulları gösteren fotoğraf (Akkan, 1994: 73), Erzincan’ın batısında Polat Gölünü (Jips dolini) gösterildiği fotoğraf (Akkan, 1994: 89) örnek olarak gösterilebilir.

Yazarın ders kitabında kullandığı fotoğrafların kaynaklarına ilişkin olarak fotoğraf altlarında herhangi bir bilgiye yer vermemiştir.

- Ders kitabında konuların sonunda değerlendirme soruları başlığı altında 32 tane değerlendirme sorusuna yer verilmiştir. Değerlendirme sorularında öğrencilere bilgi,

analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama düzeyinde çalışmalara yer verildiği belirlenmiştir. Ders kitabında yer verilen değerlendirme sorularına; Yerel saat, ulusal saat, saat dilimleri kavramlarını açıklayın? (Akkan, 1994: 17), yeryüzünde iklim bölgeleri ayırımına neden gerek görülmüştür? Başlıca iklim bölgeleri ile özelliklerini açıklayın (Akkan, 1994: 51), genel taban düzeyi (kaide seviyesi) kavramından ne anlıyorsunuz (Akkan, 1994: 101) örnek olarak verilebilir.

- Yazar, ders kitabında sıcaklık birimleri, iklim bilgisinde kullanılan bazı kavramlar, çevre ve korunması, erozyon (Akkan, 1994: 32, 33, 66 ve 75) başlıklı 5 tane okuma parçasına yer vermiştir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan araç ve gereçlere ait 33 kaynağın yer aldığı kaynakça (Akkan, 1994: 112) ile programda yer alan konular ve ders kitabında yer alan 120 kavramın yer aldığı sözlük (Akkan, 1994: 103-107) kısmına yer verilmiştir.

1992 Ders Geçme ve Kredili Sistem Coğrafya Öğretim Programında göre Cemalettin Şahin (1993) tarafından yazılan ders kitabında işlenecek konuları yedi ünite başlığı ele alınmıştır. Ünite başlıkları şunlar; Coğrafyanın konusu ve bölümleri, yeryuvarlığı, harita bilgisi, iklim, yer yuvarlağının yapısı ve malzemesi, yer şekillerini oluşturan iç kuvvetler, yer şekillerini oluşturan dış kuvvetlerdir.

Cemalettin Şahin tarafından yazılan ve 1993 yılından itibaren Lise I. sınıflarda öğretimi yapılmaya başlanan Coğrafya-1 Ders Kitabında:

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi ve öğretimi yapılacak konulara ilgi uyandırmak için 17 adet hazırlık çalışmasına yer verilmiştir. Bu hazırlık çalışmalarına; yer küre neden hareket eder araştırınız (Şahin, 1993: 13) dünya üzerinde neden soğuk ve sıcak kuşaklar oluşmuştur? (Şahin, 1993: 34). Sizce gücünü yerin derinliklerinden alan ve yeryüzünde etkili olan olaylar var mıdır? Varsa nelerdir? (Şahin, 1993) yeryüzünün biçimlenmesi konusunda en etkili dış kuvvet hangisi olabilir? Neden? (Şahin, 1993: 100) hazırlık çalışmaları örnek olarak gösterilebilir.
- Yazar kitapta 21 adet haritaya yer vermiştir. Kullanılan haritalar konularla ilişkili olup bu haritalara; dünya saat dilimleri haritası (Şahin, 1993: 18), yeryüzünde başlıca rüzgârlar ve rüzgâr kuşakları haritası (Şahin, 1993: 48), Türkiye’de deprem durumu

haritası (Şahin, 1993: 95), okyanuslardaki başlıca akıntıları gösteren harita (Şahin, 1993: 140) örnek olarak gösterilebilir.

- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 2 grafiğe ve 1 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolar şunlardır; duvar haritalarında en çok kullanılan yükseklik ve derinlik basamaklarını gösteren grafik (Şahin, 1993: 31) Jeolojik devirleri gösteren tablo (Şahin, 1993: 80), Türkiye’de heyelan olaylarının mevsimlere dağılımını gösteren grafik (Şahin, 1993: 105).
- Ders kitabında 40 tane fotoğrafa yer verilmiştir. Bu fotoğraflara; yurdumuzda genç yanardağlardan Erciyes ve onun parazit konilerini gösteren fotoğraf (Şahin, 1993: 92), Hınıs çayının bazalt koniler içerisinde oluşturduğu gömük menderesi gösteren fotoğraf (Şahin, 1993: 119), Alüvyal set göllerine bir örnek: Trabzon yakınındaki Uzungöl (Şahin, 1993: 128) örnek olarak gösterilebilir.

Yazarın ders kitabında kullandığı fotoğrafların kaynaklarına ilişkin olarak herhangi bir bilgiye yer vermemesi eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

- Ders kitabında konuların sonunda ödev konuları başlığı altında 32 tane değerlendirme sorusuna yer verilmiştir. Değerlendirme sorularında öğrencilere bilgi, analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama düzeyinde çalışmalara yer verildiği belirlenmiştir. Ders kitabında yer verilen ödev konularına; iklim tipleri ile ekonomik etkinlikler arasında bir ilişki var mıdır? Araştırınız (Şahin, 1993: 74), jeolojik devirlerin belirlenmesinde neler esas alınmıştır? (Şahin, 1993: 81), akarsu vadisinin boyu neden geriye doğru uzar? Araştırınız (Şahin, 1993: 147) soruları örnek olarak verilebilir.
- Yazar, ders kitabında 6 tane okuma parçasına yer vermiştir. Okuma parçalarına; modern coğrafya anlayışı ve öğretimi (Şahin, 1993: 12), yapay yağışlar (Şahin, 1993: 73) İstanbul ve Çanakkale Boğazları (Şahin, 1993: 148) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan araç ve gereçlere ait 41 kaynağın yer aldığı kaynakça (Şahin, 1993: 156-157) ile programda yer alan konular ve ders kitabında yer alan 87 kavramın yer aldığı sözlük (Şahin, 1993: 149-155) kısmına yer verilmiştir.

1992 Ders Geçme ve Kredili Sistem Coğrafya Öğretim Programında göre Erdoğan Akkan (1995) tarafından yazılan Coğrafya II ders kitabında işlenecek konuları dokuz ünite başlığı ele alınmıştır. Ünite başlıkları şunlardır: giriş (Türkiye’nin dünya

üzerindeki yeri ve önemi, coğrafi bölge, bölüm ve yöre kavramları, coğrafi bölgeleri oluşturan özellikler, Türkiye'nin idari bölümleri), Karadeniz, Marmara, Ege, Akdeniz, Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgeleridir.

Erdoğan Akkan tarafından yazılan ve 1995 yılından itibaren Lise I. sınıflarda öğretimi yapılmaya başlanan Coğrafya-2 Ders Kitabında;

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi ve öğretimi yapılacak konulara ilgi uyandırmak için 35 tane hazırlık çalışmasına yer verilmiştir. Bu hazırlık çalışmalarına; Marmara Bölgesi'nin diğer bölgelerden göç almasının nedenlerini ve bunun doğurabileceği sorunları sınıfınızda tartışınız (Akkan, 1995;: 36), yaz kuraklığının Güneydoğu Anadolu tarımı üzerindeki etkilerini araştırınız (Akkan, 1995: 78), yağışların az, toprağın çok verimli olmamasına karşın yurdumuzda üretilen tahılın büyük bölümünün İç Anadolu'da elde edilmesinin nedenlerini sınıfınızda tartışınız (Akkan, 1995: 129) hazırlık çalışmaları örnek olarak gösterilebilir.
- Yazar kitapta 7 adet haritaya yer vermiştir. Haritalar konularla ilişkili olup kullanılan bütün haritalar coğrafi bölgelerin fiziki haritalarından oluştuğu için haritalar çeşitlilik arz etmemektedir.
- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 17 grafiğe ve 8 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; Rize ve Gümüşhane'nin yıllık sıcaklık ve yağış durumlarını gösteren grafik (Akkan, 1995: 20) 1991 yılında Marmara Bölgesi'nin tarım ve hayvancılık potansiyelini gösteren tablo (Akkan, 1995: 47), Malatya ve Kars'ın yıllık sıcaklık ve yağış durumlarını gösteren grafik (Akkan, 1995: 94), 1991 yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nin tarım ve hayvancılık potansiyelini gösteren tablo (Akkan, 1995: 123) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında 94 tane fotoğrafa yer verilmiştir. Bu fotoğraflara; Tortum Gölü'nü gösteren fotoğraf (Akkan, 1995: 19), Tarihi Efes Kentini gösteren fotoğraf (Akkan, 1995: 54), Doğu Anadolu'da toplu köy yerleşmelerine bir örneğin gösterildiği fotoğraf (Akkan, 1995: 95), Van kalesinden Van'ın görüntüsünü gösteren fotoğraf (Akkan, 1995: 105) örnek olarak gösterilebilir.

Yazarın ders kitabında kullandığı fotoğrafların kaynaklarına ilişkin olarak fotoğraf altlarında herhangi bir bilgiye yer vermemiştir. Bununla beraber kaynakça

kısımında Turizm Bakanlığı Dia Arşivine yer verilmesi fotoğrafların bu kaynaktan edinildiğine kanıt olarak gösterilebilir.

- Ders kitabında konuların sonunda değerlendirme soruları başlığı altında 57 tane değerlendirme sorusuna yer verilmiştir. Değerlendirme sorularında öğrencilere bilgi, analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama düzeyinde çalışmalara yer verildiği belirlenmiştir. Ders kitabında yer verilen değerlendirme sorularına; Türkiye'nin Kafkas, Balkan ve Ortadoğu ülkeleri arasında yeri ve önemi nedir? Açıklayın (Akkan, 1995: 14), Antropojen bozkır ne demektir? Ergene havzasındaki bozkır alanlarının antropojen olduğunun kanıtları nelerdir? (Akkan, 1995: 50), Akdeniz bölgesinde seracılığın çok gelişmesinin coğrafi nedenlerini araştırınız (Akkan, 1995: 77), İç Anadolu'da hangi havzalar kapalıdır? Bölgede kapalı havzaların geniş yer tutmasının nedenlerini belirtiniz (Akkan, 1995:125) örnek olarak verilebilir.
- Yazar, ders kitabında Karadeniz Bölgesi'nin Ekonomik Yapısını Değiştiren İki Ürün: Taş Kömürü ve Çay, Kıta Sahaneliği-Kara Suları ve Ege, Güneydoğu Anadolu Projesi, Doğu Anadolu Bölgesinde Hayvancılık ve Sorunları (Akkan, 1995: 34, 63, 90 ve 110) başlıklı 4 tane okuma parçasına yer vermiştir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan araç ve gereçlere ait 35 kaynağın yer aldığı kaynakça (Akkan, 1995: 137-138) ile programda yer alan konular ve ders kitabında yer alan 109 kavramın yer aldığı sözlük (Akkan, 1995: 129-134) kısmına yer verilmiştir.

1992 Ders Geçme ve Kredili Sistem Coğrafya Öğretim Programında göre Cemalettin Şahin (1993) yazılan Coğrafya II Ders Kitabında işlenecek konular dokuz ünite başlığı ele alınmıştır. Ünite başlıkları şunlardır: giriş (Türkiye'nin dünya üzerindeki yeri ve önemi, coğrafi bölge, bölüm ve yöre kavramları, coğrafi bölgeleri oluşturan özellikler, Türkiye'nin idari bölümleri), Karadeniz, Marmara, Ege, Akdeniz, Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu ve İç Anadolu Bölgeleridir.

Cemalettin Şahin tarafından yazılan ve 1993 yılından itibaren Lise I sınıflarda öğretimi yapılmaya başlanan Coğrafya-2 Ders Kitabında;

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi ve öğretimi yapılacak konulara ilgi uyandırmak için hazırlık çalışmalarına yer verilmiştir. Bu hazırlık çalışmalarına; bölge kavramı size neler hatırlatıyor? Bildiğiniz ve değişik anlamlara

gelen bölge kavramları var mıdır? (Şahin, 1993: 9). Akdeniz bölgesinde göllerin bir yörede toplanmış olmasının nedenini araştırınız (Şahin, 1993: 77). Doğu Anadolu Bölgesini diğer bölgelerden ayıran en önemli doğal özellikler nelerdir? (Şahin, 1993: 110) İç Anadolu Bölgesinin kuzey ve güneyinin yüksek sıradağlarla çevrilmiş olması, bölge iklimi ve bitki örtüsü üzerinde etki yapabilir mi? Araştırınız (Şahin, 1993; 129) hazırlık çalışmaları örnek olarak gösterilebilir.

- Yazar kitapta 10 adet haritaya yer vermiştir. Kullanılan haritalar konularla ilişkili olup Türkiye'nin idari haritası, Türkiye'nin coğrafi bölgeler haritası dışındaki bütün haritalar bölgelerimizin fiziki haritalarını oluşturduğu için çeşitlilik arz etmemektedir.
- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 67 grafiğe yer verilmiştir. Bu grafiklere; 1990 nüfus sayımıza göre coğrafi bölgelerin sahip olduğu nüfusları gösteren grafik (Şahin, 1993:18) Marmara Bölgesi'nin tarım ürünleri dışındaki başlıca gelir kaynaklarını gösteren grafik (Şahin, 1993: 57), Diyarbakır'ın yağış ve sıcaklık grafiği (Şahin, 1993: 97), 1989 yılında Doğu Anadolu Bölgesi'nde hayvan ve hayvan ürünlerinin Türkiye genelindeki oranını gösteren grafik (Şahin, 1993: 125) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında 58 tane fotoğrafa yer verilmiştir. Bu fotoğraflara; Karadeniz Bölgesi'nde heyelan nedeniyle hasar gören evleri gösteren fotoğraf (Şahin, 1993: 29), İstanbul Boğazı'nın uzaydan çekilmiş görüntüsü (Şahin, 1993: 45), Şanlıurfa sulama tünelleri (Şahin, 1993: 106), Karakaya Barajı gösteren fotoğraf (Şahin, 1993: 124) örnek olarak gösterilebilir.

Yazarın ders kitabında kullandığı fotoğrafların kaynaklarına ilişkin olarak herhangi bir bilgiye yer vermemesi eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

- Ders kitabında konuların sonunda ödev konuları başlığı altında 31 tane değerlendirme sorusuna yer verilmiştir. Değerlendirme sorularında öğrencilere bilgi, analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama düzeyinde çalışmalara yer verildiği belirlenmiştir. Ders kitabında yer verilen ödev konularına; Türkiye Ortadoğu'da neden etkili ve saygın bir ülkedir? (Şahin, 1993: 21), Marmara bölgesi neden çok göç almaktadır? Araştırınız (Şahin, 1993: 59), Akdeniz ikliminin tarım üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri hangi nedenlerden kaynaklanır? (Şahin, 1993: 93), İç Anadolu bölgesinde tarım sorunları nelerdir? Bu konuda bir araştırma yapınız (Şahin, 1993: 144) örnek olarak verilebilir.

- Yazar, ders kitabında 8 tane okuma parçasına yer vermiştir. Okuma parçalarına; Ortadoğu (Şahin, 1993: 22), araziden faydalanma (Şahin, 1993: 93), GAP (Şahin, 1993: 109) ve su gücü potansiyeli (Şahin, 1993: 128) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan araç ve gereçlere ait 41 kaynağın yer aldığı kaynakça (Şahin, 1993: 155-156) ile programda yer alan konular ve ders kitabında yer alan 110 kavramın yer aldığı sözlük (Şahin, 1993: 147-154) kısmına yer verilmiştir.

1992 Ders Geçme ve Kredili Sistem Coğrafya Öğretim Programında göre Celal Aydın (1993) yazılan Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası I ders kitabında işlenecek konular iki bölümde üç ünite başlığı altında ele alınmıştır. Birinci bölümde (Türkiye'de Nüfus) Türkiye'nin Nüfusu ve Türkiye'de nüfus hareketleri ünitelerine ikinci bölümde (Türkiye'de Yerleşme) ise Türkiye'de Yerleşme ünitelerine yer verilmiştir.

Celal Aydın tarafından yazılan ve 1993-94 öğretim yılının ikinci döneminden itibaren öğretimi yapılmaya başlanan Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası-1 Ders Kitabında;

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi ve öğretimi yapılacak konulara ilgi uyandırmak için 21 tane hazırlık çalışmasına yer verilmiştir. Bu hazırlık çalışmalarına; Nüfusun bir yerin kalkınmasındaki önemini tartışınız (Aydın, 1993: 11), bir ailenin çocuk sayısının az ya da çok olmasında sizce neler etkilidir? Aranızda tartışınız (Aydın, 1993: 51), yaşadığımız ya da gördüğümüz şehirlerin hangi sorunları en çok dikkatinizi çekti? Şehir hayatının olumlu ve olumlu taraflarını aranızda tartışınız (Aydın, 1993: 71) hazırlık çalışmaları örnek olarak gösterilebilir.
- Yazar kitapta 7 adet haritaya yer vermiştir. Türkiye'de nüfus dağılışı haritası (Aydın, 1993: 25), 1990 yılında Türkiye'de fizyolojik nüfus yoğunluğu (Aydın, 1993: 31) ve Türkiye'de belli başlı köy altı yerleşmelerinin coğrafi dağılışı (Aydın, 1993: 81) haritaları ders kitabında kullanılan haritalara örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 14 grafiğe ve 3 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; Sayım yıllarına göre Türkiye'nin nüfus miktarı ve nüfus artış hızını gösteren tablo (Aydın, 1993: 17) 1990 yılında nüfusumuzun üç ana yaş grubuna dağılışını gösteren grafik (Aydın, 1993: 33), 1990 yılında çalışan nüfusun

ekonomik faaliyet kollarına dağılımını gösteren tablo (Aydın, 1993: 39), Türkiye’de doğal nüfus artış grafiği (Aydın, 1993: 53) örnek olarak gösterilebilir.

- Ders kitabında 40 tane fotoğrafa yer verilmiştir. Bu fotoğraflara; Birçok nedene dayanan göç olayını gösteren fotoğraf (Aydın, 1993: 54), bir elverişsiz yerleşme örneğini gösteren fotoğraf (Aydın, 1993: 74), tarım şehirlerimizden (Isparta Senirkent) bir örneğin gösterildiği fotoğraf (Aydın, 1993: 91), iki katlı hıms bir evi gösteren fotoğraf (Aydın, 1993: 102) örnek olarak gösterilebilir.

Yazar, ders kitabında kullandığı fotoğrafların kaynaklarına ilişkin olarak fotoğraf altlarında herhangi bir bilgiye yer vermemiştir.

- Ders kitabında konuların sonunda değerlendirme soruları başlığı altında 70 tane değerlendirme sorusuna yer verilmiştir. Değerlendirme sorularında öğrencilere bilgi, analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama düzeyinde çalışmalara yer verildiği belirlenmiştir. Nüfus coğrafyasının günümüzdeki önemi nereden kaynaklanmaktadır? (Aydın, 1993: 13), son 40 yılda nüfusumuzun kırsal ve kentsel dağılımı nasıl değişmiştir? (Aydın, 1993: 45), yerleşme coğrafyasının hangi özel ve genel prensipleri vardır? (Aydın, 1993: 70), Türkiye’de kırsal kesimdeki başlıca mesken tipleri hangileridir? (Aydın, 1993: 105) örnek olarak verilebilir.

Yazar, ayrıca ders kitabında çoktan seçmeli test tekniğine göre hazırlanmış üç adet değerlendirme testine (Aydın, 1993: 47, 63 ve 107) yer vermiştir. Birinci testte 26, ikinci testte 21 ve üçüncü testte 35 tane olmak üzere toplamda 82 adet soruya yer verilmiştir.

- Yazar, ders kitabında Cumhuriyet Dönemi nüfus politikaları, işçi göçünün toplumsal sonuçları ve en çılgın deney tamamlandı (Aydın, 1993: 46, 62 ve 106)) başlıklı 3 tane okuma parçasına yer vermiştir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan araç ve gereçlere ait 27 kaynağın yer aldığı kaynakça (Aydın, 1993: 115) ile programda yer alan konular ve ders kitabında yer alan 107 kavramın yer aldığı sözlük (Aydın, 1993: 11-114) kısmına yer verilmiştir.

1992 Ders Geçme ve Kredili Sistem Coğrafya Öğretim Programında göre Celal Aydın (1994) tarafından yazılan Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası II Ders Kitabında işlenecek konular dokuz ünite başlığı altında ele alınmıştır. Ünite isimleri şunlardır: (Türkiye ekonomisini etkileyen faktörler, Türkiye'de tarım, Türkiye'de hayvancılık, Türkiye'de ormanlar ve orman işletmeciliği, Türkiye'de madenler ve enerji kaynakları, Türkiye'de sanayi, Türkiye'de ulaşım, Türkiye'de ticaret ve Türkiye'de turizm'dir.

Celal Aydın tarafından yazılan ve 1994-95 öğretim yılının birinci döneminden itibaren öğretimi yapılmaya başlanan Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası-2 Ders Kitabında;

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi ve öğretimi yapılacak konulara ilgi uyandırmak için 40 tane hazırlık çalışmasına yer verilmiştir. Bu hazırlık çalışmalarına; çevrenizde en çok yetiştirilen tarım ürünleri hangileridir? (Aydın, 1994: 15), çevrenizde orman var mı? Varsa nasıl korunduğunu ve işletildiğini araştırınız (Aydın, 1994: 59), Türkiye'de kara yollarının ana doğrultularını harita 16'da gözden geçiriniz. Doğrultuların bu şekilde oluş nedenlerini tartışınız (Aydın, 1994: 101) hazırlık çalışmaları örnek olarak gösterilebilir.
- Yazar kitapta 21 adet haritaya yer vermiştir. Dünyanın başlıca sanayi bölgeleri ve deniz bağlantıları haritası (Aydın, 1994: 9), 1990 yılında zeytin üretiminin coğrafi dağılışını gösteren harita (Aydın, 1994: 39) ve Türkiye'de bazı maden yataklarını gösteren (Aydın, 1994: 75) haritalar ders kitabında kullanılan haritalara örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 32 grafiğe ve 3 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; Türkiye'de bazı yıllarda traktör sayısını gösteren tablo (Aydın, 1994: 22) 1990 yılında bazı ülkelerde tarımın ekonomideki payını gösteren grafik (Aydın, 1994: 43), koruluk ve orman arazisinin bölgelere dağılışını gösteren tablo (Aydın, 1994: 60), Yıllara göre turizm gelirlerinin toplam döviz gelirleri içindeki payını gösteren grafik (Aydın, 1994: 138) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında 67 tane fotoğrafa yer verilmiştir. Bu fotoğraflara; ülkemizde çok eskiden beri yetiştirilen bir sanayi bitkisi olan pamuğu gösteren fotoğraf (Aydın, 1994: 31), yer altı galerilerinden maden çıkarımını gösteren fotoğraf (Aydın, 1994: 76), Merzifon buğday pazarından bir görünüş (Aydın, 1994: 118), Antalya Demre'de kaya mezarlarından bir görünüş (Aydın, 1994: 133) fotoğrafları örnek olarak gösterilebilir.

Yazar, ders kitabında kullandığı fotoğrafların kaynaklarına ilişkin olarak fotoğraf altlarında herhangi bir bilgiye yer vermemiştir.

- Ders kitabında konuların sonunda değerlendirme soruları başlığı altında 92 tane değerlendirme sorusuna yer verilmiştir. Değerlendirme sorularında öğrencilere bilgi, analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama düzeyinde çalışmalara yer verildiği belirlenmiştir. Mısır tarımı için gerekli başlıca şartlar nelerdir? (Aydın, 1994: 44), su gücünün elektrik üretimindeki önemi nedir? Ülkemizin bu açıdan imkânları nasıldır? (Aydın, 1994: 84), Türkiye’de ulaşımı etkileyen başlıca beşeri faktörler nelerdir? (Aydın, 1994: 114), Kongre turizmi ne demektir? Türkiye’nin bu alandaki imkânları nelerdir? (Aydın, 1994: 139) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan araç ve gereçlere ait 28 kaynağın yer aldığı kaynakça (Aydın, 1994: 145) ile programda yer alan konular ve ders kitabında yer alan 129 kavramın yer aldığı sözlük (Aydın, 1994: 140-144) kısmına yer verilmiştir.

1992 Ders Geçme ve Kredili Sistem Coğrafya Öğretim Programına göre Celal Aydın ve Mehmet Aydın (1994) tarafından yazılan Türkiye Coğrafyası (Fiziki) Ders Kitabında işlenecek konular beş ünite başlığı (Türkiye’nin yeryüzü şekilleri, Türkiye’de yer altı ve yer üstü suları, Türkiye’nin iklimi, Türkiye’nin bitki örtüsü, Türkiye’de toprak oluşumu ve başlıca toprak tipleri) altında ele alınmıştır.

1994-95 öğretim yılının ikinci döneminden itibaren öğretimi yapılmaya başlanan Türkiye Coğrafyası-1 (Fiziki) Ders Kitabında;

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi ve öğretimi yapılacak konulara ilgi uyandırmak için 25 tane hazırlık çalışmasına yer verilmiştir. Bu hazırlık çalışmalarına; Türkiye’de baraj göllerinin yaygın oluşunun nedenlerini araştırınız (Aydın, 1994: 49), çevrenizde yağış en çok hangi dönemde düşer? Yağışlar daha çok kar şeklinde mi, yağmur şeklinde mi olur? Niçin? (Aydın, 1994: 87), eğimli ve bitki örtüsünden yoksun yerlerdeki toprak kalınlığını inceleyiniz. Bunun nedenlerini sınıfta tartışınız (Aydın, 1994: 125) hazırlık çalışmaları örnek olarak gösterilebilir.

- Yazar kitapta 7 adet haritaya yer vermiştir. Türkiye’de karstik yöreleri gösteren harita (Aydın, 1994: 32), Türkiye’deki başlıca sıcak su kaynakları, genç volkanlar ve faylar (Aydın, 1994: 77) ve Türkiye’de kış mevsiminde hâkim rüzgar yönleri ve frekansları (Aydın, 1994: 102) haritaları ders kitabında kullanılan haritalara örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 12 grafiğe ve 7 adet şekil’e yer verilmiştir. Bu grafik ve şekillere; Doğu ve Batı Anadolu akarsu rejimleri grafiği (Aydın, 1994: 61) Türkiye’nin başlıca doğal ve baraj göllerini yüzölçümünü gösteren çizim (Aydın, 1994: 63), Türkiye’nin doğu-batı doğrultulu kesiti (Aydın, 1994: 94), bir toprak kesiti (Aydın, 1994: 154) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında 101 tane fotoğrafa yer verilmiştir. Bu fotoğraflara; Ağrı volkanik kültesi üzerindeki yaylalardan Küçük Ağrı volkan konisinin görünüşünü gösteren fotoğraf (Aydın, 1994: 17), kısıtlı olsa üzerinde ulaşım yapılabilen Bartın Çayı’nı gösteren fotoğraf (Aydın, 1994: 54), Ege kıyılarındaki dağlık alanlardan sis görüntüsü (Aydın, 1994: 112), kahverengi orman topraklarından bir görünüş (Aydın, 1994: 161) örnek olarak gösterilebilir.

Yazar, ders kitabında kullandığı fotoğrafların kaynaklarına ilişkin olarak fotoğraf altlarında herhangi bir bilgiye yer vermemiştir.

- Ders kitabında konuların sonunda değerlendirme soruları başlığı altında 75 tane değerlendirme sorusuna yer verilmiştir. Değerlendirme sorularında öğrencilere bilgi, analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama düzeyinde çalışmalara yer verildiği belirlenmiştir. Kıyılarımızda buzulların oluşturduğu şekillere rastlanır mı? Niçin? (Aydın, 1994: 45), akarsularımızın ortak özellikleri nelerdir? (Aydın, 1994:; 80), daha kuzeyde olmasına karşın Zonguldak’ın, kışın Ankara’dan daha sıcak olması nasıl açıklanabilir? (Aydın, 1994: 121) örnek olarak verilebilir.

Yazarlar, ayrıca ders kitabında çoktan seçmeli test tekniğine göre hazırlanmış beş adet değerlendirme testine (Aydın, 1994; 46-48, 83-86, 122-123, 150-152 ve 170-172) yer vermiştir. Birinci testte 26, ikinci testte 28, üçüncü testte 27, dördüncü testte 24 ve beşinci testte 20 tane olmak üzere toplamda 125 adet soruya yer verilmiştir.

- Yazarlar, ders kitabında yer altı suları ve önemi, tarih boyunca Anadolu'da tabiatın değişimi, torak kirliliği (Aydın, 1994: 81, 148 ve 169) başlıklı 3 tane okuma parçasına yer vermiştir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan araç ve gereçlere ait 25 kaynağın yer aldığı kaynakça (Aydın, 1994: 179) ile programda yer alan konular ve ders kitabında yer alan 190 kavramın yer aldığı sözlük (Aydın, 1994: 173-178) kısmına yer verilmiştir.

4.3.3.2.8. 2005 Coğrafya Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar

2005 Öğretim Programına göre hazırlanan yazılan coğrafya ders kitapları içerisinden seçilen ve Erdoğan Oruç ve Diğerleri (2007) tarafından yazılan Coğrafya 9, MEB Komisyon (2011) tarafından yazılan Coğrafyası 10, Abdulcebbar Gültepe ve diğerleri (2007) tarafından yazılan Coğrafya 11, Erdoğan Oruç ve Diğerleri (2007) tarafından yazılan Coğrafya 12 ders kitapları olmak üzere dört kitap bu başlık altında incelenmiştir.

4.3.3.2.8.1. 2005 Coğrafya 9 Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar

2005 Orta Öğretim Coğrafya 9 Öğretim Programında işlenecek konular beş öğrenme alanında 31 kazanımda ifade edilmiştir. Haftada iki ders saati olarak tüm ortaöğretim kurumlarında ortak dersler grubunda öğretimi yapılan 2005 coğrafya 9 öğretim programındaki 31 kazanımın 15'i doğal sistemler, 3'ü beşeri sistemler, 7'si mekânsal bir sentez: Türkiye, 3'ü küresel ortam: Ülkeler ve bölgeler, 3'ü çevre ve toplum öğrenme alanlarında yer almaktadır.

2005 Coğrafya 9 Öğretim Programında kazanımların yaklaşık % 48.38'nin doğal sistemler öğrenme alanında yer almasına karşın Erdoğan Oruç ve diğerleri (2007) tarafından yazılan Coğrafya 9 Ders Kitabında konuların yer aldığı 204 sayfa içerisinde doğal sistemler öğrenme alanına ayrılan alan % 64.2' ve diğer dört öğrenme alanına ayrılan alan % 35.8'dir. Öğretim programında yer alan beş öğrenme alanının bir tanesini oluşturan doğal sistemler öğrenme alanına ders kitabında bu oranda yer verilmesi bir

eksiklik olarak görülmektedir. Öğretim programında öğrenme alanlarının ağırlıklı dağılımı oransal olarak ifade edilseydi bu sorunun yaşanmasının önüne geçilebilirdi.

Ders kitabında daha önceki yıllarda yayımlanan kitaplardan farklı olarak ders dışı ve ders içi etkinliklere, performans ödevi, proje çalışması, arazi çalışması, bilgi notu, okuma metni, internet araştırması, temel kavramlar ve haber köşesi gibi bölümlere yer verilmesi önemli bir yenilik olarak görülmektedir. Bununla beraber öğretim programının önemli bir bölümünü oluşturan harita, gözlem, arazi çalışma, coğrafi sorgulama, tablo, grafik, diyagram hazırlama ve yorumlama, zamanı algılama, değişim ve sürekliliği algılama ile kanıt kullanma (MEB, 2005: 19) becerilerine ilişkin çalışmalara yeterince yer verilmemesi önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

Ayrıca, programda beceri ve kavram öğretimiyle birlikte öğrencilere kazandırılması önemsenen dayanışma, hoşgörü, bilimsellik, sevgi, saygı, duyarlılık, vatanseverlik, barış, estetik ve sorumluluk (MEB, 2005: 30) değerlerine ilişkin çalışmalara doğrudan yer verilmemesi bir diğer önemli eksikliktir.

2006-2007 eğitim ve öğretim yılından itibaren beş yıl süre ile ders kitabı olarak kabul edilen Coğrafya 9 Ders Kitabında;

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi ve öğretimi yapılacak konulara ilgi uyandırmak için 22 adet konuya başlarken çalışmasına yer verilmiştir. Konuya başlarken başlığı altında genellikle doğal unsur deyince ne anlıyorsunuz? (Oruç ve diğerleri, 2007: 2), haritalar günlük ve sosyal yaşantıda insanlara ne gibi kolaylıklar sağlamaktadır? (Oruç ve diğerleri, 2007: 12), aktif volkan bölgeleri tehlikeli rağmen, insanlar neden bu alanlara yerleşmişlerdir? (Oruç ve diğerleri, 2007: 105) vb. gibi açık uçlu sorulara yer verilmiştir.
- Konu başlıkları altında yer alan açıklamalarda uzun cümleler yerine kısa cümleler tercih edilmiştir. Cümlelerde yer alan kelime sayısı 12 olup) Lise I. sınıflarda öğrenim gören çocukların takip edebileceği kelime sayısının altındadır.
- Ders kitabında 93 adet haritaya yer verilmiştir. Haritalar, etkinlik ve ders dışı etkinliklerde yoğunlukla kullanılmıştır. Ders kitabında yer verilen haritalara, gölgelendirme yöntemi ile çizilmiş harita (Oruç ve diğerleri, 2007: 15), tropikal rüzgârların etkili olduğu yerler (Oruç ve diğerleri, 2007; 74), ilk yerleşim yerleri (Oruç

ve diğerleri, 2007: 139), dünya nüfus yoğunluğu haritası (Oruç ve diğerleri, 2007: 12) örnek olarak gösterilebilir.

- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 19 adet grafiğe ve 10 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; yerel saat hesaplamaları (Oruç ve diğerleri, 2007; 24), atmosferde bulunan gazlar (Oruç ve diğerleri, 2007: 46), Tundra ikliminin görüldüğü Arhangelsk'e ait sıcaklık ve yağış grafiği (Oruç ve diğerleri, 2007: 85), jeolojik zamanlar (Oruç ve diğerleri, 2007: 100) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konunun özelliğine göre 288 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Bu fotoğraflara; doğal unsurların insan faaliyetleri üzerindeki etkisinin gösterildiği 7 adet fotoğraf (Oruç ve diğerleri, 2007: 8), sarkıt ve dikitlere ait 4 adet fotoğraf (Oruç ve diğerleri, 2007: 121), beşeri coğrafyanın hangi alt dalları ile ilgili olduğunu gösteren 8 adet fotoğraf (Oruç ve diğerleri, 2007: 137) örnek olarak gösterilebilir.

Ders kitabında yoğun bir şekilde kullanılan fotoğrafların kaynakçada gösterilmemesi öğretim programında sıklıkla ifade edilen kaynaklara ve verilere dayanarak çıkarımda bulunma, ilişkilendirme ve örneklendirme gibi kazanımların öğrencilerde gerçekleşmesine mani olacağı için önemli bir eksiklik olarak görülmektedir.

- Ders kitabında 88 adet çizime (şekil, diyagram ve profil gibi) yer verilmiştir. Bu çizimlere; izohipslerden faydalanarak profil çıkarma (Oruç ve diğerleri, 2007: 30), iklimin etkilerine ilişkin kavram haritası (Oruç ve diğerleri, 2007: 51), tortul tabakalardan görünüm (Oruç ve diğerleri, 2007: 102), Türkiye arazisinin oluşum süreci (Oruç ve diğerleri, 2007: 155) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında her ünitenin sonunda ölçme ve değerlendirme başlığı altında açık uçlu, boşluk doldurma, çoktan seçmeli, doğru yanlış ve eşleştirme sorularının yer aldığı 207 adet soru kullanılmıştır. Ders kitabında farklı ölçme ve değerlendirme tekniklerinin kullanıldığı sorularının kullanılması önemli bir yenilik olarak değerlendirilmektedir.
- Yazar, ders kitabında 6 adet okuma parçasına ve 6 adet haber köşesine yer vermiştir. Okuma parçalarının başlıkları şunlardır: coğrafyanın özü ve önemi (Oruç ve diğerleri, 2007: 7), Piri Reis (Oruç ve diğerleri, 2007: 19), Ozon tabakası (Oruç ve diğerleri, 2007: 48), ölü toprağı canlandıran yağmurlar (Oruç ve diğerleri, 2007: 78), sulak bir gezegenden öykülerdir (Oruç ve diğerleri, 2007: 199). Ders kitabında yer verilen

okuma parçalarından 5 tanesinin doğal sistemler öğrenme alanında kullanılırken diğer öğrenme alanlarında kazanımlara ve öğrenme alanının özelliğine uygun okuma parçalarına yer verilmemesi bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

Haber köşesinde yer verilen haberlerin konuları şunlardır: Tarihler aynı, sorunlar farklı; kar yağışı nedeniyle Türkiye’de okulların yarıyıl tatilinin uzatılması ve aşırı sıcaklar nedeniyle Avustralya’da çıkan orman yangını (Oruç ve diğerleri, 2007: 40), sıcaklığın artmasına bağlı olarak Muğla’da olası orman yangınlarına karşı alınabilecek önlemler (Oruç ve diğerleri, 2007: 50), Endonezya’da 8.2 büyüklüğünde deprem (Oruç ve diğerleri, 2007: 112), zirai don uyarısı (Oruç ve diğerleri, 2007: 176), Çanakkale Boğazı’nın yoğun sis nedeniyle trafiğe kapatılması (Oruç ve diğerleri, 2007: 177), Flamingolar savaş uçaklarına rota değiştirtti ve doğa hızla kirletiliyordur (Oruç ve diğerleri, 2007: 201).

Haber köşesinde yer alan görsel ve yazılı basına konu olan haberlerin ders kitabında yer verilmesi önemli bir gelişme görülmeyle beraber bunların konularla ilişkilendirilmesi ve bunların nasıl kullanılacağı ifade edilmemesi önemli bir eksikliklerdir.

- Ders kitabında 26’sı ders dışı ve 120’si ders içi olmak üzere 146 adet etkinliğe ve 1 adet performans ödevi ve 1 adet proje çalışmasına yer verilmiştir. Ders içi ve ders dışı etkinlik kullanımına ilişkin olarak herhangi bir açıklamaya yer verilmediğinden bu etkinlik hangi sıra ile nasıl kullanılacakları ve öğretmen veya öğrenci tarafından nasıl değerlendirileceği belli olmaması eğitim ve öğretim süreçlerinin planlanmasının mümkün kılmamaktadır. Bu bakımdan ders içi ve ders dışı etkinliklerin kitapta yer alması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmekle beraber bunların ne zaman, nasıl uygulanacağı, ölçümleneceği, değerlendirileceği ve sonuçlara göre ne tür çalışmaların yapılacağı belli olmaması bir eksiklik olarak görülmektedir.
- Ders kitabında 2’si Doğal Sistemler ve 1’i Mekânsal Bir Sentez: Türkiye öğrenme alanında olmak üzere üç adet arazi çalışmasına (Oruç ve diğerleri, 2007: 108, 126, 150) yer verilmiştir. Bir coğrafya ders kitabında arazi çalışmaları yer verilmesi önemli bir gelişme olarak değerlendirilmekle beraber arazi çalışmalarının hangi yöntem ve araçlarla, niçin yapılacağı, nasıl değerlendirileceği ve ne şekilde geri bildirimde bulunulacağı belirtilmediğinden kitapta yer verilen çalışmalarını arazi çalışması yerine etkinlik olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir.

- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan 45 kaynağın yer aldığı kaynakça ile programda yer alan kazanımlar ve ders kitabında yer alan temel kavramların yer aldığı 80 adet kavramın yer aldığı sözlük kısmına yer verilmiştir.

4.3.3.2.8.2. 2005 Coğrafya 10 Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar

2005 Orta Öğretim Coğrafya 10 Programında işlenecek konular beş öğrenme alanında 36 kazanımda ifade edilmiştir. Haftada iki ders saati olarak tüm ortaöğretim kurumlarında ortak dersler grubunda öğretimi yapılan 2005 Coğrafya 10 Öğretim Programındaki 36 kazanımın 7'si doğal sistemler, 10'u beşeri sistemler, 13'ü mekânsal bir sentez: Türkiye, 3'ü küresel ortam: Ülkeler ve bölgeler, 3'ü çevre ve toplum öğrenme alanlarında yer almaktadır.

2005 Coğrafya 10 Öğretim Programında kazanımların oransal olarak öğrenme alanlarına dağılımını bakıldığında mekânsal bir sentez: Türkiye öğrenme alanı, % 38,9 oran ile en fazla kazanımın yer aldığı öğrenme alanıdır. Mekânsal bir sentez: Türkiye öğrenme alanına MEB Komisyon (2010) tarafından yazılan coğrafya 10 ders kitabında (konuların yer aldığı 262 sayfa içerisinde) ayrılan alan % 36,1'(102 sayfa)dir. Coğrafya 10 Ders Kitabında kazanımların öğrenme alanlarına göre oransal dağılımına bakıldığında en eşitsiz dağılım Beşeri Sistemler Öğrenme Alanı'nda olmuştur. Bu öğrenme alanında yer alan kazanımların (10 kazanım) toplam kazanımlarına oranı % 18, 3 olmasına karşın ders kitabında bu öğrenme alanına ayrılan sayfaların diğer sayfalara oranı % 27,8 dir.

Öğretim Programında yer alan beş öğrenme alanlarında yer alan kazanımlara ders kitabında da aynı oranda yer ayrılması gerekirdi. Öğretim Programını geliştiren uzmanlar öğretim programında öğrenme alanlarının ağırlıklı dağılımı oransal olarak ifade etseydi kitap yazarlarına ve kitap inceleme uzmanlarına kazanımların yapısına göre yazılan kitapları geliştirme ve incelemede rehberlik yapmış olurlardı.

Ders kitabında daha önceki yıllarda yayımlanan kitaplardan farklı olarak ders dışı ve ders içi etkinliklere, performans ödevi, proje çalışması, arazi çalışması, bilgi

notu, okuma metni, inceleme, temel kavramlar, beyin fırtınası, CBS uygulama ve haber köşesi gibi bölümlere yer verilmesi önemli bir yenilik olarak görülmektedir.

Programda beceri ve kavram öğretimiyle birlikte öğrencilere kazandırılması önemsenen dayanışma, hoşgörü, bilimsellik, sevgi, saygı, duyarlılık, vatanseverlik, barış, estetik ve sorumluluk (MEB, 2005: 30) değerlerine ilişkin çalışmalara doğrudan yer verilmemesi bir diğer önemli eksikliklerdir.

Coğrafya 10 Ders Kitabında;

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi ve öğretimi yapılacak konulara ilgi uyandırmak için 62 adet konuya başlarken çalışmasına yer verilmiştir. Yer verilen hazırlık çalışmalarına; İnsanlar, ilk çağlardan beri kayalardan nasıl yararlanmışlardır? Tartışınız (MEB, 2011: 4), tarihteki önemli göçler hakkında neler söyleyebilirsiniz? (MEB, 2011: 76), evinizdeki eşyalardan hangilerinin hammaddesi topraktır? Listeleyiniz (MEB, 2011: 128), Akdeniz'e hâkim olmanın önemini nedenleriyle açıklayınız? (MEB, 2011: 206) soruları örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında 44 adet haritaya yer verilmiştir. Haritalar, etkinlik ve ders dışı etkinliklerde yoğunlukla kullanılmıştır. Ders kitabında yer verilen haritalara, Orta Asya Türk Göçler Haritası (MEB, 2011: 76), Türkiye iklim tipleri haritası (MEB, 2011: 123), bazı kâşiflerin dünyayı dolaşırken izledikleri yolları gösteren harita (MEB, 2011: 207), dünyadaki hava yolu trafiğinin yoğun olduğu güzergahları gösteren harita (MEB, 2011: 226) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 23 adet grafiğe ve 12 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; dünyadaki kara ve su alanlarının oransal dağılımını gösteren grafik (MEB, 2011: 30), Türkiye'deki yağış türleri, rejimleri ve bunların mevsimlere göre dağılımını gösteren tablo (MEB, 2011: 126), Ayancık-Antalya arasının kesiti (MEB, 2011: 146), fonksiyonlarına göre şehirlerin sınıflandırılma tablosu (MEB, 2011: 175) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konunun özelliğine göre 227 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Bu fotoğraflara; Aydın-Çine'de tor topografyasına bir örnek (MEB, 2011: 7), Gediz deltasının uydu fotoğrafı (MEB, 2011: 111), Denizli-Sarayköy jeotermal elektrik santrali (MEB, 2011: 154) Trabzon-Hamsiköy'de yayla yerleşmesi (MEB, 2011: 173) örnek olarak gösterilebilir.

Beşerî Sistemler öğrenme alanında göçlerin nedenleri ve sonuçları bölümünde ünite kapağında 1991 yılında Körfez Savaşı esansında Irak'tan kaçarak ülkemize sığınan peşmergelerin görüntülerinin yer aldığı fotoğrafa yer verilmesi manidar bulunmuştur.

Ders kitabında yoğun bir şekilde kullanılan fotoğrafların kaynakçada gösterilmemesi öğretim programında sıklıkla ifade edilen kaynaklara ve verilere dayanarak çıkarımda bulunma, ilişkilendirme ve örneklendirme gibi kazanımların öğrencilerde gerçekleşmesine mani olacağı için önemli bir eksiklik olarak görülmektedir.

- Ders kitabında 68 adet çizime (şekil, diyagram ve profil gibi) yer verilmiştir. Bu çizimlere; kayaçların sınıflandırılması (MEB, 2011: 5), toprak horizonları (MEB, 2011: 42), Türkiye arazisinin oluşum süreci (MEB, 2011: 105), kıyı yerleşimlerine fırtına ve kasırga afetlerinin etkileri (MEB, 2011: 255) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında her ünitenin sonunda ölçme ve değerlendirme başlığı altında açık uçlu, boşluk doldurma, çoktan seçmeli, doğru yanlış ve eşleştirme sorularının yer aldığı 303 adet soru kullanılmıştır. Ders kitabında farklı ölçme ve değerlendirme tekniklerinin kullanıldığı sorularının kullanılması önemli bir yenilik olarak değerlendirilmektedir.
- Yazar, ders kitabında 9 adet (3'ü Beşeri Sistemler, 1'i Mekânsal Bir Sentez: Türkiye, 3'ü Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler, 2'si Çevre ve Toplum öğrenme alanında) okuma parçasına yer vermiştir. Okuma parçalarının başlıkları şunlardır: Türklerin Orta Asya'dan göçü (MEB, 2011: 76), O'da bir göçmendi (MEB, 2011: 80), bir göç hikayesi (MEB, 2011: 83), Türkiye'nin idari coğrafyası bakımından köy, bucak, il, ilçe ve belde kavramı üzerine düşünceler (MEB, 2011: 170), Panama kanalını (MEB, 2011: 220), Süveyş kanalını tanıyalım (MEB, 2011: 221), İstanbul Boğazı'nı tanıyalım (MEB, 2011: 222), doğal olaylar (MEB, 2011: 232), volkanlardır (MEB, 2011: 256).
- Yazar ders kitabında 8 adet haber köşesine yer vermiştir. Haber köşesinde yer verilen haberlerin başlıkları şunlardır: Üreticilere zirai don uyarısı, canlı yayın rekoru, sel vurdu, çığ yuttu, felaket senaryosu gerçek mi olacak?, Bangladeş, tarihinin en şiddetli taşkını ile vuruldu, Güney İngiltere taşkını, zarar 50 trilyon'dur. (MEB, 2011: 126, 212, 232, 234, 242, 244, 245) .

Haber köşesinde yer alan görsel ve yazılı basına konu olan haberlerin ders kitabında yer verilmesi önemli bir gelişme görülmele beraber bunların konularla ilişkilendirilmesi ve bunların nasıl kullanılacağı ifade edilmemesi önemli bir eksikliklerdir.

- Ders kitabında 28'i a ders dışı ve 85'i ders içi olmak üzere 113 adet ekinliğe ve 10 adet performans ödevi, 4 adet proje çalışması ve 7 adet incelemeye yer verilmiştir. Ders içi ve ders dışı etkinlik kullanımına ilişkin olarak herhangi bir açıklamaya yer verilmediğinden bu etkinlik hangi sıra ile nasıl kullanılacakları ve öğretmen veya öğrenci tarafından nasıl değerlendirileceği belli olmaması eğitim ve öğretim süreçlerinin planlanmasının mümkün kılmamaktadır. Bu bakımından ders içi ve ders dışı etkinliklerin kitapta yer alması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmeyele beraber bunların ne zaman, nasıl uygulanacağı, ölçümleneceği, değerlendirileceği ve sonuçlara göre ne tür çalışmaların yapılacağı belli olmaması bir eksiklik olarak görülmektedir.
- Ders kitabında bir adet arazi çalışmasına (MEB, 2011: 108) yer verilmiştir. Bir coğrafya ders kitabında arazi çalışmaları yer verilmesi önemli bir gelişme olarak değerlendirilmeyele beraber arazi çalışmalarının hangi yöntem ve araçlarla, niçin yapılacağı, nasıl değerlendirileceği ve ne şekilde geri bildirimde bulunulacağı belirtilmediğinden kitapta yer verilen çalışmalar arazi çalışması yerine etkinlik olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan 71 kitap, 3 dergi ve 20 tane web adresi olmak üzere 94 kaynağın yer aldığı kaynakça(MEB, 2011: 267-269) ile programda yer alan kazanımlar ve ders kitabında yer alan temel kavramların yer aldığı 73 adet kavramın yer aldığı sözlük (MEB, 2011: 264-266) kısmına yer verilmiştir.
- Öğretim programında üzerinde önemle durulan Coğrafi Bilgi Sistemler (CBS) yaklaşımına uygun eğitim ve öğretim yapılması uyarısına uygun olarak ders kitabında 1 tane CBS uygulamasına yer verilmiştir.

Ayrıca bölüm başlıklarında temel kavramlar başlığı altında 75 kavrama verilmiştir. Ders kitabının girişinde yer alan organizasyon şemasındaki açıklamalardan anlaşıldığı üzere temel kavramlar bölümünde konunun genelini yansıtan kavramalara yer verilmiştir.

4.3.3.2.8.3. 2005 Coğrafya 11 Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar

2005 Orta Öğretim Coğrafya 11 Programında işlenecek konular beş öğrenme alanında 41 kazanımda ifade edilmiştir. Haftada iki ders saati olarak tüm ortaöğretim kurumlarında ortak dersler grubunda öğretimi yapılan 2005 coğrafya 11 öğretim programındaki 41 kazanımın 4'ü doğal sistemler, 7'si beşeri sistemler, 10'u mekânsal bir sentez: Türkiye, 6'sı küresel ortam: Ülkeler ve bölgeler, 14'ü çevre ve toplum öğrenme alanlarında yer almaktadır.

2005 Coğrafya 11 Öğretim Programında kazanımların yaklaşık % 34.1'i çevre ve toplum öğrenme alanında yer almasına karşın Coğrafya 11 Ders Kitabında konuların yer aldığı 259 sayfa içerisinde çevre ve toplum öğrenme alanına ayrılan alan % 27'dir. Öğretim Programında yer alan beş öğrenme alanının bir tanesini oluşturan çevre ve toplum öğrenme alanına Abdulcebbar Gültepe ve diğerleri (2007) tarafından yazılan Coğrafya 11 ders kitabında bu oranda yer verilmesi bir eksiklik olarak görülmektedir. Öğretim programında öğrenme alanlarının ağırlıklı dağılımı tablo 65'teki gibi oransal olarak ifade edilseydi bu sorunun yaşanmasının önüne geçilebilirdi.

Tablo 65

Kazanımların Öğrenme alanlarına Oransal olarak Dağılımı

Öğrenme Alanı	Kazanım Sayısı	Kazanımların Oransal Dağılımı	Ders Kitabında Ayrılacak Sayfanın Oransal Dağılımı
Doğal Sistemler	4	9.8	9.8
Beşeri Sistemler	7	17.0	17.0
Mekânsal Bir Sentez: Türkiye	10	24.3	24.3
Küresel Ortam: Bölgeler ve Ülkeler	6	14.6	14.6
Çevre ve Toplum	14	34.1	34.1

Ders kitabında daha önceki yıllarda yayımlanan kitaplardan farklı olarak ders dışı ve ders içi etkinliklere, performans ödevi, proje çalışması, arazi çalışması, bilgi notu, okuma metni, internet araştırması, temel kavramlar, bunları biliyor musunuz? ve haber köşesi gibi bölümlere yer verilmesi önemli bir yenilik olarak görülmektedir. Bununla beraber öğretim programının önemli bir bölümünü oluşturan harita, gözlem, arazi çalışma, coğrafi sorgulama, tablo, grafik, diyagram hazırlama ve yorumlama, zamanı algılama, değişim ve sürekliliği algılama ile kanıt kullanma (MEB, 2005: 19)

becerilerine ilişkin çalışmalara yeterince yer verilmemesi önemli bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

Ayrıca, programda beceri ve kavram öğretimiyle birlikte öğrencilere kazandırılması önemsenen dayanışma, hoşgörü, bilimsellik, sevgi, saygı, duyarlılık, vatanseverlik, barış, estetik ve sorumluluk (MEB, 2005: 30) değerlerine ilişkin çalışmalara doğrudan yer verilmemesi bir diğer önemli eksikliklerdir.

2007-2008 eğitim ve öğretim yılından itibaren öğretimi yapılmaya başlanan Coğrafya 11 Ders Kitabında;

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi ve öğretimi yapılacak konulara ilgi uyandırmak için 32 adet konuya başlarken çalışmasına yer verilmiştir. Konuya başlarken başlığı altında genellikle çevrenizde hangi bitki ve hayvan türleri yaşamaktadır? Bu türler buldukları çevrenin hangi özelliklerine göre yaşama imkânı bulmuştur? Belirtiniz (Gültepe ve diğerleri, 2007: 2), Tarih boyunca birçok medeniyete beşiklik etmiş olan ülkemiz, Norveç'in coğrafi konumuna sahip olsaydı Türkiye'de bu kadar medeniyet gelişir miydi? Nedenlerini tartışınız (Gültepe ve diğerleri, 2007: 70), Fotoğraflara bakarak geçmişten günümüze İngiltere'de sanayinin gelişimi hakkında neler söyleyebilirsiniz (Gültepe ve diğerleri, 2007: 175)?, teknolojik gelişmelere bağlı olarak ortaya çıkan çevre problemlerine dünyanın en çok nerelerinde rastlanır? Söyleyin (Gültepe ve diğerleri, 2007: 235) vb. gibi açık uçlu sorulara yer verilmiştir.
- Konu başlıkları altında yer alan açıklamalarda 10 kelimedenden (Gültepe ve diğerleri, 2007: 234) oluşan kısa cümlelere yer verildiği gibi 40 kelimedenden (Gültepe ve diğerleri, 2007: 234) oluşan uzun cümlelere de yer verilmiştir.
- Ders kitabında 69 adet haritaya yer verilmiştir. Haritalar, etkinlik ve ders dışı etkinliklerde yoğunlukla kullanılmıştır. Ders kitabında yer verilen haritalara, Borçka Hidroelektrik Santrali su toplama havzası (Gültepe ve diğerleri, 2007: 25), Türkiye'de sanayinin dağılışı haritası (Gültepe ve diğerleri, 2007: 118), Hindistan'da çeltik tarımının yapıldığı alanları gösteren harita (Gültepe ve diğerleri, 2007: 181), 2000-2005 yılları arasında Dünya ormanlarındaki değişim (Gültepe ve diğerleri, 2007: 255) örnek olarak gösterilebilir.

- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 48 adet grafiğe ve 22 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; yeryüzündeki biyomlar (Gültepe ve diğerleri, 2007: 4), dünyanın kır ve şehir nüfusunun yıllara göre değişimi ve beklenen tahmini nüfus miktarı (Gültepe ve diğerleri, 2007: 38), yurdumuzda görülen doğal afetler ve oransal dağılımları (Gültepe ve diğerleri, 2007: 121), fosil yakıtların tükenmesi için kalan süre (Gültepe ve diğerleri, 2007: 220) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konunun özelliğine göre 352 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Bu fotoğraflara; Çin sokaklarından bir görünüm (Gültepe ve diğerleri, 2007: 35), Bakırın işlenmemiş hali (Gültepe ve diğerleri, 2007: 103), buhar gücü ile işleyen makine (Gültepe ve diğerleri, 2007: 176) örnek olarak gösterilebilir.

Ders kitabında yoğun bir şekilde kullanılan fotoğrafların kaynakçada gösterilmemesi öğretim programında sıklıkla ifade edilen kaynaklara ve verilere dayanarak çıkarımda bulunma, ilişkilendirme ve örneklendirme gibi kazanımların öğrencilerde gerçekleşmesine mani olacağı için önemli bir eksikli olarak görülmektedir.

- Ders kitabında 43 adet çizime (şekil, diyagram ve profil gibi) yer verilmiştir. Bu çizimlere; sıcaklık ve nemliliğin bitki türleri üzerindeki etkisi (Gültepe ve diğerleri, 2007: 6), Türkiye’de yetiştirilen tarımsal ürünlerin şeması (Gültepe ve diğerleri, 2007: 90), kültürü oluşturan başlıca unsurlar (Gültepe ve diğerleri, 2007: 141), atıkların çevresel etkileri (Gültepe ve diğerleri, 2007: 242) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında her ünitenin sonunda ölçme ve değerlendirme başlığı altında açık uçlu, boşluk doldurma, çoktan seçmeli, doğru yanlış ve eşleştirme sorularının yer aldığı 293 adet soru kullanılmıştır. Ders kitabında farklı ölçme ve değerlendirme tekniklerinin kullanıldığı sorularının kullanılması önemli bir yenilik olarak değerlendirilmektedir.
- Yazar, ders kitabında 7 adet okuma parçasına ve 19 adet haber köşesine yer vermiştir. Okuma parçalarının başlıkları şunlardır: 1929 bunalımı (Gültepe ve diğerleri, 2007: 40), Türkiye’nin dünya üzerindeki coğrafi konumu ve avantajları (Gültepe ve diğerleri, 2007: 71), Türkiye topraklarının ekonomik coğrafyası (Gültepe ve diğerleri, 2007: 73), bilgi çağının zehirli atıkları: E-atıklar/elektronik atıklar (Gültepe ve diğerleri, 2007: 236), atık pillerin insan sağlığına tehditleri (Gültepe ve diğerleri, 2007: 240), ekomahalledir (Gültepe ve diğerleri, 2007: 245).

Haber köşesinde yer verilen haberlerin başlıkları şunlardır: Çin’de yeni nüfus politikası, kuş gribi tehdidi, Bor üretiminde ABD’yi geride bıraktık, Fosfat madeni işletilemiyor, doğanın intikamı, çöpten, çamurdan elektrik, Mısırdan ucuz hidrojen enerjisi, Nükleer enerjinin korkunç yüzü, Romanya’daki bir altın madeninden sızan siyanür, milyonlarca balığın ölmesine neden oldu, cep telefonun zararına karşı korumalı cep, Dil Ovası’nda çevre sorunları, Ümraniye Çöplüğü’nde patlama, Karadeniz’de balık nesli azalıyor, Asya Kıtası’nı çiftçiler kurutuyor’dur (Gültepe ve diğerleri, 2007: 34, 58, 102, 104, 217, 222, 223, 228, 230, 236, 237, 240, 241, 246) .

Ders kitabında yer verilen 19 haber köşesinde yer alan haberlerden 13 tanesine başlık konurken 6 tanesine başlık konmamıştır. Ayrıca kitapta kullanılan haberlerden 11 tanesinin (% 57.9) çevre ve toplum öğrenme alanında kullanılmıştır.

Haber köşesinde yer alan görsel ve yazılı basına konu olan haberlerin ders kitabında yer verilmesi önemli bir gelişme görülmeyle beraber bunların konularla ilişkilendirilmesi ve bunların nasıl kullanılacağı ifade edilmemesi önemli bir eksikliklerdir.

- Ders kitabında 20’si a ders dışı ve 92’si ders içi olmak üzere 112 adet etkinliğe ve 4 adet performans ödevi, 3 adet proje çalışması ve 3 adet internet araştırmasına yer verilmiştir. Ders içi ve ders dışı etkinlik kullanımına ilişkin olarak herhangi bir açıklamaya yer verilmediğinden bu etkinlik hangi sıra ile nasıl kullanılacakları ve öğretmen veya öğrenci tarafından nasıl değerlendirileceği belli olmaması eğitim ve öğretim süreçlerinin planlanmasının mümkün kılmamaktadır. Bu bakımından ders içi ve ders dışı etkinliklerin kitapta yer alması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmeye beraber bunların ne zaman, nasıl uygulanacağı, ölçümleneceği, değerlendirileceği ve sonuçlara göre ne tür çalışmaların yapılacağı belli olmaması bir eksiklik olarak görülmektedir.
- Ders kitabında 1’i Doğal Sitemler ve 1’i Çevre ve Toplum öğrenme alanında olmak üzere iki adet arazi çalışmasına (Gültepe ve diğerleri, 2007: 14, 229) yer verilmiştir. Bir coğrafya ders kitabında arazi çalışmaları yer verilmesi önemli bir gelişme olarak değerlendirilmeye beraber arazi çalışmalarının hangi yöntem ve araçlarla, niçin yapılacağı, nasıl değerlendirileceği ve ne şekilde geri bildirimde bulunulacağı belirtilmediğinden kitapta yer verilen çalışmaları arazi çalışması yerine etkinlik olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir.

- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan 108 kitap ve 46'sı gazete ve web sayfaları olmak üzere 154 kaynağın yer aldığı kaynakça ile programda yer alan kazanımlar ve ders kitabında yer alan temel kavramların yer aldığı 107 adet kavramın yer aldığı sözlük kısmına yer verilmiştir.

4.3.3.2.8.4. 2005 Coğrafya 12 Öğretim Programına Göre Yazılmış Ders Kitaplarına İlişkin Bulgu ve Yorumlar

2005 Orta Öğretim Coğrafya 12 Programında işlenecek konular beş öğrenme alanında 39 kazanımda ifade edilmiştir. Haftada iki ders saati olarak tüm ortaöğretim kurumlarında ortak dersler grubunda öğretimi yapılan 2005 Coğrafya 12 Öğretim Programındaki 39 kazanımın 3'ü doğal sistemler, 4'ü beşeri sistemler, 12'si mekânsal bir sentez: Türkiye, 9'u küresel ortam: Ülkeler ve bölgeler, 11'i çevre ve toplum öğrenme alanlarında yer almaktadır.

2005 Coğrafya 12 Öğretim Programında kazanımların yaklaşık % 30.8'i Mekansal Bir Sentez: Türkiye öğrenme alanında yer almasına karşın Erdoğan ORUÇ ve diğerleri (2009) tarafından yazılan coğrafya 12 Ders Kitabında konuların yer aldığı 241 sayfa içersinde Mekansal Bir Sentez: Türkiye öğrenme alanına ayrılan alan % 36'1 dir. Öğretim Programında yer alan beş öğrenme alanının bir tanesini oluşturan Mekânsal Bir Sentez: Türkiye öğrenme alanında yer alan kazanımlara oransal ders kitabında % 6 oranında fazla yer verilmesi bir eksiklik olarak görülmektedir. Öğretim Programında öğrenme alanlarının ağırlıklı dağılımı oransal olarak ifade edilseydi bu sorunun yaşanmasının önüne geçilebilirdi.

Ders kitabında daha önceki yıllarda yayımlanan kitaplardan farklı olarak ders dışı ve ders içi etkinliklere, performans ödevi, proje çalışması, arazi çalışması, bilgi notu, okuma metni, internet araştırması, temel kavramlar, bunları biliyor musunuz? ve haber köşesi gibi bölümlere yer verilmesi önemli bir yenilik olarak görülmektedir.

Öğretim programında beceri ve kavram öğretimiyle birlikte öğrencilere kazandırılması önemsenen dayanışma, hoşgörü, bilimsellik, sevgi, saygı, duyarlılık, vatanseverlik, barış, estetik ve sorumluluk (MEB, 2005: 30) değerlerine ilişkin çalışmalara doğrudan yer verilmemesi bir diğer önemli eksikliklerdir.

2009-2010 eğitim ve öğretim yılından itibaren öğretimi yapılmaya başlanan Coğrafya 12 Ders Kitabında;

- Konulara giriş yapılırken öğrencilerin konuları anlayabilmesi ve öğretimi yapılacak konulara ilgi uyandırmak için 32 adet konuya başlarken çalışmasına yer verilmiştir. Konuya başlarken başlığı altında yer verilen çalışmalara; sanayileşme hareketleri, ülkemizde ne gibi değişikliklere neden olmuştur? Gözlemlerinizi sınıfta anlatınız (Gültepe ve diğerleri, 2009: 40), günlük hayatımızda baka ülkelere ait kullandığınız ürünler var mı? Varsa hangi ürünleri kullandığınızı belirtiniz. Niçin? (Gültepe ve diğerleri, 2009: 90), 17. Yüzyıl Anadolu'su ile günümüz Türkiye'sinin jeopolitik özellikleri birbirleriyle aynı mıdır? Söyleyiniz (Gültepe ve diğerleri, 2009: 132), sizce, doğal özellikleri bozulmuş sulak alanların yeniden düzeltilmesi için neler yapılmalıdır? Tartışınız (Gültepe ve diğerleri, 2009: 208) vb. gibi açık uçlu sorulara yer verilmiştir.
- Ders kitabında 33 adet haritaya yer verilmiştir. Haritalar, etkinlik ve ders dışı etkinliklerde yoğunlukla kullanılmıştır. Ders kitabında yer verilen haritalara, Almanya'nın Ruhr bölgesi haritası (Gültepe ve diğerleri, 2009: 35), ülkemizi sembolize eden unsurları gösteren harita (Gültepe ve diğerleri, 2009: 99), günümüz dünyasında bazı çatışma ve gerilim bölgelerini gösteren harita (Gültepe ve diğerleri, 2009: 185), Türkiye'de kuruyan ve suyu azalan nehir ve gölleri gösteren harita (Gültepe ve diğerleri, 2009: 215) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında çeşitli bilgi verilerin yer aldığı 7 adet grafiğe ve 21 adet tabloya yer verilmiştir. Bu grafik ve tablolara; günümüz ve geleceğin ekonomik unsurlarının bazı özelliklerini gösteren tablo (Gültepe ve diğerleri, 2009: 52), Türkiye nüfusunun yıllara göre artış oranı grafiği (Gültepe ve diğerleri, 2009: 111), Türkiye'nin 2011-2020 yaş gruplarına göre tahmini nüfus sayılarını gösteren tablo (Gültepe ve diğerleri, 2009: 117), GAP sulama projelerinin durumunu gösteren grafik (Gültepe ve diğerleri, 2009: 123) örnek olarak verilebilir.
- Ders kitabında konunun özelliğine göre 180 adet fotoğrafa yer verilmiştir. Bu fotoğraflara; 1995 Japonya Kobe depremi sonrası bir görünüm (Gültepe ve diğerleri, 2009: 7), Ankara-İstanbul hızlı tren hattından bir görünüm (Gültepe ve diğerleri, 2009: 73), Bakü-Tflis-Ceyhan Petrol Boru Hattının Bakü terminalinden bir görüntü (Gültepe ve diğerleri, 2009: 136) örnek olarak gösterilebilir.

Ders kitabında yoğun bir şekilde kullanılan fotoğrafların kaynakçada gösterilmemesi öğretim programında sıklıkla ifade edilen kaynaklara ve verilere dayanarak çıkarımda bulunma, ilişkilendirme ve örneklendirme gibi kazanımların öğrencilerde gerçekleşmesine mani olacağı için önemli bir eksikli olarak görülmektedir.

- Ders kitabında 11 adet çizime (şekil, diyagram ve profil gibi) yer verilmiştir. Bu çizimlere; ekstrem olayların sınıflandırılması (Gültepe ve diğerleri, 2009: 5), coğrafi bölgeleri oluşturan faktörleri gösteren şema (Gültepe ve diğerleri, 2009: 60), jeopolitikte etkili olan unsurları gösteren şema (Gültepe ve diğerleri, 2009: 133), dünya çapında faaliyet gösteren örgütleri gösteren şema (Gültepe ve diğerleri, 2009: 178) örnek olarak gösterilebilir.
- Ders kitabında her ünitenin sonunda ölçme ve değerlendirme başlığı altında açık uçlu, boşluk doldurma, çoktan seçmeli, doğru yanlış ve eşleştirme sorularının yer aldığı 253 adet soru kullanılmıştır. Ders kitabında farklı ölçme ve değerlendirme tekniklerinin kullanıldığı sorularının kullanılması önemli bir yenilik olarak değerlendirilmektedir.
- Yazar, ders kitabında 17 adet okuma parçasına ve 40 adet haber köşesine yer vermiştir. Okuma parçalarından bazılarının başlıkları şunlardır: Gebze'nin kentleşme süreci (Gültepe ve diğerleri, 2009 42), Boğazların stratejik konumu (Gültepe ve diğerleri, 2009: 134), Musul ve Kerkük petroleri (Gültepe ve diğerleri, 2009: 185), Doğayı tüketiyoruz (Gültepe ve diğerleri, 2009: 236), doğal miras eserleri yeterince korunuyor mu?dur (Gültepe ve diğerleri, 2009: 240).

Haber köşesinde yer verilen haberlerin bazılarının başlıkları şunlardır: Almanya Meclis Başkanı ile yapılan röportaj, Kocaeli fuarı, kızamıktan 165 çocuk öldü, Tsunami'ye erken uyarı, ölmüş mercanlardır (Gültepe ve diğerleri, 2009: 36, 89, 158, 207, 235).

Haber köşelerinin ders kitabında kullanımında öğrenme alanları bazında belirgin bir eşitsizlik bulunmaktadır. Örneğin, ders kitabında yer verilen haber köşesinde yer alan 40 haberden 18 tanesi (% 45) çevre ve toplum, 9 tanesi (% 22,5) mekânsal bir sentez: Türkiye öğrenme alanlarında kullanılmıştır. Bu iki öğrenme alanında yer verilen haberlerin oranı % 67,5'dur.

- Ders kitabında 27'si a ders dışı ve 55'i ders içi olmak üzere 82 adet etkinliğe ve 7 adet performans ödevi, 4 adet proje çalışması ve 7 adet internet araştırmasına yer verilmiştir. Ders içi ve ders dışı etkinlik kullanımına ilişkin olarak herhangi bir açıklamaya yer verilmediğinden bu etkinlik hangi sıra ile nasıl kullanılacakları ve öğretmen veya öğrenci tarafından nasıl değerlendirileceği belli olmaması eğitim ve öğretim süreçlerinin planlanmasının mümkün kılmamaktadır. Bu bakımından ders içi ve ders dışı etkinliklerin kitapta yer alması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmekte beraber bunların ne zaman, nasıl uygulanacağı, ölçümleneceği, değerlendirileceği ve sonuçlara göre ne tür çalışmaların yapılacağı belli olmaması bir eksiklik olarak görülmektedir.
- Ders kitabında 1'i Doğal Siteler ve 1'i mekânsal bir sentez: Türkiye öğrenme alanında olmak üzere iki adet arazi çalışmasına (Gültepe ve diğerleri, 2009: 11, 102) yer verilmiştir. Bir coğrafya ders kitabında arazi çalışmaları yer verilmesi önemli bir gelişme olarak değerlendirilmekte beraber arazi çalışmalarının hangi yöntem ve araçlarla, niçin yapılacağı, nasıl değerlendirileceği ve ne şekilde geri bildirimde bulunulacağı belirtilmediğinden kitapta yer verilen çalışmalar arazi çalışması yerine etkinlik olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağı düşünülmektedir.
- Ders kitabının sonunda kitabın yazımında kullanılan 90 kitap ve 17'si gazete ve 53'ü web sayfaları olmak üzere 160 kaynağın yer aldığı kaynakça(Gültepe ve diğerleri, 2009: 247-249) ile programda yer alan kazanımlar ve ders kitabında yer alan temel kavramların yer aldığı 94 adet kavramın yer aldığı sözlük (Gültepe ve diğerleri, 2009: 242-246) kısmına yer verilmiştir.

V. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırmada 1923-2008 yılları arasında Türkiye’de coğrafya eğitiminde, “öğretim programı, öğretmen yetiştirme ve ders kitapları” konularında uygulanan politika ve uygulamaları belirlemek, bu politika ve uygulamaların nitel ve nicel yönden yeterliliğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu bölümde analizler sonucunda elde edilen bulgulara dayalı olarak ulaşılan sonuçlara ve bu sonuçlara dayalı olarak geliştirilen önerilere yer verilecektir.

5.1. Sonuçlar

Araştırmadan elde edilen sonuçlar Coğrafya Öğretim programlarında 1923-2008 yılına kadarki değişiklikler nelerdir? Bu değişiklikleri ortaya çıkaran paradigmlar, hizmet öncesi ve hizmet sonrasında coğrafya öğretmen yetiştirmede uygulanan politika ve stratejiler, coğrafya ders kitaplarının içerik, görsellik, ölçme ve değerlendirme açısından geçirdiği aşamalar olmak üzere üç başlık altında ortaya konmuştur.

5.1.1. Coğrafya Öğretim Programlarında 1923-2008 Yılına Kadarki Değişikliklere İlişkin Sonuçlar

Mustafa Kemal’in Nutkunda belirttiği üzere İzmir’in 15 Mayıs 1918’de Yunan işgaline uğramasının ardından 19 Mayıs 1919’da Atatürk’ün Samsuna çıkması ile başlayan Millî Mücadelenin kazanılmasından sonra 29 Ekim 1923 tarihinde kurulan Türkiye Cumhuriyetinde başlayan muasır medeniyetler seviyesinin üstüne çıkma çalışmaları eğitim alanında da yürütülmüştür. I. ve II. Maarif Kongrelerinde alınan kararları hayata geçirmek üzere başlatılan çalışmalar sonucunda eğitim alanında yapılan öncelikli çalışmalardan biri de ilk ve orta öğretim programlarını geliştirmek olmuştur.

Program geliştirme çalışmaları sonucunda Türkiye’de coğrafya öğretim programları 1924, 1942, 1957, 1971, 1973, 1982, 1983, 1992 ve 2005 yıllarında olmak üzere dokuz kez yenilenmiştir. Bu programlar içerisinde 1924 Programı 1934 yılında üzerinde yapılan küçük değişiklikler ile son halini almıştır. 1971 Taslak Coğrafya Öğretim Programı iki yıl uygulandıktan sonra 1973’te; 1982 Taslak programı ise bir yıl uygulandıktan sonra 1983 yılında son hâllerini alarak uygulanmaya konmuştur. 2005

programı ise sahadan alınan geri bildirimler sonucunda 2011 yılında revize edilmiş olup halen uygulanmaktadır.

Coğrafya öğretim programlarının değerlendirilmesine ilişkin olarak elde edilen sonuçlar şunlardır:

- Öğretim programlarına, siyasal, teknolojik ve ekonomik gelişmeler, sosyolojik ve toplumsal ihtiyaçlar, öğrenci, öğretmen ve halkın beklentileri yeterince ve süresinde yansıtılmamıştır.
- Öğretim programlarında olmazsa olmaz koşullardan biri olan uygulayıcıların (öğrenci, öğretmen, Bakanlık mensupları ve akademisyenler vb.) görüşleri doğrultusunda program geliştirme çalışmalarının yapılmasıdır. Bu yaklaşım 1941 yılında Birinci Türk Coğrafya Kongresinde alınan kararlar sonucunda geliştirilen 1942 öğretim programında yer almıştır. 1942 öğretim programından sonra uygulamaya konan programlarda bu yaklaşım terk edilip, birkaç uzmanın katıldığı, üzerinde çok fazla tartışmaların yaşanmadığı şekle dönüştürülmüştür (Karakuş, 2012;209).
- 1971 Taslak Coğrafya Öğretim Programına kadar coğrafya öğretiminin neden yapıldığı ve öğrencilerde ne tür tutum değişikliğinin olmasına beklendiğine ilişkin amaçlara yer verilmemiştir. Taslak coğrafya öğretim programı ile ortaya konan coğrafya öğretiminin amaçları, 1983 Öğretim Programına 12 Eylül 1980 askerî darbesinden sonra amaçlara ilave edilen Millî Mücadele ve Atatürk'ün Jeopolitik ve Stratejiye ilişkin amaçlar dışında 2005 yılına kadar aynı kalmıştır. 2005 Coğrafya Öğretim Programı ile yapısal ve içerik olarak coğrafya öğretiminin amaçları, coğrafya eğitiminde yaşanan gelişme ve değişimlere uyumlu hâle gelmiştir.
- 1983 Coğrafya Öğretim Programı 4 Temmuz 1983 tarihinde Tebliğler Dergisinde yayımlanan program modeline¹(Bakınız Ek-4) sadık kalınarak geliştirilmiştir.
- 2005 Öğretim Programında kazanım şeklinde ifade edilene kadar programların temel yapısını taşıyan oluşturan hedeflerde 2005 Öğretim Programına kadar davranışçı öğrenme

¹ Program modeli, genel hususlar, programların hazırlanmasında genel ilkeler, program hazırlama çalışmaları bölümlerinden oluşmaktadır (MEB, 1983: 279-280).

yaklaşımı temel alan programlar ortaya konmuştur. Öğretim programlarında hedeflerin genel olarak ifade edilmesi dersin öğretimi yapılırken ve ders materyali geliştirilirken hedeflerin ne boyuta ve ne oranda ele alınacağı konusunda farklı uygulamaların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

- 1973 Öğretim Programı kısmen ve 2005 Öğretim Programı tamamen değerlendirmeye alınmadığı takdirde öğretim programları sarmallık ve bütünsellik ilkesi gözetilerek hazırlanmamıştır. Bundan dolayı sınıflar ve dersler arasında konu tekrarlarına gidilmiştir.
- Ortaöğretim kurumlarında 1923'den günümüze kadar alan uygulaması (fen bilimleri, sosyal bilimler, eşit ağırlı vb. gibi) yapıldığından coğrafya dersinin hangi sınıflarda zorunlu ve seçmeli olduğu haftada kaç ders saat olarak okutulacağı değiştiğinden birbirini tamamlayan, destekleyen ve geliştiren öğretim programları geliştirilememiştir. 1971 Taslak Coğrafya Öğretim Programına kadar bu sorunu aşabilmek için coğrafya öğretim programlarında alanlara yönelik açıklamalara gidilmiştir. Bu açıklamalar doğrultusunda ticaret liselerinin ikinci sınıfları için Genel Ekonomik Coğrafya (Hatabay, 1964) ders kitapları gibi öğretim materyalleri yayımlamıştır.
- Coğrafya bilimi temel anlamda sadece sınıflarda öğretimi yapılarak öğrencilere coğrafyaya ilişkin bilgi, tutum ve becerilerin kazandırabileceği bir bilim değildir. 1971 Taslak Coğrafya Öğretim Programında amaçlar ifade edilene kadar coğrafya eğitim ve öğretiminin hangi yöntem, teknik ve stratejiler ile yapılacağı konusunda öğretim programlarında herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir.
- Öğretim programlarında orta öğretim kurumlarında alan uygulamasına bağlı olarak haftalık ders saatlerinin ve derslerin zorunlu ve seçmeli olmasına bağlı olarak programlar içerik açısından haftalık ders saatleri ile uyumlu olmamıştır. Ayrıca özellikle 1980'lerden itibaren ortaya çıkan sınav odaklı eğitim yaklaşımına bağlı olarak sayıları hızla artan Fen Lisesi, Sosyal Bilimler Lisesi, Anadolu Öğretmen Lisesi, Süper Lise, Anadolu Lisesi gibi liselerde öğrenim gören akranlarından bilgi, beceri, tutum ve değer bakımından üstün yetenekli öğrenciler ile diğer liselerde

öğrenim gören öğrencilere aynı coğrafya öğretim programı ile bu programlara göre yazılmış ders kitaplarının okutulması hakkaniyetli bir yaklaşım değildir.

- 1992 Ders Geçme Kredili Sistem Yönetmeliğine göre hazırlanan öğretim programında konuların dönemsel olarak ifade edilmesi olumlu bir uygulama olarak değerlendirilmekle beraber bütün alanlarda aynı zorunlu ve seçmeli derslerin öğrencilerin hazır bulunuşluk düzeyi dikkate alınmadan uygulanmasının istenmesi önemli bir eksiklik olarak görülmektedir.
- 2005 yılı Öğretim Programı diğer programlardan yapısal ve içerik olarak ayrılmaktadır. Bu öğretim programında 2003 yılında ilköğretim programlarında uygulanmaya başlanan yapılandırmacı yaklaşıma uygun bir yaklaşım merkeze alınmıştır. Coğrafyayı tüm dünyada olduğu gibi öğrenme alanları temelinde sarmal bir yapıda ele alarak kazanım, beceri, değer ve kavramlara yer vermesi ile performans görevi ve proje ödevlerine yer vermesi önemli bir yenilik ve gelişmedir. Özellikle kazanımlarda görsel kanıtlar ve veriler kullanılarak gibi ifadelerin yer alması, öğrenci ve öğretmenlerde coğrafi düşünce oluşmasına katkı sağlayarak coğrafya eğitim ve öğretiminde bir zihniyet dönüşümü sağlayacak uygulamalara örnek olarak gösterilebilir.
- 2005 öğretim programında doğal çevre, doğal afetler, çevre kirliliği vb. gibi güncel konulara yer verilmesi program geliştirme uzmanlarının Sekin ve Özel (2003) tarafından öğretim programlarına ilişkin yapılan araştırmalar gibi çalışmaların değerlendirmeye alındığına kanıt olarak gösterilebilir.
- Araştırmaya konu olan dönemde dokuz kez hazırlanan coğrafya öğretim programları üzerine uygulayıcılar ile uygulamaya maruz kalan hedef kitlenin görüşlerini yansıtan akademik çalışmalar 2005 Öğretim Programı dışında yeterince ortaya konmamıştır. Özellikle 1980 öncesinde coğrafya öğretim programları üzerine araştırma yapma konusunda akademik camianın istekli olduğunu söylemek mümkün değildir.
- 2005 Coğrafya Öğretim Programı üzerine yüksek lisans ve doktora çalışmalarının yapılmasının yanı sıra çeşitli açılardan programa dair makalelerin yazılması programının aksayan yönlerinin iyileştirilmesi açısından önemli fırsatlar sunmaktadır.

- 2005 Öğretim Programının neredeyse % 40'ı 2011 yılında yenilenmiştir. MEB tarafından yayımlanan program dokümanında bazı sınıflarda uygulanmaya başlanmasının üzerinden henüz iki yıl bile geçmemişken bu derece yapısal bir değişiklik yapılmasının gerekçelerine yer verilmemiştir.

Araştırmaya konu olan dönemde yürürlüğe konan coğrafya öğretim programlarında yenilik olarak değerlendirilebilecek çalışmalar vardır (Bakınız Tablo 66)

Tablo 66

Coğrafya Öğretim Programlarında Yenilik Olarak Değerlendirilen Uygulamalar

Programın Adı	Getirdiği Yenilik
1924 Programı	Lise II öğretimi yapılan <i>Büyük ve Komşu Memleketler Coğrafyası</i> 'nda dersin nasıl işleneceği, ülke özelliklerinin hangi sistem dâhilinde ve öğrencilere hangi bilgilerin verileceğinin belirtilmiş olması.
1942	Bir önceki programda dersin adı olan Büyük ve Komşu Devletler Coğrafyası Lise II Devletler Coğrafyası olarak değiştirilmiştir. Yeni programda öncelikle Türkiye'nin tüm komşularının incelenmesinin istenmesi. 1942 programı ve bir önceki programda da sömürge sahibi devletler ve onların sömürgelerinden bahsedilmesi gerektiği yönünde açıklamaların bulunması. Tüm coğrafi bölgelerimizin doğal, beşeri ve ekonomik açıdan ayrıntılı olarak incelenebilmesi için gerekli uyarılar yapılması.
1957 Programı	Lise I programında 1942 öğretim programından farklı olarak "plan ve harita bilgisi" ile "yeryüzünde toprak" konularının ilave edilmiş olması. Lise II Ülkeler Coğrafyası Programında öncelikle kıta ölçeğinde ana çizgilerin işlenmesi ve dünyada siyasi, ekonomik ve kültürel açıdan önem arz eden ülkelerin tek tek incelenmesinin istenmesi.
1971 Taslak Programı	Genel Coğrafya Taslak programında coğrafya öğretiminin amaçlarına, açıklamalara ve tavsiyelere ile öğretim programının sonunda dersin işlenmesinde gerekli araç-gereç ve tesisler başlığına yer verilmesi. Lise III Coğrafya Öğretim Programında kıtalar ya da kıtaların coğrafi açıdan belirgin özelliklerine sahip bölümlerine öncelik verildikten sonra o kıtada ya da coğrafi bölgede önem taşıyan ülkeler üzerinde durulması. Ülkemizle çeşitli açılardan güçlü bağları bulunan ve sıkı ilişki içersindeki devletler üzerinde yeterince durulmasının gerekli olduğunun belirtilmiş olması.
1973 Programı	Genel olarak coğrafya öğretiminin amaçları belirtildikten sonra, "Genel Coğrafya, Türkiye Coğrafyası ve Ülkeler Coğrafyası" derslerinin öğretiminin genel amaçlarının belirtilmiş olması. Programa göre hazırlanacak ders kitaplarının özel şartnamesine yer verilmesi. Lise I Genel Coğrafya Öğretim Programında genel coğrafya dersi öğretiminin amaçlarına ilave olarak genel coğrafya öğretiminin amaçlarına yer verilmiştir. Daha önceki programlardan farklı olarak ilk defa Türklerin Yaşadığı Ülkelerdeki Durumlarına Yeterince Değinilecektir" ibaresine yer verilmesi. Lise III Türkiye Coğrafyası Öğretim Programında Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri adlı bölüm başlığı altında yer alan yedi coğrafi bölgenin Türkiye ekonomisindeki yeri konusuna yer verilmesi. Ayrıca üçüncü bölümü oluşturan Türkiye'nin nüfus ve yerleşme sorunları başlığı altındaki konulara yer verilmesi. Lise III Türkiye Coğrafyası Öğretim Programında III bölüme Türkiye'nin ekonomik sorunları adlı bölüm başlığı altında ilk defa ticaret ile birlikte turizme yer verilmesi.
1982 Taslak Programı	Programda coğrafya dersinin amaçlarının ayrı ayrı belirtmek yerine tüm dersler için genel olarak ifade edilmesi. Lise I programının ilk ünitesinde coğrafyanın konusunun belirtilmesi, bölümlerinin açıklanması ve coğrafyanın gelişimi hakkında bilgi verilmesi. 1982 Lise II Türkiye'nin Coğrafi Bölgeleri Öğretim Programında dersin adı ülkeler coğrafyasından Türkiye'nin coğrafi bölgeleri olarak değiştirilmesi

	<p>Lise III. Sınıflarda programın adı “Türkiye’nin ekonomik coğrafyası’ olarak değiştirilmesi.</p> <p>Lise III öğretim programında başlıca dünya ülkeleri başlığı altında ülkelerin öğretimi yapılırken tabiat şartları, nüfus ve şehirler, ekonomik hayat, coğrafi yönünden işlenmesine yönelik açıklamalar yapılması.</p>
1983 Programı	<p>Programda coğrafya öğretimine ilişkin genel amaçlara yer verildikten sonra konuların öğretimi yapılırken dikkat edilecek hususlara yönelik açıklamalar ve tavsiyelere yer verilmesi</p> <p>Sınıflara göre öğretimi yapılacak konuların tablolar şeklinde gösterilmesi.</p> <p>Coğrafya öğretimin amaçlarına;</p> <p>Türkiye’nin dünya üzerindeki yeri ve önemini belirterek ve onlarda ülkemizin kalkınmasında severek sorumluluk alma duygusunu geliştirmek,</p> <p>Öğrencileri, yurdumuzun ve milletimizin sorunları üzerine eğilen, bunları inceleyip öğrenen ve bu sorunların yurt ve millet yararına çözümlenmesine içtenlikle katılan aydın yurttaşlar olarak yetiştirmek amaçlarının ilave edilmesi.</p> <p>Öğretim Programında yer verilen açıklama ve tavsiyelere;</p> <p>Türkiye’nin coğrafi bölgelerinin incelenmesine okulun bulunduğu bölgeden başlanmalıdır,</p> <p>Öğrenciler atlaslarda ve duvar haritalarında bulunabilen yer adları ile değişken olan istatistik bilgileri ezberleme yerine, coğrafya olaylarını açıklamaya ve sonuç çıkarmaya yönetilmelidir,</p> <p>Öğrencilerin bilgilerinin ölçülmesinde belleğe dayalı sorulardan kaçınılmalı, onlara coğrafya öğretiminin amaçlarına uygun olarak düşündürücü, araştırmacı, sebep ve sonuç arasında ilişki kurabilecek sorular sorulmalıdır” ifadesi ile öğrenme faaliyetlerin ölçülmesinde birden çok ölçme ve değerlendirme yaklaşımını ve öğrenme süreçlerini ortaya çıkaracak şekilde yer verilmelidir,</p> <p>Türkiye Coğrafyası konuları işlenirken mili mücadele ile birlikte ülkemizin stratejik önemine değinilecektir,</p> <p>Türkiye Coğrafyası konularında bölgeler işlenirken bölgenin milli mücadeledeki rolünün (yapılan savaşlar, kongreler, Atatürk’ün ziyaretleri vb.) işlenecektir,</p> <p>12. Maddedeki I bendindeki konular işlenirken Atatürk’ün ekonomik konularla ilgili görüşlerine yer verilecektir,</p> <p>12. Maddede I ve J bendindeki konular işlenirken Atatürk’ün barış politikası ile sömürge devletlerin (Fas, Tunus, Libya, Irak, Pakistan vb.) Atatürk’ün yolunu nasıl izlediklerinin işlenecektir, maddelerine yer verilmesi.</p> <p>Lise II Türkiye’nin Coğrafi Bölgeleri Öğretim Programı giriş başlığı altında coğrafi bölgenin yanında bölüm ve yöre kavramları ile coğrafi bölgeleri oluşturan şartların programa dâhil edilmesi.</p> <p>Lise III Türkiye’nin Ekonomik Coğrafyası Öğretim Programının ikinci bölümüne daha önceki öğretim programlarından farklı olarak dünya siyaset ve ekonomisindeki politika ve uygulamalara yön veren kuruluşların programa dâhil edilmesi.</p>
1992 Kredili Sistem Programı	<p>Türkiye’nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası I dersinin öğretim programında yer alan Türkiye’de Nüfus ve Çevre ünitelerinde;</p> <p>Önceki programlardan farklı olarak konularına giriş yapılmadan önce nüfus ve nüfus coğrafyasına yer verildikten sonra nüfus coğrafyasının coğrafya bilimi içindeki yerinin açıklanması,</p> <p>Bu açıklamadan sonra nüfus ve nüfus sayınlardan yola çıkarak konuların sıralanışı mantıksal dağılım ve içerik açısından tutarlı olması,</p> <p>Nüfusun özellikleri ve Türkiye’de Nüfus Hareketleri konusuna yer verilmesi,</p> <p>Yerleşme coğrafyası ve gelişiminin açıklandıktan sonra yerleşme alanı ve yerleşme alanını sınırlandıran faktörlere yer verildikten sonra yerleşme coğrafyası konularının mantıksal sıralanış açısından doğru verilmesi,</p> <p>Şehirlerin gelişmeleri ve sorunları konularına yer verilmesidir.</p>
2005 Programı	<p>Öğretim programında öğretimi yapılacak konuların bütün sınıflarda coğrafya dersi başlığı altında ifade edilmesi.</p> <p>2005 öğretim programının temel öğelerini beceriler, kavramlar, değerler ve tutumlar ve bunlara ait kazanımları sağlayacak şekilde organize edilen “Doğal Sistemler, Beşeri Sistemler, Mekânsal Bir Sentez: Türkiye, Bölgeler ve Ülkeler, Çevre ve Toplum Öğrenme Alanları”nın oluşturması.</p> <p>Yapılandırmacı öğrenme yaklaşımını temel alan öğrenci merkezli ve sarmal bir yapının temel alınması.</p> <p>Öğrencilerin yaşadıkları alandan başlayarak ülkemiz ve tüm dünya ile ilgili coğrafi bilinç kazanmaları, gelecekteki yaşantılarında etkin bir şekilde kullanabilecekleri bir donanıma sahip olmaları için beceri ve değerler yer vermesi.</p> <p>Öğretim programında kazanımların tam anlamıyla pekiştirilmesi için bunların birçok ders içi ve ders dışı etkinliklerle, performans görevi ve proje ödevi ile birlikte, bazen de öğrencilerin bu coğrafi olayların etkilerini daha iyi kavramaları amacıyla arazi çalışmalarını yapılmasını zorunlu görmesidir.</p>

- Yaşanan gelişmelere bağlı olarak coğrafya öğretim programlarında değişiklikler yapılacaktır. Ancak tek başına öğretim programını değiştirmek ya da güncellemek yeterli olmayacaktır. Programları ihtiyaçlar doğrultusunda güncellenmenin yanında

farklı eğitim kademelerindeki belli sınıfları tamamlayan öğrencilerin coğrafyadaki yeterliliklerini ortaya ulusal coğrafya standartlarının ivedilikle ortaya konması gereklidir. Bu konuda 1992 yılında İngiltere’de ortaya konan “Ulusal coğrafya standartları” (Graves, 2001: 143) ve 2000 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde ortaya konan “Coğrafya Zamanı: Yeni Amerikan Ulusal Coğrafya Standartları²”ndan (Taş, 2005: 227-231) yararlanılabilir.

- Orta öğretim coğrafya programlarının orta öğretim kurumlarında haftalık kaç saat olarak okutulacağına ilişkin olarak yapılan düzenlemelere ilişkin olarak öğretim programlarında herhangi bir açıklamaya yer verilmemiştir. Bununla beraber orta öğretim kurumlarında öğretimi yapılan programın haftalık ders saati bazında sınıflar düzeyinde ele alınan kapsamlı bir araştırma Şahin (2001) tarafından yapılmıştır. Şahin araştırmasında coğrafyada sorunların özellikle, derslere ayrılan süre ve derslerin sınıflara göre dağılımı konularında yoğunlaştığını, lise I sınıflarda haftada 2 ders saatinin yetersiz olduğunu bunu n 3 saate çıkarılması gerektiğini, lise II sınıflarda okutulan ülkeler coğrafyası dersinin içeriğinde sıkıntılar olduğunu ve mevcut bu içeriğinin verilebilmesi için haftada 3 saate ihtiyaç olduğuna dair çıkarımlarda bulunmuştur. Ayrıca Çomak ve Günceğörü (2012) tarafından yapılan araştırmada 2005 programı ile yapılandırmacı yaklaşımın benimsenmesi sonucu kazanımların beş öğrenme alanından ele alınması sonucu anlatımda tekrarların önüne geçildiği, kazanımların 2 ve 4 saatlik derslere göre sınıflandırılması konuların yetiştirilmemesi probleminin ortadan kaldırılması yönünde olumlu bir gelişme olarak görülmüştür.

Tarihsel süreçte yaşanan değişim ve gelişmelere bağlı olarak 90 yıllık zaman diliminde coğrafya öğretim programlarının ikisi taslak olmak üzere yapısal ve içerik dokuz kez geliştirilerek uygulanmaya konması, öğretmenlik mesleğinin ortalama 25 yıl yapıldığı dikkate alındığında "Acaba bu yeni öğretim programı da kısa sürede yürürlükten kaldırılır yerine yenisi konur mu?" sorusuna neden olduğundan coğrafya öğretmenlerinin program temelli bir yaklaşımla eğitim ve öğretim yapmalarına mani olabilmektedir. Ayrıca coğrafya öğretmenlerinin hizmet öncesi dönemde yetiştiği eğitim fakültelerinde ve hizmet sonrasında eğitim aldıkları hizmet içi eğitim döneminde

² 2000 yılına kadar, 4, 8 ve 12. Sınıfı bitiren öğrencilerin, coğrafya dahil temel derslerde yeterli olduklarını gösterebilmek amacıyla çıkarılan Amerika’ya Eğitim Kanunu baz alınarak hazırlanan ve bütün öğrencileri uluslararası rekabet seviyesine çıkarıp, çağın ve dünyanın taleplerine ulaşabilmesini sağlamak amacı ile hazırlanan standartlardır (Taş, 2005: 228).

düzenlenen faaliyetlerde öğretim programları yerine konu odaklı çalışmalara yer verilmesi öğretim programlarının özüm senerek içselleştirilmenin önündeki en önemli engeller olarak karşımızda durmaktadır.

5.1.2. Coğrafya Öğretmeni Yetiştirmede Uygulanan Politika ve Stratejilere İlişkin Sonuçlar

Eğitim ve öğretim faaliyetleri insanın yeryüzünde var oluşu ile başlamış, fakat öğretmenliğin toplumda bir meslek olması ancak yerleşik hayata geçilmesinden sonra gerçekleşmiştir. Öğretmenlik mesleğinin tarihi konusunda kesin bilgi verebilmek imkânının olmadığı, ancak belli evrelerden geçtikten sonra günümüzde bir meslek hâlini aldığı bilinmektedir.

Bir eğitim sisteminin en önemli unsuru öğretmendir. Eğitim sistemin başarısı, temelde sistemi işletip uygulayacak olan öğretmenlerin ve diğer eğitim personeli üzerinde hizmet üretmez. Bundan dolayı, bir eğitim sistemi ancak içindeki öğretmenler kadar iyidir denilebilir.

Milletlerin güçlü, zengin ve mutlu kalmaları, sosyal ve teknolojik gelişmelere göre kendilerini yenileyebilmelerine bağlıdır. Bu yenilenme işinde en önemli görev toplumun mimarı durumunda öğretmenlere düşmektedir. Bilim ve teknolojideki hızlı gelişmeler, toplumun yapısını ve hedeflerini de hızla değiştirmektedir. Böylece, hem eğitimin genel amaçlarında hem de öğretmenin geleneksel rollerinde değişimler olmaktadır (Baki, 2009; 62).

Araştırmaya konu olan dönemde öğretmenlik mesleğinin gelişmesi, öğretmenlerin sayıca ve nitelik bakımından ihtiyacı karşılayacak biçimde yetiştirilmeleri ve bunun için de öğretmen okullarının açılması yönünde yapılan çalışmalar konusunda elde edilen sonuçlar şunlardır:

- 13 Mart 1924 Tarih ve 439 Sayılı “Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu” kabul edilmiştir. Bu yasayla öğretmenlik, “Devletin genel hizmetlerinden eğitim ve öğretimi yerine getirmekle görevli bir meslek” hâline getirilmiş; ilk, orta ve yüksek olmak üzere üç kademeye ayrılmıştır. Yasada ayrıca, öğretmen olabilme koşulları da ayrıntılı olarak belirtilmiştir.

- Lise ve dengi okullarda da ders vermek üzere ortaokul dal öğretmeni yetiştirmek üzere Gazi Eğitim Enstitüsü, Balıkesir Necati Bey Eğitim Enstitüsü, Buca Eğitim Enstitüsü, İstanbul Eğitim Enstitüsü gibi eğitim enstitüleri açılmıştır.
- Köy okullarına öğretmen yetiştirmek amacıyla 21 tane Köy Enstitüsü kurulmuştur.
- Doğrudan ortaöğretim kurumlarına öğretmen yetiştirmek amacıyla 1890'da kurulan Darülmüallimin-i Âliye gibi yüksek öğretmen okullarının açılmasına devam edilmiştir. Bu kapsamda açılan okullar, 1924'te İstanbul'da açılan Yüksek Muallim Mektebi, 1959'da açılan Ankara Yüksek Okuludur. Künye defterlerine göre bu okullarda mezun olan coğrafya öğretmeni sayısı 300'dür.
- Yüksek öğretmen okullarının 1978'de kapatılmasıyla ortaöğretime öğretmen yetiştiren 18 eğitim enstitüsünün 10'unun eğitim süreleri 3 yıldan 4 yıla çıkarılarak yüksek öğretmen okullarına dönüştürülmüştür.

Bu okullardan mezun olanların dışında, 1978'deki hızlandırılmış programlarla birkaç haftada 70 bin öğrenci, 1974-80 yılları arasında mektupla öğretim yoluyla 15 bin öğrenci, hiçbir eğitim görmeden yalnızca sınavla da 42 bin öğrenci öğretmenlik mesleğine alınmıştır (Duman, 1991: 164).

- Ortaöğretim okullarına branş öğretmeni yetiştiren kaynaklar arasında üniversitelerin de önemli bir yeri vardır. Cumhuriyetin ilk yıllarından bu yana İstanbul Üniversitesi Edebiyat ve Fen Fakülteleri, 1936'dan beri Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ile 1943'ten beri Fen Fakültesi de lise ve dengi okullara binlerce branş öğretmeni yetiştirmiştir.

Bu üniversite ve fakültelerin sayısı II. Dünya Savaşından sonra çok partili hayata geçilmesiyle kurulan Demokrat Partinin 14 Mayıs 1950 de yapılan genel seçimler sonucunda iktidara gelmesiyle artmaya başlamıştır.

- 1965 yılında Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesinin kurulmasıyla tek pedagoji dersiyle verilen öğretmenlik formasyon dersleri 7-8 dersten oluşan sertifika derslerine dönüşmüş ve Ortadoğu, Hacettepe ve Boğaziçi Üniversitelerinin eğitim bölümlerini kurmalarıyla da eğitim bilimlerinde lisansüstü programları başlatılmıştır (Okçabol, 2005: 67).
- 20 Temmuz 1982 tarihli ve 41 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile öğretmen yetiştiren kurumlar üniversiteye bağlanmış, öğretmen yetiştirme görevi üniversiteye verilmiştir. Bu kararname, sonradan 30 Mart 1983 tarihli 2809 sayılı yasaya dönüşmüştür.

Yasayla, İstanbul, Atatürk, İzmir Buca, Bursa, Diyarbakır, Trabzon Fatih, Ankara Gazi, Erzurum Kazım Karabekir, Balıkesir Necatibey, Samsun ve Konya Selçuk Yüksek Öğretmen Okulları eğitim fakültelerine, 2 yıllık enstitüler eğitim yüksek okullarına dönüştürülmüştür. 27 üniversiteden 17'sinde 21 eğitim fakültesi ile 26 eğitim yüksek okulu oluşturulmuştur (Ulusoy, 2003:100).

- YÖK, üniversitelerde uygulanacak öğretim programlarıyla ilgili kapsamlı düzenleme yaparak (23 Ağustos 1983 tarih ve 83.46.519 sayılı karar) üniversite çatısı altındaki uygulanacak ilk programlara ilişkin yazıyı 29 Ağustos 1983 tarihinde rektörlüklere gönderilmiştir.

Yukarıdaki karar gereğince, 1983-84 öğretim yılından itibaren uygulanması öngörülen öğretim programlarından (öğretmenlik ve eğitim bilimleri) biri de coğrafya öğretmenliğidir.

Düzenleme dipnotunda; fizik, kimya ve biyoloji öğretmenlikleri programlarının “fiziksel bilimlere giriş” ve “fen bilgisi” derslerinin de öğretmenliğini yapabilecek yeterlikleri, tarih ve coğrafya öğretmenlikleri programlarının ise “sosyal bilgiler” dersinin öğretmenliğini yapabilecek yeterlikleri kazandıracak şekilde belirlendiği vurgulanmıştır. Ayrıca, seçmeli derslerin, eğitim kurumlarının özelliklerine, ihtiyaçlarına ve yeni gelişmelere uygun olarak belirlenebileceği belirtilmiştir (YÖK, 2007: 42).

- Dünya Bankası ile Millî Eğitim Bakanlığı arasında yapılan işbirliğinin bir uzantısı olarak 1991 yılında öğretmen yetiştiren eğitim fakülteleri de proje kapsamına alınmıştır. YÖK/Dünya Bankası projelendirme çalışmaları 1997 yılında sona ermiştir (Kavcar, 2002: 5).

Dünya Bankası (DB) kredisi ve desteği ile MEB ve YÖK işbirliğinde yürütülen çalışmalar sonunda ortaya çıkan DB/YÖK modeli, Carnegie Forumu'nun 1986'da yayımladığı "Bir Ulus Hazırlanıyor: 21 Yüzyıl İçin Öğretmenler" adlı raporda ABD için üretilmiş önerilere dayanmaktadır. Bu raporda yer alan, "Öğretmenlik mesleğinin standartlarını belirleyecek bir ulusal komite kurulmalıdır; Öğretmen eğitimi için fen-edebiyat alanlarının birinden lisans derecesi alınması önkoşul olmalıdır; Öğretmen yetiştiren programlar yüksek lisans derecesi verecek biçimde geliştirilmelidir" önerileri, DB/YÖK modeliyle Türkiye'de uygulamaya konmuştur (Okçabol, 2005: 130).

Bu modelle, öğretmen yetiştirme sürecinde yeni düzenlemeler getirilmiş, eğitim fakültelerinde yeni bölümler açılmış, yeni öğretmenlik sertifikaları üretilmiş ve bu arada, rehberlik alanı dışında kalan eğitim bilimleri alanındaki lisans programları kapatılmıştır.

DB/YÖK modelinin uygulanmasına kadar, eğitim fakültelerinde lisans düzeyinde öğretmen yetiştirilirken, bu yeni modelle, eğitim dersleri yalnız öğretmenlik formasyon dersleriyle sınırlandırılmış, 4 yıllık programlar yanında 1,5 yıllık tezsiz yüksek lisans programlarıyla ve eğitim fakültesi dışında da öğretmen yetiştirilmesi başlanmış; alan derslerinin fen-edebiyat fakültelerinden alınması koşulu getirilmiştir.

- Yüksek Öğretim Kurumunun (YÖK) kurulmasına kadar geçen sürede üniversite düzeyinde coğrafya eğitiminin yapıldığı kurumlar 20 Şubat 1870'de Darülfünun-ı Osmani adı ile İstanbul'da kurulan İstanbul Üniversitesi, 1935 yılında kurulan Ankara Üniversitesi, 1956 yılında Erzurum'da kurulan Atatürk Üniversitesi'dir.
- Öğretmen yetiştirmenin üniversitelere verilmesinden sonra coğrafya öğretimi ve eğitim yapılan üniversite sayısı 2008-2009 eğitim ve öğretim yılında 24, fakülte sayısı 26 olmuştur.

Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezince yapılan sınav sonucunda öğrenci alan üniversite sayısı 28 fakülte sayısı 30'dur. Bu üniversitelerden 4'ü (Bakü Devlet Üniversitesi, Sumgayıt Devlet Üniversitesi, J.I. Mechikov Odessa Millî Üniversitesi) yurt dışında kurulu üniversitelerdir.

- Millî Eğitim Bakanlığınca düzenlenen hizmet içi eğitim faaliyetlerine ilişkin olarak ulaşılan en önemli kaynak “öğretmen tekâmül kurs ve seminerleri programı” adlı belgedir. Bu belgeye göre 1952 yılında açılan 36 kursun 5'i, 1953 yılında açılan 56 kursun 4'ü, coğrafya öğretmenlerine yöneliktir.
- 1961 yılında Öğretmeni İş Başında Yetiştirme Daire Başkanlığının kurulması ile Millî Eğitim Bakanlığında hizmet içi eğitim faaliyetleri sistemli bir şekilde yapılmaya başlamıştır.

1961-2008 yılları arasında coğrafya öğretmenlerine yönelik olarak düzenlen 42 kurs ya da seminerlerin; 11'i doğa ve erozyon eğitimi, 3'ü gezili olmak üzere 14'ü coğrafya eğitimi; 3'ü gezili olmak üzere 6'sı öğretim metotları; 2'si güzel konuşma ve yazma, 2'si formatörlük, 1'i eğitimde teknoloji kullanımı, 1'i ders kitabı hazırlama ve değerlendirme, 2'si coğrafya program tanıtımı, 1'i millî coğrafya program tanıtımı, 1'i ölçme değerlendirme ve 1'i de çevre eğitimine yönelik olarak düzenlenmiştir.

1961-2008 yılları arasında düzenlenen 1155 kurs ya da seminere 2 milyon 168 bin 15 kişi katılım sağlamıştır. Aynı dönemde coğrafya öğretmenlerine yönelik olarak düzenlenen 42 kurs ya da seminere ise 2 bin 827 öğretmen katılım sağlamıştır.

- 5 Ekim 1966 yılında UNESCO tarafından Paris'te gerçekleştirilen “*Öğretmenlerin Statüsü Hükümetlerarası Özel Konferansı*”nda UNESCO temsilcileri ile ILO tarafından “*Öğretmenlerin Statüsü Tavsiyesi*” belgesi (UNESCO, 1966; 1-52) oybirliği ile kabul edilmiştir.

Ülkemizin de imza koyduğu bu belgede öğretmenleri özellikle ilgilendiren sorunlara ilişkin kurallar aracılığıyla var olan normları tamamlamak ve özellikle öğretmen açığına çare bulmak dileğiyle önerilerde bulunulmuştur. Belgede temel

ilkeler, öğretimin amaçları ve eğitim politikası, öğretmenlik mesleğine hazırlama, öğretmenlerin yetkinleştirilmesi, istihdam ve kariyer, öğretmenlerin hakları ve ödevleri, öğretimin etkililiği için uygun koşullar, öğretmenlerin aylıkları, sosyal güvenlik, öğretmen açığı ve son kural başlığı altında önerilere yer verilmiştir (Detaylı bilgi için Ek-2).

- Ülkemizde öğretmen yetiştirmede yaşanan sorunlara ilişkin olarak ulusal ve uluslararası düzeyde araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalara; Maaske³ (1956) tarafından yazılan Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Hakkındaki Rapor, Özoğlu (2010) tarafından yapılan Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmenin Sorunları araştırması⁴, OECD tarafından yapılan Uluslar arası Öğretme ve Öğrenme araştırması⁵ (TALIS) ve Dünya Bankası Türkiye ofisi tarafından 2011 yılında yayımlanan Türkiye’de Temel Eğitimde Kalite ve Eşitliğin Geliştirilmesi: Zorluklar ve Seçenekler Raporu⁶ örnek olarak verilebilir.
- Millî Eğitim Bakanlığının Dünya Bankasının finansal desteği ile yürüttüğü Ortaöğretim Projesi kapsamında yürütülen öğretmen yeterliliklerinin belirlenmesine ilişkin çalışmalar çerçevesinde Coğrafya öğretmenlerine yönelik olarak geliştirilen özel alan yeterlilikleri Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 10 Ocak 2011 tarih ve 154 sayılı kararı ile kabul edilmiştir (MEB, 2011). Alınan bu karara göre coğrafya alanında; Alan bilgisi, alan eğitimi, tutum ve değerler alanlarında 23 yeterlilik ve 122 performans göstergesi belirlenmiştir.

³ Oregon Öğretmen Koleji Rektör ve Ordinarius Profesörü.

⁴ Murat ÖZOĞLU (2010) tarafından yapılan araştırma dokuz bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler şunlardır: cumhuriyet dönemi ve öncesinde öğretmen yetiştirme, öğretmen yetiştirmede üniversite dönemi, eğitim fakültelerinin durumu, Anadolu Öğretmen Liselerinin durumu, hizmetiçi eğitim, öğretmen yeterlilikleri, öğretmenlerin istihdamına ilişkin sorunlar, öğretmenlik mesleğinin toplumsal statüsü, sonuç ve önerilerdir.

⁵ OECD tarafından ülkemiz dâhil 23 ülkede 2008 yılında yapılan sonuçları 2010 yılında kamuoyu ile paylaşılan araştırmadır. Bu araştırmada uygulanan bir anket ile öğretmenlerin iş doyumunu ve etkililiklerine (kendine güvenleri) ilişkin algıları, sınıf ortamının kalitesi, öğretmenlerin mesleki gelişimi, öğretim yaklaşımları, uygulamaları ve tutumları, öğretmenin ödüllendirilmesi, dönüt ve okulun değerlendirilmesi, okul liderliği, öğretmenlerin iş deneyimi, öğretimi engelleyen öğretmen davranışları konusunda verilerek toplanmış ve elde edilen bulgular ile sonuçlar araştırmaya katılan ülkeler ile karşılaştırılarak verilmiştir.

⁶ Dünya Bankası İnsani Kalkınma Departmanı Avrupa ve Orta Asya Bölgesi Departmanınca yayımlanan Raporun beş bölümünden biride öğretmenlerdir. Bu bölümde Türkiye’deki öğretmenlerin durumuna ilişkin bir tespit yapıldıktan sonra politika seçenekleri sunulmaktadır.

Alan bilgisi başlığı altında yer verilen yeterlilikler içerisinde fiziki coğrafya konularından olan iklim, yer şekilleri, toprak, su varlığı, afetler ve çevre sorunları ve biyocoğrafya, beşeri ve ekonomik coğrafya konularından kültür, ekonomik, nüfus, turizm ve yerleşmeye ilişkin yeterliliklere yer verilmiştir. Ayrıca coğrafyanın alt dallarına bire bir yerleştirilemeyen metodoloji ile değerlere ilişkin yeterliklere de yer verilmiştir. Alan bilgisi yeterliliklerinde fiziki coğrafya ile beşeri ve ekonomik coğrafya arasında dengeli bir dağılım olduğu belirlenmiştir. Ancak beşerî ve ekonomik coğrafya ilişkin yeterliklerde turizme ilişkin yeterlikler belirlenmesine karşın siyasi coğrafya, ticaret, ziraat ve madencilik gibi konulara ilişkin alan bilgisi yeterliliklerine yer verilmemesi bir eksiklik olarak değerlendirilmektedir.

Alan eğitimi bilgisinde öğretim sürecini öğretim programına uygun olarak planlayabilme, uygun materyal ve ortam hazırlayabilme, öğretim süreci faaliyetlerini gerçekleştirebilme, uygun ölçme ve değerlendirme uygulamaları yapabilme, coğrafi becerileri kullanabilme ve yer temelli öğrenmeyi kullanabilmeye ilişkin yeterliliklere yer verilmesi önemli bir yenilik olarak değerlendirilmektedir. Bununla beraber eğitim öğretim süreçlerinde önemli bir yeri olan kavram eğitimine ilişkin yeterliliklere yer verilmesi bir eksiklik olarak görülmektedir.

Tutum ve değerler başlığı altında doğayı koruma, insanlığın birikimlerini koruma ve ulusal bilinç oluşturmada coğrafyayı kullanabilmeye ilişkin yeterlikler incelendiğinde tüm insanlığın ortak malı olan doğal ve kültürel varlıklara ilişkin tutum ve değerlere sahip olmanın öne çıkarıldığı görülmektedir. Bunların yanında coğrafya öğretmenlerinin sahip olması gereken tutum ve değerler arasına ulusal ve uluslar arası çevre sorunları, çocuk hakları, demokratik kurallar ve evrensel insan haklarına ilişkin yeterliliklerine de yer verilmesi gerekmektedir. Ayrıca ulusal bilinç oluşturmada coğrafyayı kullanmaya ilişkin yeterliliklerde öğrencilerde geleceğe ilişkin misyon ve vizyon oluşturmada yeterlik belirlenmemesi bir önemli bir eksiklik olarak belirlenmiştir.

- Öğretmen yeterliklerinin tanımlanması, özellikle nasıl bir öğretmen istendiğini belirlemek için ve meslekte başıboşluğu önlemek için son derece önemli bir adımdır (Şişman, 2009; Özoglu, 2010; 23). Ancak bu yeterliklerin tanımlanan muhtemel kullanım alanlarında nasıl uygulamaya dönüştürüleceği yeterliklerin hazırlanması esnasında ele

alınmadığından, bu yeterliklerle ne yapılacağı hususunda bir belirsizlik söz konusudur. Örneğin, öğretmen yetiştiren yüksek öğretim kurumlarının bu yeterliklere sahip öğretmenleri yetiştirebilmek için programlarında ne tür değişikliklere gideceği ve bunu nasıl gerçekleştireceği bilinmemektedir. Ayrıca bu programlardan mezun olan öğretmen adaylarının veya mevcut öğretmenlerin bu yeterliklere sahip olup olmadığının hangi yöntemlerle tespit edileceği veya bu yeterliklere sahip olmayan öğretmenlerin nitelik olarak istenilen yeterlik düzeyine ulaştırılması için ne tür uygulamalar ve yaptırımlar olacağı bilinmemektedir (Özoğlu, 2010; 23).

- Diğer Alanlarda olduğu gibi coğrafya öğretmenlerine yönelik olarak özel alan yeterliliklerinin Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ortaya konan yeterliklerinin özü ve biçimi daha farklı olarak da eleştirilebilir. Ama ne gereği var? Coğrafya öğretmenleri bu yeterliliklere göre seçilip, atanmıyorlar ki! Şimdi öğretmenlerde aranan yeterlilik KPSS başarısıdır (Baykal, 2009; 89).
- Bugün ülkemizde yaklaşık olarak 350 bin'e yakın öğretmen adayı istihdam edilmeyi beklemektedir (Özoğlu, 2010; 23). Bu yığılmalar neticesinde MEB öğretmenlerin seçimini 2001 yılından itibaren ÖSYM tarafından merkezi olarak yürütülen KPSS ile yapmaktadır. Öğretmen seçimi için gerçekleştirilen KPSS sınavında öğrencilerin genel yetenek, genel kültür ve eğitim bilimleri bilgisi ölçülmektedir. KPSS sınavında alan bilgisinin ölçülmemesi önemli bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Aslında MEB'in kendi bünyesinde alan sınavı yapmaya yönelik bir girişimi olmuştur. 25.12.2006 tarihinde “Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar Hakkında Genel Yönetmelik”te değişiklik yapılmış ve yönetmeliğe “eğitim ve öğretim hizmetleri sınıfına dâhil öğretmen kadrolarına, KPSS sonucuna göre alınan puanın %50'si ile Millî Eğitim Bakanlığınca yapılan alan seçme sınavı sonucunda alınan puanın %50'si esas alınarak atama yapılır” ve “Millî Eğitim Bakanlığı öğretmen ihtiyacı durumuna bağlı olarak sadece KPSS sonucuna göre de yerleştirme işlemi yapılabilir” şeklinde iki ayrı madde eklenmiştir. Ancak bir eğitim sendikası değişikliğe itiraz etmiş ve MEB tarafından yapılması planlanan bu sınavın yürürlüğü 10 Nisan 2007 tarihinde Danıştay tarafından durdurulmuştur. Öğretmen seçiminde ikinci eksiklik ise öğrencilerin lisans ortalamalarının dikkate alınmıyor olmasıdır. Çünkü bu husus, üniversitede verilen hizmet öncesi eğitimi değersizleştirmektedir. Nitekim son

zamanlarda KPSS kurslarına eğilimin arttığı ve öğrencilerin daha lisans eğitimine devam ederken bu kurslara gittiği bilinmektedir. Maalesef, nasıl ki üniversite giriş sınavı liselerde verilen eğitimi kısmen yozlaştırmaktadır, aynı şekilde üniversitelerde verilen eğitim de KPSS nedeniyle yozlaşma eğilimindedir (Özoğlu, 2010; 24).

Ülkemizde öğretmen yetiştirme ve öğretmen istihdamı noktasında yaşanan problemler millî eğitim sistemimizin en temel sorun alanlarından birisi olarak 19. yüzyılın sonlarından itibaren varlığını devam ettirmektedir. Öğretmen yetiştirme konusu tarihsel süreç içerisinde değerlendirildiğinde bu konuda izlenen politikaların büyük çoğunluğunda, öğretmenlerin niteliğini arttırmaktan daha ziyade ihtiyaç duyulan öğretmen sayısını sağlama yollarının arandığı anlaşılmaktadır. Durum böyle olunca nasıl bir öğretmen istendiği, bu öğretmenlerin hangi kurumlar tarafından nasıl yetiştirileceği, hangi yollarla istihdam edileceği ve öğretmen olduktan sonra kendilerini nasıl geliştirecekleri gibi öğretmen yetiştirmede hayati önem taşıyan sorular değersizleşmiş ve öğretmenlerin istihdamında “bilen öğretir” mantığı hâkim görüş olarak kabul edilmiştir (Özoğlu, 2010; 26).

Öğretmenliğin mesleki statüsü ve saygınlığı ülkemizde genellikle öğretmenlere verilen ekonomik ve sosyal imkânlar doğrultusunda değerlendirilmektedir. Ancak mesleğin saygınlığını sadece ekonomik nedenlere indirgemek ve özlük hakları çerçevesinde ele almak doğru değildir. Yukarıda da belirtildiği gibi, mesleğin saygınlığının düşük olmasında yanlış yürütülen istihdam politikalarının da önemli bir rolü vardır. İstihdam politikalarında “bilen öğretir” mantığı hâkim olduğu ve buna bağlı olarak farklı bölüm ve alanlardan mezun olanların öğretmen olarak atandığı bir ülkede, öğretmenliğin tam manasıyla bir meslek olarak algılanması zor görünmektedir.

5.1.1.3. Coğrafya Ders Kitaplarının İçerik, Görsellik, Ölçme ve Değerlendirme Açısından Geçirdiği Aşamalara İlişkin Sonuçlar

Ders kitapları, eğitim-öğretim, bilgi üretim ve iletişim teknolojilerindeki büyüleyici gelişmelere rağmen, öğrenme sürecinin vazgeçilmez araçları olma özelliklerini ve merkezi rollerini korumaya devam etmektedirler. Kuşkusuz bunun en önemli nedeni, *Ders Kitaplarını Araştırma ve Düzeltme Rehberi* isimli kitabın yazarı Falk Pingel’in de belirtmiş olduğu üzere ders kitaplarının en önemli eğitim girdileri olarak içerdikleri metinlerin bir ulusal kültüre ilişkin temel fikirleri yansıtmalarından

dolayı çoğu kez kültürel mücadelenin ve anlaşmazlığında alevlenme noktasını oluşturmalarından kaynaklanmaktadır (Aslan, 2010: 216) .

- Cumhuriyetin ulusalcı ve laik dünya görüşüne uygun bir eğitim anlayışını temsil eden eğitim-öğretim felsefesine uygun dersler ve ders içerikleri ancak, 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu sonrasında mümkün olabilmiştir. Yasanın yürürlüğe girmesi ile resmî okullardaki dinsel ağırlıklı eğitime son verilirken, Arapça ve Farsça öğretimi de kaldırılmıştır. Azınlık ve yabancı okullar doğrudan Maarif Vekâletine bağlanmış ve tarih, coğrafya, yurt bilgisi dersleri zorunlu kılınmıştır(Sakaoğlu, 1991: 26) .
- Cumhuriyetin ilk on yılında MEB, bir komisyon oluşturarak öğretmen ve öğrenciler tarafından derslerde kullanılacak olan kitapları tespit etmiştir. Ancak okul kitabı olarak seçtiği ve okullarda okutulmasına izin verdiği eserlerin basımını serbest bırakmış, bu kitaplardan birini seçip okutma konusunda öğretmenlere ve okul müdürlüklerine yetki vermiştir. Bakanlığın denetiminden geçerek okullarda okutulabilme onayı alan kitaplar, çeşitli yayınevleri tarafından basılarak piyasaya sunulmuş, öğretmenler kendi dersleri için bunlardan birini seçerek sınıfta kullanmışlardır (Başgöz, 1995: 109-110).
- 1924 Programından sonra yazılan coğrafya kitaplarında (İbrahim Hakkı Akyol ve Macit Arda (1940) tarafından yazılan Umumî Coğrafya; Faik Sabri Duran (1938) tarafından yazılan Türkiye Coğrafyası, Abdülkadir Sadi (1932) tarafından yazılan Yeni Türkiye Memleket Coğrafyası'nda öğrenci ve öğretmenleri konulara hazırlayıcı nitelikte çalışmalara yer verilmemiştir. Bu eserler, orta öğretim kurumlarında öğretimi yapılacak bir ders kitabından ziyade üniversitelerde öğretimi yapılacak bir kitap gibi kaleme alınmışlardır.
- 1924 Programından sonra yazılan coğrafya kitaplarında eğitim enstitüleri, yüksek öğretmen okulları ve üniversitelerden mezun coğrafyacıların yazar olarak yer almasına bağlı olarak kitapların niteliği artmaya başlamıştır. Coğrafya kitaplarında kullanılan harita, grafik, tablo, şekil, ölçme ve değerlendirme sorularının niceliği ve niteliği artmıştır.

- 1957 Programına göre yazılmış coğrafya ders kitapları içerisinde seçilen coğrafya kitaplarında konulara giriş yapılırken hazırlık çalışmalarına, kitap yazımında kullanılan kaynakların yer aldığı kaynakça ve çeşitli kavramların yer aldığı sözlüğe yer verilmemiştir. Kitapların sayfa sayılarına orantılı bir şekilde öğretimi zenginleştirici nitelikte tablo, grafik, harita, fotoğraf ve şekillere yer verilmiştir. Ancak kitap baskısının siyah-beyaz olmasına bağlı olarak fotoğraflar, görsel okuma ilkelerini sağlamaktan uzaktır.
- 1973 Coğrafya Programına göre yazılan coğrafya ders kitapları içerisinde seçilen kitaplarda öğretimi zenginleştirici nitelikte tablo, grafik, harita ve fotoğraflara yer verilmediği tespit edilmiştir. Önceki yıllardan farklı olarak kitapların sonunda kullanılan kaynakların yer aldığı kaynakça ile öğretim programında ve ders kitabında yer alan kavramların yer aldığı sözlük kısmına yer verilmiştir.
- 1983 Coğrafya Programına göre yazılan coğrafya ders kitapları içerisinde seçilen kitaplarda yer verilen görsel unsurları (harita ve fotoğraf) merkeze alan bir yaklaşım uygulanmadığı görülmektedir. Görsel unsurlar daha ziyade kitabı zenginleştiren bir unsur olarak kullanılmış önceki yıllarda yayımlanan kitaplarda olduğu gibi görsel altlarına açıklayıcı notlar ile ödev ve sorulara yer verilmemiştir.

Önceki yıllardan farklı olarak, ders kitaplarında çeşitli konularda bilgilerin yer aldığı okuma parçalarına yer verilmiştir.

- 1992 Programına göre ve 1992 Kredili Sisteme Yönetmeliğine göre yazılmış olan ders kitapları içerisinde seçilen kitaplarda konulara giriş yapılmadan önce hazırlık çalışmalarına ve konu sonlarında bilgi, analiz, sentez, değerlendirme ve uygulama düzeyinde çalışmalara yer verildiği dikkat çekmektedir. Öğretimi zenginleştirmek amacı ile çeşitli verilerin yer aldığı tablo, grafik, fotoğraf ve çizimlere yer verilmiştir. Kitapların baskı kalitesinin düşük olmasına bağlı olarak görseller işlevsel olma özelliğinde değildir. Bir önceki öğretim programına göre yazılmış ders kitaplarında olduğu gibi bu kitaplarda da sıklıkla okuma parçalarına yer verilmiştir. Ancak bu okuma parçalarının ne amaçla kitapta yer aldığı konusunda bilgi olmadığı için kitaplar arasında

birbirinden çok farklı, anlam ve konu birlikteliği sağlamayan okuma parçalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sınav odaklı eğitim anlayışının artmasına bağlı olarak ortaya çıkan çoktan seçmeli testlerle değerlendirme yaklaşımına uygun olarak özellikle kredili sisteme göre yazılmış ders kitaplarında değerlendirme testlerine yer verilmiştir.

- 2005 Programına göre yazılan coğrafya ders kitaplarında daha önceki yıllarda yayımlanan kitaplardan farklı olarak ders dışı ve ders içi etkinliklere, performans ödevi, proje çalışması, arazi çalışması, bilgi notu, okuma metni, internet araştırması, temel kavramlar ve haber köşesi gibi bölümlere yer verilmiştir. Bununla beraber öğretim programının önemli bir bölümünü oluşturan harita, gözlem, arazi çalışma, coğrafi sorgulama, tablo, grafik, diyagram hazırlama ve yorumlama, zamanı algılama, değişim ve sürekliliği algılama ile kanıt kullanma (MEB, 2005: 19) becerilerine ilişkin çalışmalara yeterince yer verilmemiştir.

Programda beceri ve kavram öğretimiyle birlikte öğrencilere kazandırılması önemsenen dayanışma, hoşgörü, bilimsellik, sevgi, saygı, duyarlılık, vatanseverlik, barış, estetik ve sorumluluk (MEB, 2005; 30) değerlerine ilişkin çalışmalara doğrudan yer verilmemiştir.

Ders kitabında yoğun bir şekilde kullanılan fotoğrafların kaynakçada gösterilmemesi öğretim programında sıklıkla ifade edilen kaynaklara ve verilere dayanarak çıkarımda bulunma, ilişkilendirme ve örneklendirme gibi kazanımların öğrencilerde gerçekleşmesine mani olacağı için önemli bir eksikliklerdir.

Ders kitabında kullanılan birincil ve ikincil kaynaklar konularla ilişkilendirilmemiş ve bunların nasıl kullanılacağına ilişkin bir açıklamaya yer verilmemiştir.

- Öğretim programlarının değişmesine rağmen aynı yazarlar tarafından kaleme alınan ders kitaplarının içerik, görsel, ölçme ve değerlendirme sorularının birçok açıdan birbirine benzemektedir.

- 1985 yılından itibaren coğrafya ders kitaplarında İstiklal Marşı, Atatürk'ün Gençliğe Hitabesi ile Türkiye İdari Haritasına yer verilmeye başlanmıştır. 1991 yılında SSCB dağılmasında sonra 1993 yılında itibaren ders kitaplarının son sayfasında Türk Dünyası Haritasına yer verilmeye başlanmıştır.
- Yazarları aynı olan ders kitapları öğretim programları değişse bile gerek yapısal gerekse de içerik açısından birebir örtüşmektedir. Bu duruma özellikle 1955 ile 1980 yılları arasında yazılan ders kitaplarında yoğunlukla rastlanmaktadır.
- Ders kitaplarının yazarları genellikle İstanbul Üniversitesi veya bu ilde çeşitli eğitim kurumlarında görev yapan coğrafya eğitimi almış yazarlardır. 1980'li yıllardan itibaren Ankara Üniversitesinde görev yapan akademisyenler ve 1990'lı yıllardan itibaren de Gazi Üniversitesi ve Dokuz Eylül Üniversitesinde görev yapan akademisyenlerin yazdığı coğrafya ders kitapları MEB tarafından ders kitabı olarak kabul edilmiştir.
- Akademisyenlerin coğrafya ders kitabı yazmasının yanında lisans veya lisansüstü düzeyde coğrafya eğitimi almamış Celal Aydın gibi yazarlar da coğrafya ders kitapları kaleme almıştır.
- Türkiye'nin Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası, Türkiye Coğrafyası ve Ülkeler Coğrafyası ders kitaplarında Evliya Celebi, Mehmet Âşık, Lady Montagu, Ogier Ggiselin de Busbeq gibi yazarlar tarafından kaleme alınmış seyahatnamelere⁷, Refik Halit Karay'ın yazdığı Memleket Hikâyeleri gibi hikâyelere, tahrir⁸ defterleri ve salnamelere yer

⁷ Seyahatnameler, sosyal tarihçiler ve şehir tarihçilerinin sıkça müracaat ettiği kaynaklardan olagelmıştır. Özellikle de, arşiv belgeleri veya diğer tür kaynakların yetersizliği durumlarında, seyyahların verdiği bilgiler daha da değerli olmakta ve araştırmacılar tarafından, fazla eleştirilmeden kullanılmaktadır (Acun, 2001: 143).

⁸ Osmanlı idaresi altında bulunan yerlerin nüfusunun araştırılmasında Tahrir defterleri en önemli kaynaklardandır. İki tipte hazırlanan bu defterlerin mufassal olanlarında, her şehirde ya da köyde yaşayan yetişkin erkek nüfus, ellerinde bulunan toprak miktarına, icra etmekte oldukları mesleklerine ve mükellefiyet veya muafiyetlerine göre kaydedilmişlerdir. Yine her köyde yetişen mahsuller ve miktarlarını, bu defterlerin hazırlandığı dönemler için tespit etmek mümkündür (Bakınız; Feridun M. Emecen (1991), Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri, Tarih ve Sosyoloji Semineri, 28-29 Mayıs 1990, Bildiriler, İstanbul). Bu defterlerin icmal olarak adlandırılanları mufassal defterleri kadar geniş bilgi aksettirmemekle beraber günümüzde herhangi bir bölge için mufassal defterlerinin olmadığı durumlarda, vazgeçilmez kaynaklardır (Sezgin, 2001: 151).

verilmemiştir. Bu durum coğrafya ders kitaplarında yer verilen bilgileri geçmişten günümüze bir bağlam doğrultusunda verilmesine mani olduğundan coğrafyanın sevilmemesinin önündeki önemli nedenlerden biridir.

- Türkiye'nin Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası ders kitaplarında genellikle üretimi yapılan ürünlerin üretim miktarlarını gösteren veriler ile bu yetiştirme tarzı veya çıkarıldığı yerlere ilişkin didaktik bilgilerin yer aldığı çalışmalara yer verilmektedir.
- Ders kitapların yazımına ilişkin olarak MEB zaman zaman düzenlemeler yapmıştır. Yapılan bu düzenlemelere, 9 Mart 1942 tarihinde Tebliğler dergisinde yayımlanan Lise Coğrafya Kitapları Müsabakası, 8 Temmuz 1957 tarihinde Tebliğler dergisinde yayımlanan Okul Kitaplarında Aranacak Genel Vasıflar, 21 Ocak 1974 tarihinde Tebliğler dergisinde yayımlanan Lise Coğrafya Kitapları Özel Şartnamesi, 29 Ağustos 1983 tarihinde Tebliğler dergisinde yayımlanan Ortaöğretim Kurumları Lise I, II, II Sınıf Coğrafya Ders Kitaplarının Yarışma Yoluyla Yazdırılmasına Ait Şartname örnek olarak verilebilir (Bakınız Ek-5, 6, 7, 8, 9).
- Yazılacak ders kitaplarının niteliğinin iyileştirilmesi için MEB tarafından yayımlanmış bir ders kitapları yazım yönetmeliği mevcuttur. Ancak bu yönetmelikte yazar, bilimsel danışman ve editörlerin niteliğini ortaya koyacak daha detaylı yeterlilik ortaya

---

Tahririn uygulanışı: Her hangi bir sancağın tahririni yapmakla sorumlu olan kişiye emin (vilayet yazıcısı), yardımcısına da katib denirdi. Tahriri yapılacak yere gidilmeden önce, emin ve katibden müteşekkil tahrir heyetine eğer varsa bir önceki tahrire ait defterin bir nüshası ve bir talimatname verilirdi. Bölgedeki idareciler ve dirlik sahiplerinin yeni tahrir defterini (defter-i cedit) oluşturacak bilgileri teminde önemli rolleri vardı. Dolayısıyla gerek ilk tahrir defterinin, gerekse bu tahrir defterine göre toplanacak vergilerin belirlenmesine temel olacak sancak kanunnamesinin hazırlanmasında, tahrir heyetinin yöreden topladığı malumat hayati öneme haizdi (Öz, 1999: 6).

Dirlik sahiplerinden elde edilen veriler daha sonra mahallinde tetkik olunur, emin mevcut durumu bir önceki defterler ile karşılaştırır, yeni deftere yazılacak gelirin bir önceki defterdekinden az olmamasına dikkat ederdi. Eğer varsa daha önce yazılmamış gelir kaynaklarını ve kişileri ilave eder, iki tahrir arasındaki sürede ölenlerin isimlerini siler, buna mukabil ergenlik çağına gelen erkekleri kaydederd (Barkan, 1940: 40).

Mahallindeki tetkikleri tamamlayan emin, mufassal defterin müsveddeleri, sancak kanunnamesi ve diğer belgeleri, incelenip onaylanmaları için merkeze getirirdi. Sultan'ın onayından sonra yeni defterin bir kopyasını alan emin dirliklerin yeniden dağıtımına başlardı ve bunun sonuçları icmal defterinde toplanırdı (Öz, 1999: 7).

konmalıdır. Bu yapılmadığı takdirde yeni bir mezun coğrafya öğretmeni veya bu alanda daha önce tek satır bile yazı yazmamış kişiler tarafından yazılmış ders kitapları ile karşı karşıya kalınacaktır. Bu durum, hem kitapları inceleyerek onay veren hem de kitabın yazımını ve yayımlanmasını üstenen yayınevi için zaman ve para kaybıdır.

5.2. Öneriler

5.2.1. Coğrafya Öğretim Programlarına İlişkin Öneriler

- Coğrafya öğretim programları hazırlanırken tüm dünyayı etkileyen sosyolojik, ekonomik, siyasi, askeri ve kültürel değişim ve gelişmeler dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda dünya siyaset ve ekonomisine yön veren Dünya Ekonomik Forumu, NATO Zirvesi, G8 ve G 20, İslam Konferansı, Avrupa Birliği Liderler Toplantısı vb. gibi toplantılarda alınan kararlar dikkate alınmalıdır. Ayrıca değişen dengelere bağlı olarak dünya ekonomisi ve siyasete yön veren ABD, Rusya, Çin ve Almanya gibi devletlerin dış politika, ekonomi ve güvenlik stratejilerinde yaptıkları değişiklikler izlenmeli ve bunlara bağlı olarak öğretim programları revize edilmelidir.
- Uluslararası coğrafya örgütleri ve birliklerinin periyodik aralıklarla yaptıkları toplantılarda coğrafya eğitimi ve öğretimine yönelik olarak aldıkları kararlara bağlı olarak coğrafya öğretim programları revize edilmelidir.
- Coğrafya öğretim programları üzerine daha fazla akademik çalışma yapılmalıdır. Özellikle öğretim programlarının ortaya çıkmasını hazırlayan ekonomik, sosyolojik, siyasi, askeri ve eğitimsel faktörlerin etkisini ortaya koyarak programların değişmesinde etkili olan paradigmlar ortaya konmalıdır. Kanaatimizce programda yer alan hedefler, üniteler, konular ve coğrafya öğretiminin amaçları yanında bunların programda yer almasında etkili olan ulusal ve uluslararası faktörlerin (ekonomik, siyasi, askerî, sosyolojik, eğitimsel ve kültürel vb.) neden olduğu paradigmları ortaya koymak coğrafya eğitimde proaktif çalışmalar yapmak için hayati önem arz etmektedir.
- Millî Eğitim Bakanlığı, coğrafya öğretim programlarında yapılacak değişikliklere gerekçe oluşturmak amacıyla bilimsel araştırmalar yapmalı veya bunların yapılması için

kamuoyuna duyuruda bulunmalı ve bunların yapılabilmesi için gerekli izinleri vermelidir.

- Coğrafya öğretiminin geliştirilmesinde tüm sorumluluğun Millî Eğitim Bakanlığına bırakılmaması gerekmektedir. Üniversiteler ve ülkemizde coğrafya eğitimi üzerine faaliyet yürüten birlikler, öğretim programı yayımlandıktan sonra programa yönelik eleştiriler geliştirmek yerine Bakanlığa alternatif program önerileri sunmalıdırlar.
- Öğretim programlarının niteliğini ortaya koymak için yapılan akademik çalışmalarda program konusunda bilimsel yeterliliğe sahip kişilerin görüşlerine başvurulması gerekmektedir. Aksi takdirde öğretim programının ne olduğu, hangi unsurlardan oluştuğu ve bunlar arasında ilişkilerin nasıl kurulacağı ve bunların nasıl değerlendirileceğini bilmeyen kişilerden alınan görüşlerden oluşan çalışmalar ortaya konacak olmasından dolayı ortaya çıkacak öneriler daha ziyade "şu konuya az yer verildi, bu konu şu konunun önünde olmalıydı" gibi sığ öneriler olacaktır.
- Öğretim programlarının öğrenme alanları ile kazanımların ağırlıklarını gösteren oransal dağılımlara yer verilmelidir. Bu şekilde öğretmenler öğretimi planlarken kazanımların özelliğine uygun bir şekilde planlama yapabilirler.
- Ortaöğretim kurumlarında coğrafya eğitiminin tüm sorumluluğu, öğretim programlarına yüklenmemelidir. Coğrafya öğretiminin başarılı olmasında en az program kadar önemli olan; program temelli yaklaşım konusunda üniversitelerde öğretmen adaylarına nitelikli bir eğitim verilmesi, orta öğretim kurumlarında fiziki ortamların ve araç gereçlerin olması, coğrafya eğitiminde ortaya konan yeni yöntem ve tekniklere göre öğretmenlerin hizmet içi eğitimler ile yetiştirilmesi, öğrenme alanlarına yönelik yardımcı kaynakların geliştirilmesi ve iyileştirilmesi için çalışmalar yapılmalıdır.
- Öğretim programlarının devamlı olarak değiştirilmesi coğrafya öğretimindeki problemleri çözmeyeceğinden programların eksik yönlerinin dile getirilmesi yerine, bu programlardan ne şekilde yararlanması gerektiği üzerinde çalışmalar yapılmalıdır.

Bunun için öğretim programlarının tanıtılması ve uygulanmasına yönelik olarak yapılan eğitim faaliyetlerinde programın yapısal özellikleri yerine öğretmen ve öğrencilerin rolleri üzerinde durulmalıdır. Özellikle derslerin genel olarak öğrencilerin farklı becerilerini ortaya çıkaracak tarzda, etkinlik merkezli, araştırma ve yeni şeyleri öğrenmeye istek uyandıracak şekilde nasıl yapılandırılacağı gibi konular üzerinde durulmalıdır.

- Öğretim programlarının doğru ve etkili uygulanabilmesi için öğretmenlerin değişime hazır olması ve yaptıklarına ise inanmaları sağlanmalıdır (Karabağ, 2010;96). Bu da ancak hizmet içi eğitim faaliyetleri ile eğitim çalışanlarının bilgilendirilmesi ve yetiştirilmesi ile mümkün olur. Bu kapsamda sadece coğrafya öğretmenlerine yönelik eğitimler değil, verilen eğitimin niteliğini izlemeye görevli olan okul müdürleri ile Bakanlık müfettişlerine yönelik eğitimler de düzenlenmelidir.
- Düzenlenecek hizmet içi eğitim faaliyetlerinde eğitim görevlisinin aktif olduğu seminer ve kurslar yerine öğretmenlerin bilgi ve teknolojiyi kullanabildikleri, ders planı ve etkinliklerini geliştirebildikleri, yeni ders anlatım metot ve tekniklerini bizzat yaparak öğrenebildikleri atölye çalışmaları yapılmalıdır.
- Öğretim programlarının coğrafya öğretimine ne şekilde adapte edileceği konusunda öğretmen, okul müdürü ve müfettişlere yönelik kılavuz kitaplar hazırlanmalıdır. Bu kitaplarda yazıldığı hedef kitlenin rol ve sorumlulukları ile programın ön gördüğü eğitim faaliyetleri konusunda uygulamalı örnekler içermelidir.
- Temel eğitim kurumlarında seçme sınavları üst düzeyde öğrenci alan Fen Lisesi ve Sosyal Bilimler Lisesinde öğrenim gören öğrencilerin coğrafya dersine ve öğretimine ilişkin görüşlerini⁹ ortaya koyan araştırmalar yapılarak elde edilen bulgular doğrultusunda bu okullarda coğrafya öğretiminin iyileştirmeler yapılarak yetenekli olan bu çocukların lisans düzeyinde coğrafya öğretimi yapmaları teşvik edilebilir.

---

⁹ Bu konuda Aydın (2012) tarafından Sosyal Bilimler Lisesi Öğrencilerinin Coğrafya Dersinin Öğretimine Yönelik Görüşlerini belirlemek amacıyla bir araştırma yapılmıştır. Araştırmada derslerde görsel teknolojik unsurların daha fazla kullanılması, derslerinin uygulamalı olarak işlenmesi gerektiği, derslerin günlük hayatla ilişkilendirilmesi gerektiği, ders kitabı ile beraber başka yardımcı kaynaklarda kullanılarak derslerin işlenmesi gerektiği vb. gibi bulgulara ulaşılmıştır.

5.2.2. Coğrafya Öğretmenlerinin Yetiştirilmesine İlişkin Öneriler

- Coğrafya eğitim ve öğretimine olan ihtiyacı ortaya koymak için 1994 yılında geliştirilen Amerikan Ulusal Coğrafya Standartları (Taş, 2005; 227-231) gibi standartlar Türkiye'ye özgü olarak öğretmen, aydın ve yöneticiler, akademisyenler, iş dünyası temsilcileri, profesyoneller ve sivil toplum kuruluşları temsilcilerinin katılımıyla ortaya konmalı ve coğrafya eğitimi bu standartlara göre yapılmalıdır.
- Öğretmenlerin niteliğini artırmaya yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir. Diğer bir deyişle öğretmenlik meslek bilgisi açısından yetişmeleri ve hizmet içi eğitimlere katılmaları sağlanmalıdır.
- Öğretmenler coğrafya öğretiminde çağdaş yöntem ve teknikler kullanılmalıdır. Bunun içinde öğretim elemanları; coğrafyanın eğitimini bilmeli, coğrafya öğretim becerilerine sahip olmalı, çağdaş yöntem ve yaklaşımlardan yararlanmalıdır.
- Öğretmenler coğrafya öğretiminde öğrenci merkezli eğitim yapmalı, bilgisayar, İnternet, CBS, harita ve görsel materyalleri kullanmalı, öğrencilerin tüm duyularına hitap edilmelidir.
- Öğretmenler, öğrenme ve öğretme sürecine yönelik bilimsel çalışmalar yapmalı, sınıf içi uygulamaları anlatan makaleler yazmalıdır.
- Öğretmenler öğretim programını uygulayabilecek düzeyde öğretim materyallerini hazırlayabilmeli, coğrafya öğretiminde sadece bilgi vermemeli, yaşamla ilişkiler kurmalı, farklı bakış açıları kazandırmalı, öğrenmeyi öğretmeli, sınırlayıcı değil geliştirici olmalı, coğrafyayı sevdirmelidir.
- Ortaöğretim kurumlarında okutulan coğrafya öğretim programları ile üniversitelerin coğrafya öğretmenliği programlarında okutulan derslerin uyumlu olması için MEB gerekli tedbirleri almalıdır.
- İş kaygısından dolayı coğrafya eğitimi esnasında motivasyonu düşen coğrafya öğrencilerinin ileride görev alacakları işlere uygun bir tarzda yetiştirilmesi

gerekmektedir. Bu işlerin başında eskiden beri olduğu gibi, istikbalde de öğretmenliğin yer alacağı malumdur. Fakat coğrafyanın tatbikatında ve coğrafyacıların istihdam sahalarında meydana gelen değişiklikler dikkate alınırca öğretime yeni bir vechе vermek gerekmektedir. Coğrafya öğretiminde yapılacak reform ile bilimsel araştırma ve çalışma yapabilecek coğrafyacılar planlama, belediye, tarım, orman, elektrik, karayolları, meteoroloji, dış işleri, ticaret ve iskân bakanlıkları gibi kuruluşlarda istihdam edilebileceği (Erinç, 1973: 61-62) dikkate alınmalıdır.

- Öğretmen yetiştirme programları izlenmeli ve değerlendirme raporları yayınlanarak görülen aksaklıkların giderilmesi için öneriler geliştirilmeli ve bunların yaşama geçirilmesi için çalışmalar yapılmalıdır. Bu bakımdan, yapılacak çalışmalarda özellikle şu noktaların ele alınmasında yarar bulunmaktadır (Sözer, 1991; 106):
  1. Üniversitelerdeki öğretmen yetiştiren kurumlar arasında, nitelikli öğretmen yetiştirme bakımından, düzey farklılıkları var mıdır? Varsa, bu farklılıkları gidermede ne gibi önlem alınabilir?
  2. Üniversitelerde, öğretmen adaylarının öğretmenlik meslek bilgisi bakımından istenilen nitelikte yetişmelerini sağlamak ve adaylara sunulan öğretim hizmetini daha etkili kılmak için neler yapılabilir?
  3. Eğitim fakültelerinde okutulan öğretmenlik meslek bilgisi dersleri, öğretmen adaylarına sağladığı katkı yönünden karşılaştırıldığında nasıl bir farklılık ortaya çıkmaktadır?
  4. Eğitim fakültelerinde uygulanan öğretmen yetiştirme programlarının, öğretmenlik davranışlarını kazandırma yönünden etkililiği nedir?
- Lizbon süreci¹⁰ içerisinde, Avrupa'daki eğitim ve öğretim sistemlerinin kalitesinin ve etkinliğinin artırılması amacıyla Avrupa Komisyonu tarafından kurulan "Öğretmenlerin ve Eğitimcilerin Eğitim Düzeyinin İyileştirilmesi" uzman grubu tarafından 2006 yılında yayımlanan Avrupa'da Öğretmenlik Eğitiminde Kalite

¹⁰ AB politika yapıcılar 23-24 Mart 2000 tarihinde Portekiz'in dönem başkanlığında Lizbon'da bir araya gelerek geleceğin Avrupa'sını nasıl daha iyi yönetecekleri üzerine politika oluşturmaya çalışmışlardır. Lizbon süreci olarak bilinen adım temel olarak AB'nin karşı karşıya olduğu ekonomik, sosyal ve çevresel olumsuzluklara karşı nasıl etkili önlemler alınabileceği üzerine kurulmuştur. Temel hedef, 2010 yılında AB'nin sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ortamında dünyanın en rekabetçi ekonomik bloğu haline getirilmesidir (Yılmaz, 2010; 25).

Güvencesi belgesinden (EURYDICE, 2006; 1-87) yararlanılarak öğretmen yetiştirme sistemi yapılandırılmalıdır.

- Coğrafya eğitimi verilen eğitim kurumlarında özellikle eğitimin niteliğine ilişkin olarak Atatürk Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyesi Hayati Doğanay tarafından 2012 yılında Doğu Coğrafya Dergisinin Temmuz Sayısında yayımlanan “Kuruluşunun 55. Yıldönümünde Atatürk Üniversitesi’nde Coğrafya Araştırmaları ve Eğitimi” (Doğanay, 2012; 1-32) gibi yayımlar yapılmalıdır. Bu yayımlarda eğitim kurumlarında hangi derslerin öğretimi yapılırdı? Bu dersleri hangi öğretim görevlileri nasıl işlerdi? Ders içi ve ders dışı etkinlikler nelerdi? Mezun olanlar nerelerde istihdam edilirdi? gibi soruların cevapları ortaya konmalıdır.
- Coğrafya eğitimi alarak hayatlarının çeşitli dönemlerinde coğrafyacı olarak yaşamlarını sürdürebilmek için çalışarak para kazanan öğretmen, öğrenci, akademisyen ve ders kitabı yazarlarının yaşadıkları deneyimleri ortaya koyan Tevfik Oral’ın¹¹ “Bende Kalanlar” (Oral, 2006; 1-234) ve Sami Öngör’ün “Geçen Yılları Düşündükçe” kitaplarında olduğu gibi yayımların yapılması için özendirici çalışmalar yapılmalıdır.
- Coğrafya eğitimi yapılan yüksek öğretim kurumlarında akademik personelin niceliği ve niteliğindeki gelişimi ortaya koyacak akademik çalışmalar yapılmalıdır.
- Coğrafya Öğretiminde İşbirlikli Öğrenme (Aydın, 2011; 80-122), Coğrafya Öğretiminde Proje Tabanlı Öğrenme (Çoşkun, 2011; 124-170), Coğrafya Öğretiminde 4 MAT Öğrenme Yaklaşımı (Demirkaya, 2011; 265-310), Coğrafya Derslerini Yapılandırmak: Aksiyon Araştırmasına Dayalı Bir Ders Tasarımı (Artvinli, 2010; 184-218), Gazete Haberlerinin Coğrafya Öğretimindeki Önemi (Tomal, Karadeniz ve Demirkaya, 2008; 73-85), 21. Yüzyılda Çağdaş Coğrafya Bilimi ve Temel Unsurları (Üçışık ve Demirci, 2002; 117-133), Coğrafya Eğitiminde Ölçme ve Değerlendirme Üzerine Bir Örnek Çalışma (Balcı, 2002; 137-151), Gezi-Gözlem Metodunun Coğrafya Eğitimi ve Öğretimindeki Rolü (Garipağaoğlu, 2001; 13-30), Coğrafya

¹¹ Dr. Tevfik Oral, 1942 yılında Niğde’nin Ulukışla ilçesinde doğmuştur. 1968 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesini bitirdikten sonra coğrafya öğretmenini olarak birçok ilde görev yaptıktan sonra uzun süre ÖSYM’de çalıştıktan sonra 1996 yılında bu kurumdan emekli olmuştur.

Öğretiminde Coğrafi Sorgulama Becerisinin Geliştirilmesi ve Kullanımı (Demirci, 2006; 61-80), Karikatürlerle Coğrafya Öğretimi (Özşahin, 2009; 101-122), Coğrafya Öğretiminde Grupla Çalışmanın Öğrenci Başarısına Etkisi (Bekmezci ve Ünlü, 2007; 53-64) vb. gibi coğrafya eğitim ve öğretimine ilişkin yayınlar coğrafya öğretmenlerin kullanımına sunulmaları bunlara bağlı eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yapılması için MEB ile işbirliğinde uygulamalar geliştirilmelidir. Ayrıca uygulamalar sonucunda öğretmenlerden alınan geri bildirimler sonucunda eğitim ve öğretim süreçlerine yönelik yeni yayımlar yapılmalıdır.

- Coğrafya eğitimi veren yüksek öğretim kurumları arasında öğrenci ve öğretim üyesi değişimini sağlayacak ERASMUS ve FARABI gibi uygulamaların etkisini ortaya koyan çalışmalar yapılarak elde edilen bulgulara göre iyileştirmeler yapılmalıdır.
- Coğrafyanın çalışma alanı olmasına karşın başka disiplinlerin söz sahibi olmaya başladığı doğal afetler, kırsal kalkınma, siyasi coğrafya, sürdürülebilir kalkınma, ekolojik denge, çevre sorunları, enerji kaynakları vb. gibi alanlarda akademik düzeyde çalışmalara ağırlık verilmelidir. Yapılan çalışmaların kamuoyuna duyurulması ve tanıtım yapılabilmesi için iletişim stratejileri geliştirilmelidir.
- Coğrafyanın çalışma alanı olmasına karşın başka disiplinlerin söz sahibi olmaya başladığı doğal afetler, kırsal kalkınma, siyasi coğrafya, sürdürülebilir kalkınma, ekolojik denge, çevre sorunları, enerji kaynakları vb. gibi alanlarda çalışmalar yapan araştırma merkezleri ve meslek örgütlerinde coğrafyacıların yer alması için savunu çalışmaları yapılmalıdır. Ayrıca dört yıllık eğitimin yanı sıra, teknik düzeyde personel yetiştirmeye yönelik meslek yüksek okullarında coğrafya bölümleri kurulmalıdır (Özgen, 2012; 570).
- Coğrafyanın kurumsal temsiliyetinin etkin bir şekilde yapılandırılması için resmi statüde, coğrafya birliğinin/odasının kurulması gereklidir (Özgen, 2012; 570). Başka bir deyiş ile coğrafyanın çalışma alanı, kamusal görev ve sorumluluklarını belirleyen sorumlu bir kuruma ihtiyaç vardır. Ancak bu şekilde coğrafyanın ulusal ve uluslar arası düzeyde belirlenecek meslek standartlarını Mesleki Yeterlilikler Kurumuna kabul ettirilebilir.

- Coğrafya eğitimi veren kurumlarda mezunların yaptıkları çalışmaları izleyecek bir izleme sistemi kurulmalı ve bu sistemden alınan geri bildirimler sonucunda coğrafya eğitimi veren kurumların öğretim programları revize edilmelidir.
- Coğrafya eğitiminde öğretim üyeleri, öğretmen adayları, öğretmenler, Bakanlık yetkilileri, öğrenci ve velilerin vb. tarafların görüşlerinin yansıtıldığı dönemsel coğrafya öğretimi ve eğitimi stratejisi hazırlanarak yayımlanmalı ve bu stratejiye göre eğitim ve öğretim faaliyetlerinin düzenlenip düzenlenmediği izlenmelidir.
- Coğrafya öğretmenlerine yönelik olarak Millî Eğitim Bakanlığının nicelik ve nitelik bakımından eğitim faaliyetleri düzenlemesi için savunu çalışmaları yapılmalıdır. Ayrıca Bakanlığın hizmet içi faaliyetlerine alternatif olarak coğrafya eğitimi yapılan üniversitelerde atölye çalışmaları şeklinde eğitim faaliyetleri planlanmalı ve İl/ilçe Millî Eğitim Müdürlükleri ile işbirliğinde yerel hizmet içi eğitimler düzenlenmelidir.
- Öğretmenlerin katılmış oldukları hizmetiçi eğitim faaliyetleri sonucunda almış oldukları belgelerin kariyer basamakları, öğretmen yeterlilikleri ve performans değerlendirme sistemi bakımından kullanılmasına ilişkin gerekli düzenlemeler yapılmalıdır (MEB, 2011; 535).
- Ortaöğretim kurumları, gelişen teknolojiye uyum sağlamalı ve eğitim teknolojisinin bütün olanakları sunularak, klasik araç gereçlere ilave olarak modern araçlarla donatılarak (Çoşkun, 2000; 113) bu araçlarla öğretim uygulamaları konusunda öğretmenlere eğitimler verilmelidir.
- Coğrafya öğretmenliği ve alan mezunlarının kişisel gelişimleri için yüksek lisans ve doktora eğitimi alabilmeleri için Üniversiteler ile MEB arasında gerekli koordinasyon sağlanarak gerekli izinler yasal güvence altına alınmalıdır.
- Öğretmenlerin eğitim araştırmalarına eğitim faaliyetlerine katılmaları bilimsel toplantılara katılmalarının özendirilmesi ve bunların performans değerlendirilmesinde göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Yıldırım, 2011; 550).

- Coğrafya bilimine ve coğrafya mesleğine ilişkin olarak etik ilkeler ortaya konmalıdır. Bu kapsamda geliştirilecek etik ilkelere kaynaklık etmek üzere Amerika Birleşik Devletleri Ulusal Eğitim Kurumu Akademik Ahlak Belgesinden yararlanılabilir (Bakınız EK-3).

Ülkemizde coğrafya ne yazık ki gelişmiş ülkelerde görüldüğü ölçüde istifade edilen ve bu ölçüde toplum tarafından kabul gören bir bilim dalı değildir. Bu da coğrafya eğitiminin geliştirilebilmesi için gerekli olan maddi ve manevi kaynakların sağlanmasının önündeki büyük engellerden biridir. Bu yüzden Türkiye’de sorunları çözülmüş coğrafya eğitiminin oluşturulabilmesi için toplum tarafından da bu yönde bir ihtiyacın ortaya çıkarılması gerekmektedir. Bunun için de coğrafyacılar coğrafyanın ne kadar önemli bir bilim olduğunun anlatmak yerine toplumsal problemlerin çözümüne yönelik olarak modern araç-gereçler ve yöntemler ile hayatı kolaylaştıran çalışmalar yapmalı ve bunları sergilemedirler (Demirci, 2008; 14).

- MEB, YÖK, DPT ve eğitim fakülteleri arasında öğretmen yetiştirme konusunda etkili, verimli ve kalıcı bir işbirliği sağlanmalıdır. Bu işbirliği çerçevesinde, YÖK Eğitim Fakültelerindeki öğrenci kontenjanlarını ülkenin öğretmen ihtiyaçlarını dikkate alarak ve arz-talep dengesini koruyacak şekilde sürekli güncellemelidir. Özellikle son zamanlarda bazı alanlarda yaşanan öğretmen açığı ve yığılmalar dikkate alınarak eğitim fakültelerinde ihtiyaç duyulan alanlarda öğretmen yetiştiren programların kontenjanları artırılmalı, ihtiyaç fazlası öğretmen yetiştiren programların kontenjanları ise azaltılmalıdır. Böylelikle öğretim elemanı ve fiziksel altyapısı zaten yetersiz olan eğitim fakültelerinde insan gücü ve maddi kaynaklar daha verimli kullanılmış olacaktır (Özoğlu, 2010; 32).
- Nitelikli öğretmen yetiştirmek için, eğitim fakültelerine başarılı öğrencilerin girişi teşvik edilmelidir. MEB’in ilk beş tercihinde öğretmenliği seçerek öğretmen yetiştiren kurumlara yerleşen öğrencilere burs olanağı tanınması sürdürülmelidir. Bunun yanı sıra bu konuda atılacak en esaslı adım öğretmenlik mesleğinin saygınlığının artırılmasıdır. Bu sadece öğretmenlerin maaşlarının ve özlük haklarının iyileştirilmesi olarak algılanmamalıdır. Aynı zamanda öğretmenliği herkesin yapabileceği bir meslek olarak kurgulayan istikrarsız istihdam politikaları yerine mesleğin esaslarına uygun olarak belirlenmiş, mesleki yeterliliği esas alan ilkeli ve istikrarlı politikalar izlenmelidir.

- Eğitim sendikalarının her fırsatta öğretmeni maddi sorunlarla boğuşan meslek grubu olarak kamuoyuna yansıtması mesleğin saygınlığını olumsuz yönde etkilemektedir. Sendikalar bu tutumlarından vazgeçmeli ve eğitim-öğretim sürecinde öğretmene nasıl bir rol verildiği, bürokratik karar alma sürecinde öğretmenin otonomisine ne derece yer verildiği ve öğretmenin niteliğinin ne olması gerektiği gibi konularda daha aktif rol almalıdırlar (Özoğlu, 2010; 34).
- Siyasi, sosyal ve ekonomik değişmelere bağlı olarak ortaya çıkan öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla uygulamaya konan öğretmenlik sertifikası gibi programlara öğrenci alımında başvurular iyi değerlendirilmeli; öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği özelliklere sahip, lisans öğrenimlerinde başarılı, mesleğe güdülenmiş adaylar arasından, belirli ölçütlere göre seçilenlerin alınmasına ayrı bir özen gösterilmelidir (Sözer, 1991; 106).

5.2.3. Coğrafya Ders Kitaplarına İlişkin Öneriler

- Coğrafya ders kitapları, hedef kitleyi oluşturan yaş grubuna uygun olmalıdır.
- Kitaplar, öğretim programının bütününe kapsamakla beraber, deneysel ve program dışı etkinliklere de yer verir nitelikte olmalı ve bireysel gelişime yardımcı olacak şekilde ödev ve etkinlikler içermeli, öğretmen ve öğrencilere diğer derslerle bağlantı kurabilecekleri konu ve proje önerileri içermeli, disiplinler arası geçişlere imkân sağlamalıdır.
- Gerçekleri yansıtmalı, olayları doğru şekilde sunmalı, geçmişe ilişkin yorumları çok perspektifli sunmalı ve farklı görüşleri savunan kaynaklara da yer vermelidir.
- Öğrencinin dil kullanımına ilişkin yetenekleriyle birlikte ve kavramsal dağarcıklarını da geliştirmelidir.
- İçerdiği metinlerin içeriği, yazı karakterleri, görsel malzemesi ile kısaca tasarım açısından ilgi çekici olmalıdır.
- Görsel araçların (harita, fotoğraf, tablo, şekil, şema vb.) baskıları, açık, net, estetik ve anlaşılır olmalı ve kullanılan renkler, dikkat çekme, ilgiyi odaklama, zıtlık oluşturma

amaçlarına hizmet edecek şekilde kullanılmalıdır. Görsel malzemeler sadece dekorasyon amaçlı olmamalı, işlevsel olarak da kullanılabilir nitelikte olmalıdır.

- Edebî ve akademik eserlere olduğu kadar multi-medya ve bilişim teknolojilerinin ürünlerine de atıflarda bulunmalıdır.
- Konular mümkün olduğunca hayatla bağlantılı olarak işlenmelidir.
- Açıklanması gerekli kelime ve terimleri belirten kapsamlı alfabetik bir sözlüğe yer verilmelidir. Ancak bu sözlük Türk Dil Kurumundan birebir alınarak kullanılmamalıdır.
- Hazırlık soruları, ön bilgilerin gözden geçirilmesi ve yeni öğrenmelere ilgi çekici merak uyandırıcı nitelikte olası gerekmektedir.
- Sayfadaki dolu ve boş alanlar uygun olarak düzenlenmelidir.
- Baskı kalitesi yüksek, baskı net ve temiz olmalı; kitaplar daha kaliteli kâğıda basılmalıdır. Sayfaların daha rahat açılabilmesi için sayfalar oval kesilmeli ve sayfaların dağılmaması için cilt payı bırakılmalıdır.
- Ders kitaplarının kapağında bulunan görseller kitabın içeriğini yansıtmalıdır.
- Ders kitaplarında Coğrafya Öğretim Programı'na ek olarak kitapta yer alan bilgiler ile farklı konulara ilişkin bilgilerin yer aldığı CD verilmelidir.
- Ders kitabında öğrencilerin yapacağı çalışmaların (ders içi ve ders dışı etkinlik, internet araştırması, arazi çalışması vb.) adımları ayrıntılı bir şekilde verilmelidir.
- Ders kitabında bölüm sonunda bölümün özeti niteliğinde uygulama çalışmalara yer verilmelidir.
- Ders kitabında ölçme ve değerlendirme sorularında süreç ve sonuç yönüyle değerlendirmeyi ön plana çıkaran çalışmalara yer verilmelidir. Sorularda görsellere de yer verilmelidir. CBS ve harita kullanmayı gerektiren sorulara daha fazla yer verilmelidir.

- Ölçme ve değerlendirme çalışmalarında özellikle proje görevi ve performans ödevi çalışmalar için ilave okuma kaynaklarına yer verilmelidir.
- Performans görevi ve proje ödevleri uygulanabilir nitelikte olmalı ve bu çalışmaların her birinin nasıl yapılacağı ve değerlendirileceği konusunda detaylı açıklamalara yer verilmelidir.
- Eğitim ve öğretim süreçlerinin öğrencilere daha etkin bir şekilde kazandırılabilmesi ve öğrencinin kat ettiği aşamayı değerlendirmede kaynak oluşturmak üzere öğrenci çalışma kitabı hazırlanmalıdır.
- Öğrenci çalışma kitabı, ders kitabı ve yavaş ve hızlı öğrenen öğrenciler için ilave etkinlik çalışmalarının yer aldığı öğretmen kılavuz kitabı yazılmalıdır.
- Ders kitapları kaynak bir kitaptan ziyade öğrenci ve öğretmenlere rehber kitap olacak şekilde tasarlanmalı ve çizilmelidir.
- Öğretim programına uygun olarak ders kitabı yazımının yanında öğretim programında yer alan beceri, değer ve kavramlara yönelik yardımcı öğretim materyalleri geliştirilmelidir. Ayrıca öğretim programında yer alan öğrenme alanlarına uygun olarak yazılmış tematik yardımcı kaynaklar da yazılmalıdır.
- Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığınca hazırlanarak uygulanmaya konmuş ders kitapları yazım yönetmeliğinin olması tek başına yeterli değildir. Önceki yıllarda olduğu gibi (bakınız Ek- 5, 6, 7, 8) her dersin özelliğine uygun olarak yazılması gereken ders kitaplarına yönelik yönergeler çıkarılmalıdır. Bu yönergede öğretmen, öğrenci, akademisyen ve bu alanda çalışan sivil toplum kuruluşlarının görüşleri yansıtılmalıdır.
- Türkiye'nin Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası, Türkiye Coğrafyası ve Ülkeler Coğrafyası ders kitaplarında Evliya Celebi, Mehmet Âşık, Lady Montagu, Ogier Ggiselin de Busbeq gibi yazarlar tarafından kaleme alınmış seyahatnamelere, Refik Halit Karay'ın yazdığı Memleket Hikâyeleri gibi hikâyelere, tahrir defterleri ve salnamelere yer

verilecek şekilde içerik, görseller, etkinlikler, ölçme ve değerlendirme araçlarına yer verilmelidir.

- Türkiye'nin Beşerî ve Ekonomik Coğrafyası ders kitaplarında üretimi yapılan ürünlerin üretim miktarlarını gösteren veriler ile bu ürünlerin yetiştirme tarzı veya çıkarıldığı yerlere ilişkin didaktik bilgilerin yer aldığı çalışmalar bırakılmalıdır. Bunların yerine ülke ekonomisinde önem arz ederek gelecekte ve bugün katma değer yaratacak stratejik ürünlere dayalı öğretim yapmaya olanak sağlayacak kitaplar yazılmalıdır. Ayrıca öğretim programına ekonomiye ilişkin temel bilgilere yönelik kazanımlar ilave edilmeli ve bu kazanımlara ilişkin temel bilgiler ders kitaplarında yer almalıdır.

Günümüz dünyasında öğrenci ve öğretmenler için iyi bir ders kitabı en önemli kaynak olmasa bile öğretmenlere güncel, doğru, ilgili ve çok çeşitli bilgileri sağladığı ve öğrencileri motive eden ve merak uyandıran içerikleri sunduğu için değerli bir kaynaktır.

İyi bir ders kitabı öğretim programı ve umuyorum ki yakın gelecekte katılımcı bir anlayış ile geliştirilecek olan ulusal coğrafya öğretim standartlarının izin verdiği ölçüde öğrenci ve öğretmenlere bir ya da daha fazla yollar önermelidir. Ayrıca öğretmenlere kişisel gelişimlerine katkı sağlayarak ve onların ihtiyaçları ile alakalı şeyleri elde etmelerine fırsat verecek alan çalışmalarını destekleyici nitelikte materyalleri sunmalıdır. Böylelikle öğretmenlerin ders hazırlamaya ayırdıkları zamanı tasarruf ettirerek onların enerjilerini öğretmenin değerli ve heyecan verici yönleri için harcamalarına fırsat verecektir. Bu şekilde öğretmenlerin kişisel heyecan ve deneyimlerini canlı tutarak bilgi canlı tutarak öğrencilerin konuyu anlamalarına yardımcı olabilecektir.

- İyi yapılandırılmış bir ders kitabı kendi disiplinini ortaya koymalıdır. Öğrencilere nereye gittiklerini ve kendilerinden ne beklendiğini bilebilmelerine olanak vermelidir. Bu durum öğrencilerin konuya ilgilerini ve kendilerine güvenlerini artırmalıdır.
- Günümüzde ve gelecekte öğretmen ve öğrencilerin beklendiklerini karşılayabilecek nitelikte coğrafya ders kitaplarının yazılabilmesi için David Waugh (2000) tarafında tartışmaya açılan şu sorulara cevap aramak fayda getirecektir.

1. Aşağıda yer alan Ders kitaplarının ana amacı kaynaklara ve güncel bilgileri sunmak mı yoksa öğrencilere keşfetmeleri ve sorgulamaları için izin vermeli midir? Bir kitap için her ikisi de mümkün müdür?
2. Ne ölçüye kadar kitap yapılandırılırken kendi yaklaşımında ya da daha tercih edilebilir daha açık uçlu stilde olmalı?
3. Öğretmenler tek bir kitaba ya da bir kitap serisine kendi öğretim programları için güvenmeli midir? Eğer değilse gerçekçi ve ekonomik alternatifler nelerdir?
4. Bir ders kitabı nasıl desteklenebilir ve medyanın diğer formlarıyla nasıl bütünleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- ACUN, F. (2001) Seyyah Söylemi ve Trabzon'a Gelen Yabancı Seyyahlar, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu* (3-5 Mayıs 2001), Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları: 12, Trabzon.
- ADIVAR, A. (Nisan 1948). Bir asır evvel bugün Dârümuallimîn, *Yeni Bilgi*, Sayı 11, İstanbul.
- AKENGİN, H. ve KAYALI, H. (2003). Üniversite dördüncü sınıf öğrencilerinin coğrafya bilgilerinin kalıcılığı üzerine bazı değişkenlerin etkileri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 8, 83-106, İstanbul.
- AKKAN, E. (1994). *Liseler İçin Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre Coğrafya 1*, Ankara: Üner Yayınları.
- AKKAN, E. (1995). *Liseler İçin Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre Coğrafya 2*, Ankara: Üner Yayınları.
- AKPINAR, B. (2009). Eğitim Programlarının Tarihi Gelişimi, *Çağdaş Eğitim Dergisi*, Yıl 34, Sayı 364, Ankara.
- AKYOL, H. İ. ve ARDA, A. M. (1940). *Umumî Coğrafya*, Üçüncü ve Tadilatlı Tabı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- AKYOL, H. İ. (1951). *Umumî Coğrafya*, Üçüncü ve Tadilatlı Tabı, İstanbul: Sucuoğlu Matbaası.
- AKYÜZ, Y. (1978). *Türkiye'de Öğretmenlerin Toplumsal Değişmedeki Etkileri (1848-1940)*, Ankara.
- AKYÜZ, Y. (1987). *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi yayınları.
- AKYÜZ, Y. (1999). *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul: Alfa Yayın Dağıtım.
- AKYÜZ, Y. (2001). *Türk Eğitim Tarihi*, İstanbul: Alfa Yayınları.
- ALADAĞ, C. (2003). *Orta Öğretimde Coğrafya Öğretmeni Profili ve Öğretmen Görüşleri Işığında Müfredat Değerlendirilmesi (Konya İli Örneği)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora tezi, Konya.
- ÂLİM, M. (2003). *Dokuzuncu Sınıf Coğrafya Öğretim Programının Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- ALKAN, H., SEZER, M., KÖROĞLU, H., ÖZÇELİK, A.Z. (1998). Matematik Öğretiminde Yararlanılan Ders Kitapları, *KTÜ III. Ulusal Fen Bilimleri Eğitimi Sempozyumu*, 22-25 Eylül, Trabzon.

- ALKAN, C. (1976). *Eğitim Teknolojisi*, Ankara: Aşama Matbaacılık Sanayi.
- ALLEN, Edward D. (1971) *Training of Teachers, The Encyclopedia of Education*. New York: The Macmillan Company and Free Press,
- ALPAN, G. (2004). *Ders Kitaplarındaki Grafik Tasarımının Öğrenci Başarısına ve Derse İlişkin Tutumlarına Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ALPAN, G. (2008). Ders Kitaplarındaki Metin Tasarımı, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, Kış 2008, 6 (1), 107-134, Ankara.
- ALTUNYA, N. (2000). *Eğitimde Geleceğe Bakış*, Ankara: Uygun Basım.
- ALTUNYA, N. (2006). *Gazi Eğitim Enstitüsü*, Ankara: Gazi Üniversitesi Yayını.
- Anadolu'da yeni maarif teşkilatında gayeler. (14 Kânunuevvel 1922). *Akşam*.
- ARAS, S. ve ÇALIŞKAN, V. (2002). *Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- ARI, R. ve Saban, A. (2000). *Sınıf Yönetimi*, Ankara: Mikro Yayıncılık.
- ARSLAN, N. (1996). *Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre Coğrafya I*, İstanbul: Serhat Yayın ve Anonim Şirketi.
- ARTVİNLİ, E. (2008). *2005 Yılı 9. Sınıf Coğrafya Öğretim Programı: Öğretmenler Açısından Uygulanabilirlik Düzeyi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- ARTVİNLİ, E. (2011). *Coğrafya'da Öğretmen Eğitimi, Hizmet Öncesi ve Hizmet İçi Eğitim İhtiyaç Analizi*, Ankara: Pegem A Akademi.
- ARTVİNLİ, E. (2009). Coğrafya Derslerini Yapılandırmak: Aksiyon Araştırmasına Dayalı Bir Ders Tasarımı, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 21, Sayfa 184-218, Ankara.
- ARTVİNLİ, E. (2010). Coğrafya Programının Öngördüğü Coğrafi Becerilere 9. Sınıf Coğrafya Ders Kitabında Erişi Düzeyi, *Erzincan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1, Ankara.
- ASLAN, E. (2010). Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Ders Kitapları, *Eğitim ve Bilim*, Cilt 35, Sayı 158, Ankara.
- ASLAN, İ. (2005). *Ortaöğretim 9. Sınıf Coğrafya Ders Kitaplarının Eğitim Öğretime Uygunluğunun Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- ATAY, D. (2003). *Öğretmen Eğitiminin Değişen Yüzü*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.

- ATUF, N. (1932). *Türkiye Maarif Tarihi (Bir Deneme)*. cilt 1, İstanbul: A. Halit Kitaphanesi.
- AYAS, N. (1948). *Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi-Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Ankara.
- AYDIN, C. ve AYDIN, M. (1994). *Liseler İçin Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre Türkiye Coğrafyası I (Fiziki)*. İstanbul: Doğan Yayıncılık.
- AYDIN, C. ve AYDIN, M. (1994). *Liseler İçin Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası II*, İstanbul: Doğan Yayıncılık.
- AYDIN, C. (1993). *Liseler İçin Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre Türkiye'nin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası I*. İstanbul: Doğan Yayıncılık.
- AYDIN, İ. (2001). *Osmanlıdan Günümüze Tarih Ders Kitapları*. Ankara: Eğitim-Sen Yayınları.
- AYDIN, F. (2011). Coğrafya Öğretiminde İşbirlikli Öğrenme. *Kuramdan Uygulamaya Yapılandırmacı Öğrenme Coğrafya Öğretimi*. Bursa: MKM Yayıncılık.
- AYDIN, F. (2012). Sosyal Bilimler Lisesi Öğrencilerinin Coğrafya Dersinin Öğretimine Yönelik Görüşleri, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, Cilt 20, No: 13, Sayfa 1035-1050, Kastamonu.
- BAKAÇ, M. (2000). Fen Eğitiminde Başarının Artırılmasında Amaçların Önemi. *Milli Eğitim Dergisi*. Sayı 147, Ankara.
- BAKİ, A. (2009). Türkiye'de Alan Öğretmeni Yetiştirmede Programlarının ve Politikalarının Değerlendirilmesi, *Eğitimde Yansımalar: IX Türkiye'nin Öğretmen Yetiştirme Çıkmazı Ulusal Sempozyumu 12-13 Kasım 2009*, Ankara: Evren Yayıncılık ve Basım San. Tic. A.Ş.
- BALCI, A. (2002). Coğrafya Eğitiminde Ölçme ve Değerlendirme Üzerine Bir Örnek Çalışma, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 5, Sayfa 35-51, İstanbul.
- BALKIR, S. E. (1974). *Dipten Gelen Ses: Arifiye Köy Enstitüsü.*, İstanbul: Hür Yayınevi.
- BALTACI, C. (1976). *XV-XVI Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul.
- BARKAN, Ö.L. (1940). Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*. İstanbul.
- BAŞGÖZ, İ. (1995). *Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk: Sorunlar, Çözüm Aramaları, Uygulamalar*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BAYKAL, A. (2009). Türkiye'de alan Öğretmeni Yetiştirmede Programlarının ve Politikalarının Değerlendirilmesi, *Eğitimde Yansımalar: IX Türkiye'nin Öğretmen Yetiştirme Çıkmazı Ulusal Sempozyumu 12-13 Kasım 2009*, Ankara:

Evren Yayıncılık ve Basım San. Tic. A.Ş..

BEDNARZ, S. W. (2002). *Using action research to implement the national geography standards: Teachers as researchers*, *Journal of Geography*, 101(3), 103-111, USA.

BEKMEZCİ, B. ve ÜNLÜ, M. (2007). Coğrafya Öğretiminde Grupla Çalışmanın Öğrenci Başarısına Etkisi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 16, Sayfa 53-64, İstanbul.

BİLGİLİ, M. (2012). Fransa’da Coğrafya Ders Kitaplarında Fiziki Coğrafya Konularının İşlenişi, Uygulanan Alıştırmalar, Etkinlikler ve Özellikleri, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 25, Ocak 2012, Sayfa 256-273, İstanbul.

Bir Maarifperverin Taltifi. Maarif Nişanı. (5 Temmuz 1922). *Hakimiyet-i Milliye*.

ÇAKMAKÇIOĞLU, A. (1964). *Ders Kitaplarını Nasıl Kullanalım*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayın Müdürlüğü.

CAMPBELL, J. B. (2007). GloVis as a resource for teaching geographic content and Concepts, *Journal of Geography*, 106(6), 239-251, USA.

ÇANKAYA, A. (1954). *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, C.1, Ankara.

CİCİOĞLU, H. (1985). *Türkiye Cumhuriyeti 'nde İlk ve Ortaöğretim*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

CLEMENT, J.P; *Parents-Essential to an Effective Curriculum*,
www.bul.sagepub.com/cgi/content/abstract/64/432/56. Erişim tarihi 17.07.2009

ÇOMAK, N. ve GÜNCEGÖRÜ, B. (2012). Coğrafya Dersi Öğretim Programının Kazanım Saatlerine Göre Değerlendirilmesi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 26, Sayfa 287-301, İstanbul.

COŞKUN, M. (2000). *Coğrafya Dersinde Öğretim Süreçlerinin Öğrenci Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

COŞKUN, M. (2011). Coğrafya Öğretiminde Proje Tabanlı Öğrenme, *Kuramdan Uygulamaya Yapılandırmacı Öğrenme Coğrafya Öğretimi*, Bursa: MKM Yayıncılık.

COŞKUN, O. (2002). *Polis Eğitim Kurumlarında Okutulan İnkılâp Tarihi Ders Kitaplarının İçerik Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

DARKOT, B. (1975). *Lise: III Türkiye Coğrafyası*, Yirmi İkinci Basım, İstanbul: Kanaat Yayınları.

DARKOT, B. (1969). *Lise: III Türkiye Coğrafyası*, On Altıncı Basım, İstanbul: Kanaat Yayınları.

- DARKOT, B. (1951). *Lise III Türkiye Coğrafyası*. İstanbul: Okul Kitapları Türk LTD. Şirketi.
- Dârümuallimin salonunda münakaşalı konferans. (21 Kanunusani 1923). *Akşam*
- DB (2011). *Türkiye’de Temel Eğitimde Kalite ve Eşitliğin Geliştirilmesi: Zorluklar ve Seçenekler Raporu*, 54131-TR, Ankara: Dünya Bankası Yayınları.
- DEMİRALP, N. (2007). Coğrafya eğitiminde materyaller ve 2005 Coğrafya Dersi Öğretim Programı, *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 15(1), 373-384, Kastamonu.
- DEMİRCİ, A. (2003) Ders Kitapları ve Kitap Setlerinin Öğrenci Merkezli Eğitim Açısından Coğrafya Öğretimindeki Rolünün ABD’deki Örnekleri Yönünden Değerlendirilmesi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 7, Ocak 2003, s. 82-106, İstanbul.
- DEMİRCİ, A. (2006). Coğrafya Öğretiminde Coğrafi Sorgulama Becerisinin Geliştirilmesi ve Kullanımı, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 14, Temmuz 2006, s. 61-80, İstanbul.
- DEMİRCİ, A. (2010). Coğrafyayı Yeniden Keşfetmek?, *Coğrafya Öğretiminde Yöntem ve Yaklaşımlar*, İkinci Baskı, İstanbul: Aktif Yayınevi.
- DEMİREL, Ö. (2009). *Öğretme Sanatı*. 14. Baskı. Ankara: Pegem A Akademi Yayınları.
- DEMİRKAYA, H. ve TOMAL, N. (2002). Lise Coğrafya Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi ve Sorunlara Yönelik Çözüm Önerileri, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 5, 2002, s. 152-169, İstanbul.
- DEMİRKAYA, H. (2011). Coğrafya Öğretiminde 4 Mat Öğrenme Yaklaşımı, *Kuramdan Uygulamaya Coğrafya Öğretimi*, Bursa: MKM Yayıncılık.
- Demokrat Parti. (1946). *Demokrat Parti Tüzük ve Programı*, Ankara.
- DEVİRİMCİ, A. ve UTKU, M. (1954). *Ülkeler Coğrafyası, Lise Kitapları: Sınıf: II*, İstanbul: Ders Kitapları Türk Ltd. Şti.
- DİLAVER, H. (1994). *Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme ve İstihdam Şartları*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- DOĞANAY, H; ZAMAN, S; ÂLİM, M (2001). Ortaöğretim Coğrafya Öğretiminde Klasik Ders Materyali Ve Coğrafya Öğretmenlerinin Bunlardan Yararlanma Sıklığı, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Sayı: 6, Konya.
- DOĞANAY, H. (2012). Kuruluşunun 55. Yıldönümünde Atatürk Üniversitesi’nde Coğrafya Araştırmaları ve Eğitimi, *Doğu Coğrafya Dergisi*, Temmuz, Sayı 28 Erzurum.

- DOĞANAY, H. (1989). Coğrafya ve Liselerimizde Coğrafya Öğretim Programları, *Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, Ankara.
- DUMAN, T. (1991). *Türkiye’de Orta öğretime Öğretmen Yetiştirme*, Araştırma ve İnceleme Dizisi No: 20, İstanbul: MEB Yayınları, Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi.
- DURAN, S. F. (1938). *Lise Kitapları: Sınıf III Türkiye Coğrafyası*, İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- DÜNDAR, C. (2008). *Köy Enstitüleri*, Ankara: İmge Kitabevi.
- EKİZ, D. (2006). *Öğretmen Eğitimi ve Öğretimde Yaklaşımlar*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- EMECEN, F. M (1991). *Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri*, Tarih ve Sosyoloji Semineri, 28-29 Mayıs 1990, Bildiriler, İstanbul.
- ENGİN, O. A. (2007). *Eğitim Bilimine Giriş: Temel Kavramlar*; Editör: Zuhâl Cafoğlu, Ankara: Grafiker Yayıncılık.
- ENGİN, İ; AKBAŞ, Y; GENÇTÜRK, E. (2003). I. Coğrafya Kongresinden Günümüze Liselerimizde Müfredat Programlarındaki Değişimler, *Millî Eğitim Dergisi*, Sayı 157, Ankara.
- ERDOĞAN, F. (1999). *Türkiye’de 1996-1998 Yıllarında Yayımlanmış Telif Çocuk Kitaplarının İçerik Analizi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ERİNÇ, S. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Türkiye’de Coğrafya*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- ERİNÇ, S. ve ÖNGÖR, S. (1975). *Ülkeler Coğrafyası*. Birinci Basılış. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- ERİNÇ, S. ve ÖNGÖR, S. (1983). *Ülkeler Coğrafyası*. Dokuzuncu Basılış. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- ERİNÇ, S. ve ÖNGÖR, S. (1963). *Ülkeler Coğrafyası*, Lise II. İstanbul: Güven Yayımevi.
- ERİNÇ, S. ve ÖNGÖR, S. (1954). *Ülkeler Coğrafyası*, Lise: II. İstanbul: Kanaat Yayınları.
- ERİNÇ, S. (2003). *Lise Coğrafya Ders Kitabı*. İstanbul: Altın Kitaplar.
- ERİNÇ, S. ve ÖNGÖR, S. (1958). *Genel Coğrafya*. İstanbul: Kanaat Yayınları.
- ERİNÇ, S. ve ÖNGÖR, S. (1953). *Genel Coğrafya*. Lise: I, İstanbul: Kanaat Yayınları.

- ERİNÇ, S. ve ÖNGÖR, S. (1981). *Genel Coğrafya*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- ERİNÇ, S. ve ÖNGÖR, S. (1984). *Genel Coğrafya*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- ERİNÇ, S. (1946). *Genel Coğrafya Bilgileri*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- ERİNÇ, S. ve ÖNGÖR, S. (1963). *Türkiye Coğrafyası*. İstanbul: Güven Basım ve Yayınevi.
- ERDEN, M. (1998). *Eğitimde Program Değerlendirme*, 3. Baskı, Ankara: Anı Yayıncılık.
- ERGÜN, M. (1987). Çağdaş Gelişmeler Işığında Türkiye'de Eğitim Fakültelerinin Yeri ve Rolü, Uluslar arası Özel Sayı 2, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Ankara.
- ERGÜN, M. (1982). *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Ankara.
- ERSOY, N. (1966). Enstitünün 40. Yılına Açarken, *Eğitim Dünyası*, Yıl 5, Ankara.
- ESMERTAŞ, S. (2000). *İlköğretim 4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabının Değerlendirilmesi (Mersin ilinde Bir Araştırma)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- EŞME, İ. (2003). *Yüksek Öğretmen Okulları*. İstanbul: Bilgi-Başarı Yayınevi.
- EURYDICE (2006). *Quality Assurance in Teacher Education in Europe*. European Unit, Brussel.
- FEISTRITZER.C. E. (1984). *The Making of a Teacher: A report on Teacher Education and Certification*. National Center of Education Information. Washington.
- GARİPAĞAOĞLU, N. (2001). Gezi-Gözlem Metodunun Coğrafya Eğitimi ve Öğretimindeki Rolü, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 3, Cilt 2, Sayfa 13-30, İstanbul.
- Gazi Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü (1931). *Teşkilat ve Programlar*, Ankara.
- Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü (1941). *Müfredat Programı*, Ankara
- GEÇİT, Y. (2008). *Cumhuriyetten Günümüze (1923–2005) Lise Coğrafya Müfredat Programının Öğretim Programının İncelenmesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- GEDİKOĞLU, Ş. (1949). *Niçin Eğitim Kurşları ve Köy Enstitüleri?*, Ankara.
- GEDİKOĞLU, Ş. (1971). *Evreleri, Getirdikleri ve Yankalarıyla Köy Enstitüleri*, Ankara.

- GÖKÇE, N. (2009). Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmede Coğrafya Eğitiminin Sorunlar ve Öneriler, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9 (2), Bahar, 721-768, İstanbul.
- GRAVES, N, MURPHY, B. (2000). *Research into Geography Textbooks, Reflective Practice in Geography Teaching*, pp. 228-237, Kent, A., (Ed), London: Paul Chapman Publishing Ltd, .
- GRAVES, N. (2001) *School Textbook Research: The Case of Geography 1800-2000, The Study of School Textbooks*, London Institute of Education, London.
- GÜÇER, B. (1949). *Devletler Coğrafyası*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- GÜLTEPE, A. ve diğerleri. (2009). *Ortaöğretim Coğrafya 12*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- GÜLTEPE, A. ve diğerleri. (2007). *Ortaöğretim Coğrafya 11*, Devlet Kitapları, Birinci Baskı, Ankara: Evren Yayıncılık A.Ş.
- GÜMÜŞ, N. (1993). *Orta Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- GÜMÜŞ, N. (2004). 1941’den Günümüze Türkiye’de Ortaöğretim Coğrafya Öğretim Programlarında Değişiklikler, *I. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi* (15-17 Mayıs 2003 İzmir), Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- GÜNGÖRDÜ, E. (2002). *Eğitim Fakülteleri için Coğrafyada Öğretim Yöntemleri, İlkeler ve Uygulamalar*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- GÜRSOY, A. (1992). *Türkiye’de Ortaöğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- HARRIS, B. (1989). *In-Service Education For Staff Development*. London: Allyn and Bacon Inc,.
- HATABAY, N. (1964). *Ticaret Liselerinin İkinci Sınıfları İçin Genel Ekonomik Coğrafya*, İstanbul: Üstün Eserler Neşriyatevi.
- HEALEY, M. (2003). *Promoting lifelong professional development in geography education: international perspectives on developing the scholarship of teaching in higher education in the twenty-first century*, *The Professional Geographer*, 55(1), 1-17, USA.
- <http://e-kutuphane.egitimsen.org.tr/pdf/4217.pdf/09/03/2011>
- İHSANOĞLU, E. (1990). Dârülfünûn Tarihçesine Giriş-İlk İki Teşebbüs, *Bellekten*, C. LIV, Sayı:210, Ankara.
- İlk Muallim Mektepleri. (18 Temmuz 1932). *Cumhuriyet*

- İNCEKARA, S. ve KARATEPE, A. (Ocak 2010) Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Yeni Program Temelinde Ders Kitaplarına Yönelik Düşünceleri, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 21, s. 46-64, İstanbul.
- İZBIRAK, R. (1987). *Coğrafya I*. Üçüncü Baskı. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- İZBIRAK, R. (1985). *Coğrafya II*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- İZBIRAK, R. (1987). *Coğrafya III*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- KAPTAN, A.Y ve KAPTAN, S. (2005) Ders Kitaplarındaki Tasarım Sorunları ve Öğrencilerin Öğrenme Düzeyine Etkisi, *Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı 19, sayfa 59-66, Samsun.
- KARABAĞ, S. ve ŞAHİN, S. (2007). *Kuram ve Uygulamada Coğrafya Eğitimi*, Ankara: Gazi Kitapevi.
- KARABAĞ, S. (2010). Tarihsel Süreçte Coğrafya Dersi Öğretim Programlarının Gelişimi, *Coğrafya Eğitiminde Kavram ve Değişmeler*, Ankara: Pegem Akademi.
- KARAKUŞ, U. (2012). Coğrafya Eğitimi İçin Önemli Bir Kaynak: Birinci Türk Coğrafya Kongresi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 25, Sayfa 198-212, İstanbul.
- KARAMAN, Ü. (1984). Amaç Yapı ve Yönetim Süreçleri Açısından İsvç Eğitim Sistemi, *Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 17: 1-2, Ankara.
- KAVCAR, C. (1987). *Öğretmen Yetiştiren Yüksek Öğretmen Kurumlarının Dünü-Bugünü-Geleceği Sempozyumu*, Ankara.
- KAYA, N. (2009). Cumhuriyet Dönemi Eğitimcilerinden İhsan Sungu ve Coğrafya Eğitimine Katkıları, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt 12, Sayı 22, Balıkesir.
- KAYA, Z. (2002). *Uzaktan Eğitim*, Ankara: Pegem A. Yayıncılık.
- KAYA, Z. (2009). Eğitim Araçları ve Donatım Merkezlerinin İlköğretim Programlarına Yönelik Araç Gereksinimi, *VIII. Eğitim Bilimleri Kongresi Bildirileri*, Trabzon, Karadeniz Teknik Üniversitesi Fatih Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü, Trabzon.
- KAYABAŞI, B. (2003). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitapları ile İlgili Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri (Sakarya İli Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- KAPLAN, G. (2005). *Cumhuriyetten Günümüze Ortaöğretim Coğrafya Dersi Öğretim Programlarındaki Değişimlerin Karşılaştırmalı Olarak Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- KAYAN, İ. (2000). Türkiye Üniversitelerinde Coğrafya Eğitimi, *Ege Coğrafya Dergisi*, 11, 7- 22, İzmir.
- KELEŞ, E. (2001). *Fizik ders kitaplarını değerlendirme ölçeği*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.
- KILIÇ, S. (1999). *İlköğretim 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına ilişkin Sınıf Öğretmenlerinin ve Müfettişlerin Görüşleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KIYICI, F. (2003). *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında İçeriğin Hazırlanması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı, Erzurum.
- KİRMAN, J. M. (2007). *Aesthetics in geography: Ideas for teaching geography using poetry*, *Journal of Geography*, 106(5), 207-214, USA.
- KIZILÇAOĞLU, A. (2003). Orta Öğretim Coğrafya Ders Kitapları Değerlendirme Ölçütleri, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 8, İstanbul.
- KOÇER, H. A. (1931). *İlkokul Öğretmenin Yetiştirilmesi, Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, İstanbul.
- KOÇER, H. A. (1997). *Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848-1967)*, Ankara.
- KOÇER, H. A. (1974). Türkiye’de Köy Eğitim ve Öğretimi, *A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi*, VII/1-4, Ankara.
- KOÇMAN, A. (1999). Cumhuriyet Döneminde Yüksek Öğretim Kurumlarında Coğrafya Öğretimi Ve Sorunları, *Ege Coğrafya Dergisi*, 10, 1-14, İzmir.
- KOÇMAN, A., & SUTGIBI, S. (2004). Geographical education and training at Turkish universities. *International Research in Geographical and Environmental Education*, 13(1), 97-102. England.
- KODAMAN, B. (1988). *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 2. Baskı, Ankara.
- KORKMAZ, M. (2006). *Ortaöğretim 9. Sınıf Tarih Ders Kitaplarının Niteliği Hakkında Öğretmen ve Öğrenci Görüşlerinin Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- KÖSEOĞLU, İ. ve ÜNLÜ, M. (2006). Coğrafya Dersinde Drama Tekniğinin Öğrenci Başarısına Etkisi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, 13, İstanbul.

- KULANTAŞ, N. (2007). *4. ve 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Kullanılan Öğrenci Ders ve Çalışma Kitapları İle Öğretmen Kılavuz Kitaplarının, Öğretmen, Öğrenci ve Veli Görüşlerine Göre Değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- KÜÇÜKAHMET, L. (1993). *Öğretmen Yetiştirme*. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.
- KÜÇÜKAHMET, L. (1976). *İngiltere'de ki Öğretmen Yetiştirme: Bir Örnek Olay: Londra Üniversitesi Chelsa Koleji, Onuncu yıla armağan: 1965- 1975,* Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 8: 58, Ankara.
- Kültür Bakanlığı. (1993). *Millî Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçler: Hasan Ali Yücel,* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Maarif Düsturu I, (10 Şubat 1927). *Maarif Vekâleti Mecmuası*. 567–569, Ankara
- Maarif Haberleri. (26 Temmuz 1922). *Hakimiyet-i Milliye*.
- Maarif Haberleri. (4 Temmuz 1922). *Hâkimiyet-i Milliye*.
- Maarif Vekili Vehbi Bey ile Mülakat. (4 Şubat 1922), *İkdam*.
- Maarif Vekâleti (1340). *İbtidai Darülmualimin ve Darülmualimatlara Mahsus Müfredat Programı*. İstanbul.
- Maarif Vekâleti (1927). *Köy Muallim Mektepleri Müfredat Programı*. İstanbul.
- MAASKE, R. (1956). *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Hakkında Rapor*. Ankara: Maarif Basımevi.
- Muallim Maaşları Nizamnamesi. (23 Şubat 1923). *Akşam*.
- MEB. (1974). *Dokuzuncu Milli Eğitim Şurası: 24 Haziran-4 Temmuz 1974,* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB (1948). *Çocuk Gelişiminin Ana Çizgileri*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi,
- MEB. (2011). *On Sekizinci Milli Eğitim Şurası, Eğitimde 2023 Vizyonu, Görüşmeler Raporlar ve Kararlar. II. Cilt, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı,* Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- MEB. (1991). *Dördüncü Maarif Şurası*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- MEB. (1993). *Millî Eğitim Bakanlığı İle Eğitim Fakülteleri Arasında Öğretmen Yetiştirme Toplantısı: 30 Nisan-2 Mayıs 1993*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- MEB. (1996). *Onbeşinci Millî Eğitim Şurası*. İstanbul Millî Eğitim Basımevi, İstanbul.
- MEB (1962). *Yedinci Milli Eğitim Şurası*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

MEDNICK, F; *Curriculum Theories*. www.cnx.org/content/m13293/latest. Erişim tarihi: 17.09.2009

Milli Eğitim Bakanlığı. (1969). *Öğretmen Okulları Yıllığı 1968-69.*, İstanbul: MEB yayınevi.

Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanı (Ö. Okutan) ile Ders Geçme ve Kredi Düzeni Uygulaması Konusunda Yapılan Röportaj, 20 Eylül 1992. *Sabah Gazetesi*, s.10.

Maarif Vekâleti. (1930). *Muallim Mektebi Talimatnamesi*, madde 62, Ankara.

Newton, C. ve Tarrant,T. (1992). *Managing Change In Schools. A Practical Handbook*. Routledge, London.

MEB (1982). *On Birinci Millî Eğitim Şurası*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi.

MEB (1981). *Onuncu Millî Eğitim Şurası*. Ankara: Millî Eğitim Basımevi

MEB (1972). *Orta Öğretim Programında Yönelmeler 1924–1970*. İstanbul.

MEB (1946). *Üçüncü Millî Eğitim Şurası*. Ankara: MEB yayınevi.

MEB (2011), *Ortaöğretim Coğrafya 10*. Devlet Kitapları, Birinci Baskı, İstanbul: İhlâs Gazetecilik A.Ş.

MEB. (2005). *Coğrafya Dersi Öğretim Programı*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.

MEB. (2006). *Coğrafya 10*. 1. Baskı. Devlet Kitapları, Ankara.

MEB. (2006). *Coğrafya 9*. 1. Baskı. Devlet Kitapları, Ankara.

MEB. (1999). *Coğrafya 1*. Ankara:Milli Eğitim Basımevi.

MEB. (1987). *Lise Müfredat Programı*. T.C. Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.

MEB. (1942). *Tebliğler Dergisi*. 20 Nisan 1942, Cilt: 4, Say: 168, Ankara.

MEB (1942). *Tebliğler Dergisi*. Tarih: 16 Mart 1942, Cilt: 4, Say: 163, Ankara.

MEB (1957). *Tebliğler Dergisi*. Tarih: 7 Ekim 1957, Say: 976, Ankara.

MEB (1971). *Tebliğler Dergisi*. Cilt 34, Sayı: 1652, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.

MEB. (1971). *Tebliğler Dergisi*. 12 Nisan 1971, Cilt 34, Sayı: 1652, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.

- MEB. (1971). *Tebliğler Dergisi*. 7 Haziran 1971, Cilt 34, Sayı: 1660, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- MEB. (1974). *Tebliğler Dergisi*. 21 Ocak, 1974, Cilt 37, Sayı:1775, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- MEB. (1982). *Tebliğler Dergisi*. 20 Aralık 1982, Cilt 45, Sayı:2128, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- MEB. (1983). *Tebliğler Dergisi*. 29 Ağustos 1983, Cilt 46, Sayı:2146, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- MEB (1992). *Tebliğler Dergisi*. 27 Nisan 1992, Cilt 55, Sayı:2357, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- MEB (1992). *Tebliğler Dergisi*. 26 Ekim 1992, Cilt 55, Sayı:2369, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- MEB (1992). *Tebliğler Dergisi*. 14 Eylül 1992, Cilt 55, Sayı:2366, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara.
- MEB. (1982). *Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığının 19.11.1982 Ve 156 Sayılı Kararı*, Ankara.
- MEB (1959). *Tebliğler Dergisi*. 13 Temmuz 1959, Cilt: 22, Sayı: 1065, Ankara.
- MEB (1983). *Tebliğler Dergisi*. 4 Temmuz 1983, Cilt 46, Sayı 2142, Ankara.
- MEB (1942). *Tebliğler Dergisi*. 9 Mart 1942, Cilt 4, Sayı 162, Ankara.
- MEB (1957). *Tebliğler Dergisi*, 8 Temmuz 1957, Cilt 20, Sayı 963, Ankara.
- MEB (1974). *Tebliğler Dergisi*, 21 Ocak 1974, Cilt 37, Sayı 1775, Ankara.
- MEB (1983). *Tebliğler Dergisi*, 29 Ağustos 1983, Cilt 46, Sayı 2146, Ankara.
- OECD (2010). *Uluslar arası Öğretme ve Öğrenme Araştırması*. OECD, Paris.
- OĞUZKAN, F. (1993). *Eğitim Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Emel Matbaacılık.
- OĞUZKAN, F. (1989). *Öğretmenliğin üç yönü*. Ankara: Kadıoğlu matbaası.
- OKÇABOL, R. (2005). *Öğretme Yetiştirme Sistemimiz*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- ORAL, T. (2006). *Bende Kalanlar: Köy Romanı Tadında Bir Anı Belgesel*. Ankara: Meteksan A. Ş.
- Orta Muallim Mektebi Muvakkat Talimatnamesi. (29 Kasım 1926), *Maarif Vekaleti Tebliğler Mecmuası*, Sayı 12, 1927, Ankara.

- ORUÇ, E. ve diğeri (2007). *Ortaöğretim Coğrafya 9*, Devlet Kitapları, İkinci Baskı, İstanbul: Kelebek Matbaacılık.
- ÖNCÜL, R. (2000). *Eğitim ve Eğitim Bilimleri Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ÖNGÖR, S. (1987). *Geçen Yılları Düşündükçe*. İstanbul: Tekin Yayınevi.
- ÖSYM. (2006). *ÖSYS İkinci Basamak Kılavuzu ve ÖSS Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu*. Ankara.
- ÖSYM. (1985). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.
- ÖSYM. (1987). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.
- ÖSYM. (1988). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.
- ÖSYM. (1989). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.
- ÖSYM. (1990). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.
- ÖSYM. (1991). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.
- ÖSYM. (1992). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.
- ÖSYM. (1993). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.
- ÖSYM. (1994). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.
- ÖSYM. (1995). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.
- ÖSYM. (1997). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.
- ÖSYM. (1999). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.
- ÖSYM. (2000). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.

- ÖSYM. (2001). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.
- ÖSYM. (2002). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.
- ÖSYM. (2003). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.
- ÖSYM. (2004). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.
- ÖSYM. (2005). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.
- ÖSYM. (2006). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.
- ÖSYM. (2007). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.
- ÖSYM. (2008). *ÖSYS Yükseköğretim Programlarının Merkezi Yerleştirmedeki En Küçük ve En Büyük Puanları*. ÖSYM, Ankara.
- Öğretmen Tekâmül Kurs ve Seminer Programı* (1952). Ankara: Millî Eğitim Basımevi.
- Öğretmen Tekâmül Kurs ve Seminer Programı* (1953). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Öğretmen Tekâmül Kurs ve Seminer Programı* (1954). İstanbul: Maarif Basımevi.
- ÖYMEN, R. (1977). Cumhuriyet Eğitime Geçişte Atatürk'ün Etkisi. *Atatürk Konferansları VI 1973-74*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- ÖZ, M. (1999). *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*. Türkiye'nin Sosyal ve Tarihi Projesi. Ankara: Türk Tarih Kurumu,.
- ÖZÇELİK, D. A. (1998). *Eğitim Programları ve Öğretim (Genel Öğretim Yöntemleri)*, Ankara: ÖSYM Yayınları,.
- ÖZER, F. (2005). Mustafa Necati Bey (1879-1 Ocak 1929), *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 13, Balıkesir.
- ÖZGEN, N. (2012). Coğrafyanın Kurumsal Temsiliyet ve Kimlik Sorunu, *1. Ulusal Coğrafya Sempozyumu* 28-30 Mayıs 2012, Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Erzurum: Mega Ofset.
- ÖZGÜÇ, N. ve TÜMERTEKİN, E. (2000). *Coğrafya Geçmiş, Kavramlar, Coğrafyacılar*. İstanbul: Çantay Kitapevi.

- ÖZDEMİR, S. (Mayıs 2010). *Millî Eğitim Bakanlığında Hizmetiçi Eğitimin Yeniden Yapılandırılması Panel ve Çalıştayı*. Ankara.
- ÖZKAN, S. (2008). *Türk Eğitim Tarihi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- ÖZOĞLU, M. (2010). *Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Sisteminin Sorunları*, Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları (SETA) Yayınları.
- ÖZSOY, H. (2007). *İlköğretim 4–5. Sınıf Fen ve Teknoloji Ders Kitaplarının Öğrenci Öğretmen ve Veli Görüşleri Bağlamında Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Zonguldak.
- ÖZŞAHİN, E. (2009). Karikatürlerle Coğrafya Öğretimi, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 20, Temmuz 2009, Sayfa 101-122, İstanbul.
- ÖZŞAVLİ, C. (2007). *I. Coğrafya Kongresinden Günümüze Türkiye’de Lisede Okutulan Coğrafya Dersi Müfredatında Yapılan Değişiklikler Ve Ülkemizdeki İle Amerika Birleşik Devletlerindeki Coğrafya Öğretiminin Karşılaştırılması*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- ÖZTÜRK, K. (2002). Liselerde coğrafya eğitiminde araç, gereç, materyal kullanımı ve önemi, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22, Ankara
- ÖZTÜRK, C. (2007). *Atatürk Devri Öğretmen Yetiştirme Politikası*. 2. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- ÖZTÜRK, C. (1998). *Türkiye’de Düünden Bugüne Öğretmen Yetiştiren Kurumlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Yayınları.
- ÖZTÜRK, Ç. (2004). Ortaöğretim coğrafya öğretmenlerinin öğretim yöntem ve teknikleri kullanabilme yeterlilikleri. *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(2), 75-83, Kırşehir.
- ÖZTÜRK, M. ve ALKIŞ, S. (2009). *Sınıf Öğretmeni Adaylarının Coğrafya ile İlgili Algılamaları*, www.ilkogretim-online.org.tr. Erişim tarihi 18.08.2009
- ÖZYÜREK, L. (1981). *Öğretmenlere Yönelik Hizmet İçi Eğitim Programlarının Etkiliği*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, No: 102, Ankara.
- PINGEL, F. (2003). *Ders Kitaplarını Araştırma ve Düzeltme Rehberi (UNESCO)*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Resmi Gazete. 7.2.1968/15142

Resmi Gazete. 22.03.1926/786

Sabah Gazetesi, Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanı (Ö. Okutan) ile Ders Geçme ve Kredi Düzeni Uygulaması Konusunda Yapılan Röportaj, 20 Eylül 1992.

SADİ, A. (1932). *Yeni Türkiye Memleket Coğrafyası*, Dördüncü Tab'ı, İstanbul:Kanaat Kütüphanesi.

SATI (Şubat 1334). *Meşrutiyetten Sonra Maarif Tarihi*, Muallim, sayı 19, İstanbul.

SAKAOĞLU, N. (2003). *Osmanlı'dan Günümüze Eğitim Tarihi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

SAKAOĞLU, N. (1991). *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

SEÇKİN, N. (1963). *Ülkeler Coğrafyası*, Tadilli Son Baskı, İstanbul: İnkılâp ve Aka Kitabevi.

SEKERES, D. C., & GREGG, M. (2008). *The stealth approach: Geography and poetry. Journal of Geography*, 107(1), 3-11, USA.

SEKİN, S. ve ÖZEL, A. (2003). 9. Sınıf Coğrafya Öğretim Programlarının İncelenmesi ve Karşılaştırılması, *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 7, Sayfa 45-52, İstanbul.

SELÇUK, M. (2012). *İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi (1900-1933)*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını.

SEMERÇİ, Ç. (Mayıs 2004). İlköğretim Türkçe Ve Matematik Ders Kitaplarını Genel Değerlendirme Ölçeği, *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Cilt : 28 No:1 49-54, Sivas.

SEYMEN, R. (1961). *Ülkeler Coğrafyası Lise II Sınıfı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

SEYMEN, R. (1974). *Ülkeler Coğrafyası Lise Kitapları*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

SEYMEN, R. (1954). *Ülkeler Coğrafyası*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

SEYMEN, R. (1973). *Türkiye Coğrafyası*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

SEYMEN, R. (1958). *Türkiye Coğrafyası III. Lise Kitapları*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

SEYMEN, R. (1963). *Genel Coğrafya*, İstanbul: Yükselen Matbaası

SEYMEN, R. (1952). *Genel Coğrafya*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

SEYMEN, R. (1965). *Genel Coğrafya. Lise Kitapları*, İstanbul: Remzi Kitabevi.

- SEZGİN, İ. (2001). XVII. Asırda Of Kazasının Nüfusu. *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu* (3-5 Mayıs 2001) Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları: 12, Trabzon.
- SMITH, M. K. (2009). *Curriculum Theory and Practice. The Encyclopedia of Informal Education.* www.infed.org/biblio/b-curric.htm. Erişim tarihi [17.07.2009](http://www.infed.org/biblio/b-curric.htm)
- SOMEL, A. S. (2010). *Osmanlı 'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SOYSAL, M. E. (1943). *Köy Enstitüleri Tarihçesi*. Bursa.
- SÖNMEZ, V. (1996). *Program Geliştirmede Öğretmen El Kitabı*, Ankara: Pegem A Yayınları.
- SÖZER, E. (1991). *Türk Üniversitelerinde Öğretme Yetiştirme Sistemlerinin Öğretmenlik Davranışlarını Kazandırma Yönünden Etkililiği*. Anadolu Üniversitesi Yayınları No: 486, Eğitim Fakültesi Yayınları No: 19, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- SÖZER, E. (1998). *Kuramdan Uygulamaya Sosyal Bilgilerin Öğretimi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.
- SÜNBÜL, A. M. (2001). Bir Meslek Olarak Öğretmenlik, Demirel Ö. ve Kaya, Z. (Editör), *öğretmenlik mesleğine giriş*, Ankara: Pegem A Yayınları.
- SVİNGEN, B. E. (1994). New Technologies in the Geography Classroom. *Journal of Geography*, 93(4), 180-192, USA.
- ŞAHİN, C. (1998). *Coğrafya 'ya Giriş*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- ŞAHİN, C. (2003). *Coğrafya Öğretimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri*, Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık.
- ŞAHİN, A. (2001). *Liselerde Okutulmakta Olan Lise 1. Sınıf Matematik Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- ŞAHİN, C. (1993). *Liseler İçin Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre Coğrafya 1*, İstanbul: Ders Kitapları Anonim Şirketi.
- ŞAHİN, C. (1993). *Liseler İçin Ders Geçme ve Kredi Sistemine Göre Coğrafya 2*, İstanbul: Ders Kitapları Anonim Şirketi.
- ŞAHİN, İ. (1997). *Demokrat Parti Hükümetleri Dönemindeki Eğitim-Kültür Politikaları (1950-1960)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.

- ŞAHİN, C. (2001). Ortaöğretim Coğrafya Öğretmenlerinin Mesleki Sorunları Hakkında Bir Araştırma. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 13(2), 59-70, İstanbul.
- ŞAHİN, C. (2001). Ortaöğretim Coğrafya Müfredatı Hakkında Bir Araştırma. *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 3, Cilt 2, Sayfa 125-138, İstanbul.
- ŞIŞMAN, M. (2009). Öğretmen Yeterliliklerini Yeniden Düşünmek, *Türk Yurdu Dergisi*, 29, s.37-41.
- TAY, B. (2004). Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Öğrenme Stratejileri, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 6, Sayı: 1, (2004), s.209-225, Kırşehir.
- TAMİR, F., Yüksek Öğretmen Okulları, Kuruluşu, Tarihi ve Mahiyeti, *Ülkü Pınarı*, Yıl:1, Sayı: 2, 1973.
- TAŞ, H. İ. (2006). Farklı CBS eğitim metodları ve programları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, S.13, s.48-66, İstanbul.
- TAŞ, H. İ. (2005). Yeni Amerikan Ulusal Coğrafya Standartları(Time for Geography: The New National Standarts- Anthony R. De Souza) , Arı. Y. (Editör) 20. Yüzyılda Amerikan Coğrafyasının Gelişimi, Çizgi Kitabevi, Konya.
- TAŞLI, İ. (1997). Öğrenci Merkezli Yöntemlerle Coğrafya Öğretimi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- TAŞLI, İ. (1996). Coğrafya Öğretiminde Çağdaş Yaklaşımlar, II. Ulusal Eğitim Sempozyumu, 18-20 Eylül Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi, İstanbul.
- Tarihmen, Ş. (1962). *Hasan Âli Yücel*, İstanbul: İnkılâp ve İsmail Akgün Kitapevleri.
- TC Maarif Vekâleti (1960). *Lise Müfredat Programı*, Ankara: Maarif vekaleti Basımevi.
- TBMM Zabıt Cerîdesi*. 1920-1938, 6.1.1337, VII, Ankara: TBMM yayınları.
- TBMM Zabıt Cerîdesi*. 1920-1938, 19.10.1336, V, Ankara: TBMM yayınları.
- TEKELİ, İ. ve İLKİN, S. (1999). *Osmanlı İmparatorluğu 'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sisteminin Oluşumu ve Dönüşümü*, Ankara: TÜBA.
- TEMEL, A. (1988). Öğrenci gözüyle öğretmen, *Çağdaş Eğitim Dergisi*, Yayın No: 13, sayı 129, s. 21-27, İstanbul.
- TOMAL, N. (2004). Liselerimizde Uygulanan Coğrafya Öğretim Programının Sorunları ve Çözüm Önerileri, *Burdur Eğitim Fakültesi Dergisi*, Burdur.
- TOMAL, N., KARADENİZ, C. ve DEMİRKAYA, H. (2008). Gazete Haberlerinin Coğrafya Öğretimindeki Önemi, *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim*

Fakültesi Dergisi, Cilt 9, Sayı 1, s. 73-85, Kırşehir.

- TÜRKER, D. (1999). *Yurttaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi Ders Kitabının Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- TÜRKOĞLU, P. (2004). *Tonguç ve Enstitüleri*, İstanbul: İş Kültür Yayınları.
- TÜRKOĞLU, A. (1983). *Fransa, İsveç ve Romanya Eğitim Sistemleri, Karşılaştırmalı bir araştırma*, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Ankara.
- TÜRKOĞLU, A. (1987). Eğitim fakültelerinde öğretim üyesi sorunu, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(özel sayı), Ankara.
- Türkiye Eğitimi Milli Komisyonu Raporu* (1961). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Türkiye Okullar Kılavuzu* (1936). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- TOMAL, N. (2004). Lise coğrafya öğretmenlerimizin kullandıkları öğretim yöntemleri. *Millî Eğitim Dergisi*, 162. <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/162/tomal.htm> adresinden 17 Mart 2008 tarihinde edinilmiştir.
- ULUSOY, A. (2003). Türkiye’de Mesleki ve Teknik Öğretim İçin Öğretmen Yetiştirme Uygulamaları, Sorunlar ve Öneriler, *Teknisik Eğitim Araştırma Geliştirme Vakfı Dergisi*, *Eğitimde Yansımalar: VII Çağdaş Eğitim Sistemlerinde Öğretmen Yetiştirme Ulusal Sempozyumu* (98-108), Ankara.
- UNESCO (1966). *Recommendation Concerning The Status of Teachers*, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, Paris.
- UZGUÇ, H. (2002). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının İncelenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- UZUNÖZ, A. ve diğerleri (2009). İlköğretim I. Kademe Öğretmenlerinin Yeni Ders Kitapları Hakkındaki Görüşleri, *Kastamonu Eğitim Fakültesi Dergisi*, Kastamonu.
- ÜÇİŞİK, S. ve DEMİRCİ, A. (2002). 21. Yüzyılda Çağdaş Coğrafya Bilimi ve Temel Unsurları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı 5, Sayfa 117-133, İstanbul.
- ÜLSEVER, C. (2003). *Üretimin Temel Kaynağı İnsana Yeni Bir Bakış XXI. Yüzyılda İnsan Yönetimi*, İstanbul: Om Yayınevi.
- ÜNAL, S. ve PİDECİ, N. (2000). Lise Kimya Dersleri İçin Öğretim Materyalleri Geliştirme Çalışmaları, *IV. Ulusal Fen Bilimleri Eğitimi Sempozyumu, Bildiri ve Poster Özetleri Kitabı*, Ankara.
- ÜNLÜ, M. (2010). Coğrafya Öğretiminde Ders Kitaplarının Özellikleri (99-125), *Coğrafya Eğitiminde Kavram ve Değişmeler*, Ankara: Pegem Akademi

Yayınları,

- VARIŞ, F. (1976). *Eğitimde Program Geliştirme*. No: 48, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları
- VARIŞ, F. (1974). *Öğretmen Yetiştirme Üzerine. 50 Yıla Armağan*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları
- VARIŞ, F. (1988). *Eğitimde Program Geliştirme*, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No: 157, Ankara: Ankara Üniversitesi.
- YALIN, H. İ. (Ekim 1996). *Ders Kitaplarının Değerlendirilmesi. 6. Milli Eğitim Sempozyumu*. Kütahya.
- YAŞAR, O. (2005). Türkiye’de Okutulan Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitaplarında Ölçme ve Değerlendirme Çalışmalarına Yönelik Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım. *International Journal of Progressive Education*, v. I, n.2, s.9-30.
- YAZAR, İ. (Mayıs 2003). Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitaplarına Görsel Açından Bir Yaklaşım. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi I. Sosyal Bilimler Eğitimi Kongresi*, Milli Eğitim Bakanlığı Öğretmen Yetiştirme ve Eğitimi Genel Müdürlüğü.
- Yeni Maarif Bütçesi. (11 Şubat 1923). *Akşam*.
- YILDIRIM, A. (2007). *Seçilen Bir Ders Kitabı Değerlendirme Ölçeğinin Lise II Fizik Ders Kitabına Uygulanması*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- YILDIRIM, A. (2011). *On Sekizinci Milli Eğitim Şurası, Eğitimde 2023 Vizyonu, Görüşmeler Raporlar ve kararlar*, II. Cilt, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı, Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- YILDIRIM, A. ve ŞİMŞEK, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 8. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YILMAZ, L. (2010). *Avrupa Birliğinin Sosyo-Ekonomik Geleceği: Lizbon Stratejisi ve Küreselleşme*, Maliye Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanlığı Araştırma ve İnceleme Serisi:4, Ankara.
- YILMAN, M. (2006). *Türkiye’de Öğretmen Eğitiminin Temelleri*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- YILMAZ, A. (2005). *İlköğretim Okulları İlk Kademedeki Okutulan Ders Kitaplarının Resimlemeleri Yönünden Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- YILMAZ, A., SEÇKEN, N., MORGİL, N. (1998). Lise 11. Sınıf Kimya 3 Ders Kitaplarının Kimya Eğitimine Uygunluklarının Araştırılması. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 14, Ankara.

- YÖK. (1998a) *Eğitim Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme Programlarının Yeniden Düzenlenmesi*. YÖK Çoğaltması. Ankara.
- YÖK. (1998b) *Eğitim Fakülteleri Öğretmen Yetiştirme Lisans Programları*. YÖK Çoğaltması Ankara.
- YÖK. (2007). *Öğretmen Yetiştirme ve Eğitim Fakülteleri 1982-2007*,Ankara: YÖK
Yüksek Muallim Mektebi Talimatnamesi, 1340, Ankara.
- Yüksek Öğretmenliler Albümü:1848-1937 (1937)*. İstanbul: Türkiye Basımevi.
- WAUGH. D. (2000). *Writing Geography Textbooks*, Geography through Fieldwork, T. Bolton and P. A. Newbury Blanford Press, London.
- WEST B. A. (2003). Student attitudes and the impact of gis on thinking skills and motivation. *Journal of Geography*, 102(6), s.267-274, USA.

**EK -1. YÜKSEK ÖĞRETMEN OKULUNDA COĞRAFYA BÖLÜMÜNDEN
MEZUN VE KAYIT OLAN ÖĞRENCİLER**

Ahmet ARDEL	1926-27 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Mezunu
H. Sahir ARITAN	1926-27 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Mezunu
Sabri DÜŞMEZ	1926-27 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Mezunu
H. Hilmi SARIKAYA	1926-27 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Mezunu
Mehmet ARISAN	1931-32 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Mezunu
Remziye GÜNAL	1931-32 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Mezunu
Seyfi ALPAN	1933-34 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Mezunu
A. ERGUN	1933-34 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Mezunu
Reşat CEVDET	1933-34 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Mezunu
Sadriye GÖKDEL	1933-34 İstanbul Yüksek Öğretmen Okuluna kayıt Oldu
Bedia ALEV	1934-35 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Mezunu
İsmail YALÇIN	1934-35 İstanbul Yüksek Öğretmen Okuluna Kayıt Oldu
Macit KARAKUM	1934-35 İstanbul Yüksek Öğretmen Okuluna Kayıt Oldu
Seniha ALPEREN	1934-35 İstanbul Yüksek Öğretmen Okuluna Kayıt Oldu
Zehra ENER	1934-35 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Mezunu
Pakize TANDER	1934-35 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Mezunu
Meliha EMİN	1935-36 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Mezunu
Orhan DENGİZ	1935-36 İstanbul Yüksek Öğretmen Okuluna Kayıt Oldu
Meliha DARYAL	1936-37 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Mezunu
Müzeyyen AĞLARCI	1936-37 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Mezunu
Abdurrahman ZAGI	1936-37 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Cahide ERBEK	1936-37 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
İlyas SAYGIN	1936-37 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Münevver DEMİRÖGE	1936-37 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Muzaffer DEMİRPENÇE	1937-38 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Suat ÇAĞLAR	1937-38 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Seyhullah TURAN	1937-38 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Bekir BERET	1938-39 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Cevat KORKUT	1938-39 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Gülizar KONAR	1938-39 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
İsmet KONUK	1938-39 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Kamil GÜNEL	1938-39 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu

Melahat ŞERİFSOY	1938-39 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Meliha TÖR	1938-39 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Selma ÖZDAMAR	1938-39 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Türkan ÖBÜT	1938-39 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Celile GİZER	1939-40 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Halil TEKİNALP	1939-40 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Hüseyin CIBAN	1939-40 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Melahat OLGAY	1939-40 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Muhsine SEZEN	1939-40 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Server BAŞKOL	1939-40 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Şekip İÇİNSEL	1939-40 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Kazım ÖZSES	1940-41 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Muzaffer KARAHİSAR	1940-41 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Mahmut YILMAZ	1941-42 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Oral ÇİLİNGİR	1941-42 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Akif ARKIŞ	1941-42 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Ali BENZET	1941-42 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Şükran ÖZKAYA	1954-55 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Aliye SEZGİN	1956-57 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Can ALTINMİNAREOĞLU	1956-57 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Dündar GÖRAL	1956-57 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Emine Yüksel EREL	1956-57 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Gülseren SIR	1956-57 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Osman TEZCAN	1956-57 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Yavuz ÖKE	1956-57 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Aysel MORAY	1957-58 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Cemalettin YENİCE	1957-58 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Şevket DEMİRTAŞ	1957-58 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Yüksel ERCAN	1957-58 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Ayşe Tencil KOSOL	1959-60 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Ayten ÖZKAYA	1959-60 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Fatma Kıymet TOMAY	1959-60 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Ayşen BAYRAM	1959-60 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Nemciye İŞLER	1959-60 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu

Nesrin ŞERDAĞ	1959-60 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Nevin Canan VURAL	1959-60 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Rukiye ÖZKAN	1959-60 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Saadet İSTEM	1959-60 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Saime KARAMANOĞLU	1959-60 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Solmaz YAVUZ	1959-60 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Ünsal POLATKAN	1959-60 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Yuma ÖNSAN	1959-60 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Zülfü KURTAY	1959-60 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Beyhan KIŞIN	1960-61 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Hulusi GÜNDÜZ	1960-61 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
İsmet ÖZİPEK	1960-61 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Meliha KETEN	1960-61 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Pakize ÖZMEN	1960-61 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Sema YOLABUK	1960-61 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Tülay KARAARAS	1960-61 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Yılmaz ÇETİN	1960-61 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Binnur US	1961-62 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Celal DURAN	1961-62 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Hasan ÖLMEZ	1961-62 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Hasan UÇAR	1961-62 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
İbrahim AYATA	1961-62 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Kemal ŞİŞLİ	1961-62 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Mustafa YIKILMAZ	1961-62 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Özcan ÜZGÜN	1961-62 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Salih GÜMÜLEME	1961-62 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Yıldız GÜNAYÖNDUYGU	1961-62 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
A. Hamdi DOĞRULAR	1962-63 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Ahmet YILDIRIM	1962-63 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Fatma YÜKSEL	1962-63 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Hasan TAKMAZ	1962-63 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Nadire TUNALIOĞLU	1962-63 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Nesin ZEREN	1962-63 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Nuray ÖZALP	1962-63 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu

Ömer PINAR	1962-63 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Süleyman TURAN	1962-63 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Yücel EROL	1962-63 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Ali ÇELİK	1963-64 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Asef KOÇMAN	1963-64 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Bilal ÖZTÜRK	1963-64 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Çetin SOYSAL	1963-64 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Ferhat SEÇKİN	1963-64 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Ferudun PINAR	1963-64 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Halil CEYLAN	1963-64 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Mehmet ALPMAN	1963-64 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Metin KARAOĞLANOĞLU	1963-64 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Necdet KUYUMCU	1963-64 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Özden ŞENTÜRK	1963-64 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Sevil SÖĞÜTLÜOĞLU	1963-64 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Şehabettin HOCAOĞLU	1963-64 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Tarık OKTAY	1963-64 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Yılmaz ZORLU	1963-64 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Yücel ŞENGEZER	1963-64 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
A. Serap ATAY	1964-65 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
İbrahim YİĞİT	1964-65 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Mehmet YÜKSEL	1964-65 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Mustafa TUĞ	1964-65 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Mustafa YEMEN	1964-65 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Ömer ÇAKIROĞLU	1964-65 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Uysal TURHAN	1964-65 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Hasan ÇEVİK	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Salih YAVAŞ	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Ali DOĞAN	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Hasan AKKUŞ	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
A. Meral ÜNAL	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Bekir KÜÇÜKŞEN	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Kadir KARABULUT	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Mustafa ÇENİ	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu

Feridun Fikri GENÇ	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Fatma ŞAHBAN	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Mustafa GÜNER	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Gülizar BOZTEPE	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Kadir BALABAN	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Behçettin YILDIRIM	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Halil PAMUK	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Nafize Ümit ATAÖĞLU	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Mustafa KÜÇÜKBİNCE	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Hüseyin SONAK	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Enver BİLKİ	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Nurettin ALTINPARMAK	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Bahri KARACI	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Sabri YORGANCIOĞLU	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Yıldız DEVELİ	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Mehmet CEVİZ	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Nazife ZAT	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Nurşen DUYGUM	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Mehmet KALSUM	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Turan DEMİRÖZEN	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Mukaddes ÖZKAN	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Ali UTKU	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Sevilay UĞUR	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Asım ÇÜM	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
İbrahim SOYLU	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Yakup TANGAN	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Zeki KUŞLU	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Ali KARTAL	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Remzi ÖZBEK	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Mustafa UYGUN	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Şahinder ÖNDER	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Hüseyin BURAN	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Arif YILDIRIM	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
İsmail DİREK	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu

Fatma ARACI	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Ramazan ÖNAL	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Ömer ÖZBEK	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Muzaffer DİNÇ	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Mehmet UZUN	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Zafer ALTUN	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Mustafa GİRENEZ	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Mümin TEKER	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Şencan BULGURCU	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Pirali DEMİR	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Yalçın ÖZDEMİR	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Metin ÇAKIR	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Cengiz ALKIN	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Hasan Cahit YALÇIN	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Ahmet ÇIRAK	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Mehmet AYDİLEK	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Nevin AKIŞ	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
M. Ali KAYABENLİ	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Asım ÇOBAN	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Muzaffer BADEMLİ	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
İlhan ESEN	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Ahmet KODAK	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Mehmet ÇİCEK	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
İsmail İNCE	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Ali HASDENİZ	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Necdet ÖZTÜRK	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Hayri ÇAMURCU	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Nermin TAVACI	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Ali KOYUNCU	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Adnan ÇETİNALP	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu
Nuriye FARIMAZ	1971-78 İstanbul Yüksek Öğretmen Okulu Kayıt Oldu

**ANKARA YÜKSEK ÖĞRETMEN OKULU COĞRAFYA BÖLÜMÜ
ÖĞRENCİLERİ**

Alaattin AKÇAY
A. Mevhibe AYDAN
F. Neriman BAKKALCI
Hülya BASMACI
Hasan BAŞAR
Zehra CANAYAZ
Gülter ÇELİK
Nuran DEMİRÖZ
Ahmet DEMİREL
Sema ERGUN
Hatice ERMİŞ
Hülya ERSOY
Nail ERSOY
Necati GÖNEN
Bedia GÜLTEKİN
Aysel İĞDE
Şennur KEFELİ
Fikret KOÇAK
Enver Aydın KOLUKISA
Ceyla KURTEGE
M. Ali KUTLUTÜRK
Perihan ONAY
Hamdi SARIHAN
Fatma TAVŞANCIL
Gülşen TİKENSAN
Şerif Ali YAVUZ
Mustafa YILMAZ

GAZİ EĞİTİM ENSTİTÜNÜN TARİH-COĞRAFYA MEZUNLARI (1931-32/1936-37)

Adı-Soyadı	Doğum Yeri	Bitirme Derecesi	Bitirme Yılı
İbrahim Enver Efendi	Manastır	2	1932
Osman Şeref	Tarsus	1	1932
Hikmet Efendi	Tekirdağ	3	1932
Çağatay Uluçay	Çerkes	6	1933
Zekeriya Efendi	Bulgaristan	13	1933
Fevzi Efendi	Daday	2	1933
Kemallettin Efendi	Çanakkale	1	1933
Nadide Hanım	İstanbul	14	1933
Sadiye Hanım	Adana	5	1933
A. Şahin Efendi	İstanbul	4	1933
Fitnet Hanım	Kastamonu	9	1933
Nahide Hanım	Kütahya	8	1933
Hüseyin Muammer Efendi	Kıbrıs	3	1933
Seher Hanım	İstanbul	10	1933
Rabia Hanım	Çorum	11	1933
Şeref Efendi	Manisa	7	1933
Ömer Efendi	Çorum		1934
Haydar Efendi	Mihallıçık	2	1934
İsmail Hakkı Efendi	Malatya	3	1934
Hasan İsmet Efendi	Kıbrıs/Limasaol	2	1934
Abdurrahman Şeref Efendi	Akseki	2	1934
Refika Naciye Hanım	Kırım	4	1934
Nigar Hanım	Dersaadet	2	1934
Mahmure Hanım	Balıkesir	1	1934
Şemsettin Efendi	Yozgat/Akdağ	6	1934
Rahmi Efendi	Hozat	6	1934
Hüseyin Avni	Hopa	6	1934
Halil Fikret Efendi	Kıbrıs	5	1934
Mehmet Salih Efendi	Kıbrıs	6	1934
Melike Hanım	İstanbul	4	1935

Vecide Hanım	İstanbul	2	1935
Halil Kemal	Ahlat	2	1935
Sadi Arcak	Pirlepe	3	1935
Kemal Bilbaşar	Çanakkale	1	1935
Reşat	Manastır	1	1935
Garra Sarmat	Selanik	2	1935
Hasan Gülçat	Hacıreyhan		1936
M. Azmi	Mersin		1936
Ali Tüzer	Ödemiş		1936
Bedia Adıyaman	İstanköy		1936
Nurettin Ardıç	Harput		1936
Faruk Poyra	Bergama		1936
Hafize	Serfiçe		1936
Muzaffer Kutaydın	İstanbul		1936
M. Emin Hekimgil	Harput		1936
Hüsnü Argun	Varna		1936
Hakem Belen	Kastamonu		1936
Ziya Işıtman	Pötürge		1936
Saruhan Aksay	İzmir		1937
Şaban Öntuna	Şumnu		1937
Talia Özsöz	Adapazarı		1937
Nahide Kazancı	Trabzon		1937
Mehmet	Kütahya		1937
Fattah Toktay	Priştine		1937
Adviye Karanlıköglü	İstanbul		1937
Macide Akmanalp	Nazilli		1937
Fikret Arukan	İstanbul		1937
Vefire Arkın	İstanbul		1937
Cavide Tüzün	Salihli		1937
Şahide Coşkunlar	Afyonkarahisar		1937
Mustafa Yılmaz	Saimbeyli		1937
Çetin İsbaha	İstanbul		1937

EK-2. ÖĞRETMENLERİN STATÜSÜ TAVSİYESİ

Öğretmenlerin statüsü konusunda Hükümetler arası Özel Konferans, Eğitim hakkının insanın temel haklarından biri olduğunu anımsatarak;

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 26.maddesine, Çocuk Hakları Bildirgesi'nin 5, 7 ve 10.maddelerindeki ilkelere ve halklar arasında gençlerdeki barış, karşılıklı saygı ve anlayış ülkelerinin geliştirilmesine ilişkin Birleşmiş Milletler Bildirgesi ilkelerine uygun olarak, devletlere düşen herkese uygun (elverişli) bir eğitim sağlama sorumluluğunun bilinciyle;

Öğretmenlere uygulanabilen yürürlükteki uluslararası sözleşmelerin ve özellikle, Uluslararası Çalışma Örgütü Genel Konferansı'nca kabul edilen 1948 tarihli (ve 87 sayılı) Sendika Özgürlüğü ve Sendika Hakkının Korunması Sözleşmesi, 1949 tarihli (ve 98 sayılı) Örgütlenme Hakkı ve Toplu Pazarlık Sözleşmesi, 1951 tarihli (ve 111 sayılı) Ayrımcılık Sözleşmesi (İstihdam ve Meslek) ile Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü Genel Konferansı'nca kabul edilen 1960 tarihli Öğretim Alanında Ayrımcılığa Karşı Savaşım Sözleşmesi kurallarını not ederek;

Aynı zamanda, Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü ile Uluslararası Eğitim Bürosu'nca ortaklaşa çağrılan Halk Eğitimi Uluslar arası Konferansı'nın kabul ettiği ilk ve orta öğretim öğretmenlerinin yetiştirilmesi (formasyonu) ve statüsünün çeşitli yönlerine ilişkin tavsiyeleri ve Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü Genel Konferansı'nca 1962'de kabul edilen Teknik ve Mesleki Öğretime İlişkin Tavsiye'yi de not ederek;

Öğretmenleri özellikle ilgilendiren sorunlara ilişkin kurallar aracılığıyla var olan normları tamamlamak ve özellikle öğretmen açığına çare bulmak dileğiyle; temel ilkeler,

Bu Tavsiye'yi kabul eder

TEMEL İLKELER

1) Eğitim (éducation) okulda geçen ilk günlerden başlayarak insan kişiliğinin tam gelişmesini, topluluğun (toplumun) düşünsel, moral, sosyal, kültürel ve ekonomik

açından ilerlemesini ve ayrıca temel özgürlüklere ve insan haklarına derin bir saygı aşılamayı amaçlamalıdır. Bu değerler çerçevesinde, eğitimin barışa, tüm uluslararası ve tüm din ya da ırk grupları arasında dostluğa, hoşgörüyeye ve karşılıklı anlayışa yapabileceği katkıya en büyük önem verilmelidir.

2) Öğretimin ilerlemesinin büyük ölçüde öğretmen kitlesinin niteliklerine ve yeteneğine, bu kitlenin üyelerinden her birinin insani, eğitsel ve mesleki niteliklerine bağlı olduğu kabul edilmelidir.

3) Öğretmenlerin statüsü, eğitim alanında ulaşılacak amaç ve hedefler göz önüne alınarak, bu konudaki gereksinimlere yakışır (uygun) olmalıdır; bu amaç ve hedeflere ulaşılması için, öğretmenler hakça bir statüden yararlanmalı ve öğretmenlik mesleği, hak ettiği kamusal saygınlığı görmelidir.

4) Öğretim (enseignement), üyelerinin bir kamu hizmeti sağladığı (yerine getirdiği) bir meslek olarak düşünülmelidir; bu meslek öğretmenlerden yalnızca özenli ve sürekli bir öğrenim pahasına (sonrasında) kazandıkları ve sürdürdükleri derin bilgiler ve özel yetenekler değil, ama aynı zamanda yükümlü (görevli) oldukları öğrencilerin eğitimi ve esenliği için üstlendikleri kişisel ve toplulukla (toplumla) ilgili sorumluluk anlayışı (düşüncesi) da gerektirir.

5) Öğretmenlerin yetiştirilmesi ve istihdamı, ayrımcılığın soy, renk, cinsiyet, din, siyasal görüşler, toplumsal ya da ulusal köken, ekonomik durum temellerine dayalı hiçbir biçimine yol açmamalıdır.

6) Öğretmenlerin çalışma koşulları, eğitimin en yüksek derecede etkililiğini sağlayacak nitelikte olmalı ve öğretmenlere, kendilerini tümüyle mesleki uğraşlarına adanma olanağı vermelidir.

7) Öğretmen örgütlerinin eğitimin ilerlemesine büyük ölçüde katkıda bulunabileceğini ve dolayısıyla bu örgütlerin eğitim politikasının hazırlanmasına katılmaları gerektiğini kabul etmek uygun olacaktır.

II. ÖĞRETİMİN AMAÇLARI VE EĞİTİM POLİTİKASI

8) Varolan tüm kaynak ve yetkililere (insani ya da başka tüm kaynaklara) başvurarak, yukarıda açıklanan temel ilkelere uygun bütüncü bir eğitim politikası tanımlamak (belirlemek) için, zorunlu olduğu kadarıyla, her ülkede uygun önlemler alınmalıdır. Bu amaçla yetkili makamlar, öğretmenler için aşağıdaki ilke ve hedeflerin sonuçlarını göz önünde bulundurmalıdır.

a) Her çocuğun, eğitimin tüm yararlarından (avantajlarından) yararlanma temel hakkı vardır; özel bir pedagojik davranış (bakım) gerektiren çocuklara gerekli dikkat (ilgi) gösterilmelidir;

b) Cinsiyet, soy, renk, din, siyasal görüşler, ulusal ya da toplumsal köken ya da ekonomik duruma dayalı hiçbir ayrımcılık yapılmaksızın, herkese öğrenim hakkının kullanımı için eşit kolaylıklar sağlanmalıdır;

c) Öğretim genel yarar için temel önemi olan bir hizmet oluşturduğundan, bu konudaki sorumluluk, yeterli sayıda okul ağı, bu okullarda parasız eğitim ve gereksinmesi olan öğrencilere maddi yardım sağlama işi (görevi) kendisine ait olan devlete düşer; bununla birlikte bu kural, ana-babaların ve bir olasılıkla vasilerin çocukları için devletçe kurulanlar dışında başka okullar seçme özgürlüğüne zarar verecek ya da (gerçek) kişilerin ve tüzel kişilerin öğretim alanında devletin belirlediği ya da onayladığı asgari kuralları karşılayan (onlara uygun olan) öğretim kurumları açma ve yönetme özgürlüğünü tehlikeye koyacak biçimde yorumlanmamalıdır;

d) Eğitim ekonomik kalkınmanın temel bir etkeni olduğundan, öğretim planlaması da yaşam koşullarını iyileştirmeye yönelik ekonomik ve toplumsal planlama bütününe ayrılmaz bir parçasını oluşturmalıdır;

e) Eğitim sürekli bir süreç olduğundan, değişik öğretim personeli kategorileri arasında (sağlanacak) sıkı bir eşgüdüm, hem tüm öğrenciler için eğitimin niteliğini ve hem de öğretmenlerin statüsünü iyileştirecek niteliktedir;

f) Kendi arasında birbirine uygun biçimde bağlı oldukça esnek bir okullar ağına (sistemine) özgürce girilebilmelidir, öyle ki hiçbir şey her öğrenci için herhangi bir öğretim düzeyine ve tipine ulaşma olanağını sınırlandırmamalıdır;

g) Eğitim alanında, hiçbir devlet, aynı zamanda niteliği araştırmaksızın (düzeltmeksizin) niceliği tek hedef olarak seçmemelidir;

h) Eğitim alanında programların planlanması ve hazırlanması kısa dönemde olabileceği gibi uzun dönemde de yapılmalıdır; günümüz öğrencilerinin toplulukla (toplumla) yararlı bir biçimde bütünleşmesi güncel gereklerden çok yarının gereksinmelerine bağlı olacaktır;

i) Her eğitim planlaması, her aşamada ve zamanında (gecikmeden), halkının yaşamını bilen ve bu halkın ana dilinde öğretim yapma yeteneği bulunan tam olarak nitelikli ve yetenekli yeterli sayıda ulusal eğitim kadrolarının mesleksel yetiştirilmesi (formation) ve yetkinleştirilmesi (perfectionnement) için kurallar öngörmelidir;

j) Öğretmenlerin mesleksel yetiştirilmesi ve yetkinleştirilmesi alanında, eşgüdümlü, sistematik ve sürekli bir araştırma ve eylem zorunludur; bu eylem ve araştırma, araştırmacılar arasında uluslar arası planda işbirliğini ve araştırma sonuçlarının değiş tokuşunu içermelidir;

k) Eğitim politikasını ve açık hedeflerini belirlemek ereğiyle, yetkili makamlar ile öğretmen, çalışan, işveren ve veli örgütleri, kültürel örgütler ile araştırma ve bilim kuruluşları arasında sıkı bir işbirliği yapılmalıdır;

l) Eğitimin amaç ve hedeflerine ulaşma olanağı büyük ölçüde bu amaçla ayrılan mali olanaklara (araçlara) bağlı olduğundan, tüm ülkelerin ulusal bütçelerinde ulusal gelirin uygun (yeterli) bir oranının eğitim kalkınmasına öncelikle ayrılması yerinde olur.

Tavsiye, Öğretmenlerin, Statüsü Hükümetlerarası Özel Konferansı'nca 5 Ekim 1966 tarihinde Paris'te oy birliğiyle kabul edilmiştir.

III. ÖĞRETMENLİK MESLEĞİNE HAZIRLAMA

Seçme

6) Geleceğin öğretmenlerinin yetiştirilmesine giriş politikasını saptarken, (bu politika), gerekli moral, düşünsel ve fiziksel nitelikler taşıyan ve istenilen bilgilere ve beceriye

sahip yeterli sayıda öğretmenle toplumu donatma gereksinmesine dayanmalıdır (ona göre ayarlanmalıdır).

7) Bu gereksinmeyi karşılamak için, yetkili makamlar bu yetiştirmeyi (öğretmenliğe hazırlığı) yeterince çekici kılmalı ve uygun kurumlarda yeterli sayıda yer sağlamalıdır.

8) Öğretmenlik mesleğine girmek için, uygun bir yetiştirme (eğitim) kurumunda yapılması istenilen (zorunlu tutulan) öğrenimi bitirmiş olmak gerekir.

9) Öğretmenlerin yetiştirilmesine kabul edilmek için, uygun bir orta öğretimi bitirmiş olmak ve öğretmenlik mesleği üyelerinden istenilen kişisel nitelikleri göstermek (taşımak) gerekir.

10) Öğretmenlerin yetiştirilmesine girişle ilgili genel koşulları değiştirmeksizin, gerekli tüm öğrenim koşullarını yerine getirmeyen ancak özellikle teknik ve mesleksi nitelikte yararlı bir deneyimi olan kişileri bu yetiştirmeye kabul edebilmek gerekir.

11) Geleceğin öğretmenleri, kendilerine yetiştirme kurslarını izleme ve doğru dürüst yaşama olanağı sağlayacak burslardan ya da mali bir yardımdan yararlanabilmelidirler; yetkili makamlar, olanaklar ölçüsünde, parasız bir yetiştirme sistemi oluşturmaya çaba harcamalıdır.

12) Öğrenciler ve kendini öğretime hazırlamak isteyen başka kişiler, yetiştirme olanakları, kendilerine sunulan burslar ve mali yardımlar konusunda tüm bilgileri edinebilmelidirler.

13)

1- Mesleksi eğitimini (formasyonunu) yurt dışında yapan bir kişiye tam olarak ya da sınırlı biçimde öğretim yeteneği tanınıp tanınmamasına karar vermeden önce, onun mesleksi eğitiminin değerini özenle incelemek yerinde olur.

2- Çeşitli ülkelerce kabul edilmiş kurallara (ölçülere) göre, öğretmenlik yapma yeteneği (yetkisi) veren ünvanların uluslararası planda tanınmasına ulaşmak ereğiyle önlemler alınması yerinde olur.

Öğretmen Yetiştirme Programları

14) Bir öğretmeni yetiştirmenin amacı, onun genel bilgilerini ve kişisel kültürünü; eğitime ve öğretme yeteneğini; yurt içinde ve ulusal sınırlar ötesinde iyi insan ilişkilerinin kurulmasına yön veren (egemen olan) ilkelerin anlaşılmasını; hem öğretim yoluyla hem de örnek olarak, kendine düşen toplumsal, kültürel ve ekonomik ilerlemeye katkıda bulunma ödevi bilincini geliştirme olmalıdır.

15) Öğretmenlerin yetiştirilmesiyle ilgili her program, temel olarak aşağıdaki noktaları içermelidir:

a) Genel öğrenim;

b) Eğitime uygulanmış (uyarlanmış) felsefe, psikoloji ve sosyolojinin temel öğelerinin (kavramlarının) öğrenimi, eğitim kuramı ve eğitim tarihi, karşılaştırmalı eğitim, deneysel pedagoji, eğitim yönetimi ve değişik disiplinlerde öğretim yöntemlerinin öğrenimi;

c) İlginin öğretimini yerine getirmek istediği alana ilişkin öğrenimler;

d) Bütünüyle nitelikli öğretmenlerin yönetimi altında öğretim ve okul dışı etkinlikler uygulaması.

16)

1- Tüm öğretmenler genel, özel ve pedagojik formasyonlarını bir üniversitede ya da benzer düzeyde (dengi) bir yetiştirme (eğitim) kurumunda, yahut öğretmen yetiştirme alanında uzmanlaşmış bir okulda edinmelidirler.

2- Yetiştirme programlarının içeriği, özürlü çocuklar için oluşturulan kurumlar ya da teknik yahut mesleki okullar gibi, öğretmenlerin değişik tiplerdeki kurumlarda (okullarda) yerine getirmekle yükümlü oldukları görevlere göre bir ölçüde değişebilecektir. Bu son durumda, eğitim programları sanayi, ticaret ve tarımda uygulamalı bir deneyim içerebilir.

17) Öğretmen yetiştirme programlarında, pedagojik yetiştirme, genel ya da uzmanlık yetiştirme dersleriyle aynı zamanda ya da bu derslerden sonra sağlanabilir.

18) Genel kural olarak, geleceğin öğretmenlerinin yetiştirilmesi, daha yaşlı ya da istisnai başka kategorilere mensup adaylara formasyonlarının tümünü ya da bir bölümünü yarım zamanlı olarak edinme olanağı veren özel kuralların saklı kalması koşuluyla, tam zamanlı olarak yapılmalıdır, yeter ki böylece görülen öğretimin içeriği ve ulaşılan düzey tam zamanlı yetiştirmenin içerik ve düzeyi ile aynı nitelikte olsun.

19) İster ilk, orta, teknik ya da mesleki eğitime isterse özel eğitime yönelmiş olsunlar, çeşitli kategorilerdeki öğretmenlerin yetiştirilmesini birbirine organik olarak bağlı kurumlarda ya da birbirine yakın kurumlarda düzenlemenin temenni edilir olup olmadığını araştırmak yerinde olur.

Öğretmen Yetiştirme Kurumları

6) Öğretmen yetiştiren kurumların öğretmenleri (personeli, öğretim elemanları), kendi disiplinlerinde yüksek öğretiminkine benzer (eşdeğer) bir düzeyde ders verebilmek için nitelikli olmalıdırlar. Pedagojik yetiştirmeyle görevli personelin (öğretmenlerin) okulda öğretim deneyimi bulunmalıdır ve elverdiğince, bu deneyimi bir okulda öğretim uygulaması yaparak düzenli bir biçimde yenilemesi gerekir.

7) Öğretmen yetiştiren kurumları gerekli olanak ve araçlarla donatarak ve bu kurumların personeli ile öğrencilerince yapılan (yürütülen) araştırmaları kolaylaştırarak, değişik disiplinlerin eğitim ve öğretimini ilgilendiren araştırma ve deneyimler desteklenmelidir. Öğretmenlerin yetiştirilmesiyle görevli personel, kendilerini ilgilendiren alanlardaki araştırmaların sonuçları konusunda bilgilendirilmeli ve bunlardan öğrencilerini yararlandırmaya çaba harcamalıdır.

8) Öğretmen yetiştiren her kurumda, öğrencilerin de, öğretim personeli kadar kurumun yaşam, etkinlik ve disiplinini etkileyen kurallar konusunda düşüncelerini dile getirme olanağı bulunmalıdır.

9) Öğretmen yetiştiren kurumlar, aynı zamanda araştırmaların sonuçları ve yeni yöntemler konusunda okulları bilgilendirerek ve kendi etkinlikleri için, eğitim kurumlarının ve öğretim personelinin deneyiminden (okulları) yararlandırarak, öğretimin ilerlemesine katkıda bulunmalıdırlar.

10) Öğrencilerinin doyurucu (yeterli) bir biçimde eğitimlerini tamamladıklarını onaylama yetkisi, ayrı ayrı ya da birlikte yahut başka yüksek öğrenim kurumlarıyla ya da yetkili eğitim makamlarıyla işbirliği yaparak, öğretmen yetiştiren kurumlara düşmelidir.

11) Okul yetkilileri, (öğretmen) yetiştirme kurumlarıyla işbirliği yaparak, eğitim ve öğretimin (formation) sonuna gelmiş öğretmenlerin eğitim ve öğretimleri, dilekleri ve kişisel durumları ile ilgili bir iş edinmeleri için uygun önlemler almalıdırlar.

IV. ÖĞRETMENLERİN YETKİNLEŞTİRİLMESİ

12) Yetkililer ve öğretmenler, öğretimin nitelik ve içeriğinin ve eğitim tekniklerinin belli bir yömeme göre (düzenli bir biçimde) iyileştirilmesini sağlamaya yönelik hizmet içinde yetkinleştirmenin (perfectionnement) önemini kabul etmelidirler.

13) Yetkililer, öğretmen örgütlerine danışarak, tüm öğretmenlerin hizmetine parasız biçimde sunulan engin bir yetkinleştirme hizmet kurumları sistemi oluşturulmasını sağlamalıdırlar. Büyük bir seçme çeşitliliği (bir çok değişik seçenekler) sunması gereken bu sistem içinde, yetiştirme kurumlarının, bilimsel ve kültürel kuruluşların ve öğretmen örgütlerinin yer alması uygun olacaktır. Özellikle hizmete ara verdikten sonra görevine yeniden başlayan öğretmenler için, yeniden yetiştirme ve yönlendirme (recyclage) kursları düzenlenmelidir.

14)

1- Öğretmenlere niteliklerini geliştirmelerine, etkinlik alanlarını değiştirme ya da genişletmelerine, (mesleklerinde) yükselme isteği öne sürmelerine ve içeriği kadar yöntemleri için de, kendi disiplinlerinde ve kendi öğretim alanlarında gerçekleştirilmiş ilerlemelerden bilgilenmelerine olanak veren kurslar düzenlenmeli ve başka önlemler (uygun kolaylıklar) alınmalıdır.

2- Genel kültürlerini ve mesleksel niteliklerini iyileştirebilmeleri amacıyla, öğretmenlerin hizmetine kitap ve başka çalışma (ders) araçları sunmak için (gerekli) önlemler alınmalıdır.

15) Bu amaçla öğretmenlere her türlü kolaylığı sağlayarak, olabilen tüm yararı elde edecek biçimde, onların bu kurslara katılmasını ve bu kolaylıklardan yararlanmasını özendirmek gerekir.

16) Okul yetkilileri, pedagojik yöntemler kadar öğretilen disiplinlerde de, okulları kendilerini ilgilendiren araştırma sonuçlarını uygulayacak duruma getirmek için (gerekli) tüm önlemleri almalıdır.

17) Yetkililer, yetkinleşmeleri ereğiyle, öğretmenlere ülkelerinde ve yurt dışında toplu ya da bireysel geziler yapmaya özendirmeli ve onlara olanaklar ölçüsünde yardım etmelidir.

18) Öğretmenlerin yetiştirilmesine ve yetkinleştirilmesine ilişkin önlemlerin, bölgesel ya da uluslar arası çerçevede sağlanan teknik ve mali işbirliği sayesinde geliştirilebilmesi ve tamamlanabilmesi uygun olacaktır.

V. İSTİHDAM VE KARIYER

Öğretime Giriş

19) Öğretmenlerin hizmete alınma politikası öğretmen örgütleriyle işbirliği yaparak, en uygun düzeyde açıkça belirlenmelidir ve öğretmenlerin hak ve yükümlülüklerini düzenleyen bir yönetmelik hazırlanmalıdır.

20) Öğretmenlik mesleğine girişte bir hazırlık dönemi konulması, öğretmenler ve işverenleri tarafından, göreve yeni başlayanı (stajyer öğretmeni) yararlı biçimde özendirmeye ve alıştırıp öğretmeye, uygun mesleksi normlar koymaya ve korumaya ve öğretmenin kendisinin pedagojik niteliklerinin geliştirilmesini kolaylaştırmaya (desteklemeye) yönelik olarak düşünülmelidir. Hazırlık döneminin süresi önceden bilinmeli ve başarı koşulları titizlikle mesleksi nitelikte olmalıdır. Eğer öğretmen bu süre içinde doyurucu olmazsa, kendisine karşı yöneltilen yakınmalar (sitemler) konusunda bilgilendirmeli ve onun bu yakınmalara itiraz etme hakkı bulunmalıdır.

İlerleme ve Yükselme

21) Öğretmenlerin, gerekli nitelikleri taşımaları koşuluyla, bir eğitim düzey ya da düzeninden bir ötekine geçme hakkı olmalıdır.

22) Öğretimin ve her eğitim kurumunun örgütlenmesi ve yapısı, verdikleri eğitimin niteliğine ve düzenliliğine zarar vermemesi koşuluyla, öğretmenlere ek görevler yapma olanağı sağlamalı ve tanınmalıdır.

23) Değişik işlevlerin öğretmenlerin her birinin en iyi niteliğine göre pek yerinde olarak (akıllıca) bölüştürülebilmelisi için, personelin ve öğrencilerin oldukça önemli kuruluşlardan sağlayabilecekleri yararları göz önünde bulundurmamak yerinde olacaktır.

24) Müfettiş, okul yöneticisi, öğretim (eğitim) müdürü ya da özel işlevler içeren başka bir konum gibi öğretimde sorumluluk konumlarına deneyimlerin atanması, olanaklar ölçüsünde, yerinde olacaktır.

6) Yükselmelerin, öğretmen örgütlerine danışarak belirlenmiş titizlikle mesleki nitelikli ölçütlere göre, öngörülen konum (görev) için ilgilinin niteliklerinin nesnel bir değerlendirmesi temeline dayanması gerekir.

İstihdam Güvencesi

7) Mesleki süreklilik (istikrar) ve istihdam (iş) güvencesi, öğretmenin çıkarı (yararı) için olduğu kadar öğretiminki için de kaçınılmazdır ve bunlar, okul (eğitim) sisteminin bütününe ya da bir bölümünün örgütlenişinde değişiklikler yapıldığı zaman bile güvence altına alınmalıdır.

8) Öğretmenler, mesleki durumlarını ya da kariyerlerini etkileyecek nitelikteki keyfi eylemlere karşı etkili bir biçimde korunmalıdır.

Mesleki Kusur Durumunda Uygulanabilecek Disiplin Usulleri

9) Mesleki kusur durumunda uygulanabilecek disiplin önlemleri açıkça belirlenmelidir. Olası kovuşturma ve yaptırımlar, ancak ilgili öğretmenin isteği üzerine, öğretim yasağı getirmesi ya da öğrencilerin korunmasının yahut esenliğinin bunu gerektirmesi dışında, açıklanmalıdır.

10) Yaptırımları önermek ya da uygulamakla yetkili makam ya da organlar açıkça belirtilmelidir.

11) Disiplin usullerinin konulması (belirlenmesi) sırasında öğretmen örgütlerine danışılmalıdır.

12) Her öğretmen disiplin usulünün her aşamasında özellikle aşağıdaki hakça güvencelerden yararlanmalıdır:

a) Kendisi hakkında öne sürülen kınamalar (sitemler) ve bunları gerekçelendiren olaylar konusunda yazılı olarak bilgilendirilme hakkı,

b) Soruşturma dosyasına tümüyle (eksiksiz olarak) ulaşabilme hakkı,

c) Kendisini savunma ve seçeceği bir temsilci tarafından savunulma hakkı ve savunmasını hazırlamak için yeterli bir süreden yararlanma hakkı,

d) Kendisi hakkında alınmış kararlar ve gerekçeleri konusunda yazılı olarak bilgilendirme hakkı,

e) Açıkça belirlenmiş makamlar ve yetkili organlar önünde bir üst yargı yerine başvurma hakkı.

13) Yetkililer, eğer öğretmenler benzerlerinin (öğretmenlerin) (pairs) katılımıyla yargılanırlarsa, disiplinin ve disiplin güvencelerinin daha iyi sağlanmış olacağını kabul etmelidirler.

14) 47'den 51'e değin önceki maddelerde yer alan kurallar, uluslar yasalar uyarınca ceza yasası kapsamına giren eylemlerin cezalandırılmasına uygulanabilen usulleri hiçbir biçimde etkilemez.

Sağlık Muayeneleri

15) Öğretmenler düzenli aralıklarla sağlık muayeneleri yaptırmakla yükümlü tutulabilmeli ve bu muayeneler parasız olmalıdır.

Aile Yükümlülüğü Olan Bayan Öğretmenler

16) Evlilik, kadınların öğretimde bir konum (görev) elde etmelerine ve onu korumalarına engel olmamalıdır. Evlilik onların ne ücretini, ne de çalışma koşullarını etkilememelidir.

17) İşverenin gebelik ya da analık izni nedeniyle bir bayan öğretmen sözleşmesini bozması yasaklanmalıdır.

18) Aile yükümlülükleri olan bayan öğretmenlere bunun istendiği yerde, kreşler ya da anaokulları gibi çocuk bakım hizmetleri sunulması düşünülmelidir.

19) Aile yükümlülükleri olan bayan öğretmenin oturduğu yerde bir konum (görev) edinmesini sağlayan ve her ikisi de öğretim mesleğinde bulunan eşlerin birbirine yakın yerlere ya da aynı kuruma atanabilmelerine olanak veren önlemler alınmalıdır.

20) Aile yükümlülükleri olan ve olağan emeklilik yaşından önce öğretimden ayrılan bayan öğretmenler, ortam ve koşullar onu haklı gösterdiği zaman, yeniden görevlerine dönmeleri için özendirilmelidirler.

Yarım Zamanlı Hizmet

21) Yetkililer ve okul, gerekli görülmesi durumunda, herhangi bir nedenle tam zamanlı olarak ders veremeyen nitelikli öğretmenlerce yarım zamanlı olarak sağlanan hizmetlerin değerini kabul etmelidirler.

22) Yarım zamanlı olarak düzenli bir hizmet yerine getiren öğretmenler:

a- Tam zamanlı olarak çalışan öğretmenlerle belli bir oran içinde aynı ücreti almalı ve temelde aynı çalışma koşullarından yararlanmalıdırlar,

b- Ücretli izinler, hastalık izinleri ve analık izinleri konusunda aynı kuralların uygulanması saklı kalmak üzere, tam zamanlı olarak çalışan öğretmenlerinkinin karşılığı (dengi) olan haklardan yararlanabilmelidirler.

c- İşverenlerce karşılanan (ödenen) emeklilik rejimlerini de kapsamak üzere, sosyal güvenlik alanında tam ve uygun (yeterli) bir korunmadan yararlanabilmelidirler.

VI. ÖĞRETMENLERİN HAKLARI VE ÖDEVLERİ

Mesleksel Özgürlükler

23) Görevlerinin yerine getirilmesinde, öğretim mesleği üyeleri üniversiter serbestlikten (akademik özgürlükten) yararlanmalıdırlar. Öğretmenler, öğrencilerine en iyi

uyarlanmış öğretim yöntemlerini ve araç gereçlerini değerlendirmek için özellikle niteliklidirler; onaylanmış programlar çerçevesinde ve okul yetkililerinin yardımıyla (katkısıyla), öğretim araçlarının seçiminde ve ayarlanıp düzenlenmesinde, el (ders) kitaplarının seçiminde ve pedagojik yöntemlerinin uygulanmasında temel rolü üstlenmesi gerekenler onlardır.

24) Öğretmenler ve öğretmen örgütleri yeni programların, el (ders) kitaplarının ve öğretim araç ve gereçlerinin hazırlanmasına (geliştirilmesine) katılabilmelidirler.

25) Her teftiş ve denetim sistemi, mesleki görevlerinin yerine getirilmesinde öğretmenleri özendirici (destekleyici) ve onlara yardım edici biçimde tasarlanmalı ve öğretmenlerin özgürlüğünü girişkenliğini ve sorumluluğunu sınırlamaktan kaçınmalıdır.

26) 1- Bir öğretmenin etkinliğinin (çalışmasının) doğrudan bir değerlendirme (takdir) konusu olması gerektiği zaman, bu değerlendirme nesnel olmalı ve ilgilinin bilgisine sunulmalıdır.

2- Öğretmenin haksız olduğunu düşündüğü bir değerlendirmeye karşı başvuru hakkı olmalıdır.

27) Öğretmenler, öğrencilerinin ilerlemeleri üzerinde bir yargıda bulunmak için yararlı görünebilen tüm değerlendirme tekniklerine başvurmakta özgür olmalıdırlar, ancak bundan hiçbir öğrenci hakkında hiçbir haksızlık doğmamasına dikkat etmelidirler.

28) Yetkililer, öğrencilerden her birine ve öğrenimlerinin gelecekteki yönelimine en uygun gelen öğretim türü ile ilgili olarak öğretmenlerin tavsiyelerine gerekli olan ağırlık ve önemi vermelidirler.

29) Öğrencilerin yararına, ana-babalar ve öğretmenler arasındaki işbirliğini kolaylaştırmak (geliştirmek) için tüm çabalar gösterilmelidir, ancak öğretmenler, temel olarak kendi mesleki yetkilerine giren alanlarda ana-babaların her tür haksız ya da aşırı karışmalarına karşı korunmalıdırlar.

30) 1- Bir öğretmen ya da bir öğretim kurumundan yakınması (şikayeti) olan ana-babaların, durumu önce kurumun başkanı ve ilgili öğretmen ile tartışma yetkisi

olmalıdır. Daha sonra üst makamlara gönderilen her başvuru, yazılı olarak yapılmalı, başvurunun bir örneği (kopyası) ilgili öğretmene iletilmelidir.

2- Yakınmaların incelenmesi öyle bir biçimde olmalıdır ki, ilgili öğretmenlerin tüm kendini savunma olanakları bulunsun ve sorun (dava) konusunda hiçbir duyuru (açıklama) yapılmamasın.

31) Öğretmenlerin öğrencilerini tüm kazalardan kurtarmaya en büyük özenle dikkat etmesi gerektiğinden, eğer öğrenciler okuldaki ya da okul dışındaki eğitim etkinlikleri sırasında kazaya uğrarlarsa, öğretmenlerin işverenleri tazminat ödemek zorunda kalma tehlikesine karşı onları (öğretmenleri) korumalıdır.

Öğretmenlerin Ödevleri

32) Tüm öğretmenler, öğretim mesleği üyelerinin statüsünün büyük ölçüde kendilerinin davranışlarına bağlı olduğunu bilerek, tüm mesleki etkinliklerinde olabildiğince yüksek normlara uymaya çaba göstermelidirler.

33) Öğretmenlere uygulanabilir mesleki normların tanımlanması ve onlara saygı, öğretmen örgütlerinin yardımıyla [(katılımıyla), (concoirs / participation)] sağlanmalıdır.

34) Öğretmenler ve öğretmen örgütleri, öğrencilerin, öğretimin ve toplumun yararına, yetkililerle tam olarak işbirliği yapmaya çaba göstermelidirler.

35) Törel (etik) ya da davranış kuralları öğretmen örgütlerince konulmalıdır, (çünkü) bu tip kurallar, kabul edilen ilkelere göre, mesleğin saygınlığını ve mesleki ödevlerin yerine getirilmesini sağlamaya büyük ölçüde katkıda bulunur.

36) Öğretmenler, öğrenci ve yetişkinlerin yararına, okul dışı etkinliklere katılmaya hazır olmalıdır.

Öğretmenler İle Tüm Öğretim Arasındaki İlişkiler

37) Öğretmenlerin kendilerine düşen ödevleri yerine getirebilmeleri için, yetkililer, öğretim politikası, okul örgütlenmesi ve öğretim alanında ortaya çıkan tüm (yeni)

değişiklikler gibi sorunlar konusunda öğretmen örgütlerine danışma yöntemi (usulü) oluşturmalı ve bunu düzenli olarak uygulamalıdır.

38) Yetkililer ve öğretmenler, öğretmenlerin öğretimin niteliğini iyileştirmeyi amaçlayan çabalara, pedagojik araştırmalara, yeni ve geliştirilmiş yöntemlerin ayarlanıp düzenlenmesine ve yayılmasına örgütleri aracılığıyla ya da başka yollarla katılmasının önemini kabul etmelidirler.

39) Yetkililer, her kurumda ya da daha geniş bir çerçevede, aynı disiplinindeki öğretmenlerin işbirliğini özendirmekle görevli inceleme gruplarının oluşturulmasını ve çalışmasını kolaylaştırmalı (desteklemeli) ve bu grupların görüş ve önerilerini (telkinlerini) gereğince göz önünde bulundurmalıdır.

40) Yönetmelik personel ve öğretimle ilgili kimi işlemlerle görevli tüm öteki personel, öğretmenlerle iyi ilişkiler kurmaya çaba göstermelidir ve öğretmenler de onlar hakkında aynı davranışı benimsemelidir.

Öğretmenlerin Hakları

41) Öğretmenlerin, kendilerinin, öğretimin ve tüm toplumun yararına, toplumsal ve kamusal yaşama katılımını özendirmek uygun olacaktır.

42) Öğretmenler, tüm yurttaşların yararlandığı tüm yurttaşlık haklarını kullanmakta özgür olmalıdır ve kamusal yükümlülüklerine seçilebilmelidirler.

43) Bir kamusal yükümlülük bir öğretmeni görevinden ayrılmaya zorladığı zaman, öğretmen kıdem ve emekli aylığı haklarını korumalı ve bu kamusal yükümlülüğünün bitiminde, eski görevine ya da eşdeğer bir göreve yeniden dönebilmelidir.

44) Öğretmenlerin aylıkları ve çalışma koşulları, öğretmen örgütleriyle işverenler arasında (toplu) görüşmeler yoluyla belirlenmelidir.

45) Öğretmenlerin örgütleri aracılığıyla kamusal ya da özel işverenleriyle (toplu) görüşme hakkını güvence altına almak için, (yasal) düzenleme ya da ilgililer arasında anlaşma yoluyla usuller (gönüllü mekanizmalar) oluşturulmalıdır.

46) Öğretmenlerle işverenleri arasında ortaya çıkabilecek çalışma koşullarına ilişkin uyumsuzlukları çözümlenmek amacıyla, uygun eşit yanlı (ortak, ikili) organlar (mekanizmalar) oluşturulmalıdır. Bu amaçla oluşturulmuş araçların ve usullerin tüketilmesi durumunda ya da taraflar arasındaki (toplu) görüşmelerin kesilmesi durumunda, öğretmen örgütlerinin de meşru (haklı) çıkarlarını savunmak için öteki örgütlerin normal olarak yararlandığı (sahip olduğu) başka eylem araçlarına başvurma hakkı bulunmalıdır.

VII. ÖĞRETİMİN ETKİLİLİĞİ İÇİN UYGUN KOŞULLAR

47) Öğretmenin çalışması (emeği) öylesine özel ve öylesine yararlıdır ki, bu çalışma her türlü zaman ve çaba kaybını önleyecek biçimde örgütlenmeli (düzenlenmeli) ve kolaylaştırılmalıdır.

Sınıflardaki Öğrenci Sayıları

48) Sınıflardaki öğrenci sayıları, öğretmenin öğrencilerinden her birine özel bir dikkat göstermesine olanak verecek nitelikte olmalıdır. Zaman zaman, öğrenciler küçük gruplar halinde bir arada toplanabilmeli, ya da hatta, örneğin onlara düzeltici bir öğretim vermek için, birer birer de alınabilmelidir. Görsel-işitsel öğretim oturumları için öğrenciler daha büyük sayılar halinde de toplanabilmelidir.

Yardımcı Personel

49) Öğretmenlere mesleki görevlerinde tüm özenlerini gösterme (yoğunlaşma) olanağı vermek için, eğitim kurumları (okullar) öğretim ile ilgisi olmayan işlevlerle görevli bir yardımcı personel bulundurmamalıdır.

Öğretim Araç ve Gereçleri

50) 1- Yetkililer öğretmenleri ve öğrencilerini çağdaş (yeni) öğretim araç ve gereçleriyle donatmalıdırlar. Bu yardımcı araç ve gereçler, öğretmenin yerini alacak öğeler olarak değil, öğretimin niteliğini iyileştirmeye ve daha çok sayıda öğrencinin eğitimden yararlanmasını yaygınlaştırmaya olanak verecek öğeler olarak düşünülmelidir.

2- Yetkililer öğretim araç ve gereçlerinin kullanımı konusundaki araştırmaları kolaylaştırmalı ve öğretmenleri bu araştırmalara daha etkin biçimde katılmaya özendirmelidirler.

Çalışma Süresi

51) Öğretmenlerden haftalık ve günlük olarak (uymaları, çalışmaları) istenen çalışma saatlerinin sayısı, öğretmen örgütlerine danışılarak saptanmalıdır.

52) Ders saatlerini saptarken, öğretmenin yerine getirmek zorunda olduğu çalışmanın toplamını belirleyen aşağıdaki tüm etkenleri göz önünde bulundurmak gerekir;

a- Öğretmenin günde ve haftada uğraşmak (ilgilenmek) zorunda olduğu öğrenci sayısı,

b- Derslerin iyi hazırlanması ve ödevlerin düzeltilmesi için ayrılması gerekli olan zaman,

c- Her gün verilecek değişik derslerin sayısı,

d- Öğretmenlerin araştırmalara, okul dışı etkinliklere katılmaları, öğrencileri denetlemeleri ve onlara öğütlerde bulunmaları için gerekli gördükleri zaman,

e- Öğretmenlere, ana-babaları (velileri) bilgilendirmek ve öğrencilerin ilerlemesi konusunda onlarla görüşmek için bırakılması dilenen zaman,

53) Öğretmenler, hizmet içinde yetkinleşmelerini kolaylaştırmaya yönelik etkinliklere katılmalarına olanak veren yeterli zamana sahip olmalıdırlar.

54) Öğretmenlerin okul dışı etkinlikleri, ne onlar için aşırı bir yük olmalı, ne de temel görevlerinin yerine getirilmesini güçleştirmelidir (engellemelidir).

55) Öğretmenlerin derslerine ek olarak, özel pedagojik sorumluluklar yerine getirmesi istendiği zaman, bunun karşılığında sınıf (ders) saatlerinin sayısı azaltılmalıdır.

Yıllık Ücretli İzinler

56) Tüm öğretmenlerin, tam aylıklı olarak, yeterli bir süre için yıllık izin hakkı olmalıdır.

İnceleme İzinleri

57) 1- Öğretmenler, tam ya da kısmi aylıklı olarak, zaman zaman inceleme (öğrenim) izinlerinden yararlanmalıdırlar.

2- İnceleme izinleri kıdem ve emekliliğin hesaplanmasında göz önünde bulundurulmalıdır.

3- Kent merkezlerinden uzak olan ve kamu yetkililerince öyle tanımlanan bölgelerde, öğretmenler daha sık inceleme izinlerinden yararlanmalıdırlar.

Özel İzinler

58) İki yanlı ya da çok yanlı kültürel değişim programları çerçevesinde tanınan özel izinler, hizmet dönemleri ile eş (bir) tutulmalıdır (hizmet olarak düşünülmemelidir).

59) Teknik yardım programlarının gerçekleştirilmesine katılan öğretmenler, kendi ülkelerindeki kıdem haklarını, yükselme olanaklarını ve emeklilik haklarını yitirmeksizin izinden yararlanabilmelidirler. Bundan başka, onlara ek harcamalarını karşılamalarına olanak vermek için, özel önlemler alınmalıdır.

60) Aynı biçimde, yabancı ülkelere gelen öğretmenler de, kendi ülkelerinde izinden yararlanmalı, kıdem ve emeklilik haklarından yararlanmayı sürdürmelidirler.

61) 1- Öğretmenler, fırsat düştüğünde örgütlerinin etkinliklerine katılmak ereğiyle, tam aylıklı olarak izin alabilmelidirler.

2- Öğretmenlerin örgütlerinde görev yerine getirme hakkı olmalı ve bu gibi durumlarda bir kamusal yükümlülük (görev) yerine getiren öğretmenlerinkine benzer haklardan yararlanmalıdırlar.

62) Öğretmenler, göreve (mesleğe) girişten önce kararlaştırılan kurallara göre, geçerli kişisel nedenlerle tam aylıklı olarak izin alabilmelidirler.

Hastalık ya da Analık İzinleri

6) 1- Öğretmenlerin aylıklı hastalık iznine hakkı olmalıdır.

2- Aylığın tümünün ya da bir bölümünün ödeneceği dönemi saptarken, öğretmenlerin öğrencilerden uzun süre ayrı kalmalarının kaçınılmaz olduğu durumları göz önünde bulundurmaları gerekir.

7) Uluslar arası Çalışma Örgütü'nce analığın korunması konusunda saptanmış kuralların, özellikle 1952 tarihli Analığın Korunması Sözleşmesi'nin (gözden geçirilmiş) ve bu Tavsiye'nin 126.maddesinde belirtilen kuralların uygulanması yerinde olacaktır.

8) Çocuğu olan bayan öğretmenlerin, örneğin onlara çocuğun doğumundan sonra, istekleri üzerine, en çok bir yıl aylıksız ek izin almalarına olanak vererek ve onların işlerini (görevlerini) yitirmeksizin ve bütünüyle korunan işlerinden doğan tüm haklarını saklı tutarak, görevinde kalmaya özendirilmesi yerinde olur.

Öğretmen Değişimi

9) Yetkililer, ülkeler arasındaki mesleki ve kültürel değişimlerin ve yurt dışında öğretmen gezilerinin hem öğretim hem de öğretmenler için sunduğu yararı kabul etmelidirler; bu nitelikteki olanakları geliştirmeye çaba harcamalı ve öğretmenlerce yurt dışında kazanılan deneyimi göz önünde bulundurmalarıdır.

10) Bu değişimlerden yararlanan öğretmenler hiçbir ayırım gözetilmeksizin seçilmeli ve hiçbir siyasal görüşün temsilcisi olarak düşünülmemelidir.

11) Öğretmenlere, görevleri ve statüleri gerektiği gibi güvence altına alınarak, inceleme ve öğretim için yurt dışına gitmelerinde tüm kolaylıkların sağlanması yerinde olur.

12) Öğretmenler, yurt dışında edindikleri deneyimden meslektaşlarını yararlandırmaya özendirilmelidir.

Okul Binaları

13) Okul binaları güvenlik güvencesi vermeli, bütününe tasarlanışıyla hoş görünümlü (çekici) ve işlevsel biçimde düzenlenmiş olmalıdır. Binalar etkili bir öğretime ve özellikle kırsal bölgelerde, okul dışı toplulukla ilgili etkinliklere elverişli olmalıdır; dayanıklı maddelerden ve sağlık kurallarına göre yapılan okul binaları, değişik kullanımlara uygun, bakımı kolay ve ekonomik olmalıdır.

14) Yetkililer, öğrencilerin ve öğretim personelinin sağlık ve güvenliğini hiçbir tehlike altına sokmayacak biçimde, okul yerlerinin bakımına özen göstermelidirler.

15) Yeni okulların yapılması öngörüldüğü (planlandığı) zaman, öğretim mesleğinin yetkili temsilcilerine danışmak yerinde olacaktır. Varolan okullarda yeni binaların yapılması ya da binaların büyütülmesi öngörüldüğünde, ilgili kurumun (okulun) öğretim personeline danışmak yerinde olacaktır.

Kırsal ya da Uzak Bölgelerdeki Öğretmenlere Uygulanacak Özel Kurallar

16) 1- Kent merkezlerinden uzakta olan ve kamu yetkililerince böyle tanımlanan bölgelerde, tercihen ücretsiz ya da düşük bir kira karşılığında, uygun konutlar (lojmanlar) öğretmenlerin ve ailelerinin hizmetine sunulmalıdır.

2- Öğretmenlerin, olağan işlevleri dışında toplumsal etkinlikleri özendirmesinin ve uyarmasının istendiği ülkelerde, kalkınma programları öğretmenler için uygun lojmanlar öngörmelidirler.

17) 1- Uzak bölgelere atanma ya da yer değiştirme durumunda, öğretmenler kendileri ve aileleri için yolluk ve taşınma ödeneği almalıdırlar.

2- Böyle bir bölgede görevli olan öğretmenler, gerektiğinde, mesleki yeteneklerinin düzeyini korumalarına olanak vermek için özel seyahat kolaylıklarından yararlanmalıdırlar.

3- Uzak bir bölgede başka bir göreve gönderilen öğretmenlerin, özendirilmeleri amacıyla, evlerinin bulunduğu yere kadar, yılda bir kez, tatilleri dolayısıyla seyahat (yol) giderlerinin karşılanmasına hakkı olmalıdır.

18) Ne zaman ki öğretmenler özellikle güç yaşam koşullarına katlanmak zorundadırlar, buna karşılık, emekliliklerinin hesaplanması için göz önünde bulundurulması gereken özel tazminatlar almalıdırlar.

VIII. ÖĞRETMENLERİN AYLIKLARI

19) Öğretmenlerin durumunun (statüsünün) değerlendirilmesinde söz konusu olan değişik etkenler arasında, onlara verilen ücrete özel bir önem verilmelidir. Çünkü bugün

dünyada doğrulanan (onaylanan) eğilimlere göre, öğretmenlere toplumda tanınan konum ya da onların görevine verilen önem (saygınlık) derecesi gibi öteki etkenlerin de, başka birçok benzer meslekte olduğu gibi, büyük ölçüde içinde buldukları ekonomik duruma bağlı olduğu yadsınamaz.

20) Öğretmenlerin Ücretleri:

a) Öğretmenlik işlevinin ve dolayısıyla bu işlevi yerine getirenlerin toplum için aldığı (taşıdığı) önem kadar, göreve girişinden başlayarak öğretmene düşen her tür sorumluluğa yakışır olmalıdır,

b) Benzer ya da eşdeğer nitelikler gerektiren öteki mesleklerde ödenen aylıklarla elverişli biçimde karşılaştırılabilir.

c) Öğretmenlere, kendileri ve aileleri için makul bir yaşam düzeyi ve bilgilerini geliştirerek ve kültürlerini zenginleştirerek, mesleksel niteliklerini iyileştirme araçları (olanakları) sağlamalıdır,

d) Kimi konumların daha büyük bir deneyim ve daha yüksek (ileri) nitelikler gerektirdiği ve daha geniş sorumluluklar içerdiği olgusunu gözönünde bulundurmalıdır.

21) Öğretmenler kendi mesleksel örgütleriyle tam anlaşarak oluşturulan aylık basamakları temeli üzerine ücretlendirilmelidirler. Nitelikli öğretmenler, hazırlık (deneme) süresinde ya da geçici olarak çalıştırıldıklarında, hiçbir durumda asil olarak atanmış öğretmenlerinkinden daha düşük bir oranda ücretlendirilmemelidir.

22) Öğretmen aylıklarının yapısı, farklı öğretmen grupları arasında kırgınlıklar doğurma tehlikesi taşıyan her tür haksızlığı ve her tür sapaklığı (anomalie) önleyecek biçimde düzenlenmelidir.

23) Yönetmelikle en çok ders saati belirlendiği zaman, düzenli hizmeti (ders saati) bu (üst) sınırı geçen öğretmen, önceden onaylanmış bir bareme göre ek ders ücreti almalıdır.

24) Aylık farklılıkları; nitelikler, kıdem ya da sorumluluk derecesi gibi nesnel ölçütlere dayanmalıdır; ancak en düşük aylık ile en yüksek aylık arasındaki fark, makul sınırlar içinde tutulmalıdır.

25) Mesleksel ya da teknik bir öğretimle görevli olan ve üniversiter derecesi (akademik ünvanı) olmayan kişilerin temel aylıklarını belirlemek için formasyon ve deneyimlerinin değeri gözönünde bulundurulmalıdır.

26) Öğretmenlerin aylıkları, yıllık bir dönem temeline dayanılarak hesaplanmalıdır.

27) 1- Tercihen her yıl, düzenli aralıklarla (yapılan) aylık artışları aracılığıyla, her kategori içinde bir yükselme öngörmek yerinde olacaktır.

2- Temel aylıkların en düşük ve en yüksek basamağı arasındaki ilerleme, on – onbeş yıllık bir dönemden daha çok (uzun) bir döneme yayılmamalıdır.

3- Öğretmenler, hazırlık ya da geçici olarak çalışılan dönemlerde yerine getirilen hizmetler için dönemsel artışlardan yararlanmalıdırlar.

28) 1- Öğretmenlerin aylık basamakları, yaşam pahalılığının artması, üretim artışından ileri gelen ulusal gelir düzeyinin yükselmesi ya da ücret ve aylıklardaki genel bir artış gibi etkenler göz önünde bulundurularak, belli aralıklarla (dönemsel olarak) yeniden gözden geçirilmelidir.

2- Aylıkların yaşam pahalılığına otomatik olarak endekslendiği oynak merdiven sisteminin bulunduğu bir yerde (ülkede), aylık göstergesi öğretmen örgütlerinin katılımıyla belirlenmeli ve her yaşam pahalılığı ödencesi (tazminatı), emekliliğin hesaplanmasında göz önünde bulundurulmuş ücretin ayrılmaz bir parçası olarak düşünülmalıdır.

29) Yeteneğe (liyakata) göre (verilecek) hiç bir ücret sistemi, ilgili öğretmen örgütlerinin ön görüşü ve onayı alınmadan kararlaştırılmamalı ve uygulamaya konulmamalıdır.

IX. SOSYAL GÜVENLİK

Genel Hükümler

30) Hizmet ettikleri okul tipi ne olursa olsun tüm öğretmenler, sosyal güvenlik konusunda özdeş ya da benzer bir korumadan yararlanmalıdırlar. Bu koruma, eğer şimdiden düzenli bir biçimde eğitimde çalıştırılıyorsa, kendini pedagojik kariyere

hazırlayan öğrencileri ve hazırlık dönemini gerçekleştiren (stajyer) öğretmenleri de kapsamalıdır.

31)

1- Sosyal güvenlik önlemleri, tıbbi yardımlar, hastalık, işsizlik ve yaşlılık yardımları, iş kazası ve meslek hastalıkları yardımları, aile yardımları ve analık, sakatlık ve sağ kalanlar (dul ve yetimler) yardımları ile ilgili olarak Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 1952 tarihli Sosyal Güvenlik (asgari norm) Sözleşmesi'nde belirtilen tüm risklere karşı öğretmenleri korumalıdır.

2- Öğretmenlerin sosyal güvenlik normları, en azından Uluslararası Çalışma Örgütü'nce kabul edilen (konuyla) ilgili belgelerde, özellikle 1952 tarihli Sosyal Güvenlik (asgari norm) Sözleşmesi'nde öngörülenler kadar elverişli (lehte) olmalıdır.

3- Sosyal güvenlik yardımları öğretmenlere hak olarak (hukuken) tanınmalıdır.

32) Sosyal güvenlik konusunda öğretmenlerin korunması, 128'den 140'a kadar olan aşağıdaki maddelerde belirtildiği gibi, onların özel çalışma koşullarını göz önünde bulundurmalıdır.

Tıbbi Bakım

33) Sağlık hizmetlerinin olmadığı bölgelerde, öğretmenler gerekli (uygun) tıbbi bakım (muayene ve tedavi) için yer değiştirmek zorunda kaldıkları zaman, onların yol giderleri karşılanmalıdır.

Hastalık Yardımları

34) 1- Hastalık yardımları, kazancın (gelirin) kesilmesi sonucu doğuran tüm çalışma gücünden yoksunluk süresince ödenmelidir.

2- Hastalık yardımları kazancın kesildiği ilk günden başlayarak ödenmelidir.

3- Hastalık yardımlarının süresi sınırlı olduğu zaman, öğretmenlerin öğrencilerden ayrı kalmalarının gerektiği durumlar için süre uzatmaları öngörülmelidir.

İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları

35) Öğretmenler, yalnızca okul içindeki hizmet saatlerinde değil, aynı zamanda okul dışında düzenlenen eğitim etkinlikleri sırasında ortaya çıkan kazaların sonuçlarına karşı da korunmalıdırlar.

36) Çocuklarda sık sık görülen kimi bulaşıcı hastalıklar, öğrencileri yüzünden bulaşıcılıkla (salgınla) karşı karşıya olan öğretmenlere geçtiği zaman, meslek hastalığı olarak düşünülmelidir.

Yaşlılık Yardımları

37) Bir öğretmen aynı ülkede başka bir eğitim makamının yetkisine giren bir göreve atandığı zaman, emeklilik konusunda önceki hizmetlerinden yararlanma hakkını korumalıdır.

38) Ulusal düzenlemeleri göz önünde bulundurarak ve gereğince gözlemlenen öğretmen açığı durumunda, emeklilik hakkını kazanmış olarak görevlerini yerine getirmeyi sürdüren öğretmenlerce gerçekleştirilen hizmet yılları ya emekli aylığının hesaplanmasında göz önünde bulundurulmalı, ya da öğretmenlerin, uygun organlar sayesinde, ek emeklilik elde etmesine olanak vermelidir.

39) Yaşlılık yardımları, kariyer sonu kazancına göre ve öğretmenin yeterli bir yaşam düzeyini korumasına olanak verecek biçimde saptanmalıdır.

Sakatlık Yardımları

Fiziksel ya da zihinsel bir iş göremezlik (yetersizlik) sonucu etkinliğe (işine) ara vermek zorunda kalan öğretmenlere sakatlık yardımı ödenmelidir. İş göremezlik

6) durumu, uzun süreli bir hastalık yardımı ya da başka ödenceler için bir hak doğurmuyorsa, emeklilik tanınması öngörülmelidir.

7) Kısmi iş göremezlik durumunda, yani öğretmenin görevini yarım zamanlı olarak yerine getirebilecek güçte olduğu durumda, ilgili kısmi sakatlık yardımına hak kazanmalıdır.

8) 1- Sakatlık yardımları, öğretmenin yeterli bir yaşam düzeyini korumasına olanak verecek biçimde, alınan son kazanca göre saptanmalıdır.

2- İş göremezlik durumuna düşmüş olan öğretmenler, eski durumuna gelmek (iyileşmek) ya da hiç olmazsa, sağlık durumlarını düzeltmek için tıbbi bakımdan ve (buna) bağlı ek yardımlardan yararlanmalıdırlar. Bu durumdaki öğretmenler, buna olanak bulunan her durumda (seferde) onları yeniden önceki çalışmalarına başlamaya hazırlamak için, yeniden uyum hizmetlerinden de yararlanabilmelidirler.

Sağ Kalanlara Yardımlar

9) Sağ kalanlara (dul ve yetimlere) yardım sağlama koşulları ve yardım tutarı, yardımlardan yararlananların yeterli bir yaşam düzeyini korumasına ve bakmakla yükümlü olduğu çocuklarının esenlik ve eğitimini sağlamasına olanak vermelidir.

Öğretmenleri Sosyal Güvenlikten Yararlandırma Araçları (Yolları)

10) 1- Öğretmenlerin sosyal güvenlik konusunda korunması, elverdiğince, duruma göre, kamu kesimine ya da özel kesime uygulanabilen genel bir sistem aracılığıyla sağlanmalıdır.

2- Karşılancak bir ya da bir çok tehlike için genel bir sistem olmadığı zaman, statü (tüzük, yönetmelik) temeline dayalı olarak ya da başka bir biçimde, öğretmenler için özel bir sistem oluşturulması uygun olacaktır.

3- Genel bir sistemle sağlanan koruma düzeyinin bu Tavsiye'de öngörülen düzeyden (daha) düşük olduğu yerde (durumda) ek yardım sistemleri sayesinde bu farkın kapatılması uygun olacaktır.

11) Öğretmen örgütlerinin, fonların plasmanının da kapsamak üzere, özel ya da ek sosyal güvenlik sistemlerinin yönetimine ortak edilmesi (katılması) olanağının incelenmesi uygun olacaktır.

X. ÖĞRETMEN AÇIĞI

12) 1- Ciddi (ağır) bir hizmete alma bunalımına çare bulmak için alınan her türlü önlemin, oluşturulmuş ya da oluşturulacak mesleksi normlara hiçbir biçimde aykırı olmayan ya da onlara zarar vermeyen ve öğrencilerin öğrenimine zarar verme tehlikesini asgariye indirgeyen olağanüstü (istisnai) bir önlem biçiminde düşünülmesi gerektiğini ilke olarak koymak gerekir.

2- Öğretim personeli açığını gidermeye yönelik kimi geçici çareler (öğrenci sayısı aşırı [fazla] olan sınıflar ya da öğretmenlerden istenen ders saatlerinin makul olmayan artışı gibi), öğretimin amaç ve hedefleriyle bağdaşmadığından ve öğrencilere zararlı olduğundan, yetkili makamlar, ivedilikle bu geçici çarelere başvuruyu yararsız kılmalı ve buna son vermelidir.

13) Gereksinmelerin ivediliğinin öğretmenler için hızlandırılmış bir yetiştirmeye başvurmayı zorunlu kılabildiği gelişmekte olan ülkelerde, aynı zamanda, öğretimin bütününe yönlendirmek ve yönetmek için gerekli tüm yetkiye (yeteneğe) sahip olan bir öğretim kadrosundan yararlanacak biçimde, eksiksiz (tam) bir yetiştirmeyi de örgütlemek gerekir.

14) 1- Hızlandırılmış yetiştirme programlarını izlemeye kabul edilen öğrenciler, olağan tipte bir hazırlık (eğitim ve öğretimi) alması gereken öğrencilerin ki ile aynı ölçütlere göre ya da hatta, daha sonra eğitim ve öğretimlerini tamamlayacak durumda, olmaları için, daha ağır (ciddi) ölçütlere göre seçilmelidirler.

2- Hızlandırılmış bir eğitim ve öğretim gören öğretmenlere hizmet içinde niteliklerini tamamlama olanağı sağlamak için, tam aylıklı ek inceleme izinlerini de kapsamak üzere, özel kurallar ve kolaylıklar öngörülmelidir.

15) 1- Niteliksiz personel, olanaklar ölçüsünde, tam olarak nitelikli öğretmenlerce yönetilmeli ve sıkı sıkıya denetlenmelidir.

2- Görevlerini yerine getirmeyi sürdürebilmeleri için, ilgililer gerekli nitelikleri kazanmaktan ya da daha önce kazandıkları nitelikleri tamamlamaktan sorumlu olmalıdırlar.

16) Yetkililer, öğretmenlerin toplumsal ve ekonomik durumlarının, yaşam ve çalışma koşullarının, istihdam koşullarının ve kariyer perspektiflerinin iyileştirilmesinin, yetkili (bilgili) ve deneyimli öğretmen açığına çare bulmanın ve öğretim mesleğine, çok sayıda tam olarak nitelikli kişileri çekmenin ve onları bu meslekte tutmanın en iyi aracını oluşturduğunu kabul etmelidirler.

XI. SON KURAL

17) Öğretmenler kimi alanlarda, bu Tavsiye kurallarında belirtilenden daha elverişli bir statüden yararlandıkları zaman, bu kurallar hiçbir durumda daha önce tanınmış yararlardan vazgeçmek için (bir neden olarak) ileri sürülmemelidir.

EK-3. ABD ULUSAL EĞİTİM KURUMU AKADEMİK AHLAK BELGESİ

(National Education Associaton, Handbook, Washington, D.C. 1978)

İnsanın değerli ve onurlu olduğuna inanan bir eğitimci, gerçeği aramanın, mükemmelliğe kendini adamanın ve demokratik kuralların gelişmesine yardımcı olmanın yüceliğini kabul eder. Bu amaçlar için gerekli olan öğrenme ve öğretme özgürlüğün korunması ve beraber eşit eğitim fırsatı garantisini sağlanmasıdır. Bir eğitimci en yüksek ahlaki standartlara bağlı kalmada sorumluluğunu bilir.

Eğitimci, öğretme sürecinin yapısında var olan sorumluluğun önemini kabul eder. Meslektaşlarının, öğrencilerin, ailelerin, ailelerin ve toplum fertlerinin güvenini ve saygısını kazanma arzusu, eğitimci ahlaki kuralın mümkün olan en yüksek derecesine ulaşmak ve bunu sürdürmek için teşvik eder. Eğitim mesleğinin ahlaki kuralları, bütün eğitimcilerin arzusunu ifade eder ve eğitimcilere değerlendirmelerine yön vermeleri için standartlar sağlar.

1.İLKE: ÖĞRENCİLERE TAAHÜTLER

Her bir öğrenciye yardım etmeye çalışan bir eğitimci, mesleğinin önemini ve değerini bilir. Bu yüzden eğitimci araştırma ruhunu, bilgi kazanımını ve anlamayı, önemli hedeflere ilişkin fikirlerin ortaya konmasını harekete geçirmeye çalışır. Öğrencilere karşı olan yükümlülüğün yerine getirilmesi için, eğitimci;

- 1. Öğrencinin bilgi etmede serbest hareket etmesine gereksiz yere engel olmayacaktır.**
- 2. Öğrencilerin farklı görüşlere sahip olmasını gereksiz yere yadsımayacaktır.**
- 3. Öğrencinin gelişimiyle (ilerlemesine) ilgili konuyu kasıtlı olarak örtbas etmeyecek ve saptırmayacaktır.**
- 4. Öğrencileri öğrenmeye engel olacak ya da sağlıklarına ve güvenliklerine zararlı olan ortamlardan korumak için mantıklı çabalar içinde bulunacaktır.**
- 5. Öğrencileri kasıtlı olarak mahcubiyet içinde bırakmayacak veya küçük görmeyecektir.**
- 6. Irk, renk, din, cinsiyeti, milliyet, medeni hali, siyasi ve dini inançları, aile, sosyal ve kültürel geçmişi, ya da cinsi tercihleri konularında, haksız olarak:**

- Herhangi bir öğrenciyi herhangi bir programa katılmadan mahrum etmeyecektir,
- Herhangi bir öğrencinin faydalanmasına imkan tanımamaya çalışmayacaktır,
- Herhangi bir öğrenciyi herhangi bir avantaj sağlamayacaktır.

7. Öğrencilerle olan mesleki ilişkilerini şahsi menfaatleri için kullanmayacaktır.
8. Zorunlu mesleki bir amaca hizmet eden bir işa gerekmedikçe ya da kanunen talep edilmedikçe, mesleki hizmeti süresince öğrenciler hakkındaki bilgileri ifşa etmeyecektir.

2. İLKE: MESLEĞE TAAHÜTLER

Eğitim mesleği, halk tarafından mesleki hizmetin en yüksek ideallerini gerektiren sorumluluk ve güvenle birlikte algılanır. Eğitimci, eğitim mesleği hizmetlerinin kalitesinin direkt olarak ulusu ve o ulusun yurttaşlarını etkileyeceği kanaati içinde, eğitimci mesleki standartları yükseltmek, eğitimde kariyer yapmanın degeceğine insanları cazip hale getirecek şartları gerçekleştirmek ve yetersiz insanlar tarafından mesleğin ifa edilmesini önlemeye yardım etmek için her türlü gayreti ortaya koyacaktır.

Mesleğe ilişkin yükümlülükleri yerine getirmek için, eğitimci;

- Kasti olarak yanlış bir beyanda bulunan veya ehliyet ve niteliklere ilişkin, maddi bir gerçeği ortaya koymayı ihmal eden bir mesleki pozisyon için talepte bulunmayacaktır.
- Mesleki niteliklerini yanlış temsil etmeyecektir.
- Karakter, eğitim veya diğer alakalı nitelikler hususunda yetersiz olarak bilinen insanın mesleğe girişine yardım etmeyecektir.
- Mesleki bir pozisyon için bir adayın niteliklerine ilişkin olarak bilerek yanlış beyanda bulunmayacaktır.
- Eğitimci olmayan birine izinsiz öğretimin pratiğinde yardımcı olmayacaktır.

- **Açıklama kanunen talep edilmedikçe veya zorunlu bir mesleki amaca hizmet etmedikçe meslektaşları hakkında mesleki hizmet esnasında elde edilmiş bilgiyi açıklamayacaktır.**
- **Bir meslektaşı hakkında bilerek kötü niyetli veya yanlış beyanda bulunmayacaktır.**
- **Açıklama kanunen talep edilmedikçe veya zorunlu bir mesleki amaca hizmet etmedikçe, öğrencileri hakkında mesleki hizmet esnasında elde edilmiş bilgiyi açıklamayacaktır.**

**EK-4. EĞİTİM PROGRAMLARININ DÜZENLENMESİNE İLİŞKİN
PROGRAM MODELİ VE PROGRAMLARIN HAZIRLANIŞINDA GÖZ
ÖNÜNDE BULUNDURULACAK ESASLAR**

TALİM VE TERBİYE BAŞKANLIĞINDAN

Karar sayısı: 86

Karar tarihi: 26.5.1983

Konu: Eğitim programlarının düzenlenmesine ilişkin program modeli ve programların hazırlanışında göz önünde bulundurulacak esaslar.

Eğitim programlarının düzenlenmesine ilişkin program modelinin ve programın hazırlanışında göz önünde bulundurulacak ilkelerin bağlı örneğine göre kabulü ve 11.6.1982 gün ve 72 sayılı kararda yer alan program geliştirme çalışmalarının da bu esaslara göre yürütülmesi hususunun Bakanlık Makamı'nın onayına sunulması kararlaştırıldı.

**Eğitim programlarının düzenlenmesine ilişkin program modeli ve programların
hazırlanışında göz önünde bulundurulacak esaslar**

Program Modeli

Programlarda Yer Alacak Hususlar

1. Genel hususlar:

a. Atatürk'ün eğitimle ilgili

“Hükümetin en feyizli ve en mühim vazifesi milli eğitim işleridir. Bunda muvaffak olabilmek için öyle bir program takip etmeye mecburuz ki o program milletimizin bugünkü haliyle, içtimai, hayati ihtiyacı ile, muhiti şartlarıyla ve asrın icaplarıyla tamamen mütenasip ve mütevafık olsun. Bunun için muazzam ve fakat hayali, muğlâk mütaaalalardan tecerrüt ederek hakikata nafiz nazarlarla bakmak ve el ile temas etmek lazımdır” sözü yer alacaktır.

b. Milli Eğitimin genel amaçları

c. Okul düzeyi ve türünün amaçları

d. Okul düzeyi ve türünün eğitim ve öğretim ilkeleri

c. Programın uygulaması ile ilgili genel esaslar

f. Metod ve teknikler

2. Dersin amacı, kazandıracığı davranışlar, ünite veya konular ile ilgili hususlar:

a. Dersin adı

b. Dersin, ilgili okul düzey ve türüne ilişkin amaçları

c. Dersin, o sınıfa ait amaçları

I. 1'inci ünite veya konunun amacı

A. Ünite veya konunun 1'inci amacı

1) 1'inci amaca ait davranışlar

(1) .....

(2) .....,

B. Ünite veya konunun 2'inci amacı

1) 2'inci amaca ait davranışlar

(1) .....

(2) .....,

C. Ünite veya konunun 3'inci amacı

1) 3'inci amaca ait davranışlar

(1) .....

(2) .....,

D. İşleniş

Ünitenin amaçlarını gerçekleştirmek, belirlenen davranışları kazandırmak için kısa bazı örnekler verilecektir.

E. Değerlendirme

Ünite veya konunun amaçlarına ait davranışların kazandırılıp kazandırılmadığını tespit etmek için bazı amaçlar ilgili kısa ve özet değerlendirme örnekleri verilecektir.

II. 2'inci ünite veya konunun adı

I'deki sıraya göre düzenlenecektir.

PROGRAMLARIN HAZIRLANMASINDA GENEL İLKELER

1. Programların hazırlanmasında Talim ve Terbiye Başkanlığının 5.2.1982 gün ve PROG.BÜR.320-1238 sayılı Bakanlık onayı ekindeki öğretim kurumlarında uygulanacak programların düzenlenmesinde dikkat edilecek ilkeler'e aynen uyulacaktır.
2. Programlar, düzeylere göre ilkokul programı, ortaokul programları ve benzeri program kitapları şeklinde bastırılacaktır.
3. Lise ve dengi okulların programları, "programlarda yer alacak hususlar" başlıklı bölümün 2'inci maddesinde belirtilen esaslar dâhilinde hazırlanması öngörülmekle birlikte, bu mümkün olmadığı takdirde ünite veya konuların davranışlara ilişkin kısımları hariç tutulmak suretiyle hazırlanacaktır. Programları hazırlanışı sırasında derslerin konuları mümkün olduğu kadar üniteler şeklinde düzenlenecektir.
4. Gerekli görülen hallerde programların her sınıfa ait bölümünün sonuna o sınıfta kazandıracak sözlük, terim ve işaretlere programın sonunda ise o okul düzey ve türünde kullanılması gereken araç ve gereç listesine yer verilecektir,
5. Her derse ait ünite veya konuların ayrıntılı olarak işleniş ve değerlendirme örnekleri hazırlanacaktır. Bu hazırlık, Kurulca tespit edilecek diğer hususlarla birlikte ayrıca bastırılacak dersin program kılavuzunda yer alacaktır.

PROGRAM HAZIRLAMA ÇALIŞMALARI

I. Program geliştirme grupları aşağıdaki elemanlardan oluşturulacaktır:

- a. Okul düzey ve türü ile ilgili alan öğretmenleri
- b. Alt ve üst düzey alan öğretmenleri
- c. Talim ve Terbiye Başkanlığı uzmanları
- d. Program geliştirme uzmanı
- e. Mümkün olduğu takdirde okul psikoloğu ve sosyologu
- f. Alandan en az bir üniversite öğretim üyesi

2. Program geliştirme grupları aşağıdaki şekilde çalışacaktır:

- a. Guruplar programı geliştirme konusunda yetiştirilecektir. Bu konuda ilgili eğitim daireleri ve Hizmet - İçi Eğitim Dairesi Başkanlığı ile işbirliği yapılacaktır.
- b. Değişik alanlar için oluşturulan program gruplarının başkanları birlikte tonlanarak amaçların tekrar etmemesi sağlanacaktır.
- c. Guruplar önce dersin genel amaçlarını tespit edecek, genel amaçlar Talim ve Terbiye Kurulunda incelenecek ve kesin şeklini alacaktır.
- d. Ünite veya konuların amaçları tespit edilerek bunların sınıflara dağılımı yapılacak; Kurulda görüşülerek sonuca bağlanacaktır.
- e. Her ünitenin ayrı ayrı davranışları tespit edilecek; Kurulda görüşülerek sonuca bağlanacaktır.
- f. Her sınıfın ünite veya konuları tespit edilecek; Kurulda görüşülerek sonuca bağlanacaktır.

EK-5. LİSE COĞRAFYA KİTAPLARI MÜSABAKASI

1 - 2259 sayılı kanunun tatbikine dair olan Talimatnameye göre, liselerin birinci, ikinci ve üçüncü sınıfları için üç ciltten müteşekkil bir coğrafya kitabı yazılması müsabakaya konulmuştur.

2 - Müsabaka 1 / III / |1942 den başlamak ve 27/11/1943 cumartesi günü öğleyin bitmek üzere dokuz on iki aydır.

3- Müsabakaya iştirake karar verenler 31 ikinci ile teşrin 1942 pazartesi günü akşamına kadar bir dilekçe ile Maarif Vekilliğine müracaatta bu müsabakaya girecekler defterine adlarını yazdırarak bir numara alacaklardır.

4- Müsabakada birinciliği kazanan kitap serisi üç yıl liselerde okutulacak ve müellifine veya müelliflerine her ders yılı için bin sekiz yüzer lira telif hakkı verilecektir. İkinci çıkan kitap serisini yazana bir defaya mahsus olmak üzere birincisinin müellifine verilenin bir yıllığı, üçüncü, dördüncü ve beşinci çıkanlara da birer defaya mahsus olmak üzere dokuz yüzer lira mükâfat verilecektir.

5- Müsabakaya gireceklerin eserlerini üçer nüsha olmak üzere makine ile ve kâğıtların yalnız birer yüzüne yazılmış olarak Maarif Vekilliği Neşriyat Müdürlüğüne makbuz mukabilinde vermeleri veya posta ile taahhütlü olarak göndermeleri lazımdır. Kitaba konulacak resim, şekil, harita, grafik vesairenin asıllarının yalnız bu nüshalardan birinde ve yerlerine konulmuş olarak bulunması kâfidir.

6 - Müsabakaya girenlerin, kitap müsveddeleriyle birlikte, eserleri kabul edildiği takdirde, kitaplarını ilan edilen telif hakkı mukabilinde ve her türlü tasarruf hakkından vazgeçerek Maarif Vekilliğine üç yıllık bir devre için terk ettiklerini ve kitabın o devre içindeki her basılışının son tashihlerinin kendileri tarafından yapılacağını gösterir noterlikten tasdikli bir taahhüt senedi vermeleri de lazımdır

7 - Kitaplarda bulunması lazım gelen pedagojik ve teknik vasıfları gösteren şartname, yeni kabul edilen lise coğrafya dersleri müfredatı ile noterliğe tasdik ettirilecek taahhüt

senedinin formülü Maarif Vekilliği Neşriyat Müdürlüğünden alınabilir. Mektupla isteyenlerin beş kuruşluk bir posta pulunu da birlikte göndermeleri lazımdır.

EK-6 OKUL KİTAPLARINDA ARANACAK GENEL VASIFLAR

GENELGELER

Talim ve Terbiye Daire

21 Aralık 1949

Sayı: 2-1366/20

2699

5429 sayılı Kanun gereğince serbest basıma bırakılan okul ders kitaplarının genel vasıfları aşağıda çıkartılmıştır:

OKUL KİTAPLARINDA ARANACAK GENEL VASIFLAR

I. Kitap muhteva bakımından programının isteklerini karşılamalıdır:

- a. Kitap, programda bu ders için gösterilmiş olan amaçlara ve pedagojik açıklamalara uygun olmalıdır.
- b. Konular, gündelik hayattaki tezahürleriyle ve doğal, toplumsal, ekonomik ve estetik cepheleriyle bir bütün olarak ele alınmalı; bu çağ öğrencilerinin ihtiyaçlarını karşılayan ve onlara gündelik hayatlarında uygulama imkânları sağlayan canlı bahisler veya üniteler halinde işlenmelidir.
- c. Her konu (ünite), bilimsel metodun gerektirdiği; problemi belirtme, problem etrafında araştırma, inceleme ve gözlem yolu ile çeşitli bilgi toplama, bu bilgileri problemi çözmeye elverişli olacak şekilde sıralama, gerekli deneyleri yapma, bu deneylerden sonuçlar çıkarma ve bu sonuçları kontrol ederek genel fikre varma şeklinde sıralanan bilimsel düşünme metodunu telkin edecek surette işlenmelidir.
- d. Kitapların ifadesi öğrencilerin yaş ve olgunluk seviyelerine uygun olmalıdır (bu hususta ilk ve ortaokul programlarına bağlanan “Çocuk Gelişiminin Ana Çizgileri” cetveline başvurulması).
- e. Kazandırılacak bilgiler, gerek bilimsel yönden, gerek açıklamalar bakımından doğru olmalıdır.

II. Kitaplarda konular iyi bir şekilde tertiplenmiş bulunmalıdır:

- a. Konuların tertibinde, öğrencilerin psikolojik durumları ve ilgileri dikkate alınmalıdır (bu hususta ilk ve ortaokul programlarına bağlanan “Çocuk Gelişiminin Ana Çizgileri” cetveline başvurulması).

- b. Konuların işlenişinde tedrice riayet olunmalıdır.
- c. Kazandırılacak esas bilgilere, mümkün olduğu kadar misallerden hareket edilerek varılmalı ve bahislerde ana bilgileri açıklamaya yetecek kadar teferruat bulunmalıdır.
- d. Konular içindeki ana bilgiler ve teferruat iyi bir şekilde tertiplenmelidir. Esas bilgiler teferruattan ayırt edilebilecek şekilde belirtilmiş bulunmalıdır. Konuların nispi değerleri de dikkate alınmalıdır.
- e. İşlenen konuların, bu dönemde okutulan ilgili diğer derslerle münasebeti göz önünde bulundurulmalıdır (bunun için müellif bu devrenin alâkalı diğer ders programları da incelenmelidir.).
- f. Müellif, sınıflar ve devreler arasındaki bağlantıyı sağlamak üzere, bir evvelki devre veya sınıf programını incelemeli ve eserin bunu tamamlayıcı ve bir sonraki sınıf veya devreye hazırlayıcı mahiyette olmasına çalışmalıdır.
- g. Konularla ilgili pratik alıştırmalar, deneyler, gözlem ve araştırma ödevleri arasında uygunluk ve bağlantı sağlanmalıdır.
- h. Kitapların ifadesi doğru ve sade olmalı, karışık ve fazla uzun cümlelerden kaçınılmalıdır. Cümleler arasında münasebet bulunmalı ve bir paragraf, bir ana fikri ifade etmelidir. Paragrafların numaralanması da mümkündür.
- i. Kitap, noktalama ve imla bakımından kusursuz olmalıdır (imla için Türkçe Sözlük esastır.).

III. Kitaplar Öğrenime Yardımcı Unsurlar Bakımından Zengin ve İyi İşlenmiş Olmalıdır:

- a. Kitaplar, öğrenciler, kendi kendilerine çalıştırmaya, araştırmaya, gözlem ve deney yapmaya tahrik ve teşvik edici soruları, alıştırmaları, deney ve işleri ihtiva etmelidir.
- b. Kitaplarda konuları açıklayıcı ve aydınlatıcı resimler, tablolar, grafikler, şemalar, istatistikler, planlar bulunmalı ve bunlar ilgili metinlerin yanına yerleştirilmelidir.
- c. Kitaplarda bahis sonlarına özetler ilave edilmesi uygundur.
- d. Kitapların başında, öğrencilerin aradıkları konuları kolayca bulabilecekleri teferruatlı bir fihrist bulunmalıdır.
- e. Kitapların sonunda, yeni kelimeleri ve lüzumlu terimleri açıklayıcı alfabetik bir lügatçe ile sınıf seviyesine uygun Türkçe eserleri gösterir bir bibliyografin bulunması faydalı olur.

f. Aynen yazılması gereken yabancı kelimelerin Türkçe okunuşları da yanlarında gösterilebilir.

IV. Terimler, Millî Eğitim Bakanlığınca kabul edilmiş olan terimlere uygun olmalıdır.

V. Kitaplar şekilleri bakımından çekici ve göz sağlığına uygun olmalıdır:

- a. Kitapların kâğıtları, mümkün olduğu kadar uygun, iyi kaliteden (beyaz ve mat olan, ışık refleksi vermeyen cinsten) olmalıdır.
- b. Kitapların tipografisi bu çağ öğrencileri için uygun olmalıdır.
- c. Kitapların içine konan resimler, grafikler, şemalar, planlar vs. açık, temiz, çekici ve basıldıkları zaman güzelliklerini kaybetmeyecek evsafa olmalı, bunların altlarında gerekli açıklamalar bulunmalıdır. Memleket içinde yaptırılması mümkün olan resimlerle temini kabil fotoğrafların başka kitaplardan aynen nakli yoluna gidilmemelidir.
- d. Kitapların bağlanışları mümkün olduğu kadar; “iplik dikişli ve sağlam” olmalıdır.

EK-7. LİSE COĞRAFYA DERS KİTAPLARI ÖZEL ŞARTNAMESİ

Kitapların yazılışında 570 sayılı Tebliğler, Dergisinde yayımlanan " Okul Kitaplarında Aranacak Genel Vasıflar esas alınacaktır.

Lise coğrafya kitaplarında aranacak özel şartlar şunlardır:

A. Muhteva ve metot bakımından:

- 1- Kitaplar, lise sınıfları için hazırlanan coğrafya dersi programlarının amaçlarına, açıklamalarına uygun olmalı ve programı kapsamalıdır.
- 2- Konular, ezberlenerek öğrenilecek şekilde değil, öğrenciyi incelemeye ve araştırmaya yöneltici, düşündürücü, onları buluş yeteneklerini geliştirici, kolay anlaşılabilir şekilde ve önemleri ölçüsünde yazılmalıdır.
- 3- Kitaplarda kazandırılacak bilgileri hayat için yararlı ve kullanılabilir nitelikte olmalı, sebep ve sonuç bağlantılarına önem verilmelidir.
- 4- Konular, sorunları çözümleyici ve öğrencilerin yurdumuza ve milletimize olan sevgi ve güvenlerini güçlendirici, onları geleceğe ümit ve cesaretle bağlayıcı nitelikte işlenmelidir.
- 5- Kitaplardaki istatistik bilgileri en son istatistiklere dayanmalı, ancak sayılar, son üç rakkamı sıfır olacak şekilde yuvarlak verilmelidir. Gelişmelerin gösterilmesi gerektiğinde sayılar metinde değil, grafik (diyagram) üzerinde gösterilmelidir. Kitaba girecek istatistikî bilgiler, grafik çizelge ve fotoğrafların Devlet İstatistik Enstitüsü yayınları ile Cumhuriyetimizin 50 yılı münasebetiyle Bakanlıklarca yayımlanan eserler esas alınmakla beraber Birleşmiş Milletlerin (F. A. O. Unesco ve BİT) yayınlarından da yararlanılabilir.
- 6- Metinlerdeki özel isimler ve önemli terimlerle kelimeler ve müsveddelerde altları çizilerek, basımda siyah harflerle belirtilmelidir.

- 7- Konuların sonlarına, öğrencileri öğrendikleri bilgilere dayanarak, sonuçlara götürücü ve problemleri çözümleyici sorular konulmalıdır.

B. Tertip ve öğrenime yardımcı unsurlar bakımından:

- 1- Konuları açıklayıcı, yorumlayıcı, tamamlayıcı nitelikteki (şekil, harita, şema, diyagram, çizelge, resim ve fotoğraflar v. b.) öğretime yardımcı unsurlar kitap metninde ilgili oldukları konuların en uygun yerine konulmalı ve altlarında kısa, ilgi çekici açıklamalar bulunmalıdır. Metni açıklayıcı ve tamamlayıcı nitelikte olmayanlar kitapta yer almamalıdır.

Kitapların gerekli yerlerinde yeteri kadar renkli resim ve haritalar bulunmalıdır.

- 2- Kitaplara konulacak haritalarla metinler arasında tam bir uygunluk olmalı, metine göre fazlalık ve noksanlık bulunmamalıdır. Haritalarda yazılar okunaklı olmalıdır.
- 3- Fiziki coğrafya ile ilgili olarak verilecek bilgiler, örnekler ve konulacak resimler mümkün olduğu kadar yurdumuzdan seçilmelidir.
- 4- Kitaplardaki resim ve haritalar, başka yazarların ders kitaplarından aynen alınmamalıdır. Öteki eserlerden alındıkları takdirde kaynak eser, altta gösterilmelidir.

C. Basılması Bakanlıkça uygun görülen kitaplar fiziki yapı bakımından, basılmış durumlarında, aşağıdaki şartları taşımalıdır:

1 - Yazılar 10 punto ve rahat okunabilecek karakterde olmalıdır.

2 - Kitaplar, 68 X 100 1/16 boyutunda, Bakanlıkça kabul edilen ders kitabı kâğıdına basılmalıdır.

3- Birinci sınıf kitabı 15 - 16, ikinci ve üçüncü sınıf kitapları 14 - 15 forma hacminde olmalıdır.

Şekil, harita, şema, diyagram ve resim gibi öğretime yardımcı öğeler, kitap hacminin en az dörtte biri oranında bulunmalıdır. Müsveddelerin sayfa sayısı bu ölçüyü gerçekleştirecek biçimde ayarlanmalıdır.

4 - Basımda, her formanın altına kitabın adı, baskı sayısı ve tarihi yazılmalıdır.

EK-8. ORTAÖĞRETİM KURUMLARI LİSE I, II III SINIF COĞRAFYA DERS KİTAPLARININ YARIŞMA YOLUYLA YAZDIRILMASINA AİT ŞARTNAMEDİR.

Kitapların yazılışında 12 Nisan 1982 tarih ve 2110 sayılı Tebliğler Dergisinde yayımlanan okul kitaplarında aranacak genel vasıflarla ilgili 2659 sıralı sayılı genelge hükümlerine (3 - C maddesi hariç) uyulacaktır.

II. Ortaöğretim kurumları I. II. III. sınıf coğrafya ders kitaplarında aranacak nitelikler şunlardır:

A. Muhteva ve metot bakımından:

- 1- Kitapların 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununda belirtilen genel amaçlar ve temel ilkelerle, ortaöğretimin amaç ve görevlerine, 8.7.1983 tarih ve 107 sayılı Talim ve Terbiye Kurulu kararı ile kabul edilip 29.8.1983 gün ve 2146 sayılı, Tebliğler Dergisinde yayımlanan "Ortaöğretim Kurumları Coğrafya Lise Coğrafya Programı'na, bu programın amaç ve açıklamalarına uygun olarak hazırlanacaktır.
- 2- Konular programdaki sıraya göre işlenecek; ünite ve konuların birbiriyle bağlantılı olması sağlanacaktır.
- 3- Konuların işlenişinde çeşitli coğrafya olaylarına verilecek tipik problem ve örnekler, mümkün olduğu kadar Türkiye'de alınacaktır. Konular ezberlenerek öğrenilecek şekilde değil, yakından uzağa, basitten zora, bilinenden bilinmeyene giden bir sıra içinde, öğrencileri incelemeye, gözlem yapmağa ve araştırmaya yöneltici, onların buluş ve bilimsel yöntemle düşünme yeteneklerini geliştirici biçimde işlenecektir. Bu bilgiler hayat için yararlı kullanılabilir nitelikte olacak, sebep ve sonuç bağlantılarına önem verilecektir.
- 4- Konular, sorunları çözümleyici ve öğrencilerin yurdumuza milletimize olan sevgi ve güvenlerini güçlendirici, onları geleceğe ümit ve cesaretle bağlayıcı nitelikte işlenmelidir.

- 5- Her konunun başında hazırlık çalışmaları şeklinde sorular konulacak, bu sorular öğrencileri gözlem ve araştırmalarda bulunmaya yöneltici nitelikte olacaktır. Konuların sonunda öğrencilerin öğrendikleri bilgilere dayanarak değerlendirici, sonuçlara götürücü ve problemleri çözümleyici nitelikte ve sayıda, seviyeye uygun sorular konulacaktır.
- 6- Öğrencilerin coğrafya dersine karşı ilgilerini artırmak, onların bu alanda genel kültürlerine katkıda bulunmak için, uygun düşen konuların sonunda programın gerektirdiği bilgiler dışında Türkiye’de coğrafyanın gelişimi, büyük Türk gezginlerinin hayatları, eserleri, Türk haritacılığı, harita yapımı ve uzay çalışmaları hakkında kısa, ilgi çekici okuma parçalarına yer verilecektir.
- 7- Kitaplardaki istatistik bilgiler en son istatistiklere dayanmalı, ancak sayılar, son üç rakamı sıfır olacak şekilde yuvarlak verilecektir. Gelişmelerin gösterilmesi gerektiğinde sayılar metinde değil, grafik (üzerinde gösterilmelidir).

B. Düzenleme ve öğrenime yardımcı unsurlar yönünden:

- 1- Konuları açıklayıcı, yorumlayıcı, tamamlayıcı nitelikteki şekil, harita, kroki, şema, grafik, çizelge, resim ve fotoğraf gibi öğretime yardımcı unsurlar kitap metninde ilgili oldukları konuların en uygun yerine konulacak ve altlarında kısa açıklamalar bulunacaktır. Metni açıklayıcı ve tamamlayıcı nitelikte olmayanlara kitapta yer verilmeyecektir.
- 2- I, II, III sınıfların ders kitaplarındaki harita, resim ve fotoğraflar (4) renkli ofset baskı tekniğine göre hazırlanacaktır.
- 3- Kitaplara konulacak harita, şekil, şema, grafik, çizelge, resim ve fotoğraflarla metinler arasında tam bir uygunluk bulunacak gösterdikleri yer ve olay en önemli belirtilecek ve yazıları okunaklı olacaktır.
- 4- Genel coğrafya ile ilgili olarak verilecek bilgiler, örnekler ve konulacak resimler mümkün olduğu kadar yurdumuzdan seçilecektir.
- 5- Harita, resim ve metinlerde geçen yerler bugünkü adlarıyla verilecektir.

- 6- Kitapların sonuna konularla ilgili bibliyografya ve sözlük; II ve III sınıf ders kitaplarının sonuna programda yer almayan ülkelerin isim, başkent, nüfus ve yüzölçümlerini belirten bir liste ile renkli dünya siyasi haritası; ayrıca Lise II sınıf ders kitabının sonuna ise Türkiye'nin idari bölünüşüne ait bir harita illerin yüzölçümlerini ve nüfuslarını gösteren bir cetvel konulacaktır.

C. Dil ve Anlatım Yönünden:

- 1- Kitaplar öğrenci seviyesine uygun cümleler kısa, açık ve sade, yaşayan bir dille ve coğrafyayı sevdirci bir üslupla yazılacaktır.
- 2- Yabancı kaynaklı sözcüklerin yanı sıra Türkçe karşılıkları kullanılacaktır.
- 3- İsim, tanım ve deyimler aslına uygun şekilde yazılacaktır.
- 4- Yabancı özel adlar Türkçe okunuşlarıyla yazılacak, bunların orijinal yazılışları ise parantez içinde gösterilecektir.
- 5- Önemli terimler, sözcükler, cümleler siyah puntolarla belirgin bir şekilde yazılacaktır.
- 6- Cümleler açık ve dilbilgisi yönünden doğru bir kuruluşa sahip, kitabın dili tümüyle Türk dilini sevdirci nitelikte olacaktır.
- 7- Paragraflar, cümlelerin tabii bir gelişimi sonunda ve belli bir düşüncüyü açıklıkla belirtilecek şekilde düzenlenecek, paragrafların uzunlukları öğrenci seviyesine uygun olacak, bir paragraftan diğerine tabii bir geçiş sağlanacaktır.

Ç. Yazarlar, yarışmaya istedikleri sınıf veya sınıflar için yazacakları kitaplarla katılabileceklerdir.

D. Kitapların forma sayısı aşağıda gösterilmiştir. Kitap müsveddeleri bu sayıları gerçekleştirebilecek nitelikte olacaktır.

I.

Sınıf	Forma Sayısı
I	14-16
II	14-16
III	14-16

II.

Okuma parçaları, plan, harita, grafik, şema, cetvel, resim, fotoğraf ve içindikiler bölümü yukarıda belirtilen forma sayısı içindedir. Sözlük, bibliyografya, Türkiye'nin idari bölünüşüne ait harita ile renkli dünya siyasi haritası, programda bulunmayan ülkelerle Türkiye'nin şehirleri hakkında istatistik bilgiler forma sayısı dışındadır.

III. Yarışmaya Girecekler

1- Müsvedde halindeki kitaplarını, beyaz yalnız dosya kağıdının bir yüzüne daktilo ile yazılmış olarak aynı boyutta bir kapak içine (ciltti kabul edilmez) koyacak ve bunları üç nüsha halinde hazırlayacaklar, bu üç nüshada da aynı cins ebatla kağıt kullanacaklardır.

2- Müsveddelerden birinde; resim, fotoğraf, harita, grafik, kroki, şema, cetvel, plan ve buna benzer öğretime yardımcı unsurlar yerine konulmuş olacak, diğer ikisine de bu yardımcı öğeler bulunmayacaktır. Resim, fotoğraf, harita, kroki, şema, grafik, cetvel ve plan ve buna benzer öğretime yardımcı unsurlar ayrı bir dosya halinde gönderilmeyip birinci nüshada ait oldukları sayfaya yapıştırılacaktır. Bunların dışında sayfalarda başka bir süsleme olmayacaktır.

3- Yazar, bir kâğıda adını, soyadını ve adresini yazarak örneği ilişikte belirtilen noterden tasdikli taahhüt senediyle birlikte bir zarfa koyup kapayacaktır. Zarfın üzerine herhangi bir isim, rumuz, işaret vb. konmayacaktır.

4- Yazar, kitap taslaklarının üzerine, iç kapaklarına veya herhangi bir yerine adını veya adresini belirtir nitelikte yazı, resim, işaret, eşya vb. bir şey koymayacaktır.

5. Yazar, hazırladığı kitap taslaklarıyla yukarıda belirtilen kapalı zarfı birlikte paketleyecektir.

6. Ders kitaplarının yarışma süresi 10 Şubat 1984 Cuma günü saat 17.00'de sona erecektir. III. maddenin (5. Fıkrasına göre paketlenen kitap müsveddeleri belirtilen gün ve saate kadar Bakanlığımız Yayınlar Genel Müdürlüğüne teslim edilecektir. Zamanında teslim edilmeyen veya postadaki gecikmeler sebebiyle yarışma süresi içinde

ulaşmayan kitaplar ile III. Maddenin (3. ve 4.) fıkralarına uymayan kitapların yazarları yarışmaya katılma hakkını kaybederler.

IV- Yarışmaya Katılan Ders Kitapları

1. Bakanlığımız Talim ve Terbiye Başkanlığında kurulacak bir öninceleme komisyonunca incelenecektir.
2. Öninceleme komisyonu kendisine teslim edilen paketleri açarak her zarfı ve birlikte olduğu kitap müsveddeleri ile aynı şifre numaralarıyla numaralayacaktır.
3. Bu komisyon her kitabı ayrı ayrı puanlayacaktır.
4. İnceleme sonunda her ders kitabından en az % 70 puan alan kitaplar arasından Talim ve Terbiye Kurulunca, ders kitabı niteliğinde görülen kitap, beş öğretim yılı süreyle ders kitabı olarak kabul edilecektir.
5. 4. fıkrada belirtilen şartları taşıdığı halde, ders kitabı olarak kabul edilmeyen eserlerden Talim ve Terbiye Kurulunca yardımcı ders kitabı niteliğinde görülen kitaplar, eksik ve hataları yazarlarınca düzeltilmek ve bastırılmak kaydıyla ders kitabı okutulma süresi içinde, yardımcı ders kitapları başlığı altında, ilgili Tebliğler Dergisinde yayımlanacaktır.

V. Yarışma Sonunda

- 1- Ders kitabı olarak kabul edilen kitaplar Bakanlığımızca bastırılacak ve yazarlarına kitabın kabulüne ilişkin Kurul Kararının tarihi esas alınarak o tarihte yürürlükte olan "Milli Eğitim Bakanlığınca İlim, Fikir ve Sanat Eserleri ile Ders Kitapları ve Malzemeleri İçin Ödenecek Telif Hakları Yönetmeliği" hükümlerine göre telif ücreti ödenecektir.
- 2- Talim ve Terbiye Kurulunca ders kitabı olarak seçilen kitaplara birincilik ödülü; yardımcı ders kitabı olacak nitelikte görülenlerden ödüle layık bulunan iki takımada ikinci ve üçüncülük ödülü verilecektir.
- 3- Yarışmayı sonunda ders kitabı veya yardımcı ders kitabı olarak seçilen kitapların eksiklikleri ve hataları basılmadan önce gerekli düzeltmeleri yapmaları amacıyla yazarlarına bildirilecek; yarışmaya katılmış olan diğer kitapların eksiklikleri ve hataları yazarlarına bildirilmeyecektir.

4. Yarışmaya katılan kitapların üçüncü nüshaları Talim ve Terbiye Başkanlığı arşivinde saklanacaktır.

5. Yarışma sonunda Talim ve Terbiye Kurulunca kabul edilerek Bakanlıkça bastırılacak ders kitabının yazarı veya yazarlarıyla üçüncü şahıslar arasında o kitabı yazılması, muhtevası, içindeki iktibaslar, resim, fotoğraf, harita, şema ve benzeri hususlarla ilgili olarak çıkacak hukuki ihtilaflarda Milli Eğitim Bakanlığı taraf değildir.

6. Talim ve Terbiye Kurulu, müsvedde eserde veya kitabın birinci veya sonraki baskılarında, istediği metin, , harita, resim, fotoğraf, kroki, şema, grafik, cetvel, planları çıkarabilecek, değiştirebilecek veya yeniden düzenleyebilecektir.

7. Yarışmaya girenler, kitapları Bakanlıkça basıldığı takdirde bunları müsveddelerle birlikte; telif hakkı karşılığında ve her türlü tasarruf hakkından vazgeçerek, beş öğretim yılı için Bakanlığımıza devretmeyi, bu süreden sonraki yıllar için de telif hakkı karşılığı bu süreyi uzatmayı kabul edeceğini ve kitabın her basılışında tashihlerinin kendisi veya tayin edeceği bir kimse tarafından yapılacağını gösterir, noterlikten tasdikli bir taahhüt senedi vereceklerdir.

EK – 9 LİSELERİN I, II VE III' ÜNCÜ SINIFLARINDA OKUTULMAK ÜZERE YAZILACAK COĞRAFYA KİTAPLARININ ŞARTNAMESİ

TALİM VE TERBİYE HEYETİ KARARI (16 Mart 1942, Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi, Sayfa 121 -122)

Karar Sayısı: 29

Karar Tarihi: 27 Şubat 1942

Özet: Liselerde I, II ve III' üncü sınıfları için yazılacak coğrafya kitapları hakkında.

Liselerin I, II ve III' üncü sınıflarında 1943-44 ders yılından başlayarak üç yıl okutulmak üzere 2259 sayılı kanun mucibince hazırlatılarak Coğrafya kitaplarının bağlı şartnameye ve ilana göre müsabakaya konulması uygun görülerek işin Vekillik Yüksek Makamının tasvibine arzı kararlaştırıldı.

ŞARTNAME

Liselerin I, II ve III' üncü sınıflarında okutulmak üzere yazılacak coğrafya kitaplarında aşağıdaki esaslara riayet olunacaktır:

1. Kitaplar, liselerin coğrafya dersleri için tespit edilmiş olan ve bu şartnamenin başına ilave edilen yeni müfredat programına uygun olacaktır.
2. Birinci ve ikinci kitaplar, en çok otuz beş, üçüncü kitap en çok yirmi beş ders saati içinde oluşturulabilecek bir şekilde ve bahisler derslere taksim edilmiş olarak yazılacaktır.
3. Kitaplarda bahisler, birbirine sıkı bir surette bağlı olarak tertip edilecek ve izahlarda tedrice riayet olunacaktır. Her bahsin ihtiva ettiği maddeler, paragraflarına göre müselsel bir numara altında yazılacak ve bahisler değişikçe madde numaralarına yeniden başlanmayıp umumi numara sırası takip olunacaktır.
4. Kitaplar, temiz bir Türkçe ile yazılacak ve coğrafi olaylar talebeyi ilgilendirecek açık bir ifade ile anlatılacaktır.
5. Kitaplarda her bahis aşağıdaki sıraya göre tertip ve izah olunacaktır:
  - a) Talebenin dersten önce birlikte veya ayrı ayrı yapacakları müşahede ve hazırlıklara ait problem ve tavsiyeler (İcap eden dersler için).
  - b) Ders konusuna ait malûmatın ana çizgileriyle bahislere ve paragraflara ayrılarak izahı.
  - c) Talebenin sınıf dışında çalışarak hazırlanması için temrinler ve ödev konuları (Bu temrin ve ödevlerin, talebenin seviyesine uyarlığına ve talebenin bulabileceği yardımcı vasıtalarla yapılabilir olmalarına bilhassa dikkat edilecektir).
  - d) Dersin konusu ile alakalı ve metinde verilen izahları tamamlayan ve canlandıran resim, şekil, harita, grafik, istatistik cetveli ve piktogramlar (Bu grafik ve diyagramların dayandıkları istatistik malûmatın Başvekillik İstatistik Umum

Müdürlüğünce her yıl neşredilen istatistik yıllığının son II'inci cildindeki malûmata uygun olması şarttır).

Devletler coğrafyası ile ilgili kısımlarda 1939 Avrupa harbinden sonra olan siyasi değişiklere kitaplarda yer verilmeyecektir.

Kitaplarda müfredatın istediği malûmat dışında talebenin coğrafya konularına alakalarını artırıcı ve bilgilerini tamamlayıcı veya memlekete olan sevgi ve güvenlerini kuvvetlendirici mahiyette kısa ve cazip okuma parçalarına yer verilebilir.

6. Kitapların sonunda kitabın ihtiva ettiği bahisler için umumi bir fihristle resim ve haritaların fihristleri ve en lüzumlu istatistik malûmatını ihtiva eden cetveller bulunacaktır.
7. Kitaplara konulan resimler alakadar oldukları bahisleri aydınlatmaya yarayacak surette açık, canlı ve tetkik edilen konunun en karakteristik taraflarını belirten bir mahiyette olacaktır. Resimlerin altına ayrıca talebenin bilgisini kuvvetlendirecek ve o resmin gösterdikleri üzerinde düşündürüp ufuk açacak kısa izahat ilave edilecektir. Fiziki coğrafyaya ait olaylar canlandırılmak üzere kitaba konulacak resimlerin imkân derecesinde yurdumuza ait resimlerden seçilmesi lazımdır.
8. Kitapların lüzum görülen bahislerine şematik ve basit haritalar konulacaktır. Bu haritalarla metinler arasında her bakımdan tam bir uygunluk bulunması şarttır. Kitaba konulacak bütün haritalarda, kartografik doğruluk bulunacak ve bunlar gösterdikleri yeri en önemli hususiyetleriyle belirtecek bir karakterde olacaklardır. Teferruat üzerinde durulmayacak ve yazıları gayet okunaklı bulunacak, lise talebesi için lüzumlu olmayan yer adları ve izahat bu haritalara konulmayacaktır.
9. Kitapta geçen bütün yer ve şahıs adlarının, kitabın her yerinde aynı imla ile ve aynı şekilde yazılması temin edilecektir. Yer isimlerinin yazılışları I. Coğrafya Kongresi çalışma ve kararları hakkında neşredilen kitabın 48-52'inci sayhasındaki esaslara uygun bulunacaktır.
10. Kitapta geçen bütün terimler Maarif Vekilliğince neşredilen "Türkçe Terimler Cep Kılavuzu"ndaki coğrafya, matematik, fen ve tabiat bilgisi terimlerine uygun olacaktır.
11. Kitapların içinde öğretmenlere ait tavsiye ve ihtarlar bulunmayacaktır.
12. Noktalama işaretlerinin ve majüskül ve manüskül harflerin mutlaka ve yerli yerinde kullanılmasına itina edilecek ve kitabın imlası 1941 tarihli imla kılavuzuna uygun olacaktır.
13. Birinci sınıf kitabı 17x25 kıtasında kâğıda basıldığı takdirde 172 sahifeden aşağı ve 204 sahifeden fazla tutmayacak bir hacimde (resimler, haritalar, grafikler, cetveller, fihrist vesaire dâhil) olacaktır.
14. İkinci sınıf kitabı 17x25 kıtasında kâğıda basıldığı takdirde 172 sahifeden aşağı ve 204 sahifeden fazla tutmayacak bir hacimde (resimler, haritalar, grafikler, cetveller, fihrist vesaire dâhil) olacaktır.
15. Üçüncü sınıf kitabı 17x25 kıtasında kâğıda basıldığı takdirde 172 sahifeden aşağı ve 204 sahifeden fazla tutmayacak bir hacimde (resimler, haritalar, grafikler, cetveller, fihrist vesaire dâhil) olacaktır.

16. Kitapları yazanlar isim ve adreslerini yalnız kapak sahifesi üzerine yazmakla iktifa edecekler, metin sahifeleri üzerinde her hangi bir şekilde hüviyetlerini tanıtmaya imkan veren bir işaret bulundurmayacaklardır.